

Elina Melgin

Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa?

Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52

ELINA MELGIN on ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry:n toimitusjohtaja (2005-). Hänellä on yli kahden vuosikymmenen kokemus monipuolisesta viestintä- ja suhdetoimintatyöstä sekä kulttuurin ja opetuksen (Taideteollinen korkeakoulu, Suomen museoliitto) että liike-elämän (Nokia Oyj) parista. Melginin kirjoittamat ja toimittamat kirjat, lehdet ja vuosikertomukset ovat voittaneet kotimaisia ja kansainvälisiä palkintoja. Vuosina 2010–2013 Melgin toimi maailman viestintäyhdistysten kattojärjestön The Global Alliance for Public Relations and Communication Managementin hallituksen jäsenenä.

HELSINGIN YLIOPISTO
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA

Elina Melgin

Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa?

Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52

© Elina Melgin

Ulkoasu: Päivi Kekäläinen

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto

Kannen kuvat: Wäinö Aaltonen katsoo Sibelius-veistostaan ateljeessaan vuonna 1938 (kuva: Museovirasto). Taustalla etukannessa Suomen paviljongin interiööri New Yorkin 1939-40 maailmannäyttelyssä (kuva: Designmuseum) ja takakannessa Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttelyssä (kuva: Museovirasto)

Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXXVI

Painettua kirjaa myy ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry. procom@procom.fi

ISBN 978-952-10-9778-2 (nid.)

ISBN 978-952-10-9779-9 (PDF)

ISSN 2342-0138

Helsinki Unigrafia 2014

Elina Melgin

Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa?

Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937–52

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi auditoriumissa XII perjantaina 11. huhtikuuta 2014 kello 10.

Esipuhe

Väitöstutkimus on merkinnyt minulle vuosien unelman toteutumista, syventymistä mielenkiintoiseen ja tärkeään aiheeseen – ja uuden oppimista. Kun otin ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry:n toimitusjohtajuuden vastaan 2000-luvun puolivälissä, huomasin että PR-historiaa oli Suomessa tutkittu hyvin vähän. Taide kulki edelleen mukana olennaisena kiinnostukseni kohteena. Nämä kaksi asiaa yhdistyivät tutkimusaiheeksi. Noin neljä vuotta sitten soitin entiselle kollegalleni, professori Pekka Korvenmaalle, silloiseen Taideteolliseen korkeakouluun. Pekan kanssa totesimme, että professori Laura Kolbe olisi väitöstyölleni paras mahdollinen ohjaaja. Laura onnekseni kiinnostui, ja Pekka suostui ilokseni toiseksi ohjaajakseni. Laura Kolben ohjauksessa sain tiukkaa ja arvokasta palautetta. Työni eteni nopeasti. Lämmin kiitos molemmille ohjaajilleni.

Haluun muistaa väitöskirjaani kommentoineita. Tutkijaprofessori Mika Pantzarin ihmeellinen pedagoginen taito valita sanansa juuri minulle sopiviksi auttoi pääsemään epäuskon hetkien yli. Filosofian tohtori Hanna-Leena Paloposki antoi täsmäntäviä neuvoja kuvataidetta koskevaan osuuteen. Kiitos myös tutkijakollegoille seminaarissa, etenkin FL Marek Fieldsille lähdevinkeistä ja keskusteluista sekä FT Kristina Rankille hyödyllisten kontaktien avaamisesta. Kiitän myös valmiin väitöstutkimuksen esitarkastajia, Oulun yliopiston informaatiotutkimuksen ja viestinnän professori, YTT Erkki Karvosta ja Turun yliopiston poliittisen historian lehtori, FT Louis Clerciä paneutuneista kommenteista työni parantamiseksi. Louis Clerc ystävällisesti suostui vastaväittäjäkseni.

Apurahaa työskentelyyn sain Ulkopolitiikan tutkimuksen säätiöltä. Kahdeksan kuukauden apurahakauden poissaoloni lisäksi tein väitöstutkimusta osapäiväisellä vapaalla toimitusjohtajan tehtävästäni. Työyhteisöni tuki oli suurenmoista. Työtoverit Laura Kaustinen, Minna-Liisa Nurmilaakso ja Eveliina Kujansuu ovat hienosti paikanneet poissaoloni luomia aukkoja ja siten osaltaan mahdollistaneet tämän projektin toteutumisen. Kiitos myös sijaisuuttani tehneelle Maija Harsulle ja ProComin matkan varrella vaihtuneille hallituksille. Puheenjohtaja Ulrika Romantschuk on pitänyt tutkimustani viestintäalalle merkittävänä. Olen hänen vankkumattomasta tuestaan todella kiitollinen. Kiitän lämpimästi myös taloudellisesta tuesta, jonka ProComin hallitus myönsi väitöskirjani kuva- ja taittokuluihin. Kuvitukseen sain tukea myös Kansan Arkistosta ja Designmuseosta. Harva tietää, että väitöskirja on paitsi henkinen myös merkittävä henkilökohtainen taloudellinen investointi.

Kiitos ystävälleni Pirjo von Hertzenille eikä vähiten miehelleni Jarille, joka kommentoi työtäni sen alkuvaiheessa ja muistutti, ettei väitöskirja ole elämän keskipiste. Veljeni Jari Papunen ja hänen tyttärensä Sonja ovat auttaneet ymmärtämään joitakin saksan- ja ranskankielisiä tekstejä. Taitavan lasitaiteilija-graafikko Päivi Kekäläisen kädenjälki näkyy kirjan taitossa. Oikolukemista teki rinnallani käsitteitä itsekin tutkiva Elina Juvonen. Ystäväni, heistä etenkin Annu Ahonen, Anu Merenlahti sekä tutkijakollega Kaarina Reenkola toivat iloista vastapainoa puurtamiseeni.

Perhe on sellaisen kiitoksen arvoinen, johon sanat eivät riitä. Olen suorittanut tehtävääni kuten sota-ajan propagandisti: itsekuria harjoittaen ja selkeä tavoite mielessäni. Olen herännyt vääpelin elkein aamutuimaan, myös lomapäivinä, järjestelemään asiat niin, että minä saan tehdä antaumuksella työtäni. Organisoinnissa oli haastetta, koska elimme lähes vuoden ajan useammassa osoitteessa pitkittyneen putkiremontin vuoksi. Kotona vielä asuva nuorin tyttäreni Ilona sopeutui ihmeen hyvin jatkuvaan työntekooni. Hän harjoitteli työni viimeistelyvaiheessa Sibeliuksen *Kuusi*-impromptua pianolle sekä laulamaan Kuulan *Imandran laulua*, mikä kertoo suomalaisen kulttuuriperinteemme jatkumosta.

Työkokemuksestani viestinnän parissa on ollut etua. Väitöskirja on ollut yksi systemaattinen, joskin raskas projekti muiden joukossa. En olisi pystynyt samaan vielä kaksikymmentä vuotta sitten. Jokainen työpaikkani on tuonut jonkin tärkeän osaamisen tason lopputulokseen. Olen tehnyt työtä taiteen ja muotoilun tiedottajana, organisaatioviestijänä ja PR-historian tutkijana. Koen olevani etuoikeutettu, sillä sain hyödyntää kokemustani tutkimuksessa, jonka sisällön alkuperäinen motiivi oli taiteen arvon kunnioittaminen.

Lauttasaaressa 8. helmikuuta vuonna 2014

Elina Melgin

Sisältö

Esipuhe	4
I Johdanto	8
Tutkimuskysymykset	8
Maakuvan viestijät eli toimijat	12
Käsitehistoriasta metodina	14
Keskeiset käsitteet	15
Käsitteestä valtio	15
Diplomatia ja julkisuus – julkisuusdiplomatia	16
Käsitteestä viestintä	18
Propaganda ja maan tunnetuksi tekeminen	20
Taide, kulttuuri ja identiteetti	24
Aineisto	28
II Sibeliusta ja puolueettomuuden todistelua (1937–39)	31
Kulttuurisen maakuvan historiasta ennen vuotta 1937	31
Poliittinen yleisviesti maailmalle	35
Finlandia Uutistoimisto, olympiapropropaganda ja sotakassan kartoitus	40
Kulttuurisopimuksia ei tarvittu	43
Maailmannäyttely (1937) propagoi hyvinvointivaltiota	46
Poliittisesta vastakkainasettelusta taidekentällä	48
Maakuvan viestinnässä vaikuttaneita taide-elämän toimijoita	51
V. A. Koskenniemi ja kirjallisuuden vienti	51
Sibelius – maestro kotimaassaan	54
Wäinö Aaltonen ja kansainvälisesti salonkikelpoinen taide	56
Bertel Hintze ja verkostot	58
Taideteollisuuden modernistit Aalto, Hahl ja Gullichsen	60
Kulttuurista maakuvaa Ranskan lähetystön silmin	63
Roomassa kaikki hyvin!	65
Välineitä maakuvan viestintään	68
Taide kommunikoi vain politiikan ehdoilla	73
III Sotavuodet ja kulttuuripropropaganda (1939–44)	75
Valtioneuvoston tiedotuskeskus (1939–41) ja lehtimiehet	75
Uskonto, isänmaa ja myyttinen sotilas	81
Kulttuuripropropagandaa bolsevismin vastaiseen taisteluun	83
Alvar Aallon Toimisto A ja maailmannäyttely 1939–40	85
Sympatia, joka maailmalla syntyi 1939–40	90
Valtion tiedotuslaitos (1941–45) ja keskeiset toimijat	94
Keskitetty tiedotuskoneisto	94
L. A. Puntila, muut keskeiset propagandistit ja kulttuurin kunnioitus	96
Taide-elämää, varainhankintaa ja kuninkaallisten suosiota	100
Propagandan sisällöstä, tuotannosta, sensuurista ja levityksestä	109

Taideartikkelit esittelivät Kalevalaa ja kulttuurisiteitä länteen	116
Nordlicht ja muut kulttuurista kertovat propagandatuotteet	126
Lähetystöjen rooli kulttuuripropagandassa	131
Ruotsin kautta maailmalle	131
Suomen ja Saksan aseveljeydestä sekä kulttuurisillasta	134
Lähetystöt ja yhdistykset Yhdysvaltojen ”goodwill”-asenteen vaalijoina	143
Lähetystöjen kulttuuritoiminnasta Ranskassa ja Italiassa	148
IV Kenen maa, kenen kulttuuri? (1945–47)	152
Reunaehdot diplomatialle, julkisuudelle ja kulttuurille	152
Valtioneuvoston tiedotuskeskus (1945–47) kuolee, tiedottajien ammattikunta syntyy	155
Voimia ja vastavoimia	159
Poliitikkojen aitiopaikka: Suomi-Neuvostoliitto-Seura	159
Intrigejä ja pelkotiloja	164
Kulttuuri kuuluu kansalle myös Suomessa	166
Kauppa- ja kulttuurisuhteet yhdessä	168
Näyttelyitä, käännöksiä ja yhteistyötä länteen	172
Maakuvaa Ruotsin lähetystön silmin	174
Yhdysvallat ja kulttuuridiplomatia	176
Uusia painotuotteita kulttuurisen maakuvan viestintään	177
Pariisiin ja Rooman lähetystöt toipuvat	179
V Taidetta ja suurvaltasuhteita (1948–52)	182
YYA-sopimuksen vaikutuksista suurvaltasuhteisiin	182
Neuvostoliitto ja Suomi	186
Suhteita ja nuhteita ”venäläiseen tapaan”	186
Moskovan lähetystö: turha tiedottaa	189
Kulttuurisuhteet komiteamietinnön ja hallituskertomusten valossa	192
Suomi-instituutti ja tiedottajat	195
Uusia julkaisuja ja poliittisia kiistoja	197
Ruotsin lähetystö Suomen tiedotuskeskuksena	201
Washingtonissa talvisodan nosteella	202
Pariisin keväinen tuulahdus	205
Kiertonäyttelyitä, vierailuja ja käännöksiä	209
Muuttuiko kuva?	217
VI Tutkimuksen keskeiset tulokset	220
Lähdeviitteet	226
Liitteet	252
Lähteet	255
Abstract	264

I Johdanto

TUTKIMUSKYSYMYKSET

Ulkoasiainministeriö ryhtyi selvittämään maakuvan rakentamista ja viestintää 1960-luvulla. Vuonna 1963 ilmestyi raportti, jossa koetettiin hahmottaa maakuvaan liittyviä toimijoita.¹ Tavoite onnistui paremmin kuin vuoden 1949 mietinnössä², mutta kulttuurisen identiteetin ja maakuvan rakentumisen historia jäi edelleen tutkimatta perusteellisesti. Vuonna 1990 ilmestyi Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunnan loppuraportti, mutta siinäkin valtiollisen, tietoisien maakuvan kehityksen katsottiin alkaneen Suomessa vasta 1960-luvulla.³ Maakuvan rakentumisen historiallisen kehityksen kuva tarkentui merkittävästi, kun Kerstin Smeds osoitti 1990-luvulla syntyneillä tutkimuksillaan, etenkin väitöstutkimuksessaan *Helsinginfors-Paris. Finland på världsutställingarna 1851–1900* (1996), sekä teollisuusnäyttelyiden että maailmannäyttelyiden merkityksen Suomen maakuvan ja kulttuurisen identiteetin muodostumisessa. Smedsin tutkimusten rinnalle syntyi vuosikymmen myöhemmin kaksi Jussi Pekkarisen ja Pekka Lähteenkorvan kirjaa (2004, 2007) itsenäisen Suomen maakuvan historiasta ulkoasiainministeriön toimialan näkökulmasta tarkasteltuna. Tämä väitöstutkimus kulkee samoja perustutkimuksen polkuja, mutta eroa edellisiin on siinä, että kohteena on erityisesti viestintä sekä taide ja kulttuuri.

Suomen maakuvan viestintä liittyy journalismiin. Lehtimiehet välittivät kuvaa, jota suomalaiset halusivat maailmalla kertoa. He välittivät myös sellaisia tietoja, joita itse katsoivat parhaimmaksi lukijoille tai kuulijoille kertoa. Usein maakuva koskevilla tutkimuksissa käytetään lähteinä pääasiassa lehtikirjoituksia. Tässä tutkimuksessa katse on ennen kaikkea viestin lähettäjässä. Tutkimuksessa selvitetään, millaista kuvaa Suomesta haluttiin tietoisesti kertoa ja levittää maailmalla.

Tutkimusperiodin aikana alkoi kehittyä kokonaan oma toimiala Suomessa: tiedottajan ammatti. Tarkasteltavana on kulttuurin sekä taiteen ja ulkopoliittikan suhteen rinnalla viestinnän toimialan kehitys. Sodilla on ollut kansainvälisesti tärkeä rooli viestijöiden ammatikunnan kehittymisessä.⁴ Suomen ensimmäiset valtiota palvelevat tiedottajat koulutettiin propagandisteiksi juuri ennen vuonna 1939 puhjennutta sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Paitsi sotapropagandaa myös ulkomaille suunnattua kulttuuripropagandaa johdettiin val-

tioneuvoston alaisesta tiedotusorganisaatiosta talvi- ja jatkosodan aikana. Rauhanaikana ulkoasiainministeriö ja opetusministeriö johtivat ja rahoittivat Suomi-kuvan valtiontason kulttuurisen kuvan rakentamista. Ulkoasiainministeriössä sanomalehtivirkamiesten rooliin kuului tiedotus- ja kulttuuri-toiminta.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Suomen maakuvan viestintää ja kulttuurista identiteettiä vuodesta 1937 vuoteen 1952. Vuonna 1937 Suomen armeija alkoi valmistautua kansainvälisesti epävarmisiin aikoihin kutsumalla reservistä propagandatehtäviin sopivia miehiä. Heitä koulutettiin koti- ja ulkomaan tiedotustehtäviin. Samoihin aikoihin, kun suursodan pelko varjosti suomalaisia, valmistauduttiin innokkaasti vastaanottamaan vuoden 1940 olympialaisia. Kisat tulivat lopulta vasta vuonna 1952, mutta sitä ennen maapropagandaa syntyi enemmän kuin koskaan aiemmin.⁵

Kulttuurinen yhteistyö ulkomaiden kanssa alkoi saada virallisuonteisen leiman 1930-luvun lopulla. Ensimmäiset valtiontason kahdenkeskiset kulttuurisopimukset valmistuivat Viron, Puolan ja Unkarin kanssa vuosina 1937–38. Alkoi uudenlainen vaihe kansainvälisissä kulttuurisuhteissa.⁶ Koulutus- ja kulttuuripoliittinen viireys lisääntyi vuonna 1937, kun yliopiston kieliriitakysymyksessä päästiin ratkaisuun ja opetuksen uudistustoiminta päästi vauhtiin.⁷ Myös taide-elämässä tapahtui muutoksia. Maan kulttuurinen osaaminen sai etenkin Alvar Aallossa uuden lähettilään. Pariisin maailmannäyttely vuonna 1937 oli sekä Aallolle että Suomelle monella tapaa tärkeä. Ensimmäistä kertaa maa esittäytyi kansainväliselle yleisölle modernina hyvinvointivaltiona.⁸

Vuonna 1937 perustettiin Propagandaliitto ry, joka oli ensimmäinen sodanajan tiedotajakunnan ammatillinen järjestö Suomessa.⁹ Liiton tehtävänä oli ulkomaille suuntautuvan propagandan tehostaminen ensiksi olympialaisia varten, sittemmin liiton omistama Finlandia Uutistoimisto toimi sota-ajan ulkomaan propagandatoimistona. Finlandia Uutistoimisto hoiti lehtimiessuhteita ja tuotti artikkeleita sekä propagandaelokuvia ulkomaille valtioneuvoston tiedotuskeskuksen ja ulkoasiainministeriön rinnalla.¹⁰

Tutkimuksessa tarkastellaan maakuvan viestintää, taidetta ja kulttuuria 1930-luvun lopulta 1950-luvun alkuun maan ulkosuhteiden kannalta keskeisten maiden avulla. Pohjoismailla, erityisesti Ruotsilla, oli erittäin tärkeä rooli maan ulkopoliitikassa, kulttuurissa ja mediakentässä. Pohjoismaissa oli vuosisatojen ajan ollut yhteinen kielipohja, arvot ja uskonto, mikä vaikutti tiiviiden poliittisten, taloudellisten, kulttuuristen, humanitaaristen mutta myös viestinnällisten suhteiden taustalla. Saksalla oli Suomen ulkopoliitikassa ja kulttuurisessa identiteetissä erityinen merkitys 1930-luvulta aina jatkosodan päättymiseen saakka. Kulttuuriset suhteet olivat jatkosodan aikana erityisen tiiviit ja ulkopoliitikan kannalta tärkeitä. Sekä Neuvostoliitolla että Yhdysvalloilla oli keskeinen vaikutus maan ulkopoliittikkaan. Molemmilla mailla oli myös vaikuttava rooli Suomen taidekentän kansainvälistymistarinnassa sodan jälkeen. Maakuvan viestintää tarkastellaan myös suhteessa kulttuurivaltioina tunnettuihin Ranskaan ja Italiaan. Englanti, joka sinänsä oli ulko- ja talouspolitiikan kannalta hyvinkin tärkeä maa, on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tekeillä on kaksikin väitöstutkimusta Suomen ja Englannin kulttuurisuhteista ja -diplomatiasta kyseisenä ajanjaksona.¹¹

Sota-aika lamaannutti lähetystöjen ja kulttuurijärjestöjen työtä. Maakuvan viestintä puolestaan tehostui, koska sota-aika synnytti tilauksen keskitetylle ulkomaanpropagandalle. Tutkimuksessa tarkastellaan, oliko kulttuuri mukana sotapropagandaa varten luodun valtioneuvoston alaisen tiedotusorganisaation strategisissa valinnoissa? Tarvittiinko taiteeseen liittyviä aiheita ja henkilöitä maakuvan viestintään näinä poikkeuksellisia vuo-

sina? Millaista oli ulkomaille suunnattu kulttuuripropaganda sodan päätyttyä? Tutkimusten mukaan kulttuurinen toiminta koettiin maassa erityisen tärkeäksi niin ylioppilaskunnissa kuin eduskunnassakin heti sodan jälkeen.¹²

Vuonna 1952 olympialaisten ansiosta Suomi sai urheilun avulla runsaasti tunnettuutta maailmalla. Uusi vuosikymmen alkoi lupaavissa merkeissä myös kulttuurin kannalta. Lentoliikenne oli avattu moneen maahan, ja kulttuurinen vuorovaikutus pääsi leviämään aiempaa helpommin. Suomessa esiteltiin radikaaliksi koettua läntisen Euroopan kuvataidetta, ja Suomesta lähetettiin vastavuoroisesti yhä useammin taidenäyttelyitä ulkomaille. Säännöstelytalouden läpikäyneessä maassa kestittiin ulkomaalaisia toimittajia ja solmittiin kansainvälisiä suhteita, nyt kylmän sodan reunaehdoilla. Samalla kun Suomi antautui uusille virtauksille, se tahtoi osoittaa maailmalle parhaita puoliaan.

Tutkimus noudattaa muutamiin vuosiin sidottua kronologista kehystä noin 15 vuoden aikajaksolla. Valmistautuminen olympialaisiin ja mahdolliseen sotaan (1937–39), talvi- ja jatkosota (1939–44), sisäpolitiikkaa kuohuttanut välitön sodanjälkeinen epävarmuuden periodi (1944–47) sekä sen jälkeiset vuodet (1948–52) olympialaisiin saakka muodostavat yleisesti tunnettuja aikaan sidottuja lyhyitä kausia, joita on historiankirjoituksessa tarkasteltu omina kokonaisuuksinaan. Pidän tarkastelua ennen ja jälkeen sodan mielenkiintoisena siksi, että moni jo 1930-luvulla alkanut kulttuurinen ilmiö, kuten kysymys siitä kenelle taide ja sivistys kuuluvat, oli vain jäädyksissä sotien aikana ja odotti toteutumistaan rauhan saavuttua. Tuo jakso on tärkeä myös siksi, että sota ei merkinnyt kaiken kulttuurisen toiminnan tyrehtymistä, kuten usein on kuviteltu. Sota pikemminkin asetti kulttuurille erityistehtäviä osana ulkopolitiikkaa.

Viestinnällisesti juuri sota-aika on mielenkiintoinen. Kulttuurinen maakuvan viestintä oli valtioneuvoston tiedotusorganisaatioille kuuluva tehtävä sodan aikana. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kulttuuria erityisesti taiteeseen liittyvien esimerkkien avulla. Taidetta edustavat aikakauden tärkeät taiteenlajit: kirjallisuus, kuvataide ja musiikki. Myös taideteollisuus, arkkitehtuuri ja teatteritaide sopivat maakuvan viestinnän sisällöiksi. Taiteilija on tässä tutkimuksessa yleisnimitys ja voi tarkoittaa yhtä lailla kuvataiteilijaa kuin kirjailijaa, säveltäjää tai muotoilijaa.

Sodanjälkeisinä vuosina maakuvan viestintää ei heti pystytty tekemään yhtä tehokkaasti kuin ennen sotaa ja sen aikana. Tästä syystä tutkimuksessa tarkastellaan maan sisäistä taide-elämää 1940-luvun lopulla. Suomeen virtasi ulkomaisia kulttuurivaikutteita Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ystävyysyhdistysten avulla. Nämä kulttuurisuhteet pohjusivat 1950-luvun kehitystä, jossa Suomen taidetta vietiin enenevästi ulkomaille. Kotimaan taide-elämän kuvaaminen on olennaista myös siksi, että aikakauden ideologia, tekemisen prosessit, päätökset ja valinnat tulisivat ymmärretyiksi.

Tutkimus rajaa ulkopuolelle urheilun, vaikka myös sillä oli merkitystä kulttuurisen maakuvan muodostumisessa. Urheilu erotetaan kansainvälisessä kulttuuridiplomatian tutkimuksen kontekstissa omaksi kokonaisuudekseen.¹³ Urheilu kuului koko kansalle, taide taas kuului 1930–40-luvuilla hyvin pitkälle vielä sivistyneistölle, etuoikeutetulle joukolle suomalaisia. Tämä tutkimus ei myöskään tarkastele kulttuurisuhteisiin liittyvää stipendiaattivaihtoa. Siitä on ilmestynyt kirjallisuutta¹⁴ ja sekin, kuten urheilu, muodostaa oman kokonaisuutensa. Stipendiaattivaihto pääsi Suomessa kunnolla vauhtiin vasta tämän tutkimuksen aikaperiodin jälkeen. Stipendiaattivaihtoa ja kulttuurivaltuuskuntien vierailuja on tutkimuksessa tarkasteltu yleisellä tasolla osana kulttuurielämän kansainvälistymistarinaa. Tutkimuksessa ei myöskään tarkastella teollisuuspiirien intressejä. Teollisuuden

näkökulma on kuitenkin esillä taideteollisuudesta puhuttaessa, sillä yritykset edistivät merkittävällä tavalla suomalaisen muotoilun tunnettuutta ulkomailla.

Tutkimushypoteesin mukaan kulttuurilla oli Suomelle erityinen merkitys maakuvan viestinnässä sodan poikkeusvuosina. Kulttuuri, etenkin taiteet, olivat tutkimushypoteesin mukaan neutraali alue sekä diplomaattiselle seurustelulle että Suomi-kuvan kohentamiselle. Olettamukseen liittyy se tosiasia, että sodan aikana ulkopoliittikka saneli, millaista julkista keskustelua oli soveliasta käydä. Maakohtainen viestintä oli poikkeuksellisen runsasta. Sitä harjoitettiin enemmän kuin koskaan. Sensuuri oli valtion tärkein kontrollin väline.

Tutkimuksessa kuvataan maakuvan viestinnän sisältöjä ja muotoja sekä pohditaan, oliko kulttuuripropaganda olemukseltaan pikemminkin julkisuusdiplomatiaa kuin propagandaa? Väitöstutkimuksen otsikko ”Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa?” spekuloi käsitteitä sekä tutkimusperiodin että nykyajan ymmärryksen valossa. Tutkimus avaa propagandaa (viestintää) ja diplomatiaa esimerkkien valossa: millaista maakuvan rakentaminen ja viestintä konkreettisesti oli, ja miten taide erityisenä sisältönä esiintyi diplomaattikontekstissa? Millä käsitteillä asiasta puhuttiin? Tutkimus selvittää, oliko kulttuurilla Suomelle tärkeä välineellinen arvo vuosina 1937–52, jolloin politiikkaa ei julkisuudessa voitu sodanajan poikkeusolojen takia vapaasti puhua. Oliko taiteen sisällöllä oma asemansa diplomatian ja politiikan alueilla?

Kulttuuripropagandaa ja kulttuurista vuorovaikutusta tarkastellaan tässä tutkimuksessa valtiollisessa kontekstissa eli valtioon liittyvien organisaatioiden kautta, mutta myös valikoitujen yksityisten yhdistysten ja muiden toimijoiden kautta, joilla oli jokin valtioon liittyvä yhteys, kuten rahoitus. Valtiollinen toiminta ei rajautunut vain diplomaattien toiminnaksi. Maakuvan viestinnässä taiteilijoilla ja kulttuuripiirien edustajilla oli tärkeä rooli, kuten tämä tutkimus osoittaa. Jokaista maata ei tarkastella erikseen jokaisessa tutkimuksen kappaleessa, jos vuorovaikutusta kulttuurin alueella ei ollut tai sitä oli hyvin vähän. Esimerkiksi kulttuurisuhteita Neuvostoliittoon oli vähän vuoteen 1945 saakka, mutta sen jälkeen runsaasti. Kulttuuriset suhteet Saksaan olivat puolestaan erityisen tiiviit vuosina 1941–43.

Tutkimuksen aikajakson valintaan on vaikuttanut viestinnän ja suhdetoiminnan ammatillinen kehitys Suomessa. Viestinnästä, aikalaisterminologiasta tiedottamisesta ja propagandasta, tuli maassa tärkeä osa sisä- ja ulkopoliittikkaa juuri ennen toista maailmansotaa ja etenkin sen aikana. Millaista maakuvaa haluttiin tietoisesti välittää? Ketkä yksilöt olivat vaikutusvaltaisimpia yleisen maakuvan viestinnässä? Olivatko nämä henkilöt samoja kuin kulttuurisen maakuvan viestijät? Millaista kuvaa haluttiin välittää suomalaisille itselleen? Oliko ulospäin viestitty kulttuurinen kuva samanlainen vai erilainen kuin suomalaisten kuva itsestään? Oliko se kansallista, pohjoismaista, eurooppalaista vai kaikkea näitä yhtä aikaa?

Maakuvan viestintään liittyvää toimintaa voidaan kuvata viestin laatijan eli organisaattorin näkökulmasta, olipa se valtio tai puolivirallinen tai epävirallinen organisaatio. Miten liitot tai valtio positioivat taiteen ja kulttuurin toiminnassaan? Esimerkiksi kirjallisuuslautakunnan vuosiraportti kertoo siitä, miten aikalaisbyrokraatit katsoivat toimintansa onnistuneen kuluneena vuonna. Mikä oli toiminnassa ollut tärkeätä, tai mikä oli tulevaisuuden huolenaiheena? Tämänkaltaisen sisältö ei useinkaan tule esille pelkästään lehtiarikkeleihin perustuvassa tutkimuksessa. Virallisia vuosiraportteja jaettiin poliitikoille. Ne vaikuttivat poliittisiin päätöksiin siinä missä lehtien kirjoituksetkin.

Tutkimuksessa ei keskitytä siihen, miten kulttuurinen maakuva vastaanotettiin. Se lie-nee mahdollonkin tehtävä, koska kyselytutkimuksia ei tehty eikä ulkomaalaisten mielipi-

teitä tai tietämystä maasta kerätty kyseisenä aikana. Suomen maakuvan muodostumista ulkomailla on pyritty reseptiotutkimuksen puutteellisuuden vuoksi avaamaan tutkimuksissa lehtikirjoitusten ja haastatteluiden avulla. Lehdissä julkaistut artikkelit antavat toki käsityksen siitä, mitä maasta kirjoitettiin. Lehtien kirjoittelu ei kuitenkaan kerro koko tarinaa siitä, millaista kuvaa maasta haluttiin tietoisesti viestittää. Maakuvan viestintään tuotetut tuhansille ihmisille esitetyt dokumenttielokuvat ja kymmeninä tuhansina kappaleina monistetut artikkelit, kirjat ja lehdet paljastavat, millaisena maana Suomi halusi tulla nähdyksi ja ymmärretyksi maailmalla. Lähetystöjen raportit paljastavat, miten kulttuuria hyödynnettiin julkisuusdiplomatiassa.

MAAKUVAN VIESTIJÄT ELI TOIMIJAT

Maakuvan rakentaminen ja viestintä kuuluivat ulkoasiainministeriön sanomalehtiosaston tehtäväkenttään 1930-luvun lopulla. Sen tuli valmistaa tiedotusmateriaalia ulkomaista lehdistöä varten, pitää ministeriö ajan tasalla lehdistön asenteesta sekä välittää lähetystöjen ja konsulaattien avulla tietoa maan oloista ja sisäpolitiikasta.¹⁵ Tiedotusmateriaalit tarkoittivat Suomesta kertovia oppaita, esitteitä, aikakausjulkaisuja ja dokumenttielokuvia. Kirjoja laativat tai tilasivat ulkoasiainministeriön omat virkamiehet, toisinaan niitä kirjoittivat myös Suomen oloja tuntevat harvat ulkomaalaiset. Kaikki lähetystöjen jakamat materiaalit ulkomailla eivät olleet ministeriön omaa tuotantoa. Lähetystöt jakoivat runsain määrin esimerkiksi ulkomaankauppaliiton julkaisemaa lehteä. 1930-luvun lopulla Suomella oli parikymmentä lähetystöä sekä muutamia pääkonsulaatteja ja lähetetyn päällikön johtamia konsulaatteja. Edustustot sijaitsivat pääosin Euroopassa. Sieltä käsin Suomea tehtiin virallisesti tunnetuksi maailmalla. Lähetystöt välittivät sanomalehtiosaston tuottamaa tai hankkimaa materiaalia eteenpäin ja toimivat edustustehtävässä. Edustustojen työntekijöitä sekä ulkoasiainministeriön sanomalehtiosastoa koskivat määräykset, joiden mukaan lähetystöjen ja virkamiesten oli levitettävä maan edun mukaisesti sellaista tietoa, joka on oikeaa ja asiallista. Sanomalehtiosasto oli 1930-luvun lopulla oma osastonsa, mutta se siirrettiin sodanajan keskittämisjärjestelyissä poliittisen osaston alaisuuteen.¹⁶

Merkittävä vastuu virallisesta kulttuurisesta maakuvan rakentamisesta lankesi lähetystöjen virkamiehille. Työtunteja ei laskettu, ja lähettäville sekä heidän puolisoilleen kulttuuriin liittyvät tapahtumat, kuten taidenäyttelyiden avaaminen, konserttien järjestäminen ja lehdistön tapaaminen lähetystön tiloissa, oli osa heidän jokapäiväistä diplomaatin arkeaan. Lähettäviä ja lähetystöjen muut virkamiehet organisoivat kulttuuritapahtumia ja tekivät kulttuuripropagandaa todeksi suhdetoimintansa avulla. Kulttuurisia suhteita haluttiin solmia etenkin Pohjoismaiden ja läntisen maailman kanssa 1930–40-luvuilla ja toisen maailmansodan jälkeen myös Neuvostoliiton kanssa.

Vaikka maakuvan viestintä oli ulkoasiainministeriön tehtävä, Suomen tunnetuksi tekemistä ei mietitty ministeriössä tai lähetystöissä kovin syvällisesti eikä kohderyhmiä tai kumppaneita pohdittu tai priorisoitu tarkkaan. Tavoitteena oli vain yleisluonteisesti Suomen tunnetuksi tekeminen. Myös käsitys valtiosta oli toisenlainen kuin tänä päivänä. Ulkoasiainhallinto pyrki 1930-luvulla ja sitä ennen levittämään mahdollisimman laajalle kaikenlaista tietoa Suomi-Finland-nimisestä maasta.¹⁷ Maakuvan viestinnän tilanne ja toimijoiden roolit muuttuivat sodan sytyttyä 1939. Toisen maailmansodan aikana valtioneuvoston alaiset

tiedotusorganisaatiot tuottivat merkittävän osan maakuvan viestintään luodusta materiaalista, yhteistyössä ulkoasiainministeriön kanssa. Maakuvan viestintää ja kohderyhmiä mietittiin sodanajan ulkopoliittikkaa myötäillen, kuten tämä tutkimus osoittaa.

Maailmalla toimi joitakin ystävyyssseuroja, joista merkittävimpiä olivat Pohjola-Norden ja Suomi-Seurat. Nekin tekivät osaltaan maakuvan viestintää ja kulttuurista yhteistoimintaa, mutta taide ei varsinaisesti ollut niiden toiminnassa olennaisessa roolissa. Kotimaassa toimi useita etabloituja kotimaisia kulttuurijärjestöjä ja joitakin yksityisiä gallerioita, jotka sen sijaan tekivät juuri taiteeseen liittyvää maakuvan propagandatyötä. Yhdistyksistä suuri osa oli perustettu jo 1800-luvun lopulla. Järjestöt toimivat asiantuntijaroolissa Suomen virallisessa kulttuuripropagandassa. Tällaisia lähetystöjen, ulkoasiainministeriön ja opetusministeriön tärkeitä yhteistyökumppaneita olivat mm. Suomen Taideyhdistys (1846), Suomen Taiteilijaseura (1864), Suomen Kuvanveistäjäliitto (1910), Suomen Kirjailijaliitto (1897), Suomen Arkkitehtiliitto (1919), Teollisuustaiteen Liitto Ornamo (1911) ja Suomen Taidegraafikot (1931). 1930-luvulla uutena tärkeänä toimijana perinteisten taidejärjestöjen rinnalle nousi säätiöpohjainen Helsingin Taidehalli (1928), jolla oli yksityiseen Nykyaide ry -yhdistykseen (1939) tiivis yhteys.

Taide- ja kulttuurijärjestöjen ulkomaille suuntautuva toiminta muodostui tutkimusperiodilla osaksi maanpuolustusta, mutta sota ei vaikuttanut dominoivasti taidejärjestöjen sisäiseen toimintaan. Taideteokset valittiin ulkomaisiin näyttelyihin yhdistysten hallitus- ja työryhmätasolla, kuten ennenkin. Teoksia ulkomaisiin näyttelyihin valitsivat Suomen tunnetuimmat kriitikot ja taidehistorian asiantuntijat. Ulkopoliittikka vaikutti kuitenkin kulttuurielämään, kuten tässä työssä osoitetaan. Taiteen ja kulttuurin toimijoiden valta oli keskittynyttä.¹⁸ Valtaa ylläpitävät kulttuurihenkilöt esitelmöivät Suomen kulttuurista ulkomaanmatkojensa tai näyttelymatkojensa yhteydessä. He kirjoittivat näyttelyluettelotekstejä ja toisinaan myös arvioita kotimaan päivälehtiin. Keskeisten taidelaitosten hallitusten jäsenillä oli lisäksi oma roolinsa eräänlaisen kansainvälistymisen pääsylipun tarjoajina taiteilijoille. Yksittäisen kulttuurivaikuttajan rooli saattoi muodostua hyvinkin merkittäväksi maakuvan viestinnän kannalta tutkimusperiodin aikana. Tässä tutkimuksessa on nostettu esiin tällaisia lähdemateriaalissa usein esille tulleita taiteen ja kulttuurin alueen vaikuttajia. Kaikenkattavuuteen ei ole pyritty, vaan tavoitteena on ollut antaa esimerkkien valossa yleiskatsaus maakuvan viestintään vaikuttaneista taide-elämään liittyvien kulttuurin alueiden toimijoista.

Paitsi esiteltävä taide myös kohdemaat, joiden kanssa esimerkiksi taidenäyttelyvaihtoa tehtiin, olivat keskustelun alla taidejärjestöjen hallintoelimissä. Harkintaa ja valikointia tapahtui myös teatterin ja kirjallisuuden alueilla. Kuka tahansa ei saanut kirjojaan käännettyä tai näytelmiään esille ulkomaille. Kirjojen käännettämisessä oli monta vaihetta, joihin tarvittiin kustantajien sekä valtion kirjallisen asiantuntijaelimen (vuodesta 1944 nimeltään Kirjailijalautakunta) hallitustason tukea ja päätöksiä. Kotimaan kulttuurikentän valtaapitävät piirit päättivät itse siitä, mitä taidetta esiteltiin maailmalla ja miten siitä puhuttiin paitsi kotimaassa myös ulkomailta.

Kulttuuritapahtumat, kuten näyttelyhankkeet, organisoitiin pääasiassa yhteisrahoituksen voimin. Valtion, kuten ulkoasiainministeriön ja opetusministeriön, antamat määrärahat hankkeille olivat pieniä, esimerkiksi näyttelyihin anottiin ministeriöiden anomuskirjeiden perusteella yleensä noin puolet kokonaiskustannuksista. Määrärahat eivät useinkaan riittäneet, jos projekti ylipäänsä toteutui, ja rahaa anottiin sitten valtiolta lisää. Merkittävä osa ulkomaisiin kulttuurisuhteisiin liittyvästä aineistosta niin lähetystöjen kuin taidejär-

jestöjenkin arkistoissa koski puhetta rahan puutteesta. Taide-elämää vaivasi huomattava resurssipula koko tutkimusperiodin ajan.¹⁹ Sodan jälkeen tilanne oli erityisen vaikea. Kuvaavaa on, että esimerkiksi Taidehalli maksoi liikevaihtoveroa julkaisutoiminnastaan ja valokuvien ottamisesta saman verran kuin se sai avustusta valtiolta.²⁰

KÄSITEHISTORIASTA METODINA

Tässä tutkimuksessa on käytetty seuraavia käsitteitä, jotka avataan kaikki erikseen: valtio, julkisuusdiplomatia, propaganda, viestintä, taide, kulttuuri ja identiteetti. Modernismin ja radikalismien käsitteet ovat mukana kuvaamassa taide-elämän murrosta. Käsitteologinen tutkimusote on valittu siksi, että käsitehistoriaa voidaan pitää välineenä ymmärtää, mikä on vierasta, sekä tuomaan vierautta siihen, mikä näyttää tutulta. Käsitehistoria luo etäisyyttä tutkimuskohteeseen.²¹ Metodina käsitehistoria tarkentaa ja täsmentää kieleen liittyviä merkityksiä, jotka ovat vuosikymmenten saatossa muuttuneet. Näin on tapahtunut esimerkiksi käsitteelle propaganda. Kieli ja sen kehitys ovat aina sidoksissa kunkin maan kulttuuriin. Kun tutkitaan Suomen maakuvaan ja maan kulttuuriin identiteettiin liittyviä menneisyyden ilmiöitä, on olennaista ymmärtää, miten tutkimuksen keskeiset käsitteet, kuten propaganda, ymmärrettiin Suomessa tutkimusperiodin aikana. Eri aikakausina on käytetty eri termejä samankaltaisesta tekemisestä. Siksi ilmiöitä on hyvä tulkita myös oman aikakautensa termeillä.

Käsitehistoria on tullut osittain paikkaamaan niitä puutteita, joita on havaittu aatehistorian ja yhteiskunnallisen ajattelun historian metodeissa. Sekä suomalaisia että ulkomaalaisia käsitehistoriaa metodina käyttäviä tutkijoita yhdistää se, että kieli ja sen kehitys otetaan ylipäänsä vakavasti. Kieli on kansallisen identiteetin keskeisin elementti. Kieli on kulttuurisidonnaista. Käsitteet syntyvät kohtaamisesta toisten kielten kanssa, ja siten ne ovat aina yhteydessä jo olemassa oleviin kielellisiin merkityksiin. Uusia ja ennakoimattomia käsitteitä syntyy paitsi seurauksena kohtaamisista toisten kielten kanssa, myös kielen uudistamisen tarkoitushakuisena tuloksena. Olennaista historian tutkimuksessa on hahmottaa, millainen semanttinen kenttä ympäröi tiettyä käsitettä. Tähän liittyy synonyymien ja vastakäsitteiden tarkastelu. Tutkijat pitävät tärkeänä analyysiä siitä, miten sanoja yleisesti on käytetty. Toisille tutkijoille tärkeämpää on havaita olennaisia kielenkäytön muutoksia.²²

Tässä tutkimuksessa tuodaan esiin suomalaisten 1930–50-luvuilla käyttämä termistö, jolla kulttuurisen maakuvan tekemisestä ja viestimisestä puhuttiin valtiollisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. On tärkeää kuvata käsitteiden takana olevaa konkreettista tekemistä ja siihen liittyvää keskustelua, jotta voimme ymmärtää menneisyyden ilmiöitä omassa ajassamme. Julkisen keskustelun tarkastelu liittyy diskurssianalyysiin, joka on viime vuosina ollut suosittu metodi esimerkiksi taidehistorian alueen tutkimuksissa. Käsitehistoriaa metodina käytetään tässä tutkimuksessa enemmän osana aatehistoriaa kuin kieli-tiedettä. Kieli on viestinnän väline, mutta viestintä on toiminnan eli maakuvan johtamisen väline. Ilman viestintää mikään sanoma ei välity. Sanoman eli viestin laatiminen ja sen levittäminen maailmalle olivat tietoista strategista työtä etenkin sodan aikana. Maakuvan viestintää johdettiin keskitetysti valtioneuvoston, päämajan ja pääministerin alaisuudessa.

KESKEISET KÄSITTEET

Käsitteestä valtio

Lähetystöjen tehtävänä oli rakentaa ja ylläpitää valtiollista, virallista maakuvaa maailmalla. Ulkomaan edustamiseen ja maakuvan ylläpitämiseen saatiin hallintomalli valmiiksi vuonna 1918. Muutamassa vuodessa saatiin avuttua lähetystöjä, ja vuoteen 1923 mennessä joko lähetystö tai konsuli edusti Suomea valtiona jo parissakymmenessä eri maassa.²³ Mutta jo ennen lähetystöjen syntyä yksilöt, kuten taiteilijat, tiedemiehet, säätiöiden asiamiehet sekä lehdistön edustajat olivat olleet ”valtion asialla” maan ulkosuhteiden kentällä. Esimerkiksi senaattori Leo Mechelinin ja taidemaalari Albert Edelfeltin²⁴ maakuvaan liittyvä toiminta vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyn yhteydessä tulkittiin valtiolliseksi toiminnaksi. Tutkimusperiodilla suomalaisten käsitys valtiosta pohjautui vuosisadan vaihteen liberalistien ja fennomaanien ajatuksiin.

Kun tutkitaan maakuvan toimijoita tänä päivänä, kenttä voidaan jakaa ainakin kolmeen eri osaan: valtiolliseen eli julkiseen, yksityiseen (esimerkiksi teollisuuspiirit) sekä kansalaisyhteiskuntaan (järjestöt, yksilöt). Tämän tutkimuksen aikajakson alkupäässä 1930–40-luvuilla valtiollisuuden kentät läpäisivät kuitenkin toisensa, koska valtio käsitteenä ymmärrettiin silloin toisin kuin tänään. Ajatus poliittisista intresseistä, jotka olisivat olleet erotettavissa yleisistä eli valtion intresseistä, oli Suomessa vieras 1940-luvun lopulle saakka.²⁵ Tuija Pulkkinen mukaan suomen kielen käsitteellä *valtio* ei ollut samankaltaista sisältöä kuin muissa kielissä. Muutos termin merkityksessä tapahtui vasta 1950-luvulla. Ero kansainväliseen valtiokäsitykseen johtui Suomen parlamentarismien heikkoudesta. Valtion ja puolueiden välillä ei Suomessa ollut samankaltaista vastakkainasettelua kuin muissa kulttuureissa. Suomalaisten käsitys ja puhe valtiollisesta toiminnasta oli kansainvälisen vertailun mukaan huomattavan myönteistä. Käsite valtio sisälsi sisäpoliittisen hallintotapakysymyksen ja ulkopoliittisen erillisyyksymyksen. Suomessa oli melko vähän sellaista keskustelua, jossa valtio olisi muodostanut uhkaavan toimijan. Poliittisista protestiliikkeistäkin tuli nopeasti valtiollisia komiteoita Suomessa.²⁶

Käsitteeseen valtio liitettiin Porvoon valtiopäivistä alkaen autonomisesti ohjatun (sisä) poliittisen kentän merkitys. Sitä ei siis alun perin käytetty rinnastuksessa muihin valtioihin. J. V. Snellmanilla, joka oli liittynyt käsitteeseen valtio filosofisia merkityksiä, oli vaikutusta fennomaanien ajatteluun ja ymmärrykseen käsitteestä. Snellmanilla Hegelin tavoin siveellisyys liittyi valtioon. Siveellinen henkilö toimi lainkuuliaisesti, mutta tarkkaili omaatuntoaan ja teki päätöksiä siitä, mikä oli hyvä kehityssuunta *yhteisön*²⁷ tavoille. Snellmanin siveellisyys-termi ei oikein lyönyt läpi, mutta hänen antamiaan merkityksiä siirtyi suomen kielen valtio-käsitteeseen.²⁸

Kansallisen ideologian kehittyminen alkoi suomenkielisen aristokratian piirissä. Ruotsinkielisillä liberalisteilla oli eri strategioita kuin fennomaaneilla, mutta molempia yhdisti isänmaallinen tavoite. Siinä missä liberalistit olivat kansainvälisiä, fennomaanit olivat kansallisia.²⁹ Valtio-käsitteen vastinpari oli *kansalaisyhteiskunta*. Se tarkoitti Snellmanille pelkästään passiivista lakeja ja sääntöjä noudattavaa, ei niitä uudistavaa asennetta. Kansalaisyhteiskunta ei sisältänyt siveellisyyden ja moraalien käsitettä. Toiminta valtiossa tähtäsi sen sijaan mahdollisimman suureen yhteiseen hyvään. Termi *poliittinen* syrjäytti termin *valtiollinen* toisen maailmansodan jälkeen, mutta käsitteeseen *valtiollinen* liitettiin edel-

leen asennetta, jolla nostettiin asioita tavanomaisen politiikan yläpuolelle. Valtiolliseksi leimattiin myöhemminkin sellaisia asioita, jotka olivat yleisesti hyväksytyjä ja merkittäviä. Käsitettä *valtiollinen* käytettiin edelleen rituaalien ja juhlien (itsenäisyyspäivä) kohdalla.³⁰

Tämän tutkimuksen valossa maanpuolustus lisäsi epävirallisten tai puolivirallisten toimijoiden käsityksiä siitä, että he toimivat valtion (virallisella) asialla ulkosuhteiden kentällä toimiessaan. Vasta toinen suursota muutti suomalaisten käsityksiä yhteiskunnasta ja valtiosta. Sodan jälkeen käsite *poliittinen* yleistyi ja levisi myös taiteisiin ja viestinnän alueelle. Alettiin puhua kulttuuripolitiikasta. Kuva Suomesta ei ollut yhtenäinen kaikkien suomalaisten silmissä sodan jälkeen. Käsitteeseen *yhteiskunta* ryhdyttiin suomen kielessä liittämään erilaisia attribuutteja, kuten muuttuva yhteiskunta, teollistuva yhteiskunta ja kasvuhakuinen yhteiskunta. Pysyvyys eli kansallinen jatkuvuus sekä muutos kohti suurempaa tasa-arvoa liitettiin yhteiskuntakäsitykseen. Yhteiskunnasta tuli sosiologinen konstruktio, eikä se enää merkinnyt samaa kuin valtio. Yhteiskunta saattoi nyt olla myös moniarvoinen. Eurooppalainen ja pohjoismainen yhteiskunta sisältyivät kansalliseen yhteiskuntaan omina koodeinaan, joiden avulla yhteiskunta peilasi toimintaansa. Tällaisen yhteiskunnan määrittely joutui Pauli Kettusen mukaan Suomessa uuteen murroksen vasta globalisaation myötä.³¹

Diplomatia ja julkisuus – julkisuusdiplomatia

Julkisuusdiplomatian määrittelyitä on useita. Yhdenkään tutkijan kuvaus käsitteestä ei ole toistaiseksi lunastanut yleispätevää kansainvälistä hyväksyntää. Anthony Pratkaniksen kiteytyksen mukaan julkisuusdiplomatia (*public diplomacy*) tarkoittaa kansallisen intressin promootiota. Maa pyrkii eri keinoin vaikuttamaan vieraiden valtioiden kansalaisten mielipiteisiin, odotuksiin, uskomuksiin ja käytökseen oman etunsa nimissä.³² Nicholas Cull on puolestaan jakanut julkisuusdiplomatian eri osa-alueisiin. Niitä ovat *Advocacy* (perinteinen diplomatian edustajien toiminta), *Listening* (ihmisten, myös vieraiden kansojen kuunteleminen), *Cultural Diplomacy* (sisäisen voiman ja kulttuurisen kontekstin rakentaminen), *Exchanges* (kokemusten kerääminen ja jakaminen henkilöiden tai kansojen vaihto-ohjelmien avulla) ja *International Broadcasting* (kansainvälinen kulttuurisen tietopääoman levittäminen).³³ Julkisuusdiplomatiaa tarkastellaan tässä tutkimuksessa kulttuurisen maakuvan ja identiteetin rakentamisen näkökulmasta. Cullin yleisluonteinen määrittely tarjoaa teoreettisen kehyksen, jonka valossa toimintaa on mahdollisuus peilata, mutta tärkeintä tässä tutkimuksessa on ollut kuvata konkreettista maakuvan viestintää ja kulttuurin sekä taiteen osuutta siinä.

Suomessa ulkoasiainministeriö otti käyttöön julkisuusdiplomatian käsitteen vasta 2000-luvulla.³⁴ Sitä ennen suosiollista maakuvan rakentamista ja julkisuuden avulla harjoitettua diplomatiaa on kutsuttu maassa kirjavin käsittein vuosikymmenten saatossa. Terminologinen muutos on tapahtunut diplomatian luonteen kehityksen mukana. Aiemmin diplomatia ymmärrettiin valtiolliseen ja rajattuun ulkopoliittiseen toimintaympäristöön kuuluvaksi. Nykyään diplomatia hakee uutta suuntaa monenlaisten yhteiskunnallisten toimijoiden, kuten kansalaisjärjestöjen, kansainvälisen toiminnan fasilitaattorina.³⁵

Richard Arndt on todennut, että käsite *diplomatia* on yhtä haasteellinen kuin sen johdannaiset. Diplomatia ei nimittäin ole tuote vaan enemmänkin *prosessi*, tapa toimia. Se on jo itsessään kulttuuria. Ero diplomaattien ja kulttuuritoimijoiden työssä koskee asiantuntemusta, erilaista toiminnan aluetta. Diplomaatin tehtävänä on seurata ja tulkita

kohdemaan poliittisia ja taloudellisia ilmiöitä ja niiden vaikutuksia ulkosuhteisiin. Kulttuuridiplomaatin tehtäväkentällä tulkinnan kohteina ovat taide, musiikki tai opiskelija-vaihto-ohjelmat, jotka toimivat keinoina edistää yleisesti maan tunnettuutta. Neuvottelemisen, sopimisen, raportointi ja viestintä kuuluvat työn prosessiin samalla tavoin kuin diplomaateilla.³⁶

Walter R. Roberts on pohtinut, liittykö julkisuusdiplomatiia *maakuvan rakentamiseen* vai viitataan sillä valtion politiikan *aikaansaatuihin vaikutuksiin* vieraisissa kulttuureissa? Robertsin mukaan opiskelijavaihto on kulttuurista, kun ulkopoliitiikan selittäminen taas informaationaalista. Useimmat kulttuuriohjelmat tai julkaisut ja elokuvat, joita Yhdysvallat käytti kylmän sodan aikana välineinä ulkosuhteiden hoitamisessa, olivat näitä molempia. Roberts erottaa kylmän sodan ajan kulttuuriset ohjelmat koskemaan eliittiä, informaationaaliset olivat lyhytkestoisia poliittiseen sanomaan liitettviä ja ne suunnattiin massoille. Roberts viittaa myös pehmeän vallan käsitteeseen puhuessaan kulttuuridiplomatiasta.³⁷

Vaikka tässä työssä käsitellään kulttuuria ja taidetta, käsitteeksi on valittu julkisuusdiplomatiia eikä kulttuuridiplomatiia. Ensinnäkin julkisuusdiplomatiia kuuluu viestinnän käsitteisiin ja ohjaa kuvaamaan viestinnän muotoja eli millaisin välinein ja sisällön viestintää käytännössä harjoitettiin. Toiseksi tutkimusperiodi merkisi poikkeusaikaa Suomessa. Yksilöidenkin toiminta liittyi maanpuolustukseen ja ulkopoliitiikkaan. Valtiollinen näkökulma oli läsnä maakuvan viestinnässä myös kulttuurijärjestöissä. Laajempi julkisuusdiplomatiian toimintakentän tarkastelu tuottaa kokonaisvaltaisemman kuvan aikakaudesta ja auttaa suhteuttamaan kulttuurisen toiminnan merkityksen muuhun maakuvan viestintään. Kuten Cull osoittaa, kulttuuridiplomatiia on vain yksi osa-alue julkisuusdiplomatiassa. Esimerkiksi *Listening* kuului tärkeänä osana ulkopoliitiikkaan tutkimusperiodin ajan. Poliittiset suhteet Saksaan jatkosodan aikana vaikuttivat esimerkiksi olennaisesti Suomen kulttuurisen maakuvan viestintään.

Julkisuusdiplomatiia on tänä päivänä kansainvälinen viestintään liittyvä käsite. Sen juuret ovat lähtöisin 1800-luvun puolivälistä sekä eurooppalaisesta että amerikkalaisesta lehdistöstä. Käsitteen avulla kuvattiin kansainväliseen politiikkaan liittyviä tapahtumia. Käsitteen käyttöönoton taustalla vaikutti teknologian kehityksen mahdollistama, avoimmaksi muuttunut käsitys diplomatian käytännöistä. Julkisuus näytteli diplomatiassa entistä suurempaa roolia. Jo vuonna 1928 reporteri J. Roscoe Drummond peräänkuulutti *Christian Science Monitor* -lehdessä uutisvälineiden moraalista vastuuta jakaa puolueettomasti tietoa kansainvälisistä kysymyksistä, jotta ulkopoliittisia jännitteitä saataisiin vähennettyä. Toisen maailmansodan aikana julkisuusdiplomatiia-käsite ei juuri ollut käytössä, sillä aikakauden muotitermi oli *propaganda*.³⁸ Propaganda käsitteenä kuitenkin pilaantui toisen maailmansodan aikana.³⁹

Julkisuus- ja kulttuuridiplomatiia-käsitteet tunnettiin jo pienissä piireissä Euroopassa ja Yhdysvalloissa ennen toista maailmansotaa. Termit otettiin systemaattiseen käyttöön USA:ssa 1960-luvulla vaihtoehtona tiedottamiselle ja propagandalle etupäässä Yhdysvaltojen tiedotusorganisaation USIA:n (US Information Agency) tarpeista, mutta myös siitä syystä, että diplomatian ja kansainvälisten suhteiden ulkopoliitiikka oli muuttunut.⁴⁰ Julkisuusdiplomatiia-termin käytössä oli kysymys kylmän sodan maailmassa toisinaan vain propagandan luovasta uudelleen nimeämisestä. Cullin mukaan julkisuusdiplomatiia tänä päivänäkin ”pyrkii olemaan enemmän kuin propaganda”.⁴¹ Yhdysvaltojen tekemä tavoitteellinen kulttuuriin liitetty julkisuusdiplomatiia tai kulttuuridiplomatiia eivät näyttäyty tämän tutkimuksen valossa kovin erilaisena kuin Suomen harjoittama kulttuuripropaganda

1940–50-luvuilla. Yhdysvallat käytti julkisuus- ja kulttuuridiplomatiaansa osana taistelua kommunismia vastaan.⁴² Suomessa kotimaan propaganda ja diplomatia olivat sidoksissa samaan asiaan, eli Neuvostoliiton pelkoon.

Paljon siteerattu valtiotieteilijä Joseph S. Jr. Nye on keksinyt ulkopoliitiikan vallankäyttöön liittyviä uudismääreitä. Nyen *hard*, *soft* ja *smart power* (kova, pehmeä ja fiksu vallankäyttö) -käsitteet ovat levinneet kansainväliseen politiikan valtaa kuvaavaan kielenkäyttöön helpottamaan muuten vaikeasti määriteltävää sisällöllisesti uudistuneen diplomatian ilmiötä. Pehmeän tai fiksun vallankäytön käsite on esillä julkisuusdiplomatian tutkimuksessa todistamassa, että onnistuneen ulkopoliitiikan takana on paljon muuta kuin strategista aseellista sodankäyntiä. Julkisuusdiplomatian taustalla on nimenomaan kulttuurista vuorovaikutusta.⁴³

Kulttuurin ja taiteen merkitystä ulkopoliitiikan alueella on perinteisesti väheksytty tai marginalisoitu.⁴⁴ Luultavasti se johtuu siitä, että diplomatian ja ulkopoliitiikan tutkimusta on harjoitettu vähemmän taiteen- ja kulttuurintutkimuksen näkökulmasta kuin talouden tai politiikan näkökulmista. Taide ja kulttuuri on mielletty pehmeiksi arvoiksi ja vähemmän kiinnostaviksi tutkimuksen aiheiksi ulkopoliitiikan ja diplomatian alueen tutkimuksessa kovaan ulko- ja talouspolitiikkaan verrattuna.⁴⁵ Oman aikamme kriisialtiit globaali ulkopoliittikka on nostanut pehmeän vallankäytön merkitystä diplomatian keinona, sillä rauhanomaiset kansainväliset suhteet edellyttävät monenlaisten kulttuurien ymmärtämystä. Ilman kulttuurista vuorovaikutusta ei synny kulttuurista ymmärtämystä ja sallivaa, kansalliset rajat ylittävää kanssakäymistä. Julkisuusdiplomatiassa pyritään torjumaan vapauden ja rauhan suurinta estettä: tietämättömyyttä. Taiteiden ja kulttuurin merkitys Yhdysvaltojen julkisuusdiplomatiassa kylmän sodan aikana kytkeytyi tiiviisti Marshall-apuun.⁴⁶ Vuoden 2001 New Yorkin terrori-iskun jälkeen kulttuuri- ja julkisuusdiplomatiasta ovat nousseet uudestaan ulkopoliitiikan ytimeen paitsi Yhdysvalloissa myös monessa muussa maassa.⁴⁷

Käsitteestä viestintä

Suomen maakuvan viestintää tehtiin 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla sen ajan terminologialla (kulttuuri)propagandan ja tiedottamisen käsitteillä. Myöhemmin 1950-luvun lopulla levisi termien joukkoon Yhdysvalloista *suhdetoiminnan* (*public relations*, *PR*) käsite. Kun maakuvaa tarkastellaan ulkopoliitiikan ja diplomatian kontekstissa puhutaan tänä päivänä julkisuusdiplomatiasta.⁴⁸ Viestinnän varhaiset muodot propaganda, tiedottaminen ja suhdetoiminta (PR) olivat käytössä Saksassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa edistyneen teollisuuden parissa 1800-luvun lopulla.⁴⁹ Suomessa viestintään liittyvät termit otettiin yleiseen käyttöön ajallisella viiveellä. Käsite *tiedottaa* syntyi 1900-luvun alussa muiden uudissanojen mukana. Käsite *julkisuus* kuului puolestaan erikseen 1900-luvun alussa luotuihin uudissanoihin. Käsite *julkaisu*, josta julkisuus todennäköisesti johdettiin, oli puolestaan ehtinyt vakiinnuttaa paikkansa jo 1800-luvun lopulta alkaen.⁵⁰

Termi *viestintä* (*communication*) alkoi korvata termit tiedottaminen ja suhdetoiminta Suomessa vasta 1970–80-luvulta alkaen. Propaganda, tiedotus ja suhdetoiminta olivat keskeiset viestinnästä käytetyt käsitteet Suomessa 1930-luvulta aina 1970-luvulle saakka. Viestinnän alan ensimmäinen kattava historia *Vuosisata suhdetoimintaa – Yhteisöviestinnän historia Suomessa* (von Hertzen-Melgin-Åberg) ilmestyi 2012.⁵¹ Kirjassa on kuvattu Suomen viestinnän käsitehistorian evoluutiota, ei kuitenkaan perusteellisen käsitehistorian avulla, vaan tuomalla esiin käytettyä viestinnän käsitteistöä eri vuosikymmeninä.

Viestintään liittyvä käsitteiden moninaisuus ja kirjava soveltaminen eri aikakausina ei ole ainoastaan suomalainen ilmiö. 1940-luvulla syntynyt ammattikuva nivoutui lisäksi Suomessa ja Ruotsissa journalismiin. Toimittajia ja lehtimiehiä oli alkuun mukana samoissa ammatillisissa yhdistyksissä. Tiedotusmiestä kutsuttiin Suomessa tiedotusupseeriksi, koska monet olivat saaneet ammattioppinsa sodan aikana tai sen takia. PR-ammattilaiset kuuluivat aluksi Ruotsissa liittoon nimeltä Pressombudsmän.⁵² Suomessa sodan aikana propagandistina toimineet miehet olivat usein taustaltaan lehtimiehiä.⁵³

Suhdetoiminta-termin käyttö tutkimusaikajaksolla liittyi esimerkiksi lehtimissuhteiden hoitamiseen. Suhteista puhuttiin yleisesti. Suhdetoiminta, PR (Public Relations) sellaisena kuin se ymmärrettiin 1950-luvulla, saapui Suomeen Euroopasta, etenkin Saksasta ja Englannista. Tehokkain suhdetoiminnan malli saatiin kuitenkin Yhdysvalloista, jonne monet suomalaiset tiedottajat pääsivät PR-koulutukseen amerikkalaisten stipendien avulla 1940-luvulta alkaen. Näissä maissa termin leviäminen yleiseen käyttöön tapahtui etupäässä maailmansotien välisenä aikana. Kuten Suomessa, myös Englannissa suhdetoiminnan termiä on määritelty kirjavasti.⁵⁴ Siitä huolimatta, että Suomessa on Euroopan vanhin alan ammattilaisten järjestö (Tiedotusmiehet ry, per. 1947) suhdetoiminta-käsite levisi yleiseen käyttöön verrattain myöhään eli vasta 1950-luvun loppupuolella.⁵⁵ Sanoja ja propaganda ja tiedottaminen, ruotsiksi *propaganda* ja *information*, käytettiin Suomessa tutkimusajanjaksolla enemmän kuin sanoja PR tai suhdetoiminta. Kun tiedotusmiehet tekivät yhteistyötä esimerkiksi englantilaisten kollegojen kanssa, liiton toimiala käännettiin kuitenkin englanniksi termillä *Public Relations*. PR oli siis käytössä suomalaisten kansainvälisessä vuorovaikutuksessa ainakin englannin kielellä jo 1940-luvulla. Ruotsissa vastaava liitto Pressombudsmän (1948) sisälsi alakäsitteen *PR-publicister*, kunnes alan liitto sai uuden nimen vuonna 1960: Sveriges Public Relations Förening.⁵⁶

W.K. (Väinö) Latvalan oppikirja propagandasta (1938) osoittaa, että suhdetoiminta-termillä ei alkuun ollut suomenkielistä kieliasua. Latvala, joka oli kouluttautunut ja asunut Yhdysvalloissa, selitti termin seuraavasti: "...public relations (käytettiin kirjassa englanniksi)...on hyvin vaikeasti suomennettavissa, mutta (sitä) voidaan ylimalkaisesti määritellä menetelmäksi, jonka tarkoituksena on hyvien suhteiden ylläpitäminen yleisöön. Se on siis tavallaan mainontaa tai propagandaa, mutta se eroaa näistä sikäli, että se ei hyökkää suoraan ja välittömästi, vaan käyttää kiertoteitä".⁵⁷ Suhdetoiminta ymmärrettiin ja selitettiin Latvalan oppikirjassa tekniikaksi. Sellaisena se sopi ennen kaikkea mainonnan maailmaan, mutta myös esimerkiksi hallituksen tuntosarviksi. Hallitus saattoi esimerkiksi kokeilla jonkin uudistuksen vastaanottoa yleisön keskuudessa sekä "tutkia" sanomalehtiselostuksen kannanottoa asiaan. Amerikassa "menetelmä" oli laajassa käytössä, ja siellä oli jopa erikoisia Public Relations -neuvoja (eli siis PR-ammattilaisia) tätä tehtävää varten.⁵⁸

Vaikka käsitettä *Public Relations* ei vielä suomen kieleen tutkimusajanjaksolla ollut käännetty, puhuttiin esimerkiksi lehdistösuhteista. Suhdetoiminta sisälsi tiiviin sisällöllisen sidoksen tiedottamiseen, mutta myös aikakauden journalismiin. Se sisälsi sidoksen myös ihmisten ja instituutioiden väliseen sosiaaliseen toimintaan. Suhteiden hoitaminen oli edellytyksenä kaikelle kulttuuriselle toiminnalle. Taidenäyttelyaloitteet syntyivät ihmisten välille solmittujen *suhteiden* seurauksena. Rahanhankinta vaati suhteiden hoitamista opetusministeriön kanssa. Rahapäätöksiä ehdottivat ja esittelivät yksilöt eduskunnassa. Esimerkiksi kansanedustaja Yrjö Welling esitteli Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen raha-anomuksia eduskunnassa, ja niitä myös hyväksyttiin vuosittain.⁵⁹

Suhdetoiminta, PR, laajensi yksisuuntaista tiedottamisen käsitettä sekä sota-aikaan liitettyä propagandan käsitettä kohti kaksisuuntaista tiedottamista (eli viestintää): koskemaan ihmisten ja instituutioiden välistä vuorovaikutusta. Siteeratuimpiin PR-tutkijoihin kuuluvat amerikkalaiset James Grunig ja Todd T. Hunt ovat jakaneet PR-käsitteen neljään kehitysvaiheeseen, joista yksisuuntaista kommunikaatiota ovat julkisuus (*publicity*) ja julkinen informaatio (*public information*), kaksisuuntaista puolestaan suostutteluun perustuva PR (*asymmetrical communication*) ja konsensukseen perustuvaa PR (*symmetrical communication*). Kun tutkitaan suhdetoimintaa käytännön tasolla, ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, ja etenkin eri kulttuureissa, tunnustetuimmatkaan PR-teoriat eivät aina taivu käyttökelpoisiksi.⁶⁰

Suhdetoiminnan käsitteestä Suomessa lisensiaatintyön tehnyt Jyrki Pietilä katsoo, että maassa kehittyi samaan aikaan sodan jälkeen kaksi erillistä suhdetoimintakäytäntöä: toinen teollisuuden, toinen julkisen sektorin alueille. Valtion virkamiehet hoitivat tiedotustoimintaa yhteistoiminnassa yleishyödyllisten järjestöjen kanssa, ja tästä haarasta sai alkunsa Euroopan ensimmäiseksi alan järjestöksi tunnustettu Tiedotusmiehet ry.⁶¹ Suhdetoiminta-termi kärsi yhteisen ymmärryksen puutteesta ja joutui väärien tulkintojen ja käyttöjen takia paitsioon suomalaisten tiedottajien kielenkäytössä 1960-luvulla.⁶²

Tiedottajien parissa nousi 1970-luvulla tarve etsiä uusi ilmaisu kuvaamaan viestinnän toimialaa. Pitkällisten kiistojen ja pohdintojen jälkeen syntyi suomeen edelleen käytössä oleva käsite *yhteisöviestintä*. Käsite viestintä korvasi Osmo A. Wiion ja kielitoimiston suosituksesta ulkomaisen *kommunikaatio*-termin, joka alkoi samaan aikaan levitä Suomessa. Yhteisöviestintä sai Suomessa 1980-luvulla yhtä vahvan ammatillisen kattokäsitteen merkityksen, joka oli *Public Relations* -termillä monessa muussa maassa.⁶³

Nykyisin yleistermi *viestintä* kattaa kaikki viestintä-termien johdannaiset Suomessa. Tiedottajista on tullut viestinnän ammattilaisia. Näin ei ole kaikissa muissa maissa. Pohjoismaissa viestintä, *kommunikation*, on kuitenkin suhdetoimintaa (PR) yleisempi käsite. Viestintäalan termien yhtenäistäminen koetaan alan ammattilaisten parissa tärkeäksi ja erilaisista käsitteiden käänöksistä ja merkityksistä keskustellaan jatkuvasti alan kansainvälisissä konferensseissa ja yhdistystason keskustelufoorumeilla.⁶⁴ Termi suhdetoiminta, PR, liittyy Suomessa kansalaisyhteiskunnan syntyyn ja verkostoihin. Jürgen Habermas puhuu suhdetoiminnasta, suhdetoimintapolitiikasta ja valtion suhdetoimintatekniikoista julkisuuden mekanismien rakennemuutoksessa, joka alkoi maailmansotien välisenä aikana, Habermasin mukaan amerikkalaisessa teollisuudessa.⁶⁵

Propaganda ja maan tunnetuksi tekeminen

Maakuvan viestinnälle muodostui maanpuolustuksellinen tarkoitus 1930-luvun lopun ja 1940-luvun Suomessa. Maanpuolustusta varten oli 1930-luvun lopulla keksitty uusi ”ase” eli propaganda. Propaganda oli laajasti kaikenlaisesta tiedottamisesta käytetty termi, mutta sota-aika asetti propagandalle uusia sisältöjä. 1930-luvun propaganda on tutkimuksissa määritelty tarkoitushakuisena tiedottamisena ja vastaanottajan ajatusten manipulaationa.⁶⁶ Propagandalla pyrittiin saamaan aikaan ennalta määritelty reaktio vastaanottajassa. Oppikirja vuodelta 1939 kehotti kuitenkin pysymään totuudessa.⁶⁷

Kun Mannerheim lähetti viestin sotajoukoille, kyseessä oli propaganda, jolla haluttiin vaikuttaa sotilaiden mielialoihin. Propaganda-sanalle rinnasteinen käsite tässä yhteydessä on psykologinen tiedottaminen. Tiedottaminen on yksisuuntaista. Viestintä edellyttää vas-

taanottajan reaktiota ja vuoropuhelua ja on siten kaksisuuntaista. Elokuvatutkimuksessa on otettu jälkikäteen käyttöön myönteisen ja kielteisen propagandan alatermit, koska esimerkiksi 1930–40-lukujen sivistyneelle suppealle joukolle suunnatun dokumenttielokuvan propaganda oli luonteeltaan toisenlaista kuin massoille esitelty sotauutisten manipuloiva propaganda.⁶⁸ Historiantutkijat ovat parhain päin pyrkineet tekemään pesäeroa sotaan liittyvän propagandan ja neutraalimman tiedottamiseen rinnasteisen propagandan välille.

Tänä päivänä propaganda mielletään usein negatiiviseksi ja pejoratiiviseksi sotaan liittyväksi termiksi, jossa tiedon vääristely, jopa valehtelu, on sallittua. Neuvostoliitossa propaganda oli kuitenkin positiivinen viestintään liittyvä yleiskäsite vielä 1980-luvulla.⁶⁹ Suomessa propaganda-käsite liitetään usein kansallissosialistien toimintaan.⁷⁰ Näiden esimerkkien valossa voidaan nähdä, että propaganda-käsitteellä on sen kansainvälisestä kieliasusta huolimatta hyvin erilaisia kulttuuriin sidoksissa olevia merkityksiä.

Ulkomailla lähetystöjen kautta suunnattua maakuvan viestintää kutsuttiin propagandaksi. Viestintä oli sisällöltään Suomen valtiota markkinoivaa ja mainostavaa. Myös sana *mainostus* (eli mainonta) käytettiin lähetystöissä propaganda-käsitteen rinnalla. Synonyymien valossa 1950-luvulla levinnyt uudistermi *markkinointi* viittaa suoraan kauppaan, mutta sitä vanhempi käytössä ollut termi *mainostus* suositteluun.⁷¹ Propaganda oli Nikolas Gloverin mukaan Ruotsissa, samoin kuin Suomessa, aluksi neutraali käsite, mutta menetti asemiaan käsitteelle tiedottaminen (*information*) 1940–50-luvuilla. Ruotsissakin maakuvan viestinnän käsitteitä käytettiin sekavasti valistuksesta (*upplysning*) markkinointiin (*reklam*).⁷²

Suomesta pyrittiin kertomaan mahdollisimman myönteisiä asioita, osin ideaalissakin valossa. Kulttuuri ja sivistys olivat niitä asioita, joilla saatettiin herättää myönteisiä mielikuvia ulkomailla. 1930–50-luvuilla aikakauden neutraalein termi *tunnetuksi tekeminen* (useimmiten yhteen kirjoitettuna) oli sekin propagoimisen synonyymi. Niin tunnetuksi tekeminen kuin propaganda sisälsivät ajatuksen suhdetoiminnasta. Propagandan nimissä ei vain levitetty maakuvalla suosiollista tiedotusmateriaalia, vaan myös seurusteltiin, neuvoteltiin ja suostuteltiin. Näiden kaikkien toimintojen avulla saatiin aikaan Suomen tunnettuutta. Sodan aikana ja sen jälkeen termiin propaganda liitettiin toisinaan eteen sana kulttuuri, mikä kertoo *kulttuuripropagandan* merkityksen kasvusta.

Viime vuosikymmeninä on käytetty maakuvan viestinnästä ainakin seuraavia nimiä: imagon tai imagen luominen (*image building*), maakuvan viestintä (*nation communication/nation image building*), maineen rakentaminen (*reputation management*), markkinointiviestintä (*marketing communication*) ja maabrändäys (*nation branding*).⁷³ Kun rinnalla puhutaan kulttuurisesta maiden välisestä vuorovaikutuksesta, on tutkimuksissa käytetty myös kulttuuriviennin ja -tuonnin termistöä. Tässä tutkimuksessa pitäydytään pitkälle aikalaiskäsitteissä: Suomen tunnetuksi tekeminen, tiedottaminen ja propaganda. Käytössä on myös suhdetoiminta-käsite, koska se tunnettiin metodina ja suhteista puhuttiin laajasti, tosin vielä ilman ”toiminta”-liitettä. Mikäli alkuperäislähteet tai viitattu tutkimuskirjallisuus tuovat esiin muita verrannollisia aikalaiskäsitteitä, niitä on siteerattu suorina tähän tutkimukseen. Tutkimuksessa käytetään myös oman aikamme kattokäsitteitä, eli maakuvan viestintää sekä sen kansainvälisestä vastinetta julkisuusdiplomatia.

Miten aikalaiset ymmärsivät propagandan? Oppia siihen haettiin etenkin Saksasta ja Englannista. Propagandan merkitystä haluttiin korostaa: erään oppikirjan mukaan toiminta vastasi tärkeysarvoltaan peräti aineellista ravintoa.⁷⁴ Eversti Lauri ”Lasse” Leander, puolustusvoimain sanomakeskuksen ensimmäinen päällikkö, oli julkaissut urauurtavan

tekstin *Maanpuolustus ja sanomalehdistö* vuonna 1935. Leander oli suursodan aikana päämajan johtavia propaganda-asiantuntijoita sekä kouluttajia.⁷⁵ Propagandakirjoja syntyi muutama muukin, kuten Olavi Huhtalan *Propaganda, uusi sodankäyntiväline* (1937) ja Finlandia Uutistoimiston päällikkö Jaakko Lepon *Propaganda. Ratkaiseva ase* (1939).

Leppo kuvasi kirjassa propaganda-aseen kehitystä. Se tuli Lepon mukaan oikeaksi aseeksi vasta, kun propagandasta tuli organisoitua valtiontason toimintaa. Eri maissa propaganda-ase alkoi levitä yleiseen käyttöön vuosina 1914–18.⁷⁶ Saksaan perustettiin 1933 propagandaministeriö. Saksan propagandaministeri Goebbelsin vierailtua Roomassa Italiakin innostui perustamaan oman propagandaosastonsa valtiosihteeristön yhteyteen. Mussolini nimitti osaston johtoon vävynsä, joka sai myöhemmin propagandaministerin salkun.⁷⁷ Ranskan propaganda-aseen historia sen sijaan liitettiin Lepon mukaan Alliance Française -yhdistyksen toimintaan. Propagandan tehtävänä oli tehdä Ranskan kulttuuria tunnetuksi mm. kielenopetuksen avulla.⁷⁸ Lepon ja Huhtalan kirjat toivat esiin propagandan hyviä puolia valtiollisen toiminnan kannalta. Nämä propagandan oppikirjat eivät olleet täysin neutraaleja tiedottamisen aapisia, vaan ne korostivat propagandan mahdollisuuksia maanpuolustustyössä.

Lentolehtiset ja postikortit mutta myös emigranttien kirjoittamat propagandakirjat kuuluivat tavalliseen sotapropagandavälineistöön. Sotaan liittyvällä propagandalla oli ”alalajeja”, kuten ranskalaisten kauhupropaganda ja venäläisten jumalattomuuspropaganda. Neuvostoliitossa myös elokuvateollisuus ja teatteri palvelivat Lepon mukaan sotapropagandaa.⁷⁹ Suomessa muodikasta uudistermiä viljeltiin kaikkialla. Ylesterminä propaganda taipui moneen. Oli jälleenrakennuslainan propagandaa, säästäväisyyspropagandaa ja pika-asutuspropagandaa.⁸⁰ Ulkomailla lähetystöissä tehtiin itsenäisyyspäiväpropagandaa, jonka tavoitteena oli kansallisen itsetunnon kohottaminen.⁸¹

Taiteista etenkin massoihin kohdistuneet elokuvat olivat aikalaispropagandisteista tärkeitä. Saksa suunnitteli Lepon kirjan kirjoittamisen aikoihin omaa elokuvayliopistoa. Ranskassa oli vuodesta 1937 asti tehostettu elokuvien tarkastamista. Amerikkalainen elokuva toimi Lepon mukaan kaupalliselta pohjalta, mutta sekin oli aikakauden propaganda-asiantuntijan mukaan ihmiskunnan laajoihin luokkiin vaikuttava muoto.⁸² Kotimaan elokuvapropaganda oli Lepon mielestä vielä 1930-luvun lopulla kehittymätöntä.

Symboleilla, kuten arkkitehtuurilla, oli tärkeä paikkansa propagandassa. Niiden keskeisestä voimasta propagandassa oli vuonna 1922 kirjoittanut Walter Lippmann.⁸³ Lippmannin tapaan Leppo huomautti kirjassaan, että vuoden 1937 maailmannäyttelyssä Saksan ja Neuvostoliiton paviljonkien taiteelliset symbolit taistelivat huomiosta. Lepon kirja oli ajankohtainen kiristyvässä maailmanpoliittisessa tilanteessa. Se opetti suomalaisille maailmalla harjoitettua käytäntöä: sensuuri on propagandan arvokkain liittolainen. Suomessakin oli huomattu sensuurin tarpeellisuus, ”vaikkakaan meillä ei ikävä kyllä vielä oivalleta niin kuin Englannissa, että lehdistön ulkopolitiikan asiana on seurata valtiovalnan ulkopoliitikkaa”.⁸⁴

Mainosmies W. K. Latvalan ja hänen omistamansa mainostoimisto Erva-Latvalan kustantama kirja *Propaganda, rauhan ja sodan aseista mahtavin* (1938) liitti propagandan mainontaan. Propagandan määritelmä Latvalan kirjassa oli kuitenkin yleinen luonteeltaan. Sen mukaan propaganda oli ”yksilöiden ja ryhmien mielipiteen tai toiminnan ilmaus, jolla harkiten pyritään vaikuttamaan toisten ihmisten yksilöiden tai ryhmien mielipiteeseen tai toimintaan viittaamalla ennakolta määrättyihin päämääriin”.⁸⁵ Latvala erotti propagandassa neljä eri toimialuetta. Ne olivat yhteiskunnallinen, kaupallinen, uskonnollinen ja

poliittinen propaganda. Propaganda vaikutti lisäksi monenlaisissa yksittäisissä asioissa, kuten hyväntekeväisyydessä. Latvalan propagandassa ja mainonnassa kulttuuripropagandalla ei ollut omaa paikkaansa.⁸⁶

Kotimaan sisäisessä propagandassa painottui ennen sotaa ja sen aikana ennen kaikkea puolustustahdon lujittaminen ja Neuvostoliitosta tulleiden vaikutteiden vastustaminen ja leviämisen ehkäiseminen suomalaisten keskuudessa. Vaikka sanalla propaganda oli kyseenalainen kaiku osalle sitä tehneitä, sitä kuitenkin käytettiin, koska sopivampaakaan ei tiedetty. Jatkosodan aikana propaganda sai kuitenkin suomalaisten korvissa negatiivisen kaiun, ja kotimaan sisällä propagandistit alettiin korvata tiedotusmiehillä.⁸⁷ Talvisodan erään propagandistin sanoin ”paremman puutteessa lienee tyydyttävä tästä taistelusta (henkinen puolustustaistelu) käyttämään nimitystä propaganda, niin harhaanjohtava kuin se saattaa olla”.⁸⁸

Olavi Huhtalan kirjassa (1937) propagandan tarkoitus oli ”vihollisen henkisen vastustuskyvyn murtaminen”.⁸⁹ Vääristely, jopa valhe, oli osa toiminnan luonnetta. Tehokkaan esimerkin niin Leppo kuin Huhtalakin antoivat ns. Northcliffen (englantilainen ensimmäisen maailmansodan sotapropagandisti) lentolehtisistä, joiden suurin voima oli totuus. Lepon ja Huhtalan teoksissa kannustettiin suomalaisia pysyttelemään melko totuudenmukaisessa propagandassa. Toisaalta propagandan nähtiin olevan lähellä ”mainostamista”. Huhtala rinnasti mainostoimiston ja propagandaministeriön koneistot toisiinsa.⁹⁰ Sodan aikana kotimaan tiedotus- ja propagandatyön rinnalla harjoitettiin lisäksi *valistusta* (*enlightment*). Valistukseen liittyi sivistyksellistä kasvatusta, kuten historian ja yhteiskuntaopin opetusta sotilaille. Sotilaiden rinnalla rintamapapit tekivät valistustyötä. Valistustyöhön liittyi siis myös uskonnollisia ulottuvuuksia. Valistustyön juuret olivat 1920-luvun suoje-luskuntatyössä.⁹¹

Termejä propaganda, tiedotus ja valistus käytettiin armeijassa toistensa osina, rinnakkain ja hyvin sekavin merkityksin.⁹² Ero sota-ajan propagandalla ja valistuksella tai tiedottamisella oli hiuksenhieno, eikä tässäkään tutkimuksessa ole mielekäästä syvemmin pohtia, oliko sota-ajan tiedotusorganisaation virkamiesten tekemä viestintätyö valistusta, tiedottamista vai propagandaa, kun he eivät eroa itse havainneet tai analysoineet. Vaikka kotimaan sisällä armeijan ohjeistuksella alettiin käyttää sanaa tiedottaminen propagandan sijasta jatkosodan alusta lähtien, itse toiminnan sisältö ei muuttunut mihinkään. Päinvastoin, propagandistinen sisältö ja sensuuri vain kasvoivat valtion tiedotuslaitoksen tiedotustoiminnassa jatkosodan aikana. Tämän esimerkin valossa orjallinen pysyttelemisen pelkästään aikakauden muotitermeissä tuottaa historianutkijalle paradoksin.

Termejä propaganda ja tiedottaminen käytettiin myös lähetystöjen toiminnassa sekaisin riippuen siitä, kuka puhuu, kenelle ja millä foorumilla. Propaganda-termiä käytettiin laajasti tarkoittaen kaikkea mahdollista ulkomaille tuotetuista julkaisuista Nobelin kirjallisuuspalkinnon ehdokkuudesta päättämiseen. Propaganda-termin synonyymejä ovat: tehdä tunnetuksi, levittää ja lanseerata.⁹³ Synonyymien valossa propagoiminen tarkoitti varsin neutraalia toimintaa. Kun sota oli ohi, propagandan käyttö terminä väheni kotimaassa, mutta ei poistunut varsinkaan maakuvan viestinnästä. Propagandalle haettiin tuolloin uutta sisältöä. Vuonna 1951 ilmestyi Veikko Hakulisen oppikirja *Propagandan käsikirja*. Siinä propagandan välineeksi sopi yhtä hyvin julkinen puhe kuin ilmoitustaulun tiedote. Tiedottaminen oli sijoitettu tässä oppikirjassa propagandan alalajiksi tai oli sille vähintäänkin synonyymi.⁹⁴ Vuonna 1960 ilmestyi oppikirja nimeltä *Tiedota oikein*. Siinä tiedotustoiminta liitettiin mainontaan ja propagandaan, mutta sanottiin niiden olevan

”luonteeltaan enemmän toimintaa ohjaavia”. Tiedotustoiminta määriteltiin ”kansantajuisesti selostettuna” lähinnä tosiasioihin perustuvaksi ”tunnetuksitekemiseksi”, suopeuden hankkimiseksi ja kielteisen asenteen muuttamiseksi.⁹⁵

Taide, kulttuuri ja identiteetti

Kulttuurin käsite on laaja ja epämääräinen. Se voi tarkoittaa esimerkiksi taideteosta, luomisprosessia, vastaanottoa tai kokonaisen kansan tai jonkun ryhmän elintapoja ja arvoja. Tässä tutkimuksessa maakuvan viestinnän sisällön kohteeksi on valittu rajattu kulttuurin osa-alue: taide, taideteokset ja niiden luomiseen ja esittämiseen liittyvä teksti. Seikko Eskolan mukaan julkisessa kielenkäytössä Suomessa kulttuurilla on yleensä tarkoitettu taidetta ja tiedettä, vähemmän humanistisia tieteitä tai koko yhteisön elämänmuotoa koskevaa merkitystä.⁹⁶ Tässä työssä tiede on rajattu pois. Taidetta on taiteilijan, kirjailijan, muusikon ja näyttelijän tekemä työ ja tuotanto. Taide ei ollut erillinen saareke, vaan taide oli, kuten tänäkin päivänä, osa yhteiskuntaa.

Taiteen ja yhteiskunnan vaikutuksia on tutkittu erilaisten teorioiden valossa. Erkki Sevänen on huomioinut, että taideteorioita on rakennettu enimmäkseen (länsimaisen) kulttuurin yleispiirteitä varten. Suomen kohdalla moni taideteoria ei toimi geopolitiittisen sijainnin ja yhteiskunnallisen kehityksen erityispiirteiden takia.⁹⁷ Tutta Palinin mukaan taiteen tutkijat soveltavat monia eri taideteorioita tutkimuksiinsa.⁹⁸ Ulkopoliittisia suhteita tutkiville historioitsijoille kulttuurin osa-alueista olennaisia ovat kieleen, arvoihin ja identiteettiin kuuluvat piirteet. Niin ovat tällekin tutkimukselle, sillä maakuvan viestintä vaikutti suomalaisten identiteettiin. Miten taide toimi identiteetin rakennusaineena? Taide ei ole irti politiikasta, päinvastoin. Jo taiteen rahoittaminen liittyy taiteen osaksi yhteiskunnallista järjestelmää ja sen arvoja. Taidetta ja kulttuuria osana ulkosuhteita on tutkittu etenkin kylmän sodan tutkimuksissa.⁹⁹ Tässä työssä tutkitaan myös sota-aikaa, joka usein on sivuutettu toteamuksella, että sodan aikana taide- ja kulttuurielämä olivat pysähdyksissä.

Tämän tutkimuksen kohteena on Suomesta ulkomaille suunnattu taide, jota lahjakkaat yksilöt loivat ja sivistyneistö vaali. Jotta ymmärtäisimme, millainen taide valittiin edustamaan maata, on tutkimuksessa kuvattu taide-elämää ylipäänsä. Ketkä olivat vaikutusvaltaisimpia taide-elämän toimijoita, millaisia olivat organisaatiot, millaisia tyyliuuntia vallitsi, millaisia mahdollisia sisäisiä ristiriitoja vallitsi, miten ja miksi taidetta ”viettiin” tai ”tuotiin”? Taustan kuvaaminen on tärkeää, jotta ymmärtäisimme, miksi suomalaista kulttuuria pystyttiin ja haluttiin yhtäkkiä 1950-luvulla viedä maailmalle niin paljon. 1930–40-luvun taide Suomessa liittyi kansalliseen rakentamistehtävään. Seväsen mukaan taidelautakuntien ja professionaalisen eliitin toimintaa ei voi ymmärtää katsomatta niiden toimintaa myös korkeakulttuurisen taiteen edistäjinä. Korkea/matala-erottelu kuului sisäänrakennettuna piirteenä taidelautakuntien työhön.¹⁰⁰

Ulkomaille järjestettyjen taidenäyttelyiden kävijämäärät saattoivat parhaimmillaan liikua tuhansissa, ja kuvataide saattoi olla kosketuksissa suuriin ihmismääriin, kuten dokumentielokuvakin. Tarkastelen kulttuuria tässä tutkimuksessa yhteisön prosesseina, joiden ytimestä löytyy toimijoiden välinen symbolinen viestintä. Siinä merkityksiä muovataan tiettyjen yhdessä sovittujen käytäntöjen pohjalta yhteiskunnallisessa tai kansainvälisessä verkostossa. Kulttuuria on koetettu määrittellä laveasti tällaisena ”merkitysten verkkona”.¹⁰¹ Oman aikamme suosituimpiin teoreetikoihin kuuluvan Pierre Bourdieun mukaan taidetta voidaan tarkastella eri kentillä tapahtuvana sosiaalisena pelinä, illusiona, johon kentällä

toimijat uskovat. Pelissä määrityy kulttuurinen kompetenssi, kuten taideostosten arvottaminen.¹⁰² Bourdieun ”kenttäteoriaa” on kritisoitu siitä, että siitä puuttuu historiallinen näkökulma. Bourdieun käsitteitä käytetään erilaisissa taiteen tutkimuksissa kuvaamaan jotakin ”pysähtynyttä” ajankohtaa. Kenttien syntyyn ja muutoksiin Bourdieun teoria ei välttämättä anna vastauksia.¹⁰³ Tässä tutkimuksessa etsitään vastausta sille, miksi tietynlainen sisältö ja tietyt taiteilijat sopivat maakuvan viestintään tutkimusperiodin aikana. Toimijat muodostivat verkoston, jossa määriteltiin taiteen olemusta ja arvotettiin sitä. Tutkimus siis liittyy osittain bourdieulaiseen tutkimustraditioon, jossa tutkimuksen ytimessä ovat sosiaaliset verkostot. Valtaa käyttävien kulttuurielämän verkostojen toimijoilla oli yhteyksiä politiikkaan.

Taiteen olemukseen kuuluu sisäinen ristiriita. Taide on osa yhteiskunnallista toimintaa ja sen arvo- ja arvostusjärjestelmää, mutta toisaalta taiteeseen sisällytetään vapaus vastakkaisuuteen ja toisinajatteluun. Juhani Paasivirta, harvoja suomalaisia poliittisen historian asiantuntijoita, joka on tarkastellut taidetta ja kulttuuria osana ulkopoliittikkaa, on todennut taiteen, kulttuurin ja politiikan suhteen tutkimisen haasteelliseksi.¹⁰⁴ Kuten tässä tutkimuksessa käy ilmi, toisinajattelua ei pyritty kokonaan poistamaan sodan aikana. Tässä tutkimuksessa taidetta ei arvoteta taidemaailman arvokriteerien (ns. hyvä maku) valossa. Esimerkiksi nykykriitikin valossa Stalinin ajan realismi ei jälkipolville näyttäydy yhtä arvostettavana taiteena kuin venäläinen 1920-luvun avantgardismi, mutta juuri realismi saattoi merkitä aikakaudellaan osalle ihmisiä edistyksellistä (aatteen) taidetta. Tässä tutkimuksessa ei siis tutkita taiteen sisältöjä tai olemusta esteettis-kriittisesti, vaan tarkastellaan taiteen ilmiötä yhteiskunnan poliittiseen realiteettiin ja viestinnälliseen maakuvaan peilaten. Keitä taiteilijoita käytettiin mielellään hyväksi julkisuusdiplomatiassa ja miksi? Vaikka tutkimusperiodin aikana ei yleisesti käytetty aikalaisdokumenteissa sanaa taide tai kulttuuripoliittikka, käytän sanaa tässä tutkimuksessa silloin, kun se on selkeästi jonkun aikalaisen tai toisen tutkijan käyttämä käsite. Heti sodan jälkeen kulttuurista puhuttiin myös ohjelmallisena toimintana: politiikkana.

Tutkimuksessa nostetaan esiin aikalaispohdintaa kulttuuriin liittyvästä olennaisesta sisällöstä eli identiteetistä, jolla määriteltiin suomalaisuutta ja jota käytettiin hyväksi maakuvan viestinnässä. Käsitteen *identiteetti* synonyymi *henkilöys* kuuluu 1900-luvun uudissanonjoukkoon, mutta sen varhaisempi synonyymi *samuus* syntyi jo 1700-luvulla.¹⁰⁵ Millaisena Suomi halusi tulla nähdyksi 1930–40-luvuilla? Suomi ei kuulunut maantieteellisesti Skandinaviaan, se kuului Pohjoismaihin, muttei siihenkään yksiselitteisesti. Mihin maihin tai kulttuureihin Suomen toimintaa ja pyrkimyksiä ulkopoliittikan alueella haluttiin rinnastaa? Millä erilaisuutta haluttiin osoittaa? Oliko tilanne sama taiteissa ja politiikassa? Tässä tutkimuksessa on pyritty nostamaan erityisesti esiin, millaista yleinen pohdinta ja puhe eurooppalaisesta identiteetistä suhteessa suomalaiseen identiteettiin oli, jos sitä oli.

Sinänsä *eurooppalaisuus* tänäkin päivänä on hyvin vaikeasti määriteltävissä. Heikki Mikkeli on erilaisiin nationalismien asiantuntijoihin (Gellner, Smith, Thompson, Burke) nojaten osoittanut, miten vähäisiä todelliset yhdistävät tekijät eri maiden välillä Euroopassa ovat olleet ja edelleen ovat. Euroopan sisällä on erilaisia kieli- ja uskontoalueita sekä erilaisia etnisiä identiteettejä. Koska identiteetit eivät ole yhtenäisiä, niitä on pyritty Stuart Hallin mukaan yhtenäistämään esimerkiksi yhtenäistävien kertomusten avulla. Reinhart Koselleckin mukaan etenkin uskonnon avulla on vahvistettu samuutta ryhmän identiteettiin. Mikkeli kysyy, kuka olisi ollut tai olisi tänään valmis uhrautumaan niinkin abstraktille idealle kuin eurooppalaisuus?¹⁰⁶ Tässä tutkimuksessa käy ilmi, että Suomi viestitti muille

maille puolustustaisteluaan Neuvostoliittoa vastaan taisteluna kokonaisen länsimaisen kulttuurin puolesta. Propagandaa käytettiin hyväksi identiteetin yhtenäistämässä.

Maantieteellisesti ja henkisesti Eurooppaan kuuluneita kansoja ovat yhdistäneet vuosisatojen aikana yhteinen sivilisaatio, kristinusko, demokratia, valkoinen iho ja käsitys vapaudesta. Mielestäni tähän listaan voidaan lisätä Suomen kannalta ns. länsimainen kulttuuriperintö. Erottavalla puolella ovat olleet barbarismi, värillinen iho, orjuus, despotismi, uskonnollisen yksilön vastakohtana pakanallinen yksilö, tutkimusajanjaksolla myös kulttuurinen ymmärtämättömyys. *Suomen Kuvalehdessä* kuvailtiin sodan julmuutta joulukuussa 1939: ”Perivihollinen, pukeutuneena vielä bolseviikin tähtimantteihin, tuli – vehkeilyään ja valmisteltuaan – rajan yli ja iski herkipään, mitä isänmaalla on. Rajapinnan onnelliset kodit tuhottiin, kyläkirkot poltettiin. Vanhat, tyypilliset rakennukset, koko rajapinnan kiintoisa kansatieteellinen museo tuhottiin. Tulevaisuuden kirkkaat ajatukset katkesivat, ihmisten oli paettava, sillä päälle hyökkäsi raakalainen, joka ei tiedä kulttuuriarvoista mitään eikä mitään siitäkään, että ihmiselle on vapaa elämä korkein onni.”¹⁰⁷

Suomalaisen lehdistön välittämä maailma oli Eurooppa-keskeinen 1930-luvulla. Ulkomaan uutisista 82–85 % koski Euroopan ja Pohjois-Amerikan uutisia. 1930-luvun lehdistökäsityksen mukaan lehdistä julkaistiin poliittisesti kantaaottavaa aineistoa, mutta ei uutissivulla. Kantaaottavaksi aineistoksi laskettiin myös vakava kulttuuriaines.¹⁰⁸ Maan ulkomaan edustus oli sekin Eurooppa-keskeistä.¹⁰⁹ Maakuvan rakentamisessa ja viestinnässä määriteltiin käsitystä ”meistä” ja sen vastakohtana ”muista”. Tutkijoiden mukaan juuri ”toiseuden” ydin pitää ryhmän yhtenäisyyden tunnetta kasassa.¹¹⁰ Käsitykset omasta identiteetistä, ”meistä” tulivat verratuiksi Suomen turvallisuutta uhkaavaan Neuvostoliittoon ja maan kulttuuriin leimallisesti annettuihin tai ymmärrettyihin piirteisiin. Tämä ei ollut mitään uutta. Kliseinen ”keitä me suomalaiset olemme, keitä emme” -määrittely eli vahvana ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Tutkimuksessa esitellään, millaisia arvoja tai myyttejä haluttiin käyttää suomalaisuuden määrittelyssä suhteessa eurooppalaisuuteen tai pohjoismaisuuteen.

Tässä tutkimuksessa taiteen yhteydessä esiintyy käsite *modernismi*. Modernismi toimii yleiskäsitteenä taiteen tai taideteollisuuden erilaisille tulkinnoille mutta myös kokonaisuudelle elämäntyylille, jossa hylätään vanha ja etsiydytään jonkun ennennäkemättömän (*avantgarde*) ja kokeilevan (*experimental*) lähteille. Vieras vaikutus koettiin tutkimusajanjaksolla Suomessa *radikaalina*. Tätä termiä käytettiin hyväksi taidekritiikissä esimerkiksi osoittamaan avantgardistisen taiteen poikkeavuutta valtavirrasta. Nämä kaksi käsitettä rinnastettiin julkisessa keskustelussa. Modernismin ideassa taide oli universaalista, kansainvälistä ja kokonaisvaltaista. Modernismin käsitteen sisään mahtuu lukuisa joukko taide- ja kulttuurihistoriallisia tyyliuuntia ekspressionismista kubismiin, surrealismiin ja futurismiin.¹¹¹

Modernismin kansainvälisiä pioneereja olivat mm. maalaustaiteessa Henri Matisse ja musiikissa Eric Satie. Keskieurooppalainen modernismi alkoi siis jo 1800-luvulla. Suomalaisessa taiteessa modernismi liitetään useimmiten maailmansotien väliseen aikaan, De Stijl- ja Bauhaus-ryhmien vaikutuksiin ja kuvataiteessa 1950-luvulla levinneeseen konkretismin tyyliuuntaan.¹¹² Erkki Anttonen tuo esiin väitöstutkimuksessaan *Kansallista vai modernia* (2006) kuitenkin taidehistorian tyyliterminologian epätarkkuudet. Modernismin määrittely liitetään tutkijasta riippuen joko taiteen sisäiseen olemukseen tai ns. periodidiskurssiin. 1900-luvun modernismille oli leimallista pyrkimys universaalisuuteen ja uudistamiseen. Anttonen omassa teoreettisessa nelikentässä modernismi ei kuitenkaan merkitse automaattisesti esimerkiksi kansainvälistä.¹¹³

Peter Gayn mukaan yritykset tutkia modernismia suhteessa politiikkaan ovat osoittautuneet vaikeiksi, koska modernismia on niin fasismissa kuin kommunismissakin. Gayn ajattelussa modernistisia taiteilijoita yhdistävä seikka sen sijaan on heidän *tuore katseensa* yhteiskuntaan ja pyrkimys *arvioida uudelleen*, kehittää ja muokata sitä. Modernismissa oli siis kysymys aikakauden ajattelun, tunteen ja mielipiteen ilmastosta.¹¹⁴ Suomen modernismin pioneirit pyrkivät tuorein ideoin ja ehdotuksin kehittämään suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria, kulttuurin laajassa koko elämänmuotoon ja -menoon liittyvässä merkityksessä. Kyseessä eivät olleet ainoastaan taiteilijat. Myös teollisuudessa (Ahlström) saattoi toimia modernismista innostuneita yksilöitä. Heitä oli kuitenkin vielä 1930–50-lukujen Suomessa vähän.¹¹⁵ Näillä varhaisilla modernisteilla oli tärkeä roolinsa kulttuurisessa maakuvan viestinnässä.

Modernistisia manifesteja syntyi eri maissa ja eri taiteilijajoukoissa 1900-luvun alussa. Suomalaisiakin yksittäisiä taiteilijoita oli mukana seuraamassa tuoreita aatteita ja tekniikan kehitystä. Vaikutteita saatiin, mutta abstraktin taiteen radikaaleimmat avantgarde-tyylit alkoivat saada laajaa hyväksyntää Suomessa vasta usean vuosikymmenen viiveellä. Tuossa vaiheessa monet tyyli suunnat olivat jo vanhentuneita, syrjäytettyjä ja uusilla korvattuja Keski-Euroopassa. Modernismia kuitenkin esiintyi Suomenkin taide-elämässä, eikä taide-elämää yksioikoisesti voi leimata sisäänpäin kääntyneeksi tai leimallisesti suomalaiskansalliseksi.¹¹⁶

Suomessa ei ollut vahvaa eurooppalaisen avantgarden tai modernismin ryhmittymää kuvataiteen kentällä 1930-luvulla. Taideryhmittymillä ei ollut selkeää auki kirjoitettua modernismiin liittyvää ohjelmaa. Esimerkiksi Marraskuun ryhmä ajoi kansallista taidetta ja vastusti akateemista ja porvarillista sovinnaisuutta. Tärkein Marraskuun ryhmän edustaja oli Tyko Sallinen, jonka taiteessa kiteytyi koko Suomen kuvataideilmasto kuvaava paradoksi. Sallinen oli aikakautensa radikaalein suomalainen maalari, porvarillisuuden vastustaja, mutta tuli samalla nostetuksi oikeistohenkisen porvarillisen kansakunnan kaapin päälle. Ekspressionismi tyyli suuntaana siis hyväksyttiin. Varhaiset kansainvälisen tyylin mukaiset kubismin, surrealismin tai konkretismin kokeilut sen sijaan olivat varovaisia ja vähäisiä.¹¹⁷ Taideteollisuudessa modernismi murtautui läpi selkeimmin suursotien jälkeen.¹¹⁸

Kuten viestinnässä, termit taiteessa eivät olleet tutkimuksen aikajaksolla selkeitä. Taidetermejä omaksuttiin muista kielistä ja käännettiin suomeksi. Tärkeä suomalaistaiteen kannalta oli Art Concret -manifesti (1930). Suomen kieleen erääksi modernismin edustajaksi kuvataiteessa levisi termi konkreettinen taide. Uusia tyyli suuntia kutsuttiin toisinaan abstraktiksi, toisinaan nonfiguratiiviseksi taiteeksi. Kubismi, abstraktismi ja konstruktivismi olivat myös käytössä käsitteinä varsin sekalaisin merkityksin.¹¹⁹ Modernismi yleiskäsitteenä on tälle tutkimukselle olennainen: suomalainen taide-elämä alkoi tutkimuksen aikana uudistua, modernisoitua. Paitsi yhteiskunnallinen kehittäminen ja muutosorientaatio myös kansainvälistyminen on katsottu keskeiseksi modernismin määrittäjäksi.¹²⁰ Modernismin rinnalla yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piiriin kuuluva käsite modernisaatio kuvastaa Suomen yhteiskunnallista kehitystä länsimaiseksi sivistysvaltioksi. Suomi alkoi tutkimusajanjaksolla demokratisoitua ja sodan jälkeen voimakkaasti teollistua. Vähäiset modernismin vaikutteet suomalaistaiteessa saatettiin tulkita joidenkin aikalaiskritiikköjen silmin jonkin huonon ja ulkomailta tulleen ei-toivotun ”tartuntana”.¹²¹ Tutkijat ovat toisaalta käyttäneet liikaa esimerkkeinä vain muutamia nationalismin aatesuunnan kannattajiin kuuluneita kriitikoita. Aikalaiskriittikkään ei täysin yksioikoisesti noussut modernismia vastaan.¹²²

AINEISTO

Kulttuuria ja taidetta ei ole aiemmin tutkittu näin laajasti osana ulkosuhteita, politiikkaa, maakuvaa ja viestinnän historiaa. Tässä tutkimuksessa on otettu tarkasteluun kuusi maata (Ruotsi, Saksa, Ranska, Italia, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat) ja kaikki keskeiset taiteenlajit (kirjallisuus, musiikki, kuvataide, teatteri, arkkitehtuuri, taideteollisuus), jotta tutkimuksesta muodostuisi kokonaiskäsitys siitä, millaista kulttuuripropaganda ja julkisuusdiplomatia ulkopoliitikan ja kulttuurin kannalta tärkeisiin maihin oli sisällöltään ja muodoiltaan. Tärkeimmät tutkimuslähteet ovat alkuperäislähteitä: vuosikertomuksia, raportteja, kirjeitä ja muistioita.

Tärkeä alkuperäislähdemateriaali on ollut ulkoasiainministeriöön tallennettu ulkomailta toimineiden lähetystöjen asiakirjamateriaali. Olen selvittänyt vuosikertomusten, lehdistöraporttien ja kirjeenvaihdon avulla, mitä kulttuurista toimintaa lähetystöt tekivät ja mitä he itse arvostivat ja kokivat tärkeäksi Suomen tunnettuuden kannalta ja siten raportoinnin arvoiseksi. Lähetystöt raportoivat tekemisistään ulkoasiainministeriölle. Lähetystöjen omia arkistoja ei ole sisällytetty tähän tutkimukseen, sillä kaikki maakuvan kannalta tähdellinen tuli kirjatuksi raportteihin ulkoasiainministeriötä varten.¹²³

Materiaalia on paljon, mutta se on epätasaista ja hajanaista. Lähetystöjen materiaali osoittautui huomattavasti sisällöllisesti köyhemmäksi kulttuurin ja taiteen tutkimuksen kannalta, kuin mitkä olivat lähtöodotukset. Kulttuurista ja taiteesta puhuminen oli kiinni paitsi siitä, nähtiinkö kulttuuri tärkeäksi osaksi ulkopoliittikkaa, myös siitä, kuka sattui olemaan raportoiva virkamies. Lähetystöjen asiakirjojen avulla muodostuu kuva siitä, miten lähetystöt käyttivät kulttuuria Suomen maakuvan viestinnässä ja suhdetoiminnassa. Tutkimus osoittaa, millaista oli lähetystöjen tekemä arkityö kulttuurisuhteiden alueella. Oliko kulttuurilla oma tärkeä paikkansa vai otettiin kulttuuriasiat huomioon vain silloin, kun politiikasta puhuminen oli mahdotonta tai siksi, että mitään tähdellisempää tai akuutisti kriittisempää kommunikoitavaa ei ollut?

Myös valtioneuvoston tiedotuselinten arkistot Kansallisarkistossa, jossa ovat mukana ulkomaille lähetetyt kulttuuriartikkelit sekä ulkomailta tulleet levitykseen päässeet artikkelit, kuuluvat keskeisiin alkuperäislähteisiin. Tämä lähdemateriaali osoittautui runsaaksi ja hyvin mielenkiintoiseksi. Tässä tutkimuksessa käsitellään kulttuuriin liittyviä sota-ajan propaganda-artikkeleita tässä laajuudessaan ensimmäistä kertaa. Propaganda-artikkeleista näkyy selvästi, mitä sota-aikana kulttuurista haluttiin ulkomaille kertoa. Kulttuuriartikkeleiden perusteella löytyy vastaus esimerkiksi sellaisiin kysymyksiin, kuten nousiko joku taiteenlaji tai taiteilija ylitse muiden tai oliko Suomella sota-aikana ulkomaita varten jokin erityinen viesti, jota kulttuurin avulla saatiin tehostettua? Valtioneuvoston tiedotuselinten arkistosta löytyi myös muistioita ja sodanajan painotuotteita, jotka sisältävät kulttuuri-propagandaan liittyvää aineistoa.

Vuosikertomukset sekä pöytäkirjat ovat erityisen tärkeitä dokumentteja siksi, että oli pa kyseessä lähetystö tai taideorganisaatio, kertomuksiin ja pöytäkirjoihin kirjattiin ylös olennaisimmat asiat, joiden tiedostettiin jäävän historiaan. Viralliset dokumentit kielivät strategisista valinnoista, tietoisesta toiminnasta, joka oli propagandan ja viestinnän taustalla. Yksittäiset dokumentit, kuten muistio tai vuosikertomus, eivät tietenkään anna koko totuutta asiasta. Oli paljon toimintaa, jota ei ole dokumentoitu mihinkään tai siitä on vain mainintoja kirjeenvaihdossa. Diplomatian luonteeseen liittyy neuvottelua ja seurustelua eli suhdetoimintaa. Olen käynyt läpi yksilöiden kirjeenvaihtoa sekä muistelmia saa-

dakseni kokonaisuemman kuvan aikakauden toiminnasta. Eino Jutikkalan (1944), Edwin Linkomiehen (1975), Johan Helon (1965) ja Carl Olof Frietschin (1945) muistelmateokset sodanajan ja sen jälkeisen ajan propagandatoiminnasta ovat olleet valaisevia lähteitä yleisen tiedotustoiminnan ja aikaisten arvomaailman tarkastelun kannalta.

Enenevästi taiteen ja kulttuurin tutkimuksissa on huomioitu toimijoiden koko strateginen ja operatiivinen kenttä.¹²⁴ Vastaus kysymykseen *miksi* avautuu kulttuurintutkimuksessa vasta, kun taide liitetään organisaation tarpeisiin ja tavoitteisiin ja organisaatio ympäröivään yhteiskuntaan. Kaikki asiat eivät läpäisseet uutiskynnystä. Oli myös asioita, joista ei missään tapauksessa haluttu lehdille puhua. Oli myös kolmansien osapuolien intressejä, joita ei välttämättä edes aikakaudella hahmotettu. Etenkin ennen sotaa ja sen aikana lähetystöjen ja organisaatioiden asiakirjat olivat puutteellisia ja suppeita. Lehdissä kirjoitettiin, mitä yhteiskunnassa tapahtui ja mitä ihmiset ajattelivat ja arvostivat. Lehtien kautta sekä vaikutettiin että manipuloitiin. Sanomalehti saattoi levittää propagandaa tai edistää paitsi oman maan, myös jonkun muun maan julkisuusdiplomatiaa. Lehdet, mutta myös radio, olivat päivittäisen propagandan ja tiedottamisen kannalta olennaisimmat viestintävälineet, ja lukijat muodostivat kuvansa todellisuudesta pitkälti niihin nojaten.

Tämän tutkimuksen ajanjaksolla lehdillä oli nykypäivästä poikkeava viestinnällinen rooli. Lehdillä ja radiolla oli erityisen tärkeä rooli, koska televisioitoimintaa ei vielä ollut. Asioista kerrottiin lehtien palstoilla vähemmän journalismin kritiikin seulomana kuin tänä päivänä. Esimerkiksi Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen lähettämä tiedote tai lausuma 1950-luvulla meni läpi sellaisenaan monissa lehdissä yhtä aikaa. Sodan aikana pienessä Suomessa samat yksilöt saattoivat lisäksi olla sekä viestien laatijoita että niiden julkaisijoita journalistin roolissa.

Historiantutkimus muodostuu vaikeammaksi, jos lähteet vaikenevat kokonaan. Etenkin sota-aikaa tutkittaessa aikaisten kirjoittelut ja haastattelut ovatkin siksi tärkeässä roolissa. Oli asioita, joista ei missään tapauksessa haluttu puhua lehdille, mutta niistä saatettiin puhua luotetulle ystävälle. Asiakirjoja on voitu tuhota, kuten tapahtui sodan loputtua. Niitä on voitu leimata salaisiksi, mikä edelleen korostaa asian arkaluonteisuutta julkisuuden kannalta. Merkintä *salainen* liittyy ulkopoliittikaan ja diplomatiaan. Asiaa ei haluttu nostaa julkisuuteen jostakin syystä. Asiakirja saattoi sisältää strategisia riskejä Suomen kannalta. Esimerkiksi valtioneuvoston viestintäohjeet leimattiin sodanaikana salaisiksi. Lehdille ei haluttu antaa käsitystä siitä, että lähettäjällä oli suunnitelma. Propagandassa salatut motiivit olivat sallittuja. Taiteen ja kulttuurin alueella salattuja motiiveja ei etupäässä epäilty olevan. Käsitys siitä, että taide olisi politiikasta jossakin määrin vapaa, vallitsi yhteiskunnassa. Sodanajan kulttuuripropagandan mietinnöt määrittivät taiteen irralliseksi politiikasta, mutta samalla sitoivat taiteen propagandan välineeksi.

Painettuihin tai painamattomiin asiakirjoihin kuuluvat Suomen valtion tulo- ja menoarviot, hallituksen ohjelmat, mietinnöt, vuosikertomukset ja valtiopäivien asiakirjat 1930–50-luvuilta. Kulttuuri- ja taidelautakuntien mietinnöt ja muistiot sekä ylipäänsä kaikki virallinen valtioon liittyvä kulttuurinen aineisto on tämän tutkimuksen kannalta ollut keskeisessä roolissa. Ulkoasiainministeriön roolia julkisuusdiplomatiassa valaiseva Jukka Nevakiven teos *Ulkoasiainhallinnon historia 1, 1918–1956* (1988), Timo Soikkasen teos *Presidentin ministeriö: ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella* (2003) sekä Veli-Matti Aution *Opetusministeriön historian osat neljä ja viisi* ovat valaisseet etenkin kotimaan valtiollista kulttuuripoliittikkaa ja aikakauden kulttuurihallintoa. Tomi Merta-

sen *Taiteen tukijat ja tekijät* (2010) on avannut valtiollista taidepolitiikkaa ja rahoitusta 1940–50-lukujen Suomessa.

Maakohtaisista teoksista etenkin Risto Peltovuoren kirja *Sankarikansa ja kavaltajat: Suomi kolmannen valtakunnan lehdistössä 1940–1944* (2000) sekä Markku Jokisipilän ja Janne Könösen *Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933–44* (2013) ovat ansiokkaasti avanneet Saksan ja Suomen kulttuuristen suhteiden kehitystä ja merkitystä. Helena Pilke on kirjassaan *Julkinen, kielletty* (2011) tarkastellut propagandaa ja tiedottamista samasta näkökulmasta kuin tämä tutkimus, eli viestinnän näkökulmasta: mitä viestejä haluttiin tietoisesti välitettävän kansalaisille? Hanna-Leena Paloposken (2012) perusteellinen kartoitus Italian ja Suomen kulttuurisuhteista on avannut näyttelyvaihdon tutkimusta. Antero Holmilan toimittama *Talvisota muiden silmin* (2009) on kuvannut maailman lehdistön kirjoittelua.

Kuvataiteen keskusarkistoon talletettu yksilöiden kirjeenvaihto ja taideorganisaatioiden vuosikertomukset ovat olleet tärkeitä lähteitä. Yksilöitä on tarkasteltu lähemmin, mikäli heillä näytti olleen tärkeä rooli kulttuurisuhteissa. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran ja Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen arkistot Kansallisarkistossa ovat tarjonneet tärkeitä alkuperäislähteitä kulttuurivuorovaikutuksen muodoista tutkimusajanjaksolla. Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen arkiston järjestely oli tätä tutkimusta tehtäessä keskeneräinen.

Maapropagandaa varten tuotetut lehdet, kuten *The Finnish Trade Review*, esitteet ja julkaisut, kuten *Finland Yearbook* ja dokumenttielokuvat kuuluvat tärkeisiin lähteisiin. Niihin pääsivät mukaan sellaiset ihmiset ja asiat, jotka esittelivät Suomea parhaalla mahdollisella tavalla ja edistivät jotakin muutakin, kuten vientiä tai turismia. Millaisia kirjoja ja esitteitä jaettiin ulkomailla ja kenelle? Aikakauden maakuvan viestintään laaditut kirjat ja esitteet, niin kotimaiset kuin ulkomaiset, muodostavat erityisen tärkeän lähdeaineiston tälle tutkimukselle. Dokumenttielokuvia on tarkasteltu erikseen, koska dokumentti saattoi kerätä suuria katsojalukuja ja olla siten erityisen tehokas viestintäväline. Suomalaisia fiktiivisiä elokuvia ei ole tarkasteltu tässä tutkimuksessa, koska lähetystöissä ulkomaiselle yleisölle esitetyt elokuvat olivat tutkimusajanjaksolla pääosin dokumentteja.

Yhdysvalloissa ja monessa Euroopan maassa on syntynyt runsaasti kulttuuri- ja julkisuusdiplomatian tutkimusta, joista on otettu mallia tähän tutkimukseen. Toisin kuin Suomessa, Yhdysvalloissa toimi erillisiä valtiollisia organisaatioita, kuten julkisuusdiplomatiaa toteuttava USIA. Yhdysvaltoja koskeissa tutkimuksissa painottuvat maakuvan luomiseen tarkoitettujen virallisten organisaatioiden toiminta, joten lähdemateriaali on kohdennettua. Tässä väitöstutkimuksessa on perehdytty vastaavaan suomalaiseen ilmiöön moniulotteiseen lähdemateriaalin nojaten. Kulttuurista maakuva oli tutkimusajanjaksolla tekemässä ja siitä viestimässä ulko- ja opetusministeriöiden virkamiesten lisäksi iso joukko epävirallisia tai puolivirallisia organisaatioita sekä yksityishenkilöitä. Sodanajan poikkeusaikana puolivirallisetkin toimijat taipuivat maanpuolustukselliseen tehtävään, eli muillakin kuin ulkoasiainministeriöllä ja lähetystöillä oli maakuvan viestintään liittyviä tehtäviä valtiollisen toiminnan piirissä.

Väitöskirjan kuvitukseksi on haettu monipuolisia esimerkkejä eri arkistoista. Kaikista tärkeistä henkilöistä ei valitettavasti löytynyt painokelpoisia kuvia. Lähetystöistä kuvia oli saatavilla todella vähän. Kuvatekstit on laadittu kuvien yhteydessä olleiden arkistolaitoksen laatimien tekstien perusteella. SA-kuvien kohdalla on erikseen huomautettu, että merkinnät saattavat olla epätarkkoja sodanajasta johtuen.

II Sibeliusta ja puolueettomuuden todistelua (1937–39)

KULTTUURISEN MAAKUVAN HISTORIASTA ENNEN VUOTTA 1937

Kulttuurilla on tärkeä paikkansa suomalaisten identiteetissä.¹²⁵ Mistä tämä yleinen käsitys on peräisin? Kulttuuria maakuvan viestinnässä ja identiteetin rakentamisessa alettiin hyödyntää 1800-luvun lopulla samaan aikaan, kun alkoi ”venäläis-suomalainen konfliktikausi”, kuten Matti Klinge vuosia 1899–1905 luonnehtii. Noina vuosina määriteltiin ennen kaikkea maan suhdetta Venäjään.¹²⁶ Maakuvan viestinnässä ja kulttuurisen identiteetin rakentumisessa suhde Neuvostoliittoon oli keskeinen määrittävä elementti myös vuosina 1937–52.

”Suomalaisen taiteen, käsityön ja taideteollisuuden taiteellinen olemus on kehittynyt merkittävästi sitten vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyn, jossa se ensi kertaa tuotiin kansainvälisen yleisön nähtäville.”¹²⁷ Arkkitehti Rafael Blomstedt osoitti kirjassa *Finland Year Book* (1936) Pariisin maailmannäyttelyn erityistä roolia maan kulttuurisen identiteetin rakentumisen kannalta. Suomen suurrutinasakunta oli kuitenkin ehtinyt saada kokemusta kansainvälisestä näyttelytoiminnasta ja oli esitellyt kulttuuriaan ulkomailla jo aiemmin kansainvälisissä teollisuusnäyttelyissä sekä maailmannäyttelyissä osana Venäjän näyttelyosuutta. Ensimmäiset itsenäiset paviljonkinsa Suomi rakennutti Pariisin maailmannäyttelyihin vuosina 1889 ja 1900. Molemmissa suurnäyttelyissä maan identiteettiä rakennettiin ja viestittiin muille maille myös taiteen ja kulttuurin avulla.¹²⁸

Kulttuurisen pääoman hyödyntäminen maakuvan viestinnässä ja identiteetin rakentamisessa liittyi kielikysymykseen. Maan sisäpolitiikkaan vaikutti 1800-luvun puolivälistä alkaen kieliriita. Ruotsinkieliset liberaalit teollisuuspiirit ajoivat Suomen taloudellista kehitystä. He halusivat Suomen suurrutinasakunnan osallistuvan maailmannäyttelyihin vinnedistämisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen motiivien takia. Vastassa olivat suomen kielen asemaa edistävä fennomaanit, etenkin papisto ja talonpojat. Heillä ei ollut yhtä suurta luottamusta maailmannäyttelyiden vaikutuksiin. Päinvastoin fennomaanien mielestä modernisaatio kaupungistumisen ja kansainvälistymisen muodossa muodosti uhkan

Suomalaisten pyrkimys omaan kansalliseen tyyliin onnistui vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyssä. Näyttelyn yleisviesti oli poliittinen, mutta toteutus kokonaisvaltainen taideteos. Kansallisten tyylipiirteiden esitleminen kuului ylipäänsä maailmannäyttelyiden ideaan.
Kuva: Museovirasto.

Suomen kehitykselle suurruhtinaskuntana. Jotkut fennomaanit halusivat jopa kokonaan eroon kuulumisesta Skandinaviaan.¹²⁹

Kerstin Smedsin mukaan viimeistään teollisuusnäyttelyn yhteydessä Tukholmassa (1866) suomalaiset joutuivat pohtimaan, millaisena maa esiintyisi kansainvälisellä areenalla. Haluttiinko Suomea esitellä osana Skandinaviaa vai omaperäisenä, kokonaan omaan kulttuuriperintöön nojaavana maana?¹³⁰ Tämä perusasetelma ei muuttunut mihinkään 1930–40-luvuillakaan. Läpi vuosikymmenten pohdittiin, millä tavalla maan identiteettiä tulisi vahvistaa: kansainvälisesti modernina länsimaisena kansakuntana vai suomalaiskansallisena erikoisuutena? Kansainvälinen näyttely oli siihen osallistuvalla kansakunnalle Smedsin mukaan oivallinen mahdollisuus ”auktorisoida tulevaisuutensa”. Maailmannäyttely oli yhtä kuin maailma ja sen tulevaisuus pienoiskoossa. Kaikki mitä näyttelyssä esiteltiin, kertoi tärkeää kieltään etenkin porvaristolle siitä, millaisena tulevaisuus haluttiin nähdä: miten tuli jatkossa pukeutua, puhua, asua ja elää. Maailmannäyttelyt loivat tyyliisuuntia ja muotia. Ne muokkasivat vahvasti kansakunnan identiteettiä.¹³¹

Vuoden 1900 maailmannäyttelyn Suomen osuuden yleisviesti oli poliittinen. 1800-luvun lopulla Venäjä oli aloittanut läntisillä alueillaan autonomiaa rajoittavia hallintotoimia ja Suomi pyrki esittämään kansainväliselle yleisölle vastalauseensa ei-toivottua kehitystä kohtaan. Vuoden 1900 Pariisin paviljongista tuotteineen ja teoksineen muodostui Suomen suurruhtinaskunnalle mahdollisuus osoittaa protestinsa taiteen symbolien avulla. Paviljongin symbolinen pienoismaailma esitteli maan kodin ja luonnon pastoraalisena idyllinä, jota ulkoinen uhka (Venäjä) häiritsi. Tämän maailmannäyttelyn suunnittelutyön taustalla oli merkittävä määrä erilaisia taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia intressiristiriitoja, jotka koituivat kulttuurin ja taiteen hyväksi. Taide, arkkitehtuuri ja kulttuuri pääsivät paviljongissa päärooliin, koska teollisuutta tuli näyttelyyn kaavailtua vähemmän esille.¹³²

Tyyliuunnilla on ollut tärkeä paikkansa maan kulttuuri-identiteetissä. Suomalaisen tyylin kehittäminen oli ollut esillä vahvasti jo 1880-luvulla Suomen Käsityön Ystävien julkistaessa useampia visuaaliseen identiteettiin liittyviä kilpailujaan. Sitä ennen taiteen ja taide-teollisuuden merkityksestä oli kirjoittanut mm. C. G. Estlander etsiessään vuoropuhelua teollisuuden ja taiteen välille.¹³³ Tämä pyrkimys omaan kansalliseen tyyliin onnistui vuoden 1900 maailmannäyttelyssä, sillä sen keskeiset taitelijat kykenivät luomaan taiteellisen kokonaisteoksen. Arkkitehtien Eliel Saarisen, Armas Lindgrenin ja Herman Geselliuksen sekä taiteilija Akseli Gallen-Kallelan työn tuloksena syntyi kansallisromanttisen tyyliuunnan ikoneiksi nousseita tulkintoja. Kansallisten tyylipiirteiden esitleminen kuului ylipäänsä maailmannäyttelyiden ideaan. Esimerkiksi vuonna 1900 maailmannäyttelyn avulla levisi Art Nouveau -liike, vuonna 1925 Art Deco ja vuonna 1930 funktionalismin tyyliuunta. Paviljongeista tuli tunnettuja kulttuurirakennuksia (esim. Le Corbusierin ja Konstantin Melnikovin vuoden 1925 paviljongit).¹³⁴

Akseli Gallen-Kallela, yksi Pariisin 1900 paviljongin pääsuunnittelijoista, halusi hyödyntää suomalaisten arkitavaroiden muotokieltä ja niiden mittasuhteita siten, että ne eivät nojaisi liikaa menneisyyteen, vaan puhuttelisivat myös oman aikakautensa ihmistä. Gallen-Kallela ennusti, että hänen luomistyönsä lopputuloksena tulisi kenties vain olemaan hänen oma tyyliinsä.¹³⁵ Toisin kävi. Paviljongin esittelemästä *Kalevalaan* nojaavasta kokonaisvaltaisesta tyylistä muodostui suomalaisille erityinen yhteisen vaalimisen kohde moneksi vuosikymmeneksi. Kansallisromantiikka ja kansalliseepos kelpasivat erinomaisesti maakuvan propagandaan vielä 1930–50-luvuilla. Suomen kansallinen tyyli näyttäytyi Parii-

sisä vuonna 1900 eksoottisena. Suomi oli selkeästi osoittanut näyttelyn avulla paikkansa geopolittisella kartalla ja sai kaipaamaansa huomiota Ranskan lehdistöltä.¹³⁶ Poliitikot ja sivistyneistö käyttivät kansainvälistä foorumia hyväksi tsaarinajan vallan vastustamisen kampanjointiin.¹³⁷ Manifestointi tapahtui kulttuurin ja taiteen viestinnällisin keinoin, koska suora puhetta Venäjän harjoittamaa politiikkaa kohtaan ei voitu harjoittaa.

Maailmannäyttely oli suuri yksittäinen ponnistus identiteetin ja suvereniteetin osoittamisessa. Maa oli 1910-luvulla riippuvainen Venäjän tapahtumista. Vaikka Suomi oli kulttuurisesti, yhteiskunnallisesti ja valtio-oikeudellisesti Venäjältä erillinen kansakunta, Venäjän sisäiset kysymykset vuonna 1917 heijastuivat Suomeen.¹³⁸ Maa pyrki irti alttiudesta tulla sotketuksi muiden maiden, etenkin Venäjän, intresseihin 1930-luvun puolivälistä alkaen korostamalla kansainvälisessä maakuvan viestinnässään poliittista riippumattomuuttaan.

Maakuvaan ja identiteettiin vaikutti 1900-luvun alkuvuosikymmeninä suomalaisten poliittinen kahtiajako oikeiston ja vasemmiston välillä. Luokkatietoisuus oli alkanut Suomessa kasvaa, kun Petrogradin bolševikkihallitus oli halunnut vallankumouksen leviävän myös Suomeen. Maa sai Saksan ja Venäjän bolševikkien poliittisessa taistelussa itsenäisyytensä, mutta koki heti verisen sisällissodan, joka jätti syvät jälkensä suomalaisiin ja sitä kautta suomalaiseen identiteettiin. Laajat kansanosat olivat siirtyneet valkoisten puolelle. Maanviljelijät pelkäsivät vallankumouksen johtavan maan sosialisointiin. Osa työväestöäkin siirtyi valkoisten puolelle, osaltaan siksi, että venäläiset haluttiin ajaa maasta. Jäljelle jäivät molemminpuoliset katkerat muistot ja epäilykset, vaikka vuonna 1918 maahan saatiin saksalaisten avulla rauha.¹³⁹

1920-luvulla Suomesta kirjoitettiin maailman lehdissä hyvin vähän, mutta 1930-luvun lopulla läntisten suhteiden normalisoituminen ja kauppasuhteet, etenkin Englantiin, olivat puolestaan omiaan kohentamaan yleistä tietämystä Suomesta. Merkittävin yksittäinen Suomea tunnetuksi tehnyt asia oli ns. Ahvenanmaan kiista. Kiistasta ja sen myönteisestä päätöksestä Suomelle kirjoitettiin ulkomaan lehdissä. Martti Julkusen mukaan maakuvaan ulkomailla ei paljoa kiinnitetty huomiota 1900-luvun maailmannäyttelyn manifestoinnin jälkeen. Iso muutos tapahtui vasta, kun puolustusvoimat sai tehtäväkseen ulkomaanpropagandan järjestämisen 1930-luvun lopulla. Sen jälkeen maakuvan viestintä rupesi kiinnostamaan yksityisiä piirejä.¹⁴⁰ Suomen kuva ulkomailla ei ollut millään muotoa 1930-luvulla yhtenäinen. Se oli päinvastoin hajanainen ja satunnainen. Englannissa tiedettiin Suomesta puuteollisuuden kauppakumppanina, Euroopan keskuksien musiikkipiireissä tiedettiin Sibeliuksesta. Hetkelliset huomiot ulkomaan lehdissä koskien Suomen urheilijoita tai arkkitehtejä (Eliel Saarinen ja Alvar Aalto Yhdysvalloissa) antoivat harhaanjohtavan kuvan Suomessa siitä, että maasta olisi tiedetty laajemmin. Joissakin maissa kansan parissa saattoi toki olla joitakin käsityksiä suomalaisesta urheilun tasosta.¹⁴¹

Liioiteltu käsitys maan kulttuurin tunnettuudesta syntyi todennäköisesti siitä syystä, että kotimaan sanomalehdissä kirjoitettiin näyttävästi ja myönteiseen sävyyn kaikenlaisista Suomeen liittyvistä tapahtumista ulkomailla, vaikkapa taidenäyttelyiden tai konserttien vastaanotosta. Kuten Martti Julkunen toteaa, Suomesta tuskin tiedettiin paljoakaan maailmalla. Sen sijaan maakuvan viestintä saattoi olla hedelmällistä kotimaassa. Kotimaan lehtikirjoitukset vaikuttivat omakuvaan eli identiteettiin. Nuorelle valtiolle oli tärkeää korostaa itsenäisyyttään oman kulttuurinsa ulkomaisen menestyksen avulla.

Maakuvan rakentamista ja viestintää varten ei vielä 1930-luvulla ollut erillisiä asiantuntijoita. Ennen lähetystöjen perustamista tehtävää hoitivat paitsi yksittäiset aktiiviset hen-

kilöt, myös joissakin maissa toimivat yhdistykset. Ranskaan, joka oli taiteiden kannalta keskeisin maa, tietoa maasta välitti esimerkiksi Pariisiin vuonna 1913 perustettu Société Franco-Finlandaise. Sen hallituksessa vaikuttivat 1920-luvulla mm. professori ja kuvanveistäjä Ville Vallgren sekä kirjailija ja kirjakauppias Wentzel Hagelstam, joka työskenteli Pariisiin lähetystössä sen avauduttua vuonna 1919. Isänmaallisuus leimasi yhdistyksen pienimuotoista toimintaa. Vuonna 1920 Sibeliuksen *Finlandialle* saatiin yhdistyksen voimin kantaesitys Pariisiin, ja siitä tuli merkkitapahtuma yhdistyksen historiassa. Toiminta oli kulttuuriorientoitunutta ja yksilöistä riippuvaista. Yhdistyksen elämä hiipui, kun Hagelstam siirtyi vuonna 1922 ulkoasiainministeriön palvelukseen Helsinkiin. Tämän jälkeen Pariisiin lähetystölle lankei pääosa maakuvan rakentamisesta Ranskassa.¹⁴²

POLIITTINEN YLEISVIESTI MAAILMALLE

Lehtimies ja kielenopettaja Jean-Louis Perret kirjoitti teoksessa *La Finlande* vuonna 1937: ”...(Suomen) ainoana toiveena oli yksinomaan vahvistaa rauhanomaisia poliittisia suhteita Skandinavian maiden kanssa, pysytellä suurvaltapolitiittisten intressien ulkopuolella ja absoluuttisesti vahvistaa puolueettomuuttaan muihin maihin nähden”.¹⁴³ Helsingiläisen sivistyneistön parissa vaikuttanut Perret¹⁴⁴ osasi valita sanansa diplomaattisesti ja Suomen maakuvan kannalta suopeasti. Perret’n kirjoittamia, Suomen ulkoasiainministeriön tilaamia ja tarkastamia kirjoja jaettiin Pariisiin ja Rooman lähetystöistä propagandamateriaalina kansainväliselle lehdistölle ja diplomaattikunnalle 1930–40-luvuilla. Perret on esimerkki siitä, miten 1930-luvulla ja sitä ennen yksittäisen kielitaitoisen ihmisen rooli saattoi olla merkittävä Suomen maakuvan viestinnässä.

Vuonna 1937 Suomi halusi lähettää maailmalle juuri Perret’n kuvaileman selkeän viestin: julistuksen puolueettomuudesta ja sitoutumattomuudesta. Viesti tähdensi maan ulkopoliittikan uutta periaatetta, josta eduskunta oli päättänyt vuonna 1935.¹⁴⁵ Julkaisujen rinnalla filmiyhtiö Aho & Soldanin ulkoasiainministeriön tilauksesta tuottama dokumenttielokuva *Suomi 1937* julisti samaa leimautumista länteen heti ensiteksteillään.¹⁴⁶ Puolueettomuuden ja sisäpoliittisen varovaisuuden korostaminen tuli konkreettisesti mukaan myös Yleisradion ohjelmapolitiikkaan.¹⁴⁷

Maakuvan propagandassa oli tärkeää avata muille maille poliittista menneisyyttä: miksi maassa oli toimittu kuten oli toimittu? Perret’n kirja *La Finlande* kertoi tarkkaan maan poliittisesta menneisyydestä. Ranskan kielen taitoisille lukijoille tähdennettiin, miten luonnonkaunis maa, joka sinällään riittäisi vierailun syyksi, oli kiinnostava juuri erityisen kulttuurisen menneisyytensä vuoksi. Suomi oli Perret’n kirjassa onnellisten ja työteliäitten ihmisten maa, joka oli kokenut poliittisesti kovia. Se oli ”pieni valtio, mutta suuri kansa”. Suomella oli kenties lyhyt (itsenäinen) historia, mutta sen esimerkki oli sitäkin painavampi.¹⁴⁸

1930-luvulla tärkein kulttuurisen yhteistyön maa Suomelle oli ollut Saksa¹⁴⁹, mutta kiristyneen suurvaltapolitiikan myötä yleinen kriittisyys Saksaa kohtaan oli vuosikymmenen lopussa kasvanut. Suhteita Saksaan ei maakuvan propagandassa kuitenkaan peitelty. ”Samalla kun heidän (suomalaisen) tuonnistaan kolmasosa tuli Saksasta, lähes kolmannes ajatuksistakin tuli sieltä”, sanoi kirjailija J. Hampden Jackson maapropagandaa varten laaditussa teoksessa *Finland* vuonna 1937. Käsikirjoituksen oli tarkastanut mm. historioitsija Jussi Teljo.¹⁵⁰ Suomen pyrkimys valtiona riippumattomaan ja tasapuoliseen kansain-

välisyyteen kirjattiin Suomen hallitustason kertomuksiin. ”Suomi on kertomusvuonnaakin koettanut hoitaa ja kehittää kansainvälisiä suhteitaan ulkopoliitikassaan jo vakiintuneiden, täydelliseen puolueettomuuteen perustuvien periaatteiden mukaisesti”, hallituksen kertomus kirjasi vuonna 1938.¹⁵¹

Reunavaltiopoliittikka eli Puolan, Liettuan, Viron ja Latvian kanssa harjoitettu turvallisuuspoliittinen yhteistyö väheni eturistiriitojen takia jo 1920-luvulla, mutta Viron kanssa yhteistyö, myös kulttuurinen vuorovaikutus, jatkui 1930-luvulla.¹⁵² Baltian maita tärkeämmäksi kumppaniksi tuli 1930-luvun jälkipuoliskolla Ruotsi. Saksan ja Neuvostoliiton suhteet heikentyneeseen Kansainliittoon pakottivat Pohjoismaat määrittelemään aiempaa tarkemmin yhteistyön ja puolueettomuuden sisältöjä. Tämä pohdinta tiivistyi Suomessa ja Ruotsissa vuoden 1937 lopulla. Suomessa ulkopoliittista keskustelua vauhdittivat myös yhteistyössä aikaansaadut vähäiset konkreettiset tulokset.¹⁵³

Pohjoismaista yhteistyötä ei kuitenkaan hyväksytty maassa yksimielisesti, vaan mielipiteet jakoutuivat. Kotimaan lehdet ryhtyivät yhteisrintamassa hallituksen kanssa puhumaan kuulumisesta Pohjoismaihin laajemmin vasta vuonna 1939.¹⁵⁴ Yhteispohjoismaisen Pohjola-Norden oli osallistunut sitoutumattomuuden viestin välittämiseen jo vuosina 1936–37. Nordenin juhlassa vuonna 1937 Ruotsin pääministeri Per Albin Hansson korosti Suomen kuulumista Pohjoismaihin erilaisesta kielestään ja kansastaan huolimatta. Tämä ero ei onneksi Hanssonin silmissä ”hämmäntänyt yleiskuvaa” Pohjoismaista.¹⁵⁵ Suomi siis hyväksyttiin muiden Pohjoismaiden joukkoon asteittain. Pohjolaan kuuluminen täysiverisenä muihin verrannollisena kansana ei ollut selvästikään mikään itsestäänselvyys ulkomaillaan. Joutuiko Suomi tekemään pohjoismaisessa suuntautumisessaan tietoisia pesäeroa suhteissaan Viroon? Virossa oltiin joka tapauksessa katkeria veljeskansan ratkaisulle kääntynä Skandinaviaan päin.¹⁵⁶ Myös Viro yritti hakea Skandinaviasta tukea turvallisuuspolitiikalleen, mutta Ruotsi suhtautui Baltiasta tullessiin liittoutumistarjouksiin pidättyvästi.¹⁵⁷

Pohjoismaisen suuntautumisen näkyvinä merkkeinä olivat diplomaattivierailujen rinnalla Suomi-viikkojen järjestäminen Ruotsissa. Tukholman Suomi-tapahtumat vilkastuttivat kauppavaihtoa, ja yhteistyö johti mm. Suomalais-ruotsalaisen kauppakamarin perustamiseen vuonna 1937.¹⁵⁸ Yksi kauppakamarin tärkeä tehtävä oli ”suhteitten solmiminen liikemiesten ja taloudellisten järjestöjen kanssa”.¹⁵⁹ Riippumattomuuden korostaminen ulkopoliitikassa muodostui Suomelle elintärkeäksi. Sen enempiä Suomessa kuin Virossakaan ei vielä 1937 uskottu, että tilanne kärjistyisi niin nopeasti, että Baltiasta sekä Suomesta tulisi pelinappuloita Saksan ja Neuvostoliiton keskinäiseen yhteistyöhön. Vaikka Virossa meriyhteydet otettiin Neuvostoliiton valvontaan jo syyskuussa 1939, Viro uskoi edelleen puolueettomuuteen eikä protestoinut virallisesti.¹⁶⁰

Suomessakin uskottiin vielä laajasti rauhanomaiseen tulevaisuuteen, vaikka puheet olivatkin jotakin muuta kuin virallisen puolueettomuuspolitiikan todistamista.¹⁶¹ Yleisradio antoi turvallisuuspoliittisesta tilanteesta varovaisen, ellei myönteisen kuvan. Jotkut kuuntelivat tämän takia ulkomaisia radiokanavia.¹⁶² Myös eräät vaikutusvaltaiset henkilöt viljelivät liiallista optimismia sodan alla.¹⁶³ 1930-luvun ulkopoliittikan keskeinen henkilö, ulkoministeri Rudolf Holsti, oli ylläpitänyt vuosia tasapuolisesti suhteita eri maihin. Suomen suhteet Neuvostoliittoon muuttuivat ratkaisevasti loppukesästä 1939. Hitlerin ja Stalinin hyökkäämättömyyssopimus, ns. Molotovin-Ribbentropin sopimus, sijoitti Suomen, Baltian maat ja Itä-Puolan Neuvostoliiton etupiiriin. Syyskuussa 1939 natsi-Saksa hyökkäsi Puolaan ilman, että sen tarvitsi pelätä uhkaa Neuvostoliiton suunnasta.¹⁶⁴

Neuvostoliitto suhtautui lehtikirjoittelussaan Suomeen neutraalisti vielä 1930-luvun lopulla ennen sodan syttymistä.¹⁶⁵ Marraskuun 1939 puolivälistä Neuvostoliitto aloitti mittavan vastapropagandan Suomea vastaan.¹⁶⁶ Suomen äärioikeiston toiminta ei ollut jäänyt Neuvostoliitossa huomaamatta. Akateeminen Karjala-Seura oli mm. halunnut vapauttaa Kauko-Karjalan suomalaiset venäläisestä sorrosta. Suomessa ajateltiin, että vihollinen ei voinut tulla muualta kuin itäisestä naapurista.¹⁶⁷ Diplomaattina ja kansanedustajana toiminut C. O. Frietsch kirjoitti muistelmissaan vuonna 1945, että Suomen lehdistö ylläpiti kiihkoisanmaallisempaa henkeä kuin hallitus tai eduskunta ennen sodan syttymistä 1939. Frietschin mukaan Suomessa vallinneet aliarvioivat asenteet Neuvostoliittoa ja sen sotilaallista vahvuutta kohtaan olivat peruja vuodelta 1918.¹⁶⁸

Sanomalehdistö osallistui maanpuolustustyöhön 1930-luvun lopulta alkaen. Perusprinsiipiksi otettiin se, että lehdistö seiso omana solidaarisena rintamana laajapohjaisen hallituksen ja kansallisen puolustusvoimain takana.¹⁶⁹ Erityisen tärkeänä merkinä sitoutumattomuudesta ja Pohjoismaihin kuulumisesta sekä hyvistä suhteista Ruotsiin mainittiin hallituskertomuksessa tasavallan presidentin saama kutsu Ruotsin kuninkaan 80-vuotisjuhliin.¹⁷⁰ Toinen puolueettomuutta korostava diplomaattisesti merkittävä valtiollinen vierailu oli Yhdysvaltojen kongressin kutsu vuoden 1938 ns. Delaware-juhlaan Chesterin kaupunkiin Yhdysvalloissa. Valtioneuvosto valitsi matkalle kymmenkunta osallistujaa. Suomi sai hallituskertomuksen mukaan kutsun ”tasavertaisena” Ruotsin rinnalla, ja kertomuksessa korostettiin tapahtuman merkitystä nimenomaan pohjoismaisen yhteistyön ja puolueettomuuden merkeissä.

Suomi halusi profiloitua riippumattomana maana solmiesaan kaupallisia suhteita länteen. Delaware-kutsu oli merkkitaupaus ja mahdollisuus Suomelle. Suomen Ulkomaankauppaliitto laati yhteistyöstä nahkakansiin painetun kaksikielisen julkaisun *Finland – United States 1938*. Idea julkaisusta oli syntynyt Suomen Vientiyhdistyksen toimitusjohtajan Jaakko Kahman tavatessa Yhdysvaltojen viranomaisia vuonna 1937. ”Suomen ja Yhdysvaltain keskinäisten suhteiden edistämiseksi” luotu erikoisjulkaisu valaisi monipuolisesti maiden välisten suhteiden historiaa. Kulttuuri-suhteista kirjoitti lyhyesti lähettiläs Eero Järnefelt. Taide oli tässä julkaisussa vain pienessä roolissa. Omat osuutensa sen sijaan saivat urheilu ja perinteinen käsityö. Pääpaino oli talouspolitiikan ja yleisten diplomaattisten suhteiden edistämisessä. Kuten presidentti Kyösti Kallio kirjoitti: ”Kun tämä julkaisu, alulle pannun yhteistoiminnan ensimmäisenä näkyvänä ilmauksena, nyt lähtee tehtävänsä suorittamaan, esiintyy se ennen kaikkea sen hyvän tahdon tulkkina, jota molemmissa maissa tunnetaan

Eräs Suomen puolueettomuutta korostava diplomaattisesti merkittävä valtiollinen tapahtuma oli Yhdysvaltojen kongressin kutsu vuoden 1938 ns. Delaware-juhlaan Chesterin kaupunkiin Yhdysvalloissa. Suomen Ulkomaankauppaliitto laati yhteistyöstä nahkakansiin painetun kaksikielisen julkaisun *Finland – United States 1938*. Kuva: ProCom.

Wäinö Aaltonen sai suunniteltavaksi Delawareen lahjoitettavan veistoksen. Veistosta tehtiin kolmivuorotyönä Kivi-veistämö Forsmanin veistämöllä Ruoholahdessa Helsingissä alkuvuodesta 1938. Teosta piikkaamassa veljekset Alpo ja Mauno Särkkä.
Kuva: Kansallisgalleria.

Suomalaisten siirtolaisten kunniaksi pystytetyn Delaware-monumentin paljastustilaisuus Chesterissä kesäkuussa 1938. Kuva: Associated Press Photo/Kansallisgalleria.

toisiaan kohtaan, mutta samalla se on merkki siitä, että Yhdysvalloissa on olemassa kaukaista Suomea kohtaan myötätuntoa, jolle Suomessa osataan antaa arvoa ja joka suomalaista mieltä lämmittää.”¹⁷¹

Delaware-tapahtuman kunniaksi Suomen valtio myönsi Ruotsin, Yhdysvaltojen ja Suomen päämiehille kullekin samanlaiset kultaiset mitalit. Kulttuuristen suhteiden pitkän historian (siirtolaisten asuttamisesta 1800-luvulla alkanut toiminta) kunniaksi pystytettiin Chesteriin kuvanveistäjä Wäinö Aaltosen veistämä muistomerkki.¹⁷² Mitalin lyöminen kolmelle valtiolle kahden sijasta symboloi Suomen suhteita naapurimaahan Ruotsiin, joka edusti Suomelle mallia riippumattomuudesta. Yleinen Suomen-tuntemus lisääntyi Delawaren juhlan avulla Yhdysvalloissa. Amerikansuomalaiset saivat uutta tietoa vanhasta emämaastaan. Ne siirtolaiset, jotka olivat arvostelleet maan poliittisia asetelmia vasemmistolaisuuden takia, saivat tilaisuuden korjata asenteitaan. Amerikansuomalaisten itsetunto koheni, kun suomalaiset nostettiin Delawaren myötä vanhimpien siirtolaisten joukkoon, ruotsalaisten rinnalle.¹⁷³

Suomen hyvä suhde Yhdysvaltoihin ja Skandinaviaan oli aiheena ulkopoliittikaan liittyvissä lehtikirjoituksissa Delawaren tapahtuman jälkeen. Suomen lähetystä Tukholmassa raportoi ruotsalaista lehtikirjoittelua ja pyrki korostamaan sitä, että Suomen asema suhteessa Neuvostoliittoon oli erilainen Baltian maihin verrattuna.¹⁷⁴ Amerikkalaisten yleistä ystävällisyyttä ja hyvää tahtoa (*goodwill*) Suomea kohtaan korostettiin Washingtonin lähetystön raporteissa. Syyt suosioon juontuivat ”sotalainan” takaisinmaksusta. Lähetystä muistutti, että amerikkalaisille ”Suomi on edelleen ainoa velkasitoumuksensa suorittava maa”.¹⁷⁵ Hyvän maineensa takia lähetystä uskoi, että Suomen kulttuurikin kiinnosti. ”Suomalaista musiikkia soitetaan yleisesti ja Sibeliuksen teokset ovat jatkuvasti Amerikan parhaimpien orkestereiden ohjelmistossa”, Washingtonin lähetystä raportoi ja katsoi Ylioppilaskunnan Laulajien matkan olleen merkkitapaus maan musiikkikulttuurin tunnettuuden kasvattamiselle. Kuoron käynti koettiin lähetystössä siksi merkittävänä, että kulttuurinen Suomi-kuva Yhdysvalloissa oli sitä ennen ollut yksipuolisen rajoittunut Sibeliukseen ja urheiluun.¹⁷⁶

Yhdysvalloissa esiintyi kuitenkin myös varauksellista kirjoittelua, jossa Suomen kulttuurin katsottiin periytyneen Ruotsista ja Venäjältä. Suomalaisten katsottiin myös olevan sivistystasoltaan alempana kuin muut Euroopan kansat.¹⁷⁷ Vuonna 1938 ulkoasiainministeriö tuki kaikin tavoin lehtimies Hudson Strodea, joka matkusti Suomessa seuranaan ministeriön virkamiesharjoittelija, historiasta maisterinarvon suorittanut Heikki Brotherus. Strobe kirjoitti Suomesta kirjaa, jonka ajateltiin korjaavan Yhdysvalloissa käsitystä Suomesta.¹⁷⁸ Brotherus kirjoitti itsekin Suomen historiasta propagandakirjan. Se ja amerikansuomalaisen John H. Wuorisen Suomea koskeva historiakirja olivat Yhdysvaltain ja muiden lähetystöjen käytössä.¹⁷⁹

Suomen riippumattomuuden ajatukseen kuului ajaa ideologisesti antikommunistista ajattelua. Suhteet Yhdysvaltoihin olivat siksi tärkeitä: antikommunismi oli molempien maiden agendalla. Tällaisia asioita ei kuitenkaan maakohtaisessa viestinnässä ja suhdetoiminnassa mitenkään korostettu lukuun ottamatta suurvaltapoliitikasta erottautumista, mikä toisinaan oli selityksenä Pohjoismaihin kuulumisen todistelulle.

FINLANDIA UUTISTOIMISTO, OLYMPIAPROPAGANDA JA SOTAKASSAN KARTOITUS

Resursseja kansainväliseen suhdetoimintaan ja julkisuusdiplomatiaan oli 1930-luvulla niukasti. Ulkomaanedustustoissa työskenteli 54 virkamiestä ja reilu 400 kunnia-konsulia vuosikymmenen lopussa. Konsuleista vain vajaa kolmannes toimi muualla kuin Euroopassa. Poliitikka ja talous olivat Euroopan edustustojen perustamisen taustalla.¹⁸⁰ Yksittäiset lähetystöt olivat pieniä. Esimerkiksi Washingtonin lähetystössä oli vuonna 1937 töissä vain kaksi henkilöä.¹⁸¹ Lähetystöistä eniten rahaa maapropagandaa varten saivat Tukholma, Berliini, Pariisi ja Lontoo. Rooman ja Washingtonin lähetystöt joutuivat tulemaan toimeen huomattavasti vähemmällä.¹⁸² Lehdistö- ja kulttuurisuhteita hoiti päätoimenaan lähetystöissä alkuun vain yksi sanomalehtiavustaja, Lauri Hjelt.¹⁸³ Hän toimi Tukholman lähetystössä 1930-luvun lopulla. Lähetystön suojeluun kuului lisäksi valtion avustusta nauttiva ystävyysseuran ylläpitämä Suomi-toimisto. Toimiston pääasiallisiin tehtäviin kuuluivat käännöstyöt ja erilaisten kurssien ja matkojen organisointi Ruotsiin. Se osallistui myös Suomea koskevan tiedotusmateriaalin toimittamiseen ja laati lehtikirjoituksia. Toimistossa saivat myös paikalliset suomalaiset käydä lukemassa suomalaislehtiä.¹⁸⁴ Ulkoasiainministeriön rinnalla Pohjola-Norden, jonka Suomen-osasto perustettiin vuonna 1924, teki maakuvaan liittyvää viestintää ulkopoliittikan kontekstissa enenevästi 1930-luvun lopulla. Ystävyysseurat muissakin maissa, kuten Yhdysvalloissa 1927 perustettu Suomi-Seura, keskittyivät etupäässä ulkosuomalaisiin ja matkojen järjestämiseen.¹⁸⁵

Seurat saivat maanpuolustukseen liittyvää uutta viestinnällistä roolia 1930-luvun lopulla, koska ulkoasiainministeriön toimiala ei pystynyt yksin vastaamaan syntyneeseen propagandan tarpeeseen. Tärkeä askel kohti keskitettyä ja valtiollista, puolustukseen liittyvää propagandaa oli tapahtunut, kun puolustusministeriön sanomatoimisto (aiemmin puolustuslaitoksen sanomakeskus) ryhtyi 1930-luvun lopulla organisoimaan valtion virallista tiedotusta järjestämällä koulutusta uuden aselajin eli propagandan haltuunotossa. Armeijan propagandakoulutukseen osallistui vuosina 1937–39 yhteensä 68 henkilöä. Kyseessä oli siis verrattain pieni valiojoukko koulutettuja propagandisteja. Nämä henkilöt näyttelivät keskeistä roolia sodan puhjettua. He halusivat laajentaa tärkeäksi kokemaansa uutta osaamista ja perustivat jatkokoulutusta ja osaamisen levittämistä varten yksityisen Propagandaliitto ry:n.¹⁸⁶ Sen omistamasta uutistoimistosta tuli erittäin merkittävä toimija maapropagandan alueella.

Propagandaliitto rekisteröitiin Helsingissä heinäkuussa 1937, ja päätehtäväksi sääntöjen mukaan tuli ”maanpuolustustahdon vaaliminen ja kehittäminen”. Tässä tarkoituksessa liitto mm. julkaisi kirjallisuutta ja järjesti esitelmätilaisuuksia.¹⁸⁷ Liitto omisti Finlandia Uutistoimiston, jonka ensimmäinen tehtävä oli vuoden 1940 olympialaisten propaganda ja sitä varten julkaistujen tiedotuslehtien tekeminen ja levikin organisoiminen. Päätoimittajaksi valittiin propagandasta kirjan julkaissut Jaakko Leppo. Olympiatiedottamiseen tarkoitetut julkaisut olivat vaatimattomia mustavalkoisia uutislehtiä. Lehdistöllä oli sisältöön vapaa käyttöoikeus, eli ne olivat käytännössä lehden muotoon luotuja tiedotteita.

Finlandia Uutistoimiston säännöissä sanottiin, että se toimi Propagandaliiton toimistona, jotta liiton nimi ei näkyisi julkisuudessa lainkaan. Uutistoimiston tehtävänä oli ”Suomelle edullisten uutisten levittäminen ja väärien tietojen oikaiseminen ulkomailla ja Suomea vahingoittavan propagandan torjuminen”.¹⁸⁸ Toimitusjohtajana toimi sääntöjen

mukaan liiton asiamies. 1930-luvun lopulla tehtävää hoiti Finlandia Uutistoimiston lehtien päätoimittaja Leppo. Koska toimiston työ liittyi puolustuslaitoksen ja ulkoasiainhallinnon alueeseen, annettiin näille organisaatioille mahdollisuus valvoa toimiston työtä. Kumpikin ministeriö sekä sotaväen päällikkö saivat nimitettyä edustajansa perustettuun johtokuntaan.¹⁸⁹ Finlandia Uutistoimiston sidos valtiovaltaan saatiin siten aikaiseksi.¹⁹⁰

Propagandaliiton ensimmäinen konkreettinen ulkomaan propagandaan liittyvä toimenpide liittyi kulttuuriin ja sen avulla varainkeruuseen. Uutistoimiston tärkein tehtävä oli Finlandia Mieskuoron Yhdysvaltojen-matkan yhteyteen järjestettävä propaganda. Tehtävä paljastaa, kuinka Yhdysvallat koettiin tärkeäksi kohdemaaksi maapropagandalle. Tästä propagandan tehtävävalinnasta kerrottiin tiedotusvälineille kirjeitse. Kirje oli suunnattu suomalaisille päätoimittajille. Siinä kehoitettiin ”propagandahyökkäykseen” Finlandia Mieskuoron puolesta. Kuoro oli järjestänyt arpajaiset, joiden tuotosta puolet oli sovittu Propagandaliitolle ”sotakassaa” varten. Kyseessä oli miljoona markkaa, jota oli tarkoitus kasvattaa kymmenkertaiseksi. Kirjeessä sanottiin, että tärkeänä tehtävänä oli muokata julkinen mielipide suosiolliseksi Mieskuorolle erilaisien haastattelujen ja pakinoiden avulla. Jokaisen lehtimiehen oli tähän nyt yhdyttävä, koska tavoite oli sellainen, jota kukaan ei voinut kiistää, kuten kirje lievää painostusta sanailussaan käyttäen perusteli.¹⁹¹ Kirjeen laati liiton asiamies Leppo. Kirjeen liitteenä meni sanoma-lehtitoimittajille Finlandia Uutistoimiston säännöt.

Propagandaliiton toinen kantava voima oli puheenjohtajana toiminut, propagandakirjan julkaissut W. K. Latvala. Hän toimi vuosina 1938–40 myös Finlandia Uutistoimiston hallituksen puheenjohtajana. Ensin Fordin autoja Suomessa mainostanut Lat-

Finlandia Uutistoimiston tärkeä tehtävä oli Finlandia Mieskuoron Yhdysvaltojen-matkan yhteyteen järjestetty propaganda 1930-luvun lopulla.

Mieskuoron jäsenet New Yorkin maailmannäyttelyn avajaisillallisilla hotellin Ritz Carltonissa vuonna 1939.

Kuva: Museovirasto.

vala perusti oman mainostoimiston 1920-luvulla, ja nimenvaihdoksen jälkeen 1930-luvulla Erwa-Latvalasta tuli yksi maan suurimpia toimistoja. Fordin lisäksi sen asiakkaita olivat mm. Tampella ja Finlayson. Latvala oli itseoppinut, mutta hankki ahkerasti uutta tietoa Yhdysvalloista Suomessa vielä tuntemattomasta alasta, markkinoinnista. *Markkinointia* ei vielä käytetty terminä; *mainonta (reklam)* oli oikea termi kuvaamaan aluetta, joka ymmärrettiin hyvin laajasti, myös propagandaksi. W. K. Latvala toimi valtion propagandatyössä molemmissa sodissa.¹⁹² Hän rahoitti itsekin aluksi Finlandia Uutistoimiston toimintaa. Vuonna 1940 yksityisten lahjoittajien rinnalla valtio rahoitti uutistoimiston toimintaa 3 miljoonalla markalla. Kun liitto myöhemmin vuonna 1942 yhdistyi Aseveljiin, yhteisistä varoista tuettiin mm. Waffenbruder Finlandin toimintaa.¹⁹³ Liitto syntyi yksityisenä, mutta muuttui pian valtiolliseksi organisaatioksi. Finlandia Uutistoimisto rahoitti lehtimiesten oleskelua Suomessa. Se organisoi mm. amerikkalaisen kuvaajan, Thérèse Bonneyn toiminnan Suomessa.¹⁹⁴ Vaikka Finlandia Uutistoimiston tärkeä tehtävä oli julkaisujen tuottaminen, mainittiin eräässä arviossa kuitenkin kaikkein tärkeimmäksi propagandan muodoksi toiminta ulkomaalaisten lehtimiesten vierailujen organisaattorina. Muistiossa huomautettiin, että Finlandia Uutistoimistolla oli ennen sotaa omat kirjeenvaihtajansa Berliinissä, Tukholmassa ja New Yorkissa.¹⁹⁵

Finlandia Uutistoimiston työ maakuvan viestinnän laatijana ennen sotaa oli ensimmäinen askel kohti valtioneuvoston ohjaamaa keskitettyä tiedotustoimintaa. Propagandaa tehtiin taiteen avulla, kuten Mieskuoron kiertue osoittaa. Se oli luonteeltaan enemmän neutraalia tiedottamista ja suhdetoimintaa kuin manipuloivaa propagandaa. Tiedotusta suunnattiin Suomessa vierailleille lehtimiehille, jotka sitten jakoivat käsityksiään lehtien palstoilla omien maittensa lukijoille. Journalistit olivat keskeinen kohderyhmä kaikelle kansainväliselle tiedottamiselle. Olympialaiset 1940 lisäsivät lehtimiesten kiinnostusta Suomea kohtaan, mutta varsinaisen kiinnostuksen synnytti syksyllä 1939 puhjennut sota Suomen ja Neuvostoliiton välille. Näille jo ennen sotaa Suomessa vierailleille lehtimiehille oli ehtinyt kertyä tietoa ja kokemuksia, joista oli hyötyä, kun Suomesta ruvettiin enenevästi uutisoimaan sodan syttyä. Tilastojen mukaan Suomessa oli vuonna 1936 käynyt 134 ulkomaista toimittajaa 21 maasta. Määrä kasvoi reilusti seuraavana vuonna, mutta se oli ylipäänsä hyvin pieni koko maailmaa ja sen lehdistöä ajatellen.¹⁹⁶

Valtiot harrastivat 1930-luvulla kokonaisten toimittajaryhmien lähettämistä eri maihin vierailuille. Sanomalehtimiesten retkikunnista nostettiin vuoden 1938 hallituksen kertomuksessa esiin unkarilainen retkikunta Suomessa ja suomalaisten lehtimiesten matka Tšekkoslovakiaan.¹⁹⁷ Suhdetoiminta lehtimiehiin oli kuitenkin herkästi vaihtelevaa poliittisesti epävakaina aikoina. Suhteet Tšekkoslovakiaan ja Puolaan muuttuivat heti seuraavana vuonna sodan puhjettua Euroopassa. Vuoden 1940 Suomeen kaavailtuja olympialaisia suunniteltiin edelleen, vaikka sota syttyi. Valtiovalta oli sijoittanut vuonna 1938 tuleviin olympialaisiin antamalla lisävustusta viimeisteltävän stadionin laajennustöihin. Se myös asetti komitean selvittämään ylioppilaiden urheiluharrastuksen lamaantumista ja miettimään keinoja kilpaurheiluharrastuksen lisäämiseen. Suomella oli jo 1930-luvun lopulla jonkin verran kansainvälistä mainetta urheilumaana. Etenkin Saksan olympialaisissa 1936 tätä kuvaa, joka oli 1920-luvulta (Antwerpenin kisojen olympiamenestys) peräisin, oli juuri ehditty kirkastaa. Ulkoasiainministeriön osuus hallituksen kertomuksessa vuodelta 1938 totesi olympialaisista, että niillä oli ”huomattava ulkopoliittinenkin merkitys”.¹⁹⁸ Paitsi kulttuuri (Delawaren mitalit ja muistomerkki) myös urheilu tunnustettiin tärkeäksi välineeksi maakuvan viestinnässä.

Olympialaiset 1940 olivat ainutlaatuinen mahdollisuus maakuvan viestinnälle. Tästä huolimatta kaavailut olympialaiset näkyivät yllättävän vähän tämän tutkimuksen piiriin kuuluneiden lähetystöjen asiakirjoissa. Vuosikertomuksista löytyi joitakin mainintoja. Pariisiin ja Washingtonin lähetystöjen vuosikertomuksissa olympialaiset tulivat esille vuonna 1939. Washingtonin lähetystössä tehostettiin Suomea koskevaa tiedotustoimintaa ajatellen urheilukisoja, mutta myös maailmannäyttelyn Suomi-osaston takia. Tiedotustehtäviä varten oli palkattu erillinen ”publisiteettiagentti”, James P. Selvage. *Selvage and Smith* -nimisen toimiston osakas valittiin tehtävään yhteistyössä entisen presidentti Hooverin kanssa, joka suositteli newyorkilaista toimistoa, koska kaupunki oli tiedotuksellisesti tärkeä paikka lehdistöä ajatellen. Selvage ja hänen apurinsa toimivat muodollisesti Hooverin perustaman *Finnish Relief Fundin* agentteina alkuvuoteen 1939 saakka ja sittemmin lähetystön avustajina. Selvagelle maksoi palkkiota sekä ulkoasiainministeriö että *Fighting Funds for Finland* -niminen järjestö, mutta työ jäi lyhyeen varojen puutteen takia. Olympiakisojen alla lähetystön tiedotustyötä avusti myös muutama yksityinen henkilö. Nämä henkilöt (Miss Ellis ja Arwin Wasey) oli palkattu paitsi kisojen myös New Yorkin Suomi-osaston hyväksi osana ulkoasiainministeriön sanomalehtiosaston tekemiä tiedotustoiminnan uudelleenjärjestelyjä.¹⁹⁹

Vuoden 1940 olympialaiset tulivat esille myös joidenkin taideorganisaatioiden materiaaleissa. Helsingin Taidehalli teki yhteistyötä suunnittelemalla kuvataiteiden olympialaisia yhdessä olympiatoimikunnan kanssa. Elokuvamaailmassa tapahtui olympialaisten alla uutta. Elokuva Suomesta ruvettiin tekemään yhteistyössä Suomi-Filmin ja elokuva-alan suuryhtiö Paramount Pictures Companyn kanssa. Suomi-Filmin johtaja solmi yhteyksiä myös Tukholman, Pariisin ja Lontoon elokuvatuottajiin ja levittäjiin. Tätä propaganda-ponnistusta varten hankittua uutta kalustoa testattiin Suomen yleisurheilun mestaruuskilpailuissa 1939. Filmille tallentui mm. Berliinistä Suomeen tullut ja kuuluisaksi omilla elokuvaotoksillaan noussut Leni Riefenstahl samassa aitiassa kaupunginjohtaja Erik von Frenckellin sekä ministereiden Urho Kekkosen ja Karl-August Fagerholmin kanssa.²⁰⁰

KULTTUURISOPIMUKSIA EI TARVITTU

Kuten Delawaren juhla ja Finlandia Uutistoimiston kulttuuria edistävä propagandatyö osoittavat, kulttuurilla oli paikkansa kansainvälisissä suhteissa, vaikka kulttuurisopimusta Yhdysvaltojen eikä juuri muidenkaan maiden kanssa vielä ollutkaan. Kulttuurisen kansainvälisen toiminnan määrittely viralliseksi, puoliviralliseksi tai epäviralliseksi on maakuvaan liittyvässä tutkimuksessa 1930-luvulla veteen piirretty viiva. Näyttelyitä järjestettiin ja pääosin rahoitettiin yksityisin voimin, mutta lähetystöt antoivat niille virallisen leiman, eräänlaisen diplomaattisen kosketuksen. Lähettiläiden suojelemat näyttelyt ja heidän tarjoamansa päivälliset taiteilijoille, lehtimiehille ja diplomaateille lähetystön tiloissa tarkoittivat valtion kontekstissa harjoitettua kulttuurin edistämistä. Taiteilija edusti Suomea siinä missä lähettiläskin. Kansainvälisiä kosketuksia ja tietoa oli ylipäänsä hyvin vähän tarjolla. Vähästä otettiin paljon irti. Suomalaisen pääsy ulkomaiseen lehteen vähänkään virallisessa kontekstissa noteerattiin lähes poikkeuksetta Suomen lehdissä, jos tietoa vain saatiin. Suomalaisesta taiteesta ja kulttuurista kirjoitettiin maailman lehdissä, joskin harvoin. Omakuva rakentui, kulttuurinen identiteetti vahvistui.

Kaikkeaa kulttuurista toimintaa ei tietenkään kuorutettu diplomatialla. Epävirallista kulttuurista vuorovaikutusta syntyi kansalaisten yhteyksistä etenkin Viroon ja Skandinavi-

Saksa oli tärkeä yhteistyökumppani Suomelle 1930-luvulla. Kuvassa suomalaisen kuvataiden näyttelyn avajaiset Berliinissä vuonna 1935. Kansainvälisen lähettiläs- ja sotilasjoukon kesellä istumassa kansallissosialistien ideologi Alfred Rosenberg. Kuvassa myös Suomen lähettiläs ja puoliso Aarne Wuorimaa (avaamassa). Kuva: Weltbild GmbH/Kansallisgalleria.

aan. Ruotsiin yhteyksiä oli ollut jo pitkään yhteisen historian ja kielipohjan takia. Vuonna 1940 Suomen kansalaisista kymmenen prosenttia oli äidinkieleltään ruotsinkielisiä. Kulttuurista kanssakäymistä urheiluseuroissa sekä kulttuuriseuroissa harrastettiin 1800-luvulta lähtien, eikä edes kieliriita sitä estänyt.²⁰¹ Maaotteluista kirjoitettiin lehdissä, mutta Suomen ja Ruotsin välillä oli myös paljon kulttuurista toimintaa, joka oli epävirallista ja vailla julkisuutta.

Kulttuuri alkoi toimia paitsi Suomen myös monen muun maan ulkopoliittikan tukena juuri ennen suursodan syttymistä. Itävallan ja Unkarin kanssa kulttuurisuhteet solminut fasistinen Italia harkitsi kulttuurisopimusta Suomen kanssa. Rooman lähettiläs Pontus Artti laati luonnoksen jo 1935, mutta virallista ehdotusta Italian taholta ei koskaan esitetty. Hankkeen kariutumiseen vaikutti osaltaan ulkopoliittikka. Suomi osallistui samoihin aikoihin Kansainliiton kehottamiin taloussanktioihin Abessiniaan hyökännyttä Italiaa kohtaan. Kulttuurisopimusaloite ei edennyt Suomessakaan sen jälkeen, kun Kirjallisuuslautakunta oli antanut siitä varauksellisen lausunnon.²⁰²

Virallinen kulttuurinen ”vaihto” eri maiden kanssa 1930-luvun lopulla koski ennen kaikkea kielenopetusta sekä stipendiaattien vaihtoa. Komitearaportin (1949) mukaan apurahoin varustettuja stipendiaatteja lähti maasta vuonna 1938 vain 63, mutta vastaava luku kymmenen vuotta myöhemmin oli 120. Apurahalla tuettuja ulkomaille matkustaneita taiteilijoita oli 12, kun heitä vuonna 1949 oli 49. Ulkomailta tuli Suomeen 137 taiteilijaa ja reilut kymmenen vuotta myöhemmin 199 taiteilijaa. Ulkomaisiin kongresseihin osallistui 408 henkilöä, vuonna 1949 taas 588 henkilöä.²⁰³ Luvut paljastavat, ettei kymmenen vuoden kehitys tuonut mitään kovin mullistavaa lisäystä virallisiin kirjoihin merkittävään stipendiaattivaihdon määrään.

Valtiontason viralliset kulttuurisuhteet Euroopan maihin olivat ylipäänsä suppeita. Esimerkiksi suomalais-englantilaiset kulttuurisuhteet olivat vähäiset opetusministeriön näkökulmasta.²⁰⁴ Kulttuurinen yhteistyö oli luonteeltaan bilateraalista eli kahden maan välistä. Unkarin ja Viron (1937) ja Puolan (1938) kanssa solmitut kulttuurisopimukset sopivat ajan henkeen. Edellisellä vuosikymmenelläkin oli tehty kulttuurisen vuorovaikutuksen avauksia, mutta sopimuksiin asti valtioiden välinen kanssakäyminen ei yltänyt. Solmittujen kulttuuriyhteistyötä koskevien asiakirjojen taustalla on nähty sekä heimoaатteen

virallistamista että Puolan kohdalla reunavaltiopolitiikan lämmittelyä. Sitä, että kulttuurisopimuksia ei syntynyt muiden maiden kanssa ennen suursotaa, on perusteltu Suomen varovaisuudella sekä halulla leimautua puolueettomaksi maaksi.²⁰⁵

Italian kohdalla kulttuurisopimus olisi ollut ennen kaikkea taidetta ja tiedettä edistävä, ei lähtökohdiltaan kovinkaan poliittinen aikalaisdokumenttien valossa.²⁰⁶ Toisaalta voidaan spekuloida, etteivät kulttuurisopimukseen liittyvät maiden väliset suhteet olleet aivan viattoman puhtaita taiteen edistyshankkeita ja irti nationalismin ideologiaa edistävästä politiikasta. Suomessa toimineilla kulttuurivuorovaikutusta edistäneillä italialaisilla oli 1930-luvulla yhteyksiä fasistiseen Italiaan. Myös Saksan kanssa neuvoteltiin kulttuurisopimuksesta juuri ennen jatkosotaa asevelisuhteiden lujittamisen vuoksi.²⁰⁷ Selitykseksi ei riitä myöskään Suomen tahto esittäytyä riippumattomana maana. Kulttuurisopimus Ruotsin kanssa olisi nimittäin tästä näkökulmasta ollut hyvinkin perusteltua. Sopimuksia ei kuitenkaan syntynyt niidenkään maiden kanssa, joiden avulla Suomi olisi voinut kulttuurisella aktiviteetilla korostaa riippumattomuuttaan.

Kulttuurisopimuksia suurvaltojen kanssa ei kenties saatu aikaan siksi, että ajan hengen mukaisesti kulttuurisopimukset sisälsivät ajatuksen kielenopetuksen vastavuoroisuudesta. Virallinen kulttuurivuorovaikutus maiden välillä ymmärrettiin ennen kaikkea stipendiaattivaihtona ja kielenopetuksena sekä tiedemiesten vierailuina.²⁰⁸ Suomen kielen lehtoraatteja oli yritetty perustaa Englantiin ja Ranskaan jo 1920-luvulla.²⁰⁹ Varhaisten 1930-luvun lopun kulttuurisopimusten taustalla oli pyrkimys ”henkisen yhteistyön” lujittamiseen, johon kielitaito ja tiede kuuluivat. Suomi ja sen erikoinen kieli tuskin olivat erityisen kiinnostavia muiden maiden näkökulmasta. Aikakauden suosikki-ilmaisu kulttuurisuhteiden alueella oli *coopération intellectuelle*.²¹⁰ Unkarin kanssa solmittu kulttuurisopimus oli laaja ja perusteellinen, sisällöltään aikaansa nähden edistysellinen. Seikkaperäisiä kulttuurisopimuksia ryhdyttiin ylipäänsä solmimaan laajemmin eri maissa vasta toisen maailmansodan jälkeen.²¹¹

Taidenäyttelyvaihto oli mukana kaikissa 1930-luvulla neuvotelluissa kulttuurisopimuksissa. Vaikka kyseessä olivat maiden väliset viralliset sopimukset tai asiakirjat, oli Italian ja Suomen välisen kulttuurisopimuksen taustalla kuitenkin ennen kaikkea yksityishenkilöiden aktiivisuutta. Sekä sopimusta että näyttelysuhteita viriteltiin ulkopoliitiikan kontekstin ulkopuolella eli epävirallisella tasolla.²¹² 1930-luvun lopulla alkoi Suomessa yleisemmin esiintyä lisääntyvää valmiutta ottaa vastaan kansainvälisiä vaikutteita. Kansallisen kulttuurin ns. ”suljettu vaihe” oli ohitse, ja kulttuurisuhteita haluttiin solmia länteen.²¹³

Koska kulttuurisopimuksia ei solmittu, ei niiden tarpeellisuutta yksikertaisesti koettu valtion kannalta tarpeeksi tärkeiksi. Valtion kannalta olennaisempaa oli solmia tavaravaihtosopimuksia eri maiden kanssa. Kulttuuria voitiin harjoittaa ilman sopimuksiakin. Käsitys kulttuurisen vaihdon tavoista ja merkityksestä diplomatialle saattoi tuolloin olla suppea. Näyttelyitä esimerkiksi järjestettiin Suomen ja muiden maiden välillä 1930-luvun loppua kohti tultaessa enemmän kuin aiemmin, mutta valtio ei kuitenkaan tulkinnut näyttelyvaihtoa välttämättä aina kulttuuripropagandaksi eikä diplomatiaksi. Näin voi päätellä 1940-luvun jälkipuoliskolla toimineen valtion kulttuurikomitean mietinnön raportin valossa. Näyttelyitä järjestäviä kotimaisia organisaatioita ei raportissa huomioitu juuri lainkaan.²¹⁴ Raportin tekijät katsoivat taaksepäin todennäköisesti kymmenen vuoden takaiseen menneisyyteen eli 1930-luvun loppuun ja sotavuosiin. Sotavuosina kulttuurijärjestöjen toiminta oli osittain lomaannuksissa.

Tärkeäksi kulttuuriin liittyväksi tapahtumaksi valtiossa on nähty Pohjoismaiden opetusministereiden järjestyksessään toinen tapaaminen vuonna 1938 Kööpenhaminas-

sa. Pääosan kulttuurivaihdon tehtäväkentästä nimittäin oli hoitanut 1930-luvulla ja sitä ennenkin Suomen ulkoasiainministeriö. Opetusministeriön vähäistä roolia kansainvälisessä kulttuuritoiminnassa on selitetty tutkimuksissa mm. sillä, että opetusministeriön virkamiehillä oli kansainväliseen kulttuurivuorovaikutukseen välinpitämättömät asenteet. Myös kieliriita hidasti muuten läheisten Ruotsin ja Suomen virallisten, kulttuurisopimusluonteisten suhteiden kehitystä. Mutta juuri kieliriitaa on kenties toisaalta käytetty liikaakin selityksenä maiden välisen virallisen kulttuurisen suhdetoiminnan selittäjänä.²¹⁵

Vuoden 1938 jälkeen kulttuurisopimuksia neuvoteltiin ja solmittiin Suomen ja muiden maiden välille uudestaan vasta 1960-luvulla.²¹⁶ Lähes kolmekymmentä vuotta harjoitettua kansainvälistä kulttuuriyhteistyötä tuolla aikavälillä ei voida kuitenkaan kuitata epäviralliseksi toiminnaksi, vaikka Suomi ei virallisia valtioneuvoston kulttuurisopimuksia solminutkaan. Ainakin sodanajan poikkeusvuosina taide ja kulttuuri taipuivat monessa mielessä ulkoasiainministeriön ja valtioneuvoston tiedotusorganisaatioiden johtaman maakuvan viestinnän välineeksi, kuten seuraavat luvut osoittavat.

MAAILMANNÄYTTELY (1937) PROPAGOOI HYVINVOINTIVALTIOTA

Maailmannäyttely oli suuri ponnistus ja suuri mahdollisuus maakuvan viestinnälle. Se antoi mahdollisuuden myös yksittäiselle taitelijalle, kuten Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttely osoitti. Maailmannäyttely siivitti Akseli Gallen-Kallelan ainutlaatuisen kansalliseen asemaan. Hänen maalauksiaan on käytetty ahkerasti maakuvan viestinnässä siitä lähtien. 1930-luvun lopulla kulttuurinen maakuva sai uuden sankarin. Arkkitehti Alvar Aalto näytteli keskeistä roolia sekä Pariisin (1937) että New Yorkin (1939–40) maailmannäyttelyissä. Vuosi 1937 oli merkittävä Alvar Aallolle siksi, että ensimmäistä kertaa hänen luomansa kansainvälisen katseen alle tarkoitettu arkkitehtuurin näyte syntyi ulkomaille. Suomen kannalta Pariisin näyttely oli tärkeä siksi, että maa esittäytyi kansainväliselle yleisölle ensimmäistä kertaa hyvinvointivaltiona.

Maailmannäyttelyn 1937 tärkeäksi nostettu tavoite oli kehittää *yleisön makua*. Näyttely kulki yleisteemalla taide ja tekniikka modernissa elämässä: *Art et Techniques dans la vie Moderne*. Suomi tulkitsi yleisiä tavoitteita ja halusi tuoda esiin sosiaalisen edistyksen esittämällä kuvin ja graafein kulttuuria, kauppaa ja teollisuutta. Sosiaalista kehitystä esiteltiin kaupungistumisen, asuntosuunnittelun sekä rakennusteollisuuden avulla. Myös turismia ja urheilua esiteltiin kuvin ja graafein. Aalto tulkitsi ohjeita omaan tapansa ja sijoitti teollisuuden erilliselle alueelle varsinaisen näyttelyalueen ulkopuolelle. Teollisuuspiirit kritisoivat valintaa näyttelyn aikana ja sen jälkeen. Teollisuus sai näyttelyssä vähemmän huomiota kuin se olisi toivonut. Aino ja Alvar Aalto loivat näyttelyalueelle kulttuurisen kokonaisuuden, jossa oli esillä visio hyvinvointivaltio Suomesta 30 vuoden kuluttua.²¹⁷

Alvar Aalto oli voittanut Pariisin maailmannäyttelyn suomalaisen paviljonkiarkkitehtuurikilpailun ja puun kieleen liittyvä rakennus nimeltä *Le bois est en marche* sai kansainvälistä huomiota eikä vähiten siksi, että näyttelystä muodostui valtataistelua. Aalto oli suuttanut kotimaassaan näyttelykomissaarit, koska oli eri mieltä paviljonkiin valituista teoksista. Esimerkiksi suomalaiset ryijyt eivät olisi Alvar Aallon mielestä kuuluneet paviljonkiin. Aallon monet ulkomaalaiset arvovaltaiset arkkitehtiystävät suitsuttivat kuitenkin rakennusta ja Aallon osaamista. Jupakka jäi lopulta kotimaiseksi reviiritisteluksi, ja Aallon tunnet-

tuus kansainvälisten ystävien avulla vain kasvoi.²¹⁸ Näyttelyn taideteollisuusosuudesta vastannut Arttu Brummer sekä taiteesta vastannut Eero Snellman arvostelivat äänekkäästi Aallon itsevaltaista käytöstä näyttelyn organisoinnissa. Myös teollisuuspiirit olivat tyytymättömiä Aallon ratkaisuihin antaa tilaa taiteelle ja taideteollisuudelle teollisuuden kustannuksella. Lopputuloksena Aallon rooli rajoittui näyttelypaviljonkiin, ja Aalto itse jättäytyi pois avajaisista.²¹⁹

Vuoden 1937 maailmannäyttely oli paitsi Aallolle myös Suomelle tärkeä ikkuna. Se oli tärkeä kauppapoliittisten suhteiden edistäjänä, mutta myös kulttuurisen osaamisen näyttämönä. Näyttelyn järjestelyt eivät sujuneet ongelmitta, mutta tapahtuma kirjattiin taiteilijakiistoista huolimatta Rakennustaiteen lautakunnan vuosikertomukseen ”maamme taideteollisuuden merkittävimmäksi voimannäytteeksi”.²²⁰ Pariisin näyttelyssä oli esillä keramiikkaa, lasitaidetta ja ryijyjä, jotka saivat eritasoisia palkintoja. Kultaisen mitalin voitti Yrjö Rosolan lasimalja ”Kullervo kyntää kyisen pellon”. Sama teema oli ollut esillä vuoden 1900 maailmannäyttelyssä yhdessä Gallen-Kallelan freskossa. Riihimäen lasitehdas sai Pariisissa 1937 Grand Prix’n. Myös

Maailmannäyttely Pariisissa vuonna 1937 oli taideteollisuuden voimannäyttö ja tärkeä Alvar Aallon kansainväliselle menestykselle arkkitehtina. Kuva: Designmuseumo.

Yrjö Rosolan suunnittelema Kalevala-aiheinen maljakko *Ilmarinen kyntää kyisen pellon* on esimerkki kansainvälisesti palkitusta suomalaisesta 1930-luvun muotoilusta. Kuva: Designmuseo.

Karhulan ja etenkin Arabian tehtaan keskeiset taiteilijat Michael Schilkinistä Toini Muonaan saivat esineitään esille Pariisiin. Aallon Savoy-vaasi oli niin ikään esillä.²²¹

Vaikka maailmannäyttely oli yksittäinen viestintäponnistus, se oli kulttuurisen maakuvan kannalta tärkeä. Yksittäisiä tärkeitä maakuvaan vaikuttaneita näyttelyitä olivat myös 1930-luvulla järjestetyt Milanon triennaalit (1933 ja 1936), joista jälkimmäisessä oli niin ikään Alvar Aallolla ja Artekilla tärkeä rooli. Milanon näyttelyiden merkitystä koko maailman modernin muotoilun synnyssä on nostettu esiin kansainvälisissäkin tutkimuksissa.²²² Suomessa muotoilun kultakauden on katsottu alkaneen 1950-luvulla. Sitä ennen tehtiin kuitenkin runsaasti viestinnällisiä ja propagandistisia ponnistuksia, joista Pariisiin 1937 maailmannäyttely on yksi merkittävä todistus.

POLIITTISET VASTAKKAINASETELUSTA TAIDEKENTÄLLÄ

Alvar Aalto ei ollut, toisin kuin Gallen-Kallela oli ollut, kansallisen taide-elämän keskiössä 1930-luvulla. Aalto edusti modernismia ja loi uraansa kansainvälisten yksityisten piirien avulla. Vallitsevana arvojärjestelmänä kotimaaisessa kulttuurielämässä vallitsi 1930-luvulla isänmaallis-nationalistinen henki, jonka olennaisiksi tekijöiksi miellettiin kansallinen yhtenäisyys, itsenäisyys, porvarillisuus ja suomalaisuus. Kirjailijoilla oli vahva asema kotimaaisessa kulttuurielämässä. Vasemmistolla oli omat agendansa ja kanavansa, kuten *Tulenkantajat*-lehti (vuodet 1933–39). Aatteellisesti vasemmistopiirien vaikutus jäi 1930-luvun lopulla nationalistisen kulttuuripolitiikan varjoon.²²³ Konservatiivien ja marxilaisten välissä toimi kulttuuriliberaaleihin lukeutuvia taiteilijoita.²²⁴ Ideologiset ryhmät tuskin olivat tyylipuhtaita. Martti Haavion päätoimittaman *Suomalaisen Suomen* linja edusti esimerkiksi osaltaan oikealla olevaa suomenmielisyyttä, mutta avustajakuntaan kuului myös kulttuuriliberaaleja. Kulttuuriliberaaleja olivat mm. Lauri Viljanen, Tatu Vaaskivi, Olavi Paavolainen, Kaarlo Marjanen ja Matti Kurjensaari.²²⁵

Käsite ”kulttuuri- tai kirjallisuustaistelu” on liitetty 1930-lukuun. Etenkin kirjailijat ottivat kantaa ideologioihin ja myös kansainvälisyyteen. *Nykypäivä* (1936–39) julkaisi Ranskan ja Venäjän kirjallisuuteen liittyviä kirjoituksia. Vasemmistoajattelijoihin kuuluvissa kulttuuripiireissä vastustettiin poliittisista syistä Saksan ja Italian kulttuurista vaikutusta. Läpätunkevaa oikeistolaisuutta vastustivat myös suomenruotsalaiset, joiden äänenkannattajina toimivat *Finsk Tidskrift* ja *Nya Argus*. Kulttuurilehti toimi hyvin tärkeänä foorumina poliittisten ideologioiden esittelyssä.²²⁶

Musiikkielämästä järjestäytyneet vastavoimat puuttuivat, mutta siinäkin tapahtui 1930-luvulla nationalismin aatteen voimistumista.²²⁷ Oikeistopoliittisia näkemyksiä edustavia taitelijoita vastaan hyökkäsivät etenkin *Kiila*-ryhmän jäsenet. Aatteelliset ristiriidat määrittivät kulttuuripolitiikkaa Suomessa. Hyvän ja pahan vastakkainasetteluun kuuluivat sekä vastinparit suomalaisen–kansainvälinen että itä–länsi.²²⁸ Ideologisuus heijastui maakuvan viestintään isänmaallisuuden ja nationalismin aatteen muodossa. Näkyvimmin 1930-luvun lopun ”valkoisen siiven” kulttuurielämän johtoa edustivat eurooppalaisen kulttuurin asiantuntijat, kirjailijat V. A. (Veikko Antero) Koskenniemi ja Maila Talvio. Molemmilla oli tiiviit yhteydet Saksaan. Koskenniemi oli saksalaiskirjallisuuden, kuten Schillerin ja Goethen asiantuntija, Talvion äiti oli saksalainen. Saksalaismielisiä taitelijoita ja kulttuurielämän vaikuttajia oli muitakin. Ruotsinkielisissä kuitenkin selkeästi vähemmän.²²⁹

Yrjö Kivimiehen *Pidot tornissa* (1937), valtavirran arvoja kuvastava teos, syntyi kirjallisen kulttuurin keskeisten toimijoiden keskusteluista. Kokouksiin osallistuivat mm. Yrjö Kivimies, Martti Haavio, Elsa Enäjärvi-Haavio, Jussi Teljo, Kaarlo Marjanen, Esko Aaltonen ja Lauri Viljanen. Nämä henkilöt olivat aikakauden vaikutusvaltaisia kulttuuripersoonia Koskenniemen ja Talvion rinnalla. Kulttuuripersoonat esittelivät mielipiteitään nimimerkkien suojista.²³⁰ Nimimerkit olivat tavanomainen käytäntö. Niiden takaa poliitikotkin saattoivat ilmaista ajatuksiaan vapaammin. Kirjan keskustelujen tavoitteena oli etsiä *suomalaisuutta* nationalistisen ajan hengen mukaisesti. Teosta on pidetty ”suomalaisuuden rakentamisen projektina”. Etsintä kohdistui alkuperäisen ja agraarisen Suomen löytämiseen, mikä poikkesi selvästi aiemmasta kansainvälisten tuulahdusten etsinnästä. Koska maa joutui kyseisenä aikana reagoimaan Neuvostoliiton ja Saksan suunnalta tuleviin paineisiin, suomalaisille oli tärkeää pitää kiinni identiteetistä ja määritellä, mitä se tarkoitti. *Pidot tornissa* pohti (kulttuuri)politiikkaa aikakauden hengessä. Julkaisusta huokui etenkin Martti Haavion (P. Mustapää) lausumien valossa optimismi ja usko *kulttuurin* voimaan.²³¹

Tuoreiden tutkimusten valossa Suomella oli ajoittain vilkastakin vuorovaikutusta kulttuurin alueella sekä kotimaassa että muiden maiden kanssa juuri 1930-luvun lopulla ja sodan aikana.²³² Kansainvälinen versus kansallinen ei nationalismiin ja valtapolitiikkaan liitettynä välttämättä aina merkinnyt vastakkainasettelua. Modernistisesti suuntautuneet taidegraafikot saattoivat esimerkiksi suosia suomalaiskansallisia aiheita.²³³ Koskenniemi puolestaan oli näkyvä nationalismin lipunkantaja kotimaassa. Samaan aikaan hän matkusti paljon roolissaan kansainvälisen kulttuurin ja niin klassisen Rooman ja Kreikan kuin

New Yorkin paviljongin etualan veistos on variaatio Wäinö Aaltosen teoksesta *Suomen neito*. Suomen osasto avattiin yleisölle toukokuussa 1939.
Kuva: Museovirasto.

Runoilija, professori V. A. Koskenniemi työhuoneessaan vuonna 1938. Kuvaa käytettiin sodan aikana kulttuuripropagandassa. Kuva: Pietinen, Museovirasto.

Saksankin taiteen asiantuntijana ja antoi luentoja paitsi eurooppalaisesta kirjallisuudesta myös Suomesta.

Sibelius puolestaan nostettiin keskeiseksi hahmoksi kansainväliseen ”henkilöpropagandaan”, jolla edistettiin Suomen tunnettuutta maailmalla.²³⁴ Sibelius oli niin ikään kosmopoliitti taiteilija, joka sopi paitsi suomalaiseksi ikoniksi myös germaaniseksi tai yleisemminkin eurooppalaiseksi sivistyksen edustajaksi, kuten säveltäjän valtava suosio Saksassa ja Englannissa ilmensi. Alvar Aalto puolestaan ihaili Neuvostoliiton arkkitehtuuria ja elokuvataidetta, ja hänet tunnettiin ulkomailla vasemmistosympatioistaan, vaikka hän teki uraansa 1930-luvun lopulla antikommunismien aatteen keskeisessä maassa Yhdysvalloissa. Taiteilijoiden liikkuvuus erilaisten aatteiden maastossa ei ollut mitenkään harvinaista 1930-luvun Euroopan älykköjen parissa.²³⁵

Vaikka kansainvälisyys olisi kiinnostanut taiteilijoita, eivät kaikki päässeet nauttimaan siitä. Eristyneisyys muusta maailmasta saattoi tuntua kouriintuntuvalta etenkin niissä maissa, joilla oli kansallista mainetta, mutta jotka köyhyyden tai myöhemmin sodan takia eivät päässeet kansainvälisille areenoille. Yrjö Saarinen, ”aitoa suomalaisuutta” edustanut kuvataiteen ekspressionisti ja reklaamitaiteilija, ei matkustellen saanut kansainvälisiä vaikutteita, mutta hänkin sai niitä kuitenkin näyttelyistä tai matkoja tehneiltä ystäviltään.²³⁶ Kulttuurielämän eristäytyminen kansainvälisyyden kosketuksista ei välttämättä aina johtunut nationalismien hengestä. Se saattoi johtua myös yksinkertaisesti resurssien puutteesta. Talouslama käänsi suomalaisten katset oman toiminnan ylikorostamiseen.²³⁷

Korkeakulttuuriin liittyvä hyvän maun vaatimus määritteli taide-elämää. Kulttuurin vastavoimatkin toimivat Suomessa korkeakulttuurisen taidekäsityksen sisällä. Institutionalisoidun taidekäsityksen ulkopuolella alkoi syntyä kysyntää viihteelliseen kirjallisuuteen, kevyeen musiikkiin ja elokuville, joiden tarjonta oli alkuperältään angloamerikkalaista. Valtio ei tukenut populaarikulttuuria, eikä myöskään vasemmisto sitä edistänyt Suomessa ennen toista maailmansotaa. Vasemmistolaiset kulttuurijärjestöt kokivat roolikseen työväestön taidemaun kehittämisen. Taiteen uusiin avauksiin, mutta myös viihteellisyteen, suhtauduttiin Suomessa etupäässä kriittisesti.²³⁸ Tällä yleisellä taide- ja kulttuurielämän arvomaailmalla oli vaikutus siihen, millainen taide valittiin esiteltäväksi ulkomailla. Taiteen tuli täyttää korkeakulttuurin kriteerit.

MAAKUVAN VIESTINNÄSSÄ VAIKUTTANEITA TAIDE-ELÄMÄN TOIMIJOITA

V. A. Koskenniemi ja kirjallisuuden vienti

»Suomessa julkaistaan enemmän kirjoja väestöön suhteutettuna kuin muissa maissa, ja Euroopan suurin kirjakauppa on nimeltään Akateeminen Kirjakauppa Stockmannin rakennuksessa Helsingissä».²³⁹ Kirjailija J. Hampden Jacksonin ylistys *Finland*-kirjassa (1937) lukutaidon levinneisyydestä ja kirjallisen kulttuurin kukoistuksesta todisti suomalaisten olevan sivistyneempiä kuin monet muut eurooppalaiset. Lehtiäkin julkaistiin maassa yli kaksisataa, joista parikymmentä ruotsiksi. Postin jakelun (vuoden 1936 tilanne) perusteella jokainen henkilö, naiset ja lapset mukaan lukien, vastaanotti 59 kopiota jostakin lehdestä vuoden aikana.²⁴⁰ Propagandakirja osoitti, että suomalaiset halusivat tulla esitellyiksi sivistyneinä ihmisinä. Kirja myös osoittaa, että aikakaudella arvostettiin lukemista. Kulttuurikiistaa käytiin juuri kirjallisuudessa.²⁴¹ Kirjallinen toiminta oli vireää myös Virossa, jossa valtio tuki taiteita. Lehdistökin oli sensuurivapaata Virossa 1930-luvun puoliväliin saakka.²⁴²

Kulttuurikiistan keskiössä vaikutti V. A. Koskenniemi. Hän oli koko 1930-luvun lopun kulttuuripoliittisen eliitin voimahahmo. Koskenniemi kävi luennoimassa suomalaisesta kirjallisuudesta Italiassa ja Saksassa osana virallista lähetystöjen toimintaa eli kutsuttuna vieraana. Hänen näkemyksensä sopivat valtapoliitiikan ajamiin nationalistisiin arvoihin ja pyrkimykseen. 1930-luvun etuvartioajattelu taistelussa pahaa itää vastaan kiteytyi Koskenniemen sankaruuteen ja isänmaallisuuteen rohkaisevassa runoudessa. Taiteilijoiden liitos politiikkaan ei ollut vierasta Virossakaan, jossa kirjailija Henrik Visnapuu osallistui 1930-luvun autoritääriseen hallintoon toimimalla Viron propagandahallinnon kulttuurineuvoksena.²⁴³ Juuri kirjallisuuden alueella kulttuuripoliittiset ja sotilasstrategiset perustelut kulkivat usein käsi kädessä 1930-luvulla.²⁴⁴

Koskenniemellä oli arvovaltaisia ystäviä. Heistä tärkeimpiin kuului aikakauden samanmielinen ideologi ja kansanedustaja Edwin Linkomies. Veljeys Linkomiehen ja Koskenniemen välillä alkoi 1930-luvulla *Valvoja-Ajan* toimituksessa. *Valvoja-Aika* oli hyvin tärkeä ideologinen foorumi. Martti Häikiön mukaan Koskenniemen isänmaallisuus tarkoitti ennen kaikkea kansallisen Suomen hyvinvoinnin ajamista. Koskenniemi halusi liittää Suomen osaksi eurooppalaista sivistysperinnettä.²⁴⁵ Koskenniemelle eurooppalaisuus oli sidoksissa kansallissosialistiseen Saksaan ja sen määrittämään eurooppalaisuuteen. Kirjailijalle oli järkytys, kun Saksa hyökkäsi Puolaan syyskuussa 1939. Koskenniemi kirjoitti Linkomiehelle lokakuussa 1939: ”Voit arvata, mitä moraalisia tuskia olen kokenut Saksan suhtautumisen johdosta kaikkeen, mitä se niin kuin mekin olemme pitäneet arvossa. Jos voitamme aikaa, on todennäköisesti myös jotain asiallisesti voitettu. Kaikkihan voi nykyään muuttua yhdessä yössä ja ystävykset voivat havaitakin olevansa vihamiehiä. Toistaiseksi tarvitsemme hyviä diplomaatteja enemmän kuin hyviä strategeja.”²⁴⁶ Koskenniemen lauseet kuvastavat sodanajan epävarmuutta ja nopeita poliittisia käännteitä.

Koskenniemen rinnalla kirjailija Maila Talvio ja hänen puolisonsa professori J. J. (Jooseppi Julius) Mikkola olivat 1930-luvulla hyvin vaikutusvaltaisia kulttuuripersoonia niin kotimaassa kuin kulttuurilähettilään rooleissakin. Mikkolat ylläpitivät kulttuurikotia, jonka suojiin moni taiteilija mutta myös poliitikko pyrki. Laaksolan koti kestitsi mielellään

Kirjailija F. E. Sillanpää ja poikansa Eero Sillanpää vuonna 1933. Kuva: Pietinen, Museovirasto.

saksalaisia upseereja ja korkea-arvoisia virkamiehiä. Talvio-Mikkolan kulttuuripiirin merkitys oli tärkeä myös Koskenniemelle. Talvion ja Koskenniemen välille rakentui syvä ystävyys.²⁴⁷ Toimivien verkostojen tärkein elementti on luottamus.²⁴⁸ Nämä ystävät luottivat toisiinsa ja tukivat toisiaan kirjallisella uralla sekä kulttuurilähettiläinä. Kun Talvio sai Puolan kirjallisuusakatemialta 1937 laakeriseppeleen kiitokseksi puolaksi kääntämästään kirjallisuudesta, piti Talvio esitelmän puolalaisille kollegastaan Koskenniemestä.²⁴⁹ Maila Talvion ja V. A. Koskenniemen teoksia käännettiin eri kielille, etenkin saksaksi. Näiden molempien kirjailijoiden merkitys oli huomattava myös Italiassa, jossa Luigi Salvini käänsi heidän kirjojaan italiaksi. Salvini käänsi myös muiden, kuten Uuno Kailaan ja Aleksis Kiven teoksia italiankieliselle yleisölle.²⁵⁰ Yksittäiset Suomessa työskennelleet yliopistojen kieltenopettajat ja kirjallisuuden kääntäjät pääsivät maiden välisen virallisen ja epävirallisen kulttuurivaihdon puitteissa tärkeään rooliin Suomen kansainvälistyvän kulttuurielämän ja maakuvaan viestinnän näkökulmasta.²⁵¹

Kirjallisessa kulttuurissa myös poliittiset intressit sanelivat jonkin verran käännösromaanien valintaa. Esimerkiksi Sally Salmisen teos *Katrina* käännettiin harvinaisen monelle kielelle: vuonna 1937 englanniksi ja hollanniksi, seuraavana vuonna lätin, viron, italian ja puolan kielille.²⁵² Salminen oli vuonna 1936 voittanut Pohjoismaisen kirjallisuuskilpailun romaanillaan. Hän oli syntynyt Ahvenanmaalla, ja kirjan selviytymistarina sijoittui sinne. Kirjan aihepiiri oli ajankohtainen. 1930-luvun lopulla Suomi ja Ruotsi kävivät turvallisuuspoliittisia neuvotteluja Ahvenanmaan aseistamisesta yhteisvoimin pelotteeksi Neuvostoliitolle.²⁵³

Hyvät suhteet heimokansoihin näkyivät käännöskirjallisuudessa. Yllättävän paljon teoksia käännettiin itäisen Euroopan kielille. Käännösten joukossa olivat saksan, italian, ruotsin ja englannin rinnalla etenkin tšekin ja unkarin kielet. Kirjailijoista F. E. (Frans Emil) Sillanpää, Arvi Järventausta, Toivo Pekkasta, Helvi Hämäläistä, Unto Seppästä ja monen muun kirjailijan teoksia käännettiin näille kielille. Eksoottisinta oli *Kalevalan* kääntäminen japaniksi vuonna 1937. Kansainvälisesti näkyvin tapahtuma oli Sillanpään saama Nobelin kirjallisuuspalkinto vuonna 1939.²⁵⁴ Palkinto tuli juuri samana vuonna, jolloin Suomi sai osakseen runsaasti sympatiaa maailman lehdissä Neuvostoliittoa vastaan puhjenneen sodan kauhujen takia. Sillanpään palkinnosta muodostui suomalaiselle kirjallisuudelle pitkäaikainen referenssi kansainvälisillä foorumeilla. Romaanillaan *Nuorena nukkunut* Sillanpää nousi aikakautensa kirjailijoista kansainvälisesti tärkeimmäksi, vaikka Koskenniemi saattoi olla kulttuurilähettiläänä monella tasolla kansainvälisesti vaikutusvaltaisempi.

Sillanpään Nobel-palkittu romaani käännettiin jopa hepreaksi. Kirjallisen asiantuntijalautakunnan mukaan kirjan kääntämisen lisäksi tärkeitä olivat myös erilaiset ulkomailla järjestetyt kirjallisuuden alan tapahtumat. Kirjallisuusesitelmien lisäksi näissä tapahtumissa maailmalla oli esillä muutakin kulttuuria. Esimerkiksi Elli Tompuri lausui *Kalevalaa* New Yorkin maailmannäyttelyyn liittyvissä tapahtumissa neljällä eri kielellä.²⁵⁵ *Kalevalaa* tehtiin mielellään tunnetuksi maailmalla. Yksi tärkeä 1930-luvun loppua etenkin kirjallisessa kulttuurissa leimaava ilmiö koski paluuta maaseudulle ja suomalaisuuteen. 1920-luvulla modernismista ja kaupunkilaisuudesta innostuneen Mika Waltarin suunnanmuutos näkyy 1930-luvun lopun teoksessa *Vieras mies tuli taloon* (1937). Söderströmin kirjoituskilpailuun nimimerkin takaa lähetetyn pienoisromaanin käsikirjoitus voitti pääpalkinnon, ja teos käännettiin pian usealle kielelle. Romaani oli Waltarin ensimmäinen kansainvälinen menestys.²⁵⁶

Virolaissyntyisen Hella Wuolijoen *Niskavuori*-maaseutukuvauksissa oli puolestaan kritiikkiä maaseudun elämää kohtaan. Wuolijoen näytelmät olivat hyvin suosittuja 1930-luvun lopun Suomessa.²⁵⁷ Waltarin tai Wuolijoen menestys ei kuitenkaan päässyt oikeastaan juuri lainkaan esille tämän tutkimuksen piiriin kuuluneiden maiden lähetystöjen toiminnassa 1930-luvun lopulla. Heitä ei vielä hyödynnetty maakuvan viestinnässä kentiesiksi, ettei kumpaakaan ehdoitta liitetty korkeakulttuurin edustajaksi. Waltarin kirjoja moitittiin kevyiksi. Wuolijoki ei puolestaan poliittiselta vakaumukseltaan erityisemmin soveltunut edustamaan oikeistohenkistä Suomea. *Niskavuoren naiset* -näytelmää esitettiin kuitenkin vuonna 1938 Kööpenhaminan kuninkaallisessa teatterissa sekä Hampurissa, ja tässä yhteydessä lähetystöjen oli hankittava hieman haluttomasti kuva-aineistoa paikallista lehdistöä varten.²⁵⁸ Waltarin vankkumaton suosio kotimaassa syntyi, kuten Aallonkin, vasta kansainvälisen menestyksen jälkeen. Wuolijoen suosio kirjailijana ei kuitenkaan rautunut, vaikka hän joutui sodan ajaksi vankilaan.

Kirjallisen kulttuurin tärkeyttä aikakaudella korostaa se, että monet kotimaan nimekkäät 1920–30-luvuilla uraansa tehneet kirjailijat toimivat valtion palveluksessa, kun sota syttyi. Kirjailijat osasivat kirjoittaa, ja he saivat siksi kutsun armeijan propagandakoulutukseen. Kotimaan ja ulkomaan propagandan tarpeisiin tarvittiin uutisia ja tausta-artikkeleita sekä fiktiota, kuten runoja ja näytelmiä. Näiden kirjoittaminen muodostui kirjailijoiden tehtäväksi – niin Tulenkantajia kuin kulttuuriliberalisteja edustaneiden, kuten Mika Waltarin tai Olavi Paavolaisen, kuin myös vasemmistolaisia ajatuksia edustaneiden kirjailijoiden.²⁵⁹ Sodan aikana kirjallisuuskiista ja poliittiset ideologiat unohtuivat muutamaksi vuodeksi.

Radikaaleimmat vasemmistoiden edustajat, kuten Wuolijoki, Raoul Palmgren ja Arvo Turtiainen joutuivat sodan syttyä vankilaan. Vangeiksi joutuivat myös Neuvostoliiton-yhteyksiensä takia kansanedustajat tohtori Johan Helo ja kandidaatti Cay Sundström, joista molemmista tuli lähettiläitä suursodan päätyttyä. Sotaa edeltävä nationalismia ihannoiva aikakausi oli armoton. 1930-luvun lopun jyrkkää ilmapiiriä kuvaili ruotsinkielisen puolueen kansanedustajana ja lähetystöissä toiminut C. O. Frietsch: ”Demokratia, suvaitsevaisuus ja yksilön vapaus olivat arvoja, joista ei paljon välitetty”.²⁶⁰

Sibelius – maestro kotimaassaan

Musiikin universaali kieli mahdollisti Jean Sibeliuksen hyödyntämisen maakuvan viestinnässä niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin. 1930-luvun lopulla käytettiin henkilöihin kohdistuvasta propagandasta käsitettä henkilöpropaganda. Kirjoja painettiin Sibeliuksen henkilöpropagandaa varten. Ensimmäinen merkittävä pohjoismainen kirja, Eric Furuahjelmin biografia Sibeliuksesta, ilmestyi Tukholmassa 1917. Se on ollut useimpien Sibelius-tutkijoiden, kuten Erik Tawastjernan, Robert Laytonin ja Simon Parmetin työn pohjana.²⁶¹ Sibelius sai vuodesta 1927 lähtien harvoille myönnettyä taiteilijaeläkettä. Se oli suuruudeltaan poikkeuksellinen, sillä entinen presidentti K. J. Ståhlberg nautti samansuuruisia eläkettä.²⁶² Sibelius ja universaali kieli sopivat hyvin kansallissosialistiseen Saksaan suuntautuvaan propagandaan. Poliittisluonteisia yhteyksiä 1930-luvun kansallissosialismin ja Sibeliuksen välille on koetettu melko tuoreissa tutkimuksissa löytää jonkinlaisena yleisenä vastalauseena sille, että kansallisessa arvossa olevat taiteilijat saisivat olla kaiken arvostelun yläpuolella ja eettisesti irti ympäröivästä poliittisesta todellisuudesta.²⁶³

Sibeliukselta soitettiin ulkomaisten radioesityksissä ja lähetystöjen konserteissa laajasti jo 1930-luvun lopulla. Ehdottomasti eniten käytetty taiteilija maakuvan propagandassa oli juuri Jean Sibelius, mutta häntä kohtaan ei maailmalla aina osoitettu yhtä suurta palvontaa kuin kotimaassa. Hänen musiikistaan ilmestyi hyvinkin kärjekkäitä arvosteluja, joista legendaarisimpiin kuuluu Theodor W. Adornon teksti *Glosse über Sibelius* (1938)²⁶⁴, jossa on nähty mm. yhteyksiä kansallissosialismin kritiikkiin sekä vastinetta ehdoitta maestroa ihaileville kirjoille ja arvosteluille, kuten Bengt von Törnen²⁶⁵ teokselle *Sibelius – Close-up* (1937). Sibelius joutui mukaan musiikin modernismikeskusteluun ja esimerkiksi Constant Lambertin julkaisussa *Music Ho! A Study of Music in Decline* (1934) Sibelius esitettiin koko modernin musiikin paradigmana.²⁶⁶

Euroopassa säveltäjällä oli sekä vastustajia että ihailijoita 1930-luvulla. Vasta vuosikymmeniä myöhemmin Sibelius nostettiin kansainvälisesti modernin musiikin edustajaksi. Tässä määrittelyssä modernismi merkitsi eri asiaa kuin uusi musiikki (*Neue Musik*), johon esimerkiksi atonaalisuus kuului. Pariisi oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen paitsi kuvataiteen myös musiikin pääkaupunki. Huonosti tunnettuja säveltäjiä, joihin Sibelius kuului, luokiteltiin merkityksettömiksi kansallisiksi erikoisuuksiksi. Ranskassa ilmestyi myöhemmin jopa teksti nimeltä *Sibelius, le plus mauvais compositeur du Monde* ("Sibelius, maailman huonoin säveltäjä").²⁶⁷ Sibeliuksen teoksia koetettiin ulkomailla arvioida modernismin käsitysten valossa, vaikka itse käsite oli epämääräinen.

Sibeliuksella oli täysin varaukseton maestron asema vain Suomessa. Yhdysvalloissa, kuten Englannissakin, maine oli kuitenkin erinomainen. Yhdysvalloissa etupäässä maahan muuttaneet tekivät propagandatyötä Sibeliuksen tunnettuuden eteen. Säveltäjällä oli siellä 1930-luvun puolivälistä alkaen kulttiasema, jota rakensivat ja edistivät osaltaan suomalaiset siirtolaiset. Ensimmäinen Sibeliuksesta englanniksi kirjoitettu kirja ilmestyi Yhdysvalloissa jo 1906.²⁶⁸ Sibelius piti ensikonsertin Norfolk-festivaalilla Yhdysvalloissa vuonna 1914. Sen jälkeen monet yksityiset Sibeliuksen tai Suomen ystävät, siirtolaisten jälkeläiset, kuten kirjeenvaihtajana ja *The New York Timesin* oikolukijana toiminut Georg (Yrjö) Sjöblom, olivat valmiita tekemään työtä Sibeliuksen tunnettuuden eteen. Sjöblom kirjoitti laajasti suomalaisesta kulttuurista eri lehtiin ja toimitti radioon *Voice of America* -ohjelmaa, jossa soitettiin Sibeliukselta ja muuta suomalaista musiikkia.

Sjöblom myös järjesti suomalaisten kuorojen matkoja maahan, kuten vuonna 1938 Helsingin yliopiston kuoron matkan Bostonin Symphony Halliin, ja tarjosi käännöspalveluaan. Sjöblom toimi The Humanitas Society of Art and Literature -yhdistyksen (entinen Sibelius Club) sihteerinä 1920-luvulla ja ponnisteli Sibeliuksen saamiseksi konserttikiertueille. Vuonna 1932 Sjöblomin kollega Olin Downes kiehutti siirtolaispiirejä ja suomalaisia kirjoittamalla, että Sibelius oli enemmän juuriltaan ruotsalainen kuin suomalainen. Sjöblom osoitti Downesin väitteet vääriksi, ja Downes jatkossa, esimerkiksi Sibelius-artikkelissaan teokseen *International Cyclopedia of Music and Musicians* (1938), muisti aina korostaa Sibeliuksen suomalaisuutta. Myös George Sjöblomin poika Paul Sjöblom toimi toimittajana ja kulttuurilähettiläänä. Hän järjesti Downesin ja Sibeliuksen tapaamisen Ainolaan vuonna 1938.²⁶⁹

1930-luvun lopulla Sibelius oli jo vanha mies ja eristäytyi Ainolaan. Maailmanmatkailun aktiivinen kausi oli ohitse, mutta Sibelius osallistui Suomen maakuvan luomiseen pelkästään siksi, että hän oli elossa. Etenkin ulkomaalaiset vieraat Sibelius otti vastaan Ainolassa ajatellen sillä olevan merkitystä Suomelle. Lehtimiehiä kävi maestron luona runsaasti, samoin kuin musiikin ammattilaisia.²⁷⁰ Sibelius osallistui hänkin Suomen kulttuuripropagandaan. Syksyllä 1939 toimittaja Paul Sjöblom ja valtioneuvoston tiedotuskeskuses-

Jean Sibelius oli maakuvan viestinnässä tärkein yksilö. Häntä palvottiin 1930-luvun Suomessa. Kuvassa Väinö Aaltonen tarkastelee veistämäänsä Sibeliuksen päätä Kulosaaren ateljeessaan vuonna 1938. Kuvaa käytettiin ulkomaille suunnatuissa propagandaesitteissä ja -lehdissä sodan aikana. Kuva: Pietinen, Museovirasto.

sa työskennellyt maisteri L. A. (Lauri Adolf) Puntila valjastivat säveltäjän mukaan sodan propagandatyöhön, joka oli suunnattu Yhdysvaltoihin. Sjöblom, joka toimi usean amerikkalaisen lehden kirjeenvaihtajana Helsingissä, oli saanut Yhdysvalloista tehtäväkseen kysellä myös Sibeliuksen kannanottoa ulkopoliittisesti kiristyneeseen tilanteeseen. Toimitaja otti yhteyttä Sibeliuksen sukulaisiin ja sai varovaista myönteisyyttä asiaan. Sibelius lausui lopulta radion välityksellä amerikkalaisyleisölle: ”Jos suuri ja vapautta rakastava Amerikan kansa saa tietää, minkä uhan alaisena nuori Suomen tasavalta tällä hetkellä tuntee olevansa, se ei epäröisi panna sanansa Suomen koskemattomuuden puolesta”.²⁷¹

Wäinö Aaltonen ja kansainvälisesti salonkikelpoinen taide

» Kuuluisin elossa oleva suomalainen kuvanveistäjä on kiistattomasti Wäinö Aaltonen.

Hänen taiteessaan yhdistyvät puhtaat suomalaiset piirteet klassiseen jalouteen ja voimalliseen yksinkertaisuuteen sekä monumentaalisuuteen.”²⁷² *Intelligentsia* eli älymystö, johon kuvataiteilijat luokiteltiin, osallistui ja sitoutui vahvasti valtion ja kansakunnan rakentamiseen 1930-luvun lopulla. Wäinö (kirjoitettiin toisinaan Väinö) Aaltosen veistotaide heijasti aikakauden yleisiä arvostuksia ja makumieltymyksiä. Aaltonen oli mukana lähes kaikissa suomalaistaiteen näyttelyissä ulkomailla 1930-luvun lopulla. Kansallista virtausta kuva- ja veistotaiteessa ei kyseenalaistettu juurikaan. Aaltonen oli aktiivinen toimija ja kuului keskeisiin yksittäisiin taiteilijoihin, joita myös lähetystöt ja valtio tukivat virallisen diplomatian yhteydessä.

1930-luvulla järjestettiin Kuvataiteen keskusarkiston näyttelybibliografian mukaan kaikkiaan nelisenkymmentä kuvataiteen alueeseen luokiteltavaa näyttelyä ulkomailla, niistä parikymmentä oli virallisuonteisia. Näyttelyitä oli useimmiten Pohjoismaissa, etenkin Ruotsissa. Osa näyttelyistä oli yksityisnäyttelyitä. Valtion taidemuseon kirjaston laatiman ulkomaisten näyttelyiden indeksin mukaan vuosina 1937–39 suomalaisia näyttelyitä oli ulkomailla vajaa kaksikymmentä. Aarre Heinosella, Marcus Collinilla, Alvar Cawenilla, T. K. Sallisella ja Helene Schjerfbeckillä oli yksityisnäyttely vuosikymmenen lopulla. Kahden viimeksi mainitun näyttelyn järjestäjänä Ruotsiin toimi Tukholmassa toiminut Gösta Stenmanin taidesalonki. Luettelon mukaan vuosikymmenen lopulla oli muutama taiteilijoiden kokoomanäyttely, kuten Italiassa 1937 järjestetty *Mostra d'arte finlandese* -näyttely ja Pohjoismaainen *Nordiskt måleri 1938–39* -yhteisnäyttely.²⁷³

Tutkimuksen piiriin kuuluvien lähetystöjen vuosikertomuksissa mainittiin taidenäyttelyt toisinaan. Hyvin harvoin mainittiin taiteilijoiden, kirjailijoiden ja säveltäjien nimiä. Taide ei selvästi ollut missään erikoisroolissa lähetystöjen toiminnassa 1930-luvun lopulla. Vuosina 1938–39 Pariisiin lähetystön vuosikertomuksissa kohdassa propaganda mainittiin Ester Heleniuksen ja Eero Snellmanin näyttelyt ministeri Harri Holman toimiessa suojelijana. Maininnan arvoiseksi pääsi niin ikään lähetystön vuosikertomuksessa Marcus Collinin näyttely, joka järjestettiin vajaan kahden viikon mittaisena huhtikuussa 1939 *Galerie de l'Élysee* -nimisessä galleriassa Pariisissa.²⁷⁴

Kansainvälisiä taidenäyttelyitä järjestettiin ennen kaikkea taiteen maailman sisäisin valintakriteerein. Vaikka näyttelyitä ja yksittäisiä taiteilijoita, kuten Wäinö Aaltosta, käytettiin hyväksi maapropagandassa, ei taidenäyttely kokonaisteoksena syntynyt vielä puhtaasti maapropagandan eleeksi. Hyvin tärkeänä sisäisen taidemaailman arvokriteerinä toimi ns. hyvän maun käsite. Aaltosen veistotaide edusti korkeakulttuurin ylintä osaamista ja sopi hyvän maun esikuvaksi muillekin maille. Taidenäyttelyn muodossa tapahtunutta maaku-

van viestintää voidaan luokitella pehmeän vallan ja julkisuusdiplomatian eleenä: taide edusti kulttuurisen pääoman kiteytymää, identiteetin peiliä. Kulttuurista osaamista haluttiin näyttää kansainväliselle yleisölle esimerkkinä suomalaisten sivistystasosta. Maan taide oli korkeatasoista kansainvälisestikin vertailtuna.

Valtapolitiikalla ja ideologisella vastakkainasettelulla oli kuitenkin kasvava rooli kulttuurielämässä 1930-luvulla. Suomen taidejärjestöjen sisäiset ristiriidat ja valtataistelu leimasivat näyttelytoimintaa. Ristiriidat ja taiteilijoiden jopa ulkoasiainministeriötä haastava toiminta alkoivat jo 1934 Moskovaan suunnatun näyttelyn kohdalla. Riitelevistä taidejärjestöistä lopulta vain Taidegraafikot ry oli siinä mukana.²⁷⁵ Komissaarina toimineen Helsingin Taidehallin johtajan, tohtori Bertel Hintzen asiantuntijuus oli koetuksella. Joidenkin taiteilijoiden mukaan sama ihminen ei voinut toimia yhtä aikaa kahta erilaista ideologiaa edustavan hankkeen komissaarina. Kiistoja käytiin siitä huolimatta, että näyttelyt Moskovaan tai Berliiniin (1935) olivat ulkoasiainministeriön virallisuonteisia näyttelyitä korkearvoisine avajaisdelegaatioineen ja vierailijoineen.²⁷⁶

Kotimaan kuvataidekentällä vallitsi aktiivinen kausi 1930-luvun lopulla. Helsingin Taidehallin vuosikertomus 1939 kuvaili tilannetta ”lisääntyneeksi vireydeksi”. Taidehallissa olivat alkaneet olympialaisten takia laajennustyön suunnittelut.²⁷⁷ Osa kotimaahan tuoduista ulkomaalaisista näyttelyistä oli isoja kokoomanäyttelyitä ja taiteen kansainvälistymisen kannalta tärkeitä. Kotimaahan ulkomaista taidetta, usein taidegrafiikkaa²⁷⁸, toivat mm. Suomen taideakatemia (Suomen Taideyhdistys vuoteen 1939), Taidehalli, Suomen Graafilliset Taiteilijat -yhdistys, taidesalongit Bäcksbäcka, Hörhammer ja Strindberg, Artek sekä 1939 perustettu Nykyaide ry, joka yhteistyössä Taidehallin kanssa vastasi nimenomaan radikaalina koetun uuden kansainvälisen taiteen tuomisesta Helsinkiin.

Aikakaudelle tyypillisesti valtion tukemassa näyttelytoiminnassa toimittiin vastavuoroisuuden periaatteella. Suomessa nähtiin Italian, Englannin ja Saksan taidetta. Näihin maihin myös lähetettiin taidetta. Vuosikymmenen hengen mukaisesti Suomessa nähtiin myös puolalaista, unkarilaista, virolaista, tšekkiläistä ja tietenkin pohjoismaista taidetta. Näyttely-yhteistyö muuttui grafiikan kohdalla säännölliseksi Pohjolan maiden välillä, kun vuonna 1937 perustettiin Pohjoismaiden Graafillinen Unioni Kööpenhaminassa. Sillä oli pian ensimmäinen yhteistyönäyttely Lontoossa Victoria & Albert -museossa (1938).

Aloitteita syntyi kotimaan taidepiireissä, mutta lähetystöt myös välittivät aloitteita ulkomailta Suomeen. Näyttelyaloite tuli useimmiten taiteeseen perehtyneeltä yksityishenkilöltä. Edes Suomen taidelähettilääksi tituleerattu Bertel Hintze ei ollut aloitteentekijä, vaan ennen kaikkea muiden ihmisten aloitteiden toimeenpanija.²⁷⁹ Lähetystöjen kirjeenvaihdon ja muun materiaalin, kuten raha-anomusten, perusteella asemamaan lähetystö kertoi näyttelyaloitteesta ulkoasiainministeriölle ja asianosaisille taidejärjestöille. Joskus aloitteet esiintyivät kirjeenvaihdossa, myös kuraattoreiden tai asiamiesten kirjeenvaihdossa vuosia, eivätkä heti edes virallisella tasolla, jota lähetystö tai ministeriö edustivat.

Yksittäiset taiteilijat saattoivat kantaa epävirallisen yhteydenpitäjän roolia. Esimerkiksi omalla aikakaudellaan valtavirrasta poikkeavaa taiteellista linjaansa luonut Birger Carlstedt toimi apukätenä Bertel Hintzelle 1930-luvun Pariisissa. Carlstedt työskenteli 1930-luvun lopulla Ranskassa, Algeriassa, Marokossa, Puolassa, Saksassa ja Neuvostoliitossa.²⁸⁰ 1930-luvun lopulla Hintze kävi kirjeenvaihtoa Yves Alix -nimisen galleristin kanssa. Hintze ilmoitti, että taiteilija Carlstedt voi edistää näyttelyvaihtoon liittyviä asioita, koska hänellä on ”luottamuksellinen mandaatti”.²⁸¹ Carlstedtin asema neuvottelijana Suomen taide-elämän puolesta ei sujunut ilmeisesti ongelmitta, koska Hintze joutui selvittämään

tätä yhdelle taiteilijalle antamaansa erikoisroolia erillisessä kirjeessään Pariisin lähettiläs Harri Holmalle syyskuussa 1938.²⁸²

Taidenäyttely toimi tärkeänä näyteikkunana ja juhlavana seurustelun foorumina. Ava-
jaiset korkea-arvoisine suosittelijoineen toimivat diplomatian näyttämönä. Kansainväli-
sesti esillä olleeseen suomalaistaiteen näyttelyyn pääsivät mukaan sellaiset taiteilijat, joilla
oli statusta kotimaassa. Wäinö Aaltonen oli sellainen. Valinnat tehtiin taidejärjestöjen ni-
mittämien henkilöiden avulla. Kokoomanäyttelyiden nimilistaan kuului Aaltosen rinnalla
1930-luvulla nimiä kuten Akseli Gallen-Kallela, Pekka Halonen, Albert Edelfeldt, Magnus
Enckell, Eero Järnefelt tai Ville Vallgren, mutta näyttelyihin pääsivät vuosikymmenen puo-
livälistä myös uudempaa taidetta edustavat taiteilijat, kuten Tyko Sallinen, Marcus Col-
lin, Helene Schjerfbeck ja Hannes Autere. Aaltosen lisäksi eläviä taiteilijoita edustaneel-
la Sallisella ja Schjerfbeckillä oli jo nimeä Ruotsissa galleristi Gösta Stenmanin Ruotsiin
järjestämän näyttelytoiminnan ansiosta 1930-luvun lopulla.²⁸³ Isoissa näyttelyhankkeissa
olivat järjestelijöinä taidejärjestöt, kuten Suomen taideyhdistys tai Suomen taitelijaseura.
Taidearteiden eli kuolleiden taiteilijoiden teosten kuljettaminen maailmalle oli harvinais-
empaa. Siksi esimerkiksi Suomen taiteen näyttely Italiassa 1937 oli merkittävä Suomal-
le.²⁸⁴ Toisinaan aloitteita ja järjestelyä tekivät ulkomaille kontakteja omistaneet yksittäiset
taiteilijat sekä virkamiehen roolissa toimineet museoiden tai näyttelyhuoneistojen johta-
jat. Kansainvälisiä näyttelyhankkeita konkreettisesti edistäneet, modernismia taiteessa
hyväksyneet asiantuntijat kuten Taidehallin johtaja Bertel Hintze, pystyivät vaikuttamaan
taiteilijoiden valintaan, suosiollisuuteen tai ripustukseen, mutta vain rajallisesti kyseisenä
aikana. He eivät toimineet itsevaltiaina vaan verkostoissa. Suomen taiteen kokoomanäyt-
telyissä valintaraadissa istui useita yksilöitä, myös taiteilijoita. He tekivät valintojaan yh-
teisesti sovittuja taide-elämää varten laadittuja sääntöjä noudattaen. Poliitiikka vaikutti
taustalla, ei niinkään sisältövalinnoissa.

Bertel Hintze ja verkostot

Taidehallin intendentti Bertel Hintze oli yksilönä aktiivisin ulkomaille 1930-luvun lopul-
la näyttelyitä suunnitellut ja järjestänyt komissaari. Hintze kuului 1930-luvun lopun
ajan keskeisiin taidevaikuttajiin.²⁸⁵ Hän teki komissaarin työtä myös toisessa tehtävässään
Taideakatemian sihteerinä. Kolmannen roolin hän sai 1939 perustetusta Nykytaide ry:stä,
jonka ensimmäiseksi puheenjohtajaksi hänet valittiin.²⁸⁶ Hintze toimi myös Suomen val-
tion asiantuntijana eli komissaarin roolissa esimerkiksi ulkoasiainministeriön järjestämissä
Suomen taiteen näyttelyissä Moskovassa ja Berliinissä vuosikymmenen puolivälissä. Mo-
lemmat olivat poliittiseen ilmastoon huonosti sopivia hankkeita. Suoepemmin aikalaiset
katsoivat vuosikymmenen lopulla vireillä olevia taidenäyttelyhankkeita Baltiaan, Unkariin
ja Ranskaan. Taiteilijat odottivat jonkinasteista kannanottoa poliittiseen ajatteluun.²⁸⁷

Modernimpaa suomalaista taiteen ja taideteollisuuden identiteettiä alkoi luoda 1930-lu-
vulla suomenruotsalainen piiri, jolle Ruotsin kulttuuriliberalismi toimi esimerkkinä²⁸⁸ ja jo-
ka hakeutui aatteellisesti isänmaallisuuden rinnalla kansainvälisyyteen. Hintze kuului tähän
joukkoon. Liberaalien ansiosta Taidehallista muodostui kansainvälisen taiteen tärkeä esit-
täytymispaikka suomalaisyleisölle. Esimerkiksi vuonna 1937 Taidehalli esitteli suomalais-
yleisölle amerikkalaista keramiikkaa ja kirjataidetta sekä Norjan monumentaalitaidetta.²⁸⁹
Vuonna 1938 Taidehalli esitteli italialaista maisemamaalausta, modernia ranskalaista ja
tšekkoslovakialaista grafiikkaa sekä venäläistä, unkarilaista ja norjalaista taidetta. Näyt-

telyohjelmassa kansainvälisyys oli näkyvällä sijalla.²⁹⁰ Hintzen arkistoidun kirjeenvaihdon perusteella vireillä oli monenlaisia näyttelyhankkeita. Etenkin sodan aikana, kun matkustaminen oli vaikeaa, yhteydenpito näyttelyiden järjestämiseksi tapahtui kirjeitse. Siksi oli tärkeää, että ulkomailla asui ja teki työtä suomalaisia, joiden kautta asioita saattoi ajaa.

Kuvataiteilijoista yksi tunnetuimpia kansainvälistyneitä suomalaistaiteilijoita 1930-luvun lopulla oli Birger Carlstedt. Carlstedt kuului suppeaan suomenruotsalaiseen piiriin, jonka parissa hyväksyttiin 1920-luvulla Euroopan taidepääkaupungeista levinnyt modernismin aate. Suomen oloihin abstrakti tai kubistinen kuvataide oli kuitenkin 1930-luvulla aivan liian epäsovinnaista ja vierasta. Carlstedtin maalauksia eivät valtaapitäneet kriitikot (Edward Richter, Ludvig Wennervirta, Onni Okkonen) Suomessa arvostaneet. Vasta vuosikymmeniä myöhemmin varhaiset modernistit saivat arvostusta.²⁹¹

Yksittäisestä modernismin tyylisuunnasta ei voi puhua. Tyylit vaihtuivat varhaisilla modernisteillakin. Kielitaitoisena Birger Carlstedt pystyi seuraamaan uusien liikkeiden sisältöjä ja soveltamaan niitä omaan ilmaisuunsa.²⁹² Varhaisten kubismikokeilujen teilaaminen kriitikkojen taholta ei ylipäänsä kannustanut taiteilijoita jatkamaan modernismin linjalla.²⁹³ Samankaltainen kehitys näyttää tapahtuneen taiteen alueella Virossa. 1920-luvulla Viron kuvataidekoulutuksessa tuettiin avantgardistisia, kuten ekspressionismia ja myöhäiskubismin tyylisuuntia, mutta linja muuttui seuraavalla vuosikymmenellä realismin suuntaan. Arkkitehtuurissa 1930-luku merkitsi Virossa kuitenkin funktionalismin aikaa. Virossa valtio rahoitti arkkitehtuuria, kuten vuonna 1934 perustetun Tallinnan Kunstihoonon rakentamista.²⁹⁴

Hintze julkaisi modernismista kertovan teoksen, mutta sen merkitys jäi vähäiseksi, koska kirja oli ruotsiksi.²⁹⁵ Hintze ei ollut kuitenkaan 1950-luvulla Suomessa läpimurron tehneen modernismin suunnan nonfiguratiivisen taiteen erityinen kannattaja²⁹⁶, muttei halunnut sulkea pois uuden tyylin merkitystä taiteessa, kuten moni muu aikalaisvaikuttaja. Harvoja suomenkielisiä modernismin puolustajia oli Antero Rinne, joka liittyi mukaan Nykytaide ry:n toimintaan 1939.²⁹⁷ Modernismia puoltavien ja äärioikeistolaisuutta vierastaneiden taidepiirien tahto ”profiloitua” kuvataidekentällä sai symbolisia ulottuvuuksia. Suomen Taideyhdistyksen vuosikertomus 1938 kiitti ”erästä taidetta harrastavaa piiriä” Fernand Légerin teoksen lahjoittamisesta Ateneumin taidemuseolle. Tämä piiri sisälsi arkkitehtipari Aino ja Alvar Aallon ja Maire Gullichsenin lisäksi Antero Rinteen, Bertel Hintzen, Eino Mäkisen, Harry Donnerin ja Viljo Rewellin. Kyseessä oli joukko modernismin puolustajia, jotka lahjoituksellaan halusivat kenties tulla laajemmin tunnetuiksi. Lahjoitus oli vain yksittäinen teos, mutta kuten vuosikertomus kirjasi, tärkeä museolle, jonka ranskalaisen taiteen osaston merkitys tällä tavoin kasvoi. Légerin teoksen katsottiin kuvastavan erinomaisella tavalla ranskalaisen taiteen etuoikeutettua asemaa modernissa taiteessa.²⁹⁸

Oikeistolaisia ja isänmaallisia asioita ajaneita vaikuttajia oli mukana keskeisissä taideorganisaatioissa. Kriitikko ja professori Onni Okkonen, jonka ehdoton suosikki oli Wäinö Aaltonen Gallen-Kallelan rinnalla, kuului Suomen Taideyhdistyksen hallitukseen. Taideorganisaatioissa vaikutti yritysalamänkin edustajia. Otavan kustantajasuvun Heikki Reenpää toimi lukuisia vuosia Taidehallin perustamisesta lähtien hallituksen jäsenenä.²⁹⁹ Taidehallin hallituksen jäsenyys koostui keskeisten taidejärjestöjen nimittämistä ehdokkaista, joten valtaa oli mahdollista keskittää. 1930-luvun lopun näyttelypolitiikka Taidehallin hallituksessa toteutti 10 taiteilijan ja arkkitehdin näyttelyt Sulho Sipilästä Rafael Blomstedtiin. Sipilä toimi myös Olympiakomitean taidejaoston asiamiehenä ja ajoi Taidehallin laajentamista taideolympialaisia varten.³⁰⁰

Hintze toimi yhteistyössä monenlaista ajattelua ja toimialaa edustavien yksilöiden kanssa ajan hengen mukaisesti, niin kuin tekivät taidemaailman muutkin toimijat. Kuten Taidehallin hallituksen kokoonpano kertoo, taidekentällä isänmaallinen ja kansainvälinen toiminta eivät sulkeneet toisiaan pois, mikäli kyse oli länsieurooppalaisista suhteista. Reenpää toimi valtion tiedotuslaitoksen johtajana monta vuotta. Hintze järjesti 1938 Pohjoismaihin kiertonäyttelyä, jolle syntyi isänmaallinen lisätehtävä. Näyttelystä on kerrottu lisää seuraavassa luvussa. Taidehallin näyttelypolitiikka suosi kansainvälisyyttä, mutta sekin joutui taipumaan yhteiskunnan poikkeusaikoihin ja kansallisuutta puoltavien kriitikoiden kuunteluun sodan loppuvaiheessa.³⁰¹

Taideteollisuuden modernistit Aalto, Hahl ja Gullichsen

Taideteollisuusmyymälä Artekin (1935) perustamisella ja Alvar Aallon kansainvälistymisellä 1920-luvulta alkaen on maan kansainvälistyvän taide-elämän historiassa oma paikkansa. Aalto onnistui siinä, missä moni muu epäonnistui: luomaan kansainvälisen uran. Tästä urasta hyötyi koko Suomi. Suomessa ei välttämättä edes huomattu, mitä Alvar Aalto verkostoineen teki 1930-luvulla. Huonekalut ja funktionalistinen arkkitehtuuri olivat taiteen sisäisessä arvoasteikossa tuolloin vielä marginaalissa.³⁰² Samaan aikaan, kun Aalto rupesi saamaan toimeksiantoja Yhdysvalloissa vuosina 1938–39, hän oli kotimaassaan kiistelty hahmo.³⁰³ Aalto kuului kansainvälisyyttä ja uutta modernismia edistävään suomenruotsalaiseen liberalistien piiriin. Tähän verkostoon kuului myös kuvataiteen, muotoilun ja arkkitehtuurin kansainvälistymisen rahoittajana ja Aallon suurena tukena kotimaassa toiminut Ahlströmin tehtaiden perijätär Maire Ahlström, myöhemmin Gullichsen, sekä hänen miehensä, Ahlströmin toimitusjohtaja Harry Gullichsen.³⁰⁴

Arkkitehtipari Aino ja Alvar Aalto, rouva Maire Gullichsen sekä taidekriitikko Nils-Gustav Hahl allekirjoittivat syksyllä 1935 Helsingissä yhtiösopimuksen, jonka seurauksena Suomeen syntyi Aalto-huonekalujen ulkomaan viennistä ja markkinoinnista vastaava yritys, jonka toimialaan kuului myös modernina sisustusliikkeenä toimiminen. Myymälän perustajien tehtävänä oli edistää kotimaassa ”järkiperäistä” sisustamista, mutta myymälän tiloissa myös järjestettiin taideteollisuus- ja kuvataidenäyttelyitä, joilla oli tuon ajan Helsingin taideilmastossa käänteentekevä kansainvälistävä vaikutus.³⁰⁵ Näyttelytoiminnan suunta oli alkuun kotimaahan päin. Artek aloitti näyttelytoiminnan vuonna 1937 ranskalaistaiteen näyttelyllä, jossa oli esillä modernismin tyyliunnon klassikkojen, mm. Matissen, Picasson, Braquen ja Chagallin töitä. Samana vuonna esiintyivät lisäksi omilla kokoonpanoillaan Fernand Léger ja Alexander Calder. Jälkimmäiset kaksi taiteilijaa olivat Aallon ystäviä. Myös Maire Ahlström oli tutustunut Légeriin opiskellessaan Pariisissa 1930-luvun alussa.³⁰⁶

Kuten Göran Schildt on teoksessaan *Alvar Aalto, elämä* (2007) osoittanut, Aallon valloittava persoona ja kyky seurustella ja juhlia auttoivat taiteellisen osaamisen rinnalla merkittävästi elinikäisten ystävyysuhteiden luomisessa ulkomaalaisiin kollegoihin. Suhteista oli tavattomasti hyötyä Aallolle ja Suomelle. Aalto tutustui sotien välisenä aikana Tukholman radikaaleihin taiteilijapiireihin, kansainväliseen arkkitehtien CIAM-liikkeeseen (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) ja Bauhausin perustajiin ja vaikuttajiin, kuten Moholy-Nagyyn ja Gropiukseen. Hän verkottui myös mm. Le Corbusierin kanssa, jonka mielipiteellä oli vahva vaikutus kansainvälisissä arkkitehtipiireissä.³⁰⁷ Aallon verkostoon kuului myös Sigfried Giedion, jonka tärkeässä jo 1940-luvulla ilmestyneessä alan

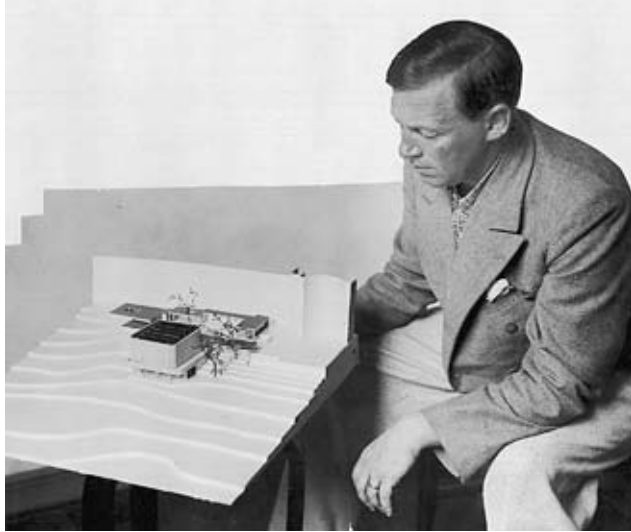
opuksessa *Space, Time and Architecture* Aallolla oli etabloitu paikka modernin arkkitehtuurin ja taideteollisuuden maailmanluokan osajana. Giedion liitti Aallon tiiviisti Suomeen ja osaltaan vahvisti Aallon vuosikymmenen lopussa syntynyttä asemaa maan keskeisenä kulttuurilähtetiläänä ja kansainvälisen modernin arkkitehtuurin ikonina.³⁰⁸ Aalto tutustui matkoillaan myös muihin kuin taiteilijoihin, kuten esimerkiksi taiteilijoita rahoittaneisiin tahoihin. Monet Aallon kansainvälisistä ystäväistä muuttivat ensin Lontooseen ja sitten Yhdysvaltoihin 1930-luvun aikana. Yksi Aallon verkostoon kuulunut oli äkillisesti 1930-luvun alussa omaisuutensa menettänyt englantilainen arkkitehtuurikriitikko P. Morton Shand, joka osasi puhua saksaa. Alvar Aalto ei vielä 1920–30-luvun vaihteessa osannut itse englantia, joten suhteet ruotsin- ja saksantaitoisten taiteilijoiden kanssa syntyivät ensiksi.³⁰⁹

Suomenruotsalainen Nils-Gustav Hahl puhui huonommin suomea kuin ranskaa, italiaa ja saksaa. Samoissa kulttuuripiireissä toimivat myös Hahlin aiempi työnantaja Gösta Stenman sekä mesenaatti Amos Anderson. Taidehistorioitsija Hahl ehti jo ennen Artekia toimia eri kulttuuritehtävissä, kuten *Domus*-lehden päätoimittajana 1933 ja jo 1936 lakautetun, kulttuurielokuvia Suomessa näyttäneen Filmstudio Projektion parissa. Luotettava ja taitava Hahl sai toisinaan paikata Aaltoa kansainvälisissäkin tehtävissä. Hän esimerkiksi kävi pohjustamassa Milanon 1936 taideteollisuusnäyttelyä, mutta etenkin Hahl oli paikallaan talouspuolen asioissa. Liiketoiminta ei ollut Aallon vahvinta aluetta.³¹⁰ Hahl kaatui sodassa vuonna 1941.

Tärkeäksi kansainväliseksi päänavaajaksi Aallon menestymiselle muodostui vuonna 1933 Lontoossa, Fortnum & Mason -tavaratalossa järjestetty kaupallinen näyttely, jossa oli esillä puuteollisuuden tuotteita, kuten Aallon huonekaluja. Näyttely oli arvostelunestys etenkin P. Morton Shandin *Architectural Review* sekä *Architects Journal* -lehtien ansiosta. Shandista tuli Aallon huonekaluja markkinoineen Finmar-nimisen vientiliikkeen osakas ja luonnollisesti myös tästä syystä Aallon huonekalutuotannon varhaisia puolestapuhujia. Ammattilehdet, joihin Shand kirjoitti, omisti H. de C. Hastings, joka hänkin kuului Aallon ystävä- ja liikemiespiiriin. Varhaiset kansainväliset onnistumiset ja Shandin kaltaiset liikemiehet, joilla oli paitsi intressiä myös hyötyä Aallon osaamisesta, auttoivat Aaltoa saavuttamaan kasvavaa kansainvälistä näkyvyyttä 1930-luvun lopulla.³¹¹

Milanon näyttely vuonna 1936, tärkeä etappi Aallon uralla, ei ollut itsestäänselvyys. Suomen osallistuminen sinne tapahtui pitkälti Artekin omilla suhteilla ja rahkeilla. Konsuli Allan Hjelt oli kääntynyt Aallon puoleen ja ilmoittanut, että vientiliike Italo-Finlandese oli valmis maksamaan osan kustannuksista, mikäli vaan Suomi osallistuisi Milanon triennaaliin. Liike oli vientirajoitusten takia vaikeuksissa Italiassa. Italian poliittinen ilmapiiri huomioitiin Artekissa, sillä Hahl oli epävarma yhteyksistä Mussolinin johtamaan maahan, mutta lopulta päätös syntyi. Sen muodostumisessa on haluttu korostaa Hahlin tahtoa auttaa nuoria Italian arkkitehteja, mutta taustalla vaikuttivat varmasti myös normaaliin liiketoimintaan liittyneet seikat. Modernistit eivät suhtautuneet yhtä varauksellisesti Italiaan kuin Saksaan.³¹² Valtion rakennustaiteen lautakunta lausui vuoden 1936 triennaaleista, että se, Ornamon ja Taideteollisuusyhdistyksen tavoin, tunnusti kansainvälisten näyttelyiden tärkeyden, etenkin kun edellinen triennaali vuonna 1933 oli osoittautunut menestykseksi monessa mielessä. Lautakunta ei voinut siitä huolimatta puoltaa osallistumista, koska aikaa edellisestä näyttelystä oli liian vähän. Uusia töitä ei ehditty valmistaa, ja oli ajateltava myös esittäytymisiä muissa maissa kuin Italiassa.³¹³ Ulkoasiainministeriö hyväksyi muuttuneen taustaorganisaation ja rahoitti osan Milanon triennaalin Aino ja Alvar Aalto -näyttelystä vuonna 1936.

Alvar Aalto ja Suomen paviljongin pienoismalli vuonna 1937.
Kuva: Alvar Aalto -museo.

Roolit Artekissa, joka oli enemmän kuin vain myymälä ja vientiyritys, olivat selväpiirteiset. Aino Aalto vastasi Artekin piirustuskonttorista, Maire Gullichsen yhtiön näyttelytoiminnasta ns. taideosaston vetäjänä. Gullichsen toimi myös yhtiön hallituksen puheenjohtajana. Alvar Aalto ja Gullichsen olivat yhtiön pääosakkaita.³¹⁴ Gullichsen oli ehtinyt jo perustaa Helsinkiin muutamien naistaiteilijoiden kanssa Vapaan Taidekoulun (1935). Koulu perustettiin vaihtoehdoksi, mutta sen opetus ei juurikaan poikennut 1930-luvulla Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulun opetuksesta. Molemmissa annettiin ranskalaiseen modernismiin liittyvää taideopetusta.³¹⁵

On merkille pantavaa, että Artekin liiketoiminnasta vajaa puolet tuli viennistä ennen sotaa. Artek profiloiti varhaisessa mainostamisessaan itseään vientiyhtiönä nimenomaan läntiseen Eurooppaan ja kotimaassa suomenkieliselle yleisölle. Englannilla vientikohteena oli aluksi tärkeä rooli. Virallista kulttuurivaihtoa ei Englantiin juuri ollut, eikä englantiaakaan juuri osattu Suomessa. Aalto itse oli aloittanut englanninopinnot Linguaphone-menetelmällä vasta Fortnum & Mason -tavaratalon näyttelyn aikoihin.³¹⁶ Englannin kielen taidolla oli kasvava tarve, kun Aalto osallistui New Yorkin maailmannäyttelyyn 1939, esiintyi Museum of Modern Artissa vuonna 1938 ja ryhtyi pian opettamaan arkkitehtuuria vajavaisella kielitaidollaan Yhdysvalloissa.

Samaan aikaan Pariisin maailmannäyttelyn (1937) ponnistusten rinnalla Artek avasi ensimmäiset ulkomaisen taiteen näyttelynsä Helsingissä. Niihin ei tietenkään tullut museoiden tapaan tuhansittain vierailijoita, mutta niillä oli silti erityisen huomattavaa merkitystä etenkin kuvataidekriitikkojen ja ajan kulttuuripiirien vuorovaikutuksen kautta yleiseen taideilmastoon.³¹⁷ Näistä näyttelyistä alkoi kuvataiteen modernismin erään haaran eli konkretistisen taiteen rantautuminen Suomeen. Artikkeleita uudesta taiteesta oli toki nähty Suomessakin, mutta modernismia kuvataiteessa ymmärtävät ja puolustavat olivat hyvin harvalukuinen joukko. Taidesalongit ja galleristit, kuten Gösta Stenman, Bäcksbäck ja Strindberg keskittyivät vielä muihin taidesuuntiin kuin modernismiin ja abstraktiin taiteeseen, joka Euroopan taidekaupungeissa oli jo aivan tunnettua. Artek rakensi mainettaan modernismin kannattajana.

Koska nykytaiteen näyttelyiden tuominen Suomeen oli myymäläksi ja galleriaksi tarkoitettun Artekin harteille liian raskas taakka, perustivat nämä suomenruotsalaiset kulttuuripiirit yhdistyksen nimeltä Nykytaide ry – Nutidskonst vuonna 1939. Yhdistyksen säännöt ja tarkoitus hyväksyttiin maaliskuussa 1939: ”Yhdistyksen tarkoituksena on edistää maamme nykyaikaisen kuvataiteen kehitystä siten, että se tukee vuorovaikutusta ulkomaisen taiteen ja Suomen taide-elämän välillä, perustaa lähinnä ulkomaisen, korkealaatuisen nykytaiteen kokoelman ja ylläpitää sekä kartuttaa sitä, hallussapitää ja hoitaa hankittuja taideteoksia sekä saattaa ne yleisön nähtäville”.³¹⁸ Ensimmäinen näyttely, jonka yhdistys otti hoitaakseen, järjestettiin vuonna 1944 Tukholmaan sodan vielä riehussa Euroopassa. Näyttelylle syntyi diplomaattinen tehtävä. Siitä on kerrottu seuraavassa luvussa.

Alvar Aalto loi yhteyksiä maailmalle, kasvavasti Yhdysvaltoihin etenkin New Yorkin maailmannäyttelyn ja Museum of Modern Artin yksityisnäyttelyn avulla. Myös Artek yhtiönä rakensi nimeä ja liiketoimintaa ulkomailla, yhtenä tähtäimenään arkkitehti ja muotoilija Aallon läpimurto Yhdysvalloissa. Vaikka Hahl, Gullichsenit ja Aallot olivat tavanomaista kansainvälisempiä ja modernimpia niin suhteiltaan kuin asenteiltaan, liittyi toimintaan isänmaallinen ulottuvuus. Tämä tehtävä vain kasvoi, kun sota puhkesi Suomessa vuonna 1939.

KULTTUURISTA MAAKUVAA RANSKAN LÄHETYSTÖN SILMIN

Kun tarkastelee taide- ja kulttuurivientiä lähetystöjen dokumenttien valossa, huomaa, miten vähäisestä toiminnasta oli kysymys. Lähetystöjen materiaalin varassa kulttuurin ja taiteen osuus maakuvan viestinnässä kertoo melko köyhän tarinan. Todellisuus oli dokumenttien antamaa kuvaa rikkaampi, sillä lähetystöt eivät useinkaan kirjanneet ylös kulttuuriin liittyviä asioita samaan tapaan kuin poliittisia tai taloudellisia asioita. Suomalaisia lehtiä lukiessa saa taas paisutellun käsityksen. Kaikesta vähäisestäkin suomalaiseseen kulttuuriin liittyvästä ulkomaisesta huomiosta raportoitiin mielellään Suomessa. Realistinen kuva lepää näiden kahden välissä. Tärkeimmät kulttuurimaat Suomelle olivat Ranska ja Italia. Näiden maiden lähetystöjen materiaalien kautta saa käsityksen siitä, millaisessa asemassa kulttuurin ja taiteen sisällöt olivat lähetystöjen julkisuusdiplomaattisessa työssä.

Ranska, etenkin Pariisi, oli ollut kuvataiteen, mutta myös kirjallisuuden kehityksessä keskeisellä sijalla vuosikymmeniä. Ranskassa kävi joko vierailemassa tai työskentelemässä joukko tiedemiehiä, taiteilijoita ja muuta sivistyneistöä 1930-luvulla 1800-luvun lopun suomalaisten taiteilijoiden jalanjalkia seuraten. Siitä huolimatta lähetystön materiaalin perusteella taide tai kulttuuri eivät olleet korostetussa asemassa sen toiminnassa. Ranskassa suhtauduttiin suomalaisiin ilmeisen hyvin, sillä vuosisadan alussa herännyt ”platoninen sympatia” maata kohtaan³¹⁹ ei hetkessä kadonnut. Suomalaisten oma sanoma siirtyi lähes sellaisenaan eli muuttumattomana ranskalaisjulkaisuihin. Mielikuvat säilyvät pitkään, etenkin jos uutta tietoa ei ollut saatavilla.³²⁰ Kuva Suomesta lepäsi siis vuosisadan alussa luotuihin mielikuviin. 1930-luvun lopulla ne olivat hieman muuttuneet. Saksan myönteisyys ja antibolsevismi leimasivat maakuvaa Ranskassa. Antikommunismi lievensi ranskalaisten kriittistä asennetta. Suomi tunnettiin myös pohjoismaisena hyvinvointivaltiona. Kliseitäkin esiintyi, kuten sisukkaat sotilaat.³²¹ Suomen maineen puolesta teki huomattavaa työtä Pariisin lähettiläs Harri Holma sekä ennen talvisotaa että sen aikana.³²²

Pariisiin lähetystössä kuitenkin seurattiin kulttuuri- ja sivistysasioita lähetystön perustamisesta alkaen. 1920-luvun lopulla lehdistöraportteihin lisättiin oma otsikko ”tieteelle ja taiteelle” valtion asioiden, kaupan ja talouden sekä urheilun rinnalle. Taide- ja kulttuurikysymyksistä raportointia oli välillä enemmän, välillä vähemmän. Lähetystön sanomalehtikatsaus vuodelta 1926 mainitsi *Seitsemän veljestä*, J. J. Tikkasen teoksen *L'art moderne en Finlande*, jonka arvostelun yhteydessä ylistettiin suomalaista taidetta, sekä Ignatius Soikkelin *Suomen vapaussodan historia*. Raportoinnin arvoinen oli myös *Comoedia*-lehdessä julkaistu kuva Aino Acktésta sekä maininta, ettei taiteilijatarra ollut vielä unohdettu Ranskassa. 1920–30-lukujen lehtikoosteiden perusteella kulttuurilehtiä luettiin 1920-luvulla Pariisin lähetystössä, muttei erityisemmin enää 1930-luvulla.³²³

Jean Sibeliuksen, Akseli Gallen-Kallelan, Wäinö Aaltosen, Aleksis Kiven ja Juhani Ahon rinnalla lähetystön lehdistöraporteissa esiintyi nykypäivänä tuntemattomia kulttuuripersoonia, kuten filmitaiteen tähti Axel Slangus tai ylistetty ”nuori ja kaunis pianistimme” Hjordis Calas. Vuonna 1926 Pariisin lähetystön raporteissa esiintyi otsikko ”Suomen tunnetuksi tekeminen”. Maan tunnetuksi tekemisen rinnalla lähetystö torjui huhuja. Vuonna 1927 korjattiin teatterialan lehdessä *Comoediassa* ilmestynyttä virheellistä uutista, jonka mukaan Shakespearen esitykset olisivat olleet kiellettyjä Suomessa.³²⁴

Ulkoasiainministeriön arkistoon tallentunut Pariisin lähetystön kulttuurisesti kiinnostava lehdistöraportointi loppui vuonna 1929. Kulttuurisen Suomen tunnetuksi tekemisen tarkastelua ulkomailla onkin tehty eri tavoin eri vuosina maailman lähetystöissä. Kun 1920-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kulttuuria esiintyi raporteissa usein, olivat 1930–40-lukujen raportit sellaisia, että kulttuuriin ja maan tunnetuksi tekemiseen liittyviä artikkeleita lähetettiin Suomeen enimmäkseen sellaisenaan. Artikkeleita ei käännetty eikä tulkittu. Tätä lähetystöjen yksilöllistä ja resurssista riippuvaista elämää kuvastaa, että 1950-luvulla tehtiin Pariisin lähetystössä jälleen laajaa sanomalehtikatsausta, tuolloin sanomalehtiavustajina toimineen Nils Lundin ja Heikki Brotheruksen toimesta. Näissä käännettyissä katsauksissa kulttuurikin oli taas tärkeänä omana alueenaan mukana.

Vaikka 1930-luvulla lähetystö ei raportoinut kulttuurisesta toiminnasta, sitä kuitenkin harjoitettiin. Pariisin lähetystössä vuosina 1927–43 toiminut Harri Holma kulutti omia varojaan mm. vuokraamalla näyttelytiloja, järjestämällä yhteyksiä lehtimiehiin sekä vastamalla lähes kaikista järjestelyistä tehdäkseen suomalaisia lahjakkuuksia tunnetuksi Ranskassa. Holma teki usein ylitoita suojattiansa vuoksi. Holma joutui toisinaan vastaamaan taideteosten esittelystä lehdistölle.³²⁵ Holma toimi ennen diplomaatinuraansa yliopiston palveluksessa. Jo ennen valmistumistaan tohtoriksi hänet nimitettiin vuonna 1913 assyriologian ja seemiläisten kielten dosentiksi. Holma kirjoitti paljon eri lehtiin ja toimi ennen diplomaatinuraansa lyhyen aikaa Kustannusosakeyhtiö Kirjan kirjallisenä johtajana. Holma tunnettiin sivistyneenä ja kielitaitoisena miehenä, minkä vuoksi hänet lähetettiin opettamaan Suomen kuninkaaksi valitulle prinssi Friedrich Karlille suomen kieltä ja kulttuuria.³²⁶ Se, että Suomen taiteeseen ja kulttuuriin liittyviä mainintoja joutuu etsimällä etsimään 1930-luvun Pariisin lähetystön lehdistöraporteista, johtuu todennäköisesti siitä, että lähetystön energia kului poliittisten asioiden seurannassa ja raportoinnissa. Toinen syy saattaa olla se, ettei Suomen taiteesta kirjoitettu juurikaan ranskalaisissa lehdissä, raportoitavaa ei ollut. Holman taustan perusteella kulttuuri saattoi kuitenkin olla tärkeä osa lähetystön arkea. Vaikka Holma ei raporteissaan kulttuurista puhunutkaan, hänet tunnettiin taidetta arvostavana henkilönä.³²⁷

Taide pääsi joskus mukaan Pariisin lähetystön toimintakertomuksiin. Armas Launiksen *Kullervo*-oopperan esitys Nizzan radiossa raportoitiin vuoden 1938 vuosikertomuksessa. Seuraavana vuonna kertomukseen pääsi Finlandia-kuoron vierailun paluumatka Yhdysvalloista. Tähän musiikkitapahtumaan osallistuivat kertomuksen mukaan ”kaikki tärkeimmät musiikki- ja diplomaattipiirit”. Musiikkiesityksen jälkeen järjestettiin lähettiläs Holman toimesta illalliskutsut. Maininnan sai Pariisin lähetystön vuosikertomuksessa myös Marcus Collinin näyttely vuonna 1939 Pariisissa.³²⁸

ROOMASSA KAIKKI HYVIN!

Kulttuurista maakuvan viestintää ja ohjelmavaihtoa tehtiin Rooman lähetystön ja konsulaattien toimesta. Rooman lähetystön lehtiraporteissa ennen sotaa esiintyy poikkeuksellisen paljon kulttuuriasioita tämän tutkimuksen piiriin kuuluneihin maihin verrattuna. Näitä lehtiraportteja, joissa myös seurattiin Suomen kulttuuria Italian lehdistössä, kirjoitti kanslia-apulainen Liisi Karttunen, joka työskenteli Rooman lähetystössä vuodesta 1919 vuoteen 1944 tehden myös kulttuuri- ja lehdistöavustajan työhön kuuluvia tehtäviä. Karttuselle kulttuurinen rooli oli luonteva. Karttunen oli koulutukseltaan Vatikaanin diplomatian historiasta vuonna 1908 väitellyt filosofian tohtori. Karttunen oli paitsi Suomen Tiedeakatemian jäsen, myös uranuurtaja Suomen ja katolisen Rooman suhteissa. Hän piti suomalaista siirtokuntaa kotinsa suojissa 1920–30-lukujen Roomassa ja edisti kaikin tavoin maiden välisiä suhteita.³²⁹

Suomella oli Rooman ja Vatikaanin lähetystöjen lisäksi konsulaatit Milanossa ja Firenzessä. Laajasti italialaisessa yhteiskunnassa verkottunut juutalainen liikemies Frederico Weil toimi molemmissa konsulina sotaan saakka. Konsuleilla oli ylipäänsä oma tärkeä roolinsa Suomen tunnettuuden lisäämisessä asemamaassaan, mutta Weilillä oli erityinen rooli Suomen taide- ja taideteollisuusnäyttelyiden kohdalla 1930-luvun lopun Italiassa.³³⁰ Yksittäisistä Suomen taide-elämän kansainvälistymiseen vaikuttaneista ulkomaalaisista tärkeä oli myös galleristi Ettore Gian Ferrari. Hän oli keskeinen vaikuttajahenkilö Suomen kuvataiteen näyttelyssä Milanossa 1937. Gian Ferrari lähti edistämään hanketta kirjoittaen Bertel Hintzelle. Hänen yksityinen aloitteellinen toimintansa Suomen taiteen edistämiseksi joutui kuitenkin juuri ennen sotaa väistymään. Suomea Italiassa edustanut Helge von Knorring ei ollut tyytyväinen Gian Ferrarin rooliin virallisessa näyttelyhankkeessa. Suhdetoimintaan ja julkisuusdiplomatiaan liittyvät muutokset hoidettiin diplomatian kulisseissa, julkisuudelta piilossa.³³¹

Yksityisgalleristin ja Suomen taideakatemian voimanponnistuksen tuloksena syntyneen Milanon näyttelyn kohdalla ulkoasiainministeriön osuus näkyi vain pääkonsulin läsnäolona avajaisissa³³², mutta näyttelyn siirto Roomaan tapahtui Suomen Rooman-lähetystön aktiviteetin ja diplomatiasuhteiden avulla. Näyttelylle haluttiin virallinen ulkopoliittinen kuorutus, joskin Italian fasistisen ulkoasiainministeriön rooli rajoittui lähinnä ”dekoratiiviseksi”. Käytännön työtä Rooman näyttelyn käytännön järjestelyjen eteen teki lähetystön kanslia-apulainen Liisi Karttunen.³³³ Vuonna 1937 järjestetty Suomen taiteen näyttely Italiassa oli ainoastaan Italiaa varten suunniteltu. Se jäi yksittäiseksi Suomen taiteen kokonaisuuttelyksi Italiassa 1930-luvulla, vaikka muitakin hankkeita oli vireillä. Suomen lähettiläät Italiassa olivat tietoisia kariutuneistakin aloitteista. Esimerkiksi Wainö Aaltosen osallistumista Venetsian biennaaliin suunniteltiin kahteen otteeseen jo 1930-luvun

alkupuoliskolla, ja Rooman lähetystön väliaikainen hoitaja Helge von Knorring oli asiasta tietoinen.³³⁴

Kulttuurisuhteita Italian ja Suomen välillä ylläpidettiin siis sekä valtion että yksityisten toimesta. Näyttelyaloitteita tekivät esimerkiksi yksityiset taiteesta kiinnostuneet italialaiset, mutta molempien maiden ulko- ja kulttuuriasioita hoitavat ministeriöt ja lähetystöjen virkailijakunta osallistuivat järjestelyihin ja antoivat näyttelytoiminnalle korkea-arvoisine suojelijoineen virallisen leiman. Virallisen näyttelyn avulla saatiin enemmän näkyvyyttä. Tuontinäyttelyt olivat sen sijaan ns. kiertonäyttelyitä, eli ne tulivat Suomeen samalla, kun niitä kierrätettiin muihin maata lähellä oleviin maihin.³³⁵

Liisi Karttusella oli poikkeuksellisen hyvät suhteet lehtimiehiin Italiassa ja taiteilijoihin Suomessa. Niin V. A. Koskenniemi, Tulenkantajiin kuulunut Elina Vaara, Jean ja Aino Sibelius, Wäinö Aaltonen kuin moni muu vieraili hänen luonaan Rooman-matkallaan. Karttunen myös avusti italialaisia Suomi-ystäviä, kuten Luigi Salviniä tämän kirjoittaessa Suomea koskevia kirjoja. Tämä yhdistelmä teki Karttusesta tärkeän toimijan kulttuurilähettiläänä. Asema ulkoasiainministeriön hierarkiassa oli kuitenkin kyseenalainen. Pienipalkkainen mutta pätevä sihteeri Karttunen joutui hankkimaan lisäansioita. Lähetystön lehtipalvelut ja Karttusen omat kirjoitukset lehtiin olivat muoto, jolla kanslia-apulainen sai rahaa elättääkseen itseään Roomassa.³³⁶ Karttusella oli diplomaatin, tiedottajan, propagandistin ja kirjeenvaihtajan rooli Roomassa. Hän pystyi toimittamaan italian kielellä asiantuntevia taustatietoja Suomesta lehtimiehille Italiassa. Tällainen palvelu oli paitsi tärkeää, myös harvinaista. Taustamateriaalit sisälsivät virallisesti hyväksyttyä eli valtopolitiikan sanelemaa tietoa Suomesta. Kun Suomi juhli kaksikymmenvuotista itsenäisyyttään, Karttunen kirjoitti lehdistölle: ”Nyt Suomi viettää itsenäisyytensä vuosipäivää vakavalla juhlallisuudella, juhlien sitä matkaa, jonka se on kulkenut kansakuntana, sortajaa vastustaen. Maan hallitus antoi syksyllä 1930 lakiehdotuksen – joka hyväksyttiin heti – jonka mukaan kommunistinen toiminta on Suomessa kiellettyä.”³³⁷ Oikeistomielinen näkökulma istui mainiosti fasistista Italiaa edustavien lehtien linjaan.

Rooman lähetystön vuosikertomus kirjasi kulttuuriasioiden olleen pääasiallisena propagandan välineenä vuoden 1937 toiminnassa. Suomalaisistaiteen näyttelyn lehdistömenestystä Milanossa ja Roomassa ylistettiin vuosikertomuksessa, vaikka näyttely oli Roomassa auki vain viikon ajan.³³⁸ Samaisessa vuosikertomuksessa korostettiin lisäksi Suomen itsenäisyyden 20-vuotisjuhlan merkitystä ja Suomi-Ystävien tapahtumaa, jossa kunnioitettiin lähettiläs Pontus Artin muistoa ja soitettiin suomalaissäveltäjien, kuten Sibeliuksen ja Toivo Kuulan sävellyksiä. Lisäksi katsottiin presidentti Svinhufvudin 75-vuotisjuhlan kunniaksi valmistunut filmi. Rooman lähetystön vuosikertomuksissa, kun niitä vertaa muiden maiden vastaaviin, mitä ilmeisimmin mielellään ylikorostettiin kulttuuritapahtumien vaikutuksia.³³⁹

Rooman lähetystön vuosikertomuksessa vuodelta 1937 näkyi myös fasistisen Italian vaikutus diplomaattisuhteisiin. Suomalaisia osallistui fasistisen Italian järjestämälle nuorisoleirille sankoin joukoin, mitä fasistinen Italia katsoi erityisen hyvällä. Kertomuksessa kuitenkin paradoksaalisesti sanottiin, ettei politiikka vaikuttanut kovin häiritsevästi Italian ja Suomen välisiin suhteisiin. Suhteet olivat hyvät, ja niiden suopeuteen kertomus arvioi vaikuttaneen paitsi suomalaisten antikommunistisen ajattelun myös hyvien kulttuurisuhteiden.³⁴⁰ Rooman lähetystön toiminta fasistisessa Italiassa lienee sujunut ainakin kulttuurialueella melko vaivattomasti, sillä kertomus vuodelta 1938 kirjasi saman asian kuin edellisvuodelta – ettei Italian Etiopiaan tekemä valtauskaan vaikuttanut maiden vä-

lisiin suhteisiin. Vuonna 1938 V. A. Koskeniemi matkusti luennoimaan lähetystön avustuksella Italiaan ja sai lähetystön kertomuksen mukaan hyvää palautetta etenkin opiskelijapiireistä. Sekä tulevat olympialaiset että Koskeniemen käynti herättivät mielenkiintoa kertomuksen mukaan ”kautta Italian”.³⁴¹

Juuri ennen sotaa vuonna 1939 Rooman lähetystön propagandatyö oli huipussaan Suomen ja Neuvostoliiton neuvottelujen sekä niiden kariutumisen takia, mutta myös olympialaisten takia. Vuosikertomus tuolta vuodelta totesi kevään olleen ”käänteentekevä” Suomi-propagandan kannalta. Italian sanomalehdet lähettivät ”omat, useissa tapauksissa parhaat kirjeenvaihtajansa paikan päältä seuraamaan kehitystä”. Artikkeleiden ansiosta Suomi tuli ”tunnetuksi Italian kansankin keskuudessa”. Lähetystön propagandatyö oli ”miellyttävää”, sillä Italia oli omaloitteisesti kiinnostunut Suomen asioista. Taustalla oli yleistä sympatiaa Suomen sotilaita kohtaan, jotka tekivät urheasti vastarintaa Neuvostoliitolle.³⁴²

Suomalais-italialaista kulttuuriyhteistyötä arvostettiin myös siksi, että jo vuonna 1936 Napolin yliopistossa Itämaisessä instituutissa saattoi opiskella suomen kieltä ja kirjallisuutta. Opetuksesta huolehti Luigi Salvini, joka oli toiminut italian kielen lehtorina Helsingin yliopistossa aiemmin. Kuten jo mainittu, Salvini käänsi suomalaista kirjallisuutta italiaksi. Yliopistossa toimi myös suomalais-ugrilainen tutkimusosasto. Amici della Finlandia – Suomen ystävät -yhdistys perustettiin vuonna 1935 aikana, jolloin Suomen poliittiset suhteet Italiaan olivat tarkkailussa Mussolinin politiikan takia.³⁴³ Amici della Finlandian tehtävänä oli osaltaan tehdä Suomea tunnetuksi Italiassa esitelmi-

Kanslia-apulainen Liisi Karttunen (keskellä) edisti Suomen ja Italian välisiä kulttuurisuhteita vuosikymmenien ajan Roomassa. Kuva on otettu vuonna 1921, kun ulkoministeri Rudolf Holsti (Karttunen oikealla puolella) vieraili lähetystössä. Vasemmalla Herman Gummerus, Anton Kotonen, (Karttunen ja Holsti), Hugo Valvanne, Giulio Marchetti-Ferrante ja Oscar Enckell. Kuva: Museovirasto.

en, matkojen ja kulttuuritapahtumien avulla.³⁴⁴ Erilaisten ystävyysyhdistysten merkitys oli kuitenkin ennen kaikkea kielenharrastuksessa ja samanmielisten kokoontumisissa yhteen. Roomaan ryhdyttiin 1930-luvun loppupuolella puuhaamaan lisäksi isompaa hanketta eli omaa tieteen ja taiteen Rooman-instituuttia. Hanke sai vauhtia, kun päätoimittaja, kulttuurivaikuttaja Amos Andersson lahjoitti merkittävän summan rahaa instituutin käynnistämistä varten vuonna 1938 ja hankkeen taakse perustettiin Institutum Romanum Finlandiae -säätiö. Sota kuitenkin hidasti hanketta, ja varsinainen toiminta pääsi käyntiin vasta 1954.³⁴⁵

VÄLINEITÄ MAAKUVAN VIESTINTÄÄN

Konkreettisina välineinä lähetystöjen tekemässä propagandassa ulkomaille toimivat 1930-luvun lopulla etupäässä Suomessa tätä tehtävää varten tuotetut julkaisut ja dokumenttielokuvat. Kaikki materiaali ei ollut ulkoasiainministeriön tuottamaa. Lähetystöt välittivät monipuolista materiaalia, mutta materiaalista oli koko ajan kova puute. Kulttuuripropagandan välineitä oli hyvin vähän. Välineitäkin tärkeämpiä ovat tietenkin yksilöt, joille taide ja kulttuuri olivat joko ammatti tai tärkeitä muulla tavalla. Yksilöt myös tekivät julkaisuja ja elokuvia ja kävivät loputonta kirjeenvaihtoa ja neuvotteluja kulttuurivaihdon aikaansaamiseksi. Monet kulttuurin takia ulkomaille matkustaneet pitivät esitelmää omasta alastaan ja samalla Suomesta. Esitelmämatkoja tehtiin jopa sodasta huolimatta, etenkin kutsujen vuoksi Saksaan.³⁴⁶

Ministereiden, poliitikkojen ja virkamiesten matkat ulkomaille pohjustivat niin taloudellisia, poliittisia kuin kulttuurisiakin suhteita. Ulkoasiainministeriön toiminnasta keskeiselle sijalle kansainvälisessä vuorovaikutuksessa nousivat vuoden 1938 hallituskertomuksessa ministeritason vierailut Englantiin ja Ranskaan, ja suhteita ylläpidettiin myös Baltiaan, Puolaan, Unkariin ja Viroon. Kansainvälisen diplomaattisen suhdetoiminnan muotoja olivat ulkomaalaisten ministereiden vierailut kotimaassa sekä erilaiset kokoukset ja neuvottelut. Yhteistyötä tehtiin vierailujenkin alueella vastavuoroisuuden eli bilateraalisien vaihdon merkeissä.³⁴⁷ Suomen valtionpäämiesten matkat ulkomaille olivat harvinaisia juuri ennen sotaa. Presidentti Kyösti Kallio (1937–40) kävi ulkomailla vain kaksi kertaa ja molemmilla kerroilla Tukholmassa. Vuonna 1938 hän vieraili kuninkaan syntymäpäivillä ja 1939 Pohjolan valtionpäämiesten tapaamisessa maailmansodan jo sytyttyä.³⁴⁸ Koska valtionmiesten kansainvälinen kosketus oli vähäistä, merkitsivät muiden vaikuttajien, kuten taiteilijoiden ja kulttuuripersonien matkat tavanomaista enemmän. Jokaisella henkilökohtaisella tapaamisella voisi kuvitella olleen edes jotakin merkitystä Suomen vähäisen tunnettuuden parantumiselle.

Varsinaista tiedotusvälineitä varten luotua materiaalia, jota tänä päivänä kutsuttaisiin tiedotteeksi³⁴⁹, ei taiteen maailmassa vielä laadittu. Tiedotteen luonteista informaatiota levisi kirjeitse, suullisesti, ohjeissa ja joissakin julkaisuissa. Kotimaassa ns. avoin kirje saattoi toimia tiedotteen tavoin taidemaailmassa.³⁵⁰ Ulkomailla taiteen ja kulttuurin asioista kirjoitettiin etupäässä näyttelyiden ja konserttien yhteydessä. Kutsu, näyttelyluettelo ja avajaisseremoniat puheineen muodostuivat tärkeiksi kulttuurisen maakuvan viestinnän kannalta. Lähetystöjen tapahtumat ja päivälliset olivat hyviä kohtaamis- ja verkottumispaikkoja. Yksityiset henkilöt tutustuivat ulkomaalaisiin lehtimiehiin ja -naisiin myös omilla lomamatkoillaan.

Kolmekymmenluvun lopulla ilmestyi useita vuoden 1940 suunniteltuihin olympiakisoihin sekä vuosikymmenen lopun maailmannäyttelyihin tarkoitettuja propagandajulkaisuja. Ulkomaille suunnatut olympialehdet olivat hengeltään tiedonantoja ja tapahtumatiedotteita. Ulkoasiainministeriö jakoi edustustojensa kautta hyväksi katsomaansa muuta materiaalia, kuten Suomen ulkomaankauppaliiton *Finland-United States 1938* -julkaisua ja New Yorkin maailmannäyttelyyn tarkoitettua *Sketches of Finland* -julkaisua (1939). Julkaisu syntyi useilla kielillä. Hyvin tärkeinä ikkunoina Suomesta kerrottaessa toimivat erilaiset kuvakirjat. Niitä painettiin etenkin Raja-Karjalan maisemista ja agraarisesta Suomesta. Tavoite oli saada kuvateoksia kansainväliseen levitykseen tukemaan Suomen turismia.³⁵¹ Ajankohtaisista julkaisuista oli kuitenkin koko ajan huutava puute. Tämä tulee esille kaikkien tutkimuksen piiriin kuuluneiden lähetystöjen kertomuksissa koko tutkimusperiodin ajan. Julkaisut vanhenivat nopeasti yhteiskunnallisissa muutoksissa, eikä julkaisujen laatuakaan aina ollut sellainen kuin asemamaissa olisi tarvittu. Jos turismia esitteleviä tasokkaita kuvajulkaisuja saatiin aikaiseksi, niiden määrät olivat lähetystöjen tarpeisiin niiden vuosikertomusten perusteella riittämättömiä.

Tärkeä perusmateriaali lähetystöjen propagandaan oli *Finland Year Book*. Vuoden 1936 painos esitteli taidetta ja kulttuuria suppeammin kuin vuoden 1939 muokattu painos. Taide ja kirjallisuus esiteltiin samassa kokonaisuudessa, kun jälkimmäisessä versiossa kaikki taiteenlajit saivat omat, monen sivun mittaiset kuvitetut osionsa. Vuoden 1936 laitos kertoi *Kantelettaren* ja kalevalaisen runouden nousseen uudestaan muotiin maassa.³⁵² Jälkimmäinen painos esitteli musiikkia laajasti. Omat osionsa saivat näyttämömusiikki, kuoromusiikki ja instrumentaalimusiikki. Kirjassa kerrottiin musiikin monipuolistuneen ja sen merkityksen kasvaneen. Taiteilijoiden nimiä ja historiaa tuotiin esiin. Sibeliuksen esimerkin valossa juuri musiikille toivottiin entistä suurempaa kansainvälistä menestystä.³⁵³ Kirja toimi hakuteoksena monenlaiseen tarpeeseen. Suomen taiteesta ja kulttuurista se antoi kuvan, jonka alan asiantuntijat loivat. Osioiden kirjoittajien joukossa olivat kriitikko, kirjailija Lauri Viljanen (kirjallisuus), amanuenssi Aune Lindström (kuvataide), arkkitehti Carolus Lindberg (arkkitehtuuri), arkkitehti Yrjö Laine (taideteollisuus), muusikko Sulho Ranta (musiikki) ja puhetekniikan lehtori Kaarlo Marjanen (teatteritaide).

The Finnish Trade Review -niminen, muutamana numerona vuodessa ilmestynyt Ulkomaankauppaliiton lehti oli säännöllinen, tuore ja laajasti lähetystöjen jakama yksittäinen julkaisu. Se ilmestyi eri kielillä useana numerona vuodessa ja oli joko arvovaltaisen joukon valvonnassa tai heidän mandaattinsa tukema (Paasikivi, Svinhufvud). Lehti edisti vientiä, mutta se käsitteli 1930-luvulla lähes jokaisessa numerossaan taiteeseen liittyviä asioita ja on siksi merkittävä propagandajulkaisu kulttuurisen maakuvan viestinnän tutkimuksen kontekstissa. Lehteä lukivat muutkin kuin taiteen asianharrastajat ja ammattilaiset. Vuonna 1937–39 ilmestyivät artikkelit suomalaisesta musiikin kehityksestä Sibeliuksesta Uno Klamiin, kuvanveistäjä Hannes Auteresta ja Ville Vallgrenista sekä artikkeli Helene Schjerfbeckistä. Kirjoittajat olivat nimekkäitä päivälehtien kriitikoita tai asiantuntijoita. Kuvat todistivat lukijoille taiteen korkeatasoisuudesta. Esimerkiksi Bertel Hintze kirjoitti taiteesta tähän lehteen. Vuosikerrassa 1938 ilmestyi laaja artikkeli suomalaisesta kirjallisuudesta. Perusteellinen esittely kuvasi kirjallisuuden kehitystä Aleksis Kivestä ja Juhani Ahosta eteenpäin. Aho liitettiin uuteen romantiikkaan yhdessä Gallen-Kallelan ja Sibeliuksen kanssa. Artikkelissa kerrottiin Eino Leinon *Helkavirsistä* ja Johannes Linnankosken romaanista *Laulu tulipunaisesta kukasta*, jonka sanottiin käännetyn monille kielille. Myös naiskirjailijoita Maila Talviosta Elina Vaaraan ylistettiin. Mukana olivat luonnollisesti V. A. Koskenniemi ja F.

Suomalaisia taideteollisuusyritysten mainoksia *The Finnish Trade Review* -lehdessä vuonna 1937.
Kuva: ProCom.

E. Sillanpää, josta oli oma artikkelinsa myös vuonna 1939.³⁵⁴ Artikkelin kirjoitti Lauri Viljanen, Helsingin Sanomien kulttuuri-kriitikko, josta tuli keskeinen ulkomaan kulttuuripropagandisti sodan aikana.

Vuonna 1938 lehdessä ilmestyi artikkeli Arabian tehtaasta. Kirjoittajaa ei kuitenkaan mainittu. Artikkelissa viitattiin vuoden 1935 Brysselin ja 1937 Pariisin maailmannäyttelyihin, joissa suomalainen keramiikka ja lasi oli huomattu. Artikkelissa mainittiin muutamia taideteollisuuden tekijöitä nimeltä: Tyra Lundgren, jonka sanottiin tuoneen Arabialle mainetta. Toiseksi hienoksi veistäjäksi (sic!) mainittiin Aune Siimes. Omaa tyliään oli kehitellyt artikkelin mukaan Aja Unonius. Myös Toini Muona, Friedl Holzer-Kjellberg, Olga Olsson ja Birger Kaipainen mainittiin artikkelissa. Taideteollisuudesta puhuminen oli vasta alullaan. Muotoilu nähtiin teollisuutena, jolla oli tulevaisuutta.³⁵⁵ Lehden jokaisessa numerossa oli runsaasti mainoksia suomalaisilta yrityksiltä. Karhulan tehtaas, Muurame ja Arabia esittelivät mainoksissaan suomalaista lasi- ja huonekalutaidetta – ja teollisuutta. Vuoden 1939 ensimmäinen numero oli kaksoisnumero, joka oli suunnattu New Yorkin maailmannäyttelyyn. Kulttuuria ei tässä numerossa yllättäen muihin numeroihin verrattuna ollut mukana. Sen sijaan lehden aukeamilla esiteltiin monipuolisesti Suomen teollisuutta puusta ja maataloudesta graniittituotantoon ja laivateollisuuteen. Alvar Aalto esiintyi vain yhdessä kuvassa, jossa esiteltiin koko maailmannäyttelyn komitea. Vuoden seuraavissa numeroissa oli kyllä esiteltynä Yhdysvalloissa kuuluisuuteen maailmannäyttelyn ansiosta ponnahtanut Alvar Aallon paviljunki. Muut kulttuuriartikkelit *The Finnish Trade Review* 'n palstoilla käsittelivät vuonna 1939 Koskenniemeä kirjoittajana Lauri Viljanen, sekä suomalaisia elokuvia (kirjoittajaa ei mainittu).³⁵⁶

Nils Gustav Hahl, Aallon yhtiökumppani, kirjoitti laajasti Aallosta vuoden viimeisessä numerossa. Artikkelissa Hahl korosti Aallon menestystä Yhdysvalloissa. Maailmannäyttelyn hienon paviljongin lisäksi Aallolla oli ollut merkittävä oma näyttely Museum of Modern Artissa vuonna 1938.³⁵⁷ Sodan syttyä aiheet taipuivat humanitaarisen avun saamiseen. Esimerkiksi Rytin ”maailman lehdistölle” suunnattu puhe julkaistiin lehdessä kokonaan.³⁵⁸ Ottaen huomioon, että *The Finnish Trade Review* oli tarkoitettu ennen kaikkea Suomen vientiteollisuuden edistämiseen, taiteella ja taideteollisuudella oli lehdessä yllättävän tärkeä asema 1930-luvun lopulla. Taideteollisuuden läsnäolo lehdessä oli luontevampaa kuin kuvataiteen tai kirjallisuuden läsnäolo, koska taideteollisuus ymmärrettiin ennen kaikkea teollisuutena. Yhtiökumppani Hahl sopi hyvin ajan hengessä Aallon promootoriksi. Samaan aikaan Artekin toimitusjohtaja Hahl tuki lehden taloutta firman ilmoituksin. Iittalan ja Karhulan tehtaas (Maire

ja Harry Gullichseniin liittyvän Ahlströmin omistamia) sekä Nuutajärven tehdas olivat lisäksi lehden vakioilmoittajia. *The Finnish Trade Review* oli tästä näkökulmasta ennen kaikkea yritysten propaganda- ja mainosjulkaisu.

Radiolla oli tärkeä rooli propagandan välittäjänä. Suomi aloitti propagandalähetykset ulkomaan radiotaajuuksille vuonna 1928. Tärkeä osa radiolähetysten sisältöä olivat paitsi esitelmät myös suomalaisen musiikin esittäminen. Jean Sibeliuksen musiikki oli tärkeintä, mutta monien muidenkin säveltäjien teoksia kuultiin ulkomailla. Enimmäkseen soitettiin levyjä, mutta Yhdysvalloissa toivottiin eläviä konsertteja. Radiotoimintaa vaivasivat tekniset ongelmat. Vuonna 1938 eduskunta myönsi määrärahaa tehokkaan lyhytaaltolähettimen rakentamiseen Suomeen tähtäimenään olympia- ja sotatiedotus, mutta toimintaa ei saatu käynnistettyä ennen kuin sota puhkesi.³⁵⁹ Suomen ulkoasiainministeriö ei kenties sittenkään täysin ymmärtänyt radion säännöllisten ulkomaantoimintojen tarjoamia mahdollisuuksia maakuvan viestinnälle.³⁶⁰

Dokumenttielokuvilla oli lehtien ja radion rinnalla tärkeä tehtävä ulkomaille suuntautuvassa tiedonvälityksessä 1930-luvun lopulla. Filmejä tehtiin turismin ja teollisuuden edistämisen näkökulmasta, kulttuuria oli mukana yleistasolla, mutta taidetta erikseen esitettiin dokumenttielokuviissa vielä hyvin harvoin. Etenkin 1930-luvulla ei-fiktiiviset elokuvat palvelivat paitsi yleistä maapropagandaa myös puutavarateollisuuden vientiä.³⁶¹ 1930-lukujen dokumenttielokuviissa ei ollut erityistä ideologista sanomaa. Dokumentit syntyivät poliittista valtaa edustaneiden käsityksistä modernista yhteiskunnasta ja filmit alistettiin propagandan välineiksi, kun edellisvuosikymmenen elokuvat palvelivat leimallisemmin älymystön tarpeita.³⁶²

Ensimmäinen Suomea koskeva dokumenttifilmi *Finland* oli valmistunut jo vuonna 1911.³⁶³ Uusi mykkäfilmi *Finlandia* syntyi ulkoasiainministeriön tilaamana vuonna 1922. Tässä vielä 1930-luvulla hyvin laajasti lähetystöissä käytetyssä Erkki Karun ohjaamassa ja Suomi-Filmin tuottamassa elokuvassa Suomea esiteltiin eri näkökulmista. Filmillä esiteltiin metsää, merta, urheilua ja teollisuutta, muun muassa Kemin Karihaaran sahan avulla. Urheiluelämää kuvattiin dokumenttikuvauksella Antwerpenin kisoista palaavista urheilijoista. Elokuvan musiikkina kuultiin Sibeliusta, Erkki Melartinia, Oskar Merikantoa, Toivo Kuulaa ja Heikki Klemettiä. *Finlandian* ulkomainen esitys tapahtui ensi kerran vuonna 1922 Genovan diplomaattikongressissa. Muut maat ottivat Suomesta oppia ja rupesivat tekemään tällaisia filmejä.³⁶⁴ *Finlandian* kopioita esitettiin maailmalla laajasti, ja ne kuluivat käytössä huonokuntoisiksi. Monessa Euroopan maassa, mutta myös Yhdysvalloissa ja Aasian maissa, koettiin *Finlandian* olevan juuri hyvä väline Suomi-propagandan tekemiseen.³⁶⁵

Finlandian kopiot kerättiin ulkoasiainministeriön kehotuksesta 1950-luvulla Suomeen, mutta Adams-filmin studio, jonne ne saapuivat, paloi vuonna 1959 ja kaikki *Finlandian* kopiot tuhoutuivat. Samassa tulipalossa tuhoutui muutakin 1930–40-lukujen filmiaineistoa, jota ei enää ole saatavilla.³⁶⁶ *Finlandian* kaltainen reilun tunnin mittainen ylijäämäotoksista rakennettu kooste on syntynyt jälkikäteen, ja siitä on mahdollisuus tänä päivänä saada käsitys, millaisesta propaganda- tai paremminkin matkailuelokuvasta oli kysymys. *Finlandia* sai hyvät arviot aikoinaan kotimaan lehdissä, ja sitä suosittiin myös ulkomailla lähetystöjen vuosikertomusten ja muiden dokumenttien valossa. Elokuvaa katsoivat sadat ihmiset tuoreeltaan, ja sen oli katsonut, elokuvaohjaajan antaman aikalaistiedon valossa, vuonna 1932 noin 6 miljoonaa ihmistä maailmalla.³⁶⁷ *Finlandiassa* esiteltiin erityisen paljon talviurheilua ja harrastustoimintaa luistelusta kelkkailuun.

Finlandian korvaajaksi syntyi Erkki Karun *Suomi matkailumaana* (1929), joka kuitenkin tuotti pettymyksen niin ulkoasiainministeriössä kuin lähetystöissäkin. Yksi syy oli filmin ruotsinkieliset välitekstit, joita sitten kuvattiin uudelleen. Kulttuurikohteiden kuvasto oli tässä elokuvassa pysähtynyt.³⁶⁸ Varsinainen 1930-luvulla lähetystöissä *Finlandian* tilalla esitetty filmi oli nimeltään *Suomi kutsuu* (1932). Tämän dokumenttielokuvan uusi kooste syntyi 1936, mutta sekään ei yltänyt yhtä tasokkaaseen lopputulokseen kuin *Finlandia*. Filmin tekijät Björn Soldan ja Heikki Aho, tuottelias parivaljakko 1930–40-lukujen elokuvateollisuudessa, olivat käyttäneet *Suomi kutsuu* -filmin muokkaukseen uutta filmiteknologiaa. Elokuvan alkuperäinen versio näytti kansatieteellisesti kiinnostavaa työkalta, kuten metsänpolttoa, kaskeamista ja pellon kyntämistä. Kehotus modernimman teollisen ja teollisuuden vientiä edistävän näkökulman tuomiseen oli aikanaan tullut elokuvan tilaajan edustajalta, ministeri Rudolf Holstilta vuonna 1931.³⁶⁹

Finland kallar eli *Finland calling* -elokuva muuttui mykästä äänifilmiksi. Niin tämän kuin edellisenkin elokuvan käyttöikä oli melko pitkä useiden muokkauksien takia. Uudelleen editoinnissa filmistä syntyi ajankohtaisempi. *Finland calling* sisälsi otoksia esimerkiksi lentokoneesta, mutta suurin osa filmistä kuvasi edelleen Suomen luontoa, kuten vesistöjä ja peltomaisemia. Elokuvan yksi muokkaus oli nimeltään *Suomi tänään*. Se suunnattiin Pariisiin 1937 maailmannäyttelyyn. Elokuva sai huonohkoa palautetta, etenkin kun filmiltä puuttuivat kokonaan talviurheilun aiheet, mitkä olivat olleet *Finlandian* valtteja. Sen sijaan Aho & Soldanin filmiä puunjalostuksesta oli esitelty kymmenellä paikkakunnalla Ranskassa paikallisten järjestöjen voimin.³⁷⁰ Englanninkieliset elokuvat *Finland calling* ja *Finland today* suunnattiin New Yorkin maailmannäyttelyyn, mutta elokuvat eivät saaneet sielläkään erityisen mairittelevaa palautetta.³⁷¹ Vuonna 1940 *Finland calling* -elokuvan loppuun lisättiin talvisodan kuvausta.

Dokumenttielokuva nojasi suomalaiskansalliseen perinnekuvastoon 1930-luvun lopulla. Matkailukuvastoa dominoivat samat kohteet, joita jo Topelius oli kirjoissaan käyttänyt.³⁷² Pitkien matkailufilmien rinnalla Aho & Soldanin valmistama *Metsäfilmi* oli ahkerassa lainauksessa lähetystöissä maailmalla. Elokuvia lainattiin ja kuljetettiin paitsi lähetystöjen kuriiripostissa myös yksilöiden, kuten taiteilijoiden mukana. Tavoite oli ennen kaikkea edistää Suomen turismia ja vientiä.³⁷³ Suomi-elokuvien uudistajiksi Heikki Aho ja Björn Soldan sopivat erityisen hyvin, sillä he olivat molemmat Juhani Ahon poikia ja olivat kasvaneet Suomen tunnetuimpien kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden keskuudessa. He olivat imeneet vaikutteita elokuviinsa venäläisestä avantgardesta ja saksalaisesta elokuvaestetiikasta.³⁷⁴ Silti taidetta tai taiteilijoita, ellei oteta huomioon musiikkia (Sibelius oli mainittu dokumenttielokuviissa nimeltä), kaupunkiarkkitehtuuria tai kulttuurirakennuksia, ei näissä 1930-luvun propagandalevitykseen tarkoitettuissa lyhytelokuviissa vielä esiintynyt. Kansatieteellisiä dokumenttielokuvia, joiden tehtävänä oli ollut kansankulttuurin tallennus, mutta myös esimerkiksi rodunmääritys ja -tutkimus, syntyi useita Suomessa 1920–30-luvuilla.³⁷⁵ Teollisuuselokuviakin syntyi 1930-luvulla, etenkin teollisuuden omien tarpeitten takia, joiden taustalla oli pyrkimys edistää vientiä. Mutta esimerkiksi Arabian tehdasta kuvaavassa elokuvassa ei vielä esiintynyt koristetaiteilijoita yksilöinä, taiteilijoina tai muotoilijoina. Taiteilijan luomisvoimaa ja ainutkertaisuutta tärkeämpää oli kuvata modernia polttouunia.

TAIDE KOMMUNIKEAN VAIN POLITIIKAN EHDOKKAILLA

Ne harvat kulttuuritapahtumat, jotka ylipäänsä tulivat kirjatuiksi lähetystöjen vuosikertomuksiin tai lehdistöraportteihin 1930-luvun lopulla, toivat lähetystöjen mukaan runsaasti myönteistä julkisuutta Suomelle. Washingtonin lähetystö korosti Sibeliuksen tärkeyttä Suomelle. Lähetystön näkökulmasta Ylioppilaskunnan Laulajain esiintyminen maassa oli tärkeä tietoisuuden laajentaja, sillä suomalaisen kulttuurin saavutukset eivät vielä olleet Yhdysvalloissa tunnettuja. ”Tunnetuksitekemistoimintaa” oli harjoitettu muutoin tavanomaisesti: Suomi-filmiä oli esitetty. Lähetystön toiveena oli kuitenkin sellaisen ajankohtaisen tiedotusmateriaalin saaminen, joka vastaisi paremmin asemamaan standardia.³⁷⁶

Taiteeseen ja kulttuuriin liittyviä tapahtumia arvostettiin lähetystöissä, mutta niistä seurannutta lehtikirjoittelua ei juurikaan pääsyt mukaan lähetystön lehdistöraportointiin Roomaa lukuun ottamatta. Lehtikoosteita kuitenkin laadittiin, ja lehtien muiden aihealuiden artikkeleiden sisältöjä tulkittiin Suomen ulkoasiainministeriötä, päättäjiä ja poliitikkoja varten. Lehtien seuranta oli yksi lähetystön päätehtävistä. Joko Suomea propagoivia kulttuuriin ja taiteeseen liittyviä uutisia ei asemamaan valtamediassa juurikaan ollut tai niiden raportointia ja analysointia ei nähty olennaiseksi osaksi raportin sisältöä 1930-luvun lopulla.

Kulttuurin *goodwill* ymmärrettiin lähetystöissä, mutta kotimaahan päin oli tärkeämpää puhua ulkopoliittikkaa ja kertoa, minkälaisia uutisia ja huhuja Suomen sisä- ja ulkopoliittikasta maailmalle levisi. Tämä on varsin ymmärrettävää, koska Suomessa ja lähetystöjen asemamaissa elettiin epävarmuuden ja sodan pelon ilmapiirissä. Propaganda aselajina, eli propagandan mahdollisuuksien tiedostaminen, oli myös varsin uutta Suomessa. Lähetystöissä oli lisäksi liian vähän ihmisiä seuraamaan sekä politiikkaa, taloutta että kulttuuria. Liisi Karttusen toiminta Roomassa asettaa lisäksi kysymyksen alan kompetenssista. Kulttuuri oli mukana, koska se oli Karttusen kiinnostuksen kohde ja erityisosaamisen alue.

Suomen kulttuurinen kuva oli hyvin suppeiden piirien tuottamaa ja osittain sen varassa myös vastaanotossa. 1930-luvulla kulttuuripropagandaan liittyviä tapahtumia maailmalla oli määrällisestikin sen verran vähän, että voidaan hyvin puhua kulttuuripropagandasta suppean sivistyneen eliitin toimintana. Lähetystöjen järjestämällä kulttuuria esittelevillä kutsuilla vieraili vain muutamia kymmeniä ihmisiä. Kuva eliitistä joutuu kuitenkin koetuskelle maailmannäyttelyiden ja dokumenttifilmien kohdalla. Niitä näytettiin sadoille ja tuhansille ihmisille. Dokumenttielokuva ei ollut yhtä suurilevikkoinen kuin näytelmäelokuva, mutta kohdeyleisössä saattoi olla esimerkiksi koululaisia. Näyttelytkin olivat puolestaan avoimia tapahtumia. Sama pätee radiolähetysiin. Tuhansien ihmisten joukossa saattoi olla muitakin kuin kulttuurieliittiin kuuluvia.

Yksi tärkeä kysymys kuuluu, pääsivö ulkomailla esitetty taide ja kulttuuri mukaan Suomen valtion omaan uutisointiin kotimaan lehdille 1930-luvun lopulla? Ulkoasiainministeriön kautta Suomen Tietotoimiston tiedotteisiin kulttuuri pääsi ani harvoin ennen 1939 puhjennutta sota. Taide oli uutisarvoisen materiaalin marginaalissa ulkoasiainministeriön omassa tiedotustoiminnassa. Jos ulkomailla tapahtuneita kulttuuriponnistuksia pääsi kotimaan lehtiin, niitä antoivat ja kuljettivat epäviralliset organisaatiot, taiteilijat ja taidejärjestöt itse. Kirjoittelua maailman kulttuuritapahtumista kyllä näkyi kotimaan lehdissä. Kuten aiemmin ilmaistu, kulttuuri kuului olennaisena osana aikakauden sanomalehtien sisältöön. Ulkomailla käyneet taiteilijat ja taiteen asiamiehet antoivat lausuntoja suomalaisille lehdil-

le. Lähetystö tai ulkoasiainministeriö ei ollut vielä aloitteellinen asiassa 1930-luvun lopulla. Se ei vielä nähnyt kulttuurisen toiminnan mahdollisuuksia maakuvan kannalta.

Kulttuuriin ja taiteeseen liittyvän kommunikation pääsyllä kotimaan uutiseen näyttää olleen poliittinen ulottuvuus. Suomen Tietotoimistolle menneiden tiedonantojen joukossa oli Delaware-juhlasta kertova tiedote, jolla vahvistettiin sitoutumattomuuden ja Pohjoismaihin kuulumisen viestiä. Ulkoasiainministeriön kommunikation pääsivät myös Pariisiin maailmannäyttelyn yhteyteen järjestetyt kongressit. Suomen Tietotoimiston eli STT:n kautta levinneen tiedotteen mukaan Pariisissa toukokuun lopusta syyskuun loppuun 1937 järjestettiin noin 240 kansainvälistä kongressia, joista tiedotteen mukaan osa olisi voinut kiinnostaa suomalaisiakin, kuten Pariisiin lähetystö kommunikation arvioi. Tiedonannon mukaan liitettiin luettelo konferensseista, ja niiden joukossa oli paljon taiteisiin ja kulttuuriinkin liittyviä kansainvälisiä tapahtumia.

Lähetystöissä arvostettiin kulttuuria. Tiedottamistarpeita oli enemmän kuin pienet lähetystöt pystyivät tekemään. Pariisiin lähetystön vuosikertomukseen 1937 kirjattiin aloite omalle tiedotustoimistolle. Ilmeisesti maailmannäyttelyn tuomat aktiviteetit sekä lähetystön itse huomaamat mahdollisuudet tiedotustoiminnan avulla edistetystä matkailuun liittyvästä liiketoiminnasta nostivat maakuvan tiedottamistarpeen pintaan. ”Tiedonantotoimiston” perustaminen, virallisen tai epävirallisen, olisi paikannut tehtävää, jota lähetystö katsoi tarvittavan, mutta jota se ei resurssipulasta johtuen pystynyt kunnolla hoitamaan.³⁷⁷

Kansallinen taide kelpasi kansainvälisesti esiteltäväksi maailmalla 1930-luvun lopulla, mutta kotimaan vasemmistolaisuuteen liittyvä kulttuuri, kuten Hella Wuolijoen suositut näytelmät, jäivät kotimaiseksi ilmiöksi. Maakuvan viestinnässä hyödynnettiin ensisijaisesti Koskenniemen ja Talvion kirjallisuutta, Sibeliuksen musiikkia, Wäinö Aaltosen veistoksia ja Gallen-Kallelan Kalevala-aiheista taidetta. Nämä taiteilijat nousivat maakuvan viestintään laaditussa lähdemateriaalissa esiin muita taiteilijoita useammin. Näitä taiteen tekijöitä arvostettiin ja käytettiin myös hyväksi Ruotsin, Saksan, Ranskan, Italian ja Yhdysvaltojen kanssa harjoitetussa kansainvälisessä suhdetoiminnassa ja maakuvan viestinnässä 1930-luvun lopulla. Alvar Aalto ja Artekin piirissä toimineet kulttuurivaikuttajat vaikuttivat maakuvaan pääosin omien suhteidensa ja varallisuutensa mahdollistamana. Neuvostoliittoon kohdistunutta kulttuurivuorovaikutusta ei juuri ollut tai jos sitä oli, sen olemassaoloa ei lähetystön työssä tai ulkoasiainministeriössä koettu tärkeäksi. Kaikkein valovoimaisin maakuvan edustaja Suomelle oli Jean Sibelius. Jos Suomen kulttuurista jotakin maailmalla laajoissa piireissä tiedettiin 1930-luvun lopulla, tiedettiin juuri Sibelius. Ulkoasiainministeriön kommunikation, Suomea koskevien tärkeiden uutisten joukkoon, joista haluttiin kertoa suomalaisille Suomen Tietotoimiston kautta, Sibeliuksenkaan menestys maailmalla ei kuitenkaan yltänyt. Sota-aika muutti käytäntöjä, kuten seuraava luku todistaa. Taiteesta ja kulttuurista haluttiin proaktiivisesti kertoa maailman lehdille osana valtion virallista propagandaa. Kulttuuri pääsi myös mukaan ulkoasiainministeriön virallisiin tiedotteisiin, joita levitettiin Suomen Tietotoimiston kautta kotimaan lehdille.

III Sotavuodet ja kulttuuripropaganda (1939–44)

VALTIONEUVOSTON TIEDOTUSKESKUS (1939–41) JA LEHTIMIEHET

»Kyllä nyt tulee aivan palstakaupalla, ja aivan pyytämättä! Näin totesi nuori suomalainen diplomaatti selaillessaan viime päivien lehtiä. Tähän mennessä olivat ulkomaitten suurlehdet niin kovin nuukailleet palstoistaan. Kun oli kysymys Suomen kulttuuritapah- tumista, säveltäjistä ja kirjailijoista...Mutta kyllä nyt tietävät Euroopan kansat...kuka on Suomi, missä me sijaitsemme, minkälainen on menneisyytemme, sisumme, vapaudenrak- kautemme.»³⁷⁸ *Suomen Kuvalehti* hehkutti lukijoille, kuinka suomalais-venäläisen sodan³⁷⁹ syytyminen marraskuun lopussa 1939 sai ulkomaiden lehdet kirjoittamaan Suomen ti- lanteesta enemmän kuin koskaan. Omien propagandistien työtä ei piiloteltu: ”Valppaat sanomalehti- ja mainosmiehemme ovat jo aikoja sitten ymmärtäneet maamme mainosta- misen ajan tulleen käsittäen samalla mainostamisen tärkeyden myös eräänä maanpuolus- tustyön muotona”, kuvailtiin Finlandia Uutistoimiston ponnistuksia maakuvan viestinnän eteen joulukuussa 1939.³⁸⁰

Suomi rakensi valtiollisen tiedotusorganisaation loppuvuodesta 1939 tehostamaan ulkoasiainministeriön, lähetystöjen, Finlandia Uutistoimiston sekä puolustusministeriön sanomatoimiston ulkomaille suuntautuvaa propagandatyötä. Suomella ei ollut kokemuk- sia keskitetystä valtiovastuksen tiedotusorganisaatiosta sitä ennen, eikä valmisteluja sellaista varten ollut tehty. Valtioneuvoston tiedotusorganisaation valmistelutyöt alkoivat komite- an perustamisella syyskuussa 1939. Siihen kutsuttiin sotilasviranomaisien lisäksi ulkoasi- ainministeriön, Suomen Tietotoimiston (STT) ja Finlandia Uutistoimiston (FU) edustajat mukaan ja mallia haettiin Ruotsista, jossa vastaavaa käynnisteltiin.³⁸¹

Valtion virallista tiedotustoimintaa rupesi hoitamaan vuodesta 1939 vuoteen 1941 valtioneuvoston tiedotuskeskus (VTK). Se toimi aluksi opetusministeriön alaisuudessa.³⁸² Asetus tiedotuskeskuksesta tuli voimaan lokakuussa 1939. Tiedotustoiminnan tarkoituk- sena oli johtaa yleisen mielipiteen muodostumista kotimaassa ja ulkomailla niiden suun- taviivojen mukaan, joita hallituksen yleinen politiikka määräsi. Keskuksen tehtävänä oli hankkia tietoja, toimittaa niitä julkisuuteen ja huolehtia siitä, että puolueettomuus- ja

maanpuolustusnäkökohdat huomioitiin julkaistavissa painotuotteissa sekä Yleisradion, teattereiden ja elokuvateattereiden esityksissä. Lisäksi sen tuli huolehtia Suomen olojen puolueettomuuspolitiikan tunnetuksi tekemisestä.³⁸³ Teattereiden ja elokuvien valvonnasta, joka oli sisältynyt komitean mietintöön, luovuttiin luultavasti sananvapauden nimissä.³⁸⁴

Päämajan propagandaosasto perustettiin lokakuussa 1939. Finlandia Utistioimisto si-
joitettiin propagandaosastoon marraskuussa, ja siitä tuli puolustusvoimain tiedotuslaitos,
joka käytti peitenimenä Finlandia Utistioimistoa ja sen ruotsinkielistä ja englanninkielistä
versiota. Valtioneuvoston tiedotuskeskus olisi halunnut Finlandia Utistioimiston organi-
saatioonsa, sillä molemmilla oli ulkopropagandaan liittyviä tehtäviä.³⁸⁵ Vaikka Finlandia
Utistioimisto oli peitenimi puolustusvoimain tiedotus-/propagandaosastolle, sen toimin-
nan sotilaallisuus oli vähäisempää: uutistioimistoa talvisodan aikana johtaneiden lehtimies
Ilmari Turjan ja teatterijohtaja Arvi Kivimaan mukaan sotilaallisuus rajoittui pelkkään ase-
puvun pitämiseen.³⁸⁶

Valtioneuvoston tiedotuskeskuksen päällikköinä aikajärjestyksessä toimivat ulkoasiain-
ministeriön osastopäällikkö Urho Toivola (lokakuusta 1939 helmikuuhun 1940), Otavan
toimitusjohtaja Heikki Reenpää (helmikuusta toukokuuhun 1940) ja lopuksi aiemmin
organisaation sihteerinä toiminut Kulttuurirahaston asiamies Lauri Puntila (toukokuusta
1940 kesäkuuhun 1941).³⁸⁷ VTK:n tärkeimmät yhteistyökumppanit olivat päämajan prop-
agandaosasto, Yleisradio, STT, Finlandia Utistioimisto sekä Akateemisen Karjala Seuran
perustama kansalaisjärjestö Maan Turva ja sen ruotsinkielinen vastaava yksityinen järjestö
Hembygdsfronten.³⁸⁸

Propagandaliiton hallituksen puheenjohtajana toimi vuonna 1940 Jaakko Leppo ja
vuonna 1941 *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Ilmari Turja. Hallitukseen kuuluivat W. K.
Latvala sekä mm. radiotoimittaja Pekka Tiilikainen ja kirjailijat Mika Waltari ja Olavi Paa-
volainen.³⁸⁹ Tampereen teatterin johtaja Arvi Kivimaa tuli mukaan loppuvuodesta 1939,
kun Finlandia Utistioimisto liitettiin osaksi Puolustusvoimain tiedotusosastoa ja *Suomen
Kuvalehden* päätoimittajasta Ilmari Turjasta tuli sen johtaja. Kivimaasta tuli Turjan avusta-
ja.³⁹⁰ Ulkomaan propagandaa rupesivat johtamaan pitkälle siis lehdistön, kirjallisuuden
ja kulttuurin edustajat. Liiton toimistolla Finlandia Utistioimistolla oli toiminut 1937–39
puolivirallinen johtokunta, johon olivat kuuluneet mm. ulko- ja puolustusministerin val-
tuuttamat henkilöt. Kun Finlandia Utistioimisto siirtyi puolustusvoimain alaisuuteen, ei
johtokuntaa enää tarvittu.³⁹¹ Liiton osuus ulkopropagandasta oli vahva, koska se hoiti
pitkästi siitä aiheutuvia kuluja.³⁹²

Valtioneuvoston tiedotuskeskuksen organisaatio kasattiin nopeasti. Maakuvaan ja
sotatiedottamiseen liittyvä tiedotustoiminta oli ylipäänsä sekavaa. Mitään erillistä ohje-
sääntöä tiedotustoiminnalle ei ollut. Pääministerin alainen tiedotuskeskus, päämajan prop-
agandaosasto sekä Finlandia Utistioimisto yhdessä sensuurilaitoksen kanssa muodos-
tivat nimivaihdokseen organisaation, jota oli aikalaisten, puhumattakaan jälkipolvista,
haastava ymmärtää. Hajautetusta mallista, joka tuotti vastuineen sekaannuksia etenkin
ulkomaanpropagandassa vuosina 1939–40, haluttiin eroon heti välirauhan tultua.³⁹³

Ulkomaisia lehtimiessuhteita hoiti aluksi ulkoasiainministeriön palveluksessa jaosto-
sihteerinä toiminut Heikki Brotherus. Brotheruksen mukaan tiedotuskeskus hoiti pääasi-
allisesti ulkomaan toimittajia, se siis korvasi ulkoasiainministeriön sanomalehtitoimiston
työn.³⁹⁴ Ulkomaalaisia toimittajia palveltiin kielialueen mukaisesti. Brotherus hoiti rans-
kankieliset, ulkoasiainministeriön jaostosihteeriksi Matti Pyykkö saksankieliset jne. Jako oli
teoreettinen ja lehtimiehiä pyrittiin hoitamaan parhain päin.³⁹⁵

Puolustusvoimain propagandaosastolla oli myöskin alaosastoja. Ulkopropagandaosasto hoiti sekín ulkomaalaisia lehtimiehiä. Ulkomaisten sanomalehtien toimittajien avustaminen vuosina 1939–40 tarkoitti matkoja rintamalle, kaupunkeihin ja maaseudulle. Päämajan propagandaosasto hoiti osaltaan yhteyksiä lähetystöihin, yhdessä ulkoasiainministeriön kanssa. Toiminta oli osittain samankaltaista lehtimiehiä koskevaa suhdetoimintaa kuin Finlandia Uutistoimiston ulkomaan toiminta. Ulkomaalaisten lehtimiesten informaatiokeskuksena Helsingissä toimi Kämpin lehdistöhuone. Lapissa vastaavana hermokeskuksena palveli hotelli Pohjanhovi.³⁹⁶ Ulkoasiainministeriön virkamies Heikki Brotherus kirjoitti vuonna 1940 *Valvojassa*, kuinka merkittävän työn ulkomaiset reportterit Suomelle tekivät. Suurin osa heistä (Webb Miller, Leeland Stowe, Barbro Alving, Ebbe Munck, Kurt Anderson) olivat ensimmäistä kertaa Suomessa, mutta eivät sotatantereella. Brotheruksen mukaan juuri heidän työnsä merkitsi Suomelle kaikkein merkittävintä propagaandasetta.³⁹⁷

Moni Suomeen sotareportteriksi matkannut oli kokenut toimittaja ja kirjailija. Kymmenen prosenttia lehtimiehistä, jotka ra-

Propagandan suunnittelijoita. Istumassa everstiluutnantti Eino Honko, oikealta luutnantit Ilmari Turja ja Jaakko Leppo. Kuva on vuodelta 1939. SA-kuva.

Kirjailijat olivat sodan ajan propagandisteja. Toivo Pekkanen, Lauri Viljanen, Yrjö Kivimies, Yrjö Jylhä sekä säveltäjä Sulho Ranta käynnillä Karhumäessä kesällä 1942. SA-kuva.

portoivat sodasta, oli naisia. Naisten joukossa oli Ernest Hemingwayn naisystävä, amerikkalainen kirjailija ja journalisti Martha Gellhorn, joka raportoi Suomen ja Neuvostoliiton sodan vaiheista paitsi lukijoille myös Kuubassa toimineelle Hemingwaylle kirjeissään.³⁹⁸ Yksikään maassa vierailut kirjeenvaihtaja ei edustanut kommunistilehteä.³⁹⁹ Propagandistien pyrkimys oli saada ulkomaalainen toimittaja kirjoittamaan Suomesta suopeasti. Aina tehtävässä ei onnistuttu. Jotkut toimittajat levittivät Suomesta viranomaisten näkökulmasta epäsuopeaa sanomaa.⁴⁰⁰ Valtiolliset tiedotusorganisaatiot jakoivat tiedotteita ja valvoivat sotakirjeenvaihtajien työtä, mikä ei kaikkia toimittajia miellyttänyt. Uutisnälkä ajoi jotkut yksilöt riskinottoon. Toimittajien, jotka halusivat uutisoida ohi kontrolloidun suomalaisen propagandakoneiston, täytyi etsiä omia väyliä epävirallisiin tietolähteisiin. Sensuuriin tympääntyneet toimittajat, amerikkalainen Gregory Cox ja ruotsalainen Barbro Alving, lähtivät sotatantterelle huhujen perässä salaa ja vastoin päämajan tiedotusosaston ohjeistusta.⁴⁰¹

Ulkomaan propagandaa hoitivat epävirallisemmassa roolissa ulkomailla toimivat suomalaiset informaatioasiamiehet ja -toimistot sekä kotimaassa ja ulkomailla toimivat erilliset järjestöt ja laitokset, kuten olympiakisojen kanslian sanomalehtitoimisto, Suomen ulkomaankauppaliitto, Suomen Messut, Suomen Matkat, Suomen Matkailijayhdistys, Maan Turva ja Hembbygdsfronten, vapaaehtoisten maanpuolustusjärjestöjen toimistot ja puoluejärjestöt. Tärkeitä propagandan tekijöitä olivat myös eri ministeriöt, Suomen Pankki, ammattijärjestöt, liitot, poliitikot, talousmiehet, yksityiset liikkeet, taiteilijat, urheilijat ja taiteelliset yhtymät.⁴⁰² Tämä sotatiedottajien laatima lista osoittaa hyvin, kuinka propaganda ymmärrettiin yhteisenä valtioon liittyvänä operaationa: kaikki osapuolet olivat mukana maanpuolustuksellisessa tehtävässä.

Ulkomaisille lehtimiehille pidettiin informaatiotilaisuuksia ja toimitettiin valmiita artikkeleita. Suoranaisia ulkomaankirjeenvaihtajia varten laadittuja tiukkoja ohjeita ei tehty. Ohjeita sovellettiin kotimaan lehdistöä varten laadittujen ohjeiden pohjalta. Niissä pyrittiin välttämään Saksan ärsyttämistä, Stalinin panettelua ja Suomen liittymistä millään lailla lausuntoihin suurvaltapoliitikasta. Esille ei saanut myöskään tuoda poliittisia yhteyksiä Viroon. Valo- ja elokuvaajia kohdeltiin muita tiukemmin. Kuvaajia ei päästetty kovin helposti rintamalle.⁴⁰³

Sensuuri kohdistui etupäässä sotatapahtumiin. Sensoreita ei ehditty kouluttaa, eikä ohjeistus ollut selkeää. Yleiseen elämänmenoon liittyvää tietoa ei ollut tarvetta sensuroida, mutta sodan aikana oli vaikea erottaa siviilipropagandaa sotapropagandasta.⁴⁰⁴ Suomalaiset olivat Martti Julkusen mukaan tottumattomia propagandan harjoittajina. Ohjeistuksen puute oli siitä yhtenä näkyvimpänä esimerkkinä.⁴⁰⁵ Kansalaisten mielialojen ohjailussa kuitenkin onnistuttiin, ja yleinen propaganda on saanut joissakin tutkimuksissa hyvän arvosanan.⁴⁰⁶

Propagandan osaamattomuutta voidaan kyseenalaistaa kulttuuripropagandan alueella. Kulttuuripropagandaa tekivät erityisen taitavat kulttuuripersoonat. Tiedotuskeskukseen johdossa Otavan toimitusjohtaja Heikki Reenpää ja maisteri L. A. Puntila edustivat alansa huippuasiantuntijuutta. Heidän alaisensa olivat puolestaan tunnettuja kirjailijoita, maan parhaita kynämiehiä. Toimijoista ja kulttuuripropagandan sisällöistä on kerrottu myöhemmin tässä luvussa. Jos propagandataitoja ei yleisesti ollut, oli näillä tekijöillä ainakin kulttuurin substanssi hallussa. Kulttuurisia kysymyksiä ja viittauksia eurooppalaiseen sivistysperintöön syntyi kovien sotauutisten rinnalle siksi, että sotapropagandajoukoissa oli kulttuurin erityisosaamista.

Lehtimiesten kirjoittelun luonne perustui Julkusen tutkimuksen mukaan enemmän kirjeenvaihtajien omiin päätelmiin kuin sotapropagandan lehtimiehille suunnattuun sisältöön.⁴⁰⁷ Maakuvan viestinnän kannalta molemmilla oli kuitenkin oma tärkeä roolinsa. Ulkomaiset reportterit ja lähetystöt Suomessa seurasivat nimittäin tarkkaan, mitä suomalaislehdet kirjoittivat, ja siteerasivat niitä. Artikkelit olivat usein sisältönsä puolesta kiertäysmateriaalia. Propagandan vaikutusta tukee myös se, että kotimaan lehtiä ohjeistettiin, etenkin valtioneuvoston tiedotuskeskuksen L. A. Puntila oli erikoistunut käymään suoraa dialogia päätoimittajien kanssa.⁴⁰⁸ Finlandia Uutistoimiston johtaja Ilmari Turja oli itse lehtimies ja tiesi, miten uutiskynnys ylitetään.

Ulkomaisten lehtimiesten käsitykset eivät voineet merkittävästi poiketa siitä, mitä he ympärillään kuulivat ja näkivät. Sotatantereelle heitä ei aina päästetty, joten tietolähteinä toimivat ensisijaisesti suomalaiset ja muiden maiden lehdet sekä ympärillä olevat ihmiset: toiset lehtimiehet sekä valtioneuvoston tiedotuskeskuksen ja päämajan sotatiedottajat sekä ns. tk-kirjeenvaihtajat. Suomalaisten sotilaiden taisteluväline ei ollut sekään itsestään syntynyt, vaan siihen oli vaikuttanut sisäinen puolustustahtoa lietsova propaganda, johon niin sotatiedotus kuin evankelisluterilaisen kirkon valistuskin pyrki. Ilman propagandaa, johdettiinpa sitä ammattimaisesti tai ei, ulkomaisten lehtimiesten kirjoittelu olisi ollut sisällöltään toisenlaista.

Ulkomaisten lehtimiesten arvo maakuvalle ymmärrettiin vaihtelevasti propagandistien ja sensoreiden joukossa. Valtioneuvoston tiedotuskeskuksen ensimmäinen johtaja Urho Toivola kirjoitti joulukuussa 1939, kuinka yleinen mielipide eri maissa oli riippuvainen maiden sanomalehdistön kannasta. Toivola korosti, että suomalaiset voisivat olla enemmän kiitollisia lehtimiehistä, sillä he ovat todellisia Suomi-ystäviä. Useat olivat saaneet selkeän ohjeen työnantajaltaan: Suomea on autettava. Toivola korosti hyvien suhteiden merkitystä lehtimiehiin. ”Suomi ja sen taistelu on lopultakin vain pieni vaihe ihmiskunnan historiassa”, sen vuoksi velvollisuutemme on ”hoitaa maassamme oleskelevat 50–100 sanomalehtimiestä siten, että maailman yleinen mielipide jatkuvasti säilyttää myötätuntonsa meitä kohtaan ja yhä suuremmalla ponnella vaatii asianomaisten maiden hallituksilta nopeita ja tehokkaita toimenpiteitä meidän auttamisemme”.⁴⁰⁹

Suurten uutistoimistojen (Reuters, Associated Press, United Press, Tidningen Telegrambyrå) olisi pitänyt saada Toivolan mielestä priorisoitua palvelua. Oli väärin lähettää heille rintamoppaiksi sinänsä kielitaitoisia mutta muutoin sodan käännteistä tietämättömiä ”kvasi-asiantuntijoita”. Suomelle tärkeiden lehtimiesten joukkoon Toivola luetteli myös ns. *human interest* -tietoa jakaneet reportterit.⁴¹⁰ Juttuja, joissa yhteiskunnallisia oloja, tai-

Mika Waltarin pienoisoromaani *Antero ei enää palaa* (1940) käännettiin usealle kielelle.
Kuva: ProCom.

Talviset maisemat ja elämänmeno maaseudulla pääsivät mukaan sotauutisiin ja Suomesta kertoviin tausta-artikkeleihin maailman lehtiin. Kuvassa amerikkalainen sanomalehtimies Vuotsolla vuonna 1940. SA-kuva.

detta ja kulttuuria kuvattiin, oli kuitenkin harvassa talvisodan aikana. Propagandaosaston mukaan ”ulkomaisia sanomalehtimiehiä, elo- ja valokuvaajia, kiinnostivat sodan aikana pääasiassa sotatoimet”.⁴¹¹ Urho Toivolan moitteet kohdistuivat propagandaosaston toimintaa kohtaan. Sodan tiedotus- ja propagandatoimintaa kutsuttiin presidentti Rytin lähipiirissä improvisoinniksi. Henkilöristiriidat vaikuttivat taustalla. Propagandaosastoa johtanut everstilutnantti Eino Honko moitti VTK:n johtajaa Urho Toivolaa ja koko tiedotuskeskusta epäammattimaisuudesta, vaikka tilanne saattoi olla toisin päin. Toivola oli ennen sotaa ulkoasiainministeriön sanomalehtiosaston päällikkö.⁴¹²

Ulkomaille lähti Suomesta joskus turhautuneiden lehtimiesten purkauksia. Uutisista piti taistella, matkoja rintamalle oli liian vähän ja jotkut kokivat tullessa syrjäytetyiksi. Osa toimittajista poistui maasta näiden syiden takia. Ei ollut tavatonta, että kirjeenvaihtajan näkökulmasta Suomen sodanjohto ei ymmärtänyt lehtimiesten mahdollisuuksia maailman myötätunnon herättämisessä. Etenkin amerikkalaiset kirjeenvaihtajat moittivat sotatiedotusta.⁴¹³ Tiedotuskoneisto oli kasattu nopeasti, ja koko sotakin oli kolmessa kuukaudessa ohitse. Kova kritiikki ja sen analysointi autoivat uuden koneiston perustamisessa vuonna 1941.

Yleinen myötämielisyyden kirjeenvaihtajien teksteissä perustui Suomen ja toimittajan kotimaan tarpeiden sovittamiseen. Yhdysvaltoihin menneissä uutisissa puhuttiin esimerkiksi luotoista ja teollisuustuotteista.⁴¹⁴ Suomi-kuvaan ulkomailla vaikutti niinikään vihollismaa, jonka bolševismia vastustettiin monessa maassa. ”Neuvostoliitto on edelleenkin jatkanut propagandahyökkäyksiään Suomea vastaan niin lehdistössä kuin radiossa ympäri maailman eri kielillä”, päämajan propagandaosasto huomautti salaisessa muistiossaan keväällä 1940.⁴¹⁵ Antikommunismien vastaisessa taistelussa Suomi toimi ajankohtaisena esimerkkinä, ja se oli omiaan nostattamaan sympatiaa maata kohtaan, vaikka lehtimies-suhteita ei aina osattukaan hoitaa odotusten mukaisesti vuosina 1939–40 käydyin lyhyen sodan aikana.

USKONTO, ISÄNMAA JA MYTTINEN SOTILAS

Humanisteja, tiedemiehiä ja kirjailijoita sijoitettiin töihin valtioneuvoston tiedotuskeskukseen, päämajan propagandaosastolle ja Finlandia Uutistoimistoon.⁴¹⁶ Taiteilijoiden osuus oli sotapropagandisteiksi valituista kuitenkin selkeästi pienempi kuin lehtimiesten ja mainosmiesten.⁴¹⁷ Lehtimiesten ja kirjailijoiden käyttäminen valtion sotapropagandassa ei ollut ainutlaatuista. Olavi Huhtalan propagandan oppikirjassa (1937) kerrottiin, kuinka venäläiset kouluttivat kirjailijoita propagandatehtäviin. Huhtala opasti, että ”kirjallisuuden avulla pyritään vaikuttamaan ennen kaikkea sivistyneistöön, johon perustelemattomat väitteet eivät yleensä tehoa”.⁴¹⁸

Kirjailijoiden tarinoiden avulla suomalaiset saatiin asennoitumaan toivotulla tavalla yllättäen puhjenneeseen sotaan. Artturi Leinonen kirjoitti pienoistarinan *Suomen Kuvalehden* otsikolla ”Nuori isäntä lähtee”. Tarinassa sodan velvollisuuksiin lähtenyt sotilas siirsi vastuuta vasta 7-vuotiaalle pojalleen: jos isä ei pääse ajamaan hevosta, saa poika tärkeän tehtävän.⁴¹⁹ Aikakauslehtien palstoilla julkaistiin myös uuteen tilanteeseen liittyviä mm. Yrjö Jylhän ja Mika Waltarin runoja ja tarinoita. V. A. Koskenniemen tuotantoa luettiin eniten kirjailijoista Yleisradiossa.⁴²⁰ Säveltäjä Sulho Ranta sovitti Yrjö Jylhän tekstejä sotilasmarsseiksi tai -lauluiksi.⁴²¹

Historiantutkimuksessa on kuvailtu, kuinka sota 1939 yhdisti suomalaisia yli kielirajojen ja maailmankatsomusten. Yhteistä rintamaa tulkittiin myöhemmin ihmeeksi, koska taustalla vaikuttivat ideologiset ristiriidat: kansan jako vasemmistoon ja oikeistoon. Sattumasta ei ollut kysymys, sillä henkisen valmennuksen eteen tehtiin tehokasta kotimaan propagandaa. Yhdistymistä yhteisen asian eteen on kuvattu sisäisten erimielisyyksien ohittamisella esimerkiksi kirjallisessa kulttuurielämässä. Kuten mainittu, ennen sotaa vallitsi kulttuurikriisi kirjallisuudessa, mutta sodan aikana kulttuuriväki ryhtyi ponnistelemaan yhteisen päämäärän eteen.⁴²² Esimerkiksi Matti Kurjensaarelle talvisotaan osallistuminen muodostui suorastaan pyhäksi tehtäväksi. Ihmisiä yhdisti paitsi isänmaa myös uskonto. Kristinuskoa käytettiin tehokkaasti hyväksi sotapropagandassa. Sodan julmuuksien keskellä oli luontevaa etsiä lohdutuksen luokse, jota uskonto ja kirkko tarjosivat, mutta ei pidä myöskään väheksyä propagandan liittoutumista kirkolliseen sanomaan. Sota Suomen itsenäisyyden puolesta oli pyhää sotaa isänmaan puolesta, johon luontokin yhtyi puolustaen suomalaisia. Huumoria ei sotakuvauksista 1939–40 suomalaisesta kaunokirjallisuudesta juuri löydy.⁴²³ Uskonnolla vahvistettiin puolustustahtoa, mikä sitten heijastui maakuvaan sotilaiden urhoollisuutena ja lojaalisuutena.

Papit valistivat ja lohduttivat rintamalla. Suomelle syntynyt uhka koski koko kristikunnan vapaata tulevaisuutta, ja siksi Suomen arkkipiispa Erkki Kaila oli lähettänyt länsimaiden kirkkokuntien johtajille vetoamuksen evankeliumin julistamisen vapaudesta Suomessa. Tämä ei kuitenkaan riittänyt uskonvapauden varmistamiseksi, vaan puolustus-hallinnon propagandaosasto valmisti mm. nelisivuisen syväpainolehden ”Pyhään sotaan”, jonka tarkoituksena oli kuvien ja sanoin havainnollistaa maailmalle, että puna-armeija oli Suomen kautta uhkaamassa koko länttä. Esite painettiin englannin, saksan ja ranskan kielillä ja painos kussakin oli 50 000 kappaletta.⁴²⁴

Kirkonmiesten toiminta oli ristiriidassa kristinuskon oppien kanssa, mutta sodassa kaikki keinot olivat sallittuja, kuten aikakauden propagandan oppikirjat opettivat. Uskonnollisten oppien soveltaminen yhteiskunnallisten pyrkimysten alttarille oli yksi syy ”länsi-

maisen kulttuurin perikatoon”, jolle sodan päätyttyä henkisesti tilitysvaiheessa etsittiin eloonjäämisen mahdollisuuksia.⁴²⁵ Yksi Suomen vastapropagandan muodoista, joka liitti sodan kristinuskon puolustamiseen, oli puhe puna-armeijan jumalattomuudesta. ”Suomen kautta Eurooppaan pyrkivä puna-armeija on todistettavasti jumalattomuuden hyökkäysarmeija, sillä valtiovalta Neuvostoliitossa on jumalattomuusliikkeen tuki ja liikkeelle-paneva voima. Niinpä puna-armeijan sotilaita koulutetaan jumalattomuussoluiksi.”⁴²⁶ Venäläisten sotilaiden eroa suomalaisiin osoitettiin vihollisen uskonnottomuudella.

Kirjailijat ja muut taitavat kynämiehet saivat toimia keskusorganisaatioiden lisäksi rintamalla tiedotuskomppanioissa kirjoittamassa isänmaan kannalta sopivaa tekstiä propagandaa varten. Propagandaan sopimattomat rintamalta tulleet tekstit eivät tulleet julki vaan jäivät sensuurin haaviin.⁴²⁷ Myönteisen maakuvan syntyyn vaikuttivat myös muiden maiden sensuurikoneistot ja sotapoliittiset strategiat: siis muiden maiden tekemä propaganda- tai julkisuusdiplomatia. Ruotsi ei esimerkiksi ollut mukana sodassa, mutta tuki Suomea turvallisuuspoliittisista ja humanitaarisista syistä käyttäen kuninkaallista perhettä keulakuvanaan.⁴²⁸

Sodan ajankohta vaikutti: Suomessa sodittiin ennen kuin suursota levisi. Suomen tilannetta ehdittiin rauhassa uutisoida. Antikommunismien sanoman levittäminen sai raamatullisen Daavid ja Goljat -asetelman, mikä vaikutti suoepän kirjoittelun taustalla. Pieni Suomi taisteli vapautensa puolesta kommunisteja vastaan.⁴²⁹ Vertausta käytettiin etenkin Yhdysvaltojen lehdistössä.⁴³⁰ Myytti suomalaisesta sotilaasta, joka oli urhoollisempi ja taitavampi kuin yksikään neuvostosotilas, siirtyi lehti uutisten ja dokumenttielokuvien avulla ihmisten mieliin muualla paitsi vihollismaassa. Neuvostoliiton puna-armeijan todisteisiin nojaten Neuvostoliitossa levitettiin puolestaan päinvastaista tarinaa Suomen petomaisista barbaareista ja luihuista sotilasta.⁴³¹ Neuvostoliitonkin kansalaiset joutuivat suomalaistarkkailijoiden mukaan lopulta vuonna 1940 lukemaan maan tärkeimmästä lehdestä *Pravdasta*, että Suomi voitti propagandasodan, vaikka Neuvostoliitto voitti aseellisen sodan. Propagandan merkitys sodan tehokkaana aselajina oli tullut Suomen esimerkin valossa todistetuksi.⁴³²

Erään tutkimuksen mukaan kirjailijat vaikenivat Suomessa todellisista sotakokemuksistaan ja purkivat ahdistusta ja arvottomuuden tunnettaan sotien päätyttyä muulla tavalla kuin julkisesti.⁴³³ Kun koko totuutta sodasta ei kerrottu, tarina vuonna 1939 syntyneestä yhtenäisestä rintamasta ja sankarillisista sotilasta vahvistui. Sotilailla oli varmasti myös pelkoja ja ristiriitaisia tunteita, mutta niistä vaiettiin. Yhtenäistä rintamaa ja pelottoman sotilaan tarinaa vaalittiin. Se oli tärkeä psykologinen viesti jatkosodan aikana, ja sitä toistettiin pitkään molempien sotien jälkeen keskeisenä osana maakuvan viestintää.

Valtioneuvoston sodanajan tiedotusorganisaation keskeinen propagandatehtävä liittyi kansalaisten mielialoihin ja sitä kautta identiteettiin. Kansallisen yksimielisyyden tueksi oli perustettu 1940 Suomen Aseveljien Liitto (SAL). Myös Yleisradion tehtäviin kuului hoitaa osaltaan puolustustahdon ylläpitämistä.⁴³⁴ Kotimaan propagandan erityisen tehokkaana välineenä toimivat ylipäällikkö Mannerheimin talvisodan aikana lähettämät radioviestit suomalaisille. Mannerheimin päiväkäskyt suunnattiin säännöllisin väliajoin sotilaille rintamalle sekä sairaaloihin mutta myös koteihin. Päiväkäskyt olivat psykologista tiedottamista vailla vertaansa kotimaassa. ”Me taistelemme kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta”, kuului talvisodan ensimmäinen päiväkäsky joulukuussa 1939.⁴³⁵

Propagandalla vaikutettiin paitsi sotilaisiin myös perheisiin. Sekä Mannerheim että hänen tukijoukkonsa olivat päiväkäskyjen perusteella taitavia viestijöitä. Päiväkäskyt saavut-

tivat käytännössä koko kansan yhtä aikaa. Viestit perustuivat toistoon ja laajaan peittoon kohderyhmissä. Radio, jossa päiväkäskyt välitettiin ennakkoon mainostettuina aikoina, löytyi lähes jokaisesta korsusta ja kodista. Viestit olivat lyhyitä ja selkeitä. Niissä korostettiin suomalaisotilaiden, yksilöiden ja ryhmien moraalialia ja käsitystä itsestään tärkeinä toimijoina kansakunnan olemassaolon kannalta. Päiväkäskyjen ytimekkäät ja osallistavat viestit vaikuttivat osaltaan isänmaallisuuden tunteen kasvuun. Päiväkäskyjen sisältö tuli esiin kirjailijoiden päiväkirjoistakin.⁴³⁶

Mannerheim oli suomalaisen sotilaan ihannekuva. Hänellä oli henkilönä voimakas kulttiasema tiedotuskomppanian sotilaiden joukossa. Taitavat kirjeenvaihtajat, kuten kirjailija Martti Haavio, rakensivat teksteillään sotilaista pelottomimman johtajan julkisuuskuva.⁴³⁷ Päiväkäskyt eivät kuitenkaan aina onnistuneet tavoitteessaan. Mannerheimin ns. miekantuippipäiväkäsky vuonna 1941 on tutkimuksien valossa nostettu suurimmaksi sotapropagandan harha-askeleeksi. Se edisti Suur-Suomi-ajattelua tavalla, jota jouduttiin diplomaattisesti pehmittelemään jälkikäteen.⁴³⁸

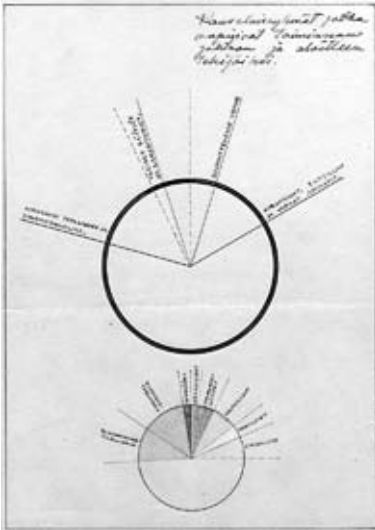
KULTTUURIPROPAGANDAA BOLSEVISMIN VASTAISEEN TAISTELUUN

Kulttuuri oli mukana valtioneuvoston tiedotuskeskuksen agendassa. Kulttuuripropagandan tärkeä tehtävä oli tukea yleistä propagandaa eli osallistua bolsevismin vastaiseen taisteluun, mutta tätä tehtävää ei talvisodan ajan kulttuuria koskevissa muistioissa aivan suoraan sanottu. Kulttuuria piti suojella ja sen asemaa vahvistaa. Kulttuuri koettiin sodan keskellä tärkeäksi mahdollisuudeksi myönteisen maakuvan ylläpitämisessä. Eräässä talvisodan aikaisessa muistiossa esimerkiksi ehdotettiin kiireellisesti sijoitettavaksi Ranskaan, Italiaan, Englantiin ja Yhdysvaltoihin oma kulttuuripropagandan ”keskusmies”. Sellainen tarvittiin erilaisten toimijoiden avuksi näissä maissa antamaan ohjeita ja neuvoja kulttuuripropagandaa harjoittaville tahoille. Ehdotus oli yksityiskohtainen. Mukana oli nimiä, joille keskusmiehien rooli sopisi. Esimerkiksi Italian lähetystön kanslia-apulaiselle Liisi Karttuselle toivottiin enemmän aikaa keskittyä puhtaasti kulttuuriseen tehtävään, Columbian yliopiston professori John Wuorisen katsottiin olevan pätevä siksi, että hän oli ehtinyt toimia sikäläisen Suomen Tietotoimiston johdossa. Ehdotus kiirehti myös suhdetoimintaan kykenevien ihmisten matkustamista etenkin Yhdysvaltoihin. Allekirjoittamattomassa muistiossa huomautettiin, että arkkitehtipari Aalto oli Yhdysvaltoihin jo menossa ja Alvar Aallolla oli paljon yhteyksiä siellä.⁴³⁹

Tätä muistiota virallisempi yritys panostaa kulttuuripropagandaan tapahtui opetusministeri Uuno Hannulan toimesta. Tammikuussa 1940 valmistunut muistio kiteytti asetetun tarkoituksen harkita keinoja ”ns. kulttuuripropagandan” järjestämiseksi ja levittämiseksi ulkomailla. Toimikunta rajasikin pois kotimaassa harjoitettavan sanomalehti- ja radiopropagandan. Se otti mukaan mietintöön seuraavat tärkeäksi kokemansa maat: Yhdysvallat, Ranska, Italia, Skandinavia, Englanti, Sveitsi, Unkari, Viro, Espanja, ”Itämaat”, Etelä-Amerikka, slaavilaiset maat ja Saksa. Kulttuuripropagandaa Neuvostoliittoon ei sodan takia tietenkään edes harkittu. Raportissa korostui oman liitteen myötä Yhdysvaltojen merkitys.⁴⁴⁰

Neuvottelukunta⁴⁴¹ tähdensi kulttuuripropagandan merkitystä Suomelle sodan alkuaikaa liittyvän ”sensaatiovaikutuksen” laimentuessa. Kulttuurin avulla haluttiin ylläpitää

Alvar Aallon valtioneuvoston tiedotusorganisaatiolle laatima kohde-ryhmäsuunnitelma Yhdysvaltoihin suunnattua propagandaa varten. Kuva: Kansallisarkisto.

yleistä kiinnostusta maata kohtaan. ”Tämä propaganda on sitä tärkeämpi, koska se voi toimia sekä ulko- että sisäpoliittisten riitakysymysten ulkopuolella ja koska sillä on kantavuutta yli nykyhetkenkin”, muistio huomautti.⁴⁴² Lähtökohtana oli siis hyödyntää kulttuuria, koska se ei ole poliittista.

Neuvottelukunta otti ensimmäiseksi varsinaiseksi tehtäväkseen luettelon laatimisen niistä kotimaisista kulttuurihenkilöistä, joilla oli hyviä ulkomaisia suhteita ja edellytyksiä vieraskielisten kirjoitusten kirjoittamiseen sekä riittävä kielitaito voidakseen esiintyä esitelmänpitäjinä tai kulttuurin asiamiehinä ulkomailta. Listalla oli esimerkiksi Ranskan kohdalla yli kaksikymmentä korkeakoulu- ja taidemaailmaa edustavaa henkilöä, sellaisia kuin professori Yrjö Hirn ja tohtori Bertel Hintze. Yhdysvaltain ja Kanadan listalla oli niinkään ammattilaisia metsätieteistä sosiologiaan. Italiaan sopiviksi katsottiin mm. V. A. Koskenniemi sekä Onni Okkonen. Saksan kulttuurisuhteisiin löytyi eniten osaajia. Listalle nostettiin mm. Maila Talvio, säveltäjä Lauri Kilpinen, kirjailija Lauri Viljanen ja arkkitehti Alvar Aalto.⁴⁴³ Skandinavia ei ollut tässä listassa mukana.

Raportissa sanottiin, että kussakin maassa kulttuuripropagandan tuli olla sisällöltään erilaista. Saksan kohdalla todettiin tilanteen vaativan ”varovaista henkilökohtaista” toimintaa, mistä syystä kirjeet ja suullinen vetoaminen katsottiin parhaiksi keinoiksi. Yhdysvalloissa tilanne nähtiin kokonaan toiseksi, ja siellä ei raportin mukaan todellakaan toivottu jätettävän käyttämättä kaikkia mahdollisia keinoja vaikuttaa tehokkaasti. Etenkin siksi, että merkitys ei ollut ainoastaan kulttuuripoliittinen vaan myös taloudellinen. Neuvottelukunta suositti lisäksi Skandinavian suhteita varten oman toimiston perustamista Tukholmaan. Sen mukaan pohjoismaisia kulttuuripiirejä tuli käyttää hyödyksi Suomen edun kannalta.

Neuvottelukunta toivoi myös hallitukselta vahvistusta toiminnan ohjaamiseen ja eräänlaista katto-organisaatiota ja varoja ainakin alkuun. Tärkeää ehdotuksessa oli toimia kiireellisesti. Ylipäänsä kulttuuripropagandan toimintaohjelmaan kuului muistion laatijoiden mukaan sisällyttää paitsi selvitys Suomen kulttuurielämästä, antaa myös selostusta Suomen ja Venäjän suhteista ja näkökohtia bolsevismin aatteiden leviämisestä.⁴⁴⁴ Kulttuuripropagandaehdotus oli sidoksissa sodan ulkopoliittikaan ja sisälsi sisäisen ristiriidan. Samalla kun neuvottelukunnan kulttuuripropagandan edistämisen ideana oli korostaa kulttuurin erillisyyttä politiikasta ja ulkopoliittikan suurvaltasuhteista, toimikunnan johtopäätöksissä perusteina olivat niin taloudellisen (taloudellinen etu Yhdysvalloista), maanpuolustuksellisen kuin humanitaarisen edun hakeminen Suomelle kulttuurin avulla. Taistelu bolsevismia vastaan oli sekin mukana tässä kulttuu-

ripropagandaa pohtivassa muistiossa, vaikkakin diplomaattisin sanankääntein ”aatteiden leviämisen” seuraamisen muodossa.

Suhteet Yhdysvaltoihin nähtiin kulttuuripropagandan kannalta erityisen tärkeinä. Kulttuuripropaganda tuli ensiksikin ulottaa kuvauksen mukaan liikemiehiin, koska he toimivat oppineiston kanssa tiiviimmin kuin Suomessa. Median rooli korostui: ”kulttuuripropaganda tarvitsee sanomalehdistön tukea”. Muistiossa otettiin myönteistä kantaa Alvar Aallon suunnittelemaan *Human Side* -julkaisuun. Etenkin Sibelius, mutta myös Sillanpään Nobelpalkinto olivat kulttuuria, jota tuli hyödyntää maapropagandassa.⁴⁴⁵ Yritykset luoda lisää resursseja ulkomaan kulttuuripropagandaan jäivät uudelleen puhjenneen ja pitkittyneen sodan jalkoihin ja kärsivät rahallisen tuen puutteesta. Muistio itsessään kuitenkin todisti, että kulttuurin arvo sotapropagandassa ja diplomatiassa huomattiin vuosina 1939–40. Into oli korkealla. Puhetta kulttuurin arvosta käytiin sodasta huolimatta, tai kenties juuri sen takia. Vaikka kulttuurin keskusmiehen vakansseja ei perustettu, kulttuurin merkitys ainakin joissakin piireissä ymmärrettiin hyvin tärkeäksi osaksi diplomatiata. Kulttuurin avulla haluttiin vedota humanitaariseen sympatiaan. Sodan uhka oli uhkaa kulttuurista pääomaa kohtaan, joka liitti suomalaiset osaksi länsimaista kulttuuriperintöä. Tätä sidosta osattiin hyödyntää maakuvan viestinnässä.

Yksi kulttuuria edistänyt henkilö oli liikemies ja kulttuurivaikuttaja Amos Andersson. Joulukuussa 1939 hän kirjoitti muistion tiedotuskeskukselle siitä, kuinka Ruotsiin pitäisi perustaa propagandaa edistävä tiedotustoimisto. Suomalaisen musiikin levitys Pohjoismaiden radioasemille huomioitiin muistiossa. Ruotsi oli Anderssonin mielestä mitä luonnollisin maa etenkin pohjoismaisten suhteiden edistämiseen, mutta myös tiedonvälitys muihin maihin, etenkin Italiaan, Ranskaan, Englantiin ja Yhdysvaltoihin tuli raportissa esiin. Suomen propaganda oli Andersonin mielestä jäljessä Euroopan maiden tasosta. Siksi toimiston perustaminen oli tärkeä asia, jota ei saanut jättää politiikan jalkoihin.⁴⁴⁶

ALVAR AALLON TOIMISTO A JA MAAILMANNÄYTTELY 1939–40

Tiedotuskeskuksen alaisina, mutta sen toiminnasta itsenäisinä toimivat jotkut yksityisten hoitamat propagandatoimistot, kuten kirjailija Örnulf Tigerstedtin ”Sanomahuolto” ja arkkitehti Alvar Aallon ”Toimisto A”. Tigerstedtin toimisto haluttiin päämajan propagandistien toimesta ”ottaa haltuun”, koska se aiheutti häiriötä.⁴⁴⁷ Aallon ”Toimisto A” syntyi syyskuussa 1939, ja se keskittyi hyödyntämään Aallon arkkitehtitoimiston luomia yhteyksiä maan henkisen ja taloudellisen edun hyväksi etenkin Yhdysvalloissa. Vänrikki Aalto toimi propagandatehtävissä tiedotuskeskuksessa, mutta Toimisto A teki projekteja erillisenä toimistona.⁴⁴⁸ Aallon Toimisto A toimi vuosina 1939–40. Jatkosodan aikana johtaja Heikki Reenpää⁴⁴⁹ nimitti Aallon luutnantiksi propagandan ”erityiskäyttöön”.⁴⁵⁰

Toimisto A:n eli Byrå A:n asioita hoidettiin välillä Artekista ja kotitoimistosta käsin. Aalto sai asua kotonaan Munkkiniemessä. Aino Aalto ja lapset asuivat Porin lähellä Bogarskärissä Ahlströmin suvun omistamassa kiinteistössä, josta hoidettiin Aallon arkkitehtitoimiston asioita. Hyvin harvoille yksilöille suotiin yhtä paljon vapauksia talvisodan aikana kuin Alvar Aallolle.⁴⁵¹ Tiedotuskeskukselle suunnatusta maaliskuussa 1940 päiväystä selvityksestä käy ilmi, että sekä arkkitehdin että sotilaan roolit olivat Aallolla tiiviisti yhdessä.

New Yorkin maailmannäyttelyn Suomen näyttelyn sisältöön tehtiin muutoksia sodan takia. Muutoksista vastasi Alvar Aallon Toimisto A. Se raportoi suunnitelmistaan ja tekemisistään valtioneuvoston tiedotuskeskuksen johdolle. Kuva: Designmuseum.

Alvar ja Aino Aalto Munkkiniemessä vuonna 1941. SA-kuva.

Hän matkusti maaliskuussa 1939 New Yorkin maailmannäyttelyn järjestelytehtäviin.⁴⁵² Vuonna 1939 avatun näyttelyn aukioloaikaa pidennettiin, ja Suomen osastoa haluttiin järjestää uusiksi sota huomioon ottaen. Toimisto A:ta koskevasta suunnitelmasta käy ilmi, että vänrikin poissa ollessa toimiston työtä valvoi Maire Gullichsen, konttoripäälliköksi mainittiin Lars Spanger.⁴⁵³

Toimisto A:n tehtäväkenttä koostui erilaisista maapropagandaan liittyvistä elementeistä. Se tahtoi mobilisoida Skandinaavista kulttuurimaailmaa toimimaan Suomen hyväksi länsimaihin ja Yhdysvaltoihin päin. Suunnitelmassa lueteltiin kolme keskusta (Uppsala, Göteborg ja Oslo), jotka tekivät tätä tehtävää todeksi yhdessä Aallon sisäpiiriin kuuluvien kanssa. Keskusten johdossa oli ruotsalaisia ja norjalaisia professoreita (esim. Aallon hyvä ystävä Gregor Paulsson) ja muita Aallon tuntemia henkilöitä. Maire Gullichsenin tehtävä oli toimia yhteydenpitäjänä liikemiespiireihin, ”teknikoihin” ja taiteilijoihin. Toimiston tehtäviin kuului valvoa Skandinaviassa ja Yhdysvalloissa alulle pantua ideaa eli *The Human Side* -julkaisua ja järjestää sen sisältöön ja levikkiin liittyviä asioita. Lehti jäi unelmaksi. Suunnitelmissa se eli koko länsimaisen kulttuurin puolestapuhujana. Toimisto A:n tehtäviin kuului myös ”huoltaa” arkkitehtuuri- ja taideteollisuuslehtien Suomi-numeroita ulkomailla. Yksi tärkeä tehtävä, jota Aalto itse sotilaana samana vuonna tarmokkaasti sittemmin ajoi, oli stimuloida avustuksia eli ”reaalipäämääräisiä erikoiskeräyksiä” Suomelle. Tarkoitus oli valvoa, että jo olemassa olevat Norjan ja Ruotsin avustusjärjestöt toimivat tehokkaasti.⁴⁵⁴

Aallon laatimassa suunnitelmassa oli lueteltu liitteenä tahoja, joihin Toimisto A oli ja olisi yhteydessä. Yhteyksien luettelossa oli mukana monia maita ja vastuuhenkilöiden nimiä, kuten Sveitsi (rouva Héléne de Mandret apunaan Alfred Roth ja Paul Bernoulli), Italia (tohtori Giuseppe Pagano) ja Englanti (P. Morton Shand, H. de C. Hastings, Godfrey Samuel). Shandin rooli Aallon huonekalujen markkinoinnille ja myynnille Englannissa jatkui erittäin tärkeänä. Aallon ystävyyskontakteihin kuului maailmankuuluja arkkitehteja, kuten Le Corbusier, Moholy-Nagy ja Lloyd Wright, mutta muitakin kuuluisia kontaktoitavia henkilöitä, etenkin *The Human Side* -suunnitelman kohdalla, listattiin. Aallon jakelulistalla oli esimerkiksi kirjailijoita Hemingwaystä Steinbeckiin.⁴⁵⁵

”Työtulosraportissaan” tiedotuskeskuksen johdolle tammikuussa 1940 Aalto kertoi lähettäneensä 140 kirjettä henkilökohtaisesti tuntemilleen ihmisille Yhdysvalloissa. Yksi muoto avustusmyönteisen ilmapiiriin luomiseksi oli perustaa yliopistoihin Suomi-klubeja. Harvardissa kontaktina toimi ystävä Walter Gropius, joka vastasi sähköitse tekevänsä voitavansa.⁴⁵⁶ Aalto tunsikin nimekkäiden arkkitehtuuriopettajien lisäksi oppilaita, joita oli itsekin Yalen yliopistossa opettanut. Näihin kahteen yliopistoon Suomi-toiminta saatiin järjestettyä. Aallon mukaan kulttuuriväki, etenkin amerikkalainen kirjailijaeliitti, piti saada ”Suomen puolelle”. Muistiossaan hän huomautti rakentaneensa itse suhteet tärkeisiin kirjailijoihin vuosina 1938–39.⁴⁵⁷

Eräs Toimisto A:n tärkeä tehtävä oli avustaa arkkitehti Aaltoa työssään New Yorkissa. Maailmannäyttelyn yhteydessä esiintyi nimittäin tarvetta uusille kuva- ja filmihankinnoille, ja kuvamateriaalin hankinta oli Toimisto A:n tehtävä. Arkkitehtipari Aallon mielestä maailmannäyttely tarvitsi lisäaineistoa, joka liittyisi sotaan ja näyttelyssä kävijät siten ymmärtäisivät ”yleismaailmallisen kulttuurin suojeluksi” käytävää taistelua. Rahoitus suojelulle järjestyisi kyllä Yhdysvalloista, Aalto uskoi.⁴⁵⁸ Alvar (ja Aino?) Aalto osoittivat taustasuunnitelmissaan ymmärrystä taiteen käyttämisestä Suomen hyödyksi. Maailmannäyttelyn Suomen osaston muutostyöt tehtiin sotapropagandaa tukien. Lopputulos alkuperäisessä maailmannäyttelyssä vuonna 1939 oli onnistunut. Suomen rakennustaiteen lautakunta

kirjasi vuosikertomukseensa 1939: ”Suomen osasto sai ulkomaiselta asiantuntemukselta ylistävää tunnustusta.”⁴⁵⁹ Muutostyöt toteutettiin vuoden 1940 aikana.

Aalto kirjoitti propagandaan liittyvistä havainnoistaan johtaja Heikki Reenpäälle tiedotuskeskukseen. Aalto oli huomannut, että muutkin kuin suomalaiset tekivät propagandaa, mutta etenkin ruotsalaisten hyväntekeväisyys ei aina ollut sitä parasta propagandaa maalle, kuten Aalto kuvaili ja kirjoitti: ”...ruotsalainen Suomipropaganda liian suuressa määrin vetoaa sääliin”. Kirje on päiväämätön, mutta siitä käy ilmi, että se oli kirjoitettu laivalla. ”Tällä laivallakin on ruotsalaisia Suomipropagandisteja. Koetan järjestää heidän työnsä niin, ettei ainakaan ole vahinkoa...”⁴⁶⁰

Propaganda oli Aallolle ennen kaikkea suhdetoimintaa. Aalto korosti henkilökohtaisia suhteita oikeisiin tahoihin. ”Tärkeistä tärkeimmäksi” tehtäväksi luettelossaan erilaisista propagandatehtävistä Aalto sanoi päämäärän saada Skandinavian maat ja sen tiede- ja taidepiirit toimimaan yhdessä ”painostuksessa” Yhdysvalloissa ja Englannissa Suomen (välillä ilmaistuna laajemmin koko Skandinavian ja länsimaisen kulttuurin) hyväksi. Tätä varten Aalto ehdotti VTK:n johtajille, että täysin yksityinen, lähetystöjen ulkopuolella toimiva sihteeristö perustettaisiin hoitamaan propagandaan ja varainhankintaan liittyviä asioita. Sen johtoon pitäisi saada Maire Gullichsenin kaltainen sisukas ihminen. Gullichsenin toimisi Oslostä käsin. Aalto otti Gullichsenin suhteet ja roolin monessakin kirjeessä esille korostaen esimerkiksi rouva Gullichsenin suoria suhteita Norjan hoviin. Aalto kuvaili henkilökohtaisen suhdetoiminnan tärkeyttä suhteessa valtionorganisaatioon: ”...pitäisin erinomaisen välttämättömänä että toiminta säilyttäisi privaattiluonteensa eikä millään tavalla sekoitettaisi lähetystöjä tai virallista toimintaa tähän koska sellainen saattaa vahingoittaa henkilökohtaisen suhteen voimalla voitettuja asioita.”⁴⁶¹

Aallon suunnitteleman varainkeruun tavoitteena oli rakentaa ”taisteleva ilmahyökkäys-suoja”. Siviilejä voitiin suojella hankkimalla rahaa, jolla puolestaan oli tarkoitus hankkia ilmatorjuntaa varten lentokoneita ja kerätä ilmatorjuntajoukkoja ja vapaaehtoisia lentäjiä eri maista.⁴⁶² Keräysoperaatio kohdennettiin Pohjoismaihin, Eurooppaan ja etenkin Yhdysvaltoihin, mutta epäilyt Suomen puolueettomuudesta hetkellä, jolloin Yhdysvalloissa nostettiin puolueettomuuden ideologiaa, johtivat siihen, ettei rahaa ylipäänsä saatu kerättyä toivottua määrää. Aallon rooli jäi pieneksi, mutta Aallon ystävällä Lawrence Rockefellerillä oli merkitystä lahjoittajana entisen presidentti Hooverin johtamalle For Finland -komitean avustuskeräystoiminnalle. Hooverin kampanjan avustajat onnistuivat keräämään kaksi miljoonaa dollaria.⁴⁶³

Aalto teki suhdetoimintaa sähkösanomien avulla. Lawrence Rockefellerille menneissä sähköissä paljastuu ”surrealistinen” tyyli. Yhteen sähköeseen on saatu mahtumaan Maginot-linja, poliisiterrori, avunpyyntö Suomelle, huoli maailmasta ja henkilökohtaiset uudenvuodentoivotukset.⁴⁶⁴ Aallon englannin taito oli vielä talvisodan aikana suppea. Tämä ei kuitenkaan näytä olleen mikään hidaste kulttuuripropagandisti Aallolle. Aallolla oli myös omia projekteja. Hän suunnitteli kokeilevaa amerikkalaista kaupunkia projektinimellä *Amerikkalainen kaupunki Suomessa (An American Town in Finland)*. Rakentaminen oli tarkoitus hoitaa osin Ahlströmin ja Maire Gullichsenin suhteilla ja rahoilla, mutta etupäässä yksityisten yhdysvaltalaisien, kuten Lawrence Rockefellerin avulla. Arkkitehtuurisuunnitelmasta ilmestyi kesäksi 1940 kirjanen, jota Alvar Aalto postitti kirjeiden kera sellaisille vaikutusvaltaisille henkilöille, kuten Henry Ford, Franklin D. Roosevelt ja Herbert Hoover.⁴⁶⁵

Aalto suunnitteli vänräkinä New Yorkin maailmannäyttelyn uusimista sellaiseen asuun, että se vastaisi nykytilannetta ja sen asettamia vaatimuksia propagandalle. Aalto halu-

si antaa ”käsitystä, ettei Suomi ole kiihkonationalistinen valtio, vaan rauhaan ja yhteistoimintaan tähtäävä kaikilla niillä rajoillaan, missä tämä on ollut mahdollista”. Dokumenttikuvia sodasta tuli lisätä, kuitenkin siten, ettei synny kauhukuvauksen tunnelmaa. Turismiosasto sai näyttelyssä Aallon mielestä toimia Suomelle annettavien avunantojen keskuksena. Tärkeää oli ohjata lahjoittaja ymmärtämään, että tuki menisi konkreettiseen kohteeseen, vaikkapa suomalaiskoulun korjaamiseen. Suomalaisen urheilukuntoa tuli osoittaa omalla kuvakokonaisuudella. Toimisto A vielä toivoi, että Ruotsin ja Norjan paviljonkeihin saataisiin ”erikoiset osastot”, joissa korostettaisiin Skandinavian asemaa ja Suomen suhdetta siihen.⁴⁶⁶

Vuosien 1939–40 maailmannäyttelyssä, jonka paviljonki on nostettu maailmannäyttelyiden tärkeimpien joukkoon vuosien 1900 ja 1937 paviljonkien rinnalle,⁴⁶⁷ Alvar Aallon asema kansainvälisen tason arkkitehtinä vahvistui. Juuri ennen maailmannäyttelyä vuonna 1938 Aallolla oli jo ollut merkittävä yksityisnäyttely muiden huippuarkkitehtien rinnalla Museum of Modern Artissa New Yorkissa. Aalto nousi modernin taiteen museon näyttelyn myötä samalle tasolle kuin maailmankuulut arkkitehdit Frank Lloyd Wright, Mies van der Rohe, Eduard Le Corbusier ja Oscar Niemeyer, joilla oli niinkään kunnia pitää yksityisnäyttely samassa museossa. Aallolle näyttelykutsu saapui suorana seurauksena onnistuneesta Pariisin-esiintymisestä.⁴⁶⁸

Maailman tulevaisuus (”The World of Tomorrow”) -otsikolla kulkenut maailmannäyttely vuosina 1939–40 oli kaikkien aikojen suurin. Suomen osuutta kuvasi motto *Finland – the country of freedom and democratic spirit*, jolla korostettiin maan vapautta ja demokratiaa. Alvar Aallon onnistuminen tapahtui yhdessä vaimonsa Ainin kanssa, vaikka jo maailmannäyttelyn aikaan monet halusivat nostaa esiin vain arkkitehti Alvar Aallon.⁴⁶⁹ Aaltojen rohkea luottamus puun ja kaaren muodon liittoon ei alkuun vakuuttanut kaikkia, ei lähtökohtaisesti edes hankkeesta vastannutta Suomen Messujen toimitusjohtaja Harry Röneholmia. Menestyksensä siivittämänä Aalto sai kuitenkin toteuttaa näyttelyn omien suunnitelmiansa mukaisesti. Aaltojen nerous nousi esiin ennen näkemättömässä näyttelyarkkitehtuurissa. Se oli vielä modernimpaa kuin vuonna 1937. Aallot luottivat valokuvan ja symboleiden voimaan, aivan kuten vuonna 1900 oli luotettu kalevalaisiin freskoihin Pariisissa. Ihminen sijoitettiin kuvissa rohkeasti osaksi luontoa. Sekä Pariisiin että New Yorkiin valokuvia ottivat tunnetut elokuvamaailman tekijät Aho ja Soldan sekä aikakauden tunnetut valokuvaajat, kuten Frederick Runeberg ja Heindrich Iffland. Kuvakollaasista ja sen toteutuksesta vastasi kuvaaja Eino Mäkinen. Lopputulos oli orgaaninen ja kokonaisvaltainen suomalaiskulttuurin esittely. Alvar Aallon sympatia marxilaisuutta kohtaan oli tunnettua ja tuli läpi Aaltojen arkkitehtuurifilosofiasta, mutta se oikeastaan hidasti Aallon menestyksen kasvua vain Suomessa.⁴⁷⁰

Aaltojen menestysnäyttelyissä vuosina 1937 ja 1939–40 oli aiempiin maailmannäyttelyihin verrattuna vähemmän kuvataidetta esillä. Taideteollisuutta sen sijaan esiteltiin runsaasti. Aaltojen näyttelyarkkitehtuuri oli itsessään taideteos ja kokonaisuus. Liian monen taiteilijayksilön esittely ei olisi kenties mahdollistanut kokonaisteoksen vaikutelmaa. Pariisissa esillä oli yksi tunnettu veistos: Wäinö Aaltosen veistos *Paavo Nurmi*. New Yorkissa esillä oli Aaltosen veistämä Sibeliuksen rintakuva. Molemmissa oli mukana myös veistoksia Gunnar Finneltä, Jussi Mäntyselältä ja Emil Wickströmiltä. Ryijyt hyväksyttiin New Yorkin näyttelyyn, sen sijaan Pariisissa niistä oli syntynyt kiistaa. New Yorkissa esillä olivat ryijytaiteen valovoimaisimmat 1930-luvun taiteilijat, kuten Eva Anttila, Maija Kansanen ja Lisa Johansson. Maalaustaide pääsi New Yorkissa valikoidusti esiin. Tyko Sallinen, He-

lene Schjerfbeck ja Anton Lindforss olivat tämän maailmannäyttelyn tärkeät suomalaiset maalarit.⁴⁷¹

New Yorkin näyttelyn avulla maakuva viimein niitattiin osaksi Skandinaviaa. Amerikkalaisille Suomi edusti demokratiaa sen kansallisen identiteetin, ei parlamentarismien konnotaatioissa. Suomeen liitettiin monia hyviksi katsottuja ominaisuuksia, kuten työeliäisyys, jota myös muu propaganda ja suosiollinen mediajulkisuus korostivat. Teollisuuspiirit moittivat kuitenkin tätäkin näyttelyä, sillä teollisuus ei saanut riittävästi näkyvyyttä patruunoiden mielestä. Näyttelystä kirjoitettiin suomenkielisissä lehdissä vähemmän kuin ruotsinkielisissä. Ehkä suomenkieliset lehdet eivät sodan aikana piitanneet tai ymmärtäneet, mitä Aalto oli tekemässä. Aallon kansainvälisyys ei kenties sopinut kalevalaisuutta suosivaan maakuvan viestintään.⁴⁷²

Aalto vaikuttaa toimineen hyvin määrätietoisesti ja energisesti propagandatyössään Suomen puolesta, mutta myös omien hankkeittensa eteenpäin viejänä. Kaksitoistakoh- taisen maailmannäyttelyn jatkosuunnitelman lisäksi Toimisto A suunnitteli muitakin näyttelyitä. Rahoituksen Aalto toivoi järjestettävän valtioneuvoston tiedotuskeskukselta, ja lähettämisen tuli tapahtua puolustusministeriön valvonnassa. Aalto kutsui ulkomaille suunniteltuja kiertonäyttelyitä nimellä *Mitä Suomi puolustaa*⁴⁷³ Kyseessä oli vuonna 1939 Helsingissä esillä ollut asuntonäyttely, jonka nimi piti Aallon mukaan muuttaa Yhdysvalto- ja varten. Mutta talvisota päättyi. Myös Maire Gullichsenin rahoittama kulttuurilehtihan- ke *The Human Side* sai jäädä. Tilalle tuli uusia, nyt jälleenrakentamiseen liittyviä projekteja, joita on kuvattu toisaalla tässä luvussa.⁴⁷⁴

Aallon ahkera sähköttäminen Yhdysvaltoihin vaikutusvaltaisille päättäjille, rahoittajille ja tunnetuille taiteilijoille ei voinut olla vaikuttamatta myönteiseen maakuvaan Yhdysval- loissa. Aallolla oli jo nimeä kansainvälisenä arkkitehtina maassa ja hän oli hyvin verkot- tunut ainakin kulttuuripiireissä. Nyt hän toimi maanpuolustuksen asialla. Aalto satoi sekä henkilökohtaisen että sotilaallisen työnsä saumattomasti samaan pakettiin. Aallon teke- män maapropagandan vaikutus perustui taitavaan suhdetoimintaan. Suomen tilanne tuli varmasti tutuksi vaikutusvaltaisille poliitikoille ja taiteilijoille Yhdysvalloissa, kun Aalto oli henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa diplomatian hengessä jopa maan presidentin kanssa. Aalto hyväksyi Suomen virallisen eli antikommunismia ajavan isänmaallisen tehtävän ja teki sen eteen rohkeasti ja aloitteellisesti työtä. Sellainen sopi hyvin myös Suomen ja Yh- dysvaltojen välisiin virallisiin suhteisiin. Paradoksaalisesti Aalto tunnettiin Yhdysvalloissa kuitenkin vasemmistosuuntautuneena arkkitehtina. Se ei ollut este tai edes hidaste, koska Aalto oli ennen kaikkea arkkitehti ja taiteilija, ei poliittinen henkilö. Aallon toiminta sodan aikana kertoo esimerkin yksilön voimasta Suomen kulttuurisen maakuvan historiassa.

SYMPATIA, JOKA MAAILMALLA SYNTYI 1939–40

Euroopan ja Yhdysvaltojen lehtien uutiset ja artikkelit olivat vuosien 1939–40 aikana hyvin myönteisiä Suomelle. Alvar Aallon aktiivista toimintaa myönteiselle maakuvalle Yhdysvalloissa ei ole syytä ylikorostaa, muttei myöskään vähätellä. Jokaisella ponnistuk- sella oli merkitystä. Hyvä maine Yhdysvalloissa merkitsi Suomelle paljon, kuten tämäkin tutkimus osoittaa. Myönteisen lehtikirjoittelun perusmotiivina olivat lähtökohtaisesti maiden omat ulkopoliittiset päämäärät ja voimakkaana ajurina kommunisminvastaisuus, eivät niinkään sodan vaiheiden tai varsinkaan suomalaisen kulttuurin seuraaminen ja tu-

keminen puhtaasta sympatiasta pientä maata kohtaan. Suomea ja sen sotilaita kuitenkin heroisoiitiin joidenkin maiden lehtikirjoituksissa.⁴⁷⁵

Ruotsissa Suomea ei nostettu jalustalle, mutta sympatia oli laajaa. Ruotsin näkökulmasta Suomea kohdannut kriisi kulmineitui kysymykseen puolustuksesta. Ruotsissa arveltiin jo lokakuussa 1939, että Suomen kohdalla alkaisivat vastaavat turvallisuusneuvottelut kuin Molotovin-Ribbentropin sopimuksen seurauksena Baltian maissa oli käyty. Ruotsalaiset katsoivat Suomen sota eri tavoin kuin muut tutkimuksen piiriin kuuluneet maat, koska Suomen tilanne oli uhka Ruotsille. Pelko siitä, että Neuvostoliitto valtaa Suomen ja Ruotsi saa uuden naapurin, vaikutti taustalla. Ryhmä kirjailijoita, etunenässä Selma Lagerlöf, kirjoitti ”koko maailmalle” vetoamuksen, jota edustivat ”Skandinavian tiedemiehet, kirjailijat, taiteilijat, pappismiehet ja kaikkiin älymystön ryhmiin kuuluvat henkilöt”. Vetoamuksessa huomautettiin Suomen taistelun merkitsevän koko Pohjolan taistelua, joka voi laajentua edelleen ”kaikkien länsimaiden taisteluksi”.⁴⁷⁶ Ruotsissa seurattiin sodan alun ja kulun vaiheita päivittäin. Kun ulkoministeri Eljas Erkkö kieltäytyi menemästä Moskovaan neuvotteluihin, jännitteet voimistuivat.⁴⁷⁷ Samalla, kun Neuvostoliiton painostus Suomea kohtaan lisääntyi, nostettiin Ruotsin lehdissä esille pohjoismaisen suuntauksen tärkeys. Ruotsin lehdissä julkaistiin artikkeleita, joissa nostettiin esiin eroja Suomen ja Baltian maiden välillä. Ruotsin lehdistö oli lähes yksipuolisesti Suomen puolella, ja sodan syyttyä tilannekuvauksia suorastaan tulvi ruotsalaislehdissä.⁴⁷⁸

Sankarikansan, moraalisen kansan, päättäväisen ja rohkean kansan kuva oli lähes kaikkien Suomessa vierailleiden läntisen maailman kirjeenvaihtajien yhteinen sanoma uutisoinnin yhteydessä maailmalla. Lehtimiesten raportoimana suomalainen sotilas, mutta yhtälailla nuori tyttö, oli stoalainen, kylmäverinen ihminen, joka vastaanotti kohtalonsa ilman tunteenpurkauksia. Lähes kaikissa ulkomaisten reporttereiden kirjoissa tai koosteissa kiitetään suomalaista lottaa.⁴⁷⁹ Suomalainen sotilas nousi vielä kerran kansalliseksi ikoniksi Väinö Linnan vuonna 1954 ilmestyneen romaanin *Tuntematon sotilas* avulla. Romaania on pidetty muuallakin kuin Suomessa kaikkien aikojen parhaimpiin sotakertomuksiin kuuluvana. Norjalainen historioitsija Karsten Alnaes on antanut suomalaiselle sotilaille oman kappaleensa kirjoittamassaan Euroopan historiassa.⁴⁸⁰

Suomen ja Neuvostoliiton sodan kuvasta tuli niin myönteinen Suomelle, että sodan loputtua maata kohtaan virinnyt yleinen sympatia maailmalla sai jotkut lehtimiehet lopulta epäilevälle kannalle tiedotuksen oikeellisuudesta. Epäilijätkin joutuivat toteamaan, että tiedonanto tai propaganda oli asiallista.⁴⁸¹ Myönteisestä lehtimiesten levittämästä kuvasta suomalaiset saivat kuulla jatkossakin sekä lehdistä että korkea-arvoisten poliitikkojen kuten Paasikiven suusta. ”Koko maailma ihmetteli ja ihaili Suomen sotilasta ja Suomen kansaa”, todensi valtioneuvos J. K. (Juho Kusti) Paasikivi maaliskuussa 1943 messuhallissa pitämässään puheessa. Puhe käännettiin englanniksi ja toimitettiin Yhdysvaltojen lehtiin.⁴⁸² Viestiä toistettiin eri tavoin. Mielikuvat vahvistuivat.

Suomi toimi pelon ja toivon tunteita herättävänä uutismateriaalina Euroopan eri maissa ja Yhdysvalloissa. Suomen puolelle asettumisessa oli mukana olennaisena osana ideologista taistelua bolševismia vastaan. Esimerkiksi *The New York Times* kirjoitti lokakuun 1939 ja maaliskuun 1940 aikana pelkästään Suomea käsitteleviä pääkirjoituksia 64 kappaletta. Suomea sivuttiin lehden pääkirjoituksissa 86 kertaa noiden kuukausien aikana. Lehti kuvasi sota vain Suomen puolelta, koska Neuvostoliitto ei päästänyt maahan ulkomaalaisia toimittajia. Noin kolmen ja puolen miljoonan asukkaan Suomi pystyi sodan alkukuukausina lyömään takaisin reilun 170-miljoonaisen kansan puna-armeijan joukot

kovassa pakkasessa. Vaikka sotatilanne muuttui suuremman eduksi, jäi elämään käsitys urhoollisesta pienestä kansasta ja sen sisukkaista ja taitavista sotilaista. Yhdysvalloissa Suomea ihailtiin sotilaiden taistelutahdon ansiosta.⁴⁸³ Sotilaspoliittisen tilanteen takia myös Suomen paviljonki maailmannäyttelyssä sai erikoishuomiota. Lehtien kirjoitukset talvisodasta saattoivat vaikuttaa näyttelyssä kävijöiden yleiseen tietämykseen. Suomen paviljonkia tarkasteltiin niidenkin tiedonjyvästen näkökulmasta, mitä ihmisille oli ehtinyt lehtien kautta muodostua.

Ranskalaisille Suomi oli suorastaan samaistumisen kohde vuonna 1940. Etenkin Mannerheimin yliluonnolliset sotajohdon taidot olivat esillä ranskalaislehtien kirjoittelussa. Koska Mannerheim ei antanut lehdille haastatteluja, ranskalaistunut tytär Sophie otettiin lehtien keulakuvaksi. Kommunistinen toiminta oli kiellettyä, joten äänenpainot ja ihailu Suomen vastarintaa kohtaan edustivat yksinomaan valtavirtaa Ranskassa. Suomen naiset, joilla toisin kuin ranskalaisnaisilla oli äänioikeus ja työntekoon liittyvää tasa-arvoa, olivat niin ikään Ranskan lehdissä erityisen kiinnostuksen kohteena. Urheilukin kiinnosti. Tiedusteluja tulvi edustustoihin niin paljon, että maassa perustettiin erillinen Suomen-avun keskuskomitea (Comité Central d'Assistance à la Finlande), jonka piiriin osallistui korkearvoista eliittiä. Myös Ranskan Rivieralla toimi hyväntekeväisyysjärjestö, jonka avustusten rahallinen arvo oli suuri. Varoja kerättiin mm. gaalailallisten muodossa. Kulttuuriväki oli aktiivinen hyväntekeväisyydessä. Suomen kunniaksi sävellettiin jopa sinfonia Ranskassa. Hyväntekeväisyyteen liittyviä kansalaisten tarjouksia oli monessa muodossa, ja hyvän tekemistä harrastettiin ennen kaikkea niissä piireissä, joissa vastustettiin kommunismia.⁴⁸⁴ ”Suomi (on) pariisilaisten harrastuksen aiheena”, otsikoi *Helsingin Sanomat* kirjeenvaihtaja Irja Spiran havaintoja Ranskassa.⁴⁸⁵ Kotimaassa saatiin lukea maakuva hiveleviä uutisia muistakin maista. Pianisti Hjordis Calas sai kokea edustavansa koko maata Brysselissä kadulla kävellessään vuonna 1940: ”kaikki ojentavat kätensä häntä kohti, osoittaen siten vaistomaisesti ihailuaan hänen uljasta maatansa kohtaan”. Calaksen kättä haluttiin puristaa, ”koska hän on suomalainen”.⁴⁸⁶

Mussolini suhtautui Suomeen myötätuntoisesti ja tällä tuella oli vaikutuksia Italian ja Saksan välisiin ulkopoliittisiin suhteisiin. Italian tuki oli varovaista, mutta se esimerkiksi myi Suomelle merkittävän määrän aseita talvisodan aikana saksalaisilta salaa. Italian valtavana julkisessa myötätunnossa Suomea kohtaan oli enemmän kyse Saksan- kuin Suomen-suhteista. Talvisodalla oli kuitenkin vaikutusta suursodan kehitysvaiheisiin.⁴⁸⁷ Vaikka sympatia Suomea kohtaan heräsi maailman lehdistössä, konkreettista apua sodankäyntiin Suomi sai selvästi vähemmän kuin se odotti. Tästä liian vähäisestä avusta kirjoitettiin romaaneissakin. Aikakauden keskeisiin kuuluneessa sotaromaanissa *Tuliholvin alla* (1940) Eino Hosia kirjoitti, kuinka rintamalle oli kantautunut tietoa ulkomaisen lehdistön, jopa Pariisissa asuvien Neuvostoliiton emigranttien tuesta. Sotilaan mieltä se ei jaksanut lämmittää. ”Mutta mitä meitä hyödyttävät nuo maailman kaikki vastalauseet, myötätunnon osoitukset ja moraaliset tuomiot, kun kuitenkin saamme taistella yksin, ilman sanottavaa ulkomaista apua?”⁴⁸⁸

Vaikka konkreettista apua ei tullut, yleinen sympatia, joka alkuvuodesta 1940 syntyi maailman lehdistössä, muodostui tärkeäksi paitsi maakuvalle myös suomalaisten omalle käsitykselle itsestään. Poikkeavaa kirjoittelua ilmestyi vihollismaassa Neuvostoliitossa. Neuvostolehdet, kuten kommunistisen puolueen päälehti *Pravda* ja toinen suurilevikkinen lehti *Izvestja*, levittivät Suomea koskevaa räikeää sotapropagandaa, jonka tavoitteena oli välittää Neuvostoliitossa käsitys sisäisesti yhteiskunnalliseen kumoukseen ajautuvasta

maasta. *Oppositio* oli lehtien mukaan nostanut Suomessa päätään vastustamaan maan luhua johtoa, kuten pääministeri Cajanderia ja Mannerheimia. Suomalaisjohtajia ilkkuvia pilapiirroksia käytettiin hyväksi sotapropagandassa.⁴⁸⁹

Länsimaiden antama runsas myötätunto ja suopeus kuitenkin voittivat. Suomi-kuvan tutkijat ovat kiteyttäneet maakuvan perustuneen ennen vuotta 1939 urheilusaavutuksille, Sibeliuksen musiikille ja velkojen takaisinmaksulle. Sodasta 1939–40 tuli maakuvan neljäs pilari.⁴⁹⁰ *Sympatiaa* ei tietenkään viholliselta herunut, mutta Suomi oli heti vuoden 1940 välirauhan solmimisen jälkeen aloitteellinen parempien suhteiden toiveissa. Suomi halusi lähestyä Neuvostoliittoa ystävällismielisesti. Opetusministeriössä alettiin pohtia, miten toiminta Suomen ja Neuvostoliiton keskinäisten rauhanomaisten suhteiden luomiseksi saataisiin organisoitua. Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seura aloitti järjestäytymisen, mutta samanaikaisesti kaupan ja teollisuuden piirissä kaavailtiin uutta, asiantuntijoista koottua suppeampaa katto-organisaatiota. Neuvostoliitossa toivottiin sille mieluisia henkilöitä. Vanhan seuran maine ei ollut erityisen hyvä johtavien piirien silmissä Suomessa.⁴⁹¹

Ryтин hallitus asetti heinäkuussa 1940 komitean tutkimaan venäjän kielen aseman parantamista kouluissa, mutta tämä ei johtanut tuloksiin. Elokuussa hallitus nimitti toimikunnan, jonka puheenjohtajaksi asetettiin professori Albert Hämäläinen ja jäseniksi tunnettuja kulttuurihenkilöitä: professori Ilmari Bonsdorff, tohtori Bertel Hintze, professori Gunnar Landtman, tohtori Yrjö Ruutu ja kirjailija Hella Wuolijoki. Tämän kulttuurisen elimen perustaminen oli osa vuoden 1940 jännittyneitä suhteita, joita varjostivat molemminpuoliset epäluulot.⁴⁹² Valtioneuvoston asettama toimikunta otti hyvin perusteellisen tarkastelun alle maiden välisen sivistyksellisen vuorovaikutuksen, jotta se saattaisi muodostaa käsityksen siitä, mitkä muodot soveltuisivat parhaiten kulttuurivuorovaikutukselle. Hyviä suhteita Neuvostoliittoon päin rakennettiin siis kulttuurin alueella. Toimikunta kokoontui 44 kertaa. Se kuuli 43 asiantuntijaa kaikilta kulttuurin, mutta myös urheilun ja tieteen aloilta. Laajaan muistioon kirjattiin ehdotuksia venäjän kielen opetukseen ja materiaaliin liittyen. Taiteista käännettävä kirjallisuus ja teatteri esityksineen, näytelmien käännoksineen sekä opintomatkoineen saivat runsaasti tilaa muistiossa. Myös säveltäen alueella suunniteltiin opintomatkvoja ja taiteilijavaihtoa. Säännöllistä näyttelyvaihtoa kuvataiteiden ja rakennustaiteen alueilla toivottiin. Kirjoja listattiin ehdolle käännettäviksi ja elokuvia näytettäväksi naapurimaassa. Laajan muistion toivelistalla oli oma toimisto, joka hoitaisi kulttuurisia suhteita, sekä venäläisen kirjasto-osaston ja aikakauslehden perustaminen kulttuurisuhteiden vilkastuttamiseksi.⁴⁹³

Neuvostoliitto kuitenkin epäili Suomea, eikä kulttuuriyhteistyölle tullut vastakaikua. Ehdotusten valossa pyrittiin myöhemmin edistämään oma-aloitteisesti joitakin etenkin kirjallisuuteen liittyviä ideoita Itämeren piiriin eli Itämeren valtioiden tuntemuksen edistämiseen tarkoitettun seuran toiminnan kautta. Valtion tiedotuslaitoksella oli tukeva ote seuran johdossa.⁴⁹⁴ Neuvostoliiton kulttuurisuhteita varten perustetun toimikunnan virallista lakkautuspäätöstä ei tehty, mutta aseveliyhteistyö Saksan kanssa teki toimikunnan tehtävän mahdottomaksi.

VALTION TIEDOTUSLAITOS (1941–45) JA KESKEISET TOIMIJAT

Keskitetty tiedotuskoneisto

» Itsenäinen Suomi (on) kaikkine kansallisine oikeuksineen säilytetty”, lausui presidentti Ryti rauhan tultua vuonna 1940.⁴⁹⁵ Rauhanehdot olivat kovat ja ne huomioitiin ulkomaan lehdissä,⁴⁹⁶ mutta muuten Suomi-otsikot vähenivät yhtä nopeasti kuin ne olivat ulkomaisiin uutisiin ilmestyneet. Suursota oli levinnyt, ja kullakin maalla oli huolehdittavaa omissa asioissaan. Ainutlaatuista maakuvallista suosiota ei enää saavutettu uudelleen puhjenneessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan 1941, vaikka valtioneuvoston tiedotusorganisaatiota tehostettiin. Suursota vaikutti koko Euroopassa. Mussolinin Italia kuului akselivaltoihin Saksan rinnalla ja oli Suomen maakuvan viestinnän kannalta otollinen maa. Valloitettua Ranskaa johti äärioikeistolainen Pétain. Neuvostoliitto oli monen Euroopan maan vihollinen. Saksa oli puolestaan joko vihollinen tai vähintään uhka kaikille tutkimuksen piiriin kuuluneille maille paitsi Suomelle, jonka virallisena linjana vuodesta 1941 oli taistella Neuvostoliittoa vastaan Saksan tuella. Suhde Saksaan tai Neuvostoliittoon määrätti muiden maiden suhdetta Suomeen, mikä puolestaan heijastui diplomatiaan ja maakuvaan.

Välirauhan aikana vuonna 1940 pääministeri Ryti asetti komitean pohtimaan tiedotustoiminnan uudelleenjärjestelyä. Tärkein talvisodan aikana syntynyt suunnitelma propagandan järjestämiseksi oli L. A. Puntilan tekemä.⁴⁹⁷ Tavoitteena oli keskittää tiedotustoimintaa ja ottaa entistä tiukemmin sensuuri haltuun.⁴⁹⁸ Otavan toimitusjohtaja Heikki Reenpää kutsuttiin puheenjohtajaksi ja jäseniksi päätoimittajia ja tiedotusorganisaatioissa toimivia henkilöitä, kuten professori Kustaa Vilkuna ja maisteri L. A. Puntila. Sihteerinä toimi maisteri Matti Valtasaari.⁴⁹⁹ Toiminnan keskittämiseen oli haettu perusteluita kustannushyödyistä.⁵⁰⁰ Valtion tiedotuslaitoksen yksi tärkeä tehtävä oli edelleen hoitaa ulkomaista propagandaa. Vuonna 1941 annettu uusi asetus valtioneuvoston tiedotustoiminnasta pohjautui pitkälti komitean mietintöön. Tukena toimivat virkamiesten epävirallisemmat selvitykset VTK:n epätydyttävästä tilanteesta. Uuden asetuksen myötä valtioneuvoston tiedotuskeskus sulautui uuteen perustettuun organisaatioon ja sai nimekseen valtion tiedotuslaitos (VTL). Tiedotuskeskuksen viimeinen päällikkö Puntila hoiti muutosprosessin loppuun, jotta uusi laitos saatiin synnytettyä.⁵⁰¹

Useissa talvisodan ajan propagandistien selvityksissä näkyi tahto tiedotusorganisaation toiminnan selkeyttämiseen vallan keskittämisen avulla. Joissakin kehitysmuistiossa näkyi keskeisenä huoli siitä, että Suomi menettäisi juuri päättyneen sodan aikana saamansa sympatian maailmalla, jos se ei ymmärrä hoitaa propagandaansa myös rauhan aikana. Sota ja mediasuosio olivat opettaneet propagandisteja huomaamaan tiedottamisen todellisen arvon. Sympatiana tarvittiin ennen kaikkea taistelussa bolsevismia vastaan. Sympatian rinnalla tuli hyödyntää sodan synnyttämää kansan yhtenäistä rintamaa. Eräissä muistiossa talvella 1940 huomautettiin, että tilanne kotimaan propagandaan oli otollinen. Kansa oli yhdenmielinen ja Suomella oli mahdollisuus ”yksisuuntaiseen aatteelliseen vaikutukseen”, kun kansa on ”johdettavissa melkein päähin uhrauksiin hyvänsä”. Tiedotusorganisaation johtoon toivottiin yhtä jäsentä, jolla olisi ”propagandaministerin” rooli.⁵⁰²

Vuoden 1941 tiedotustoimintaa koskevan asetuksen mukaan kaikki sodanaikainen tiedotustoiminta tuli keskittää ja alistaa pääministerin alaisuuteen valtioneuvoston kans-

Pääministeri J. W. Rangel (istumassa) ja sihteeri, kapteeni L. A. Puntila Kesärannassa vuonna 1942. Kuva: Museovirasto.

liaan. Tarkastustoiminnan tuli ulottua myös ulkomaille meneviin valo- ja elokuvaan sekä äänilevyihin. Heinäkuusta 1941 sensuuriosasto toimi suoraan tiedotuslaitoksen alaisuudessa, koska päämaja ei halunnut ottaa vastuuta sensuurista. VTL:lla oli vuonna 1942 osastoja vuoden 1941 kaaviokuvan mukaan ainakin seitsemän.⁵⁰³ Valtion tiedotuslaitoksen organisaatiosta kasvoi suuri kokonaisuus, mutta vain hetkeksi, sillä uusia muutoksia ja henkilösupistuksia tarvittiin kohonneista kustannussyistä pian. Supistuksia tapahtui etenkin ulkomaanpropagandassa ja kuvatoimituksen alueella.⁵⁰⁴ Tiedotuslaitos oli suurimmillaan vuonna 1942.⁵⁰⁵

Myös muissa tiedotusorganisaatioissa tapahtui muutoksia. Vuonna 1942 Propagandaliitto ry (uutena nimenään Finlandia-Liitto) yhdistyi Propaganda-Aseveljiin, sillä molempien toimialat sivusivat toisiaan ja jäsenistö oli pitkälti sama. Tämän yhdistymisen ja tehtävien kirjon laajetessa yhdistyksen luonne muuttui: se ryhtyi harjoittamaan siviililuontoista propagandaa niin Suomessa kuin ulkomailla. Se ei ollut enää aseveliyhdistys vaan ”asevelitoiminnan ohessa kaikkien propagandatoiminnan eri aloilla toimivien henkilöiden yhteenliittymä”.⁵⁰⁶ Vapaan järjestötoiminnan supistaminen tiedottamisen alueella oli osa propagandakoneiston keskittämissuunnitelmaa.⁵⁰⁷ Finlandia Uutistoimisto jatkoi uudessa organisaatiossa ulkomaan propagandatyötä. Finlandia Uutistoimistolla oli ulkomaalaisia yhdysmiehiä: vuonna 1941 Leon Urwitz Ruotsissa, USA:ssa konsuli Hermann Ramo, Saksassa Yrjö Grönhagen. Nämä henkilöt levittivät Finlandia Uutistoimiston tuottamia haastatteluita ja muuta materiaalia asemamaiden lehdille. Myös *Nordlicht*-lehden rooli oli tiedotuskanavana hyvin tärkeä Saksaan päin.⁵⁰⁸

Kotimaan tiedotusorganisaation rakentamista johti päämajan propagandaosastossa talvisodan aikana toiminut yleisen propagandaosaston päällikkö Kaarle Aukusti ”Kalle” Lehmus. Kapteeni Lehmus oli sosiaalidemokraattisen puolueen järjestösihteeri ja lähellä työväestöä, minkä vuoksi Mannerheim oli valinnut hänet strategisesti tärkeään kotimaan tiedotustehtävään. Lehmus oli vierailut Saksassa ja saanut sieltä merkittävät mallit kotimaan tiedotustoiminnan organisoimiseksi.⁵⁰⁹

Tiedotusorganisaatiota koskeva uusi asetus aiheutti julkisen keskustelun lehdistössä. Moite kohdistui siihen, että eri osastot ja organisaatiot eivät olleet kyenneet johdonmukaiseen toimintaan etenkin ulkomaalaisen toimittajan näkökulmasta.⁵¹⁰ Esitys oli lisäksi

tuotu eduskunnan käsittelyyn vasta monen kuukauden viiveellä. Kansanedustajat nostivat omien puolueidensa intressien valossa julkisuuteen kritiikkiä keskitettyä valtion tiedotusta kohtaan. Keskustelu valtioneuvoston tiedotusorganisaatiosta jatkui taas vilkkaana lehdis-sä, kun sota päättyi.⁵¹¹ Keskustelu tiedotuksesta oli osaltaan keskustelua puoluepolitiikasta ja vallasta.

L. A. Puntila, muut keskeiset propagandistit ja kulttuurin kunnioitus

Vuoden 1941 asetuksella haluttiin propagandatyöhön entistä ammattitaitoisempia uusia virkamiehiä. Tästä huolimatta hyvin monet tiedotus- ja propagandatehtäviin uudelleen rekrytoidut olivat palvelleet jo vuosina 1939–40 samankaltaisissa tehtävissä.⁵¹² L. A. Puntila oli kirjoittanut puheita sekä presidentille että pääministerille VTK:n keskeisenä propagandistina. Hän oli osallistunut Mannerheimin päiväkäskyjen valmisteluun ja laatinut ohjeita tiedotustoiminnalle.⁵¹³ Jatkosodan ajan propaganda-artikkelien tuotantotoimistoa VTL:ssä vetänyt Eino Jutikkala sanoo *Salaisessa sotakronikassaan* (1997), että Puntilan kirjoittamat kirjeet vuodesta 1942 alkaen päätoimittajille Suomessa toimivat todennäköisesti paremmin kuin päämajan tiedotustilaisuudet lehdistölle. Kirjeissä Puntila kiteytti, mikä Suomen sotilaallisessa ulkopolitiikassa ja kotimaan kansanhuoltotilanteessa oli kulloinkin olennaista.⁵¹⁴

Valtion tiedotuslaitoksen johtoon tuli talvisodanajan tiedotuskeskuksen johdossa ollut Otavan toimitusjohtaja Heikki Reenpää. Myös professori Kustaa Vilkuna toimi hetken organisaation johdossa. Tupakkayhtiö Strengbergin toimitusjohtaja Heikki Kekoni johti Suomen virallista tiedottamista sodan loppuvaiheessa vuonna 1944. Kekoni oli taustaltaan muista poiketen ennen kaikkea sotilas: entinen jääkäri ja Mannerheimin luottoadjutantti. Hän sai VTL:n päällikkyuden Vilkunan saatua potkut.⁵¹⁵

Vilkunalla oli ollut sensorin rooli jo aiemmassa tehtävässään sotatiedotuskoneiston palveluksessa. Vaikutusvaltaisten tiedotusmiesten joukkoon kuuluivat myös ainakin (tuolloin vielä) maisteri Nils Meinander, joka peri Puntilan paikan vuonna 1943, Suomen matkailijayhdistyksen toimitusjohtaja Yrjö Soini ja yhteiskunnallisen korkeakoulun rehtori Yrjö Ruutu.⁵¹⁶ Myös sijaisuudet oli tarkkaan määritely. Jos Puntila oli komennuksella, määräsi valtioneuvoston kanslian maisteri Valtasaaren sijaiseksi. Jos tiedotuslaitoksen päällikkö, majuri Reenpää oli estynyt, varajohtajana toimi Kustaa Vilkuna.⁵¹⁷ Keskittyntä valtaa kuvaa myös, että Vilkuna, Leppo, Puntila, Meinander ja Reenpää olivat myös Propagandaliiton kantavia voimia vuonna 1941.⁵¹⁸

Valtion tiedotuslaitoksessa toimi monenlaisia osastoja, joilla oli maakuvaan vaikuttava rooli. Organisaatiota muokattiin koko ajan ja miehet vaihtuivat. Tärkeä toimisto maakuvan kannalta oli erillinen sanomalehtimiestoimisto, joka kuului ulkomaanosastoon. Sanomalehtitoimiston tehtäväkenttään kuului hoitaa ulkomaalaisten lehtimiesten suhteita. VTL:n sanomalehtiosaston päälliköksi nimitettiin vuosiksi 1941–42 lehtimies Axel Grönvik, *Hufvudstadsbladets* ulkomaanosaston toimittaja. Lehtimiessuhteita hoitivat Grönvikin jälkeen Leppo, sitten toimittaja Kurt Nordfors ja sodan lopulla mainosmaailman vaikuttaja Per Henrik Taucher.⁵¹⁹ Tarkkailuosastolla oli oma rooli ulkomaantiedotuksessa, vaikkakin sen toimintaa arvosteltiin sattumanvaraiseksi. Tässä osastossa seurattiin ihmisten mielialoja, kuunneltiin radioasemia ja tehtiin raportteja mielialoista suomeksi ja muilla kielillä.⁵²⁰

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeä osasto oli VTL:n tuotantotoimisto, joka laati ja toimitti tiedotuskompanioissa tekstejä kirjoittaneiden ns. tk-kirjeenvaihtajien sekä eri-

laisten asiantuntijoiden laatiman materiaalin pohjalta tekstejä maailmalle, maista eniten Saksaan ja Ruotsiin. Lähetystöt toimivat välittäjinä. Saksan kautta aineistoa saattoi levitä koko Eurooppaan.⁵²¹ VTL:n tuotantotoimistoa, joka editoi, sensuroi ja käännätti artikkelit kuntoon, hoiti koko jatkosodan ajan historioitsija, Turun yliopiston kanslian sihteerinä ennen sotaa toiminut tohtori Eino Jutikkala.⁵²²

Yleisradiotoimiston toimistopäällikkönä toimi jatkosodan aikana säveltäjä Sulho Ranta. Sensuurista radiossa vastasi toimittaja Christoffer Schildt. Yleisradio käytti valtion tiedotuslaitoksen laatimaa materiaalia ohjelmatuotannossaan. Se oli tyytyväinen keskitettyyn propagandalaitokseen, koska Yleisradion oli helpompi toimia yhden kuin monen keskenään lähetyksajasta kilpailevan organisaation kanssa.⁵²³ VTL:n Heikki Reenpää ja L. A. Puntila antoivat ohjeita Yleisradiolle, miten korkea-arvoisten poliitikkojen puheita tuli hyödyntää etenkin työväestölle suunnatuissa ohjelmissa.⁵²⁴

Tiedotusorganisaatioon palkattujen toimijoiden taustat olivat samassa määrin ”porvarillisia” tai ”oikeistolaisia” sävyllään, kuin sivistyneistö Suomessa ylipäänsä.⁵²⁵ Kirjailijat olivat kuitenkin puoluepoliittiselta profiililtaan monipuolisia. Useat edustivat kulttuuriliberaalien linjaa. Radikaalina tunnettu suomenruotsalainen modernisti Emil Diktonius työskenteli organisaatiossa yhdessä jo kannuksia edellissodan aikana ansainneiden propa-

Vihollisen tuhoamista kulttuurirakennuksista raportoitiin tiedotusvälineille. Ulkomaalaisia sotilasasiamiehiä Viipurin tuomiokirkon raunioilla vuonna 1941. SA-kuva.

gandistien, kuten kirjailija Lauri Viljasen, Mika Waltarin, Yrjö Kivimiehen ja Ensio Rislaikin (Valentin) kanssa. Mika Waltari oli johtanut talvisodassa Finlandia Utistoinstituution kirjallista osastoa.⁵²⁶ Vapaaehtoisten joukossa toimivat vanhemman polven kirjallisuuden edustajat Viljo Kojo ja kuvataiteilijankin tunnettu Ragnar Ekelund.⁵²⁷ Tiedotuslaitoksen tuotantotoimiston palveluksessa artikkeleita laativat myös Toivo Pekkanen, Leo Pesonen, Olavi Paavolainen ja Matti Kurjensaari.⁵²⁸ Paavolaisen tehtävänä oli Finlandia Utistoinstituution palveluksessa kirjoittaa ”välähdyksiä” ulkomaan radiolähetystyksiä varten ja toimia elokuvasensuurin parissa.⁵²⁹

Tiedotusorganisaation henkilöstö vaihtui nopeasti. Kun yksi lähti syystä tai toisesta, tilalle haettiin osaa koulutettujen parista. Tohtorin oppiarvo tiedotusupseerilla ei ollut harvinaisuus, päinvastoin. Kotimaan valistustoiminnan johtoon rekrytoitiin mielellään monin tavoin esimerkillisyyttä toiminnassaan edustava upseeri. Myös ulkomaanpropagandaa ja tarkastustoimintaa eli sensuuria hoitanut ylin tiedotushenkilöstö koostui korkeasti koulutetuista henkilöistä. He edustivat tiedottamisen ammattia lähellä olleita ammattialueita kuten tutkimusta, journalismia, kustantamista ja kirjallisuutta. Maaseudulla opettajat toimivat julkaisujen tarkastustehtävissä.⁵³⁰

Kun sodan ja sen tiedotusorganisaation palvelukseen tuli kutsu, siitä oli vaikea kieltäytyä. Joskus kieltäytyminen oli paikallaan, jos syy oli riittävä. Axel Grönvik ei vuonna 1943 halunnut valtion tiedotuslaitoksen palvelukseen, vaikka pääministeri Edwin Linkomies pyysi häntä Puntilan jätettyä tehtävän. Grönvik perusteli päätöstään sillä, että *Hufvudstadsbladetin* päätoimittaja Amos Anderson oli tähdentänyt lähdön merkitsevän ”katastrofia” lehden toimitukselle.⁵³¹ Grönvik oli kutsuttu tehtävään siksi, että hän oli ruotsinkielinen ja sillä taholla oltiin erityisen tyytymättömiä VTL:n toimintaan. Grönvikin kieltäytyttyä tehtävään nimitettiin lyhyeksi ajaksi toinen ruotsinkielinen, Nils Meinander, jonka rauhanoppositioon liittyvä maanalainen toiminta ja ajatukset eivät kuitenkaan sopineet tiedotuslaitoksen linjaan.⁵³²

Tiedotusorganisaation vaihtuvuuteen vaikuttivat ajoittaiset tehostamistarpeet. Suuri osa VTK:n tiedotushenkilöstöstä oli ollut vapaaehtoisia miehiä, naisia ja jopa lapsia, joita käytettiin sotatiedottamisessa esimerkiksi lähetteinä. Kuukausipalkkaa oli nauttanut vain pieni osa tiedotushenkilökunnasta. VTL:n tiedotushenkilökuntaa ensin lisättiin 1941–42 ja sitten supistettiin vuonna 1943. Tuolloin tiedotusjaostossa oli enää 86 henkilöä, kun sama tiedotusjaoston pääluku oli ollut edellisvuonna 129. Organisaation alasajo alkoi siis jo vuonna 1943.⁵³³ Henkilökunnan väheneminen vaikutti myös toiminnan tempoon ja artikkeleiden määrän vähenemiseen, etenkin kun tärkeitä kirjailijoita poistui laitoksen palveluksesta.⁵³⁴ Elokuussa 1943 ulkomaalaisten lehtimiesten palveluun keskittynyt osasto nimeltä U2 oli menettänyt niin paljon henkilökuntaa, että silloinen toimistopäällikkö Kurt Nordfors sanoi sen olevan ”rappiotilassa”. Koska lehtimiehiä ei pystytty palvelemaan kunnolla, asia tulkittiin Nordforsin mukaan ulkomailla Suomen välipitämättömyytenä.⁵³⁵

Toiminta VTL:ssä ja sitä edeltäneessä VTK:ssa oli omiaan yhdistämään palveluksessa olleita sotilaita. Sivistyneiden joukko oli Suomessa muutenkin jo suppea, mutta sodan jälkeen mieskato tarkoitti sitä, että rivit tiivistyivät. Otavan toimitusjohtajaksi vuonna 1944 palannut Heikki Reenpää palkkasi useita miehiä VTL:stä perheyhtymänsä palvelukseen. Yksi heistä oli kirjalliselle osastolle palkattu maisteri Eino Kauppinen, joka muutti myöhemmin nimekseen Kauppi. Kaupista tuli Pentti Haanpään tuotannosta väiteltään Jyväskylän yliopiston suomalaisen kirjallisuuden professori. Reenpää palkkasi myös myyn-

tjohtajan ja mainospäällikön tiedotuslaitoksesta. Filosofian tohtori L. Arvi P. Poijärven ja kirjallisuuden professori Rafael Koskimiehen, jotka niin ikään palvelivat samassa organisaatiossa, Reenpää nosti myös yhtiön hallitukseen. Otavalle Reenpään työskentelystä VTL:ssa oli lisäksi taloudellista hyötyä. Otava painoi puolustusvoimille karttoja ja kirjasia. Sodan loputtua Otava sai paperia enemmän kuin säännöstelytaloudessa muuten olisi saanut johtuen yhtiön suuresta paperimenekistä sodan aikana, mitä käytettiin laskenta-perusteena.⁵³⁶

Aktiivisen ja taitavan L. A. Puntilan vallankäyttö molempien sotien aikana sai sodan loppuvaiheessa vuonna 1944 voimakasta kritiikkiä osakseen, kun hallitusvaihdoksen yhteydessä vasemmiston voimasuhteet kasvoivat. Kärkkäimpien kommenttien mukaan Puntila johti Suomen hallitusta.⁵³⁷ Puntila toimi sodanajan johdon luottohenkilönä: eräänlaisena henkisenä juoksupoikana.⁵³⁸ Keulahahmona häneen kohdistui yleinen kritiikki sotaa ja sen sensuroitua propagandaa vastaan. Vaikutusvaltaiseen Puntilaan kohdistettu kritiikki (”puntillismi”) tarkoitti koko sodanajan tiedotusorganisaation kritiikkiä.⁵³⁹ ”Puntillismien” jälkikaikuja kuultiin vielä 50-luvun lopulla Urho Kekkosen suusta. Lisäksi Edwin Linkomies huomautti jo sodan aikana, että VTL:sta eroava Puntila joutui antamaan kasvonsa sellaiselle poliittiselle tiedottamiselle, joka ei enää ollut ajanmukaista.⁵⁴⁰

Kunnioitus omaa kulttuuriperintöä kohtaan oli sodan aikana korkealla, koska sekin oli sodan julmuuksien kohteena. Kulttuuri kuului olennaisena osana puolustuksen alla olevaan suomalaiseen identiteettiin. Kulttuurin arvostuksesta haluttiin puhua julkisuudessa sodankin aikana, kuten Hannulan mietintö sekä Kulttuuripoliittiset neuvottelupäivät sodan keskellä 1943 osoittavat. Suomen kulttuurirahasto oli syntynyt 1939, ja sen asiamies L. A. Puntila piti sodankin aikana kulttuurisia kysymyksiä esillä yhteiskunnassa.

Kulttuuripäiviin liittyen valmistui seikkaperäinen tiedoteartikkeli valtion tiedotuslaitoksesta vuonna 1944, ja sitä levitettiin Kalevalan päivän alla 1945 suomeksi ja ruotsiksi. Se kertoi Kulttuuripoliittisten neuvottelupäivien asioista sekä yleisestä maan arvostuksesta oman maan kulttuuriin. Tiedoteartikkelissa kerrottiin Kulttuurirahaston ensimmäisestä lahjoituksesta, joka ”kuvastaa sitä hartautta, jolla kaikissa kansalaispiireissä suhtauduttiin tähän uuteen kansalliseen hankkeeseen”. Kulttuurin haluttiin koskevan jokaista suomalaista. Erästä lahjoittajaa käytettiin esimerkkinä muille: ”Suomalaisen kansannaisen suurlahjoitus on myös osoituksena siitä harvinaisen laajasta pohjasta, jolla koko Suomen kulttuurielämä lepää ja josta se saa aina uutta elinvoimaa.”⁵⁴¹

Kulttuuripoliittisten neuvottelupäivien taustalla on nähtävissä L. A. Puntilan jo vuonna 1937 aloittama kulttuuripoliittinen ohjelma kansan mielipiteiden muokkaamiseksi. Rahasto syntyi suomalaiseksi vastineeksi ruotsinkieliselle vuonna 1907 perustetulle Svenska Kulturfondenille. Kulttuurin painopiste oli Puntilan mukaan sivistyksellisessä jatkuvuudessa, oikeistolaisuudessa ja kansallisessa ominaislaadussa.⁵⁴² Sodan aikana pantiin siis toimeksi Puntilan jo ennen sotaa valmistelemia suunnitelmia kulttuurin edistämiseksi. Puntilan laajamittaisen ohjelman tavoitteet tuotiin esiin Kulttuurin neuvottelupäivillä, vaikka maassa vallitsi sotatila.

Puntila jaksoi politiikan rinnalla tehdä työtä myös kulttuurin alueella. Kulttuuripoliittisten neuvottelupäivien ponnistelu saattoi johtua myös siitä, että Puntila oli joutunut juuri syrjään VTL:sta. Puntila kirjoitti Koskenniemelle kirjeen, jossa hän tuskitteli, ettei Suomessa ollut lainkaan kulttuuripoliittikkaa. Hän oli huolissaan siitä, että opetusministeriö oli ministeriöiden arvoasteikon hännillä. Yhteys henkisen ja taloudellisen toiminnan väliltä puuttui. Mutta yhteisin ponnistuksin ja riittävien varojen avulla voitiin Puntilan mukaan

kuitenkin saada aikaan jotakin merkittävää.⁵⁴³ Puntilan yhtenä motiivina kirjeen perusteella tarkasteltuna oli saada alustus Koskenniemeltä neuvottelupäiville.

Kulttuurirahaston syntyä koskeva todennäköisesti Puntilan lehdistölle kirjoittama artikkeli kertoi paitsi kulttuurisen hegemonian nostatustarpeesta kotimaassa myös yleisestä kulttuurin resursoinnista, mikä tietenkin oli sodan aikana pieni. Artikkelista kuitenkin paistoi kulttuurin nostatuksen tarve. ”Koska valtion huomion on ollut kiinnityttävä ensisijaisesti vasta saavutetun itsenäisyyden ylläpitämiseen, se ei ole voinut taloudellisesti tukea sivistyksellisiä pyrkimyksiä siinä määrin kuin korkeamman kulttuurin kehittämisen kannalta olisi ollut tarpeellista”, artikkeli perusteli ja jatkoi, että kurjasta taloudellisesta tilanteesta huolimatta suomalaiset kirjailijat, taiteilijat ja tiedemiehet ovat ahkeroineet. Suomella on osoitettavanaan ”kansainvälisetkin mittasuhteet täyttäviä kulttuurityön tekijöitä”.⁵⁴⁴

Sodan vuosina kulttuuri ja taide olivat mukana valtion propagandassa siksi, että tiedotuselinten johdossa toimi korkeasti koulutettuja tiedemiehiä sekä taiteilijoita. Heillä oli luonteva ymmärrys taiteen ja kulttuurin arvosta diplomatiassa ja propagandassa. Heillä oli myös omia taustaorganisaatioita, joiden kautta kulttuurityö oli luonnollista. Puntilla ajoi sodan aikana myös Suomen Kulttuurirahaston tehtäviä. Taustalla vaikutti myös yleismaailmallinen nationalismin aate, jossa kansallinen kulttuuri merkitsi nationalismin ilmentymää. Näiden yksilöiden työn ansiosta Suomea koskevaan kirjoitteluun ja uutisointiin maailmalla tuli mukaan vahva leima suomalaisesta kulttuurikansasta.

TAIDE-ELÄMÄÄ, VARAINHANKINTAA JA KUNINKAALLISTEN SUOSIOTA

Taiteilijoiden, poliitikkojen ja muiden ajatuksiaan julkisesti esittäneiden äänenpainot muuttuivat kriittisiksi pitkittyneessä sodassa. Jo sodan aikana etsittiin syitä yhtenäisyyden rintaman rikkoutumiseen. Johtuiko uusi tilanne sotapropagandan heikentymisestä, vastapuolen propagandan ylivoimasta, asemasodan tapahtumaköyhyydestä, kiristyneestä sensuurista, johtamisongelmasta vai kaikista niistä yhtä aikaa? Pelkkä väsymys sotaan lie-nee ollut syistä luontevin. Propagandalla ei pystytty pitämään yllä talvisodan ajan kaltaista taistelutahtoa. Sotilaskuri hölty merkittävästi, ja rintamalle organisoidut viihdeohjelmat olivat sotilaiden joukossa suuressa arvossa.⁵⁴⁵ Populaarikulttuuria suosittiin enenevästi kevyen musiikin ja näytelmien muodossa. Sodan runteleman kansan yleisillä tunnelmilla oli vaikutusta koko Suomen henkiseen ja kulttuuriseen ilmapiiriin. Tiedotuslaitos ja sen perustama salainen järjestö VIA (Vapaus - Isänmaa - Aseveljeys), joka tarkkaili kansalaisten mielialoja, yrittivät pitää pääministerin kanslian ohjauksella sotilaiden motivaatiota yllä yhtenäisyyden jalossa rintamassa.⁵⁴⁶

Rintamakokemuksien arviointia, pohdintaa ja tulkintaa tehtiin paitsi kirjojen myös kotirintamalle kirjoitettujen kirjeiden, elokuvien, kuunnelmien, näytelmien mutta myös kuvallisen ilmaisun avulla. Sota-aika oli ylipäänsä runsaan kirjallisuuden myynnin ja lukemisen aikaa. Kirjallisuudessa se tarkoitti myös kirjallisen tason laskua.⁵⁴⁷ Waltari kirjoitti pienoisromaaneja samaan aikaan kuin teki sotapropagandistin työtä. Pienoisromaanit hän julkaisi osittain omakustanteina ja sodan jälkeen niihin tehtiin runsaasti stilistisiä parannuksia, jotta kustantaja saattoi hyväksyä ne kustannustuotteikseen. Tällaisia kirjoja olivat esimerkiksi *Fine van Brooklyn* (1941) ja *Jokin ihmisessä* (1944).⁵⁴⁸ Waltari, etenkin Finlandia Uutistoimiston tilaamassa talvisotaa kuvaavassa romaanissaan *Antero ei enää palaa*

Itsenäisyyspäivän juhlaan matkustavien kutsuvieraiden junamatka. Professori Koskenniemi, lehtori Honka ja professori Juva keskustelussa ulkomaalaisen lehtimiehen kanssa. SA-kuva.

(1940) ei perustellut sotaa Euroopan historiallisen tilanteen pohjalta, vaan ”ryssäbarbaarien” Suomea vastaan suuntaamana pahuuden voimien juonena. Waltari yhtyi kirjoillaan perinteeseen, jota loivat jo Snellman ja Runeberg. Tässä kansallisessa traditiossa, jonka avulla Waltari oikeutti modernin totaalisen taistelun ”sota oli oikeastaan ainoa toiminnan muoto, jossa kansa saattoi kohota itsetietoisuuteen ja samalla tietoisuuteen historian järjellisyydestä ja humaniteetista”.⁵⁴⁹

Sodanajan romaaneja käännettiin muille kielille. Kulttuurista yhteistyötä, politiikkaan osittain kietoutuen, tehtiin muiden maiden, etenkin Saksan kanssa jatkosodan aikana kotimaassa. Kirjallisuudella oli merkitystä maakuvan muodostumiselle. Sota-ajan romaanien avulla saatiin välitettyä sotapoliittisia viestejä: Suomi oli uhri, jota raakalaismainen vihollinen ahdisti. Neuvostoliitossa julkaistiin samaan aikaan tarinoita, joissa sankarit taistelivat oman isänmaansa puolesta.⁵⁵⁰ Kuvaavaa on, että kirjallisuuslautakunta (asian- tuntijalautakunnan nimi muutettiin 1944) oli sodan aikana Koskenniemen ja Yrjö Soinin johtama. Sihteereinä toimivat Mika Waltari ja Arvi Kivimaa. Heillä kaikilla oli siteet Kolmanteen valtakuntaan, ja yhteistyö Saksan suuntaan saattoi olla korostuneempaa kuin rivikirjailijoilla.⁵⁵¹

Etenkin saksalaiset halusivat rahoittaa ja kääntää suomalaista kirjallisuutta jatkosodan aikana.⁵⁵² Kirjallisuuden alueella kansainvälisyys oli jopa aktiivisempaa kuin sotaa edeltävänä aikana. Vuonna 1943 kirjallisuuslautakunnassa todettiin, että maamme ei ole ollut kirjallisessa suhteessa vain tuonti-, vaan huomattavassa määrin myös vientimaa ja sen kirjallisuutta on juuri viime aikoina erikoisen runsaasti käännetty vieraille kielille. Tämä oli lautakunnan mukaan johdonmukainen seuraus siitä huomiosta, mitä talvisodan päivistä oli kohdistunut maahamme.⁵⁵³ Kertomus listasi millaisista aktiviteeteista oli kysymys.⁵⁵⁴ Kaikki käänösromaanit eivät koskeneet teemaltaan sotaa, mutta juuri se todennäköisesti herätti ulkomailla kiinnostusta Suomea kohtaan.

Sekä sanoma- että aikakauslehdillä oli tärkeä asema sodanajan tiedonvälityksessä ja viihdytyksen sekä lohdutuksen tuojina. Niitä julkaistiin suppeillekin kohderyhmille. Yritykset ryhtyivät Suomessa julkaisemaan firmojen sisäisiä lehtiä, joilla pidettiin yhteyttä kotien ja rintaman välillä. Sodanaikana syntyneillä yrityslehdillä on oma tärkeä paikkansa Suomen yhteisöviestinnän kehityksessä. Vastaavaa henkilöstölehtien runsasta perustamista ei

Näyttelijä Ella Eronen toimi joidenkin Pohjoismaissa levitettyjen dokumenttielokuvien selostajana ja pääsi ensimmäisten mukana esiintymään ulkomaille sodan päättyttyä. Tässä kuvassa Eronen lausuu *Maamme laulu* Kansallisteatterin lavalla vuonna 1944. SA-kuva.

tapahtunut tietävästi missään muussa maassa.⁵⁵⁵ Kuvataiteen alueella sotaan liittyviä taideteoksia syntyi yllättävän vähän. Taiteilijat hakeutuivat mieluummin rauhanomaisiin aiheisiin, vaikka monet taiteilijat olivatkin rintamalla, Mikkelin ja muiden kaupunkien tiedotuskompanioiden palveluksessa tallentamassa sodan vaiheita. Suomessa syntyi toisen maailmansodan aikana hyvin vähän sellaisia propagandakuvia, joita esimerkiksi saksalaiset tai Neuvostoliiton taiteilijat tuottivat. Muutamia varsin monitulkintaisia töitä, kuten Yngve Bäckin *Sodan sävel* (1944) on nostettu esiin ns. sotakuvastona. Kuvanveistossa syntyi suurempia tulkintoja sodan vuoksi: sankarihautamonumentteja.⁵⁵⁶

Kansallisteatteria ja Suomen Näyttelijäliittoa varjostivat koko sodan ajan sisäiset vallankäyttöön liittyvät riidat, joita haluttiin sodan takia painaa piiloon. Ongelmat leimahtivat heti jatkosodan viimeisenä vuonna 1944, ja teatterielämä koki voimakkaan ristivedon vasemmiston ja oikeiston välillä.⁵⁵⁷ Ohjelmistoa Kansallisteatterissa oli vuonna 1941 runsaasti, koska ulkomaisten elokuvien pääsy maahan oli vaikeutunut. Naisnäyttelijöitä käytettiin tavallista enemmän, koska miehet olivat rintamalla. Kansallisteatteri sopeutti toimintaansa valtion virallisen politiikan mukaiseksi suosimalla saksalaista ohjelmistoa ja suunnitelmalla vierailuohjelmaa Berliiniin sekä natsien Schiller-teatterin vierailua Helsinkiin. Saksalaismyönteistä ohjelmistopolitiikkaa ajoi etenkin Suomalais-Saksalaisen seuran hallituksen jäsen Edwin Linkomies.⁵⁵⁸

Myös muissa kaupungeissa kuin Helsingissä harjoitettiin teatteritoimintaa. Suomi ylpeili teatterilaitoksensa laajuudella ulkomaan propagandassaan. Teatteriohjaaja Arvi Kivimaan mukaan vuonna 1940 Suomi oli maailmanennätysluokkaa teatteriharrastuksen määrällä mitattuna. Kolmen ja puolen miljoonan asukkaan maassa toimi toistasataa kiinteää ja kuusituhatta amatöörinäyttämöä.⁵⁵⁹ Teattereista joko sodan jälkeen luovuttiin tai määrät olivat sodanajan propagandassa liioiteltuja.⁵⁶⁰ Viidentuhannen teatterin lakkauttaminen muutaman vuoden aikana ei tunnu kovin realistiselta.

Teattereiden ohjelmapolitiikka oli alun perin mukana valtion tiedotusorganisaation toimintaa suunniteltaessa.⁵⁶¹ Teatterit olivat hyviä paikkoja sotilaidenkin kokoontua kuulemaan erilaisia esityksiä, myös poliittisia puheita. Teatteri, elokuvat ja musiikki, kuten kirjatkin, tarjosivat sodalle vastapainoa. Ohjelmaa ja näyttelijöitä vietiin rintamalle, ja etenkin jatkosodan loppuvaiheessa rintaman viihdytystoiminnasta, kuten mainittu, tuli sotajoukkojen mielialojen hoitajia. Kulttuurinen oppositio oli sotavuosina kokonaisuutena tarkasteltuna vähäistä paitsi yhteisen asevelihengen ja tehokkaan kotimaan sotapropagandan, myös sensuurin takia. Arvostettuja kirjailijoita istui vankilassa.

Idästä tulevan uhkakuvan viestejä loi ja levitti etenkin filosofi Eino Kaila. Idän ja lännen vastakkainasettelu oli hänen ideologiansa perusta. Saksa oli Kailalle paitsi Suomen myös koko Euroopan puolustaja. Kailan kirjoituksilla oli suuri vaikutus sodan aikana maan kirjailijoihin ja taiteilijoihin.⁵⁶²

Pohjoismaihin järjestetyille taidenäyttelyille tuli sodan puhjettua humanitaarisia ja diplomaattisia tehtäviä. Taidenäyttelytoiminta taipui myös propagandaan, mikäli yleisen sympatian tavoittelu sellaiseksi halutaan tulkita. Vuosien 1938–39 yhteispohjoismainen kiertonäyttely järjestettiin yhteistyössä Ruotsin Norden-yhdistyksen ja Riksförbundet för bildande konst -yhdistyksen kanssa. Näyttely sai Taidehallin intendentti Bertel Hintzen toimesta jatkoa vuonna 1940 rahankeruutarkoituksessa Suomelle. Hintzellä oli sodanajan pakopaikassaan Kauniaisissa naapureinaan Norjan, Tanskan ja Ruotsin lähettiläät.⁵⁶³ Hän sai heidät kiinnostumaan varainhankintaan ideoimastaan näyttelyhankkeesta, kuten myös taiteilijat, jotka olivat suostuvaisia myöntämään puolet teosmyynnin tuomista voitoista Suomen puolustusta varten. Monet näistä taiteilijoista, kuten Yrjö Saarinen, olivat rintamalla. Varainhankintaa korostettiin taiteilijoille kirjeitse.⁵⁶⁴ Tämä näyttely on hyvä esimerkki siitä, että koko Suomeen liittyviä propaganda- ja diplomatiaponnistuksia tehtiin yhteistyössä. Valtion virallisilla toimijoilla ja yksityisillä piireillä oli poikkeusoloissa yhteinen päämäärä: Suomen auttaminen.

Hintze suoritti omaa asepalvelustaan tällä tavalla hyväntekeväisyyden ja diplomatian avulla. Näyttely pakattiin ilmahälytyksien alla Ateneumissa. Osloon lähti 175 työn kokonaisuutta, sieltä näyttely jatkoi Göteborgiin ja Tukholmaan. Oslossa ja Tukholmassa Hintze esitelmöi taiteesta ja antoi lausuntoja lehdille. Tukholmassa kuninkaallinen perhe kunnioitti näyttelyn avajaisia ja Prinssi Eugen oli sen suojelija. Näyttely ei pelkästään palvellut varainhankinnan ja kulttuurisen maakuvan viestinnän merkitystä. Taidehistoriallisesti on katsottu juuri tämän kiertueen edistäneen ekspressionisti Yrjö Saarisen tunnettuutta Pohjoismaissa.⁵⁶⁵ Kun teosten myyntituotot oli saatu kasaan, Hintze luovutti ne henkilökohtaisesti Mannerheimille.⁵⁶⁶

Myös kevättalvella 1942 yhteispohjoismaisessa näyttelyssä kysymyksessä oli taiteen esittelyn rinnalla varainhankinta valtiolle. Suomalaiset taiteilijat antoivat vajaa kaksisataa työtä Tukholman Nationalmuseetin näyttelyyn, ja myyntituotot haluttiin lahjoittaa Norjaan kiitoksena talvisodan aikana sieltä suomalaistaiteilijoille tulleesta tuesta. Näyttely siis liittyi Suomen ja Norjan suhteisiin. Tämä tapahtuma huomioitiin VTL:ssä, ja uutinen pääsi mukaan uutiskoosteeseen, joka käännettiin Yhdysvaltoja varten.⁵⁶⁷ Myötätuntoisen eleen organisaattorina toimi jälleen Bertel Hintze, joka kirjoitti vetoituksen suomalais-taiteilijoille avunannosta. Ei ole tiedossa, kuten ei monen muunkaan sodanajan hankkeen kohdalla, kuka maksoi näyttelyyn liittyvät kuljetus- ja painatuskulut. Nationalmuseet se tuskin oli, koska tiloja myöntäessään se oli ilmoittanut, ettei voi muuten tukea näyttelyä kuin antamalla tilat ja henkilökunnan näyttelyn käyttöön. Näyttelyarkkitehtina toimi Marcus Collin, joka itse lahjoitti myytäväksi peräti kahdeksan teosta. Myyntivoittoa tuli vain reilu 10 000 markkaa, kymmenesosa edellisen näyttelyn voitoista. Lisäksi varoja ei voitu vastaanottaa miehityksessä Norjassa maalta, joka oli asevelisuhteessa sen miehittäjään. Rahat makasivat pankkitilillä vuoteen 1947 saakka, minkä jälkeen joukko norjalaistaiteilijoita sai rahastosta stipendejä ulkomaanmatkoihin.⁵⁶⁸

Teollisuustaiteen liitto Ornamo järjesti suomalaisen taideteollisuuden näyttelyn Ruotsin kansallismuseossa keväällä 1941. Näyttely oli suuri, sillä mukana oli 57 tekijää ja 15 yritystä. Esillä oli keramiikkaa, lasia, huonekaluja, valaisimia ja tekstiilejä, kuten ryijyjä.

Koska kyseessä oli monen tekijän kokonaisuus, mukaan olivat päässeet kaikki merkittävät taideollisuuden nimet Toini Muonasta Michael Schilkiniiin. Alvar Aallon osuus oli yllättävän pieni, minkä on tulkittu jälkikäteen kenties johtuneen vuoden 1937 maailmannäyttelyn yhteydessä olleesta kiistasta taideollisuuspiirien kanssa. Viralliseksi syyksi nimettiin Aallon kiireet. Jokin syy oli oltava, Aalto kun kuitenkin oli ollut tärkeässä roolissa 1930-luvulla Milanon triennaaleissa.⁵⁶⁹ Kyseessä oli onnistunut myyntinäyttely, ei tietävästi valtiolle tarkoitetun varainhankinnan muodossa, mutta yleisen tunnettuuden tekemisen kannalta kylläkin. Näyttelyn kokonaisuuksilla oli omia kuraattoreita: taideollisuuden vaikuttajat ja muotoilijat Kurt Ekholm, Lisa Johansson-Pape ja Ilmari Tapiovaara toimivat näissä rooleissa. Näyttelyssä kävi 50 000 katsojaa. Näyttelyn vastaanotto oli erittäin hyvä. Ruotsin lehtien lausuntoja lainattiin mielellään Suomen lehdissä. Niitä välitti kotimaan lehdille Arabian tehtaan taitelija Kurt Ekholm.⁵⁷⁰ Myönteinen suhtautuminen Suomeen leimasi muutenkin ruotsalaistoimittajien kirjoittelua. Sympatia talvisodan kokenutta Suomea kohtaan koski koko Ruotsia, jonka tunnelmia lehdet heijastivat. Tukholman lähetystön lehtiraportteihin tämä näyttely ei kuitenkaan päässyt mukaan.

Rahaa kulttuurivaihdolle oli sodan aikana tavallista vähemmän käytössä. Ulkoasiainministeriö perui tukensa suomalaiselle taideollisuusnäyttelylle Tukholmassa, kun se sai selville, että Suomen Koristetaiteilijain Liitto Ornamo oli jo saanut myöntävän rahoituspäätöksen anomukselleen kauppa- ja teollisuusministeriöstä.⁵⁷¹ Kirjeessään Wäinö Aaltoa ulkoasiainministeriö ilmoitti, että sen myöntämä vuoden 1941 avustus, 20 000 markkaa näyttelyä varten, on ehdollinen, mikäli taiteilija myy teoksiaan 100 000 markan arvosta.⁵⁷² Tässä valossa yksittäisten ja vähävaraisten taiteilijoiden henkilökohtaiset teoslahjoitukset vuosien 1939 ja 1942 taidenäyttelyissä vaikuttavat hyvin isänmaallisilta eleiltä. Luovutukset voidaan hyvin nähdä käsitteen *valtiollinen* näkökulmasta. Teosten myyntituotot luovutettiin valtiolle oman turvallisuuden ja tulevaisuuden nimissä. Rintamalla palvelleet taiteilijat liittyivät lahjoituksineen diplomaattiseen suhdetoimintaan ja maakuvan propagandaan, vaikka luovutetut myyntisummat jäivätkin symboliselle tasolle.

Yksityisten tahojen aloitteellinen toiminta oli Suomelle tärkeää vaikeana aikana. Tavanomainen taidenäyttelytoiminta sopeutettiin poikkeusoloihin. Taiteen sisältöön sota ei vaikuttanut, mutta näyttely suhdetoiminnan muotona sai uusia tehtäviä. Suoranaisia sotapropagandistia näyttelyitäkin tietenkin järjestettiin. Esimerkiksi tukholmalaisen myymälän ikkuna saattoi toimia tehokkaana propagandagalleriana bolsevismin vastaisessa taistelussa ja Suomen asemoinnissa pohjoismaana. Tiedotuslaitos pystytti elokuussa 1941 näyteikkunan Tukholmaan Norrmalmstorgetille. Ikkunassa oli suuri Suomen kartta, kuvia ja tekstejä. Vastaavanlaisia tietoiskuja oli muuallakin Ruotsissa. Suomi-ikkuna pääsi Suomessa päivälehdien uutiseksi.⁵⁷³ Sodan aikana Ruotsin kaupungeissa oli kierroksella näyttely nimeltä *Finlands kamp för tro, hem ock fosterland*. Näyttelyn rakentaminen oli alkanut Saksan aloitteesta, mutta sen rauettua materiaali hyödynnettiin Ruotsiin suunnatussa propagandassa.⁵⁷⁴ Tämä näyttely sai huomiota Tukholman lähetystön raporteissa Suomen viranomaisille. Avajaisissa ja niitä seuranneilla päivällisillä nähtiin kaupunkien johtoa, sotilaspäällystön henkilöstöä ja näyttelyä käytettiin lehdistössä propagandataroituksiin. Tapahtuman raportoinnissa lähetystöstä käsin haluttiin korostaa, kuinka seurustelu tapahtui vapaasti ja kuinka vieraat osoittivat suurta mielenkiintoa Suomea kohtaan.⁵⁷⁵ Vuonna 1942 suunniteltiin näyttelyä, joka on ulkoasiainministeriöön tallennettu kansionimellä *Karjalan oloja nyky- ja talvisodan välisenä aikana*. Aaro Pakaslahden salaiseksi

luokiteltu kirje ministeri T. M. (Toivo Mikael) Kivimäelle kertoi, että järjestäjäksi oli lupautunut Samfundet Sverige-Finland. Huhtikuussa 1942 ministeri Rolf Witting kuvaili kirjeessä päämajalle, kuinka näyttelyn, jonka nimeksi on ajateltu *Karelen 1940, ett kommunistisk samhälle i Norden*, oli tarkoituksena havainnollisesti esittää mm. neuvostovalloituksen aikaisia asunto- ja terveydellisiä olosuhteita, bolševikkien siviiliväestöön kohdistamaa propaganda- ja opetustoimintaa sekä kirkkojen ja hautausmaiden häpäisemistä. Tiedonvälitysmuodoista juuri näyttely nähtiin sopivaksi välineeksi sotapropagandalle.⁵⁷⁶

Jatkosodan aikana näyttelytoiminta politisoitui selvästi, myös kotimaassa. Taidehallin näyttelyt olivat kotimaisia joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Vielä vuonna 1943 esitettiin noin 2 000 kävijälle saksalaista grafiikkaa. Poliittisia muutoksia kuvaa se, että vuonna 1944 Suomi-Neuvostoliitto-Seura järjesti Taidehallissa *Hitlerin uusi järjestys* -nimisen näyttelyn, joka keräsi yli 11 000 kävijää.⁵⁷⁷ Mikään taidelaitos tuskin pystyi toimimaan kokonaan omilla ehdoillaan puhtaasti taiteen intresseistä käsin pitkittyneen sodan aikana. Galerie Hörhammer järjesti suomalaisista kokoelmista vanhan taiteen näyttelyn tällä vuonna 1941 ja 1942, Suomalaisuuden liitto järjesti eestiläistaiteen näyttelyn vuonna 1942, Bäcksbacka järjesti ranskalaistaiteen (myös Turussa) ja japanilaisen puupiirroksen taiteen näyttelyt Helsingissä vuonna 1943. Samana vuonna Kuvataiteen keskusarkiston kirjaston laatimasta indeksistä löytyy tarkempaa tietoa vailla oleva ranskalaistaiteen näyttely Tampereella. Vuonna 1944 on listassa vain Ylä-Vuoksen aseveljien järjestämä näyttely Imatralla, jossa lienee ollut esillä suomalaiskodeista kerättyä ulkomaalaista taidetta.⁵⁷⁸

Ruotsissa järjestetyillä näyttelyillä oli diplomaattinen ulottuvuus sekä sotapropagandaa varten suunniteltujen näyttelyiden että puhtaasti taiteen kontekstissa syntyneiden näyttelyiden kohdalla. Yksityisen galleristin järjestämä näyttely toimii hyvänä esimerkkinä. Galleristi Gösta Stenmanin Tukholmassa järjestetty Wäinö Aaltosen näyttely vuonna 1941 avattiin kruununprinssi Gustav Adolfin läsnä ollessa.⁵⁷⁹ Stenman oli tärkeä suomalaistaiteen edistäjä Ruotsissa vuodesta 1927 kuolemaansa saakka 1947. Aaltonen, Tyko Sallinen ja Helene Schjerfbeck kuuluivat hänen tukemiinsa taiteilijoihin. Stenmanilla oli yhteys hoviin roolissaan Ruotsin kuninkaallisten taidekokoelmien intendenttinä.⁵⁸⁰ Taideteollisuuden näyttely vuonna 1941 Tukholmassa oli sekin Ruotsin kruununprinssin symbolisen tuen kohteena. Prinssi osti näyttelystä lasiesineen, johon Arttu Brummer oli kaiverruttanut talvisodan voittoaisten taistelujen paikkakuntia, kuten Kollaa, Summa ja Taipale.⁵⁸¹ Näyttelyt ja juhlat, niin valtiolliset kuin yksityisetkin, olivat paikkoja, joissa Ruotsin kuninkaallisella perheellä oli mahdollisuus osoittaa julkinen tukensa Suomelle.

Näyttelyt, sen enempää kuin muukaan kulttuuri, ei tullut kirjatuksi Tukholman lähetystön raportteihin. Maaliskuussa 1942 mainittiin poikkeuksellisesti kulttuuriin liittyvä uutinen eli *Stockholm Tidningenin* Kalevala-päivää koskeva kirjoitus, jonka yhteydessä nostettiin esiin Kauko-Karjalassa tehty sivistystyö.⁵⁸² Huolimatta kulttuuriraportoinnin vähäisestä määrästä sodan aikana kulttuuri oli selvästi kuitenkin mukana, kun Tukholman lähetystön työtä arvioitiin heti rauhan tultua. ”Varsinaisen poliittisen tiedotustoiminnan lisäksi myös kulttuuri- ja talouskysymyksiä selvittävällä valistus- ja tiedonantotoiminnalla on ollut menestymisen mahdollisuuksia. Lähetystö on omalta kohdaltaan, rajoitettujen varojensa puitteissa, koettanut käyttää hyväkseen niitä mahdollisuuksia.” Tukholman lähetystön raportissa Suomen tunnetuksi tekemisestä huomioitiin sodanaikainen ”harrastus Suomea kohtaan”, joka oli ollut edullista lähetystön propagandatoiminnalle. Propagandaedustus sisälsi yhteydenpidon ”kulttuuripiireihin”. Edustusvaroja tähän työhön käytti etupäässä sanomalehtiavustaja Carl Olof Frietsch, joka joutui mm. vastaanotta-

Tukholman vuoden 1944 näyttelyyn valittuja töitä täytyi restauroida, koska jotkut olivat kärsineet varastossa Helsinkiä kohdanneen pommituksen aikana. Kuvassa Maire Gullichsen katsoo taiteilija Yngve Bäckin työskentelyä Villa Maireassa. Kuva: Maire-a säätio.

maan lehtimiehiä ja kulttuurielämän edustajia, kuten Pohjoismaisen kirjailijakongressin osanottajia.⁵⁸³

Kuvaavan esimerkin kulttuurin vähäisestä merkityksestä Tukholman lähetystön lehdistöraportoinnissa antaa vuoden 1944 suomalaistaiteen näyttely Tukholmassa. Se pääsi mukaan Tukholman lähetystön lehdistöraporttiin vain sivulauseessa, vaikka näyttely siddottiin maiden väliseen viralliseen ulkopoliittikkaan ja se oli tavallista näyttävämmin esillä lehdistössä sekä kotimaassa että Ruotsissa. Näyttelyn järjestäjänä toimi yksityinen yhdistys Nykyaide ry, joka oli syntynyt 1939 mutta pääsi vasta 1944 tekemään ensimmäistä ulkomaille suunnattua näyttelyään. Yhdistyksen puheenjohtajana toimi Taidehallin johtaja Bertel Hintze, mutta vahvana vaikuttajana paitsi yhdistyksessä myös tässä näyttelyssä toimi yhdistyksen perustajajäsen Maire Gullichsen. Kyseessä ei ollut intressi myydä teoksia ja hankkia niillä Suomelle rahaa, vaan ennen kaikkea kulttuurivaihtoon istutettu julkisuusdiplomaattinen näytelmä, jossa seremonioilla ja suhdetoiminnalla oli hyvin tärkeä rooli.⁵⁸⁴

Kutsu näyttelyyn oli tullut Samfundet Sverige-Finlandilta ja Tukholman Kansallismuseolta Nykyaide ry:lle. Mutta kuten useimmissa tapauksissa, varsinainen kimmoke tuli yhdistyksillekin yksityisiltä ihmisiltä. Tässä tapauksessa alkuperäisen idean takana oli ”Suomi-ystävä” Dora Oleinikoff.⁵⁸⁵ Apurahaa ulkoasiainministeriöltä (100 000 markkaa, puolet kokonaisbudjetista) anoi Nykyaide-yhdistyksen hallituksen jäsen, modernismia taiteessa puolustanut taidekriitikko Antero Rinne, joka perusteli näyttelyä seuraavasti: ”Tällaista Suomen taiteen valionäyttelyä ei koskaan aiemmin ole ollut Tukholmassa. Tästä syystä ei Ruotsissa ole voitu saada oikeata käsitystä taiteemme saavutuksien laajuudesta ja oikeasta arvosta mainittujen 25 vuoden aikana. Erikoisesti viime aikoina onkin ollut havaittavissa negatiivista väärinarviointia Suomen uudesta taidekulttuurista ja sen tasosta...”⁵⁸⁶ Perustelut koskivat taidetta, eivät Suomen maakuvaa, joka oli alkanut saada jatkosodan lopulla kyseenalaista mainetta paitsi Ruotsin myös maailman lehdistössä.

Ulkoasiainministeriö kysyi, kuten se usein teki, mielipidettä opetusministeriöltä. Sen myönteisessä lausunnossa huomioitiin ensimmäistä näyttelyään järjestävän yhdistyksen vaikutusvaltaiset taustahahmot, kuten Bertel Hintze ja Alvar Aalto. Rahoituksen tarkastelu oli sekin tärkeää. Dokumentit paljastavat, että Samfundet Sverige-Finland kuittasi ainakin kuljetuskustannukset Hässelbyn linnaan, jonne taideteokset siirrettiin suojaan

ennen niiden kuljettamista eteenpäin. Teoksia ei vakuutettu, ja Tukholman lähetystä halusi tarkentaa kirjeitse Suomen viranomaisille, että järjestö ottaisi vastuun vakuuttamatta jättämisestä. Taulujen kehukset aiheuttivat päänvaivaa. Kehukset oli irrotettava teoksista, koska niiden myynnistä olisi koitunut tullimaksuja.⁵⁸⁷ Näyttelyiden järjestäminen poikkeusoloissa ei ollut helppoa.

Tähän näyttelyyn, kuten joihinkin muihinkin Nykytaide-yhdistyksen tulevista näyttelyistä, liittyi kotimaassa reviiiritistelua. Suomen Taiteilijaseura katsoi, että näyttelyn organisointi kuuluisi sille, ei uudelle ja vielä tuntemattomalle yhdistykselle. Mutta siinä pelossa, että taiteilijat jättäytyisivät riidan takia sivuun hankkeesta, osapuolet pääsivät lopulta yhteistyöhön ja näyttelyhanke onnistui.⁵⁸⁸ Näyttely poiki vastavuoroisen näyttelyn Suomeen, ja taidenäyttelytoimintaa saatiin solmittua myös vastavierailun merkeissä Tanskaan (1946) ja Norjaan (1948). Nämä pohjoismaiset kulttuuriyhteistyön avaukset, joita vuoden 1944 näyttely poiki, olivat merkittäviä sodasta toipuvalla Suomelle.

Parlografi Tukholman lähetystä viestitti Suomeen vuonna 1944, että Suomen taiteen näyttely Ruotsissa avataan 14. päivä huhtikuuta kuninkaan läsnä ollessa. Puhelinviestissä sanottiin, ettei kuningas ollut osallistunut muiden näyttelyiden avajaisiin lainkaan sodan aikana. Suurin osa muutakin kuningashuonetta olisi läsnä, ja Prinssi Eugen toimi näyttelyn suojelijana. Viestissä korostettiin lisäksi, että tilaisuus oli tarkoitus filmata.⁵⁸⁹ Näyttelyn propaganda-arvo huomattiin. Vaikka näyttelyn luonne oli erityisen isänmaallinen ja ulkopoliittisella suhdetoiminnalla kuorutettu, pääsi uutinen mukaan Tukholman lähetystön lehdistöraporttiin vain mainintana. Ne Suomessa raportteja lukeneet ja hyödyntäneet henkilöt, jotka eivät seuranneet kulttuuria erityisesti, eivät mitenkään voineet raportin perusteella huomata tapahtuman poliittista ja julkisuusdiplomaattista arvoa. VTL:n ulkomaan propagandaan tarkoitettuihin artikkeleihin tämä tapahtuma ei päässyt mukaan.

Tukholman lähetystön näkökulmasta tarkempaan raportointiin ei kai ollut tarvetta, koska suomenruotsalaisten piirien organisoiman näyttelyn runsasta lehtipalautetta saatettiin lukea suoraan ruotsinkielisistä sanomalehdistä Suomessa. Lähetystöllä ei niin ikään ollut keskeistä roolia näyttelyn organisoinnissa. Se kuului yksityisille piireille. Näyttelystä saatiin tietoa suomenkielisissä lehdissä, koska kuraattorit ja taiteilijat kuljettivat leikkeitä Suomeen ja antoivat lehdille haastattelujaan. Voi spekuloida, kuuluiko taide lähetystön mielestä vähemmän kiinnostavien aiheiden joukkoon? Käsitys siitä, että kulttuuria ei tarvitse erikseen raportoida lehdistökoosteissa, vallitsi Tukholman lähetystön sanomalehtiasioissa ainakin 1960-luvulla. Ei ollut tarpeen kirjata kulttuurisia tapahtumia lehdistökoosteisiin, koska kulttuurisivistyneistö luki Ruotsissa ilmestyviä lehtiä. Tukholman lähetystön lehdistöraportteja laativien virkamiesten kiinnostus kohdistui ennen kaikkea politiikkaan. Ykkösaiheita olivat uutiset sisä- ja ulkopoliittikkaan liittyen, mutta joskus saatettiin raportoida ja puhua muustakin, kuten urheilusta.⁵⁹⁰

Vuoden 1944 näyttelyn saama julkisuus ei ollut parasta mahdollista julkisuutta taiteen sisällön kannalta. Näyttelyn kokonaisuus katsottiin hajanaiseksi. Vain muutamaiset lehdet olivat jyrkästi sitä mieltä, ettei näyttely ollut taiteelliselta tasoltaan onnistunut. Bertel Hintze kirjoitti ystävänsä Marcus Collinille kesällä 1944 harmitellen tilannetta, mutta kohtuullistaen palautetta, ettei kyseessä nyt kuitenkaan ollut kokonainen fiasko, jollaiseksi kaksi lehteä oli näyttelyä ilmeisesti moittinut.⁵⁹¹ Näyttelyn organisaattori Maire Gullichsen luonnehti näyttelyn kokoonpanoa ”sillisalaatiksi” siitä syystä, että näyttelyn järjestäminen oli aiheuttanut valtaristiriitoja ja sisällölliseen kompromissiin hakeutuminen johti siihen, että näyttelyn taiteellinen kokonaisuus kärsi.⁵⁹²

Finsk nutidskonst -näyttely järjestettiin Tukholmassa vuonna 1944. Avajaisten kutsuvieraita: toinen vasemmalta Ruotsin kruununprinsssi Kustaa VI Adolf, kolmas vasemmalta Nykytaide ry:n puheenjohtaja Bertel Hintze vierellään Ruotsin kruununprinsessa Louise. Kuvassa myös (7. vas.) Lilli Hintze. Kuva: Text & Bilder/Kansallisgalleria.

Sodanajan näyttelyillä, kuten edellä kuvattiin, oli monenlaisia ulottuvuuksia ja tehtäviä. Niillä saattoi olla rahankeruun ja isänmaallisuuden eleen tarkoitus (Oslo ja Tukholman näyttely), myönteiseen maakuvaan linkitetty tarkoitus (kaikki), ulkopoliittinen ja propagandistinen tarkoitus (suomalaisten naistaitelijoiden näyttely Berliinissä vuonna 1943, josta tarkemmin Saksan suhteita kuvaavassa kappaleessa), mutta myös diplomaattinen tarkoitus (Ruotsin kuninkaallisten osoittama sympatia). Se, että Ruotsin hovi osallistui näyttelyiden avajaisiin, toi kulttuuritapahtumalle ulkopoliittisen kuorrutuksen. Tukea ei voitu antaa jatkosodan aikana ulkopoliittisille valinnoille. Sympatiaa saatettiin antaa kansalaisille taidenäyttelyn mahdollistamana. Taide siis toimi neutraalina näyttämönä diplomaattiselle toiminnalle.

PROPAGANDAN SISÄLLÖSTÄ, TUOTANNOSTA, SENSUURISTA JA LEVITYKSESTÄ

Ulkomaille suunnatut tiedotteen kaltaiset tekstit (artikkeli tässä tutkimuksessa) olivat näyttelyiden rinnalla tärkeässä roolissa sodanajan propagandassa ja tiedottamisessa. Artikkeleiden perusteella muokattiin käsikirjoituksia radio-ohjelmiin. Vuosina 1939–40 ulkomaille suunnattu valtioneuvoston tiedotuskeskuksen ja Finlandia Utistoinimiston laatima kulttuuriartikkeli lähetettiin usein nimettömänä. Kirjoittaja lisättiin dokumentoinnin yhteydessä kynällä, kuin tiedoksi omille joukoille tai historian tutkimukselle. Ulkomaan tiedotusmateriaaliin pääsi kuvataidetta, arkkitehtuuria, musiikkia ja kirjallisuutta, teatterielämää, vain harvoin taideteollisuutta koskevia katsauksia tai tausta-aineistoa. Jatkosodan aikana kaikki artikkelit listattiin ja enimmäkseen päivättiin. Tutkimuksen liitteeseen 1 on koostettu vuosilta 1941–44 artikkelin otsikko, tekijä, päiväykset ja kielet, mikäli arki-olähteissä tietoa on ollut saatavilla.

Sodan 1939–40 aikana mikään yksittäinen kulttuurinen asia ei noussut ylitse toisen. Jatkosodan aikana Itä-Karjala oli kulttuuripropagandan ykkösaihe. Tiedotusorganisaatiot saivat kesällä 1941 ohjeen kerätä Itä-Karjalaan liittyvää tietoa Saksaan kohdistuvaa tiedotustyötä varten. Koska sotatilanne oli akuutti ja auki Itä-Karjalassa, tiedotusohjeissa tähdennettiin historiallisen aineiston korostamista. Artikkeleiden avulla haluttiin korostaa alueen kuulumista Suomelle.⁵⁹³ Itä-Karjalaa koskevan uutisoinnin määrä vaihteli Suomessa⁵⁹⁴, mutta kulttuuriartikkeleissa aihe näkyi selvästi ykkösaiheena läpi sodan 1941–44.

Kotimaassa artikkeleiden keskeisiä aiheina olivat kansanhuoltoon liittyvät seikat. Huhut ja niiden torjunta olivat keskeisiä sekä kotimaassa että ulkomaille suunnatussa tiedottamisessa. Kaikenlaisia huhuja liikkui niin Paasikiven rauhantekomatkoista kuin kaasusodan uhkastakin. ”Ryssä”-sanan käyttöä koetettiin ohjeistaen vähentää.⁵⁹⁵ Sodan valistukseen kuului opastaa tietoisukujen, piirroksien ja kenttäpostikorttien avulla suomalaisia olemaan rehellisiä ja epäroimään oudoista lähteistä peräisin olevia uutisia.

Artikkeleita laadittiin eniten vuosina 1941–42. Esimerkiksi vuonna 1941 artikkeleita laadittiin 700, pelkästään heinäkuussa ulkomaanosasto toimitti artikkeleita kappaleina seuraavasti: Saksaan 33, Ruotsiin 32, Sveitsiin 24, Tanskaan 26, Unkariin 13, Romaniaan 8, Italiaan 9, lisäksi muutama artikkeli Turkkiin ja Yhdysvaltoihin. Kutakin artikkelia toimitettiin useampi kappale.⁵⁹⁶ Artikkeleiden määrät vaihtelivat eri lähteiden perusteella. Vuoden 1941 hallituskertomuksen mukaan maasta oli lähetetty ulkomaille yhteensä 725 artikkelia useana tuvantena kappaleena.⁵⁹⁷ Artikkeleiden levitys oli tärkeä lisä ulkomaalaisten lehtien kirjeenvaihtajien artikkeleihin. Sekä propaganda-artikkelit että kirjeenvaihtajien artikkelit levittivät tietoa maasta.

Vuoden 1942 hallituksen kertomuksen mukaan kirjeenvaihtajia oli rekisteröitynä Suomessa 50.⁵⁹⁸ Kirjeenvaihtaja edusti yleensä yhtä lehteä, mutta propaganda-artikkeleita levitettiin useampiin lehtiin uutistoimistojen kautta. Vuositasolla ulkomaalaisten toimittajien lukumääräksi sanottiin vuosikertomuksessa 1941 noin 40.⁵⁹⁹ Erään tutkimuksen mukaan pelkästään vuoden 1942 jälkimmäisen puoliskon aikana Suomessa vieraili kaikkiaan 116 toimittajaa, joista saksalaisia oli 23 ja ruotsalaisia 36. Toimittajien täydellisiä lukuja on vaikea selvittää siksi, että heitä kävi Ruotsin kautta myös hyvin lyhyillä visiiteillä Suomessa.⁶⁰⁰ Propaganda-artikkeleita saatettiin toimittaa kuukausien viiveellä uudestaan ikään kuin tuoreina ulkomaisiin lehtiin.⁶⁰¹ Artikkelit eivät olleet uutisia, vaan etupäässä

tausta-artikkeleita. Artikkeleiden määrät olivat ylipäänsä koko maailmaa ajatellen pieniä, mutta Suomessa niitä tuotettiin enemmän kuin koskaan aiemmin. Maakuvan viestinnän kannalta ulkomaille lähetetyillä artikkeleilla ja kulttuuriartikkeleilla oli sikäli merkitystä, että koskaan aiemmin ei vastaavaa samassa mittakaavassa ollut tehty.

Sotapropaganda oli ponnistus pienelle Suomelle, joka todisti sen avulla liittolaisuuttaan Saksan kanssa vuodesta 1942 alkaen ja haki yleistä sympatiaa ja ymmärrystä ulkopoliittisille valinnoilleen muissa maissa. Kulttuuri tuli aseveljeyden mukaan luontevana osana mukaan suhteisiin. ”Sodan jatkuessa ja aseveljeyden syventyessä ovat Suomen ja Saksan väliset kulttuurisuhteet saaneet yhä kiinteämpiä ja läheisempiä muotoja”, propagandistit perustelivat.⁶⁰² Aseveliyhteistyön selittäminen muille maille ei ollut helppoa. Luontevimmin maapropaganda otettiin vastaan neutraalina pysyneessä naapurimaassa Ruotsissa ja liittolaismaassa Saksassa. Psykologisesti suhde Ruotsiin oli monella tavalla tärkeä jatkosodan aikana.

Das finnische Volk, wie es ein Bildhauer im vorigen Jahrhundert sah.

Jean Sibelius, der weltberühmte finnische Komponist.

Der Bildhauer Väinö Aaltonen beim Modellieren am Deskmal Alexis Kivi, eines weltberühmten finnischen Schriftstellers.

FINNISCHE KUNST

Gallen-Kallela, ein grosser Name auf dem Gebiet der finnischen Malerei. Auf dem Bilde rechts Gemälde nach einem Motiv der Volksdichtung »Der Raub des Sampo».

Der Bildhauer Jussi Mäntynen hat durch seine Tierwelt internationale Bewunderung erregt. Auf dem Bilde unten »Wolfscher Luchs» (Granitskulptur).

Uutistoimisto Finlandian tuottaman propagandalehden saksankielisen version aukeama. Wäinö Aaltosen teosten rinnalla Jussi Mäntyksen eläinaiheiset veistokset pääsivät usein mukaan edustamaan maan taideosaamista. Kuva: Kansallisarkisto.

Valtion tiedotuskeskus ja -laitos levittivät edelleen myös ulkomailla jo julkaistuja Suomi-aiheisia artikkeleita, joiden todettiin palvelevan hyvin Suomea. Niitä levitettiin kotimaan lehtiin Suomen Tietotoimiston kautta, ulkomaille muita kanavia kuten Finlandia Uutistoimiston kanavia ja lähetystöjä käyttäen. Radiolähetyksiä, asiaohjelmista pakinoihin, lähetettiin jatkosodan aikana ulkomaille yli 7 tuntia päivässä usealla kielellä.⁶⁰³ Sotautisoinnin rinnalla tarvittiin pehmeän tiedon jakamista. Sen avulla saatiin ylläpidettyä yleistä sympatiaa ja ymmärrystä maata kohtaan. Lähetystöjen rooli tietojen levittäjänä ulkomailla oli tärkeä, joskin sodan aikana vaikea, koska kaikki eivät olleet toiminnassa. Ruotsi ja Tanska olivat Suomelle tärkeitä uutisten levitysmaita. Länsinaapurin kautta saatiin levitettyä tietoa Yhdysvaltoihin, koska yhteydet sinne olivat hankalia. Sveitsi ja osittain Vichyn Ranska olivat tärkeitä kulttuurin kannalta. Espanjasta ja Portugalista toimi yhteys Etelä-Amerikan maihin.⁶⁰⁴ Sveitsin kautta levitettävässä sotautisoinnissa oli oma tärkeä roolinsa ranskan kielen taitoisella ja Suomessa asuneella tohtori J.-L. Perretillä, joka käänsi poliittisluonteisia uutisartikkeleita ranskaksi ja toimi ulkomaan propagandan asiantuntijana VTL:ään päin.⁶⁰⁵ Yksittäiset Suomessa asuneet ulkomaalaiset olivat olleet jo ennen sotaa tärkeässä asemassa kulttuurisuhteiden alueella. Suomalaisorganisaatioiden omat uutismiehet olivat nekin avainasemassa. Finlandia Uutistoimistolla oli omat reporterinsa New Yorkissa, Berliinissä ja Tukholmassa jo vuosina 1939–40.⁶⁰⁶

Ulkomaalle suuntautuva tiedotustoiminta tarkoitti ensisijaisesti ”Suomen omaksuman politiikan oikeutusta”.⁶⁰⁷ Tätä tehtävää varten laadittiin artikkeleiden rinnalla Suomen asemaa koskevia vieraskielisiä julkaisuja, kuten esitteitä ja lentolehtisiä. Myös radio ja radiolennätin olivat käytössä usealla kielellä, alkusi jopa turkin ja espanjan kielellä. Ulkomaalaisten lähetysten ja lehtien artikkeleiden analysointi ja tulosten raportointi suomalaisille virkamiehille kuului sekä avoimna olevien lähetystöjen että valtion tiedotusorganisaation päivittäiseen työhön.⁶⁰⁸

Kotimaassa propaganda-artikkelit menivät helposti läpi tiedotusvälineissä. Suomessa vallitsi eräänlainen sopimus siitä, ettei VTL:ää paljastettu jutun lähteeksi. Artikkelin alkuperäinen luontipaikka paljastui vain asiaan perehtyneelle.⁶⁰⁹ Sopimus tällaisesta käytännöstä oli yksinkertaista tehdä, koska valtion tiedotuslaitoksen keskeiset virkamiehet edustivat usein myös tiedotusvälineitä. Esimerkiksi Axel Grönvik oli *Hufvudstadsbladetin*, Ilmari Turja *Suomen Kuvalehden* palveluksessa. Roolinvaihdokset tiedottajasta lehtimieheksi olivat sodan aikana tavallisia. Informaation kyseenalaistaminen, mikä myöhempien aikojen journalismille on ollut itsestään selvää, ei sodanaikana ollut mahdollista. Myös lehdet osallistuivat maanpuolustukseen. Ruotsinkielinen lehdis-

tö ja *Svenska Pressen* kuitenkin toimivat valtion tiedotuslaitosta arvostellen, etenkin sodan loppuvaiheessa 1943, mistä Edwin Linkomies kirjoitti 1970 ilmestyneissä huomiota herättäneissä muistelmissaan.⁶¹⁰

Vuosina 1942–43 yhtä tiedotuslaitoksen artikkelia levitti keskimäärin reilu kymmenen lehteä, yksittäinen esimerkiksi Mannerheimia koskeva uutinen saattoi ilmestyä kerrallaan jopa 80 eri lehdessä pelkästään kotimaassa.⁶¹¹ Sota-aikana sanoma- ja aikakauslehdet toimivat radion rinnalla pääasiallisina tiedotusvälineinä, ja artikkeleita julkaistiin ylipäänsä runsaasti. Erikoista on, että samaan aikaan kun kritiikki VTL:ää kohtaan kasvoi, saattoi VTL:n laatimien uutisten läpimeno olla entistä helpompaa kotimassa. Näin tapahtui vuonna 1943.⁶¹² Ulkomaiden kohdalla tiedotteiden läpimeno mediaan oli kokonaan toisenlaista. VTL:n laatimat artikkelit joko herättivät epäilyksiä tai ne eivät kiinnostaneet, eivät aina edes Ruotsissa. Sodan loppupuolella VTL:n nimi pyrittiin häivyttämään uutislähteenä. Uutisia kierrätettiin Fennian kautta. Yleisesti Suomen harjoittama propaganda oli akselimaita lukuun ottamatta varsin vähäpätöistä.⁶¹³ Yritykset saada tietoa läpi VTL:stä ulkomaisiin lehtiin merkitsi samaa kuin ”pisara valtameressä”.

Lähetystöjä pyydettiin raportoimaan välittämistään artikkeleista lehdille vuosina 1941–42. Rooman lähetystön raporttien mukaan lähetetyt artikkelit koskivat ennen kaikkea politiikkaa.⁶¹⁴ Rooman lähetystö jakoi Suomessa laadittua propagandamateriaalia Mus-solinille, Italian ulkoministeriön korkeimmille virkamiehille, hallituksen jäsenille ja sotilas-asiamiehille normaalin pressijakelun rinnalla.⁶¹⁵ Rooman lähetystön toiminta tuskin suuresti poikkesi muiden maiden käytännöstä levittää artikkeleita muillekin kuin lehtimiehille. Jotkut propaganda-artikkelit olivat kierrätysmateriaalia. Alkuvuodesta 1943 käännettiin italialaisille lehdille *Helsingin Sanomissa*, *Turun Sanomissa* ja *Uudessa Suomessa* julkaistuja talvisotaa koskevia artikkeleita uutisten taustamateriaaliksi. Myös kulttuuriartikkeleita levitettiin, joskin harvoin. Esimerkiksi suomalaista musiikkielämää koskeva artikkeli toimitettiin *Rivista Nazionale di Musica* -lehteen vuonna 1943.⁶¹⁶

Arkistomateriaalin perusteella Rooman lähetystö teki perusteellista työtä propagandamateriaalin jakelun dokumentoinnissa jatkosodan aikana. Myös Tukholmasta raportoitiin levitetystä propaganda-artikkeleista tarkkaan, jopa niistä, joita ei saatu mahduttua mukaan jakeluun. Sieltä myös pyydettiin toistuvasti yksityiskohtaisia juttuja Suomen ajankohtaisista aiheista, myös kulttuurista. Tukholman lähetystössä toivottiin teatterielämää, kuvataiteilijoiden asemaa sekä kustantajia koskevia artikkeleita. Toiveena oli saada artikkeli suoraan jonkun ammattilaisen kirjoittamana tai sellaista materiaalia, mihin oli vähintäänkin haastateltu ammattilaisia, kuten kustantajia.⁶¹⁷

Suomessa tuudittauduttiin liikaa vuosien 1939–40 aikana syntyneeseen ulkomaiseen kiinnostukseen. Ymmärrys artikkeleiden sävystä ei sekään aina ollut maan sisällä selkeä. VTL olisi toisinaan terästänyt Suomen näkökulmaa esimerkiksi torjuakseen huhuja, mutta Suomen ulkoasiainministeriössä ei suosittu kovin kärkevää sanailua, joka oli yleisesti propagandalle tyyppistä.⁶¹⁸ Tutkimuksen mukaan Suomen harjoittama propaganda oli ”totuuteen” pitäytyvää, ja maan sensuuri muihin maihin verrattuna ”lempeää”.⁶¹⁹ Tämä käsitys oli jo aikalaisilla talvisodan propagandaan osallistuneilla.⁶²⁰ Talvisodan sensuuriin kuului kuitenkin salata tietoja Neuvostoliiton ja Suomen rauhanneuvotteluista, ja yhtäkkiä solmittu välirauha aiheutti siksi maassa hämmennystä, etenkin kovat rauhanehdot tyrmistyttivät siviilejä.⁶²¹

Sensurointi ja propaganda kuuluivat jatkosodan aikana yhteen kuin kolikon kaksi puolta. Toisinaan sensurointi aiheutti kirjailijoille, kuten Olavi Paavolaiselle ristipainei-

ta. Tekstin luoja saattoi joutua editoimaan toisen kirjailijan tekstiä. Sotaa koskevat tkirjeenvaihtajien tekstit kulkivat sensuurin kautta, mutta muualta tulleita tietoja, kuten Lotta-Svärdiltä tulleita tietoja saattoi puolestaan päästä helposti sensuroimattomina lehtiin. Jatkosodanajan propagandan ja sensuurin onnistumista on arvioitu tutkimuksissa eri tavoin. Joidenkin mukaan se oli onnistunutta, kun toiset suhtautuvat propagandan onnistumiseen kriittisemmin. Jatkosodan aikana sotapropagandan ylilyönnit vältettiin, esimerkiksi rasistiset tai katteettomia toiveita herättävät tekstit jäivät sensuurin haaviin.⁶²² Sensuuri siis korjasi pahimmat valheet ja harhautukset ja oli tästä näkökulmasta ”totuudellisempaa” eli lähempänä neutraalia tiedottamista.

Kulttuuriartikkeleissa sensuuria esiintyi hyvin vähän ja vähäininkin oli hienovaraista jopa jatkosodan koventuneen sensuurin alla. Esimerkiksi eräs musiikkiartikkeli kuvaili saksalaisyhteistyötä: ”Suomen tieteen ja taiteen edustajat ovat kutsutut saamaan äänensä kuululle tässä meidän kanssamme liitossa olevassa maassa, ja myös käännetyn kirjallisuuden vaihto on perustunut vastavuoroisuudelle.” Tekstistä sensuroitiin ja korjattiin loppuosan siten, että ilmaisu kuului ”...ja myös käännetyn kirjallisuuden vaihto on lisääntynyt.”⁶²³

Neutraalin tiedottamisen ja propagandan suhdetta mietittiin jo sodan aikana. Etenkin, kun Itä-Karjalaan liittyvät uutiset eivät tulleet ulkomailla hyvin vastaanotetuiksi. Esimerkiksi Georg Henrik von Wright pohti propagandan luonnetta. Hän itsekin kirjoitti ulkomaille tarkoitettuja artikkeleita.⁶²⁴ Von Wrightin omasta kynästä lähti välillä tunteisiin vetoavia tekstejä.⁶²⁵ Hän toimi tärkeänä Englannin vastapropagandan asiantuntijana. Von Wright korosti, että viestejä kannatti laatia eri kohderyhmien mukaisesti. Vastapropagandalla Englantiin pyrittiin tuomaan esiin syitä Suomen poliittisiin valintoihin, siis valtion toiminnan taustoja, asemaa ja asenteita. Asiapitoisen propagandan tai tiedottamisen rinnalla hyödynnettiin pakinoita. Niiden tyylilaji toisinaan lipsahti ohjeistetusta asiallisuudesta pilkan puolelle.⁶²⁶

Yleisradiossa luettiin uutisia ja lehtikatsauksia venäjäksi ulkomaalaisia kuulijoita ajatellen. Ohjeistuksen mukaan ylilyönnejä Neuvostoliiton epäkohtien osoittelussa piti välttää.⁶²⁷ Itä-Karjalaa koskevissa artikkeleissa todisteltiin monesta näkökulmasta, miksi alue kuului kulttuurisesti Suomelle, ei Neuvostoliitolle. Huolimatta propagandan ”totuudellisuudesta” myös suomalaiset käyttivät hyväkseen sotapropagandaan kuuluvia kauhutari-noita. Eräässä uutisessa kerrottiin venäläisten kannibalismista. Mika Waltarikin kirjoitti vastapropagandaa. Eräässä artikkelissa Waltari ampui alas Kominternin ”valhepropagandan”. Suomalaisille oli kerrottu lukutaidon laajasta levinneisyydestä ja tasokkaiden oppilaitosten suuresta lukumäärästä Neuvostoliitossa. Waltari kirjoitti suomalaisille, että oikeampi totuus oli kokonaan toisenlainen. Yhtään suomalaista sivistynyttä ihmistä ei ollut Waltarin mukaan maiden välisen seuran kannattajien joukossa, vaikka Neuvostoliiton lähetystö Helsingissä oli koettanut harjoittaa voimaperäistä propagandaa juuri sivistyneis-tön parissa. Tämä artikkeli käännettiin vain saksaksi. Vastapropagandan ”totuudellisuutta” todisteltiin journalistiseen tapaan tietolähteeseen nojaten: tiedot oli Waltarille antanut rintamakirjeenvaihtaja Unto Varjonen.⁶²⁸

Ulkomailla asuvat suomalaiset osallistuivat propagandan levitykseen. Pariisissa toimittajana työskennellyt Irja Spira tilasi 1943 lähetystön kautta Suomesta artikkelin otsikolla ”Nykyhetken teatteria Suomessa”.⁶²⁹ Kulttuuriartikkelit vilisivät pikkutarkkaa ja historiallista tietoa, joka tuskin jaksoi ulkomailla kiinnostaa muita kuin asiantuntijoita. Historia-katsaukset olivat luonteva ratkaisu propaganda-artikkeleille, koska uutisointia kulttuurin alueella sodan aikana ei juuri ollut.

Sodanajan propagandalehtien kansia. Kuva: ProCom.

Musiikki oli tärkeä osa sodanajan radiopropagandaa. Kevyttä musiikkia soitettiin asemiesilloissa ja kotimaan radiolähetyksissä, mutta korkeakulttuuri piti pintansa maakuvan viestinnässä sodan aikana. Monet taiteilijat puhuivat korkeakulttuurin puolesta. Esimerkiksi jazz ja swing olivat roskaviihdettä. Venäläinen ”arosten ulina” ei istunut sekään suomalaisten henkiseen olemukseen. Viihdemusiikki oli julkisen keskustelun alla läpi sodan, sillä propagandan tekijät halusivat kasvattaa kuuntelijoiden musiikkimakua. Saksaksi suunnatusta ohjelmalähetyksestä peräti kolmasosa oli musiikkia, ja saksalaissuhteissa korostettiin klassisen musiikin merkitystä. Radion välityksellä suunnattua ulkomaanpropagandaa oli kuitenkin ylipäänsä vähän. Tärkeimmät kohdemaat olivat Saksa, jonne suunnattiin radiolähetyksiä etenkin välirauhan ja hyökkäyssodan aikana, sekä Ruotsi. Naapurimaahan Ruotsiin ja Skandinaviaan suunnattu radiolähetyksia lisäntyi sodan loppua kohti tultaessa.⁶³⁰ Radiossa luettiin kirjallisesti toimitettua aineistoa, kuten lehtikatsauksia. Sanomalehtiartikkeli oli senkin materiaalin ytimessä.

Erikoisen vastakohtan Suomen omalle pikkutarkalle ulkomaan levitykseen tarkoitetulle artikkelituotannolle toi ulkomaalaisten lehtimiesten työn ohjeistus kotimaassa. Ulkomaalaisten lehtimiesten työ Suomessa ei ollut välttämättä kovin helppoa. Tiedotustilaisuuksissa, joista lehtimiehet saivat tietoja, viljeltiin yksityiskohtaisia tietoja politiikasta ja taloudesta, mutta lehtimiespalvelua koskevan ohjeistuksen mukaan muistiinpanoja ei saanut tiedotustilaisuuksissa kuitenkaan tehdä. Ulkomaalaisille oli varmasti vaikeaa muistaa yksityiskohtia ulkoa, ja uutisen laatiminen Suomesta saattoi olla hankalaa.⁶³¹ Virheitäkin tietenkin tuli, ja sen myötä niitä sitten tiedotuslaitoksen ja lähetystöjen avulla korjailtiin. Virheet taas aiheuttivat todennäköisesti huhuja. Tiedotuslaitoksen keskeinen tehtävä oli torjua huhuja sekä kotimaassa että ulkomailla. Tästä ajatusketjusta voidaan päätellä, että suomalaiset olivat välillisesti itse luomassa vääriä käsityksiä maastaan.

Tiedotuslaitoksen virkamiehille erityisesti jatkosodan loppuajan tiedotustehtävät olivat varmasti haasteellisia, elleivät suorastaan mahdottomia tehtäviä. Suomen pääministerinä sota vuosina 1943–44 toiminut Edvin Linkomies on muistelmissaan *Vaikea aika* (1970) kertonut eräästä lehtimiessuhteisiin liittyvästä episodista, joka sopii esimerkiksi. Hän antoi Villkunan kehotuksesta lausunnon ulkopoliitikasta muutamalle ulkomaalaiselle toimittajalle vastoin sovittua normaalikäytäntöä. Villkunan kehotuksen takana olivat hyvien lehtimiessuhteiden hoitamiseen liittyvät yleiset motiivit. Linkomies paljasti toimittajille yllättäen rauhanneuvotteluihin ja Saksan suhteisiin liittyviä arkaluonteisia henkilökohtaisia mielipiteitä, joita hän ei ollut testannut tai

hyväksyttänyt kenelläkään poliittisella kollegallaan. Kun asia tuli ilmi, Vilkuna sai mak-saa asemallaan.⁶³² Haastattelu vaikutti pitkään monella tasolla ulkopoliittisiin suhteisiin Saksan ja Pohjoismaiden kanssa.⁶³³ Linkomies ei kuitenkaan erottanut Vilkunaa, koska Vilkunalla oli hyvät lehdistösuhteet ja häntä oli vaikea paikata. Aloite erottamiseen tuli muistelmien mukaan vuonna 1944 Mannerheimilta, joka suorastaan painosti Linkomies-tä erottamaan välittömästi Vilkunan toimestaan. Linkomies nimitti tilalle Heikki Kekonin, jolla oli erinomaiset suhteet Mannerheimin kanssa.⁶³⁴

Linkomies ei ollut ainoa poliitikko, joka aiheutti lehtimiessuhteillaan harmia. Talvisodan aikainen ulkoministeri Väinö Tanner moitti muutamaan otteeseen Ruotsin lehdistöä julkisesti, mikä huononsi Ruotsin jatkosodan ajan entisestäänkin kriittistä suhtautumista Suomea kohtaan.⁶³⁵ Tiedotus, lehtimiessuhteiden hoitaminen ja propaganda olivat toimialoina Suomen valtiolle erittäin tärkeitä sodan aikana. Hallituskertomuksissa tiedotuk-sella oli hyvin tärkeä paikka aina sodan alusta sen loppumiseen saakka. Sana löytyy halli-tuskertomusten hakemistosta helposti. Tiedotustoiminta mainittiin omana otsikkonaan myös kansanhuoltoministeriön kertomuksessa. Kiinnostavaa on, että sodan loputtua tie-dotustoiminta katosi ammattialueena kokonaan hallituskertomuksista.

Valokuvat olivat erittäin tärkeä propagandan väline. Lehtiin lähetettyjen kuvien määrä oli suuri. Vuonna 1941 valokuvien kopioita toimitettiin ulkomaille yli 40 000.⁶³⁶ Arkisto-raportit eivät kuitenkaan erittele ulkomaille lähetettyjen kuvien sisältöjä. Jatkosodan ajan valokuvista huolehti päämajan kuvaosasto. Se oli suoraan Mannerheimin ja kenraalima-juri W. E. (Wiljo Einar) Tuompon alaisuudessa toiminut yksikkö, joka vastasi kuvien lisäksi niiden sensuurista. Sodan 1939–40 aikainen kuvaustoiminta oli ollut suppeampaa pää-majan propagandaosaston ja Finlandia Uutistoimiston alaista toimintaa.⁶³⁷ Tk-kuvaajien haastattelujen perusteella selvitetty työnjako saksalaisten ja suomalaisten kuvauskohteiden välillä oli jatkosodassa sellainen, että Suomen tk-miehet dokumentoivat sotaa so-tahistoriaa varten, mutta saksalaiset ottivat paremmalla kalustolla ja miesmäärällä ku-vamateriaalia propagandataroituksiin. Kulttuurikohteiden kuvaamista ei ohjeistettu.⁶³⁸ Propagandavalokuvat olivat lehdistöille ilmaisia, muista kuvista perittiin maksua. Tutkimus-aineiston perusteella ei tullut esille, olivatko kulttuuriin liittyvät valokuvat, kuten teos- ja taitelijakuvat näitä muita kuvia. Elokuvista ja valokuvista saadut tulot olivat vuonna 1942 yli 3,6 miljoonaa markkaa. Varat talletettiin, koska niiden käytöstä ei ollut tehty suunnitelmaa.⁶³⁹

VTL:n tilaamia valokuvia levitettiin maailmalle Suomen Kuvapalvelun ja Kuvatoimisto Uutiskuvan kanavien kautta suoraan eri maiden kuvatoimistoihin, kuten Ruotsissa Repor-tagebild-toimistoon ja Yhdysvalloissa Intercontinents News Photos -toimistoon. Paikallisia kuvatoimistoja, joihin kuvia levitettiin, oli jokaisessa maassa enemmän kuin yksi.⁶⁴⁰ Mil-laista ”kuva” kuvat sitten näyttivät Suomesta? Mitä tahansa ei saanut julkaista. Esimer-kiksi kuvat kaatuneista olivat kiellettyjä. Hävitettyjä rakennuksia ja hätääntyneitä kansa-laisia sai kuvata. Sotakuvaston tehtävä oli sama kuin yleisen tiedotustoiminnan tehtävä: ylläpitää yleistä sympatiaa Suomea kohtaan. Finlandia Uutistoimisto palkkasi vuonna 1939 amerikkalaisen lehtikuvaaja Thérèse Bonneyen kuvaamaan Suomen sotaharjoituksia Karjalassa.⁶⁴¹ Yleisiä kuvateoksia käytettiin hyödyksi propagandassa. Esimerkiksi Finlandia Uutistoimiston tuottamaa, Sakari Pälsin usealla kielellä ilmestynyttä *Suomi kuvissa* -kirjaa levitettiin maailmalla.

TAIDEARTIKKELIT ESITTELVÄT KALEVALAA JA KULTTUURISITEITÄ LÄNTEEN

Vuosina 1941–44 VTL:n kulttuuria koskevia asia-artikkeleita kirjoitettiin tai lainattiin muista lehdistä yhteensä 170 kappaletta. Niiden perusteella kaikista VTL:n ulkomaille suunnatuista artikkeleista noin 10 % koski kulttuuria.⁶⁴² Kirjallisuus oli kulttuuriartikkelien suosituin taiteenlaji. Erilaisia kirjailijaesittelyitä Maila Talviosta F. E. Sillanpähän sekä kirjallisuuden yleiskatsauksia kirjoitti ahkerimmin Lauri Viljanen, kirjailija itsekin. Karjalaan liittyvä kulttuuriuutisointi oli keskeistä etenkin vuosina 1941–42. Kirjailijoista Viljasen rinnalla eniten kirjoitti Mika Waltari. Hänen kynästään syntyi enimmäkseen kirjallisia tuotoksia, runoja ja novelleja nimenomaan kotimaan lehtien levitykseen, vähemmän asia-artikkeleita lähdeaineiston perusteella tarkasteltuna.

Yleiskuvauksia kulttuurista, etenkin Suomen varhaisesta kulttuuriperimästä ja erityisesti *Kalevalasta* syntyi paljon siksi, että sodan aikana itsenäisyys oli uhattuna ja sota tuhosi kulttuuriperintöä. Oman maan historiaa ja identiteettiä tuli varjella. Suomalaisen kulttuurin ainutlaatuisuutta haluttiin tuoda esiin. Usein artikkelit olivat laajoja, yksityiskohtaisia historiallisia katsauksia. Varsinaisten taidetta kuvaavien tiedotteiden rinnalla kulttuurista puhuttiin myös yleisissä matkailuun liittyvissä artikkeleissa. Kulttuurista kirjoitettiin ruotsiksi, saksaksi, englanniksi, ranskaksi ja joskus harvoin käänösartikkeli oli jollain muulla kielellä, kuten unkariksi.⁶⁴³

Runonlausuntaperinnettä, *Kalevalan* juuria, arkkitehtonista perinnettä, musiikkiperinnettä, kieliperinnettä – kaikkea mahdollista suomalaista – kuvattiin artikkeleissa suhteessa Itä-Karjalaan. Otsikot valittiin sen mukaisesti: *Sibelius ja Karjala*; *Öst-Karelen en västerländsk kulturprovins*; *Runeberg ja Kauko-Karjala*.⁶⁴⁴ Tk-miesten keskuudessa vallitsi jatkosodan aikana oikea Itä-Karjala-villitys. Esimerkiksi Olavi Paavolainen matkaili Aunuksella ja kirjoitti kotimaan lehtiin ihastuksestaan.⁶⁴⁵ Jatkosodan aikana Alvar Aallon tuottaman propagandan sisältö muokkautui sekin ajankohtaisten teemojen ympärille. Karjalaa tuli nyt korostaa myös Aallon mielestä, etenkin Karjalan tunnepohjaista ja taiteellista vahvaa osaa Suomen henkisessä kulttuurissa ja ajatustaustassa. ”Tällä suomalaisen henkisen elämän ´karelianismilla´ on sitä paitsi jo tunnustettua pohjaa ulkomaisessa tietoisuudessa, jolle jossain määrin voi rakentaa”, Aalto sanoi tiedotuslaitokselle osoitetussa muistiossa koskien ”erikoispropagandaa”. Aalto ehdotti VTL:lle, että tulisi perustaa ”erikoinen elin” kulttuuriasioille, joka hoitaisi paitsi ”rakennuskuvaamataiteellista” puolta myös kirjallisuutta ja musiikkia.⁶⁴⁶

Kirjoittajia ohjeistettiin tuomaan esille Itä-Karjalan aiheita. Toisaalta alueella oleskelevilla oli sisäistä paloa kirjoittaa näistä aiheista.⁶⁴⁷ Sodan realiteetteja koskevat tunnelmat Aunuksen tk-joukoissa olivat sodan loppuvaiheessa epärealistisen myönteiset, minkä päämajan kotimaan hyökkäysvaiheen propaganda oli aikaansaanut.⁶⁴⁸ Itä-Karjalaan liittyvillä artikkeleilla yritettiin edistää Suur-Suomi-ajattelua. Tähän tehtävään valjastettiin myös taide. Suomalaiset keräsivät sotasaalisineistöä Itä-Karjalassa tavoitteenaan osoittaa, että alue kuului kansallisesti Suomen kanssa yhteen. Kirjojen ja esineistön, kuten ikonien, keräilyhankkeeseen osallistuivat esimerkiksi Olavi Paavolainen ja Eino Jutikkala.⁶⁴⁹

Pesäeron tekemistä vihollismaan kulttuuriin haluttiin osoittaa kaikin keinoin. Itä-Karjalaan liittyvien artikkelien tavoite oli osoittaa suomalaisuutta ja länsimaalaisuutta raja-Karjalan ja inkeriläisten kulttuurissa. Väinö Salminen kirjoitti, kuinka ”Vanhan kalevalaisen muinaisrunouden ohella he säilyttivät muinaiset tavat ja uskomukset. Eivätkä ne suinkaan

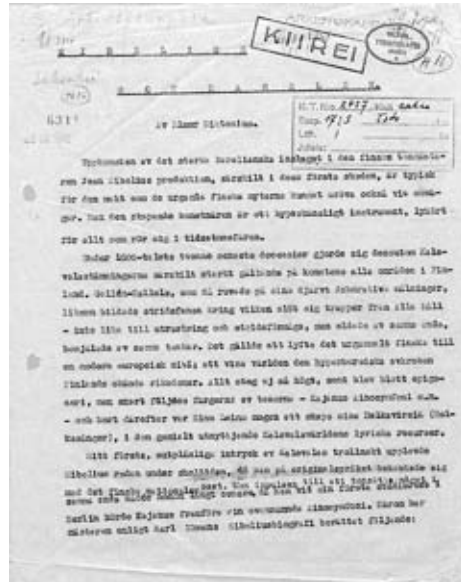
ole mitään primitiivistä kulttuuria, vaan parin vuosituhannen ajan jatkuneen kulttuurikehityksen tulosta. Mikäli niissä on vierasta vaikutusta, lainakulttuuria, on se valtaosaltaan länsieurooppalaista, germaanista. Slaavilaiset kulttuurikosketukset ovat miltei olemattomia”. Artikkelin käännettiin saksaksi.⁶⁵⁰

Filosofian tohtorit Aune Lindström, Onni Okkonen ja Ludvig Wennervirta kirjoittivat kattavia suomalaista kuvataidetta koskevia artikkeleita valtion propagandatarpeisiin koko suursodan ajan. Valtioneuvoston tiedotusorganisaatiot tilasivat artikkeleita propagandatarpeisiin.⁶⁵¹ Aune Lindström toimi amanuenssina Ateneumin taidemuseossa. Hän oli väitellyt vuonna 1932 taidehistoriassa von Wright -veljeksistä. Amanuenssin roolissa Lindströmillä oli tavanomaista enemmän valtaa, koska Ateneumin johtaja tohtori Torsten Stjernschantz ei ollut erityisen käytännönläheinen ihminen.⁶⁵² Lindströmin merkitys kuvataidekentällä vain kasvoi sodan jälkeen. Taidehistorian professori Onni Okkonen oli 1930–50-luvuilla keskeinen taidekriitikko ja makutuomari sekä vaikutusvaltainen hegeliläis-snellmanilaisen perinteen ja kansallismielisen sivistyneistön edustaja.⁶⁵³ Wennervirta puolestaan oli kristillis-pragmaattisen elämäntattomuksen ja kansallissocialismin kannattaja. Vuonna 1932 kirkkotaiteen historiasta väitellyt Wennervirta kirjoitti 1930-luvulla IKL:n äänenkannattajaan *Ajan Suunta* -lehteen taidearvosteluja ja tuli tunnetuksi taiteen alennustilaa kuvaavilla teksteillään. Wennervirran vaikutusvaltaisinta kautta oli 1930-luku. Hän vieraili Saksassa useaan otteeseen ennen sotaa ja sen aikana.⁶⁵⁴

Kiinnostavaa on, että kuvataideartikkeleiden sisällöissä ei ole poikkeamia aikakauden kotimaiseen tietokirjallisuuteen, joka koski kuvataidetta, kuvanveistoa tai arkkitehtuuria. Ulkomaille suunnatun kulttuuripropagandan kirjoittajat olivat samoja henkilöitä, jotka toimivat keskeisinä asiantuntijoina ylipäänsä kuvataidekentällä kotimaassa. He välittivät artikkeleissa propagandassakin omia makumieltymyksiään. Joskus artikkelin kirjoittaja oli joku muu kuin kuvataiteen, mutta kuitenkin kulttuurin asiantuntija, kuten kirjailija Lauri Viljanen. Ulkomaalaisia kirjoittajia oli jonkun verran, kulttuurin alueella vähemmän kuin yleisesti. Kirjeenvaihtaja Friedrich Ege kirjoitti kattavan artikkelin jatkosodan aikana ainakin Akseli Gallen-Kallelasta saksalaislehtiä varten.⁶⁵⁵ Egeltä syntyi laaja artikkeli myös *Kantelettaresta Deutsche Allgemeine Zeitungin* vuonna 1942 ja seuraavana vuonna ilmestyi *Dichtung och Volkstum* -lehdessä Uuno Kailaan ja Edith Södergranin runoutta koskevat tutkielmat. Hän saksansi Artturi Järviluoman *Pohjalaisia*, joka esitettiin Saksassa vuonna 1943.⁶⁵⁶

Talvisodan ajan kulttuuriartikkeleissa esille nostettaviksi taiteilijoiksi sopivat *Kalevalan* kuvittaja Akseli Gallen-Kallela ja ranskalaisyhteyksiä kuvataiteessa edustanut Albert Edelfelt. Okkonen oli Gallen-Kallelan asiantuntija, ja Wennervirtakin oli julkaissut samaa taiteilijaa koskevia tutkimuksia. Gallen-Kallelan *Kalevala*-aiheiset teokset näkyivät eniten julkaistujen kulttuuristen artikkeleiden kuvituksissa. Sodanajan keskeisin elävä taiteilijapersoona, jossa kiteytyi nationalistinen ajan henki, oli Wäinö Aaltonen. Hänestä kirjoitettiin valtioneuvoston tiedotuselinten arkiston eli VTK:n, VTL:n sekä Finlandia Uutistoimiston materiaalin ja ulkomaalaisten lehtien kierrätysartikkeleiden perusteella eniten. Valokuvat vitaalisesta Aaltosesta nostivat taiteilijan esiin silloinkin, kun artikkelissa esitettiin kaksikymmentä muuta taiteilijaa. Wäinö Aaltonen ateljeessa työnsä äärellä oli tyyppilinen taide-artikkelin yhteydessä levitetty valokuva.⁶⁵⁷ Aaltosen tukijan, Ruotsissa vaikuttaneen Gösta Stenmanin avulla järjestetty Aaltosen yksityisnäyttely Tukholmassa vuonna 1941 sekä 50-vuotissyntymäpäivä vuonna 1944 innostivat VTL:ää ja lehtiä kirjoittamaan mestarista ja ottamaan kuvia Aaltosesta ateljeessaan töittensä parissa. Suomesta levisi

Esimerkki taiteesta kertovasta VTL:n tuot-
tamasta propaganda-artikkelista. Kalevalai-
sutta korostettiin jatkosodan alkuvaiheessa
kaikin tavoin. Kuva: Kansallisarkisto.

maailman lehtiin valokuvia Aaltosesta ateljeessaan naisfiguurien sekä Sibelius-monument-
tinsa vierellä.

Aaltosella oli jo talvisodan puhjettua erityisasema suomalaisessa kuvataidemaail-
massa. Ura oli alkanut parikymmentä vuotta aiemmin. Aaltonen oli esiintynyt Suomen
ensimmäisten ulkomailla järjestettyjen näyttelyiden taiteilijana ja matkustanut useisiin
maihiin, esimerkiksi Italiaan 1920–30-luvuilla. Kuvanveistosta tuli itsenäisyyden ensi vu-
sikymmeninä suomalaisen identiteetin rakentaja ja omakuvan kirkastaja. Kuvanveiston
perinne kivikautisista hirvenpäistä jatkui aikakauden valovoimaisimman veistäjän, Wäinö
Aaltosen kuvanveistossa. Hänen taiteensa merkitystä Liisa Lindgren rinnastaa *Kalevalan*
merkitykseen.⁶⁵⁸

Aaltonen oli myös ulkomailla varsin tunnettu mestari jo 1939 sodan syttyessä. Valtio-
neuvosto tilasi häneltä kulttuuridiplomaattisen luonteen saaneen ns. Delaware-tapahtu-
man muistomerkin Yhdysvaltoihin 1938. Vuonna 1939 paljastettiin myös lähes kymmenen
vuotta aiemmin tehty Aleksis Kiven veistos Helsingin rautatieaseman aukiolla. Aaltonen oli
vuosia aiemmin veistänyt myös Paavo Nurmen patsaan, jota oli esitelty näyttelyissä maail-
malla. Aaltonen nimitettiin professoriksi vuonna 1940 ja Lundin kunniatohtoriksi vuonna
1941. Vaatimaton perhetausta, kuulovamma ja persoonallinen miehekäs viehätysvoima
yhdessä taiteellisen yliveraisuuden kanssa olivat yhdistelmä, joka sopi sota-ajan nationa-
listiseen henkiseen, klassisia ihanteita ja suomalaiskansallista heroismia suosivaan ilmapii-
riin.⁶⁵⁹ Nämä ominaisuudet tekivät Aaltosesta erinomaisen yksilön edustamaan Suomen
taidetta sodanajan kulttuuripropagandassa. Aaltosen nousu koko kansakunnan kollek-
tiiviseksi taiteen edustajaksi kohotti samalla veistotaiteen merkitystä Suomessa. Vaikka
aikakaudella toimi monia muitakin merkittäviä veistäjiä, ei heistä kukaan, eivät edes Felix
Nylund ja Gunnar Finne, nousseet kuitenkaan Aaltosen veroisiksi. Kuvanveisto toimi kan-
sallisen identiteetin rakentajana ja itsetunnon kohottajana. Aaltosen monumenttitaide oli
julkista taidetta, jolla oli pedagogisia tehtäviä. Aaltosen taiteen avulla siirrettiin oikeaksi
katsottuja ja oikeistopolitiikkaan sopivia arvoja Suomen kansalaisille.⁶⁶⁰

Valtion tiedotuslaitoksen kuvataidetta koskevat artikkelit sisälsivät politiikkaa siinä mielessä, että artikkeleiden kirjoittajat, varsinkin taidetta kansakunnan ”puolustusvoimana” edistäneet Okkonen ja Wennervirta⁶⁶¹ tukivat näkyvästi Suomen saksalaismyönteistä ulkopolitiikkaa jatkosodan aikana. Tekstit eivät sinänsä olleet poliittisia manifesteja mutta eivät myöskään sen enempää varsinaisia kuvataidekriitikoita. Kyseessä olivat ennen kaikkea tietoartikkelit, joiden tarkkuustaso kieli siitä, että ne oli kirjoitettu toisille tadeasiantuntijoille. Wennervirralle tyypillinen kansallisuutta korostava tendenssi tuli esiin ulkomaille suunnatussa propagandamateriaalissa. Hän kertoi eräässä laajassa ulkomaan jakeluun menneessä tiedoteartikkelissaan, kuinka heikoksi nykytaiteen tilanne on käynyt. ”Valitettavasti tätä nousukautta (1800-luvun lopun taide) ei kestänyt kovin kauan, sillä jo 1900-luvun alkupuolella alkoi kansallinen kuvataiteemme taantua. Uudet tuulet alkoivat puhalttaa. Tekotapa nousi taiteessa määrääväksi tekijäksi.” Wennervirta lohdutti lukijaa tai itseään, että jotakin hyvää oli jäljellä: Juho Rissanen ja Tyko Sallinen. Wennervirta totesi tekstissään, että vallalla oli kansainvälinen tai eurooppalainen taidesuunta, mutta sen ohella esiintyi puhtaasti kansallisia pyrkimyksiä. ”Keskeinen asema nykypäivän kuvaamataiteessa on kuvanveistäjä ja maalari W. Aaltosella.” Aaltosen taide oli epäilemättä läheisessä kosketuksessa eurooppalaisiin virtauksiin, mutta Wennervirran iloksi taiteilija samalla edusti vanhoja, perittyjä kansallisia taidetraditioita. Wennervirta ennusti, että tuleva aika nostaisi kansallisuuden ja persoonallisuuden taas uuteen arvoonsa.⁶⁶² Wennervirran artikkelia käytettiin hyväksi ainakin saksankielisen radio-ohjelman käsikirjoituksessa *Die nationale Finnische Bildkunst und ihre Traditionen*. Lindström, joka toimi amanuenssin työn lisäksi opettajana ja kuvataidekriitikona ennen sotaa, kirjoitti näistä kolmesta neutraaleimmin esitellen monipuolisesti, suorastaan tasa-arvoisesti, suomalaista taiteilijakuntaa. Tämä tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus ilman ympäröivää ryhmäpainetta näyttää olleen Lindströmille tyypillistä kriitikontyössä, kun hänen elämäntyötään on jälkikäteen arvioitu.⁶⁶³

Tuoremmasta suomalaisesta kuvataiteesta kertominen oli historiapainotteisuutta vähäisempää. Usein kuvataideartikkelit kertasivat vaihteittain Suomen taiteen kultakauden tarinaa. Tyypillistä oli nostaa paljon yksilöitä samaan artikkeliin. Lindström kirjoitti myös elävien taiteilijoiden työstä. Eräässä englanninkielisessä artikkelissa mainittiin noin 40 taiteilijan nimet. Mukana oli Tyko Sallinen, jonka sanottiin johtavan keski-ikäistä kuvataiteen sukupolvea. Samaa sukupolvea edustivat artikkelin mukaan Marcus Collin, Alwar Cawén, Ester Helenius ja Ellen Thesleff. Monia muitakin nimiä mainittiin: Eero Nelimarkka, Ragnar Ekelund, Ilmari Aalto, Uuno Alanko, William Lönnberg, Anton Lindfors, Lennart Segestråle ja Eemu Myntti; kuvanveistäjistä Walter Runeberg, Ville Vallgren, Emil Halonen, Alpo Sailo, Felix Nylund, Emil Cedercreutz, Jussi Mäntynen, Johannes Haapasalo, Yrjö Liipola ja Victor Jansson. Loppuun liittyi vielä kappale Wäinö Aaltosesta, tässä yhteydessä myös Hannes Autere mainittiin. Artikkelin alussa oli tyypillinen johdattelu aiheeseen, jossa korostettiin Ranskan taiteen vaikutuksia. Italia oli pienemmässä roolissa. Artikkelin lopussa huomautettiin tosin, että Italiakin oli alkanut kiinnostaa ”tuoreiden ideoiden” tarjoajana.⁶⁶⁴

Marraskuun ryhmän taiteilijat esiteltiin joissakin tiedotemateriaaliksi tarkoitetuissa artikkeleissa. Wennervirtakin hyväksyi tämän ryhmän taiteilijat. Okkosen suhtautuminen Tyko Salliseen oli varauksellisempi.⁶⁶⁵ Tyko Sallisen yksityisnäyttelyt järjestettiin Ruotsissa vuosina 1940 ja 1944. Näyttelyiden myötä VTL levitti edelleen Ruotsissa ilmestyneiden sanomalehtien arvioiden koostetta tiedotteena suomalaislehdille suomeksi käännettynä.

Sallinen oli tunnettu taiteestaan Ruotsissa jo 1920-luvun alusta lähtien. Tärkeänä menestyksen tukena toimi aluksi Gösta Stenman, myöhemmin Taidesalonki Bäcksbäcka. Sallinen nimitettiin vuonna 1943 Ruotsin Taideakatemian kunniajäseneksi, Wäinö Aaltonen vasta sodan jälkeen. Kotimaassa ns. Mirri-maalauksistaan tunnettu Sallinen oli kiistelty taiteilija, mutta kotimaankin asiantuntevissa ja valtaa käyttävissä kuvataidepiireissä hänen suosionsa oli suuri.⁶⁶⁶ Sallinen sai kansallisen taiteilijan manttelin sodan aikana, vaikkakaan ei ihan yltänyt Wäinö Aaltonen rinnalle. VTL:n tiedotemateriaalin perustella voidaan havaita, että sodanaikana eläneistä kuvataiteilijoista erikoisinta oli Tyko Sallisen nousu Wäinö Aaltonen rinnalle valtion kulttuuripropagandassa.⁶⁶⁷ Ekspressionisti Sallinen nimittäin vastusti porvarillisuutta ja oikeistolaisuutta, eli arvoja, joita valtapolitiikka ajoi. Aaltosella valtavirran vastustamista ei tutkimusten perusteella näytä olleen. Nämä kaksi taiteilijaa edustivat sodan jälkeen Suomea vuoden 1954 Venetsian biennaalissa. Helene Schjerfbeck, joka niin ikään oli Ruotsissa tuettu ja tunnettu taiteilija, huomioitiin kuvataiteen artikkeleissa, mutta useimmiten vain yhden rivin lausahduksella. Eräessä koostartikkelissa hänet luokiteltiin yksinäiseksi ja omaperäiseksi samassa kappaleessa Hugo Simbergin kanssa, jota luonnehdittiin nerokkaaksi mielikuvitusmaalariksi. Lauri Viljasen koostartikkelissa monen elävän taiteilijaesittelyn parhaaksi asetettiin kuitenkin Tyko Sallinen, joka oli ”uusimman suomalaisen maalauksemme mestari”.⁶⁶⁸ Schjerfbeck nostettiin paremmin esiin sodan jälkeen ulkomaille suunnatuissa aikakauslehdissä. Schjerfbeck kuoli Ruotsissa vuonna 1946.

Kuvanveistäjä Aaltonen nousu sodanajan tiedotusmateriaalin keskiöön sopi mitä parhaiten suomalaiskulttuurin kotimaisia ja länsimaisia vaikutuksia esille tuovaan kulttuuripropagandaan. Aaltonen oli luomistyönsä huipulla oleva taiteilija, jonka vitalisuuden avulla pyrittiin luomaan tulevaisuudenuskoa. Tulevaisuuteen katsominen propagandassa oli valtion tiedotuslaitoksen toimesta ”ohjeistettu”.⁶⁶⁹ Ei siis ihme, että tulevaisuusoptimismia näkyi myös kulttuuriartikkeleissa. Onni Okkonen totesi eräessä päiväämättömässä leikkeessä, että ”...Aaltonen kuuluu niihin, joiden sitkeys ei uuvu ja joiden katse tähtää valoisaan tulevaisuuteen. Toivomme, että hänen on suotu vapaana säilyvässä Suomessa jatkaa luomistyötään vielä kauan, isänmaan kunniaksi ja Suomen taiteen viljelyalueen laajentamiseksi.”⁶⁷⁰ Lauri Viljanen kirjoitti: ”Aaltonen näkemyksessä on aina jotakin alkuvomaisen nuorta ja raikasta.” Artikkelin suunnattiin saksalaislehteen vuonna 1941.⁶⁷¹ Arvi Kivimaan artikkeli Aaltosesta levisi Saksan lisäksi Ranskaan alkuvuodesta 1942. Aaltonen ”sodasta huolimatta... keskittyy suurten uusien teosten luomiseen”.⁶⁷²

Toisinaan tiedotusmateriaaliksi otettiin kotimaassa julkaistuja juttuja, kuten *Finsk Tidskriftin* artikkeleita kulttuurista. Ne sopivat sellaisenaan Pohjoismaihin. Esimerkiksi Ola Zwegbergin vuonna 1943 julkaistu artikkeli Lennart Segerstälén taiteesta oli sopivaa kiertäytymateriaalia.⁶⁷³ Myös Aune Lindströmin artikkeli *Karelen i Finland 's bildande konst* soveltui aiheeltaan mainioksi VTL:n materiaaliksi syksyllä 1941 Ruotsiin.⁶⁷⁴ Lukijakuntaa ei ilmeisesti erityisemmin kuvataideartikkeleiden kohdalla mietitty. Artikkelien yksityiskohtainen selostustapa kieli siitä, että jutut saavuttivat luultavasti melko rajatun kohderyhmän maissa, joihin niitä levitettiin. VTL halusi käyttää korkea-arvoisia asiantuntijoita artikkelien laatijoina, mutta kuvataiteen tohtori ei ollut lehtimies eikä tiedottaja. Edittoimattomat artikkelit toimivat luultavasti kyseenalaisesti tiedotteina. Kuvataiteen Suomi-tarinaa kirjoittivat siis alan professorit ja asiantuntijat, mutta eri asia on, miten asiantuntemuksen syvyys Suomen kulttuurisen maakuvan kannalta vaikutti. Propagandana leviävä artikkeli antoi ainakin ulkomaalaisille käsityksen taiteen syvästä asiantuntijuudesta sekä siitä, että

Suomessa arvostettiin paljon taiteita ja kulttuuria. Visuaalisuus tehosti viestintää kuvataiteista. Väinö Aaltosen kuvien rinnalla Gallen-Kallellan teokset, varsinkin *Kalevala*-aiheiset maalaukset, tulivat hyvin esiin julkaistun materiaalin joukosta.

Myös arkkitehtuuri ja taideteollisuus pääsivät joskus aiheiksi ulkomaille levinneeseen propagandaan kuvien kera. Artikkelit otettiin otiksilla *Achitecture*, jossa ei ole kirjoittajaa eikä päiväästä, kuvaili Suomen rakennuskantaa kirkkotaiteesta nykypäivään. Ylipäänsä arkkitehtuuriakin koskeville artikkeleille oli ominaista tämä historian perinteen korostaminen, kaikenkattavuus ja lukuisien arkkitehtien nimien esilletuonti. Arkkitehteja Engelistä ja Basista Saariseen ja Sonckiin mainittiin. Helsingin rakennuksista, kuten Stockmannista, kerrottiin ja nostettiin esiin arkkitehteja kuten Sigurd Frosterus, J. S. (Johan Sigfrid) Sirén, Jussi Paatela ja Väinö Vähäkallio. Uuden konstruktivistien muotojen edustajana otettiin esiin myös Alvar Aalto ja Paimion parantola. Kirjoittaja oli siis varsin tietoinen tuoreesta ammattialueestaan, mahdollisesti itsekin arkkitehti.⁶⁷⁵

Arkkitehtuurista kerrottaessa korostettiin ”eurooppalaisten tyyliaineksien” vaikutusta. Asiallisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden eurooppalaisia funktionalistisia aineksia parhaiten käyttäväksi edustajaksi nostettiin Alvar Aalto, mutta mitenkään

Ateneum koristeltiin vallan symbolein vuonna 1942 järjestetyn suomalais-saksalaisten rintamamiestaidelijoiden näyttelyn ajaksi. Avajaisiin osallistuivat mm. presidentti Risto Ryti, puolustusministeri Rudolf Walden sekä Saksan ja useiden muiden maiden Suomessa olleet lähettiläät ja korkea-arvoiset sotilaisvirkamiehet. Saksalaisyhteistyötä edistävää näyttelyä mainostettiin suurin ilmoituksin Helsingin katukuvassa. SA-kuva.

ylivertaisen suuri mestari Aalto ei näissä artikkeleissa vielä ollut. Arkkitehtuurin valovoimaisimpina tekijöinä ulkomaalaisten kannalta esiteltiin Kansallismuseon suunnittelijat Eliel Saarinen ja Armas Lindgren sekä Eduskuntatalon suunnittelut J. S. Sirén.⁶⁷⁶ Valtion tiedotuslaitoksen ranskankielisessä Rafael Blomstedtin artikkelissa *Les Arts Decoratifs* ei kerrottu taideteollisuuden harjoittajien nimiä lainkaan. Esiin nostettiin Suomen Käsityön Ystävät sekä yleistä suomalaisesta käsityön ja taideteollisuuden perinteestä.⁶⁷⁷ Alvar Aallon Maire ja Harry Gullichsenille rakennuttama yksityiskoti Villa Mairea pääsi kerran esille VTL:n materiaalissa. Artikkeliksi *Das Haus Maire* oli suunnattu suoraan *Nordlicht*-lehteen.⁶⁷⁸ Sisustusarkkitehtuuri pääsi mukaan ilmeisesti tukemaan edellä mainittua artikkelia. Tässä saksankielisessä artikkelissa mainittiin Armas Lindgren, Arttu Brummer ja Alvar Aalto. Artikkelissa esiteltiin rakennustaiteen perinnettä sekä koulutusta. Molemmat suunnattiin materiaaliksi *Nordlicht*-lehteen.⁶⁷⁹

Myös grafiikkaa tuotiin esiin VTL:n propagandassa. Onni Okkosen kirjoitus Suomen graafillisesta taiteesta oli perusteellinen selvitys siitä, mistä kaikki alkoi ja mihin oli tultu. Hän sijoitti grafiikan synnyn 1890-luvulle ja otti varhaiseksi mestariksi Gallen-Kallelan. Okkonen kertoi Hugo Simbergin tuotannosta, Albert Edelfeltin perinnöstä, Järnefeltin ja Schjerfbeckin grafiikasta ja A. W. Finchin merkityksestä Suomelle. Okkonen mainitsi samassa jutussa myös Magnus Enckellin grafiikantyöt, Ellen Thesleffin puupiirroksiset, Suomen graafilliset taiteilijat -seuran sekä kuvaili uusia teknisiä virikkeitä. Uudemmasta polvesta Okkonen mainitsi esimerkiksi Oscar Parviaisen, Mikko Oinosen, Erkki Kuloveden, Henry Ericssonin ja Reino Harstin. Kalle Carlstedt ja Matti Visanti mainittiin Gallen-Kallelan perinnön jatkajina. Jutun lopussa todettiin, että graafillisten taiteilijoiden keskeinen henkilö on Lennart Segerstråle, edellä mainitun seuran vaikuttajahahmo, joka tunnettiin Suomessa akvarellin ja monumenttimaalauksen mestarina. Ylipäänsäkin merkittävin taiteilija esiteltiin useimmiten artikkelin lopussa, kuin sokerina pohjalla. Myös Turun koulun edustajia mainittiin nimeltä.⁶⁸⁰ Grafiikkaa koskevan artikkelin kaikenkattavuus kieli siitä, että teksti oli joko tilattu asiantuntijafoorumille taikka siitä, ettei tilaaja tai kirjoittaja miettinyt kohderyhmää ollenkaan. Taidetta koskevat artikkelit olivat melko pitkiä, mikä sekin kertoi siitä, että niitä tilattiin tai suunnattiin aikakauskirjoihin pikemmin kuin sanomalehtiin. Taiteilijoiden nimilistojen ympäröiminen yhteen artikkeliin vaikutti tarpeesta toimia demokraattisesti eli mahdollisimman tasapuolisesti sekä edesmenneille että eläville taiteilijoille. Lisänsä tähän pilkuntarkkaan maisemaan toivat artikkelit, joissa korostettiin taiteilijoiden kansallisuutta itsetarkoituksellisesti.

Taideartikkeleissa haluttiin korostaa yhteyksiä länteen. Tiedoteartikkeleiden joukossa oli paitsi kuvataiteen ranskalaisia, myös saksalaisia ja ruotsalaisia yhteyksiä esitteleviä artikkeleita. Carl Ludwig Engel kävi esimerkistä. Artikkeliksi *Ein deutscher Baumeister in Finnland* (1940) kertoi, että Engel teki Suomessa töitä 26 vuoden ajan ja loi useita merkittäviä uusklassistisia rakennuksia. Hän antoi Helsingille rakennustaiteelliset pohjakaavat. Artikkeliksi liittyi Engelin juhlavuoteen (sata vuotta kuolemasta). Artikkeliksi otsikolla *A.W. Finch – a British Painter in Finnish Art* korosti niin ikään kuvataiteen kansainvälisiä yhteyksiä. Jostakin syystä Finchin englantilaisuutta haluttiin korostaa.⁶⁸¹ Artikkeleiden joukossa on myös asia-artikkeli otsikolla *Finnische Künstler in Düsseldorf*, jossa kuvattiin tarkasti Saksassa opiskelleita suomalaisia ja suomenruotsalaisia taiteilijoita. Ranskalaistaiteen vaikutteita Suomen kuvataiteisiin kuvattiin lähes kaikissa artikkeleissa.

Kirjallisuus oli kaikkein suosituin aihe kulttuuripropaganda-artikkeleiden joukossa. Useimmat kulttuuriartikkeleiden kirjoittajat olivat itse kirjailijoita, joten he tunsivat aihe-

piirinsä. V. A. Koskenniemi ja Rafael Koskimies kirjoittivat yleisartikkeleita, Mika Waltari etupäässä novelleja ja pienoistarinoita. Lauri Viljanen oli VTL:n kirjailijoista tuotteliain. Viljanen kuului aikakautensa tunnetuimpiin kirjailijoihin. Hän toimi *Helsingin Sanomien* kirjallisuuskriittikona ennen sotaa. Hän oli tunnettu runoilija ja Tulenkantajien kanta-voimia. Viljasen teosta *Taisteleva humanismi* pidetään yhtenä 1930-luvun suomalaisen kulttuuripolitiikan merkittävimpiin kuuluvana teoksena. Se ilmestyi 1936. Viljanen puolsi modernismille tyypillisesti taiteen sisäisiä lainalaisuuksia ja eettisyyteen liittyvää taiteen erityisyyttä. Vastapuolella olivat esimerkiksi Mika Waltari, teologit ja äärioikeisto, jotka ajoivat moralisoivaa ja politisoivaa kritiikkiä. Viljanen edusti Suomen oloissa harvinaista habermasilaista esteettis-ekspressiivistä rationaalisuuden ideaa etenkin teksteissään, joissa hän perusteli taiteen avartavan todellisuuskuvaa ja tietoisuutta.⁶⁸²

Viljanen kunnioitti opettajaansa V. A. Koskenniemeä, mutta suhtautui aikakautensa kirjallisuuskriistaan maltillisesti pysytellen pääosin sen ulkopuolella. Viljanen toimi Koskenniemen päätoimittaman *Valvoja-Ajan* toimituskunnassa sodan aikana. Viljasella oli erittäin hyvä tuntemus kirjallisuudesta, ja hän käsitteli laaja-alaisesti aihettaan. Hän väitteli tohtoriksi (1949) ja hänestä tuli ensin Turun yliopiston ja vuonna 1954 Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden professori.⁶⁸³ Lokakuussa 1942 Viljanen kirjoitti yleiskatsauksen kirjallisuudesta. Artikkelissa sanottiin, että juuri kirjallisuus oli pienen kansan kannalta olennainen ”elämänmuodon peruskivi”. Artikkelissa kuvattiin saksalaisen sivistyspohjan, kuten Herderin, merkitystä *Kalevalalle* ja ylistettiin suomalaista muinaisrunoutta. Artikkelit oli suunnattu ulkomaille, mutta sisälsi kritiikolle ominaista pohdintaa. Siinä huomautettiin, ettei suomalainen kansa osannut arvostaa kirjallisuutta ja runoutta yhtä paljon kuin se arvosti musiikkiaan. Viljanen kirjoitti, ettei kirjallisuuden alueella ollut ”elävää Sibeliusta”. Aleksis Kivi nousi Viljasen artikkelissa historiaan kuuluvan mestarin rooliin. Sillanpää, Linnankoski, Pekkanen, Waltari ja Vaaskivi keskeisine teoksineen esiteltiin. Artikkelit oli tarkoitettu levitykseen Saksaan, niin kuin olivat useimmat vuosien 1942 käännösartikkelit kirjallisuudesta.⁶⁸⁴

Kirjallisuusartikkelit olivat enimmäkseen *Kalevala*-aiheisia. Myös 1800-luvun kirjailijoita (Kivi, Runeberg, Topelius) tuotiin esiin. Epävarmaa on, mitkä olivat lopulta päätyneet käännettäväksi tai radio-ohjelman aiheiksi. Toisinaan syntyi katsauksia aikalaikirjallisuudesta (Toivo Pekkanen, F. E. Sillanpää, Maila Talvio, V. A. Koskenniemi), ja niitä suunnattiin etenkin Ruotsiin.⁶⁸⁵ Finlandia Uutistoimiston laatimien artikkeleiden joukossa oli lisäksi materiaalia Samuli Paulaharjusta ja Helvi Hämäläisestä. Maila Talvio ja Mika Waltari sekä tuottivat propagandaa että olivat itse esittelyiden kohteena.⁶⁸⁶ Arvi Kivimaan kynästä syntyivät sodanajan kulttuuripropagandamateriaaliksi esimerkiksi sellaiset tekstit kuin ”Suomen itsenäisyyssajan kirjallisuutemme” ja ”Eräs suomalainen elämäkuvaa ja Heikki Toppila”.⁶⁸⁷ Kivimaa oli kuulunut Tulenkantajiin, mutta oli eronnut ryhmästä, kuten Waltariakin, voimistuneen vasemmistokannatuksen takia. Kivimaa oli 1930-luvulla työskennellyt Saksassa. Saksalaismielisyys tarkoitti Kivimaan kohdalla pikemminkin bolševismien pelkoa kuin kansallissosialistisen Saksan ihailua.⁶⁸⁸ Kivimaa nousi sodan alla Kansanteatterin johtajaksi. Kansallisteatterin johtoon hän päätyi 1950.

Useimmiten kirjallisuusartikkelit kirjoitettiin suoraan ruotsiksi, ja ne olivat täten Pohjoismaihin suunnattuja. Propagandistien joukossa toimi useita suomenruotsalaisia. Kirjallisuusartikkeleita Ruotsiin ja Saksaan kirjoitti ruotsiksi ja suomeksi Finlandia Uutistoimiston palveluksessa toiminut kirjailija ja säveltäjä Elmer Diktonius. Diktoniuksen kynästä on sanottu lähteneen 1920-lukua kuvastava lausahdus ”Ikkuna auki Eurooppaan”. Dik-

Maila Talvio ja J. J. Mikkola keskustelevat saksalaisen kenraalin kanssa Laaksolan huvilassa järjestetyillä kutsuilla Helsingissä. SA-kuva.

Ylinnä:

Kirjailija Maila Talvion ja professori J. J. Mikkolan kutsut Laaksolan huvilassa Helsingin Meilahdessa olivat suosittuja kulttuuriväen ja sotilasvirkamiesten keskuudessa. Näille jatkosodan aikana valokuvatuille kutsuille osallistui saksalaisia upseereja ja nimekkäitä kotimaisia kulttuurivaikuttajia, kuten säveltäjä Yrjö Kilpinen (ryhmäkuvasa keskellä). SA-kuva.

tonius tunti työväen poliitikko Otto Wille Kuusisen jo 1910-luvulla. Diktonius kuului suomenruotsalaisen modernismin keulahahmoihin, mutta hänet tunnettiin vasemmistösympatioistaan. Jatkosodan jälkeen Diktonius hakeutui kommunistien *Työkansan Sanomiin* ja kansandemokraattien *Vapaan Sanan* avustajaksi.⁶⁸⁹

Kirjallisuusartikkeleita julkaistiin englanniksi ja ranskaksi, joskus espanjaksi. Materiaaliksi kelpasivat kotimaan lehtien jutut. Yrjö Jylhä sopi kirjallisen kulttuuripropagandan edustajaksi. *Hopeatorvi*-lehden kierrätysjutussa vuodelta 1943 Jylhä esiintyi sotilaan puvussa ja puhui paitsi kirjallisuudesta ja urastaan myös jalosta tehtävästään sotilana.⁶⁹⁰ Jack O'Brien-Hitching, ilmeisesti ulkomaalainen vieraileva kirjeenvaihtaja, kirjoitti asian-tuntevan artikkelin teatterista. Siinä kerrottiin Suomen teatterin synnystä ja kehityksestä suosituksi taiteenlajiksi. Artikkelissä sisältyi tarkkaa kuvausta teatterimaailman ihmisistä ja vaihteista ja listasi näyttelijöitä ja näytelmiä, kuten maassa nähtyjä Shakespearen kappaleita. O'Brien-Hitching esitteli Ida Aalbergin ja Kaarlo Bergholmin, jonka kerrottiin luoneen koko suomalaisen teatterilaitoksen käytännöllisesti katsoen tyhjästä. Tuoreista teatterimaailman vaikuttajista tuotiin esiin esimerkiksi Kirsti Suonio, Mimmi Lähteenoja, Ruth Snellman, Eino Kalima, Teuvo Puro, Jaakko Korhonen ja Paavo Jännes. Artikkelissä kerrottiin, kuinka valtio tuki merkittävästi teatterilaitosta 3,4 miljoonan Suomen markan edestä. Tekijä kiitti tekstissään tietolähdettään ulkoasiainministeriötä.⁶⁹¹

Luultavasti artikkelit kirjallisuudesta ja teatterista julkaistiin kuten kuvataideartikkelitkin jossakin oman ammattialan foo-

rumissa. Teatteri-artikkelit koskivat osittain kirjallisuutta, sillä näytelmät esiteltiin kirjailijoiden mukaan. Esimerkiksi L. (Lauri?) Castrén⁶⁹² kirjoitti sekä kirjallisuudesta että teatterista. Eräässä artikkelissa Castrén luetteli Kiven, von Numersin, Järviluoman, Jotunin, Bergrothin, Canthin, Leinon, Haarlan, Kivijärven, Finnen, Pekkasen, Agapetuksen ja Penttilän keskeisiä näytelmiä.⁶⁹³ Teatteri oli suosittu taiteenlaji. Sillä oli oma paikkansa propagandamateriaalin aiheena. Ruotsia varten laadittu artikkeli kertoi, kuinka hämmästyneitä ruotsalaiset olivat olleet teatterilaitoksen levinneisyydestä Suomessa. Ammattiteattereiden rinnalla amatööriteattereita löytyi lähes jokaisesta pitäjästä. Sieltä missä näyttämöteatteria ei ollut, löytyi kuitenkin elokuvakone. Elokuvateattereita Suomessa mainittiin olevan 400. Artikkelin kirjoittaja oli T. Lahti ja sen sensorina toimi filosofian tohtori Lauri Posti.⁶⁹⁴ Sensori toivoi tekstiä muokattavaksi, vaikka kirjoittajan tyyli oli Ruotsin jakelua varten ”loistava”. Punakynän alle joutui sivulause, jossa sanottiin, etteivät ”maalaiset” olleet kiinnostuneita saksalaisista elokuvista. Saksan tuottamat musikaalit kiinnostivat, ja siitä artikkelin oli soveliasta sensorinkin mielestä kertoa.⁶⁹⁵ Kuten aiemmin mainittu, Saksaa ei saanut millään tavalla loukata propagandassa.

Sibelius oli ykkösaie musiikkia koskeissa propaganda-artikkeleissa, vaikka monipuolisuuteen pyrittiin ja muitakin nimiä koetettiin tuoda esiin. Kirjoitettuja artikkeleita luettiin ääneen radio-ohjelmissa. Ohjelman lomassa soitettiin musiikkia. Sibelius oli kestoaihe kierrätysartikkeleissa, joita käytettiin taustamateriaalina tai sellaisenaan. Sibeliusta liitettiin myös Karjalaan. Elmer Diktonius kirjoitti syksyllä 1941 tekstin otsikolla *Sibelius och Karelen*. Artikkelissa korostettiin Sibeliuksen alkuvuosikymmenten innoitusta säveltää ”kalevalaisia teoksia”. Artikkelissa oli suoraa Sibeliuksen haastattelua. Sibelius lausui, kuinka hänellä oli ollut mahdollisuus kuulla alkuperäiskansojen runonlaulantaa elävien karjalaisten huuilta.⁶⁹⁶

”Selim Palmgren on Jean Sibeliuksen rinnalla Suomen arvossapidetyimpiä säveltäjäpersoonallisuuksia ja muuallakin Euroopassa, etenkin Pohjoismaissa ja Saksassa, on hänen nimensä sängen tunnettu.” Näin kirjoitti Väinö Pesola, sodan jälkeen valtion säveltaidelahtakunnan sihteeri,⁶⁹⁷ saksaksi käännettyssä artikkelissa. Artikkelissa kerrottiin Palmgrenin tuotannosta ja siitä, kuinka säveltäjä oli onnekas, koska hänen lähes kaikki sävellyksensä oli painettu saksalaisten ja tanskalaisten, mutta myös suomalaisten toimesta. Palmgrenin säveltäjän persoonallisuutta korostettiin: ”...hänen lyriikkansa suomalaisuus ja hänen romantiikkansa raikas pohjoismaisuus antavat aiheen kunnioittaa häntä luovan säveltaiteen merkkihenkilönä, jonka elämäntyön jälki tulee kansojen kulttuuriharrastuksissa ja musiikin aikakirjoissa olemaan syvä, laajalle ulottuva ja kauan kestävä.”⁶⁹⁸

Musiikkiartikkeleissa Saksaan kerrottiin klassisesta musiikista, ei kevyestä musiikista. VTL:n toimistopäällikkö, säveltäjä Sulho Ranta kirjoitti loppuvuodesta 1942 laajan artikkelin Suomen ja Saksan kulttuurisesta yhteistyöstä musiikin alueella. Artikkelissa nostettiin esiin Sibeliuksen ja Palmgrenin rinnalle useita muita säveltäjiä, myös Wiesbadenin musiikkijuhlilla esiintyneitä artisteja, kuten Aulikki Rautavaara, Jorma Huttunen ja Saksassa kiertueella ollut ja laajasti saksalaisten kanssa verkottunut Yrjö Kilpinen. Artikkelin liittyi ajankohtaiseen tapahtumaan ja oli kenties lehdille kiinnostavampaa materiaalia kuin tietosanakirjamaiset yleisartikkelit.⁶⁹⁹ Helsingin yliopiston musiikkitieteen professori Toivo Haapanen kirjoitti ainakin yhden artikkelin Sibeliuksesta yksioikeudella *Le Nord* -julkaisulle syksyllä 1941. Musiikista kulttuuripropagandaa kirjoittaneet toimivat merkittävässä musiikkia koskeissa viroissa ennen ja jälkeen sodan. Haapanen oli vuonna 1947 mm. Sibelius-Akatemian johtokunnan jäsen, musiikkiluutnantiksi noussut Ranta laitoksen

varajohtaja ja Selim Palmgren laitoksen professori.⁷⁰⁰ Sibeliuksen musiikissa kiteytyivät aikalaisten mielestä omaperäisyys ja eurooppalaisuus yhtä aikaa. Hänen musiikissaan soi sanoma vapauden puolesta, ja se sopi tunnelman kohottajaksi dokumenttikuvauksiin. 1890-luvulla syntynyt *Kullervo* ja muut tunnetut Sibeliuksen sinfoniat jylsivät uutiskuvien ja neitseellisen Suomen luonnon tuhoja esittelevien otosten taustalla. Lähetystöjen mukaan Sibeliuksen musiikki sopi kiteyttämään suomalaisuutta.⁷⁰¹

NORDLICHT JA MUUT KULTTUURISTA KERTOVAT PROPAGANDATUOTTEET

Finlandia Uutistoimisto tuotti sotaan liittyvää kaunokirjallisuutta propagandaa varten. Sotaromaanien, kuten Mika Waltarin *Antero ei enää palaa* (1940) pääasiallisena viestinä oli kertoa suuri kertomus oikeutuksesta sotaan, jossa hyvä taistelee pahaa vastaan. Waltari, kuten moni muu kirjailija, kirjoitti kaunokirjallista tendessikirjallisuutta tilaustyönä, kuten aiemmin on mainittu.⁷⁰² Kaunokirjallisuus oli luonteeltaan propagandaa, jolla vaikutettiin suomalaisiin ja käännösten kautta yleiseen maakuvaan. Lähetystöjen avulla levitettävä kaunokirjallisuus valittiin sopimaan sodanajan politiikkaan, joskin kaunokirjallisuutta jaettiin lähetystöjen kautta arkistomateriaalin perusteella harvoin. Lähetystöjen materiaaleissa viittaukset romaaneihin tai novelleihin ovat poikkeuksellisia. Vuonna 1940 amerikkalainen Prentice-Hall ehdotti Suomelle, että se käynnistäisi talvisotaa koskevan romaanin kirjoituskilpailun. Sellainen järjestettiin Otavan avustuksella, ja voittajaksi ylsi Viljo Saraja.⁷⁰³

Kulttuuriset aiheet kelpasivat sodan ajan propagandalehtiin. Finlandia Uutistoimisto julkaisi sodan alussa kuvalehtiä maapropagandan tarkoituksiin. Se julkaisi kaksi numeroa kuvalehteä nimeltä *Finland photos*. Julkaisu ilmestyi englanniksi, saksaksi, ranskaksi, norjaksi, tanskaksi ja ruotsiksi. Isoimmat painokset olivat englantilaisissa ja ruotsinkielisissä laitoksissa (10 000 ja 15 000) muiden ollessa puolet tai vähemmän. Määrät olivat kuitenkin esimerkiksi kirjoihin verrattuna suuria. Lehtiä levitettiin lähetystöjen avulla. Ensimmäisessä julkaisussa, jonka kokonaispainos oli 35 000, Suomea kuvattiin kuvin ja seuraavin otsikoin: ”Independent Finland”, ”The Church and Cultural Institutions”, ”Finnish Faces”, ”The Finnish Countryside”, ”Finland’s Regular Troops”, ”Voluntary National Defence”, ”Helsinki the White City of the North”, ”Helsinki the Capital of Finland”, ”Finnish Provincial Towns”, ”Trade and Industry”, ”Finnish Art”, ”Finnish Social Services” ja ”Athletic Finland”. Taide oli mukana omana kokonaisuutenaan, näyttävästi.⁷⁰⁴ Jälkimmäisessä numerossa, jonka kokonaispainos oli 45 000, esiteltiin kauppaa ja teollisuutta, eikä taidetta omana kokonaisuutenaan ollut enää mukana. Jälkimmäisessä numerossa julkaistiin tosin kaksi kuvaa Arabian tehtaan taideteollisuudesta. Muotoilijoita ei taideteollisuuskuvien yhteydessä nostettu esiin. Finlandia Uutistoimiston ensimmäisessä valokuvalehdessä kuvataiteen Suomi esiintyi Gallen-Kallelan, Wäinö Aaltosen ja Jussi Mäntysen teoksien valossa. Sibelius ja Aaltonen ovat kuvissa myös henkilöinä edustamassa taiteilijakuntaa. Tekstiä lehdessä ei ollut, vain kuvatekstejä.⁷⁰⁵

Oma tärkeä osansa valtion sota-ajan tiedotustoiminnassa oli ollut heti sodan 1939 ensimmäisinä päivinä ilmestyneellä *Suomen sinivalkoisella* (tai *Suomen valkoisella*) kirjalla, joka kuvasi seikkaperäisesti Suomen ja Neuvostoliiton suhteita. Etenkin suomen- ja ruotsinkielisten molempien osien painosten menekki oli erittäin hyvä.⁷⁰⁶ Englannissa kirja tuli

myyntiin 20 000 kappaleen painoksena vuonna 1939, ja siitä jouduttiin heti ottamaan toinen painos.⁷⁰⁷ Teos julkaistiin myös saksaksi ja ranskaksi. Lähetystöjen levittämä *Finland Year Book* julkaistiin päivitettyinä versiona vuonna 1939. Uudistetussa kirjassa kaikki taiteenlajit pääsivät mukaan ja kattavammin kuin edellisessä painoksessa. Taideteolliset esineet olivat mukana kirjan kuvituksessa, mutta taideteollisuutta ei vielä tässä julkaisussa esitelty omana kokonaisuutenaan.⁷⁰⁸ Joitakin taideteollisuutta esitteleviä kirjoja julkaistiin ulkomaan levitykseen. Vuonna 1939 ilmestyi New Yorkin maailmannäyttelyynkin suunnattu kirja nimeltä *Applied art in Finland*. Englanniksi, espanjaksi ja ranskaksi laaditussa esipuheessa kerrottiin, että kirjassa esitellyt työt olivat syntyneet viimeisten 10 vuoden aikana ja että kaikista luonteenomaisiin taidekäsityön luomus oli ryijy. Tätä sanaa ”ryijy” käytettiin kaikissa kieliversioissa. Kansankulttuurin parista tulleen ryijytaiteen ja -tekniikan kerrottiin olevan inspiraation lähde modernille tekstiilitaiteelle. Kirjan julkaisijaksi ilmoitettiin New Yorkin maailmannäyttelyn Suomen osasto. Kuvituksena käytettiin suomalaista huonekaluja ja taideteollisuutta. Taiteilijoiden nimet esiteltiin kolmikielisissä kuvateksteissä. Mukana olivat mm. Henry Ericsonin, Arttu Brummerin ja Gunnel Nymanin lasiesineet, Elsa Eleniuksen ja Toini Muonan keramiikkaa sekä Viola Gråstenin ja Grete Hermansenin ryijyjä. Myös Alvar ja Aino Aallon, Arttu Brummerin, Ilmari Tapiovaaran ja kirjan toimituskuntaan kuuluneen Verner Westin huonekalutuotantoa esiteltiin. Kirjan loppuosassa mukana oli myös veistotaiteen alalta Gunnar Finne ja Hannes Autere. Olympiajulisteita ja kirjojen kansien suunnittelua sekä kirkkojen alttariesineitä esiteltiin tässä kirjassa.⁷⁰⁹

Moskovan rauhan jälkeen Suomessa suunnattiin propagandaa Saksaan päin enemmän kuin ennen. Neljännesvuosittain ilmestynvä *Nordlicht*-julkaisu oli tärkein yksittäinen propagandan välittäjä. Lehden palstoilla huomioitiin taidetta ja kulttuuria. Tuottajaksi tuli Finlandia Uutistoimisto, joskin lyhyen aikaa lehteä kustansi Itämeren piiri ry. Itämeren piiri oli luotu Neuvostoliiton suhteita lämmittämään, tosin näennäisesti. Itämeren piirin perustamisessa näkyi Suomen epätoivoinen ahdinko. Piirin pyrkimyksenä oli naamioida Saksaan tukeutuminen siten, että Moskova ei hermostuisi. Pyrkimys lähestyä Saksaa esitettiin pyrkimyksenä hyviin suhteisiin kaikkien Itämeren alueen maiden kanssa.⁷¹⁰ Järjestön lakkauttamisen syy oli se, että saksalaiset eivät katsoneet yhteyttä Neuvostoliiton ystävyyssuoraan hyvällä.⁷¹¹ Finlandia Uutistoimisto otti *Nordlichtin* tuotannon toimistoonsa, ja *Nordlicht* joutui alistumaan Saksan sensuurikoneistolle.⁷¹² Itämeren piirin nimissä ehti syntyä useampi numero.⁷¹³ *Nordlicht*-julkaisua levitti Saksassa Metzner Verlag. Kustantaja oli valmis nostamaan painosta, jos julkaisu käsitteli kulttuuriasioita. Levikin nostaminen 10 000 painoksesta suuremmaksi nähtiin Suomessa tärkeäksi Suomen itsenäisyyden 25-vuotisjuhlan alla.⁷¹⁴

Nordlicht oli heti alkuun varsinainen kulttuurilehti. Sen artikkeleista pääosa käsitteli taidetta. Ensimmäisiin numeroihin kirjoittivat V. A. Koskenniemi, Bertel Hintze, Arvi Kivimaa ja moni muu VTL:n propaganda-artikkelien laatija. Lehdessä kirjoitettiin kuvanveistosta, musiikista ja teatterista. Materiaali oli FU:n ja VTL:n tuottamaa. Kuvituksena oli VTL:n tuottamia kuvia mm. Jean Sibeliuksesta, Wäinö Aallosesta ja Akseli Gallen-Kallelan maa-lauksista. Kulttuurin merkitystä lehdessä kiitettiin vuolaasti siinä vaiheessa, kun Itämeren piiristä julkaisijana piti päästä eroon.⁷¹⁵ Lehden kuvataideartikkelien avulla muodostettiin kuvaa Suomen kansasta. Bertel Hintze kertoi kuvanveistoa koskevan artikkelinsa yhteydessä, että Suomen taide oli Pohjoismaiden nuorinta ja että kansa oli käynyt olemassaolon kamppailuaan sen ja maan eteen. Eivät vain dramaattiset vaiheet, vaan myös luonto antoi omaperäisen leimansa Suomen taiteelle. Artikkelissa esiteltiin Wäinö Aalto-

sen rinnalla Felix Nylund, Johannes Haapasalo, Ville Vallgren ja moni muu kuvanveistäjä. Juttu oli laaja ja vei lehden yhdestä numerosta melkein kymmenen sivua.⁷¹⁶ Suomalainen kuvanveisto edusti mainiosti Suomen koko taideosaamista.

Yleistä maakuvaan liittyvää kirjallisuutta tuotettiin etenkin Saksaan. Esimerkiksi Akateemisen kirjakaupan saksankielistä, vuonna 1942 ilmestynyttä Einari Juvan kirjoittamaa *Die Kulturelle Entwicklungen des Finnishes Volkes* levitettiin.⁷¹⁷ Ulkomaalaisten lehtien Suomi-numeroissa esiintyi samoja nimiä kuin VTL:n kulttuuriartikkeleissa: Wennervirta, Talvio, Koskenniemi, Kurjensaari, Jutikkala... Aiheet Suomi-artikkeleissa koskivat niin ikään samoja taiteilijoita, kuten VTL:n tiedoteartikkeleissa. Aleksis Kiven ja *Kalevalan* rinnalla Wäinö Aaltonen ja Jean Sibelius olivat tähtirolissa. Suomalainen ryijy pääsi erään unkarilaisen julkaisun kanteen,⁷¹⁸ mutta oli muuten kulttuuriartikkeleiden aiheiston marginaalissa. Sotapropagandaan sopivaa tietoa kulttuurista välitti myös pohjoismaiden monikielinen yhteinen julkaisu *Le Nord*. Siihen suhtauduttiin Suomessa erittäin myönteisesti. Sen levikki oli 3 000, ja julkaisu yhteispohjoismaisena tuotteena levisi sotilasstrategisesti tärkeisiin kohteisiin. Kielet olivat englanti, ranska ja saksa. Suomesta toimitukseen kuului sanomalehtiosaston päällikkö Urho Toivola. Saksalaisillakaan ei ollut mitään *Le Nord* -julkaisua vastaan, kunhan se käsitteli kulttuuria eikä politiikkaa. *Le Nord* lakkautettiin sodan jälkeen.⁷¹⁹

Suomen Berliinin-lähetystä esitti toiveen ulkoasiainministeriölle 1942. Se toivoi, että tuotettaisiin romaani, joka antaisi kuvan ”Moskovan pakkorauhan” jälkeisestä karjalaisten evakuoinnista.⁷²⁰ Vatikaanin lähetystä luetteli kirjoja, joita toivoi saavansa jakaa merkittäviksi katsomilleen henkilöille sodan aikana. Kirjojen joukossa olivat mm. Heikki Brotheruksen *Petite histoire de Finlande* ja Onni Okkosen *Art finlandais aux XIXe et XXe siècles* (1938)⁷²¹. Okkosen taidekirjaa jaettiin monissa lähetystöissä koko tutkimusperiodin ajan. Itä-Karjalasta laadittiin ulkomaita varten kokoomateos, jossa oli sekä tieteellisiä kirjoituksia että matkakuvauksia. Se ei sisältänyt politiikkaa, mutta Itä-Karjalan poliittisesti kuumien kysymysten menettäessä nopeasti ajankohtaisuutensa teos jäi julkaisematta.⁷²² Itä-Karjalasta muodostui vuonna 1942 melkein tabu Suomelle. Sensuuri piti huolen siitä, miten miehitetystä alueesta sai kirjoittaa.⁷²³

Suomesta kertovia propagandaelokuvia esitettiin niiden lähetystöjen voimin, jotka sodan aikana olivat jollain tasolla toiminnassa. Pariisin lähetystön toimintakertomuksen 1939–40 mukaan elokuva *La Finlande 1937* oli eniten näytetty.⁷²⁴ Vuonna 1940 *Finland kallar* sai loppuunsa uutispätkän Helsingin pommituksista ja humanitaarisen vetoomuksen Suomen auttamiseksi. Viestin ytimessä oli osoittaa Suomen taistelu koko länsimaisen kulttuurin puolesta taistelevana kansankuntana. Musiikkina käytettiin otteita Sibeliuksen sävellyksistä.⁷²⁵ Alkuperäisestä filmistä on jäljellä Kansallisen audiovisuaalisen keskuksen arkistossa parinkymmenen minuutin mittaisia katkelmia, mutta niistä saa käsityksen, millaisesta materiaalista oli kysymys.

Finland försvarar Nordens frihet (Suomi turvaa Pohjolan vapauden) valmistui sotapropagandan tarpeisiin Ruotsissa 1940. Tuotantoyhtiöinä toimivat Aho & Soldan, SF Svensk Filmindustri AB ja Suomen filmiteollisuus. Heikki Aho ja Björn Soldan toimivat Finlandia Uutistoimiston palveluksessa Tukholmassa.⁷²⁶ Elokuvasa näytettiin esimerkkejä pommituksista ja sodan vaikutuksista siviiliväestöön. Filmillä esiteltiin kulttuurirakennuksia: Viipurin linna, moderneja kerrostaloja, eduskuntatalo. Filmille talletettiin myös luontoa, sotilaita, Paasikivi nousemassa junaan, Pohjolan kuninkaat ja presidentti Kallio Tukholmassa, naisia kutomassa, kartta, josta osoitettiin havainnollisesti Neuvostoliiton vaatimia alueita, Paasikiven paluu Moskovan neuvotteluista, kansaa, pieniä lapsia rientämässä vä-

estösuojaan, pommituksen jälkiä, lentokoneita ilmassa sekä palavia taloja. Elokuvan yhteydessä Kansallisessa audiovisuaalisessa keskuksessa on tiedonanto, jossa kerrotaan, että Heikki Aho ja Björn Soldanin puoliset olivat kirjeissään toisilleen todenneet, että elokuva oli miesten ensimmäinen elokuva (ilmeisesti ensimmäinen ulkomailla tehty, koska Aho & Soldan oli perustettu jo 1930-luvulla) ja että se on ollut suuri menestys. Kopioita kerrottiin tässä yhteydessä (1940) jaetun mm. Englantiin, Yhdysvaltoihin, Ranskaan ja Italiaan.⁷²⁷

Elokuvalla *Finland försvarar Nordens frihet* vaikuttaa olleen päämäärä nostattaa Suomea kohtaan sympatiaa Ruotsissa ja muualla Pohjoismaissa. Dokumenttielokuvat sopivat etenkin myötämielisyskampanjoihin ja asenteen yhtenäistämiseen sodan aikana, eikä niillä edes pyritty ylipäänsä kumoukselliseen tai yllyttävään toimintaan, mikä taas on propagandan ydintä negatiivisimmillaan. Dokumenttielokuvat olivat 1930–40-luvulla suunnattu yläluokalle. Niitä näytettiin rajatuille kohderyhmille, lähetystön kutsuvieraille ja konferenssiin osallistujille. Tämänkaltaisiin kohderyhmiin ei pyritty vaikuttamaan massaviestinnän keinoin. Uutisfilmit sen sijaan esitettiin usein elokuvateattereissa elokuvien yhteydessä, ja niillä oli laajempia katsojapiirejä. Kun ne olivat lyhytkestoisia, saatettiin niihin helpommin upottaa propagandistista sisältöä. Propagandasta puhuminen sota-ajan ja sitä edeltävän ajan dokumenttielokuvien kohdalla ei ole yksinkertaista.⁷²⁸

Finland försvarar Nordens frihet näytti pommisuojaan meneviä lapsia ja sodan tuhoille altistuvaa kulttuuriperintöä. Filmin tunteikas ruotsinkielinen selostus nosti esiin maan neutraliteettia ja taistelua muidenkin puolesta. Suomen kerrottiin puolustavan koko Pohjolan ja jopa Euroopan sivistystä ja vapautta. Heikki Aho ja Björn Soldan tekivät talvisodan aikana FU:n palveluksessa useita bolševismien vastaisia sotapropagandaelokuvia. Niitä levitettiin Pohjoismaissa. Joissakin elokuvissa selostajana toimi näyttelijä Ella Eronen.⁷²⁹ Aho & Soldan oli tuottelias lyhyt- ja uutiselokuvien tuottaja sodan aikana. Suomen Matkat ja Suomen Matkailu -yhdistys tilasivat siltä elokuvia valtion tiedotuslaitoksen rinnalla. Suomen Filmikuvaamon tilauselokuvia dominoivat elinkeinoelämän tilaukset. Topo Leistelän johtamana valmistui vuodesta 1939 Suomi-Filmin uutiskuvia, joissa seurattiin elämää ennen sotaa ja sen aikana. Niitä toimitettiin ulkomaille. Sodan aikana valmistui runsaasti erilaista ja eripituista filmimateriaalia valtion tiedotuselinten tilauksesta. Jatkosodan aikana sotapropagandaan liittyvät teemat talousneuvonnasta alkaen lisääntyivät. Suurin osa suunnattiin suomalaisille. Mukana oli myös huumoria.⁷³⁰

Elokuvat ja dokumenttifilmit syntyivät Suomessa elokuvasensuurin alla. Sensuuri myös määritteli miten ja missä elokuvia sai katsoa. Elokuva taiteena ei vielä täysin hyväksytty edes sivistyneistön piirissä. Sensuuri tiukkeni sodan loppua kohti. Poliittisuonteisia aihepiirejä filmeissä sekä valmistettiin että esitettiin konsensuksessa nationalistisen valtiollisen politiikan kanssa. Poliittikkaa sisältäneitä elokuvia esitettiin ystävyysseuroissa ja lähetystöissä. Kokonaan kiellettyjä elokuvia oli mahdollista nähdä vain kielletyissä tilanteissa. Kiellettyihin elokuviin kuului sodan aiheisiin ja bolševismiin liittyviä elokuvia Neuvostoliitosta, mutta myös pasifistiset amerikkalaiselokuvat saattoivat joutua sensuurin kieltämiksi. Valtion tiedotuslaitoksella oli paitsi sensorin rooli, myös rooli isona elokuvatuottajana sodan aikana. Kotimaassa syntyneiden uutiselokuvien levitys ulkomaille oli järjestetty pääosin jatkosodan aikana saksalaisen Ufan kautta, jolla oli toimisto Tukholmassa.⁷³¹

Ulkomaalaisen tuottaja-ohjaaja Francis R. Linen ja hänen vaimonsa Helen Linen vuonna 1939 valmistunut 40 minuutin mykkäelokuva *Finland Waters, A Story of Adventure in a New Nation* toimi niin ikään sodan aikana Suomen propagandan hyväksi. Elokuva kuvattiin harvinaiselle värifilmille. Line kertoo muistelmissaan *Adventure Unlimited* (1988) kuinka

hän matkusti talvella 1939 Suomessa ja sai idean elokuvalleen. Filminteon taustalla vaikuttivat Suomeen 1940 suunnitellut olympialaiset. Linen pariskunnan matka vei ensiksi Suomen suurimpiin kaupunkeihin, mutta seikkailu jatkui mm. Savonlinnaan ja Suomen vesistöjen äärelle. Juhannus taltioitui värifilmille ensimmäistä kertaa.⁷³² Filmin ensi-ilta oli marraskuussa 1939 Howellin lukiossa Michiganissa. Juuri talvisodan alla ohjaaja näytti elokuvaansa yksityisesti myös arkkitehti Eliel Saarille Yhdysvalloissa. Pian Linen elokuva esitettiin ympäri Yhdysvaltoja Suomen hyväksi järjestetyissä tilaisuuksissa. *Finland Waters* oli yksi Suomea myönteisesti propagoivia filmejä koko talvisodan ajan. Line mainosti elokuvaansa Yhdysvalloissa näin: ”Kertomus itsepäisestä kansakunnasta, joka muutti eurooppalaisen sodan kurssin. Lähes jokainen venäläis-suomalaisessa konfliktissa esiin tullut paikka Helsingistä ja Laatokasta etelässä aina Petsamoon Jäämeren rannalle näyttäytyy juuri sellaisena kuin ne olivat ennen 1939 konfliktia. Elokuvasa voi nähdä viimeiset värikuvat niistä kaupungeista ja rakennuksista, jotka sodassa tuhoutuivat.”⁷³³

Näissä ulkomailla esitetyissä ja sotapropagandaan käytetyissä filmeissä esiintyi Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan yhdistäminen koko Euroopan ja länsimaisen sivistyksen puolustussotaan. Kulttuuriset symbolit rakennuksista, veistoksista ja kulttuurimaisemista toimivat enemmänkin yleisinä kulttuurielementteinä kuin juuri suomalaiskansallisina elementteinä. Vaikka näissä elokuvissa näytettiin tai puhuttiin pommitetusta Helsingistä, filmille kuvastui ennen kaikkea eurooppalainen kulttuurikansa, joka puolusti olemassaoloaan sodan julmuuksien keskellä.

Kotimaan tarpeisiin propagandaelokuvia tuotettiin runsaasti. Suomessa valmistui peräti 329 lyhytelokuvaa vuosina 1940–44. Suurin valmistaja oli Puolustusvoimat, Finlandia-Kuva ja Suomi-Filmi eivät jääneet paljoa tuotantomäärissä jälkeen. Myös muutamat pienemmät yhtiöt, Aho & Soldan niiden mukana, tuottivat kymmeniä filmejä sotakauden aikana. Elokuvat olivat usein mykkiä, ja kuvastoa oli suunniteltu propagandakäyttöön. Filmejä myös sensuroitiin, mutta tutkijoiden mukaan talvisodan aikana melko vähän. Elokuvia tehtiin jatkosodan aikana niin paljon, että kahdesta eri sensuuriorganisaatiosta huolimatta elokuva tarkistettiin niiden käsikirjoitusvaiheessa eli paperilta. Puolustusvoimain uutisfilmien tarkastus oli oman organisaationsa käsissä. Esimerkiksi uutiskatsaus numero 2 esitti siviiliuhreja, Ruotsin Punaisen Ristin ambulansseja ja sankarivainajaa Suomen lipun alla. R. W (Reino Wille) Palmrothin ja Hannu Lemisen elokuvasta *Välähdyksiä Suomen-Venäjän sodasta 1939–40* poistettiin jäätyneitä venäläissotilaiden kuvia, jotta elokuvaa ja siitä irrotettua uutiskuvaa saattoivat katsoa myös lapset. Jatkosodan aikana Arvi Kivimaan johtamassa tiimissä keksittiin Puolustusvoimain katsauksen formaatti. Siinä esiteltiin utisia ja sotapropagandaa 12 minuutin pätkissä, ensimmäinen kesällä 1941 juhlavierasnäytöksessä Bio Rexissä.⁷³⁴

Näitä filmejä käytettiin hyödyksi koosteissa ulkomaan levityksessä. Tekijät olivat elokuvateollisuuden ammattitaitoisinta joukkoa kansatieteellisen filmin asiantuntija Eino Mäkisestä leikkaaja Hannu Lemiseen. Uutisfilmien vaihtoa tehtiin Saksan propagandaja valistusministeriön kanssa. Suomalainen Yrjö Rannikko kävi selvitysmatkalla Saksassa vuonna 1941 kuulemassa toiveita elokuvantuotantoon. Ohjeiden mukaan aseveljeyden, Itä-Karjalan ja Mannerheimia koskevien aiheiden rinnalla uutisfilmeihin tuli sisällyttää luontoa ja sen estetiikkaa.⁷³⁵

Koosteissa, joita ulkomailla käytettiin joko itsenäisenä tai esimerkiksi osana saksalaisten omia uutiskoosteita, esiintyi otoksia kotimaisista lyhytelokuvista, joissa kuvattiin filmille puhuvaa presidentti Rytiä tai Viipurin valtausta. Aseveljeyden osoittaminen niin

kotimaan sotilaiden välillä kuin Suomen ja Saksan sotilasjohdon välillä oli jatkosodanajan filmien kestoteema. Ohjeistuksia sodanjohdon ja siviilijohdon yhteistyön tuomiseksi ”reportageihin” teki L. A. Puntila. Pahimmillaan elokuvien avulla hyökättiin vihollista vastaan rasimin keinoin vihollisen ihmisarvoa alentavine piirteineen.⁷³⁶

Mannerheimin nousu ylivertaisen sotilaan myyttisiin mittoihin tapahtui osaltaan tehokkaan elokuvapropagandan avulla. Mannerheim oli ensimmäinen elokuvassa esiintynyt suomalainen vuonna 1896. Ja Mannerheimia kuvattiin useita kertoja sen jälkeen siten, että elokuvatutkijat puhuvat hänen kohdallaan kokonaan omasta propagandaelokuvan alagenrestä.⁷³⁷ Taiteeseen liittyviä dokumentteja ei valmistettu ulkomaiseen käyttöön. Kotimaan levitykseen syntyi joitakin, kuten Suomen Filmitoimiston tuottama *Savi elää* (1943). Dokumentti nosti keramiikan taiteelliselle tasolle, mutta dokumentissa ei kuitenkaan mainittu taiteilijoita nimeltä. Valtion tiedotuslaitoksen käsikirjoittaja Topo Leistelä ennakoiki filmillä taideteollisuuden tulevaisuutta maakuvasa:...”savi, jolle taiteilijat ovat antaneet muodon ja elämän, tulee puhumaan kieltä, jota kaikki ymmärtävät.”⁷³⁸

LÄHETYSTÖJEN ROOLI KULTTUURIPROPAGANDASSA

Ruotsin kautta maailmalle

Tukholman lähetystö oli Suomen ulkopolitiikalle olennainen asemapaikka molempien sotien aikana. Maan kautta hoidettiin Suomen kaupallisia ja kulttuurisia yhteyksiä muihin maihin. Varsinkin vuonna 1944 Tukholma oli avainasemassa myös muiden lähetystöjen tiedonsaannin kannalta.⁷³⁹ Pääosa sympatiaa ja humanitaarista apua hakevasta propagandasta suunnattiin Ruotsiin. Päämaja ohjeisti tiedotustoimintaa Ruotsiin vuonna 1939. Kiireellisen ja salaisen ohjeen mukaan oli hankittava marraskuussa 1939 suomenruotsalaisilta lehtiin sellaisia lausuntoja, joissa alleviivattaisiin, että mikäli Suomi häviää sodan, Ruotsin kohtalo olisi sama. Lausunnot oli tarkoitus ensin julkaista Suomessa ja sen jälkeen toimittaa tiedot Ruotsiin.⁷⁴⁰ Ruotsista tuli Suomeen artikkelitilauksia jatkosodan aikana. VTL koetti kuitenkin saada omaa sanomaansa läpi Ruotsissa huolimatta naapurimaan omista toiveista ja muista tietolähteistä.⁷⁴¹

Tukholma oli tärkeä paikka Suomen ja Neuvostoliiton talvella 1940 käynnistyneissä rauhanneuvotteluissa. Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläällä Aleksandra Kollontailla oli osuutta neuvottelukosketuksen saamiseen sotaa käyneiden maiden välille siten, että yhteys johti lopulta maaliskuussa 1940 solmittuun rauhansopimukseen.⁷⁴² Kommunistikirjailijatar Hella Wuolijoki toimi puolestaan eräänlaisessa ”lobbarin” roolissa näissä rauhanneuvotteluissa.⁷⁴³ Wuolijoen yhteys näihin neuvotteluihin vaikutti ilmeisesti hänen uraansa. Wuolijoki saattoi saada Kansallisteatterin ohjelmistoon *Niskavuoren nuoren emännän* poliittisen pelisilmänsä rinnalla osittain siksi, että oli osallistunut rauhanneuvotteluihin.⁷⁴⁴

Tukholman lähetystön tärkeänä tehtävänä oli raportoida ulkoasiainministeriöön ja poliitikoille, mitä Suomesta puhuttiin Ruotsissa. Kulttuuriseen toimintaan luokiteltavista asioista etenkin itsenäisyyspäivän tapahtumat koettiin Ruotsin lähetystössä tärkeiksi tiedottamisen aiheiksi sodan aikana. Näiden juhlien järjestäminen kuului lähetystöille. Itsenäisyyden juhlan kautta lähetystöt, myös Ruotsin lähetystö, välitti Suomesta kuvaa itsenäisenä, taistelevana ja urheana kansana, ja sellaisena Suomi sitten monien maiden lehtiutisissa mainittiinkin.⁷⁴⁵

Ruotsin tärkeä asema Suomen ulkopoliitikassa tuli esille valtion tiedotuslaitoksen ohjeistuksissa. Tammikuussa 1942 jaettiin yleisiä ohjeita Ruotsiin suuntautuvaa tiedotustoimintaa varten. ”Ruotsiin kohdistuvaa tiedotustoimintaa on nykyisestäään tehostettava. Tätä vaativat seuraavat seikat: a. Ruotsin poliittinen merkitys Suomelle on huomattava, koska sen kannanotot ja sen viralliset ja epäviralliset lausunnot voivat edullisesti vaikuttaa Suomen asemaan maissa, joihin suomalaisella propagandalla ei ole pääsyä. b. Ruotsin taloudellinen apu Suomelle on tärkeä.” Ohjeissa tähdennettiin, että ”propagandassa on käytettävä hyväksi paitsi Ruotsin lehdistöä, jolle jatkuvasti toimitetaan entistä valikoidummin artikkelia- ja kuva-aineistoa, myöskin kotimaan lehtiä”. Salaiseksi dokumentiksi luokitellun ohjeistuksen mukaan ”sensuuri tulee estämään negatiivisiksi vaikuttavien kotimaisten lehtikirjoitusten julkaisemisen”.⁷⁴⁶

Jotta kuva Suomesta olisi ollut mahdollisimman myönteinen, Ruotsia varten laadituissa ohjeissa kehoitettiin hakemaan esille ”epäpoliittisia kirjoituksia Ruotsissa tunnetuilta suomalaisilta kulttuurihenkilöiltä”. Samalla kehoitettiin hyväksikäyttämään ”Helsingin kirjeitä”, joissa selostettiin Suomen ajankohtaisia poliittisia kysymyksiä mutta myös kulttuurielämää. Yleispropagandan sävyksi suositeltiin ”defensiivistä”, ei ”offensiivista” propagandaa, joka oli sinänsä tehokasta, mutta saattaisi tietyissä piireissä olla haitallista, kuten asiakirjassa arvioitiin. Kysymykset, joita suositeltiin käsiteltäväksi lehdistössä, liittyivät maantieteelliseen asemaan ja yhteiseen historiaan, talvisodan aikaiseen maiden väliseen ystävyyyteen sekä kansanvaltaan ja itsemääräämisoikeuteen Suomessa. Kuudentena kohtana oli Suomelle erityisen tärkeä asia: ”Pohjolan yhtenäisyys ja yhtenäisen Pohjolan merkitys.” Hyvien valokuvien käyttöä lehtiartikkeleissa suositeltiin. Amos Anderssonin muutama vuosi aiemmin tekemä aloite kulttuuripropagandan edistämiseksi oli sisältenyt huomion valokuvien suuresta merkityksestä.

Kiellettävien aiheiden joukossa olivat Ruotsin poliittisen asenteen arvosteleminen, kielikysymys sekä Ruotsin ja Saksan suhteiden käsittely. Konkreettisella tasolla ohjeissa suositeltiin Suomen Huollon kautta kulkeutuvan avunannon kiittämistä sekä mm. Ruotsin kuningashuoneen Suomea kohtaan tuntemaan myötämielisyyden hyväksikäyttöä. Tiedotuslaitoksen päällikön Heikki Reenpään ja tiedotusjaoksen päällikön Matti Valtasaaren allekirjoittamat ohjeet jaettiin viiteenkymmeneen kohteeseen, myös Yleisradioon.⁷⁴⁷ Ohjeita oli edeltänyt joulukuun viimeisenä päivänä 1941 tiedotuslaitoksen tiedotusjaoksen päällikön ”puhuttelu”, jossa oli mukana joukko (19) valtion tiedotustoimintaan osallistuvia henkilöitä, joista ohjeita kutsuttiin kirjoittamaan Valtasaaren kanssa ”tohtori Vilkuna, tohtori Ruutu, luutnantti Miettinen ja vänrikki Grönvik”. Myös kuva-asioita osaava henkilö oli päätetty kutsua ohjeiden laatimisen toimikuntaan. Salaiseksi luokitellussa pöytäkirjassa kokoukseen osallistujat kertoivat omia käsityksiään siitä, millaista tiedotustoiminnan Ruotsiin tuli olla. Varsinaiset ohjeet noudattivat kokouspöytäkirjan kirjauksia melko pitkälle sellaisenaan. ”Kulttuuria” ei pöytäkirjassa mainittu lainkaan, ellei oteta huomioon mainintoja kuvallisista esitteistä tai elokuvista.⁷⁴⁸

Ohjeiden viittaus yksilöihin ja kulttuurihenkilöihin saattoi olla seurausta Heikki Reenpään kokouksessa nostamasta keskustelusta, jossa yksilöiden merkitystä ”suhteitten” hoitamisessa tuli samaan tapaan hyödyntää propagandassa kuin vuosien 1939–40 sodan aikana. Esitelmiä Suomesta pitivät tuona aikana eri maihin matkustaneet taiteilijat ja tiedemiehet. Myös Puntila näytti korostaneen yksityishenkilöiden kirjeenvaihdon, esitteiden, juhlien ja esitelmien keskeistä roolia propagandatyössä. Kokouksessa viitattiin myös erilaisten liittojen yhteistyöhön suhdetoiminnassa. Pöytäkirjassa kuvailtiin laajemmin

syitä propagandan tarpeisiin kuin itse ohjeissa. Norjan ja Ruotsin suhteen vaikutuksista Suomeen todettiin, että eräs ”Suomen propagandan keskeisiä tehtäviä onkin Norjan tapahtumista johtuneen vastenmielisyyden torjuminen ja Suomen joka suhteessa itsenäisen aseman korostaminen.”⁷⁴⁹

Koska Ruotsi oli ulkopoliittisesti tärkeä satama Suomelle, piti propagandan tukea Suomi-kuvaa. Onnistumista seurattiin tarkasti. Sanomalehtiavustaja Göran Steniuksen raportti valtion tiedotuslaitokselle maaliskuussa 1942 huomautti, että ”separaattisodan linjaa uskollisesti seurannut Ruotsinpropagandamme ainakin väliaikaisesti on menettämässä suuren osan tehoaan. Yleispropagandamme mahdollisuudet rajoittuvat siten tällä hetkellä melkein täydellisesti humanitäärisiin ja muihin epäpoliittisiin tavoitteihin”.⁷⁵⁰ Suomen huomio jäi Steniuksen mukaan Norjan tilanteen varjoon. Kommunistien liikehdintä Ruotsissa olisi pitänyt olla Steniuksen mukaan suuremmankin mielenkiinnon kohteena. Sanomalehtiasiamies arvioikin, että poliittinen propaganda voisi kohdistua kommunistien vastaiseen taisteluun. Stenius huomautti, ettei lähetystöllä ollut tarpeeksi resursseja tehokkaaseen propagandaan. Lähes ainoat artikkelitkin tulivat tk-miehiltä. Artikkeleiden taso oli jonkin verran parantunut, mutta rintamamiesten kirjeet eivät kiinnostaneet Ruotsissa, Stenius valisti. ”Helsingin kirje” oli sen sijaan ollut tehokas väline. Ensimmäinen kirje läpäisi 35 maaseutulehteä saaden yhteensä 240 000 levikin. Toinen kirje, joka lähetettiin 72 lehdelle, julkaistiin 26:ssa lehdessä ylittäen 150 000 levikin. Kolmaskin kirje ylitti 240 000 levikin.⁷⁵¹ Helsingin kirjeissä oli harvoin kulttuuria, enemmänkin ne olivat poliittisten uutisten koosteita. Niin kutsuttuja Helsingin kirjeitä laativat VTL:ssä ainakin filosofian tohtorit Jan Gästrin ja Henrik von Wright.⁷⁵²

Sanomalehtien artikkelien lähteet sekä Ruotsissa että Suomessa olivat varsinaista kierätysmateriaalia. Suomen lehtiä luettiin ja referoitiin Ruotsin lehdissä, käännoiksi laadittiin ja kommentoitiin sitten lehtikoosteissa ulkoasiainministeriölle, joka saattoi käyttää materiaalia kotimaan tiedotustoiminnassa. Suomalaiset, etenkin suomenruotsalainen sivistyneistö, lukivat myös suoraan ruotsinkielisiä lehtiä. Myös ulkomaalaisten kirjeenvaihtajien lähteinä saattoivat toimia molempien maiden lehdet. Myös suomalaiset kirjoittivat artikkeleita ulkomaiden lehdissä omasta maastaan. Tästä uutisten runsaasta kierrättämisestä voidaan sensuurista huolimatta olettaa, että kuva Suomesta oli varsin samankaltainen Suomessa kuin Suomen kuva Ruotsissa. Propagandistisen siloteltu kuva Suomesta ruotsalaisilla tuskin ainakaan oli.

Huhut ja niiden torjunta kuuluivat Tukholman lähetystön arkipäivään. Tukholman avainasemaa vaikeiden uutisten ”vuotajana” kuvaa 1960-luvulla ensin STT:ssä toimittajana ja myöhemmin Tukholman lähetystössä toiminut sanomalehtiasiamies Tom Söderman. Hänen mukaansa asioista ei edes sodan jälkeen voitu avoimesti aina puhua Suomessa. Uutinen oli ensiksi vuodettava Ruotsiin, jotta siellä saatiin asia julki. Se oli vaivatonta yhteisen kielipohjan ja lehtimiesten välisten ystävyyssuhteiden takia. Kun asia oli painettu Tukholman päivälehteen, saatettiin Suomessakin aloittaa keskustelu.⁷⁵³ Ulkomaalaiset toimittajat käyttivät Ruotsin sananvapautta hyödykseen jo talvisodan aikana välttääkseen suomalaisen sensuurin ja erikoiset ohjeet, kuten kiellon mainita sodankäyntiin liittyviä paikkakuntia lehtijutuissa. Haaparanta oli helppo paikka kirjoittaa vähemmän sensuroituja sotauutisia.⁷⁵⁴ Rajanylityksiä Tornion tehtiin etenkin vuonna 1940 niin lehtimiesten kuin kuvaajienkin oveluudella. Reservisotilas Klaus Klinge ilmoitti päämajalle, etteivät pohjoismaiset lähetystöt ole ajan tasalla myöntäessään lehtimiehille lupia saapua Tornion kautta Suomeen. ”Tukholman-lähetystömme sanomalehtiattasea näyttää antavan suo-

situksia myös heikoille ja propagandan kannalta merkityksettömille journalisteille”, hän kirjoitti.⁷⁵⁵ Talvisodan aikana velloi Suomen sotatilannetta ja politiikkaa koskevia huhuja. Joskus harvoin, jos kyseessä oli kulttuuripoliittinen henkilö, saatettiin kulttuuriin liittyvillä uutisillakin spekuloida. Sodan lopulla kirjailija Hella Wuolijoki antoi *Svenska Dagbladetille* haastattelun vankilaoiostaan, jossa hän ”paljasti”, että ministeri Kivimäki olisi tarjonnut hänelle vapautta vankilasta eräitä paljastuksia vastaan.⁷⁵⁶

Vuosia pohjustettu pohjoismainen suuntautuminen korostui sodan viimeisenä vuonna. Nils Meinanderin aloitteesta vuonna 1943 Ruotsiin suunnatussa tiedotustoiminnassa ryhdyttiin painottamaan pohjoismaisen yhteistyön lujittamista. Samaan aikaan myötämie-lisyyspropaganda Saksaa kohtaan väheni.⁷⁵⁷ Pohjoismaisuuden korostaminen heijastui sodanaikaisessa propagandassa myös muissa Pohjoismaissa. Pohjoismaat tekivät sota-propagandaa diplomaattisella yhteisrintamalla. Vuonna 1943 Kööpenhaminan lähetystö raportoi tanskalaislehtien kirjoittelua Suomen suhteesta Pohjoismaihin. Sellaisetkin leh-det, jotka eivät olleet erityisen suopeita Suomea kohtaan maan saksalaismielisyden takia, olivat nyt mukana takaamassa Suomelle ymmärtämystä. ”Vaikka suomalaiset eivät ole muitten Pohjoismaisten kansojen veriheimolaisia, he tuntevat voimakasta vetoa niihin, ja he ovat teoillaan osoittaneet ymmärtävänsä, minkä arvoinen on pohjoismainen vapaus”, raportti lainasi erästä lehteä.⁷⁵⁸

Sibeliuksen musiikki sopi pohjoismaisuuden symboliksi. Päiväämättömässä lehdis-tötiedotteessa ”Sibeliusta Kööpenhaminassa” kerrottiin erään konsertin nostattamas-ta tunnelmasta: ”Tätä sinfoniaa, sen dramaattista myrskyä, sen elegistä paatosta, sen kärkevää scherzoa ja sen loppuosan tuskaa on pidetty ilmaisuna Suomen taistelulle, sen kärsimyksille, sen toivolle nähtyinä Suomen poliittisten vaikeuksien taustaa vastaan.”⁷⁵⁹ Sibeliuksen musiikin rinnalla teatteri ja kirjallisuus esiintyivät niin ikään pohjoismaisuutta korostavan maakuvan rakentajina Tanskassa.⁷⁶⁰ Suomen lähetystön tiedotus- ja kulttuuri-toiminta Norjassa oli Ruotsia ja Tanskaa vaatimattomampaa. Se koostui perinteisestä kirjojen jakelusta, filmien esittämisestä ja tietojen antamisesta. Pekka Lähteenkorvan ja Jussi Pekkarisen mukaan toiminta oli yllättävän vähäistä ottaen huomioon, että kyse oli sentään naapurimaasta. Suomesta käytiin vuonna 1940 sodan aikana Norjassa esimerkiksi esitelmöimässä, mutta yhteyksille ei ollut poliittisesti kovinkaan suosiollista maastoa varsinkaan myöhemmin. Suomessa oli käsitys, etteivät norjalaiset ymmärtäneet Suomen poliittista tilannetta ja sen vaatimia ratkaisuja. Kuvan korjaamista koetettiin mm. sillä, että hankittiin norjalaisille lehdille *Hufvudstadsbladetin* vuosikertoja, joista toimittajat saivat lukea suomalaisten asioista ja sanomalehdistön vapaudesta.⁷⁶¹

Suomen ja Saksan aseveljeydestä sekä kulttuurisillasta

Suomella ja Saksalla oli tiivistä kulttuurista yhteistyötä koko 1930-luvun ajan. Kulttuuri oli kansallissosialisteille hyvin tärkeä sotapropagandan väline. Saksa kutsui tiedemiehiä Suomesta ja rahoitti näyttelyitä ja kirjallisuuden kääntämistä.⁷⁶² Eräs tunnetuimmista 1930-luvun Suomen ja Saksan välisestä, voimakkaasti ristiriitaisia tunteita herättäneistä kulttuurivuoroaikatuksen symboleista oli Olavi Paavolaisen vuonna 1936 ilmestynyt *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teos. Teoksen avoin kysymyksenasettelu tuki kriittistä suhtautumista Saksaa kohtaan, mutta vain harvat taiteilijat olivat kuitenkin selkeästi aikakaudellaan vastaan yleistä saksalaismyönteistä ilmapiiriä.⁷⁶³ Kriittisyys kuitenkin kasvoi aivan vuosikymmenen lopulla, kuten edellisessä luvussa kerrottiin.

Teoksessa *Tutkijat ja sota* (2006) on kuvattu tiedemiesten laajoja yhteyksiä maiden välillä sodan aikana. Suhde Saksaan oli luonteva, koska kaiken kansallisen (*völkisch*) korostaminen näytti sopivan arkaaiseen ja agraariseen Suomeen. Saksan valitseman ideologian edistämiseen sopivat mm. kansatiede, kielitutkimus, antropologia ja maantiede. Suomalaisia tunnettuja tiedemiehiä toimi saksalaisissa tutkimusprojekteissa ja edustustehtävissä. Tehtävät olivat ulkoministeriöiden ja opetusministeriöiden välistä virallista toimintaa. Monet Saksan kanssa yhteisprojekteissa toimineista tiedemiehistä olivat valtion tiedotusorganisaation palveluksessa. He joutuivat tiedemiehinä välillä ulkopoliittikan puristuksiin.⁷⁶⁴

Kansallissosialistinen Saksa harjoitti kulttuuripropagandaansa saksalaiskulttuurista hyvin perillä olevan kielitaitoisen sivistyneistön parissa, jonka aatemaailmaa ohjasivat venäläisvastaisuus ja kommunismin pelko.⁷⁶⁵ Saksa kiinnostui Suomesta aivan erityisellä tavalla kesällä 1940. Ensimmäiset selvät merkit lämmenneistä ulkopoliittisista suhteista näkyivät kulttuurissa ja etenkin urheilussa, koska poliittisesti suhteita oli vaikeampi näyttää.⁷⁶⁶ Kulttuurisen asevelisillan rakentaminen alkoi yhdistystasolla. Pohjoismaisia kulttuurisuhteita ylläpitänyt yhdistys Nordische Verbindungstelle ja sen johtaja Hans Draeger oli esittänyt lähettiläs Kivimäelle ajatuksen kulttuurisuhteiden syventämisestä maiden välillä jo talvisodan aikana 1940. Kivimäki arvioi tuolloin saksalaisten pyrkivän kulttuurisuhteiden avulla vahvistamaan myös poliittisia siteitä, vaikka yhdistyksellä oli myös oman maan sisäisiä vallankäytön motiiveja.⁷⁶⁷

Vuodenvaihteessa 1939–1940 yleinen Suomea koskeva kirjoittelu Saksassa oli vielä kriittistä, koska Saksan propaganda tuki liittolaista Neuvostoliittoa. Tietoa kulki enimmäkseen Moskovan kautta Saksaan. Virallinen Saksa ja sen lehdistö suhtautui Suomeen viileästi, ja asiaan haluttiin Suomessa parannusta.⁷⁶⁸ Tilanne oli muuttumassa nopeasti parempaan suuntaan, kun saksalaiset tiedottamisen ohjeet kielsivät epästävällisyyden Suomea kohtaan maan kärsittyä talvisodassa raskaita tappioita. Suomalaisotilaiden sodan 1939–40 rintamavoitoista ei saksalaislukijoille kuitenkaan kerrottu. Etenkin Berliinissä esiintyi toisinaan nuivia kirjoituksia. Kovinta oman maansa ulkopoliittikkaa puolustavaa linjaa edusti itse Hitler, jonka kynästä syntyi kaikissa Saksan lehdistössä levitetty kirjoitus Suomesta heti itsenäisyyspäivän jälkeen joulukuussa 1939.⁷⁶⁹ Mutta tilanne siis muuttui.

Kesällä 1940 Neuvostoliiton Baltia-politiikan ja Molotovin julkilausumien vuoksi Suomen johtohenkilöt etsivät ulkopoliittista tukea Saksasta. Myös kauppasuhteet vaikuttivat maiden välisiin suhteisiin. Saksalaiset tosin edelleen näkivät Suomen kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin eivätkä maininneet aina Suomen edes kuuluvan Pohjoismaihin.⁷⁷⁰ Vaikka Suomi ja Saksa hoitivat kulttuurisia suhteita hyvin virallisella tasolla, kulttuurisopimusta ei kuitenkaan solmittu. Virallisten kulttuuriyhteyksien hedelminä syntyivät sen sijaan monet yksittäiset tapahtumat, joita esimerkiksi Sibelius-seura ja Saksalais-suomalainen seura järjestivät.⁷⁷¹

Vuonna 1940 pidettiin maiden välillä jalkapallokisat Leipzigissä ja saman vuoden syyskuussa Saksan, Ruotsin ja Suomen kolmimaaottelu Helsingissä. Suomelle tapahtuma korvasi osaltaan pitämättä jätetyt olympialaiset, ja siitä otettiin julkisuushyöty irti kotimaan lehdistössä. Saksassa ohjeistettiin kirjoittamaan tapahtumasta ilman poliittisia kytköksiä. Suomalaisille maiden välisten kulttuurisuhteiden lämpiäminen on nähty alkaneen juuri kolmimaaottelusta.⁷⁷² Vuodesta 1941 eteenpäin aseveljeys vahvistui entisestään. Suomen hallituksen kertomuksessa todettiin tuona vuonna, että ”Neuvostoliiton radio ja sanomalehdistö harjoittivat järjestelmällisesti Suomelle vihamielistä kiihotuspropagandaa”.

Kertomus kirjasi rajaloukkauksia, poliittista vakoilua, Neuvostoliiton vaatimuksia ja uhkailuja esimerkiksi talouteen liittyvien neuvottelujen yhteydessä. Saksaan sekä kaikkiin Saksan rinnalla bolševismien vastaiseen taisteluun liittyneihin maihin, kuten Italiaan, yhteydet sen sijaan olivat tiivistyneet. ”Suomen ja Saksan välinen kulttuurivuorovaikutus on jälleen vilkastunut”, hallituskertomus tähdensi.⁷⁷³ Vuonna 1942 suhteet Saksaan olivat hallituksen kertomuksen mukaan pysyneet ”muuttumattomina”. Kanssakäyminen Saksan kanssa paitsi taloudellisella myös sivistyselämän alueilla oli sen sijaan ”kehittynyt ja syventynyt”. Sivistyksellisistä tiivistä suhteista Saksaan oli erikseen maininta myös hallituksen kertomuksessa vuodelta 1943.⁷⁷⁴

Aseveljeys Suomen ja Saksan välillä tarkoitti tiivistä liittolaisuutta vuosina 1941–43. Liittolaisuus oli perustaltaan poliittista, mutta se ulottui taiteeseen ja kulttuuriin. Saksalaislehdissä ilmestyi runsaasti Suomea ylistäviä kirjoituksia. Suomen politiikasta saksalaiset kirjoittivat kärkevämmän kuin suomalaiset itse.⁷⁷⁵ Risto Rytin ja Väinö Tannerin puheet tai Suomen itsenäisyyspäivän vietto toimivat uutisoinnin aiheina. Jopa hallituksen vuotta 1941 koskeva kertomus valtiopäiville ylitti uutiskynnyksen Saksassa. Kaikkein näkyvin mediatapahtuma oli Mannerheimin 75-vuotisjuhla 4. kesäkuuta 1942. Hitler saapui yllätysvierailulle Suomeen. Kutsu oli alun perin kyllä tullut Suomesta, mutta yllätyksen sekä saksalaisille että suomalaisille ulkoasiainministeriön virkamiehille toi kutsun nopea vastaanotto sekä Hitlerin ja hänen taustajoukkojen omatoimisesti toteuttama vierailu. Tämä diplomaattinen tapahtuma toimi saksalaisen sotapropagandan kannalta loistavasti.⁷⁷⁶

Asevelisuhteesta otettiin hyödyt käyttöön myös suomalaisten omaa propagandaa varten. Kirjanäyttely Taidehallissa Helsingissä vuonna 1941 edusti esimerkiksi kulttuuriyhteistyötä, vaikka tasoltaan näyttely oli puhdasta kansallissosialistien propagandaa.⁷⁷⁷ Vuonna 1942 suomalaisten kulttuurilehti *Nordlicht* valitsi kuvan Hitlerin, Mannerheimin ja Rytin tapaamisesta lehensä kanteen.⁷⁷⁸ Saksalaisia ulkomaan kirjeenvaihtajia oleskeli Suomessa etenkin vuoden 1941 jälkeen runsaasti. Risto Peltovuori ja Otavan Heikki A. (Allan) Reenpää pitivät Edzard Schaperia kulttuurin kannalta merkittävimpanä Suomessa oleskelleista kirjeenvaihtajista. Hän kirjoitti berliiniläislehteen aseveljeyden kukoistaessa ylevähenkisiä kirjoituksia Suomesta. Schaper osasi kirjoittaa kulttuurista, koska hän oli nuorena opiskellut musiikki- ja teatteriopintoja sekä suunnitteli ryhtyvänsä kirjailijaksi. Hän oli ennen Suomeen tuloa toiminutkin kirjailijana Tallinnassa, jossa hän kirjoitti myös uutisia United Press -uutistoimiston palkkalistoilla. Häntä epäiltiin siellä vakoilusta, minkä vuoksi Schaper siirtyi Suomeen. Schaper tapasi Suomessa poliitikkojen lisäksi esimerkiksi Jean Sibeliusta.⁷⁷⁹ Reenpää tapasi Schaperia ja muita saksalaisia roolissaan tulkkina sodan aikana. Schaper ”pelastettiin” Suomesta Tukholmaan jatkosodan loppuvaiheessa. Schaperin ystävyys poiki yhteistyötä Otavalle sodan jälkeen. Muutamia hänen kirjojaankin ilmestyi suomeksi.⁷⁸⁰

Sodan jälkeen Schaper toimi tunnettuna kirjailijana ja kääntäjänä Sveitsissä. Schaperin merkitystä korostaa se, että hän käänsi saksaksi mm. Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä*. Saksalaistoimittajien joukossa oli muitakin kirjailijoita, jotka sodan aikana tai sen jälkeen kertoivat kirjoissaan kokemuksistaan Suomessa. Yksi heistä oli Curt Strohmeier, jonka metsästyksen liittyvä harrastus mitä ilmeisimmin vaikutti myönteiseen näkemykseen Suomesta. Vuonna 1942 julkaistiin kaksi hänen teostaan Saksassa: *Im Zauber Suomis* (Suomen lumossa) sekä *Mein finnisches Tagebuch* (Suomalainen päiväkirja). Strohmeier ihannoii Suomea ja käytti runsaasti suomalaisia sanoja teoksissaan, kuten karhu, sisu, pystykorva tai metsäryssä.⁷⁸¹ Strohmeier kiteytti päiväkirjassaan aseveliyhteistyön kulttuurisen ulot-

tuvuuden näin: ”Ja tämä on loppujen lopuksi tässäkin sodassa jälleen Suomen tehtävä, jonka se on ottanut (hoitaakseen) yhdessä Saksan joukkojen kanssa: suojella Eurooppaa, sen kulttuuria, sen pyhiä arvoja idän barbaareilta”.⁷⁸²

Mielikuvien syntyyn vaikutti myös VTL, joka suuntasi jatkosodan aikana artikkeleita juuri Saksaan. Sodan päätyttyä saksalaislehtiin suuntautunutta runsasta artikkelituotantoa perusteltiin myös siitä syystä, että siellä sattui olemaan innostunut lukijakunta.⁷⁸³ Näissä artikkeleissa, joita suomalaiset laativat, muokattiin kuvaa suomalaisuudesta. Kirjailijan kynällä kirjoitettuna suomalaisia luonnehdittiin mielikuvitusta säästämättä. He saattoivat olla jopa ”raskasverinen kansa”.⁷⁸⁴ Suomea ja sen kansaa koskevia luonnehdintoja oli helppo ulkomaalaisten myös edelleen viljellä kirjoituksissaan. Vuosikymmeniä myöhemmin suomalaiset halusivat irti juuri samoista syvälle juurtuneista kliseisistä mielikuvista Sibeliuksesta, sisusta ja saunasta, joita oli systemaattisesti välitetty suursodan aikana maailmalle, etenkin Saksaan.⁷⁸⁵

Samoihin aikoihin, kun Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon, käynnistyi Hitlerin propaganda, jossa korostettiin Kolmannen valtakunnan pelastavan Euroopan bolsevismilta. Suomi joutui diplomaattisesti arkaluonteiseen asemaan Hitlerin käyttäessä Suomea hyödyksi monin tavoin propagandassaan. Saksassa pyrittiin kaikin tavoin vahvistamaan aseveliyhteistyötä. Kulttuuriin liittyviä asioita, kuten luonnehdintoja suomalaisten sisukkaasta luonteesta, lottien urheudesta ja naisten tehtävistä kotirintamalla hyödynnettiin Suomea koskevissa uutisissa Saksassa. Saksalaiset toivoivat Suomelta samankaltaista myönteistä kirjoittelua, ja VTL olikin heti jatkosodan syttyttyä käynnistänyt Saksaa kohtaan ”myötmielisyyspropagandaa”.⁷⁸⁶

Sankaritarinan kertominen suomalaisista sopi saksalaisten ulkopoliittisiin päämääriin. Suomen pyrkimykset pitää edelleen kiinni puolueettomuudesta vaikuttivat muiden maiden silmissä heikoilta. Aseveliyhteistyö sai lähetystöjen lehtiraporttien mukaan erilaisia tulkintoja ulkomaiden lehdistä. VTL:n julkaisuissa isossa roolissa olivat samat asiat, jotka saksalaislehdissä esiteltiin: suomalainen nainen, hiihtotaitoinen sotilas, tuhannet järvet ja kaunis luonto. Naiskauneutta käytettiin silmäänpistävästi hyödyksi propagandassa Saksaan. Suomalaista naiskauneutta kuvattiin niin uimarannalla kuin keskiaikaisen kirkon pihalla.⁷⁸⁷ Hitler arvosti sankarillisen Suomen naisia.⁷⁸⁸ Lotta-kirjoja julkaistiin. Lotta sopi esimerkiksi kenttäpostikortin aiheeksi. ”Puhtaan asian puolesta puhtain asein” siteerasi eräs kenttäpostikortti Mannerheimiä. Kuvassa marsalkka tervehti nuoria lottia.⁷⁸⁹ Kaikenlainen materiaali kelpasi. Asevelihengessä Suomessa laulettiin saksalaissävelin jopa kansanlauluja, saksalainen puoluelehti tiesi kertoa.⁷⁹⁰ Lähde tuohon artikkeliin saattoi olla Arvi Kivimaan kirjoittama propaganda-artikkeli *Suomalaiset sotilaslaulut*.⁷⁹¹ Aseveliyhteistyössä vaikuttivat paitsi poliittiset myös taloudelliset intressit. Saksa oli kiinnostunut ennen kaikkea Petsamon nikkelistä. Moskovan rauhan tultua Saksa halusi edistää taloudellisia suhteita Suomen kanssa. Suomikin halusi yhteyksiä ja oli panostanut osallistumalla kaksille taloudellisille messuille Saksassa vuonna 1940.⁷⁹²

Politiikkaan ja etenkin Karjalaan liittyvät artikkelit muodostivat keskeisen aiheiston saksalaislehtiin levitetyistä artikkeleista. VTL laati artikkeleita, myös kulttuuriuutisointia, räätälöidysti vain Saksaa varten. Esimerkiksi katsaukset itsenäisyyden ajan kulttuurisaavutuksiin (Viljanen), kirjallisuuteen (Kivimaa), ja Karjalaan Suomen kirjallisuudessa (Viljanen) oli tarkoitettu vain saksaksi.⁷⁹³ Näissä artikkeleissa esiteltiin suomalaisten ja saksalaisten yhteisiä siteitä. Lauri Viljasen artikkelissa kulttuurisaavutuksista listattiin useita Maila Talvion Saksan-yhteyksiin liittyviä romaaneja. Artikkelissa mainittiin Artturi Leinosen *Hakka-*

*pelii*ta-romaanin ja viitattiin aikaan, jolloin maiden välille syntyi kosketus ja suomalaisten sotilasmaine alkoi kasvaa. Artikkelin nimesi myös Koskenniemen Saksan ystävyys. Sana ”uskollinen” oli joutunut kuitenkin sensorin hampaisiin, pelkkä ystävyys riitti kuvaamaan siteitä vuonna 1942.⁷⁹⁴

Kunnioitus ja suopeus Suomea kohtaan saksalaislehdissä oli huomattavaa. Suomen sankarikansa saikin talvisodan kaltaisen suitsutuksen saksalaislehdissä vasta jatkosodan aikana. Kulttuurin käyttöä sankaruuden rakentamisessa hyödynnettiin monin tavoin. Puoluelehti *Völkischer Beobachter* julkaisi jatkokertomuksena Erkki Palolammen sotaromaanin lyhennelmän *Kollaa kestää* syksyllä 1941. Vuosina 1940–42 virallisella mandaatilla kulttuuririittaseana Suomen Berliinin-lähetystössä toiminut Yrjö von Grönhagen edisti suomenkielisen kirjallisuuden kääntämistä Saksassa muutaman vuoden ajan. Grönhagenin saksalainen vaimo puolestaan toimitti vuosina 1940–43 Suomesta kertovaa kulttuurista aikakauslehteä.⁷⁹⁵

Etenkin kansallissosialistien omassa äänitorvessa *Völkischer Beobachterissa* kirjoitettiin Suomesta ja sen kulttuurista. Berliinissä maaliskuussa 1941 järjestetystä Kalevalanpäivän juhlasta kirjoitettiin. Uutisoinnissa hyödynnettiin molempien maiden virkamiesten lausuntoja ja ylistettiin *Nordische Verbindungsstellen* työtä. Muissakin lehdissä ilmestyi Suomea koskevaa kirjoittelua, josta osa koski kulttuuria, kuten näyttämötaidetta. Näyttämötaiteesta VTL olikin levittänyt tausta-artikkeleita juuri Saksaan.⁷⁹⁶ Saksalaisia elokuvia katsottiin Suomessa, ja tiedemiesvaihto oli kohtuullisen tasapuolista.⁷⁹⁷ Saksan lehdissä näkyi sellaisia aiheita kuin Sibeliuksen ja Yrjö Kilpisen musiikki sekä suomalainen sauna. Sibeliuksen uusi nousukausi alkoi Saksassa aseveljeyden aikana. Ensimmäinen sinfonia oli vuonna 1942 Herbert von Karajanin johtaman konsertin ensimmäisenä numerona. Goebbelsin suosiolla parin kuukauden kuluttua, huhtikuussa 1942, perustettiin Sibelius-seura, jonka avajaisissa niin ikään kuultiin Sibeliuksen musiikkia. Myös Kilpisellä oli ollut jo ennen sota-aikaa opintoaikanaan suhteita Saksaan ja sen kulttuuripiireihin. Kilpisen musiikkia kuultiin usein Baden-Badenin musiikkijuhlilla.⁷⁹⁸

Suomalainen säveltaide ja kirjallisuus olivat Kolmannen valtakunnan kiinnostuksen kohteena. Sen sijaan kuvataiteessa yhteyksiä oli niukemmin muutamaa taidenäyttelyä lukuun ottamatta.⁷⁹⁹ Näyttelyistä propaganda-arvoltaan tärkein oli suomalaisten naistaitelijoiden näyttely Berliinissä. Kutsu tähän näyttelyyn tuli ilmeisesti Suomessa vierailleelta Saksan valtakunnan naisliiton (*NS-Frauenschaft*, NSF) johtajalta Gertrud Scholtz-Klinkiltä. Kutsu jätettiin vuonna 1942 Saksan Helsingin-lähetystölle. Näyttelyn kustannuksista vastasi Saksan naisliitto.⁸⁰⁰ *Austellung finnischen Künstlerinnen und Kunsthandwerkerinnen* -näyttelyn avajaisista muodostui toukokuussa 1943 arvovaltainen tilaisuus. Läsnä olivat esimerkiksi Gertrud Scholtz-Klink, puolueen, valtion, puolustusvoimain sekä taide-elämän edustajia, Berliinin lähettiläs T. M. (Toivo Mikael) Kivimäki puolisoineen, näyttelyn komissaarina toiminut Aune Lindström sekä Lotta Svärd ry:n johtaja Fanni Luukkonen. Paikalla oli lisäksi joukko muita kutsuttuja suomalaisnaisia. Lindström matkusti Saksaan vasten tahtiaan. Helene Schjerfbeckin töitä oli näyttelyssä esillä vastoin hänen toiveitaan. Esillä oli 136 taideteosta tai taideteollista esinettä, joista iso osa saatiin myytyä. Näyttely sai hyvän kritiikin. Lindström luennoi Saksan-vierailunsa aikana useassa kaupungissa suomalaisesta taiteesta.⁸⁰¹ Näyttely piti siirtää Berliinistä Müncheniin, sitten Wieniin ja Poseniin, mutta sota esti suunnitelmat. Berliinin lähetystöstä ilmoitettiin, että galleria Münchenissä, jonne näyttely piti siirtämän Berliinistä, oli vaurioitunut pommituksessa. Kohdekaupunki vaihtui Berliinin jälkeen suoraan Poseniin.⁸⁰² Mymättä jääneet teokset sijaitivat

varastossa, kunnes näyttely vihdoin saatiin avattua Posenissa tammikuussa 1944. Lindström olisi halunnut teokset takaisin jo aiemmin. Kun myymättä jääneet noin kolmekymmentä työtä puolen vuoden kuluttua saapuivat Suomeen, oli kaksi vaurioitunut. Myös myytyjen teosten toimittamisessa ostajalle ja rahaliikenteessä esiintyi ongelmia.⁸⁰³

Kulttuurisuhteiden tärkeydestä kertoo se, että Suomen ja Saksan kulttuuriset suhteet pääsivät esiin lähetystön raportoi-
maan lehdistömateriaaliin ja ulkoasiainministeriö myös välitti uutisia Suomen Tietotoimistolle. Toisin kuin muissa lähetystöissä, Roomaa lukuun ottamatta, Berliinin lähetystön materiaalissa kulttuurilla oli oma tärkeä paikkansa sodankin aikana. Suomen Berliinin-suurlähetystön lehtikatsauksessa Wiesbadenin musiikkitapahtuma 1942 pääsi esimerkiksi isoon rooliin lujittamaan aseveliyhteistyöstä kertovaa viestiä. Raportit jaettiin kotimaassa ministeriöiden, lehtien ja poliitikoiden edustajille. *Kölnische Zeitungia* siteerattiin lähetystön lehtiraportissa ulkoasiainministeriön seuraavasti: ”...tämän musiikin metafysillisissä sävelissä soi aina mukana Saksan ja Suomen kansan kohtalon kamppailun ajatus”.⁸⁰⁴ Propagandaministeri Goebbelsin suojeluksen alaisena pidetyt suomalaiset musiikkipäivät Wiesbadenissa syksyllä 1942 olivat lehtikoosteen mukaan saaneet ”vertaansa etsivää huomiota saksalaisessa lehdistössä”.⁸⁰⁵ Lehtiraporttien avulla kuva kulttuurisesta sillasta maiden välillä vahvistui Suomessa.

Sibeliuksen rinnalla Saksan lehdissä ja lähetystön tekemässä lehtikatsauksessa huomioitiin Leevi Madetoja ja laulaja Aulikki Rautavaara. Myös kamarimusiikki nostettiin esiin, ja sen yhteydessä mainittiin Uuno Klami ja Selim Palmgren. Muitakin muusi-

Strohmeier kirjoitti Suomesta kirjoja. Kansi ja kartta teoksesta *Mein finnisches Tagebuch* vuodelta 1942. Kuva: ProCom.

koiden nimiä poimittiin lehtien palstoilta lähetystön lehtikoosteisiin. Lähetystön raporteissa puhuttiin maiden välisestä ”erityisyhteydestä”. Se oli saksalaislehtien käsitys, jota sitten lähetystön lehtiraportin laatija Suomeen välitti. Aikalaistoimittaja Hans Pirothin mukaan Wiesbadenin musiikkipäivät ja niiden aikana kuullut esitelmat tekivät ”tunnetuksi erään musikaalisesti erittäin lahjakkaan eurooppalaisen kansakunnan, johon juuri saksalainen musiikki on tuonut rikkaita vaikutteita...”. Suomen musiikkielämää kehuttiin erikoiseksi ja arvokkaaksi. ”...Suomi juuri musiikkinsa ansiosta on antanut Euroopan kulttuurihenkiseksi rikkaudeksi oleellisen osan”.⁸⁰⁶ Lähetystön lehtiraportti siteerasi saksalaisen Sibeliusseuran perustamisessa uutistoimisto DAZ:n lausuntoa: ”Erittäin myönteisessä hengessä todeten, että Saksan ja Suomen suhteet, joita sota jälleen on lähentänyt, edistyvät ja saavat syvyyttä myös sivistyksellisellä alalla.” Sibeliukselle itselleen ja hänen muusikontyölleen annettiin kaunis tunnustus, hänen läpikohtaista suomalaisuuttaan korostettiin ja samalla palautettiin mieliin, että Hitler antoi säveltäjälle Goethe-mitalin.⁸⁰⁷

Wiesbadenin musiikkijuhla pääsi mukaan myös ulkoasiainministeriön kommunikeraan Suomen Tietotoimistolle. Ulkoasiainministeriöstä STT:lle menneissä tiedotteissa esiintyi kulttuuria sodan aikana muuten hyvin vähän, jos ollenkaan. Saksan ja Suomen kulttuurisuhteet olivat poikkeus.⁸⁰⁸ Saksan ja Suomen kulttuurisuhteiden rinnalla vain itsenäisyyspäivän vastaanotot ja Suomi-juhlat olivat Suomen ulkoasiainministeriössä tiedottamisen arvoisia kulttuuritapahtumia kotimaan lehtiin sodan aikana. Myös ”sivistys” esiintyi otsikkotasolla Berliinin lähetystön lehtikoosteissa vuonna 1942. ”Saksan lehdistössä (oli julkaistu) huhtikuun aikana ... Suomen sivistyselämää koskevia yleisluonteisia kirjoituksia”. Raportti luetteli, että sellaisia olivat uutisreferaatit teatterilaitoksesta, sen historiasta ja levinneisyydestä sekä nykyisestä ohjelmistosta; artikkelit nykyhetken suomalaisesta kirjallisuudesta sekä uutiset maiden välisistä sivistyksellisistä suhteista.⁸⁰⁹ Suomalainen propaganda oli ilmeisesti päässyt läpi saksalaislehtiin. Lehtikoosteiden perusteella vaikuttaa siltä, että VTL:n tuottamien lukuisien kirjallisuusartikkeleiden sisältö tuli hyvin hyödynne-tyksi saksalaislehdissä.

Lehtimiesvierailut molemmissa maissa olivat tärkeä osa aseveljeyttä. Goebbelsein muistiinpanot päiväkirjaansa ylistivät suomalaisia journalisteja, jotka vierailivat Berliinissä helmikuussa 1942.⁸¹⁰ Berliinin lähetystön mukaan saksalaislehdet eivät mielellään vielä 1941 ottaneet ”pureskeltua” tietoa vastaan. Valmiit Suomessa laaditut artikkelit kelpasivat kuitenkin aikakauslehdille. Mieluiten tausta-artikkeleja käytettiin kirjoitusten lähteenä. Lähetystö jakoi saksalaislehdille *Mitteilungen der Finnischen Gesandtschaft* -raporttia, jossa kerrottiin sodan vaiheista, lehtien kirjoittelusta ja elinkeinoelämän haasteista. Joissakin raporteissa kuvailtiin myös Suomen kulttuurielämää, mutta hyvin niukasti kuitenkin.⁸¹¹ Lähetystö välitti tiedotuslaitoksen artikkelit Saksassa suoraan paikalliselle propaganda-ministeriölle, ja artikkelit otettiin esille saksalaisen sanomalehdistön sisäisissä konferensseissa. Tätä lähetystö piti ”propagandistiselta kannalta erittäin siunauksellisena ja arvokkaana”.⁸¹²

Lokakuussa 1942 suomalaisia kirjailijoita matkusti Euroopan Kirjailijaliiton kutsusta Weimariin runoilijakokoukseen. Liitto oli perustettu Saksan toimesta edellisvuonna, ja Suomesta oli ollut kokouksessa V. A. Koskenniemi ja sitä edeltäneellä runoilijoiden matkalla myös Arvi Kivimaa. Liitto perustettiin kaksi kertaa. Vuoden 1942 perustamiskirjan al-lekirjoittivat Suomen puolesta Kivimaa ja Tigerstedt. Koskenniemestä tehtiin liiton varapuheenjohtaja, ja vuoden 1942 vuosikokouksessa hän toimi kokouksen puheenjohtajana.⁸¹³ Saksa halusi sodan keskellä panostaa kulttuuriin ja osoittaa mahtiaan Euroopassa. Se oli

1930-luvulla eronnut monesta kansainvälisestä liitosta, kuten Pen-klubista, mutta ryhtyi nyt perustamaan omia liittojaan kansainvälistä kulttuurista yhteistyötä varten Weimarin suurmiesten Schillerin ja Goethen hengessä.⁸¹⁴ Kirjailijakokoukseen matkasivat Maila Talvio ja Suomen kirjailijaliiton puheenjohtaja syksyyn 1942, Yrjö Soini (Agapetus). Valtion tiedotuslaitoksesta lähetettiin Tito Colliander, Viljo Kajava, Örnulf Tigerstedt ja Mika Waltari. Matkan raportointi useassa kotimaisessa lehdessä oli myönteistä. Kirjailijoilla, etenkin Kajavalla ja Waltarilla, oli kuitenkin syntynyt sanaharkkaa korkea-arvoisten saksalaisten virkailijoiden kanssa, kun he olivat kieltäytyneet nostamasta Hitler-tervehdykseen kättään.⁸¹⁵ Tapahtuma osoitti taiteilijoiden Waltari ja Kajava ristiriitaisia tunteita saksalaisyhteistyötä kohtaan. Kriittisyys Saksaa kohtaan oli alkanut kasvaa. Vaikka propagandaa ja valtiollista protokollaa noudatettiin VTL:n palveluksessa, taiteilijan vapaus ajatella ja toimia kriittisesti vaikuttivat episodin taustalla. Weimarin tarinaan nivoutui Waltarin työuupumus. Hän kirjoitti omaa tuotantoaan yli-inhimillisellä tahdilla tiedotuslaitoksen tehtäviensä rinnalla. Weimarin kokouksen jälkeen Waltari joutui pakkolepoon.⁸¹⁶

Weimarin kirjailijakokoukseen 1942 osallistui lähes 500 kirjailijaa, Suomen osastoon kuului noin 30 kirjailijaa. Suomalaisten joukkoa veti Arvi Kivimaa. Vaikka kirjailijoilla tärkeä motiivi oli kirjamarkkinoilla vaikuttaminen, joillakin saattoi olla myös fasisistisia sympatioita.⁸¹⁷ Koskenniemellä oli ammatillista kunnianhimoa sekä kansainvälistymispyrkimyksiä. Koskenniemi valittiin samana vuonna Suomen kirjailijaliiton puheenjohtajaksi, joten rooli koko ammattikunnan puolestapuhujana oli siitäkin näkökulmasta luonteva. Koskenniemi toimi paitsi kirjailijana myös Suomen kirjailijakunnan asialla suomalais-saksalaisissa kulttuurisuhteissa.⁸¹⁸

Kulttuurinen veljeys Saksan kanssa haluttiin osoittaa paitsi uutisissa myös erilaisissa kulttuurijulkaisuissa kotimaassa. Suomenkielinen ja suomalaiselle kulttuuriväelle suunnattu *Forum*-niminen kulttuurilehti, joka oli ilmestynyt 1930-luvun puolivälistä alkaen, julkaisi vuonna 1942 kokonaisen numeron saksaksi. Kyseessä oli lehden yhdeksäs vuosikerta. Toimituskunnassa istuivat mm. kirjailija Elsa Heporauta, näyttelijä Jalmari Rinne ja vielä tuntematon taiteilija Tapio Wirkkala. Lehti sisälsi samankaltaista materiaalia kuin valtion tiedotuslaitos tuotti ulkomaille: Itä-Karjalan kulttuuria, Sibeliusta, Aaltosta, Maila Talvion esittelyä suomalaisena kulttuuripersoonana. Kirjoittajatkin olivat osittain samoja kuin ulkomaanpropagandaan tarkoitettujen tekstien laatijat: Einari Juva, Aune Lindström ja taiteesta 1940-luvulla kirjoittanut Elisabeth Lisitzin. Vuoden lopulla ilmestyi lehti kuitenkin taas suomeksi, mutta siinäkin esiteltiin saksalaista kirjallisuutta ja saksalaista kuvanveistotaidetta.⁸¹⁹ Lehden materiaali saattoi olla peräisin tiedotuslaitoksesta, sillä lehti oli myös talvisodan aikana käyttänyt suoraan valtion tiedotuskeskuksen materiaalia. Olivatpa kyseessä lehden pienet resurssit tai virallistettu kulttuuripropaganda, lehti on osoitus erityisen avoimesta kulttuuriveljeyden puolesta puhumisesta. Sodan jälkeen lehti ei enää ilmestynyt.

Virallisten Suomen ja Saksan kulttuurisuhteiden huipentuma julkisuuden valossa oli Saksalais-suomalaisen kulttuuriseuran perustaminen vuonna 1942. Paikalla oli arvovaltaisia osanottajia Suomesta: opetusministeri Antti Kukkonen, valtiosihteeri Aaro Pakaslahti, Helsingin yliopiston rehtori Rolf Nevanlinna. Molemmat maat antoivat valtakunnan päälehdissä palstatilaa seuran synnylle. Mukana myönteisessä kerronnassa oli paitsi propagandistisia ulkopoliittisia vaikutteita myös kenties aitoa ystävällisyyttä, joka oli syntynyt kulttuurisillan vuoksi.⁸²⁰ Aito kiinnostus Saksan kulttuuriperintöön ja ystävyyssuhteet, joita taiteilijoiden, tiedemiesten ja ylipäänsä ihmisten välille oli syntynyt vuosien saatossa,

Sibelius nostettiin maakuvan keulakuvaksi. Maestron musiikki jylisi sodan dokumenttikuvissa ja sitä soitettiin eniten lähetystöjen vastaanotoilla. Jean Sibelius oli jo vanha mies ja vetäytynyt kotiinsa Ainolaan 1940-luvulla. Kuva: Museovirasto.

kohtasivat kovan iskun, kun virallisesta ystävystä Saksasta tuli yhtäkkiä virallinen vihollinen vuonna 1944.

Paitsi taiteilijoiden, myös poliitikkojen ja sotilasviranomaisten kriittisyys Saksaa kohtaan kasvoi alkuvuodesta 1943, kun Saksan mahdollisuudet voittaa sota alkoivat merkittävästi heikentä.⁸²¹ Suomi halusi irrottautua sodasta ja alkoi korostaa jälleen puolueettomuuttaan ja siteitään Pohjoismaihin, suuriin kulttuurikansoihin Ranskaan ja Italiaan sekä yhteyksiään Yhdysvaltoihin. Kun presidentti Ryti jäi pois saksalaisen grafiikan näyttelyn avajaisista Helsingissä, se tulkittiin jo merkinä linjamuutoksesta.⁸²² Saksassa muuttuneiden suhteiden tilanteen ei kuitenkaan annettu valua lehdistöön. Rytin uudelleenvalinnan rinnalla kirjoitettiin edelleen kulttuurista. Helsingissä avattu 1800–1900-lukujen saksalaisen grafiikan näyttelystä kirjoitettiin Berliinin lehdissä vuonna 1943 edelleen näyttävästi.⁸²³

Saksan ja Suomen suhteiden muutokseen liittyvää diplomatiaa hoidettiin kulissien takana. Julkisuudessa vahvistettiin mielikuvia aseveljeydestä sekä yhteisestä taistelusta bolševismia vastaan. Saksan julkisessa sanassa nostettiin esiin keväällä 1943 kulttuuri, kun Sibeliusta juhlittiin näyttävästi mediassa. Muutakin juhlan aihetta ja siitä kirjoittelua esiintyi, kuten aseveljeyden 25-vuotisjuhla Helsingissä, Saksalais-suomalaisen seuran

15-vuotisjuhla Helsingissä sekä Berliinissä pidetty Saksalais-suomalaisen seuran ja Nordische Verbindungsstellen juhla. VTL:n artikkelimateriaalin joukossa ei edellä mainittuja tiedotteita ole Sibelius-artikkeleita lukuun ottamatta. Lehdistöohjeissa Saksassa keväällä 1943 kehoitettiin huomioimaan suomalaisten naistaitelijoiden näyttely Saksassa. Samoin Saksassa haluttiin ohjeistaen nostaa esiin lottajohtaja Fanni Luukkosen vierailu avajaisissa. Hitler antoi Luukkoselle korkea-arvoisen kunniamitalin. Luukkosen vierailu Saksassa saattoi olla korvike sille, ettei Suomen valtion päämiehiä saatu vierailulle Saksaan.⁸²⁴

Samoihin aikoihin, kun Saksan mahdollisesta häviöstä alkoi tulla ennakkokäsityksiä 1943, myös Koskenniemen särötön kansallisen kulttuuripersoonallisuuden koskemattomuus alkoi horjua. Koskenniemeä kohtaan esitettiin esimerkiksi kritiikkiä lehdistössä koskien kirjailijan saamaa Wihurin apurahaa.⁸²⁵ Heti sodan jälkeen paitsi kommunistit, myös modernistit hyökkäsivät hänen vaikutusvaltaansa vastaan.⁸²⁶ Aseveljeyden tuomaa ystävyyttä Saksan ja Suomen välillä haastoi Suomen ja Yhdysvaltojen välinen suhdetoiminta, joka sai sodan loppupuolella tuulta purjeisiin. Suomesta oli kulkeutunut tietoa vuonna 1943 Suomalais-Amerikkalaisen ystävyysseuran perustamisesta Saksaan. Asia olisi saksalaisten mielestä vähintäänkin pitänyt pitää pois julkisuudesta. Kulttuurisessa yhteydessä solmittu ystävyysseura toi merkittävää kireyttä maiden välille. Saksalaisten taitelijoiden ja tiedemiesten matkoja Suomeen ruvettiin rajoittamaan.⁸²⁷

Puheet ”sankarikansasta” alkoivat väistyä Saksassa. Tilalle tuli asiallinen kirjoittelu. Ahkeran Suomi-reportterin Schaperin kirjoituksia ilmestyi enää harvemmin. Suomalainen kulttuuri oli kuitenkin vielä talvesta kesään 1943 erityisen näkyvästi esillä lehdissä, vaikka suhteissa oli muuten jo kitkaa. Sibelius-seuran työ kantoi hedelmää, Saksassa oli järjestetty vuoden 1943 aikana yli sata Sibeliuksen sinfonisten teosten esitystä. Wiesbadenin musiikkijuhlat järjestettiin jälleen syyskuussa 1943. Ohjelmassa oli Sibeliuksen lisäksi suomalaissäveltäjien Kilpisen, Järnefeltin ja Kuusiston lauluja. *Kalevalaakin* juhliittiin diplomaattikontekstissa Berliinissä, kuten oli ollut tapana. Juhlissa esiintynyt laulaja Aune Antti huomioitiin lehtikirjoituksissa. Artikkeleita kirjoitettiin niin ikään Mika Waltarin käännösromaanista *Nein, wir werden nicht sterben* (*Antero ei enää palaa* 1940), saksalaisfilmien esityksistä Suomessa ja satukirjoituskilpailusta Suomessa. Kulttuuri pääsi vielä loppuvuodestakin hyvin esille lehdissä, vaikka muuten Suomesta kirjoittelu oli selvästi vähentynyt vuoden 1943 kuluessa.⁸²⁸ Myös VTL:n oma artikkelituotanto oli alkanut jatkosodan alkuvaiheeseen verrattuna supistua, kun aktiivisimmat kirjoittajat olivat lähteneet muihin tehtäviin tai väsyneet työhön.⁸²⁹ Alkusyksystä 1944 Saksasta tuli Neuvostoliiton ja Suomen välirauhan ehtojen myötä Suomen vihollinen.

Lähetystöt ja yhdistykset Yhdysvaltojen ”goodwill”-asenteen vaalijoina

Hyvät suhteet Yhdysvaltoihin olivat tärkeitä Suomelle molempien sotien ajan. Talvisodan aikana tiedottamiseen ja myönteiseen maakuvaan kiinnitettiin tavallista enemmän huomiota Washingtonin lähetystössä. Jatkosodan loppuvaiheessa kulttuurisuhteita Yhdysvaltoihin lujitettiin Suomesta käsin vastapainona Saksan asevelisuhteille. Suhteita lämmiteltiin yksityisten piirien toimesta, kuten tässä kappaleessa kerrotaan.

Washingtonin lähetystössä toimi poikkeuksellisesti talvisodan aikana suhdetoimintatyön ammattilainen. Lähetystön henkilökunta oli muuttunut juuri talvisodan kynnyksellä. Washingtonissa aloitti lähetystöpäällikkönä Hjalmar J. Procopé, ja lähetystöä vahvistettiin sotilasiamiehellä sekä talvisodan puhjettua erillisellä ”publisiteettiagentilla” (eli tiedo-

tusmiehellä aikalaistermin mukaan) nimeltään James P. Selvage. Maailmannäyttely, jonka aukioaika oli pidennetty vuoden 1940 puolelle, työllisti lähetystä ja antoi tilaisuuden maakuvan propagandalle. ”Osaston toiminta oli menestyksellistä, ja sillä oli suuri hyöty Suomen mainoksessa Yhdysvalloissa”, kuten lähetystön vuosikertomus asian kiteytti.⁸³⁰ Taitelijoita hyödynnettiin maapropagandassa jonkin verran. Sibeliuksen lisäksi amerikkalaisten tiedettiin arvostavan arkkitehti Eliel Saarisen työtä. Saarisen nimellä yritettiin ujuttaa Yhdysvaltojen lehtiin tietoa siitä, miten kulttuurivihamieliset bolsevikit poistuisaan Viipurista polttivat Saarisen suunnitteleman ja vuonna 1913 valmistuneen Viipurin asemarakennuksen.⁸³¹

Washingtonin lähetystön lehdistösuhteita hoiti vuosina 1939–40 Finnish Relief Fundin tiedotusosaston johtaja James P. Selvage sekä hänen palkkaamansa Washingtonissa toimiva Otis T. Wingo. Toinenkin järjestö, For Finland Inc. – joka käytännössä oli Finnish Relief Fundin jatke sen lakkauttamisen jälkeen – osallistui tähän työhön. For Finland edisti ennen kaikkea ”kulttuurisuhteiden kehittymistä Suomen ja Yhdysvaltojen välillä”. Järjestö avusti esimerkiksi suomalaisten stipendiaattien oleskelua Yhdysvalloissa. Näiden lisäksi tärkeinä Suomi-tietoisuuden levittäjinä mainittiin lähetystön vuosikertomuksessa lähetystöneuvos Marcus Tollet ja johtaja W. K. Latvala, jotka luennoivat Suomesta erilaisissa tilaisuuksissa. Luentojen voima lienee ollut merkittävä, kun vuosikertomus mainitsi myös muita sekä suomalaisia että pohjoismaalaisia paitsi virkamiehiä myös kansalaisia jopa nimeltä esitelmiä yhteydessä. Maailmannäyttelyn aikaan kaikenlainen yhteistyö oli vilkasta.⁸³²

Yhdysvalloissa toimivalla Suomi-Seuralla oli lähetystön työn tukena tavanomaista vahvempi rooli maakuvan kannalta talvisodan alla ja sen aikana. Merkittävään asemaan, ulkoasiainministeriön ohjaamaksi ja valtion tiedotusorganisaation eräänlaiseksi paikallistoitumiseksi yhdistys oli päässyt ilmeisesti onnistuneen Delaware-juhlan järjestäjänä. Sodan syttyessä seura ei enää toiminut vapaan järjestön tavoin, vaan sen tehtävä oli osallistua Yhdysvalloissa ulkosuomalaisten keskuudessa sekä muissakin yhteyksissä Suomi-propagandan levittämiseen. Sitä se teki antibolsevistisista ajatuksistaan tunnetun vetäjänsä Rafael Engelbergin viitoittamana.⁸³³ Engelbergin ajatukset olivat suoraviivaisempia kuin valtion tiedotuslaitoksen linja edellytti. Engelbergin vihaan Neuvostoliittoa kohtaan liittyi henkilökohtaisia kokemuksia vuodelta 1918, eikä hän muuttanut jyrkkää näkemystään jatkosodan päätyttyäkään. Suomi-Seura järjesti jatkosodan aikana iltamia, joissa kuultiin esitelmiä ja suomalaista musiikkia. Mutta varsinainen tehtävä oli henkiseen maanpuolustukseen osallistuminen. Suomi-Seuran lisäksi Yhdysvalloissa Suomen hyväksi toimi vuonna 1939 perustettu Finnish-American Trading Company Fatcona, jonka kautta Suomeen saatiin tavaraa. Laivakuljetusten mukana saapuivat myös vapaaehtoiset sotilaat Yhdysvalloista.⁸³⁴

Suomi-Seura pysytteli suppean, joskin vaikutusvaltaisen johtokunnan seurana. Tilanne kuitenkin muuttui heti sodan jälkeen. Suomi-Seura kasvoi, mutta joutui pohtimaan identiteettikysymystä olemassaolonsa tarkoituksesta.⁸³⁵ Vuonna 1942 suhteet Yhdysvaltoihin olivat virallisesti ilmaistuna ”normaalit”, vaikka konsulisuhteet olivat poikki ja ilmapiiri jännittynyt. Yhdysvaltain hallitus oli loppuvuodesta esimerkiksi päättänyt lakkauttaa New Yorkissa olleen suomalaisen tiedotustoimiston toiminnan ja Suomen lähetystön tiedotuslehdisten ilmestymisen.⁸³⁶ VTL valmistautui Suomessa propagandamateriaalin valmistamiseen Yhdysvaltoihin siltä varalta, että suhteet kiristyisivät entisestään. Kotimaan lehdissä vältettiin kirjoittamista mitään amerikkalaisia loukkaavaa.⁸³⁷ Suomi-Seurakin joutui ottamaan huomioon Yhdysvaltojen ja Suomen poliittisten suhteiden muutokset jatkosodan loppuvaiheissa. Kovasta propagandasta siirryttiin pehmeämmälle ”omaistiedotusten” alueelle.⁸³⁸

Jatkosodan aikana virallisia poliittisia suhteita Yhdysvaltojen ja Suomen välillä leimasi varovaisuus, joka heijastui lähetystön arkeen. Virallisessa asemassa olevat amerikkalaiset jopa karttoivat Yhdysvalloissa seurustelua suomalaisten kanssa, kuten Suomen Washingtonin-lähetystö 1942 toimintaa kuvasi. ”Suhteiden ylläpitäminen amerikansuomalaisiin piireihin on yllämainituista syistä myös käynyt vaikeaksi. Siihen on lisäksi tullut pelkoa joutua epäilyksenalaiseksi Suomea kohtaan osoittamansa myötätunnon takia...”. Lähetystön mielestä moni myötätunnon osoittaja edelleen jaksoi kuitenkin uskoa, että Saksan kanssa asevelisuhteessa ollut Suomi oli ”uudelleen joutunut sodan uhriksi”.⁸³⁹

Yhdysvaltojen lähetystön raportit Suomesta Amerikkaan kielivät nekin varauksellisista suhteista Suomeen jatkosodan aikana. Reippailla kielikuvilla varustetut raportit todistivat amerikkalaisille ulkoministeriön virkamiehille, että suomalaiset ovat keskimäärin hidasaalyisiä ja sinisilmäisiä ulkomaanpropagandan edessä. Suomalaisten raportoitiin uskovan painettuun sanaan, vaikka se olisi silkkaa saksalaisten propagandaa.⁸⁴⁰ Lähetystö seurasi tarkkaan saksalaisten tekemää kulttuuriyhteistyötä Suomessa ja kirjasi ylös seikkaperäisesti, mitä oli suunnitteilla. Vuonna 1942 lähetystö tiesi kertoa, että Deutsche-Finnische Mittelstelle edisti stipendiaattivaihtoa ja kielenopetusta eri puolilla Suomea.⁸⁴¹

Suomen lähetystössä Washingtonissa ymmärrettiin kyllä Yhdysvaltojen oma intressi Suomea koskevassa uutisoinnissa. Eräässä lehdistöraportissa muistutettiin, että varsin huomattava osuus Yhdysvaltojen suosiollisen mielipiteen muodostuksessa oli kommunismin vastaisella ajattelulla. Yhdysvaltojen käsitys Suomesta oli ulkosuhteissa erityistarkkailussa muissakin maissa. Englanti oli jatkanut diplomaattisia suhteita kahdesta pääasiallisesta syystä Suomen kanssa, Tukholman lähetystön laatima lehtiraportti huomautti. Helsinki oli ensiksikin mitä edullisin ”huomioimispaikka” itään päin ja toiseksi amerikkalaiset tunsivat suurta suopeutta Suomea kohtaan, mitä ei ollut syytä ohittaa.⁸⁴²

Yhdysvaltojen suhde Suomeen oli tärkeä ulkopoliittinen kysymys vuonna 1942. Lehtimiehet lukivat amerikkalaisia lehtiä Ruotsissa ja siteerasivat niitä omissa artikkeleissaan. *Svenska Dagbladet* kirjoitti Suomen ja Yhdysvaltojen suhteista amerikkalaistoimittajan lähteeseen nojaten, että ”Suomella on odottamattoman paljon jäljellä sitä erittäin voimakasta good will’iä, jonka se hankki itselleen velanmaksuillaan ja talvisodallaan. Suomi on asetettu erikoisasemaan, ja sen probleemi askarruttaa vilkkaasti ulkopoliitikasta kiinnostuneita ihmisiä.”⁸⁴³ *Nya Daglig Allehans* siteerasi *The New York Timesia*, jonka mukaan lehti ei otaksunut, että diplomaattiset suhteet katkaistaisiin Suomeen, koska Suomi edelleenkin oli ”Rooseveltin sydäntä lähellä”. Myös moni muu lehti, kuten *Herald Tribune* ”puhui Amerikan ystävällisestä asenteesta Suomea kohtaan”.⁸⁴⁴ Suomi-Seuran jatkosodan aikana tekemällä omaistiedotuksella saattoi olla vaikutusta siihen, että amerikansuomalaiset uskoivat jatkosodan erillissodaksi ja että tätä viestiä toistivat poliittiset painostusryhmät Yhdysvalloissa. Suomi-Seuran työllä olisi siis ollut, tosin ilman todistusaineistoa, ehkä jotakin vaikutusta siihen, ettei Yhdysvallat lopulta katkaissut diplomaattisia suhteitaan Suomeen. Diplomaattisuhteiden katkeaminen oli kuitenkin ollut hiuskarvan varassa vuonna 1943.⁸⁴⁵

Hyvien suhteiden tarve Yhdysvaltoihin kasvoi sitä mukaa, kun osa sotilaista, poliitikoista ja lehtimiehistä rupesi epäilemään kotimaassa, ettei Saksa kenties voittaisikaan sota. Jotakin oli tehtävä. Vuonna 1943 Helsingissä, Elannon kerhohuoneessa, perustettiin Suomalais-Amerikkalainen Yhdistys. Syyt tämän sivistyksellisen ja kulttuurisen yhteistyön lujittamiseen tarkoitetun yhdistyksen perustamiseen olivat poliittiset, mutta toiminnassa korostuivat kulttuuriset piirteet. Yhdistys perustettiin jatkosodan vaiheessa, jossa ”laajenevilla kansalaispiireillä” oli aavistuksia Saksan häviöstä. Näin kuvasi perustajajäseniin

kuulunut Juho Hämäläinen yhdistyksen synnyn taustoja yhdistyksen 30-vuotisjuhlan merkeissä vuonna 1973.⁸⁴⁶ ”Tällä tavoin epäpoliittiseksi, henkilöidenvälisiä ja sivistyksellisiä suhteita hoitamaan pyrkiväksi järjestöksi perustettu yhdistys syntyi nimenomaan poliittisin perustein ja poliittisena mielenilmauksena. Tämän syntymävaiheensa jälkeen yhdistys on sitten ollut toiminnassaan täysin epäpoliittinen kulttuuriyhdistys”, Hämäläinen muisteli.⁸⁴⁷

Yhdistyksen perustaminen sai aikaan paitsi Saksassa myös Suomessa vastalauseita. Oli niitä, jotka solvasivat yhdistyksen perustajia julkisilla paikoilla, olihan Suomi vielä saksalaisten kanssa yhteistyössä. Osa Saksan ystäväistä kokousti presidentti Svinhufvudin aloitteesta aiheesta ”englantilais-amerikkalaisen propagandan” vastustaminen. Saksan suhteiden lämmittämisen puolesta puhuivat mm. Heikki Reenpää ja Rolf Nevanlinna.⁸⁴⁸ Oli myös niitä, joille seuran perustaminen toi puolestaan toivottua uskoa ja luottamusta ”ihmisten vapauteen”. Yhdistys herätti lehdistön myös ulkomailla. ”Yhdistyksen perustaminen herätti suurta huomiota ulkomailla, sillä se käsitettiin merkittäväksi ulkopoliittiseksi kannanilmaisuksi. Ruotsin eniten levinnyt lehti, *Dagens Nyheter*, teki asiasta päivän merkittävimmän uutisen ja sijoitti sen etusivulle ensimmäiseksi...”, muisteli toiminnanjohtaja Jussi Saukkonen yhdistyksen 40-vuotisjuhlan kunniaksi ilmestyneessä lehdessä.⁸⁴⁹ Suomen hallituskin oli joutunut käsittelemään asiaa. ”Vain Ramsay toi ilmi tyytyväisyytensä sillä perusteella, että yhdistyksen perustaminen ehkä parantaisi suhteita USA:han, mutta hänkin toivoi, että yhdistys ei toimisi sanottavasti, jotta Saksan närkästys ei lisääntyisi. Myöhemmin Mannerheimkin ilmoitti olevansa suunnilleen samalla kannalla kuin Ramsay”, yhdistyksen oma lehti kirjoitti.⁸⁵⁰

Perustetun yhdistyksen taustalla vaikutti lakitieteen kandidaatti Eljas Erkko, josta tuli yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja ja toiminnan rahoittaja. Erkko lahjoitti lähes puolet ensimmäisen vuoden toimintabudjetista.⁸⁵¹ Yhdistyksellä oli sen turvin heti mahdollista palkata henkilökuntaa ja hankkia liikehuoneisto. Hallitukseen valittiin kaikkien puolueiden edustajia IKL:ää lukuun ottamatta. Hallituksen jäseniä olivat Erkon rinnalla varapuheenjohtajaksi valittu filosofian tohtori ja kansanedustaja C. O. Frietsch, kansanedustaja, entinen ministeri ja päätoimittaja Uuno Hannula, professorit Lars V. (Valerian) Ahlfors ja E. H. (Ernst Håkan) Kranck, lakitieteen tohtori E. (Kaarlo Ensio Paulus) Hiitonen, pankinjohtajat Juho Hämäläinen ja Arvo Linturi, kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi, kansanedustaja Kyllikki Pohjola, varajäsenten joukossa olivat mm. Väinö Tanner ja Roope Tuhti. ”Huomattava osa henkilöistä kuului ns. rauhanoppositioon.”⁸⁵²

Suomalais-Amerikkalainen yhdistys ei ollut ensimmäinen laatuaan. The Finnish-American Club oli perustettu jo vuonna 1932 liikemies- ja diplomaattipiireissä. Toimintaa harjoitettiin ennen kaikkea lounaiden ja juhlien, kuten amerikkalaisen kiitospäivän merkeissä. Tarkoitus oli lujittaa Suomen ja Yhdysvaltain välisiä tieteellisiä ja sivistyksellisiä yhteyksiä sekä aikaansaada käytännöllisten saavutusten vaihtoa. 1930-luvun yhdistykseen kuului huomattava joukko USA:n kansalaisia ja lähetystöjen henkilökuntaa. Vuoden 1933 hotelli Tornissa pidetyssä tilaisuudessa oli mukana 71 henkilöä. Tuolloin yhdistyksen vetovastuussa olivat Axel Solitander ja Edward Brodie. Yhdistys pysyi tämän kokoisena vielä sodan jälkeenkin. Sodan aikana toimintaa ei ollut, mutta toiminta elpyi heti rauhan tultua. Mukana oli myös Eljas Erkko, mutta ei vetovastuussa.⁸⁵³ Tämän klubin toiminnassa korostui liikemiesten ja lähettiläiden keskinäisen suhdetoimintaverkoston luominen ja ylläpitäminen maiden välille. Klubin historia ei kerro, mistä asioista keskusteltiin. Oletettavasti klubin ja Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen välillä vallitsi tietojen vaihtoon perustuvaa yhteistyötä, koska osa vaikuttajista oli samoja henkilöitä.

Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen perustamisesta kirjoitettiin näyttäviä artikkeleita Erkon omassa lehdessä *Helsingin Sanomissa*. Vuonna 1943 Erkkoa lainaava kirjoittaja, jonka nimeä ei lehdessä kerrottu kirjoitti, että vaikka yhdistyksen perustaminen oli vaivatonta, sen aiheuttamat reaktiot olivat liittyneet epäluuluihin ja ”sodan luoman psykoosin” heijastuksiin. Erkko peräänkuulutti yhteyksiä nimenomaan angloamerikkalaiseen maailmaan ja sivalsi ajankohtaisia Kulttuurirahaston kulttuurin neuvottelupäiviä. ”Juuri eilen avattiin maamme kulttuuripoliittinen neuvottelutilaisuus, jossa piti olla suomalaisen sivistyksen kerma. Tämän tilaisuuden avajaispuheessa kiinnitettiin huomiota sellaisiin suuriin kulttuuripiireihin kuin saksalainen ja ranskalainen sivistys ja myöskin Ruotsin sivistys ovat. Sen sijaan ei puhujalla ollut tietoa anglosaksisesta sivistyksestä. Ja hän oli kuitenkin yliopiston professori. Eivätkö Shakespeare, Milton, Tennyson, Longfellow, Kipling, Poe, Thackeray ja muut edusta sivistystä”, *Helsingin Sanomat* kirjoitti.⁸⁵⁴

Samaisessa artikkelissa varapuheenjohtaja Frietschiä mukaillen kirjoitettiin, että ”Amerikka edustaa juuri niitä vapauden ja demokratian ihanteita, joita me ylpeydellä kutsumme pohjoismaisiksi...”.⁸⁵⁵ Yhdistyksen perustajia oli muutama kymmenen henkilöä, mutta jo ensimmäisen toimintavuoden vuosikokoukseen osallistui noin 600 jäsentä. Vuosikokous pidettiin ravintola Savoysssa, ja siellä kuultiin puheita puheenjohtajalta, varapuheenjohtajalta sekä arkkitehti Alvar Aallon esitelmä Frank Lloyd Wrightista. Elli Tompuri tulkitsi amerikkalaista runoutta. Vuosikokousväki sai tietää, että yhdistys oli järjestänyt kuluneen vuoden aikana edellytykset yhdistykselle, mutta myös kaksi amerikkalaisten elokuvien näytäntöä. C. O. Frietsch lausui kokousväelle, että suomalaisilla on toive ”saada suhteet lännen suureen demokratiaan säilymään mahdollisimman hyvinä”. ”Siinä missä virallisen tahon toiminta on käynyt rajoitetuksi, siinä on yksityinen kansalaistoiminta astunut esiin osoittamaan, että Suomen kansaa elähdyttää vilpitön pyrkimys saada elää rauhallisissa ja ystävällisissä suhteissa Amerikan suuren tasavallan kanssa.”⁸⁵⁶

Yhdysvallat järjesti uudelleen lähetystönsä Helsinkiin aseleposopimuksen jälkeen 1944. Päälliköksi nimitetty lähettiläs M. (Maxwell) Hamilton teki selväksi suomalaisille, ettei vastaperustettua yhdistystä saa verrata Suomi-Neuvostoliitto-Seuraan sen vastapainona tai kilpailijana.⁸⁵⁷ Yhdistys hoiti myös lehtimiessuhteita maassa oleviin anglosaksilaisiin toimittajiin.⁸⁵⁸ Erkon ja *Helsingin Sanomien* tuki uuden yhdistyksen alkutaipaleella oli olenainen. Lehtikirjoitukset yhdistyksen toiminnasta loivat luottamusta. Huhtikuussa 1945 *Helsingin Sanomat* julkaisi parivuotisen yhdistyksen toimintaa kuvaavan artikkelin otsikolla ”Kaikkien ajatukset kääntyvät rauhan tultua Yhdysvaltoihin”.⁸⁵⁹ Lehtijutussa ylistettiin Erkon rohkeutta. On muistettava, että ”kun ministeri Erkko suostui vastaanottamaan puheenjohtajan tehtävän yhdistyksemme perustamisen jälkeen, niin hän otti harteilleen vastuun, joka silloisissa poliittisissa oloissa ei suinkaan ollut pieni – sitä paitsi tehtävä olisi voinut olla suorastaan vaarallinen jos kehitys maassamme olisi mennyt toisin kuin mitä sittemmin tapahtui”. Lehti haastatteli puheenjohtajaksi nousutta tohtori Frietschiä.⁸⁶⁰ Yhdistys aloitti seuraavana vuonna stipendiaattitoiminnan, josta tuli erittäin merkittävä tekijä Suomen sivistyselämälle ja yhdistyksen yksi pääasiallisista muodoista lähentää maiden välistä kulttuurivaihtoa sodan jälkeen. Stipendiaattitoiminnasta tuli tärkeä osa myös maakuvan rakentamista.

Lähetystöjen kulttuuritoiminnasta Ranskassa ja Italiassa

Ranska osoitti humanitaarista apua Suomelle talvisodan aikana. Ranskassa toimi kolme avustuskomiteaa, jotka järjestivät myös kulttuurisia tapahtumia. Lähettiläs Harri Holma raportoi vuosien 1939–41 toimintaa lähetystön vuosikertomuksessa kiittäen järjestöjä ja paikallista lehdistöä, joka oli ”sataprosenttisesti ja spontaanisti maamme puolella antaen lähetystön toiminnalle mitä monipuolisinta tukea”. Holma raportoi, että Ranskan radioasematkin antoivat lähetyksia. ”Sibelius-sävellykset menivät kuin kuumille kiville”. Ranskalaiset olivat innostuksen vallassa kirjoittaneet artikkeleita ja kirjoja Suomesta.⁸⁶¹

Kuten Yhdysvalloissa, kaikenlaiset järjestöt ja yksilöt Ranskassa antoivat merkittävän lisäavun pienten lähetystöjen ponnistuksille. Talvisodan aikana humanitaarisen avun antaminen oli varauksetonta, jatkosodan aikana sympatia ei enää ollut yhtä laajaa, mutta niin Washingtonin kuin Pariisinkin lähetystö pyrkivät selviämään tilanteesta parhain päin. Vuonna 1942 Pariisiin lähetystö kirjasi tärkeitä propagandatoimenpiteitään. Harri Holma oli pitänyt Nizzassa esitelmän Suomesta, sen kansallisesta sielusta (*son âme nationale*) ja saanut paljon hyvää palautetta. Esitelmä jaettiin kirjallisena koko maahan ja muiden lähetystöjen avulla muuallekin. Suomi oli lisäksi osallistunut omalla ja onnistuneella ”standillaan” Lyonin messuille. Kävijöitä oli saapunut peräti puoli miljoonaa, joten Ulkomaankauppaliiton myöntämälle rahalle tuli hyvä propaganda-arvo, lähetystö arvioi. Itsenäisyyspäivää oli niin ikään käytetty hyväksi propagandatarkoituksessa. Lehtimiehille oli jaettu materiaalia. Pariisiin lähetystö oli lehtikirjoitteluun hyvin tyytyväinen.⁸⁶²

Vuonna 1942 järjestettiin Pariisissa antibolsevistinen näyttely. Suomi oli mukana valokuvien, jotka oli ripustettu yleisotsikoiden alla, kuten ”Olipa kerran onnellinen maa” (*Il était un pays heureux*). Näyttelyssä annettiin Suomesta tietoa lukujen ja faktojen avulla, valokuvissa esiintyi miehiä heinäpellolla, nainen menossa aittaan, poroja, moderneja rakennuksia sekä järviä. Pääkonsuli Kaarlo Brusin kirjoitti Pariisista ulkoasiainministeriölle huhtikuussa 1942: ”Suomen osasto ja Suomi yleensä joutui avajaistilaisuudessa erikoisen huomion ja kunnioituksen kohteeksi, joka muun muassa kävi ilmi siitä, että edellä mainitut viralliset edustajat kävivät ensiksi tervehdyskäynnillä Suomen osastossa esittämässä Suomelle ihailunsa ja kunnioituksensa ja sen jälkeen vasta muissa.” Brusin kertoi, että näyttelyn yhteydessä oli pidetty joukko irrallisia kutsutilaisuuksia, joiden aikana ranskalaisen ja saksalaisten tahoilta oli korostettu Suomen osuutta taistelussa bolsevismia vastaan ja osoitettu koko Euroopan kiitollisuudenvelka Suomelle. Mahtipontisten viestien näyttely siirtyi Pariisista muualle maaseutukaupunkeihin Ranskassa.⁸⁶³

Pariisiin lähetystö sijaitsi vuosina 1943–44 Vichyssa. Lähetystön pitkäaikainen ministeri Harri Holma siirtyi Vatikaaniin, ja tilalle tuli Aaro Pakaslahti, joka luovutti valtakirjansa marsalkka Pétainille kesällä 1943. Sota-ajasta huolimatta lähetystö teki ”mainostustyötä”. Siltä oli pyydetty etenkin nuorisokasvatukseen ja lottajärjestöön sekä urheiluun liittyvää materiaalia. Ranskan radio ja lehdet olivat huomioineet Suomen itsenäisyyspäivän. Aiottua filmiesitystä lähetystö ei voinut järjestää, koska tehtävään sopivaa elokuvaa ei ollut saatavilla. Pariisissa asunut toimittaja Irja Spira oli antanut suomen kielen opetusta Itämaisten kielten koulussa ja suunnitteli suomalaiskirjojen kääntämistä ranskaksi. ”Ohjelmaan” kuului 40 kirjan kääntäminen, joista muutaman lähetystö listasi, hieman epävarmana siitä, mitkä olivat toteutuneet. Listatuiksi tulivat Toivo Pekkasen *Tehtaan varjossa*, Hosian *Tuliholvin alla* ja Ahon *Papin rouva*. Kirjojen kääntäjiin kuului myös Suomessa asuva tohtori Perret. Professori Sauvageot´n julkaisua suomen kielestä tuettiin valtion varoin.⁸⁶⁴

Lähetystö toimi Vichyssä syksyyn 1944 saakka. Paluu Pariisiin sujui ongelmitta. Vuoden 1944 mainostus- ja tiedotustoiminta jäivät vähäiseksi ja rajoittuivat ”kulttuurisiin ja taloudellisiin kysymyksiin sekä urheiluelämäämme.” St-Genevièven kirjaston Skandinavian osaston henkilöstövaihdos oli esillä tärkeänä asiana.⁸⁶⁵ Todellisuudessa lähetystön toiminta oli vajavaista ja pääsi uudelleen kunnolla käyntiin, kun ministeri Johan Helo aloitti lähettiläänä vuonna 1946.⁸⁶⁶

Suomen Rooman-lähetystössä päällikköinä toimivat vuonna 1940 ensiksi Eero Järnefelt ja sitten Onni Talas. Lähetystön avustajan työtä tekivät ensin varatuomari Jorma Aho ja sitten lähetystösihteeri Olavi Saikku. Talvisodan ja jatkosodan aikana Rooman lähetystön virkanainen, ylemmän palkkaluokan kanslia-apulainen Liisi Karttunen oli kulttuurin kannalta olennainen.⁸⁶⁷ Hän teki tehtäväänsä ulkoasiainministeriön virkamiehenä raportoiden yleisestä Suomeen kohdistuvasta kirjoittelusta. Tehtävä oli varmasti mieluista siltä osin, että ilmapiiri Suomea kohtaan Italiassa oli talvisodan puhjettua myönteinen kuten Ranskassakin. Propagandalla ei tarvinnut edes mielenkiintoa italialaisten parissa herätellä, kuten lähetystön toimintakertomus yleisen mielipiteen tilanteen suopeudesta Suomelle huomautti. Rajoittamaton innostus kuitenkin hiipui heti rauhan tultua.⁸⁶⁸

Lähetystön tekemä propaganda sodan aikana tarkoitti etupäässä julkaisujen jakamista. Materiaali tuli suoraan ulkoasiainministeriöltä, ja sitä levitettiin kansankulttuuriministeriön Este Stampa -toimiston kautta, jolla oli hoidettavanaan 40 päivälehteä maassa. *Finlandia*-kirjaa, joka oli ilmestynyt Luigi Salvinin johtamassa sarjassa *Il Mondo D'Oggi*, jaettiin etenkin kulttuuripiireille. Myös italiaksi käännettyä *Sinivalkoista kirjaa* oli jaettu kouluille, kirjastoille ja sotilasviranomaisille 1 500 kappaletta. Kirjastoille lähetettiin myös Onni Okkosen *Art Finlandais aux XIXe et XXe siècles* ja Carolus Lindbergin *Suomen kirkot*.⁸⁶⁹

Hyvää suhdetoimintaa pidettiin yllä kuten Pariisissakin erilaisten Rooman lähetystöjen vastaanottojen avulla. Lähetystön rinnalla Suomi-Ystävät-yhdistys järjesti erilaisia iltamia. Tilaisuuksissa vuosina 1940–41 kuultiin Sibeliuksen, Kilpisen ja Kuulan teoksia Musa Silverin laulamana, suomalaista runotaidetta ja Maamme-laulua. Toisinaan diplomaattikuntaa ja huomattavaa italialaista kulttuuriväkeä oli paikalla tilaisuudessa runsaasti, jolloin tapahtumasta myös kirjoitettiin paikallisissa lehdissä.⁸⁷⁰ Tilaisuuksissa kuultiin myös sekä italialaisten että suomalaisten pitämiä esityksiä suomalaisesta taiteesta, etenkin Sibeliuksesta ja *Kalevalasta*. Lähettilään rouvakin lauloi suomalaisia lauluja eräässä pohjoismaisessa tapahtumassa, jossa paikalla olivat ”kaikki täällä olevat pohjoismaiset kulttuurihenkilöt”.⁸⁷¹

Vuonna 1942 sekä poliittiset että sivistykselliset suhteet Italian ja Suomen välillä olivat ”tavanomaisen sydämelliset”. Lähetystön mukaan Italian osallistuminen itärintamalla samaan sotaan, jota Suomikin kävi, oli antanut oman leimansa suhteille.⁸⁷² Propagandan alueella vuoden 1942 merkittäviä ulostuloja italialaisessa lehdistössä olivat Mannerheimin 75-vuotisjuhla sekä Suomen itsenäisyyden 25-vuotispäivä. Myönteistä kirjoittelua esiintyi. Suomi-Ystäviin kuului italialaisia lehtimiehiä, jotka olivat julkaisseet kirjoituksia pääkirjoituksia myöten. Uusia julkaisuja ja kirjoja oli ilmestynyt ja niitä oli levitetty. Esimerkiksi Andreo Gianninin *Profilo della Storia della Finlandia (1157-1941)*, *Le rivendicazioni della Finlandia* sekä A. Bernardyn *Finlandia e Roma*.⁸⁷³

Sivistyksen alueella Edwin Linkomies oli pitänyt esitelmän italialaisen kulttuurijärjestön (Reale Istituto di Studi Romane) kutsumana Titus Liviuksesta. Fasistinen instituutti (Istituto Nazionale di Cultura Fascista) oli pyytänyt Linkomieheltä poliittisen esitelmän. Sen otsikkona oli ”Suomen bolsevismin vastainen taistelu”. Linkomiestä haastateltiin

lehtiin, ja tapahtumaa korostettiin maiden välisenä kulttuurisuhteiden tapahtumana.⁸⁷⁴ Itsenäisyyspäivänä vuonna 1942 italialaisia ja suomalaisia korkea-arvoisia valtion virkamiehiä ja sotilasvirkamiehiä, taiteen ja tieteen sekä urheilun ja lehdistön edustajia kokoontui Barberini-teatteriin kuuntelemaan maiden kansallishymnejä ja kuulemaan Italiassa asuvan laulajan, sittemmin konsulin uralle vaihtaneen, Musa Silverin laulutulkintaa. Väkeä paikalla oli puolitoista tuhatta. Ulkoasiainministeriön tiedotteessa STT:lle kerrottiin Suomi-juhlasta Roomassa maaliskuussa 1943. Lähes kahdelletuhannelle juhlaan osallistuvalla tarjottiin musiikkia, esitelmä sekä elokuva *Suomi taistelee*.⁸⁷⁵ Silver oli tunnettu suomalainen artisti sodanajan Italiassa. Hän lauloi mm. Xenian osan Boris Godunovissa Italian kuninkaallisessa oopperassa. Myös Lea Pilt esiintyi niin ikään Roomassa, Eliseo-teatterissa.⁸⁷⁶

Lähetystö ja Italian Suomi-Ystävät järjestivät sodasta huolimatta monia muitakin tilaisuuksia, Kalevala-päivän kunniaksi tai ilman erityistä syytä. Esitelmiä pidettiin eri kaupungeissa Italiassa, lähetystö raportoi. Useimmiten kyseessä oli esitelmä Suomen luonnosta tai kulttuurista, ja esitelmän yhteydessä järjestettiin musiikillinen tai elokuvallinen tapahtuma. Liisi Karttunen vieraili vuonna 1942 Venetsian lehtimieskongressissa. Paikalla olivat ”kaikki yhteisellä rintamalla taistelevat valtiot”, joiden lehtimiehet keskustelivat ”Uuden Euroopan” lehdistön asenteesta ja suuntaviivoista. Poliittiset kytkökset fasistiseen Italiaan olivat selkeät. ”Il Duce” otti itse vastaan Kotiteollisuuskongressiin osallistuneet suomalaiset, insinööri Kari Reenpään ja päätoimittaja Veli Pinomaan.⁸⁷⁷

Euroopan nuorison kulttuuripäivät pidettiin Firenzessä kesällä 1942. Suomea edustivat esimerkiksi tohtori Tauno Nurmela, maisteri Marjatta Tissari ja viulisti Jouko Iivonen. He vierailivat myös Roomassa esitelmöimässä ja esiintymässä Suomi-Ystävien toimesta. Yhdistyksen puuhamies oli tohtori Petitto, joka itsekin usein esitelmöi Suomesta. Lehdistö osoitti tälle tapahtumalle, niin kuin monelle muullekin lähetystön mukaan ”suurta huomiota”.⁸⁷⁸ Musiikki ja etenkin elokuvat taipuivat hyvin propagandan välineiksi. Vuonna 1942 opetusministeriö ja ulkoasiainministeriö tukivat Venetsian elokuvajuhlia lähettämällä yhdessä Suomen Filmiliiton kanssa Suomi-Filmi Oy:n elokuvan *Yli rajan* ja edustajaksi insinööri Yrjö Rannikon.⁸⁷⁹

Liisi Karttusen lehdistöraporttiin vuonna 1942 pääsi mukaan Onni Okkosen taidekirjan arvostelu, jossa laajasti viitattiin suomalaiseen taiteeseen. Samaan raporttiin pääsi mukaan myös *Origini*-lehden artikkeli, jossa arkkitehti Alberto Sartoris oli ylistänyt arkkitehti Alvar Aaltoa ei ainoastaan arkkitehtina ja taitelijana vaan myös sotilaana. Aalto osallistui talvisotaan, artikkeli kertoi. Aalto oli ”ase kädessä, saksalaisten toverien kanssa, yhteistä vihollista vastustamassa”, Karttusen käännös siteerasi. Yhdessä vaimonsa Aino Marsio-Aallon kanssa Aallon sanottiin piirtäneen ja rakentaneen taloja bolsevikkien tuhoamisessa kaupungeissa. Samana vuonna kuukausijulkaisu *La Cultura Moderna* julkaisi laajan artikkelin otsikolla ”Suomalainen sankarillinen taide”. Artikkelissa kerrottiin esimerkiksi *Kalevalasta*, Sibeliuksesta, ryijyistä ja kuvataiteesta Laureuksesta Septem-ryhmän Magnus Enckelliin. Lopussa esitettiin toivomus, että sodan jälkeen Suomi pääsisi näyttämään rauhan ajan töitään.⁸⁸⁰ Vaikka Rooman lähetystö oli Karttusen ansiosta kulttuurimyönteinen, varojen puute vaivasi, kuten muidenkin maiden lähetystöjä. Vaikka Milanossa oli ehditty tehdä merkittävää Suomi-kuvaan liittyvää työtä Suomen eteen ennen sotaa, joutui Suomen opetusministeriö ilmoittamaan kesällä 1942 ulkoasiainministeriölle, ettei Suomi osallistu kahdeksanteen koriste- ja teollisen taiteen sekä arkkitehtuurin näyttelyyn ”valtion taloudellisen aseman ja poikkeukselliset olot huomioon ottaen”.⁸⁸¹

Italian lehdistöä vaivasi vuodesta 1943 paperipula. Numeroita supistettiin ja Suomi-kirjoittelu väheni. Lähetystö jatkoi sitkeästi propagandatyötä. Se käännätti *Uuden Suomen* ja *Helsingin Sanomien* artikkeleita italiaksi ja levitti niitä lehtiin. Lähetystön toimintakertomuksen mukaan lehdet Italiassa julkaisivat jutut sellaisenaan.⁸⁸² Myös muuta aineistoa julkaistiin lehdissä. Materiaalia jaettiin suomalaisina merkkipäivinä (Runeberg, Kalevala, Kivi, äitienpäivä, sankarivainajien muistopäivä), mikä lienee lisännyt uutisarvoa. Myös ulkoasiainministeriöltä tulleita julkaisuja toimitettiin lehdille. Mitään valituksia ei Rooman lähetystön raporteissa näkynyt. Lähetettyjen materiaalien joukossa oli myös ranskankielistä materiaalia. Vuosikertomus raportoi läpimenneitä artikkeleita. Niiden joukossa oli kulttuuria, kuten Onni Okkosen artikkeli taiteesta, teatterin historiaa ja nykypäivää koskeva artikkeli sekä kirjallisuusartikkeleita, joita kirjoitti italialainen Luigi Salvini. Kulttuuria on sodanajan raporteissa paljon. Sally Salmisen kirjasta *Katrina* oli otettu jo kymmenes painos.⁸⁸³ Paperipulan vaivaamassa maassa oli keksitty ”puhuttu sanomalehti”, josta lähetystö pääsi hyötymään, kun *Giornale Parlato* omisti Suomelle yhden erikoisnumeroistaan. Numeroon liittyi fasistisen teollisuusliiton tiloissa järjestetty Suomi-tapahtuma, jossa italialaiset taiteilijat esittivät suomalaisia runoja, esitelmöivät ja lauloivat. Myös Suomea vuosilta 1929–40 esittelevä nimeltä mainitsematon elokuva esitettiin. Lähetystö piti sitä onnistuneena. Tilaisuudessa soi Sibeliuksen musiikki. Paikalla oli jälleen merkittäviä diplomaattikunnan ja kulttuurin edustajia sekä Suomi-ystäviä.⁸⁸⁴

Vaikka kulttuuria olikin mukana, Rooman lähetystöjen ulkomaanlehtikatsauksia dominoivat sodan loppuvaiheessa lehtikirjoitukset Suomen ja Neuvostoliiton suhteista. Uutiset perustuivat milloin mihinkin lähteeseen, ja ulkoasiainministeriössä jouduttiin seuraamaan ja korjaamaan vääriä tulkintoja ja spekulatioita. Esimerkiksi alkuvuodesta 1944 Rooman sanomalehtiraportin mukaan Italian lehdissä ilmestyi selostuksia Reutersin uutisesta, jonka mukaan Suomella on hyvät perusteet pelätä pysyväistä venäläistä miehitystä sillä hetkellä, jolloin venäläisillä on tilaisuus soveltaa valtiosääntömuutoksensa Suomeen; näennäisesti autonomisesta Suomesta tulisi todellisuudessa Neuvostoliiton osavaltio. // *Giornale d'Italia* mainitsi – uutistoimiston lähteeseen viitaten – ettei tätä suomalaisten pelkoa pidetä ainakaan Lontoon diplomaattisissa piireissä ollenkaan puolueettomana. Eräässä uutisessa nojattiin *News Chronicleen* lähteenä: sen mukaan Suomi ”hitaasti kuristetaan”.⁸⁸⁵ Rooman lähetystön lehdistöraporttien valossa tuntuu kuin sota ei juuri olisi häirinnyt kulttuurista vuorovaikutusta maiden välillä. Niin isoja kuin pieniäkin tapahtumia kirjattiin ylös, eikä raporteista kuulla läpi valitusta tai pelkoa. Yhteyksiä fasistiseen Italiaan oli sodan aikana runsaasti, kuten kulttuuriasiat vuosikertomuksissa ja lehdistöraporteissa osoittavat. Oliko näillä kulttuuritapahtumilla mitään poliittista vaikutusta, on toinen asia. Lähetystö joka tapauksessa antoi puitteet diplomaattien, taiteilijoiden ja lehtimiesten suhdetoiminnalle, virallisen Suomen ja fasistisen Italian välille.

IV Kenen maa, kenen kulttuuri? (1945–47)

REUNAHDOT DIPLOMATIALLE, JULKISUDELLE JA KULTTUURILLE

Välittömästi sotaa seurannut rauhan aika oli edelleen poikkeusaikaa maakuvan viestinnässä. Propagandan olemus muuttui sikäli, että sotaan liittyvä sensuuri vähitellen loppui. Sensuuri kuului aikalaistenkin mukaan propagandaan. Tässä luvussa on kuvattu, millaisessa vaikeassa henkisessä ilmapiirissä Suomi koetti solmia diplomaattisia kulttuurisia suhteitaan ja todistaa muille maille olevansa edelleen riippumaton pohjoismainen hyvinvointivaltio. Propagandan käsitettä käytettiin edelleen laajasti ulkomaan toiminnan yhteydessä.

Syyskuussa 1944 solmittiin aseleposopimus Suomen, Neuvostoliiton ja Ison-Britannian välille. Suomalaiset joutuivat sitoutumaan raskaisiin rauhan ehtoihin, kuten alueluovutuksiin Neuvostoliitolle ja sotakorvausten maksamiseen. Suomi oli sodan häviöjä Saksan ja Italian sekä muiden akselivaltojen rinnalla.⁸⁸⁶ Suomalaisten oli sopeuduttava pula-ajan lisäksi uudenlaisen asenteen mukaiseen rakentavaan kanssakäymiseen entisen vihollisen kanssa. Ulkomailla, varsinkin voittajavaltioiden silmissä, maan katsottiin kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin.⁸⁸⁷ Kulttuurinen yhteistyö muiden maiden kanssa lähti alkuun liikkeelle siitä, että kulttuuria etupäässä tuotiin maahan. Kulttuurin tuonnilla oli vaikutusta bilateraalistien suhteiden avaamisessa sekä siihen, mitä Suomen kulttuurista kirjoitettiin uudessa poliittisessa tilanteessa. Kun esimerkiksi Neuvostoliitto toi kulttuuriaan Suomeen esille, Suomesta kirjoitettiin Neuvostoliiton lehdissä, yhteistyön merkeissä. Neuvostoliiton kulttuurin tuonti Suomeen leimattiin propagandatyöksi lännessä. Yhdysvaltojen harjoittama samankaltainen toiminta Suomessa ymmärrettiin imperialismina Neuvostoliitossa. Suurvaltojen kulttuuriyhteistyöhön liittyi ideologisia tavoitteita. Niiden maakuvan viestintä oli luonteeltaan sekä propagandaa että diplomatiaa.

Monet Suomen diplomaattiset edustustot olivat olleet suljettuna sodan aikana. Vuosien 1944–45 aikana niitä avattiin uudelleen. Ensimmäisenä aukesi Moskova, mutta pian saatiin diplomatiayhteys myös Brasiliaan, Norjaan, Puolaan, Ranskaan ja Yhdysvaltoihin. Iso-Britannia suostui diplomaattisiin suhteisiin Suomen kanssa vasta vuonna 1947.

Vuoteen 1948 mennessä oli avattu pääosin kaikki edustustot uudestaan Saksaa, Espanjaa ja Japania lukuun ottamatta.⁸⁸⁸ Tukholman lähetystö oli ollut auki koko sodan ajan. Tukholman lähetystön ja Göteborgin pääkonsuliviraston asema oli erittäin vahva Suomen maakuvan viestinnälle sodan jälkeen. Sodan jälkeiset poliittiset ulkosuhteet normalisoituivat ensiksi juuri Ruotsiin.⁸⁸⁹ Käytännössä ”länsisuhteet” sodan jälkeen tarkoittivat useimmiten juuri suhteita Ruotsiin.⁸⁹⁰ Pohjoismainen yhteistyö oli vilkasta kaikilla kansalaisyhteiskunnan tasoilla sodan jälkeen. Pohjoismaiden erilaisista turvallisuuspoliittisista ratkaisuista huolimatta ”Pohjola” oli edelleen kokonaisuus ja käsite, jonka maita yhdisti yhteinen poliittinen historia ja perinne.⁸⁹¹

Välittömiä sodanjälkeisiä vuosia luonnehditaan ”vaaran vuosiksi”.⁸⁹² Yhtä hyvin niitä voitaisiin kutsua kommunistien näkökulmasta ”toivon vuosiksi” tai kulttuurin näkökulmasta ”naamioiden vuosiksi”. Naamioita käytettiin, koska poliitikkojen ja kulttuurilähettiläiden oli tasapainoiltava idän ja lännen ideologioita edustavien maiden intressien välissä. Poliittista toimintaa naamioitiin kulttuuriseksi toiminnaksi, kuten tässä luvussa osoitetaan. Kaikkea politiikkaan vivahtavaa toimintaa valvottiin Liittoutuneiden valvontakomission toimesta. Paitsi neuvostoliittolaiset myös amerikkalaiset ja englantilaiset sekä valtiollinen poliisi tarkkailivat suomalaisten virkamiesten toimintaa ja toistensa tekemisiä.⁸⁹³ Valvontakomission joukkoa johti Neuvostoliiton kenraalileversti Andrei Ždanov, joka oli ainoa entuudestaan Suomessa tunnettu tämän komission edustaja.⁸⁹⁴ Häntä pidet-

Venäläisiä taiteilijaryhmiä kävi sodan jälkeen esiintymässä eri puolilla Suomea. Vuonna 1945 Neuvostoliitto lähetti Igor Moisejevin kansantanssiryhmän kiertueelle. Kuvassa se esittää suomalaiselle yleisölle tanssiteoksen kohtausta nimeltä *Kosminen*. Kuva: Kansan Arkisto.

tiin Suomessa Stalinin ”kruununprinssinä”.⁸⁹⁵ Poliittiset tunnelmat maassa olivat kireät ja pelokkaat. Neuvostoliitossa epäiltiin Suomen hakeutuvan poliittisesti länteen. Lännessä pelättiin Suomen muuttuvan kommunistiseksi valtioksi joko Neuvostoliiton miehityksen tai sisäpolitiikassa tapahtuvan kommunistisen vallankumouksen kautta. Kolmannen suursodan uhkakin varjosti.

Venäläisten vaikutus Suomessa kiinnosti kansainvälistä lehdistöä. Huhuja liikkui. Niiden joukossa eli sitkeänä spekulatio vallankumouksen puhkeamisesta Suomessa. Amerikkansuomalainen diplomaatti Raymond Ylitalo on muistelmissaan nostonut erään tapauksen esiin. Eräs johtava suomalainen lehtimies oli ollut Yhdysvaltojen ulkoasiainministeriön palveluksessa olleeseen Ylitaloon yhteydessä ja vihjannut, että neuvostoliittolaiset olisivat tuoneet konepistooleja ja suomalaisia sotilas- ja poliisiunivormuja helsinkiläisiin kerrostaloihin, joissa asusti neuvostoliittolaisia. Kyseessä oli todisteita vailla oleva skruppeli, jolla olisi voinut olla ikäviä seurauksia, jos se olisi joutunut ulkomaiseen lehteen. Ylitalo koetti tehdä voitavansa, ettei niin kävisi. ”Saattaa olla, että pystyin saamaan toimittajan vakuutuneeksi siitä, ettei asiassa ollut perää. Koska tällaiset huhut tavallisesti ehtivät lehdistön palstoille, voitaisiin tätä tapausta ehkä pitää poikkeuksellisenä saavutuksena.”⁸⁹⁶ Kommunistien kaappaushuhuja velloi etenkin syksystä 1947 alkaen.⁸⁹⁷ Kotimainen ja kansainvälinen media oli erityisen kiinnostunut myös sotasyllisyyksykysymyksestä.⁸⁹⁸

Valvontakomission läsnäolo vaikutti kulttuurielämään konkreettisesti, sillä sen edustajia oli läsnä kulttuuritilaisuuksissa. Vaikutus oli välitön myös kustannustoimintaan. Neuvostoliitolle kielteiseksi katsottavaa kirjallisuutta poistettiin kirjastoista ja oppikirjoja tarkistettiin. Etenkin historiaa koskevissa oppikirjoissa oli korjattavaa.⁸⁹⁹ Valvontakomissio poistui maasta vasta syyskuussa 1947. Suhteet edustustoihin elpyivät normaaleiksi. Joitakin uusiakin lähetystöjä avattiin.⁹⁰⁰

Kommunistien menestyminen maaliskuun 1945 vaaleissa asetti Suomen sisäpolitiikalle ja diplomatialle haasteita. Vaikka uusi kommunistien voimapuolue SKDL sai yllättävän suuren määrän eli 49 kansanedustajaa, toinen puoli kansanedustajista muodosti kuitenkin sisäpoliittisen tasapainon, eivätkä kommunistit päässeet ohjamaan yhteiskunnallista kehitystä aivan diktatorisesti. Suomalaiset poliitikot koettivat toimia sodan jälkeen presidentti J. K. Paasikiven viitoittamalla varovaisen diplomatian linjalla solmien suhteita sekä itään että länteen. Paasikiven luomassa strategiassa ulkopoliittikka oli sisäpolitiikkaa tärkeämpää. Hän ajoi vakaita ja toimivia suhteita Neuvostoliittoon ja viestitti diplomaattiaan liittyvät näkemyksensä poliitikoille rauhallisesti.⁹⁰¹ Äärivasemmiston asema maassa vahvistui kahden tärkeän ministerin, sisäministeri Yrjö Leinon ja puolustusministeri Mauno Pekkalan nimitysten myötä. Leino onnistui järjestämään SKDL:n edustajia tärkeisiin hallintoasemiin Yleisradioon, kouluhallitukseen ja valtiolliseen poliisiin.⁹⁰² Kulttuuri pääsi hyvin näkyvästi esille yhteiskunnassa, sillä SKDL otti vahvan roolin kulttuuriasioihin sodan jälkeen. Puolueesta nousi kolme perättäistä opetusministeriä (Johan Helo, Eino Pekkala ja Eino Kilpi) vuoteen 1948 mennessä.⁹⁰³ Uudesta diplomatian linjasta kieli myös Paasikiven nopea myönteinen suhtautuminen Suomi-Neuvostoliitto-Seuran työhön, jota on kuvattu tässä luvussa. Sodan aikana vallinnut ”idealismien politiikka” vaihtui reaaliolitiikkaan, mistä seurankin yhteistyössä oli kysymys.⁹⁰⁴

Suomen rinnastus Neuvostoliiton etupiiriin kuuluneisiin kansandemokratioihin ja kaikkiin mahdollisiin siihen liittyviin poliittisiin uhkiin vaikutti ulkomailla käsityksiin Suomesta. Lehdistöllä oli suuri rooli vallankäyttäjänä politiikan pelilaudalla. Ministeri Yrjö Leino lausui sanomalehtimiesten informaatiotilaisuudessa lokakuussa 1945, että lehdistön osuutta

”yleisen mielipiteen muodostajana ei varmasti voida yliarvioida. Mutta vielä varmemmin se muodostaa niin sanotun julkisen mielipiteen kussakin maassa. Meidän suhtautumistamme eri kysymyksiin mitataan suurelta osalta sen mukaan, miten sanomalehdistö asian esittää”. Tästä syystä Leino toivoi, että lehtimiehet toimisivat vastuullisesti ja isänmaallisesti välirauhan ehdoista ja muita velvollisuuksista raportoidessaan.⁹⁰⁵

Lehdistöä pyydettiin jatkamaan sodanajan poikkeusroolia. Sitä pyydettiin kantamaan osavastuunsa suhteissa Neuvostoliittoon. Vastuitaan ja roolejaan joutuivat miettimään oikeastaan kaikki julkisuudessa työtään tekevät, myös taidekriitikot ja taiteilijat. *Helsingin Sanomiin* kirjoittava entinen sotapropagandisti Lauri Viljanen esimerkiksi otti muuttuneet realiteetit huomioon ja lähti ensimmäisessä delegaatioissa Neuvostoliittoon vuonna 1945 edistämään kulttuurista kanssakäymistä entisen vihollisen kanssa.⁹⁰⁶ Kulttuuripersoonat hakivat myös uutta henkistä maastoa sodan aikana vallinneen tilalle. Itsetarkasteluun ja uudelleenarviointiin yhtyi valtion tiedotuslaitoksen palveluksessa ollut filosofi Georg Henrik von Wright, joka puhui ruotsinkielisten ylioppilaiden kevätkuuhlassa vuonna 1946. Wright etsi uutta humanismia ja hylkäsi aikakauden ideologiat pelkkänä poliittisena fraseologiana ja itsevaltioiden naamioina. Von Wright teilasi sodan ajan muotiajatuksen ihmiskollektiivista todeten sen olevan tieteellisesti tarkasteltuna pelkkä käsiterakennelma.⁹⁰⁷

VALTIONEUVOSTON TIEDOTUSKESKUS (1945–47) KUOLEE, TIEDOTTAJIEN AMMATTIKUNTA SYNTY

Joulukuussa 1944 valtioneuvosto ajoi alas jatkosodan ajan tiedotusorganisaationsa. Välirauhasopimukseen oli kirjattu pykälä, jonka mukaan sotapropagandaa ei saanut enää levittää. Myös Neuvostoliitolle kielteinen propaganda kiellettiin.⁹⁰⁸ Suomeen perustettiin rauhanaikaan soveltuva supistettu tiedotuselin, jolle annettiin nimeksi valtioneuvoston tiedotuskeskus.⁹⁰⁹ Nimi oli sama kuin vuosina 1939–41. Tiedotusorganisaation alasajon yhteydessä vähennettiin sensuuria. Hetki ennen uuden tiedotuskeskuksen syntyä ulkomaan propagandaa ehti hoitaa valtioneuvoston rinnalla Finlandia-Liitto. Tämän liiton alle oli järjestetty jatkosodan aikana Propaganda-Aseveljet ry:n ja Propagandaliiton toimintaa. Finlandia-Liittokin lakkautettiin vuonna 1946.⁹¹⁰ Sodan jälkeen käsite propaganda korvautui kotimaassa käsitteellä tiedottaminen. Ulkomaille suuntautuvasta virallisesta maakuvan viestinnästä puhuttiin kuitenkin edelleen käsitteellä propaganda, vaikka sen ydin oli muuttunut. Koska sensuurilaitos ja sotapropagandatoimistot lakkautettiin, diplomatian kenttä sai taas hoitaakseen maakuvan viestintää: propagandasta tuli taas ennen kaikkea diplomatian kontekstissa harjoitettua toimintaa.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1945 ministeri Asko Ivalon johdolla asiantuntijatoimikunnan miettimään, millainen tiedotuskeskus palvelisi rauhan aikana. Asiantuntijoina toimivat pääkonsuli Ville Niskanen, tohtori Tauno Nurmela, maisterit Väinö Meltti ja Matti Valtasaari. Meltti oli kuulunut sodan aikana vangittuina pidettyihin poliittisiin mielipidevankeihin eli ns. kuutosiin.⁹¹¹ Lähtökohtana pohdinnalle oli poliitikoilta ja lehtimiehiltä sodan loppuvaiheessa tullut kritiikki valtiollista tiedotustoimintaa kohtaan. Asiantuntijat katsoivat, että rauhan asetelmissa valtiollinen tiedottaminen tuli ymmärtää uudella tavalla: mieluummin ”teknillisenä välittäjäkoneistona” ja ”hallituksen apuneuvona” kuin artikkeleita viljelevänä keskitettyä valtaa edustavana tiedotuskoneistona.⁹¹²

Tiedotustoiminnan uudelleenorganisointia koskevassa mietinnössä kiinnitettiin huomiota ulkomaan tiedotuksen sinänsä hyödyllisten, mutta kalliiden ”bulletiinien” (tiedotuslehtien) ja lehdeleikekoosteiden tuotantoon. Mietintöä varten tutkittiin lehtimiesten mielipiteitä niiden tarpeellisuudesta. Vain *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suomi* ja *Ilkka* pitivät molempia palveluita tarpeettomina. Muut lehdet pitivät niitä ainakin osittain hyvinkin tarpeellisina. Mietinnön asiantuntijat huomauttivat, että jatkossakin tarvittiin ulkoasiainministeriön tontilla paitsi tiedonvälitystä myös riittävästi kielitaitoista henkilökuntaa: ”...varsinkin Neuvostoliiton radion seuraaminen on tarpeellista, koska muut suoranaiset tiedotusyhteydet lehdistömme ja Neuvostoliiton välillä ovat tällä hetkellä hitaita ja hataria.”⁹¹³ Uuden tiedotusorganisaation tehtäviin kaavailtiin edelleen myös lehtimiessuhteiden hoito ja tiedotteiden laadinta. Uudelleenjärjestelyssä kaikki ulkomaantiedotuksen tehtävät palautettiin takaisin ulkoasiainministeriön haltuun, kun sensuuria ei enää tarvittu.⁹¹⁴ Tiedotusta pohtineen komiteamietinnön tuloksena tiedotustoiminta hajautettiin eri puolille ministeriöitä. Tiedottamista varten ei laadittu ohjesääntöjä, mutta virkamiehiä velvoittivat vaitiolosäännökset. Valtion tiedotustoiminta muuttui passiiviseksi entiseen verrattuna ja pysyi sellaisena seuraavalle vuosikymmenelle saakka.⁹¹⁵

Suomen Tietotoimistolla oli sisällöntuottajana virallinen tai ainakin puolivirallinen valtiollinen asema. Yleisradio välitti STT:n tuottamaa materiaalia. Paitsi Yleisradio myös valtakunnan merkittävimmät sanomalehdet omistivat Suomen Tietotoimiston.⁹¹⁶ Vaikka sota oli ohi, elettiin edelleen journalismin ja viestinnän kannalta poikkeusaikaa. Moni muukin asia, kuten tuotantoelämä ja asuminen, oli edelleen kontrollissa. Valtiovallan ohjausmenetelmät (säännöstely, sensuuri, lehdistön itsensensuuri, tiedotus) kohdistuivat joukkotiedotukseen. Presidentti J. K. Paasikivi joutui puuttumaan lehdistön toimintaan, vaikka ei pyrkinyt varsinaisesti kaventamaan sen vapautta.⁹¹⁷ Neuvostoliiton suhteet aiheuttivat erityistä painetta maakuvan viestinnälle. Suurta naapuria ei saanut ärsyttää millään lailla. Tilanne vaati taitavaa diplomatiaa ja julkisuuden hallintaa. Vaikka käsitettä propaganda käytettiin, se oli luonteeltaan neutraalia ulkomaille suunnattua tiedottamista.

Ennakkosensuurilaitos lakkautettiin virallisesti syksyllä 1947. Sitä korvaamaan säädettiin kuitenkin rikoslain pykälä, jonka perusteella maassa saattoi saada vankeusrangaistuksen, mikäli kirjallisella tai kuvallisella esityksellä tai muulla julkisella tavalla loukkasi vierasta valtiota. STT:ssä omaksuttiin heti rauhan tultua uusi linja, ja Neuvostoliitosta tulleita uutisia julkaistiin tavallista enemmän. Yleisradio antoi Suomi-Neuvostoliitto-Seuralle oman ohjelma-ajan vuonna 1945.⁹¹⁸ Yleisradion johdossa ollut Hella Wuolijoki ”suunnitteli lakkaamatta radikaalisia uudistuksia”, kuten Lauri Hyvämäki luonnehti vuonna 1954. Kansan tulkiksi ja kasvattajaksi profiloitunut Yleisradio joutui kritiikin maalitauluksi 1940-luvun lopun ”kulttuuritaistelussa”.⁹¹⁹

Ulkoasiainministeriön tontilla kaivattiin heti sodan päätyttyä entistä tehokkaampaa maakuvan tekemistä. Painotuotteet olivat vanhentuneet sisällöllisesti. Maan mainetta räsitti jatkosodan aikana vaalittu saksalaisyhteistyö,⁹²⁰ toisaalta sitä uhkasi nyt turvallisuuspoliittisesti arka suhde Neuvostoliittoon. Komitean ehdotuksen mukaisesti ulkomaan tiedotusta tuli tehostaa. Sitä saatiin mietinnön asiantuntijoiden mukaan paremmaksi uusien julkaisujen ja dokumenttielokuvien avulla.⁹²¹ Ulkomaantiedotusta jatkettiin hetki sodan jälkeen uuden tiedotuskeskuksen kautta. Esimerkiksi Ruotsiin lähetettiin propaganda-materiaalia Fennian avulla. Fennian tiedotusmateriaali kulkeutui Urvtzin uutistoimiston kautta lehtiin, ja levikin uskottiin olleen hyvä, joskaan mittauksia ei tehty. Eino Jutikkalan muistelmien mukaan artikkeleiden kirjoittajat eivät enää olleet yhtä nimekkäitä eikä aihe-

takaan ulkomaan propagandaan enää ollut. Kaikki aiheet oli hänen mielestään käytetty loppuun.⁹²²

Ulkomaille suunnatun tiedotustoiminnan keskeisiin muotoihin kuuluivat edelleen lehtimiesten Suomen-vierailujen järjestäminen. Kulttuurin alueella vuorovaikutus koski stipendiaattivaihtoa ja suomalaiskirjallisuuden käännöstoimintaa. Mietinnössä nostettiin esiin erikielisten radiolähetysten merkitystä. Mitään mullistavan uutta komiteamietintö ei kuitenkaan tuonut mukanaan. Olennaisin ehdotus, jota mietinnön asiantuntijat päätyivät ehdottamaan, koski tiedotustoiminnan keskusjohtoisuutta. Mietintöön kirjattiin, että ”valtion tiedoitus- ja propagandatoiminnan täydelliseen keskittämiseen ei näytä olevan olemassa tarpeeksi perusteita”.⁹²³

Vastuunotto valtion tiedotustoiminnan puolustamisesta ja sen uudelleenorganisoinnista tuskin oli kenellekään erityisen mieluinen tehtävä aikana, jolloin kansakunnan mentaalinen pesäero sotaan oli käynnissä. Journalismin kannalta poliittinen asetelma muuttui, mutta ei henkinen.⁹²⁴ Ministeri Asko Ivalo ehti olla vain hetken uuden tiedotuskeskuksen (1945–47) päällikön virassa ennen irtisanoutumistaan. Tilalle valittiin apulaispäällikkö, maisteri Väinö Meltti. Nimimerkki Valtteri pilkkasi vuonna 1946 apulaispäälliköksi nousutta ministeri Lauri Kajjalaista ”valtakunnan propagandaministeriksi”. Nimimerkki halusi ivata tekstissään uuden tiedotuskeskuksen hyödyttömiä informaatiotilaisuuksia.⁹²⁵ Toimittajien ja poliitikkojen kritiikin kärki oli jo sodan loppuvaiheessa kohdistunut sensuuriin. Näkökulmissa ja keskusteluissa kulminoitui oikeisto–vasemmisto-asettelu ja tais-telu vallasta. Esimerkiksi sosiaalidemokraatti Sylvi-Kyllikki Kilpi näki VTL:n toiminnassa propagandan yksipuolisuutta ja ymmärtämättömyyttä.⁹²⁶ Kukaan kansanedustaja ei kuitenkaan esittänyt vaihtoehtomallia siitä, millaista sotapropagandan ja -tiedotuksen olisi pitänyt olla. Samalla olisi pitänyt esittää vaihtoehtoiset suuntaviivat Suomen sisä- ja ulkopolitiikalle, sillä sotapropaganda oli ollut sotastrategian ja ylimmän johdon työkalu.

Sensuurista eroon pääseminen tarkoitti lopulta sitä, että uusi supistettu tiedotuskeskuksin ajettiin nimellisen pieneksi ennen kuin se lakkautettiin kokonaan. Tiedotustoiminnasta tehtiin konkreettinen syntipukki, joka tuomittiin kuin sotarikollinen. Keskitetty tiedotuslaitos VTL symboloi hävittyä sotaa ja siihen johtaneita virheitä. Sota haluttiin nyt unohtaa ja oma pesä puhdistaa kaikesta pahasta. Kun propagandaa ja sensuuria sai osoittaa sormella, syllisyyttä kantoi organisaatio eivätkä niinkään siellä toimineet yksilöt, puhumattakaan heitä käskyttäneestä ylimmästä sotilasstrategisesta johdosta. L. A. Puntila sai kantaa suursensorin pahuuden viittaa, mutta pian pöly laskeutui ja Puntila aloitti uuden uran tiedemiehenä. Organisaatiossa sodanjohdon alaisuudessa toimineet tiedotusmiehet palasivat rauhan tultua omiin siviiliammatteihinsa yliopistoissa, lehdissä, ministeriöissä ja taidelaitoksissa. Vaikenemisesta tehtiin todennäköisesti herrasmiessopimuksia. Osa näistä miehistä jatkoi kuitenkin sodan jälkeen viestinnällistä agenda Suome puolesta.

Komiteamietintö tiedotustoiminnan uudelleenjärjestelyistä poiki lausuntoja ja mielipiteitä lehdistössä. Taloudellisten ja yleishyödyllisten järjestöjen tiedotushenkilöstön yhdistys Tiedotusmiehet ry lausui oman näkemyksensä, ja kirjelmä liitettiin osaksi mietintöä. Tiedotusmiesten lausunto ja puheenjohtaja Yrjö Kankaanpään (Kouti) kirje sisälsivät moitteita valtiollisen tiedotuksen tilasta ja kaikenlaisia ehdotuksia tilanteen parantamiseksi, mutta varsin jäsenymättömästi.⁹²⁷ Tiedotustoimintaa haluttiin suunnata vuonna 1945 myös talouden elvyttämisen avuksi. Samaan aikaan tiedotustoiminnan komiteatyön rinnalla perustettiin Ulkomaankaupan tiedotuskomitea. Se syntyi Suomen Teollisuusliiton

ja Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton aloitteen pohjalta. Tässä mietinnössä etsittiin tiedotustoiminnan tehostamisen avulla keinoja ulkomaankaupan edistämiseksi. Puheenjohtajaksi kutsuttiin kauppaneuvos Samuli Harima.⁹²⁸ Komitea tutki lausuntoaan varten mm. Ruotsin, Ranskan ja Yhdysvaltojen vienninedistämiseen liittyvää tiedotustoimintaa ja päätyi toteamaan Suomen olevan muita maita jäljessä. Se toivoi lisää julkaisuja, mainoselokuvia sekä yhteistyötä vientiä edistävään ulkomaantiedotukseen. Se peräänkuulutti lisää rahaa valtiolta ulkomaan näyttelytoimintaa varten ja ehdotti, että ulkomailta toimivilla myyntiedustajilla olisi rooli maakuvaan liittyvän tiedotusmateriaalin laadun valvonnassa. Komitea ehdotti pysyvän valtion komitean perustamista edustajinaan tärkeimmät liike-elämään liittyvät ministeriöt sekä vienninedistämisen järjestöt ja yritykset.⁹²⁹ Talouden elvyttäminen tiedotuksen avulla tuli esiin myös hallituskertomuksessa vuodelta 1947. Siinä todettiin, että valtioneuvoston tiedotuksen avulla oli koetettu ”kiihottaa maan tuotantokoneistoa tehokkaaseen toimintaan sekä sovittaa kuluttajain ja tuottajain välisiä ristiriitaisuuksia”.⁹³⁰

Ulkoasiainministeriöllä ei ollut sodan jälkeen riittävästi resursseja hoitaa yksin monelta taholta tulevia maakuvaan kohdistuvia paineita. Koska sotapropagandakoneisto oli lakkautettu, maakuvan viestinnän tehot laskivat. Lähetystöt olivat edelleen pieniä, ja ulkoasiainministeriön sanomalehtiosasto ei vastannut kooltaan valtioneuvoston sodanaikaista tiedotusorganisaatiota. Lähetystöt ja vientiorganisaatiot valittivat materiaalipulaa jatkuvasti. Kulttuuripropagandaa haluttiin jatkaa maakuvan viestinnässä. Lähetystöissä ruvettiin korostetusti puhumaan kulttuuripropagandan tarpeellisuudesta. Suomi-kuvan kulttuurinen olemus tuli niin tärkeäksi, että asiaa pohtimaan asetettiin oma toimikunta. Toimikunnan tuloksista (1949) kerrotaan seuraavassa luvussa.

Vaikka suurin osa propagandisteista palasi entisiin siviiliammatteihinsa rauhan tultua, osa sotatiedottajista halusi jatkaa tärkeäksi kokemaansa Suomi-tiedotusta. Nämä entiset ”tiedotusupseerit” perustivat epävirallisen neuvottelukunnan. He kutsuivat itseään tiedotusmiehiksi ja palvelivat etupäässä virkamiehinä sellaisissa valtioon liittyvissä elimissä, kuten kansanhuoltoministeriö, valtiovarainministeriö, valtioneuvoston tiedotuskeskus (1945–47), Soteva, Suomen Huolto, Metsäkeskusjohto ja Yleisradio. Neuvottelukunnan tarkoituksena oli alkuun toimia myös metsäpropagandan edistäjänä.⁹³¹ Metsäpropagandalla oli tarkoitus edistää Suomen vientinäkymiä.

Tiedotusmiehet kokoontuivat vapaaehtoisesti maanantaiaamuisin ns. Metsätalolla, josta kehittyi ammattikunnan ensimmäinen ”toimisto”. Kokouksien tavoitteena oli löytää keinoja avustaa valtiovaltaa eri kampanjoiden mutta myös jälleenrakentamiseen liittyvien asioiden organisoimisessa. Neuvottelukunnan muistioihin kirjautui seikkaperäisiä keskusteluja esimerkiksi teollisuuden raaka-aineista, maaseudun opetuselokuvatoiminnasta sekä työtä tekevien ihmisten tarpeista ja oikeuksista saada parempia asuinympäristöjä.⁹³²

Joulukuussa 1947 Metsätalon tiedotusmiehet perustivat julkisen yhdistyksen, joka sai nimekseen Tiedotusmiehet ry. (i-kirjain tiputettiin pois alkuvuosina). Ilmoitus yhdistysrekisteriin tehtiin tammikuussa 1948, mutta järjestö saatiin kirjattua yhdistysrekisteriin vasta vuonna 1949. Virallisena syntyvuotena Suomen tiedottajien ammattikunnan yhdistykselle on pidetty vuotta 1947. Suomi on siten edelläkävijä viestinnän ammattilaisten järjestäytymisessä Euroopassa. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön tiedotuspäällikkö Yrjö Kankaanpää (Kouti). Yhdistyksen perustajiin kuuluivat myös ekonomi Juha Laurila, varatuomari Pentti Sakari Sauramo, toimittajat Kurt Nordfors, Erkki Paavola ja Mary Olki, tiedotussihteeri Sakari Lappi-Seppälä ja

tohtori Erik Martimo. Perustamiskokoukseen osallistuivat myös mm. varatuomari Kallio Kotkas ja tohtori Antero Piha.⁹³³ Perustajista Piha ja hieman myöhemmin Tiedotusmiehiin liittynyt päätoimittaja Pärtyyli Virkki kuuluivat jatkosodan aikana kaikkein tuotteliaimpien tk-kirjeenvaihtajien kärkeen.⁹³⁴ Nordfors oli toiminut sodan loppuvaiheessa *Stockholms tidningin* kirjeenvaihtajana ja VTL:n organisaatiossa.

Tiedotusmiesten ensimmäisten julkilausumien mukaan tärkeää oli taata avoin tiedonvälitys kansalaisille. Kaikkein suosituimmaksi puheenaiheeksi muodostui kuitenkin ulkomaille suuntautuvan tiedotustoiminnan tehostus. Tiedotusmiehissä koettiin, että tietoa välitettiin ulkomaille aivan liian vähän ja huhuja velloi liikaa. Etenkin vuosina 1947–58 Tiedotusmiesten keskeiset keskustelun teemat liittyivät sodan jälkeiseen maakuvaan.⁹³⁵ Aihe oli ajankohtainen. Lehdissä kirjoitettiin ja eduskunnassa puhuttiin valtiollisesta tiedottamisesta. Kulttuuri ei kuulunut erityisenä aiheena järjestäytyneiden tiedottajien maakuvaan liittyvään keskusteluun.

Tiedotusmiesten lausunto tiedotustoiminnan uudelleenjärjestelystä sisälsi ajatuksen tiedotusministeriön perustamisesta. Ihan radikaali aloite ei ollut, sillä propagandaministeriön tarve oli ollut esillä jo sodan aikana, kuten edellisessä luvussa kerrottiin. ”Niin ohiampuvalla kuin tämä ehdotus jo nykyisin vaikuttaakin, kuvastuu siinä erään ajantaitteen luottamus valtioon ja valtiollistettuun tiedotustoimintaan. Muita vaihtoehtoja ei ollut näköpiirissä, varsinkaan kun jälleenrakennuskauden tiedotustoiminta oli noussut sotavuosien taustalta ja suurvaltojen informaatiokeskukset olivat yhä voimakkaina rinnastuskohteina”, kirjoitti puheenjohtaja, tiedotuspäällikkö Veli Virkkunen Tiedotusmiesten historiasta vuonna 1958.⁹³⁶

VOIMIA JA VASTAVOIMIA

Poliitikkojen aitiopaikka: Suomi-Neuvostoliitto-Seura

Kulttuurilla oli erityinen asema Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa sodan jälkeen. Sekä tiede että taide olivat alueita, joilla yhteistyötä oli luontevaa tehdä, koska poliittisesti elettiin epäilysten ja ennakkoluulojen epävarmassa maisemassa. Toiminta oli painottunutta Neuvostoliiton kulttuuripropagandaan Suomessa. Maakuvan viestintää Neuvostoliittoon päin tehtiin selvästi vähemmän. Suhteita rakensivat Suomi-Neuvostoliitto-Seuran delegaatioiden jäsenet. Lähetystön rooli kulttuurisuhteissa oli hyvin pieni.

Kulttuurista vuorovaikutusta Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli koetettu lämmittää hieman Moskovan vuoden 1940 rauhan jälkeen. Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seuralle oli ehtinyt kertyä kymmeniätuhansia jäseniä, mutta se lakkautettiin.⁹³⁷ Lakkauttamisen taustalla kommunistit ja kansandemokraatit näkivät poliittista pelaamista, kiihotustyötä ja suoranaista provokaatiota seuraa ja sen aatemaailmaa kohtaan.⁹³⁸ Kirjailijoista oli ollut mukana esimerkiksi Katri Vala, Elvi Sinervo ja Arvo Turtiainen.⁹³⁹ Nyt sotien päätyttyä Neuvostoliiton ja kommunismin puolesta ryhtyivät puhumaan etenkin ne, joilla ei sodan aikana ollut julkista puheoikeutta maassa.

Vuonna 1944 perustettu Suomi-Neuvostoliitto-Seura sai alkunsa, kun lakkautetun Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyuden seuran johtokunnan jäseniä ja toimihenkilöitä oli vapautettu vankilasta. Lokakuussa 1944 Helsingin Työväentalolle kerääntyi kokoukseen monta tuhatta ihmistä, minkä seurauksena myös poliisivoimat joutuivat val-

vomaan kokouksen kulkua. Seuran ensimmäiset kokousedustajat olivat lääketieteen kandidaatti Mauri Ryömä, toimittaja Aimo Rikka, pakkaaja Aune Laurikainen sekä työmies Lauri Vilenius. Varsin pian yhdistys sai sekä kulttuuriväen, poliitikkojen että J. K. Paasikiven kiinnostuksen heräämään.⁹⁴⁰

Yhdistyksen perustava kokous pidettiin vankilasta vapautetun kansanedustaja Cay Sundströmin työhuoneessa lokakuun lopulla 1944. Sundströmistä tuli myöhemmin Moskovan lähettiläs. Kokouksessa oli läsnä 28 maiden välisten suhteiden rakentamisesta kiinnostunutta. Perustamiskokouksen puheenjohtajana toimi J. K. Paasikivi, josta tehtiin välittömästi yhdistyksen kunniapuheenjohtaja kiitoksena hänen ”suuriarvoisesta työstään Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden rakentamiseksi”. Seuran puheenjohtajaksi valittiin yksimielisesti vankilasta vapautunut tohtori Johan Helo. Keskusjohtokunnan jäseniksi valittiin perustamiskokouksen jatkokokouksessa 18 jäsentä, joiden joukossa oli tunnettuja poliitikkoja kuten Urho Kekkonen ja Hertta Kuusinen, mutta myös tavallisia työläisiä.⁹⁴¹

Perustaminen johti useamman muodollisen onnittelusähkeen vaihtoon Neuvostoliiton pääministerin marsalkka Stalinin ja seuran välillä. Seura teki lisäksi heti edustuskäynnin liittoutuneiden valvontakomissioon ja osallistui kenraalieversti Ždanovin vastaanottotilaisuuteen. Seura osoittautui näin hyväksi suhdetoiminnan solmimisen foorumiksi. Paasikiven vierailudelegaatiossa Ždanovin luo oli mukana eri puolueiden kansanedustajia. Seuran poliittisen toiminnan sisältö verhoitiin kulttuuritoiminnaksi. Päätehtävä oli muokata Neuvostoliittoa kohtaan vallitsevia asenteita Suomen sisällä ja osoittaa, että työtä tehtiin valtioneuvoston vakavalla otteella luottamusta rakentaen. Hyvien suhteiden solmimisen osoituksena tuli vuonna 1945 kulttuurivaltuuskunnan vierailun yhteydessä Suomelle myönnetty lykkäys sotakorvausten maksamiseen.⁹⁴² Toimintakertomus ensimmäiseltä vuodelta korosti sekä taloudellisen että kulttuurisen sillan rakentamista, jota varten perustettiin erilaisia toimikuntia, mutta ennen kaikkea seuran tehtävä oli asenteiden muokkaus maiden väliselle yhteistyölle suopeammaksi.⁹⁴³

Asennemuokkausta tapahtui kahtena ensimmäisenä toimintavuonna seuran lehden *Kansan Sanomien*, Taidehallin ja Ateneumin näyttelyiden (kaksi vuonna 1944, 6 vuonna 1945), esitelmien (28 kappaletta vuonna 1945), Yleisradion ohjelmälähetysten, elokuvien sekä etenkin suurkokouksien avulla, joita järjestettiin enenevästi myös pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Yleisradion johtoon valittu Hella Wuolijoki katsoi suopeasti seuran toimintaa. Seuran järjestämissä näyttelyissä Suomessa kävi vuonna 1945 yli 60 000 ihmistä, ja esitelmiä kuulivat kymmenettuhannet suomalaiset. Venäläiselokuvia kävi niin ikään katsomassa suuret määrät ihmisiä. Suomalaisessa yhteiskunnassa oli selkeästi tilausta seuralle, sillä vain vajaassa kolmessa kuukaudessa vuonna 1944 paikallisosastoja oli syntynyt peräti 364 kappaletta. Kansalaiset olivat tulleet seuran mukaan siihen vakaumukseen, että ”sodan, vihan ja väkivallan politiikka mahtavaa naapuriamme kohtaan ei johda muuhun kuin sotaan ja tuhoon...”.⁹⁴⁴ Paikallisjärjestöillä oli kulttuurista toimintaa, mutta keskusorganisaatio käytti seuraa etenkin poliittisten suhteiden elvyttämiseen. Seuralle anottiin rahaa, ja valtioneuvosto myönsi nopeasti 150 000 markkaa joulukuussa 1944. Huomatavien poliitikkojen osallistuminen seuran toimintaan oli tietenkin myös investointi valtiolta, joka maksoi poliitikkojen palkat. Suuri osa tuloista, joilla kuitattiin juoksevat menot lehden painatuksesta pääsihteeri (Aimo Rikka) palkkaan, saatiin kuitenkin jäsenmaksuista. Ensimmäisen toimintavuoden budjetti oli hieman yli miljoona markkaa, seuraavana vuonna luku oli kolminkertainen.⁹⁴⁵

Ensimmäinen Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kulttuurivaltuuskunta vieraili Moskovassa syyskuussa 1945. Vasemmalta Lullan Helo, Hella Wuolijoki, tunteeton, VOKS:n varapuheenjohtaja Karaganov, tunteeton ja Johan Helo. Kuva: Kansan Arkisto.

Vuonna 1945 valmistui kotimaan levytykseen dokumenttielokuva *Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteet alkavat*.⁹⁴⁶ Se kuvasti totaalisesti muuttunutta tilannetta. Tuotantoyhtiönä toimi Continental Oy Ab. Elokvassa kuvailtiin suomeksi suomalais-neuvostoliittolaisen kulttuurivaihdon alkuvaiheet ja kehittyminen. Dokumenttielokuva valaisi suomalaisille neuvostoliittolaista kulttuuria. Helsingissä oli esitetty heti sodan jälkeen *Volga Volga*, *Stalingrad* ja muita filmejä. Dokumentissa näytettiin kuvia valtiomiehistä juhlavierasnäytännöissä. Näin lisättiin kansalaisten silmissä seuran virallisuutta ja kulttuurin avulla tehtävää diplomatiaa. ”Samaan aikaan, kun Suomen päämiehet lähtivät Moskovaan rauhanneuvotteluihin, haluttiin aloittaa neuvostovenäläisten filmien esittäminen maassamme. Näin oli laskettu perusta kulttuurisuhteiden alkamiseksi maassamme”, filmillä kerrottiin. *Stalingrad*-elokuvan ensi-illan yhteydessä esiintyi presidentti ja seuran kunniapuheenjohtaja Paasikivi.

Eräs merkkitapahtuma maiden välisessä kulttuuritoiminnassa oli puna-armeijan kuoron ja tanssiryhmän esiintyminen Suomessa. ”Kuoron konsertit saavuttivat erinomaisen menestyksen ja tungos oli valtava”, filmillä iloittiin. Suomen Kansallisteatteri oli täpösen täynnä. Kamera esitteli yleisöstä Hella Wuolijoen, valvontakomission jäseniä, kenraaliversti Ždanovin, ministeri Orlovin ja pääministeri Paasikiven. Myös kulttuurijärjestö VOKS:n vierailua kuvattiin tarkasti illallisineen. Filmillä kerrottiin, että elokuvateatteri Gloria oli otettu neuvostoliittolaisten haltuun ja juuri siellä Continentalin filmejä oli mahdollista katsella. Continentalin roolin kerrottiin olevan tärkeä maiden välisten kulttuurisuhteiden lujittamisessa.⁹⁴⁷ Dokumenttielokuvasta puuttui kokonaan suomalaisten vastavuoroinen kulttuuri Neuvostoliitossa. Tämä yksipuolisuus leimasi yhteistyötä muutenkin sodanjälkeisinä vuosina. Suomalainen kulttuuri- ja tiedevaltuuskunta oli kuitenkin käynyt vuonna 1945 Neuvostoliitossa. Kulttuurivaltuuskuntaan, joka sai kutsun myös Kremliin Stalinin vastaanotolle, kuului poliitikkoja ja taiteilijoita, kuten Lauri Viljanen, Hella Wuolijoki, säveltäjä Selim Palmgren ja teatteriohjaaja Eino Kalima.⁹⁴⁸

SN-Seuran tärkeä yhteistyökumppani Neuvostoliitossa oli yleisliittolainen yhdistys VOKS.⁹⁴⁹ Alkuvuodesta 1945 sen vierailusta Suomessa julkaistiin kirja. Siinä todettiin, että ”harvoin on millään vierailulla ollut niin mullistavaa vaikutusta yleiseen mielipiteeseen”.⁹⁵⁰ Kirjan sisältö oli jo aiemmin julkaistu lehtiartikkeleina *Kansan Sanomissa*. Neuvostoliiton

Suomalainen kulttuurivaltuuskunta kulttuurijärjestö VOKS:n vastaanotolla. Vasemmalla istumassa Urho Kekkonen, keskellä seisomassa kansanedustaja Hertta Kuusinen ja VOKS:n varapuheenjohtaja Karaganov. Kuva: Kansan Arkisto.

kulttuurin edustajat, jotka vierailivat Suomessa, tulivat VOKS:n kautta. He olivat kansainvälisesti palkittuja ja omassa maassaan tunnustettuja ja siten propagandaan soveltuvia taiteilijoita. Pariisin maailmannäyttelyssä (1937) kunniamainintoja olivat saaneet sekä puna-armeijan kuoro että Suomessa 1945 vierailut Kukryniksy-taiteilijakolmikko.⁹⁵¹ SN-Seuralla oli tapana kirjata vuosina 1944–52 jokaisen Neuvostoliitosta tulleen taiteilijan nimi, taiteen laji ja usein myös ansio tarkasti vuosiraporttiinsa. Moni Suomessa vierailut oli saanut erityisen Stalin-palkinnon.

Moskovan lähetystö seurasi tiiviisti avattujen suhteiden vastaanottoa Neuvostoliitossa. Talvella 1945 järjestettiin Helsingissä kenraalievosti Ždanovin toimesta tapahtuma Neuvostoliiton tieteen ja taiteen edustajien vierailun kunniaksi. Uutistoimisto Tass oli lähettänyt tiedon, ja *Pravda* oli sen julkaissut. Moskovan lähetystö raportoi lehtikirjoittelua takaisin Suomeen. Uutisessa Suomesta korostettiin kulttuuriedustajien luomaa hedelmällistä vuorovaikutusta maiden välillä. Hitlerin poliitikkojen rakentama ”kiinalainen muuri” oli saatu purettua. ”Nykyisillä Suomen sivistystyöntekijöillä on kaikki mahdollisuudet perijuurin hävittää maasta fasisen ideologian jäännökset”, raportti siteerasi *Pravdaa*.⁹⁵² Lähetystön raportit olivat neutraaleita. Niissä vain kirjattiin ylös lehtikirjoittelua Neuvostoliitossa, mutta ei kommentoitu sitä.

Pravda onnitteli Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toimintaa ja toivoi sille menestystä. Lehden kirjoittelu oli muuten Suomea

kohtaan vähintäänkin varauksellista, kuten tässä tutkimuksessa toisaalla osoitetaan. Kulttuurin avulla oli mahdollista lieventää kireitä poliittisia tunnelmia maiden välillä. Tieteen ja taiteen edistämiseen perustettu seura Suomessa alkoi toimia Neuvostoliiton poliittisen ideologian edistäjänä, minkä *Pravda* pani mielellään merkille. Neuvostoliiton tanssijoiden ja laulajien esiintymisiä ja niistä saatua palautetta seurattiin tarkkaan.⁹⁵³

VOKSin kulttuurivaltuuskunnan pääjohtaja oli estetiikan ja filosofian professori V. S. Kemekov. Valtuuskuntaan kuului myös kahdeksan muuta jäsentä. He oleskelivat Suomessa parin viikon ajan tammi–helmikuun vaihteessa 1945. Joukossa oli esimerkiksi säveltäjä, elokuvaohjaaja, kolmen taiteilijan kolmikko (kollektiivi Kukryniksy), akateemikko, lääketieteen professori ja kirjallisuushistorioitsija.⁹⁵⁴ Kemekovin puheesta syntyi oma julkaisu levitettäväksi suomen kielellä. Kemekov korosti puheessaan suomalaisille, että ”kulttuuri kuuluu kansalle”. Kulttuurityö oli ulotettava kaikkialle. Neuvostoliiton kulttuurisaavutukset olivat riippuvaisia Neuvostoliiton taloudellisista saavutuksista. Totuuteen, demokratiin ja tasa-arvoon perustuvan neuvostokulttuurin vastapainona oli ”Hitlerin kulttuuri”.⁹⁵⁵

Neuvostoliitto harjoitti omaa propagandaansa ja julkisuusdiplomatiansa Suomessa. Neuvostoliitto halusi, että suomalaiset arvostavat sen parhaita taiteilijoita ja asenteet muuttuvat suopeiksi. Kulttuurin avulla levitettiin myös kommunismin ideologiaa. Suomi-Neuvostoliitto-Seura ajoi Suomessa samoja asioita kuin neuvostoliittolainen VOKS. 1940-luvun vuosikertomusten ja julkaisujen valossa Suomessa käytännössä rahoitettiin neuvostokulttuurin ja -aatteen leviämistä. Suomalaisen kulttuurin vienti ei tullut esiin seuran dokumenteissa eikä varsinkaan Moskovan lähetystön raporteissa. Kulttuurinen toiminta kulttuuriyhteistyön merkeissä tarkoitti kommunismille myönteistä asennekasvatusta Suomessa. Neuvostoliiton kulttuurin avulla haettiin yhteisymmärrystä ja ystävyyttä maiden välille, mutta myös vahvistettiin poliittisia pyrkimyksiä.

Suomi-Neuvostoliitto-Seura ei itse juuri koskaan kertonut sodan jälkeen, ketkä suomalaiset taiteilijat kävivät vastavierailulla Neuvostoliitossa. Keskusorganisaation kuuluivat huonekalusuunnittelija, taiteilija Tapio Tapiovaara ja säveltäjä Einar Englund. Suomalaisvaltuuskuntia kirjattiin ylös enimmäkseen numeroina. Vuosittain tapahtuva reilun sadan henkilön vierailu Neuvostoliitossa oli huomattavasti vähemmän kuin sieltä Suomeen saapuneiden vierailijoiden määrä. Pelkästään Neuvostoliittoa edustavassa kansankuorossa tanssijoihin saattoi olla 200 taiteilijaa. Suomalaiskatsojien määrät olivat niin ikään suuria. Taiteilijaseurueet ja orkesterit kiersivät maaseudulla ja keräsivät yhteensä kymmeniätuhansia katsojia. Elokuva-autot kiersivät paikkakunnilla ja esittivät tuhansille katsojille neuvostoelokuvia sodan jälkeisinä vuosina.⁹⁵⁶

SN-Seuran julkaisujen, kulttuuritapahtumien sekä lehtikirjoittelun avulla levisi Suomessa Neuvostoliiton ajamia ajatuksia, joissa oltiin selkeästi fasismia, Saksaa, Yhdysvaltoja ja individualismia vastaan. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran asema Suomen sisäisessä kulttuuritaistelussa muodostui kaikkiaan varsin erikoiseksi. Toisaalta seura tunnusti väriä ja antoi provokatiivisten henkilöiden, kuten kirjailija Raoul Palmgrenin vaikuttaa, toisaalta SN-Seura toimi poliittisen enemmistön ja Suomen tasavallan presidentin suojeluksessa. Nämä taas hakeutuivat samaan aikaan tiiviimpään vuorovaikutukseen Pohjoismaiden ja läntisen maailman kanssa. Neuvostolehden moite ja pelko suomalaispoliitikkojen kaksista kasvoista, asia joka tuli julkisuuteen esimerkiksi erään Suomi-oppaan erilaisten kieliversioiden jupakasta⁹⁵⁷, oli perusteltua.

Intrigejä ja pelkotiloja

Kuka saa päättää? Valtataisteluun kiteytyi sodanjälkeisen kulttuuripoliittisen elämän tunnelma. Valtiollinen poliisi seurasi kulttuurielämän edustajien puuhia. Hella Wuolijoen Katri Valan kunniaksi järjestämät hövelit juhlat säännöstelytalouden vuonna 1945 symboloivat muuttuneita valtasuhteita.⁹⁵⁸ Juhlaan oli aihetta, sillä Valan puoliso oli ollut vangittuna ja kuolemansairaalta Valalta itseltään oli sodan aikana evätty pääsy Ruotsiin hakemaan hoitoa.⁹⁵⁹ Suomi-Neuvostoliitto-Seuran vaikutus ulottui taide-elämän sisäisiin mekanismeihin. Suomen taideakatemia sai vuonna 1946 hoitaakseen Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kanssa näyttelyjärjestelyitä Moskovaan. SN-Seura oli asettanut toiveen saada Onni Okkonen edustajaksi Moskovaan kaavaillun Suomen taiteen näyttelyn toimikuntaan. Taideakatemia oli tähän suostuttava, vaikka se katsoi, että sen itse pitäisi, kuten aina, saada valita edustajansa.⁹⁶⁰ Järjestelykomiteassa mukana olleen taiteilija Aarre Heinosen muistikuvien mukaan näyttelyyn liittyi intrigejä, joista ei koskaan puhuttu ääneen.⁹⁶¹ Taidenäyttelyn asiamiehenä oli toiminut lakimies Eric Idestam.⁹⁶² Idestam, joka Heinosen mukaan oli kommunisti, vaikutti SN-Seuran keskusjohtokunnassa.⁹⁶³ Heinosen muistikuvien perusteella suomalaisten keskinäisten osapuolien välillä vallitsi poliittisia jännitteitä ja pelkoa.⁹⁶⁴ Tällaiset tunnelmat varmasti vaikuttivat maakuvan viestintään: suomalaiset kiistelivät keskenään.

Poliittisesta kaunasta kertovat myös Ranskan lähettilääksi vuonna 1946 siirtyneen Johan Helon muistelmat *Vaiennettuja ihmisiä* (1969). Monet vangittuina olleet pitivät itseään sivistyneistöön kuuluvina ja isänmaallisina toimijoina. ”Kaikille meille merkitsivät Ranskan valtiollisen kirjallisuuden herätteet tavattoman paljon. Olimme sosialisteja ja rauhanystäviä, mutta emme suinkaan mitään Venäjän hegemonian edustajia.”⁹⁶⁵ Helo piti itseään itsenäisyyttä puolustavana diplomaattina, mutta esimerkiksi tohtori A. I. Virtanen ei. Virtanen ei halunnut lähettiläänä Pariisissa toimineen Helon osallistuvan lainkaan juhlaan, jossa Virtanen nimettiin Sorbonnen yliopiston kunniatohtoriksi. Yliopiston rehtori joutui erikoiseen tilanteeseen kahden maanmiehen väliin selvittäjänä.⁹⁶⁶

Jännitteitä olisi riittänyt, vaikka yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa olisi tehty puhtaasti kulttuurisen yhteistyön merkeissä, mitä SN-Seuran toiminta ei millään muotoa tietenkään ollut. Jännitteet näkyivät kolmannen suursodan syytymisen pelkona koko Euroopassa. Jännitteet näkyivät myös kommunismin vastaisessa propagandassa, jota Suomen kansalaiset eri puolilla Suomea levittivät. Sodan jälkeen Suomessa levisi erilaisia lentolehtisiä, artikkelin muotoisia kiihotustarkoituksessa laadittuja fasistisia tekstejä ja julisteita bolsevismia vastaan. Niitä laativat mm. SS-miehet, Rauhan ja Vapauden liitto, Yhteiskuntatieto ry ja Pro Patria. Tiedonannoissa kehoitettiin kansalaisia olemaan varuillaan ja valmiina kommunistien toimintaa vastaan. Tekstit muistuttavat tyylilajiltaan neuvostopropagandaa. Yleisradion pääjohtaja Wuolijoki oli ”inhottava paholaisen sikio”⁹⁶⁷ ja pääministeri (kansandemokraatti) Mauno Pekkala ”ällöttävä väty”.⁹⁶⁸ Lentolehtisiä levisi useita vuosia. Vuonna 1947 yksi propagandakampanja oli nimeltään ”Jo riittää”. Se vastusti tietoisuuden ja julistein hallituksen toimintaa kohdistuen propagandaa tehtaiden työntekijöihin. Esimerkiksi punaisen Kemin alueella levitettiin propagandaa, siellä tosin vailla suurempaa vastakaikua.⁹⁶⁹ Tilanne vain paheni, kun YYA-sopimus vuonna 1948 astui voimaan. Monet suomalaiset uskoivat, että vapaus oli nyt lopullisesti menetetty.⁹⁷⁰

Suomen Moskovan-lähetystön lehdistöraportoinnin tarkastelun perusteella Suomea koskeva kulttuuriin liittyvä kirjoittelu neuvostolehdistä täyttyi etupäässä sotaisasta vas-

tapropagandasta saksalaisia vastaan. Lehtiartikkeleissa korostettiin saksalaisten kulttuurivandalismia Virossa (kirjojen ja teattereiden tuhoamista) ja esitettiin kaikenlaisia epäilyksiä myös samanmielisiä suomalaisia kohtaan. Viestinnän tyyli poikkesi tyypillisestä länsimaisesta journalismista toisaalta hyvinkin kärjekkäiden ilmaisujen ja toisaalta tunnepohjaisten huudahdusten muodossa. ”Rakas toveri Stalin” -tyyliset ilmaisut kuuluivat journalismin tyyliin Neuvostoliitossa. Suomen Moskovan-lähetystön lähetystösihteeri Jorma Vanamo ja vt. sanomalehtiavustaja Eino Pasuri seurasivat ja raportoivat kulttuuriasioita Neuvostoliiton sisällä.⁹⁷¹

Esimerkiksi Karjalais-Suomalaisen tasavallan viisivuotisjuhlaa raportoitiin tunteella kommunismin puolesta. *Isvestja* kirjoitti, kuinka tasavallan perustamista juhliava päivä oli ”kultakirjaimin kirjoitettu tasavaltamme historiikirjaan. Se on ainaisiksi ajoiksi oleva todistuksena leniniläis-stalinilaisen kansallisuuspolitiikan riemuvoitosta ja Neuvostoliiton kansojen horjumattomasta ystävydestä”. Taistelut Karjalan riippumattomuudesta olivat vielä muistissa. ”Puna-armeijan 1939–40 vihollisille (valkosuomalaiset) aiheuttama murskava isku Karjalassa, joka pani Suomen armeijan johdon polvilleen.” Lehden artikkelissa kuvailtiin kulttuurin nousua tuon jälkeen ja kerrottiin fasisteista ja saksalaisista bandiiteista. ”Tällaisena tavoitti sota Karjalais-suomalaisen tasavallan.”⁹⁷²

Pelko uudesta suursodasta vaikutti taiteilijoidenkin taustalla. Vuonna 1947 Moskovan lähetystö raportoi kirjailijoiden julkaisemista teksteistä Neuvostoliiton lehdissä sekä heidän vetoamuksestaan amerikkalaisille kollegoille. V. Vasilevskaja, M. Sohlov ja monet muut olivat haastaneet avoimessa kirjeessään Yhdysvaltain sivistyneistöä: olemme levottomia ihmiskunnan kulttuurista ja kohtaloista. ”Kirjailijat, kulttuurin mestarit, ovat ihmiskunnan omatunto. Voivatko he vaijeta, jos sota, joka niin kuin luulisi olisi pitänyt päättyä jo kolme vuotta sitten, yhä jatkuu...”.⁹⁷³ Toive rauhanomaisesta tulevaisuudesta kenties lisäsi tarpeita kansainväliselle yhteistyölle. Suomessa järjestettiin kesällä 1947 pohjoismaiden ja neuvostoliittolaisten kirjailijoiden kongressi. Tapahtumaan saapui kirjailijoita Neuvostoliitosta (esimerkiksi Vadim Kozevnikov) ja Skandinavian maista (Erkki Vala, Nie Stang). Tämä tapahtuma ei saanut ilmeisesti poliittisista syistä erityistä huomiota SN-Seuran vuosikertomuksessa, mutta Moskovan lähetystö pani sen merkille. Se raportoi *Pravdan* kirjoittelua. Neuvostoliiton lehtien lukijat saivat kuulla, että kyseessä oli vakava tilanne Skandinavian maiden kulttuurin riippumattomuudelle.⁹⁷⁴

Pravdassa esiteltiin käsityksiä angloamerikkalaisen ideologian leviämisestä Pohjoismaissa. Lehden mukaan haitallinen leviäminen johtui osaltaan siitä, ettei Skandinavian maille ollut omaa kirjallisuuden äänenkannattajaa. Tästä syystä kaupallinen amerikkalainen *Readers Digest* levisi valtavin määrin näissä maissa. Kokouksen yhteydessä esitettiinkin ajatus kansainvälisen kirjallisuuslehden perustamisesta. *Pravdassa* mainittiin, että suuren vaikutuksen erääseen neuvostokirjailijaan oli tehnyt ”lahjakkaan suomalaisen” kirjailija Elvi Sinervon esitelmä.⁹⁷⁵ Sinervon teosta *Viljami Vaihdokas* oli jo ehditty esitellä laajemmin venäläisessä *Literaturnaja gasetassa* saman vuoden alkupuolella. Kirja nähtiin hyvänä vaihtoehdona saksalais-suomalaista aseveljeyttä sekä individualismia puolustavien ”äitilien” kirjojen joukossa.⁹⁷⁶ Elvi Sinervo oli Suomi-Neuvostoliitto-Seuran perustajan, Mauri Ryömän puoliso ja molemmat olivat istuneet vankilassa jatkosodan aikana.⁹⁷⁷

Vapaa Sana -lehden toimituskuntaa ja kiilalaisia vuonna 1945 Raoul Palmgrenin kodissa. Vasemmalta ylhäältä Irja Palmgren, Tapio Tapiovaara, Aira Sinervo, Jarno Pennanen, Raoul Palmgren, Maija Savutie, Arvo Turtiainen ja Helena Turtiainen. Kuva: Lönnström, Kansan Arkisto.

Kulttuuri kuuluu kansalle myös Suomessa

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran tuottaman propagandan ytimessä oli tärkeä sanoma: Neuvostoliitossa kulttuuri kuului kaikille. Venäläiset taiteilijat olivat lähellä kansaa. Taidekasvatusta annettiin venäläisille tehdasklubeissakin.⁹⁷⁸ Tämä viesti levisi Suomeen SN-Seuran julkaisujen avulla. Vaikka poliittisuutta ei haluttu seuran toiminnassa mitenkään erityisesti korostaa, ei sitä peiteltykään. Vuonna 1946 seura julkaisi kirjansen otsikolla *Neuvostoliitto – johtava teatterimaa*. Siinä Tampereen Työväen Teatterin johtaja Eino Salmelainen kirjoitti, ettei teatteri voinut olla irti yhteiskunnallisesta sisällöstä. Neuvostoliitossa oli tapahtunut sosiaalisen suhtautumisen ”herätys”, mutta teatteri ei siellä ollut poliittisen propagandan väline, vaan teatterilla oli sen suurten tekijöiden, kuten Stanislavskin johdolla, mahdollisuus luoda uutta suuntaa koko kansan puolesta.⁹⁷⁹

On selvää, että SN-Seuran levittämä ja VOKSin laatima propaganda vaikutti suomalaisiin. Neuvostoliitto oli suuri maa ja sillä oli monia erinomaisia taiteilijoita, joita tunnettiin Suomessa, mutta ei kuitenkaan kovin hyvin. Kampanjointi siitä, että kulttuuri kuuluu kaikille, sai äänitorveksi Raoul Palmgrenin ja muita taiteilijaryhmä Kiilan edustajia. Kampanjointi kulttuurin kuulumisesta kansalle oli ovelasti laadittu, sillä se sisälsi ajatuksen, että aiemmin ei näin olisi ollut, vaan että se oli ollut eliitin etuoikeus. Kuitenkin paradoksaalisesti juuri Suomessa kulttuuri ja taide edustivat koko kansaa. Käsityöperinne oli ollut taiteilijoiden inspiraation lähteenä vuoden 1900 maailmannäyttelystä alkaen. Kansanrunot olivat kirjailijoiden innoituksen kohteena. Ideologisessa sodassa käytiin taistelua kulttuuriperinnön omistamisesta ja sen vaalimisesta. Suursodan jälkeen taistelua

käytiin sanan voimalla: ihmisten mieliin ja asenteisiin vedoten. Suomalaiset osallistuivat kulttuurin areenalla kylmään sotaan asettumalla kommunistisen ideologian puolustajiksi tai sen vastustajiksi. Konkreettista kulttuurista toimintaa tehtiin kuitenkin molempien ideologioiden harmaalla vyöhykkeellä. Äärimielipiteiden esittäjien rinnalla vallitsi iso joukko toimijoita, jotka koettivat parhain päin kulkea kohti rauhanomaista hyvinvointivaltiota.

Tohtori Johan Helo, kantava voima Neuvostoliiton suhteissa ja suomalaisen kulttuurin puolestapuhuja, piti valtioneuvoston tiedotuskeskuksen informaatiotilaisuudessa lokakuussa 1945 puheen, jossa hän käsitteli kulttuuria ja nuorisokasvatuksen tehostusta. Puheessa hän ilmoitti, että Suomi on hyväksytty kansakuntien suureen perheeseen nimenomaan omalaatuisen kulttuurinsa takia. ”Ajatelkaamme vain Aleksis Kiven teoksia, Gallen-Kallelan taidetta, Eliel Saarisen arkkitehtuuria tahi Jean Sibeliuksen musiikkia – kaikkien näitten elämäntyön tekee suureksi juuri se, että se kohoaa yleisinhimilliseen mittavuuteen.” Helon mielestä ”...pienen Suomen kansankin henkisen kansantalouden perusvelvollisuuksia on hoitaa kulttuuripolitiikkaansa sekä sisään että ulospäin niin, että kansamme henkisestä kokonaisenergiasta saadaan mahdollisimman suuri osa johdettua kulttuuria luoviin ja säilyttäviin uomiin.⁹⁸⁰

Kansandemokraattien aika, lyhyenäkin, vaikutti kyseenalaistavasti ja positiivisesti kulttuuripolitiikkaan. Poliittinen radikalismi ja suuret muutokset kulttuurissa olivat yhteydessä toisiinsa. Taiteen ja politiikan vuoropuhelu eduskunnassa oli muutaman vuoden ajan huomattavasti suurempaa kuin ennen sotaa ja 1950-luvulla.⁹⁸¹ Kommunistit halusivat toimia ennenaikaisesti aktiivisesti kulttuuriasioissa oman aatemaailmansa pohjalta. Muut puolueet joutuivat pohtimaan kommunistien eduskuntaan tuomia kulttuurialoitteita. Kulttuurin rahoituskin koheni selvästi sotien väliseen aikaan verrattuna.⁹⁸² Suurinta mielenkiintoa kansandemokraattien johtama opetusministeriö tunsu teatteria ja julkaisu-toimintaa kohtaan.⁹⁸³ Kansandemokraatit vaativat totaalista muutosta sotia edeltävien aikojen kulttuuripolitiikkaan, kun porvarit ja sosiaalidemokraatit katsoivat puolestaan kulttuurin avulla aikaansaattavan sodanjälkeisen yhteishengen nostattamisen tärkeäksi. *Vapaa Sana* hyökkäili muiden lehtien kulttuurilinjaa ja kritikoita vastaan.⁹⁸⁴

Yksi vaikutusvaltaisimmista sodan jälkeen oikeistosuuntautuneen kulttuurin alueella valtaa käyttäneistä oli L. A. Puntila. Puntilan vaikutuspiirissä, osittain Kulttuurirahaston kautta, tehtiin Suomen kulttuurikehityksen merkittäviä linjauksia sodan jälkeen. Puntila aloitti rohkean yhteiskunnallisen mielipidevaikuttamisen poliittisesti vaikeina aikoina. Kommunismien vastainen työ sodanjälkeisessä maassa oli uskaliaista. Puntila lähestyi kirjailijoita toiveenaan, että he käyttäisivät keinojaan itsenäisyyden ja vapauden merkityksen nostamiseksi suomalaisten kohtaloon vaikuttavien vaalien alla. Kirjeitä sai kolmekymmentä kirjailijaa, mm. Arvi Kivimaa, Kersti Bergroth, V. A. Koskenniemi, Mika Waltari, Maila Talvio ja Otto Manninen. Puntilan rohkea ideologinen vaalitoiminta sai jotkut pelkäämään, että Puntila saattaisi perheineen joutua vaikeuksiin.⁹⁸⁵ Vahvasti Raoul Palmgrenin ja L. A. Puntilan vaikuttamana kulttuurista tehtiin ohjelmallista: politiikkaan liittyvää toimintaa. Palmgrenin kynästä syntyi SKDL:n ja koko sodanjälkeisen Suomen ensimmäinen kulttuuripoliittinen ohjelma (1945). SKDL:n yleisohjelma ilmestyi neljä vuotta myöhemmin. Puntila ei koskaan omista ajatuksistaan kirjaa kirjoittanut, mutta ilmaisi näkemyksiään lehtien palstoilla ja puheissa ahkerasti.

Palmgrenin *Suuri linja* nojautui 1800-luvun ajattelijoihin, joita oli tulkittu Palmgrenin mielestä väärin.⁹⁸⁶ Kulttuuri oli itsenäisyysajalla kapitalisoitunut, irrottautunut kansasta ja muodostunut aseeksi sitä vastaan. Palmgren peräänkuulutti paluuta ”kulttuurisuomalai-

suuteen”. Kulttuuri tuli nostaa ”kansan nousevien kerrosten lipuksi”.⁹⁸⁷ Marxistisen ideologian kannattajalle Palmgrenille taide ja kulttuuri merkitsivät luokkataistelua. Moraalia tai yleisinhimillistä taidetta ei ollut olemassa, kaikki oli vain porvariston hämäystä.⁹⁸⁸ Palmgren oli uudistaja, mutta ei varsinainen modernisti. Modernistille kulttuuri piti *luoda*, ei vain selittää uusiksi. Kommunistit saivat jalansijaa hetkeksi; he esimerkiksi pääsivät Kirjailijaliiton hallitukseen. Mutta tilanne muuttui muutamassa vuodessa. Mielenkiintoista on se, että vuonna 1956 ilmestynyt Kirjailijaliiton historia ei kertonut mitään näistä kiihkeistä vuosista. Vaiheet jätettiin pois WSOY:n toiveesta.⁹⁸⁹ Samalla tavoin jätettiin pois kuohuvat vaiheet Kansallisteatterin historiasta 1960-luvun lopulla. Historian kirjoitti Rafael Koskimies.⁹⁹⁰

Kulttuurielämän kuohunta kohtasi yhtä nopean nousun ja laskun kuin poliittinen kuohuntakin. Kiilan sisällä tapahtui repeämistä, Palmgren joutui syrjään vallan keskiöstä. 1940-luvun lopulla keskeiset kiilalaiset joutuivat väliin SKP:n kanssa. SKP:n kulttuuripolitiikkaa ohjasi yhä vahvemmin neuvostoliittolainen kulttuurikäsitys, kun kiilalaiset alkoivat kallistua modernismiin. Samat kulttuurivaikuttajat, jotka toimivat ennen sotaa, pääsivät jatkamaan rauhassa toimintaansa.⁹⁹¹ Kulttuurisen vallankäytön näkökulmasta he voittivat, sillä kansandemokraattien kausi kulttuurissa jäi lyhyeksi.

Isänmaallisuus eli edelleen vahvana sodan jälkeen, eikä lähimenneisyyttä saanut tarkastella kriittisesti. Olavi Paavolaisen, entisen isänmaan propagandistin, kohtalo osoitti sen selvimmin. Paavolaisen *Synkkä yksinpuhelu* (1946) aiheutti kirjallisen kiistan, joka toisaalta raivasi tietä moniäänisille tulkinnoille sodasta, toisaalta syöksi Paavolaisen uran sivuraitteelle. Jotkut aikalaiset uskoivat Koskenniemen kirjoittaneen Paavolaisen teoksen voimakkaan teulauksen. Kritiikki ilmestyi Koskenniemen päätoimittamassa *Valvojassa*.⁹⁹² Koskenniemen lisäksi kirjailija Rafael Koskimies ryhtyi voimakkaaksi Paavolaisen arvostelijaksi.⁹⁹³ *Synkkä yksinpuhelu* jäi Paavolaisen viimeiseksi ja kirjailija alkoholisoitui, koska aseveliyöstävät käänsivät hänelle selkänsä. Suomen ja Neuvostoliiton välistä sotaa ja maan omia sotilaita ei saanut pilkata, minkä Paavolainen päiväkirjassaan teki.

KAUPPA- JA KULTTUURISUHTEET YHDESSÄ

Kulttuuri ja kauppa olivat sodan jälkeen ajamassa yhteistä agenda: Suomen kansainvälistymistä. Kansainvälisistä kulttuurisuhteista opetusministeriössä vastannut Kallervo Siikala näki 1970-luvulla kulttuurin, kuten taideteokset kirjaimellisesti ”kansainvälisenä kauppatavarana”. Hänen mukaansa oli vaikea vetää rajaa erilaisten vientihyödykkeiden välille. Valtiollisella tasolla kulttuurisuhteet Pohjoismaihin olivat tärkeimmät heti sodan jälkeen. Siikalan mukaan olennainen etappi tapahtui vuonna 1947, kun maiden opetusministerit perustivat Pohjoismaisen kulttuuritoimikunnan. Siitä tuli ensimmäinen virallinen toimielin pohjoismaiseen kulttuuriyhteistyöhön. Suomi lähti mukaan seuraavana vuonna. Elin oli voimassa 70-luvulle asti, jonka jälkeen kulttuurisopimukset korvasivat sen.⁹⁹⁴ Kuten Siikala kirjassaan vuodelta 1976 tähdensi, sodan jälkeen kulttuuripropagandan luonne muuttui yhteistyöksi. Puhuminen suhteista ja yhteistyöstä korosti vuorovaikutusta, viestinnän kahdensuuntaisuutta. Kuuntelu kuului julkisuusdiplomatian luonteeseen, ei propagandan luonteeseen.

Kaupallisissa suhteissa Neuvostoliittoon hyödynnettiin kulttuurijärjestö SN-Seuraa. Vuorineuvos Heikki Huhtamäki oli Ulkomaankaupan tiedotuskomitean jäsen ja yksi niistä talousmiehistä, jotka halusivat edistää kaupallisia suhteita Neuvostoliittoon kulttuuriyh-

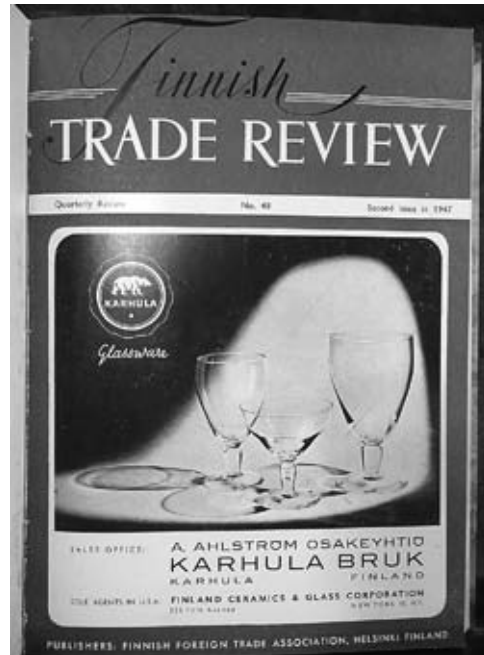
distys SN-Seuran avulla. Otsikolla ”Teollisuusmiehen suhde Neuvostoliittoon” Huhtamäki kirjoitti SN-Seuran kirjaseen, että ”...naurettavaa tosiaankin on, jos pieni ja köyhä kansa suhtautuu ylimielisesti jättiläiskokoiseen naapuriin.... Meidän suomalaisten on nyt tosisiaan pyrittävä löytämään oikea asenne”.⁹⁹⁵ Tuo asenne oli tietenkin idänkauppa. Se oli suuri mahdollisuus maalle, myös sen kulttuuriviennille. Liiketaloudelliset intressit taivuttivat porvarillisia ja oikeistolaisiakin arvoja edustaneita suomalaisia toimimaan Neuvostoliiton ystävyys- ja kulttuuritoiminnan puolesta. Helsingin katukuvassa nähtiin Neuvostoliiton propagandaa julisteiden muodossa, kun Stockmann antoi päämyymälänsä ikkunan seuran käyttöön vuonna 1946. Näyteikkunoissa annettiin mm. tietoa lapsien ja äitien oloista naapurimaassa.⁹⁹⁶ Ystävällinen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa tuli konkreettisesti esille kansalaisten arjessa, vaikka muutama vuosi aiemmin oli ollut ihan toinen tilanne. Idänkaupan tärkeydestä oli puhunut Johan Helo jo vuonna 1940, mutta hänelle oli juuri tästä puheesta johtuen hänen mukaansa langetettu vankeus jatkosodan aikana.⁹⁹⁷

Vaikka Suomelle tärkeitä kaupallisia suhteita solmittiin, Suomi-Neuvostoliitto-Seura koki vuonna 1946 joutuneensa maassa epäluulojen ja vastatuulen kohteeksi. Seuran vuoden merkittävimpiin aikaansaannoksiin kuuluivat Lenin-museon perustaminen Tampereelle sekä kauppavaihtoa edistämään perustettu kauppakamari.⁹⁹⁸ Samana vuonna järjestettiin suomalaisen teollisuuden näyttely Moskovassa ja vastaava näyttely Helsingin messuhallissa. Molemmat olivat erityisen näyttäviä tapahtumia, joiden avajaisia kunnioidivat läsnäolollaan molempien maiden diplomaattikunta, ministerit ja presidentti Paasikivi. Messukeskuksen näyttely ”saavutti meidän oloissamme aivan ennennäkemättömän valtavan yleisömenestyksen”, seuran vuosikertomus totesi.⁹⁹⁹ SN-Seuran julkaisu- toiminnassa vuonna 1947 ilmestyi painettu selitys *Kaupparamme Neuvostoliiton kanssa*.¹⁰⁰⁰ Suomesta lähetettiin myös idänkauppaan liittyviä tiedonantoja ja tiedotteita (sähkeitä) Neuvostoliittoon. Niiden läpipääsyä ja tulkintaa Neuvostoliiton lehdissä raportoitiin lähetystössä takaisin Suomeen.¹⁰⁰¹ Suomea koskevan kirjoittelun sävy *Pravdassa* ei kuitenkaan muuttunut neutraalimmaksi, vaikka aikaa sodan päättymisestä kului. Päinvastoin kirjoittelu Suomen asioista koveni.¹⁰⁰²

Vuonna 1947 Suomi alkoi enenevästi solmia kauppasuhteita muihinkin maihin. Entisiä palautettiin ja uusia sopimuksiakin syntyi. Myös suhteilla länteen oli rikastuttava vaikutus kulttuurisuhteisiin. Hallituksen kertomuksessa olot alkoivat olla suotuisat kaikenlaisen viennin elvyttämiseksi. Päävientiarikkelit olivat puutavara, selluloosa ja paperi, mutta taideteollisuuskin pääsi mukaan hallituksen kertomukseen, jossa korostettiin alan kasvua: ”Alan tuotannon elvyttämiseksi on järjestetty valtion tuella vaihtonäyttelyjä Skandinavian maiden kanssa. Suomi on esittänyt tuotteitaan Ruotsissa ja Tanskassa”.¹⁰⁰³ Muutos oli merkittävä, sillä vuonna 1945 Neuvostoliitto oli ollut Suomen tärkein viennin maata, mutta vuonna 1947 monta muuta maata oli noussut sitä tärkeämmälle sijalle. Suomen ulkomaankauppa oli siten alkanut entistä voimakkaammin painottua länteen ja jyrkimmin oli noussut vienti Yhdysvaltoihin.¹⁰⁰⁴ Poikkeuksellista oli myös se, että taideteollisuusnäyttelyt pääsivät hallituskertomukseen esimerkkeinä vienninedistämisestä ja kansainvälistymisestä.

Panostus vienninedistämiseen ja kauppasuhteisiin edisti eniten juuri taideteollisuuden maineen nousua. Taideteollisuus alkoi enenevästi toimia välineenä maakuvan rakentamiselle. Taideteollisuusnäyttelyitä järjestivät ja rahoittivat yritykset, ja valtio tuki alan järjestöjen kautta hankkeita. Vuonna 1945 oli Arabian tehtaan oma näyttely Tukholmassa Nordiska kompaniet -tavaratalossa. Näyttelyä ja siellä olleita esineitä arvioitiin samaan

Karhulan lasia ja Artekin huonekaluja The Finnish Trade Review -lehden mainoksissa vuonna 1947. Kuva ProCom.

tapaan kuin museonäyttelyitä. Kritiikki oli suomalaiselle taideteollisuudelle suopeaa, ja Ruotsissa saatua palautetta hyödynnettiin kotimaassa lehdistöön päin.¹⁰⁰⁵ Vuonna 1946 Suomen taideteollisuus esittäytyi osana muita Skandinavian maita näyttelyssä Liljevalchsin taidehallissa Tukholmassa. Pula-ajasta huolimatta suomalaiset olivat onnistuneet luomaan omaperäisiä ja kriitikoiden ylistämiä esineitä ja tekstiilejä. Menestystä tuli, vaikka ulkomaista, paremmilla resursseilla tuotettua vertailuaineistoa oli saatavilla. Hyvä palaute oli tärkeää alan yrityksille, jotka koettivat tehdä taideteollisuudella myös liiketoimintaa. Taideteollisuus pääsi edustamaan suomalaista modernismia: uudistushenkeä ja elinvoimaisuutta.

Taideteollisuuden hyvät näkymät pääsivät *The Finnish Trade Review*'n palstoille. Lehti kertoi näyttelyistä, kuten *Nordisk Konsthantverk* -näyttelystä Liljevalchsin taidehallissa erikielisissä painoksissaan. Näyttelyn olivat organisoineet yhdessä Suomen Taideteollisuusyhdistys ja Suomen Koristetaiteilijoiden Liitto Ornamo.¹⁰⁰⁶ Tärkeät edistysaskeleet olivat tuottajakontaktien avaaminen sekä Taideteollisuusyhdistyksen päätös palkata erillinen asiamies (hoitamaan tämän päivän termeillä suhdetoimintaa) yhteyksien hoitamiseksi.¹⁰⁰⁷

Sodan jälkeen taideteollisuuden alueen kauppa- ja kulttuurisuhteet olivat kaikkein luontevimmat Ruotsiin. Sinne oli yksittäisillä vaikutusvaltaisilla taideteollisuudenalan vaikuttajilla, kuten Arabian tehtaan taiteellisella johtajalla Kurt Ekholmilla, suhteita. Taidekeramiikka oli Ruotsissa arvostettua. Maakuvan viestinnälle keramiikka antoi uudenlaisen profiloinnin välineen. Myös moderni ryijytaide onnistui pääsemään ruotsalaisten suosioon.¹⁰⁰⁸ Lasitaide sai erityistä kiitosta kritiikeissä. Julkaistujen arvostelujen myötä Kaj Franckin ja Tapio Wirkkalan nimet saivat nostetta. Taideteollisuudessa korostettiin suomalaisten luonnonläheisyyttä. Ruotsalaiset olivat tilanneet ulkopuolisen kriitikon Englannista arvioimaan näyttelyä. *Form*-nimisen lehden julkaisemaa kritiikki Frank Austinin nä-

kemystä sitten käytettiin Suomessa lehdissä osoituksena kansainvälisestä menestyksestä. Austinille pohjoisen eksoottinen luonto oli läsnä esineissä ja suomalaisten abstrahoiduissa kuvakudoksissa. Ulkomaista kritiikkiä hyödynnettiin suomalaislehdissä muutoinkin.¹⁰⁰⁹ Näin rakennettiin Suomessa suomalaisille tarinaa taideteollisuuden menestyksestä käyttäen apuna vierasmaalaisen kriitikon katsetta.

Arabian tehtaan näkyvä esiintyminen Ruotsissa sekä yhtiön mainonta ja markkinointi perustuivat osaltaan yhtiön aktiivisten työntekijöiden, Kurt Ekholmin ja sittemmin mainospäällikkö Herman Olof Gummeruksen työhön. Gummeruksen isä oli diplomaatti Herman Gummerus. Poika Gummerus puhui useita kieliä (ranskaa, englantia ja ruotsia), ja hän oli perheen mukana joutunut sopeutumaan erilaisiin kansainvälisiin ympäristöihin ja oloihin. Diplomatiakonteksti muokkasi pojasta sofistikoituneen tapakulttuurin noudattajan. Tuoreen neilikan hankinta rintataskuun missä tahansa oloissa oli tärkeä osa Gummeruksen hieman erikoislaatuisena pidettyä henkilökohtaista profilia. Gummerus oli toiminut vuosina 1938–40 olympiakisojen lehdistötoimiston ulkomaanosaston päällikkönä ja jatkosodan aikana yhdyspuseerina. Vuonna 1946 hän toimi lyhyen aikaa uudelleen olympiakisojen lehdistöasiamiehenä, ennen kuin siirtyi Arabian mainospäälliköksi.¹⁰¹⁰ Gummeruksen varsinainen muotoilun lähettilään aikakausi alkoi vasta, kun hän siirtyi vallankahvaan Taideteollisuusyhdistyksen toimitusjohtajaksi vuonna 1952, mutta ei pidä väheksyä Gummeruksen roolia 1940-luvun lopulla Wärtsilä-yhtymän Arabian posliinitehtaan ja Nuutajärven lasitehtaan mainostyössä. Mainospäällikkönä hän ehti solmia kontakteja muotoilijoihin, kuten Tapio Wirkkalaan, ja osoittaa yhtiön ylimmälle johdolle kykyään nähdä taideteollisuudessa todellisia liiketoiminnan mahdollisuuksia. Markkinoinnille ja suhdetoiminnalle oli selkeä tilaus.¹⁰¹¹

Ulkomaankauppaliiton lehden *The Finnish Trade Review* 'n taidekäsityöstä kertovien artikkeleiden kuvateksteissä esiintyi sodan jälkeen valtaa pitäneiden taiteilijoiden nimiä: Arttu Brummer ja Gunnel Nyman kärjessä.¹⁰¹² Myös suomalainen tekstiilitaide pääsi artikkeleiksi vuoden 1947 numeroon. Otsikolla ”Finnish Art Handicraft Makes Headway” kirjoitti Kurt Ekholm olevansa itse johtava keramiikkataiteilija Suomessa. Juttu perustui Tanskassa, Århusissa toukokuussa esillä olleeseen näyttelyyn, joka sai lehden mukaan mahtavan (splendid) palautteen. Ekholm huomautti artikkelissa, ettei sota estänyt Suomea esittelemästä käsityötään näyttelyissä maailmalla. Koristetaidetta oli ollut esillä Skandinaviassa kiertonäyttelyissä, joista näyttelyt vuosina 1941 ja 1946 Tukholmassa olivat Suomelle artikkelin mukaan erityisen tärkeitä. Oslon vuoden 1947 näyttely mainittiin myös. Milanon triennaalien menestyksestä ei Ekholmin artikkeli kertonut mitään. Kymmenen vuotta vanhaa menestyksen historiaa ei Ekholm halunnut tai osannut hyödyntää. Kuvituksena artikkelille olivat Birger Kaipiaisen fajanssitarjotin, modernit ryijyt Alli Koromaalta ja Anna-Liisa Vainiolta, Ilmari Tapiovaaran tuoli, Gunnel Nymanin maljakko, Kirsti Ilvessalon koru ja Taito Oy:n lamppu.¹⁰¹³

Sodan jälkeen ulkomaankauppaliiton julkaisu *The Finnish Trade Review* ei juuri enää julkaissut kuvataiteeseen tai kirjallisuuteen liittyviä artikkeleita, kuten se oli tehnyt ennen sotaa. Lehti keskittyi nyt teollisuuteen ja taideteollisuuteen. Taideteollisuus sai roolin vienninedistäjänä. Vuosina 1945–47 ilmestyi enää vain yksi ns. taideartikkeli. Se koski Sibeliusta. Taideteollisuus oli lehtien numeroiden perusteella kasvava teollisuudenala Suomessa, siksi tämä lähetystöissä laajasti maakuvan rakentamisen ja viennin kannalta tärkeä lehti otti asiakseen sen edistämisen. Jos lehdessä oli aiemmin taideteosten avulla osoitettu Suomen sivistystasoa, nyt oli tärkeämpää nostaa esiin suomalaisten yritysten profilia. Keramiikkaa

ja lasia esiteltiin tehtaiden, kuten Karhula-littalan, Nuutajärven ja Riihimäen lasin avulla. Näiltä yrityksiltä julkaistiin myös suuria mainoksia. Lehti oli tärkeä viestintäväline elpyvien kauppasuhteiden solmimisessa. Lehden avulla haluttiin kertoa lukijoille, että Suomi on varteenotettava hyvinvointimaa talouskumppanuuden näkökulmasta.

NÄYTTELYITÄ, KÄÄNNÖKSIÄ JA YHTEISTYÖTÄ LÄNTEEN

Paitsi taideteollisuuteen myös kuvataiteisiin liittyvä kansainvälinen toiminta vilkastui ja laajeni vuonna 1947, kun näyttelyaloitteita oli saatu kerättyä ja toiminta pääsi käyntiin. Aarre Heinonen, Wäinö Aaltonen, Yngve Bäck (Nykytaide ry:n asialla)¹⁰¹⁴ ja monet muut taiteilijat pääsivät heti sodan jälkeen matkustamaan Pohjoismaihin ja Euroopan kaupunkeihin. Aarre Heinonen ja Bertel Hintze kuljettivat mukanaan useita läntisen Euroopan maihin kaavailtuja näyttelyaloitteita Taideakatemian hallituksen käsittelyyn. Opetusministeriö oli Heinosen tiedustelujen mukaan valmis tuolloin rahoittamaan sekä matkoja että uusia näyttelyhankkeita.¹⁰¹⁵ Pohjoismaiden välinen yhteistyön tarve nousi esiin. Vuonna 1945 syntyi Tukholmassa Pohjoismaiden Taideliitto Suomen, Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Islannin kulttuuriyhteistyön parantamiseksi. Säännöissä korostui näyttelytoiminta, mutta liiton ideana oli myös tiedottaa taiteesta lehdistölle toimitettavien artikkeleiden muodossa.¹⁰¹⁶ Aloitte liiton perustamiseksi oli tapahtunut jo loppukesästä 1943, kun joukko ruotsalaisia taide-elämän vaikuttajia laati kutsukirjeen pohjoismaisille taiteilijoille ja muille kulttuurista kiinnostuneille. Kirje osoitettiin myös prinssi Eugenille.¹⁰¹⁷ Ensimmäisen toimintakertomuksen mukaan norjalaiset eivät katsoneet hyvällä sitä, että Suomi oli osallistunut sotaan Saksan puolella.¹⁰¹⁸

Toiminta lähti Ruotsissa hyvin käyntiin. Mukaan tulivat heti tärkeimmät taiteen alan toimijat, mutta myös Ruotsin maakuvaa varten perustettu Svenska Institutet ja paikallinen tiedottajien yhdistys Publicistklubben.¹⁰¹⁹ Suomesta Pohjoismaisen Taideliiton kokoukseen marraskuussa 1945 osallistuivat taiteilijat Gösta Diehl, Erkki Kulovesi ja Lennart Segerstråle sekä Helsingin Taidehallin johtaja Bertel Hintze. Yhteistyö epäilytti joitakin taiteilijoita. Kysymys lienee ollut vallasta: kuuluuko se taiteilijoille vai taiteen muille toimijoille? Vaikka taidejärjestöt Suomessa olivat yksimielisesti hyväksyneet yhteispohjoismaisen taideliiton, esitti Suomen Taiteilijaseuran puheenjohtajana toiminut Gösta Diehl, että perustettaisiin vielä uusi yhteispohjoismaisen liitto, johon vain ja ainoastaan taiteilijat saisivat osallistua. Ehdotus oli esillä Suomen taideakatemian kokouksessa, muttei saanut kannatusta, koska Pohjoismaisen Taideliitto oli jo ehtinyt etabloitua ja nautti mm. Ruotsin valtion tukea.¹⁰²⁰

Kuvataidekentän kansainvälisten valtiollisten näyttelysuhteiden keskeinen toimija sodan jälkeen oli Suomen taideakatemia. Sillä oli eniten rahaa ja valtaa kuvataidekentän toimijana.¹⁰²¹ Myös Helsingin Taidehalli, Suomen Taiteilijaseura ja Nykytaide-yhdistys tekivät sodan jälkeen näyttely-yhteistyötä erilaisten ulkomaiden organisaatioiden kanssa ja saivat ainakin ajoittain valtionavustusta. Pohjoismaisen Taideliiton ensimmäinen yhteisnäyttely avattiin kesällä 1946 Oslossa, seuraavien vuosien näyttelyt olivat järjestyksessään Tukholmassa, Reykjavikissa, Kööpenhaminassa ja vuonna 1950 Helsingissä. Toiminnassa koetettiin välttää virallisuutta. Jokavuotinen näyttelytoiminta oli liitolle raskas malli, mikä aiheutti joskus ristiriitoja.¹⁰²² Joka tapauksessa yhteistyö antoi uuden mahdollisuuden suomalaiselle kuvataiteelle esittäytyä Pohjoismaissa.

Näyttelytoiminta Skandinaviassa ja kulttuurinen vuorovaikutus pohjoismaiden taiteilijoiden ja kriitikoiden kesken oli leimaava koko vuoden 1946 toiminnalle Suomen taideakatemiassa.¹⁰²³ Tukholmassa nähtiin yksityisnäyttelyt mm. Birger Carlstedtiltä ja Helene Schjerfbeckiltä. Göteborgissa avattiin suurehko turkulaisen taiteen näyttely. Suomen taideakatemia rahoitti taiteilijoiden matkaa Tukholmaan katsomaan ulkomaalaista taidetta. Taideakatemian arkistolähteiden mukaan täydellisiä tietoja kansainvälisistä suhteista vuodelta 1946 oli vaikea saada.¹⁰²⁴ Opetusministeriön suojelema suhtautuminen kansainvälisiin taidenäyttelyhankkeisiin pohjautui henkilösuhteisiin.¹⁰²⁵ Alku käynnistyi kuitenkin kangerellen. Suomen taideakatemia arvioi, että vasta vuonna 1948 toiminnassa oli vihdoin päästy sotaan edeltävälle tasolle.¹⁰²⁶

Vuonna 1947 Lennart Segerstråle piti Tukholman Nationalmuseetissä Pohjoismaisen Taideliiton kokousten yhteydessä Suomen taide-elämää koskevan esitelmän, jossa kuvataiteen historian avaamisen lisäksi hän kuvasi sodanjälkeistä ankeaa aikaa kaunistelematta. Sodassa palvelleet taiteilijat kärsivät sekä fyysisistä että psyykkisistä ongelmista Suomessa. Ei ollut materiaalia taiteen tekemiseen eikä edes ruokaakaan. Segerstråle toivoi puheessaan, että elämä normalisoituisi maassa.¹⁰²⁷ Pula-aika varjosti paitsi kuvataidetta myös kirjallista kulttuuria. ”Vallitsevien olojen takia on kuluneenakin vuonna suhteellisen harvoja suomalaisia kaunokirjallisia teoksia käännetty muihin kieliin”, todettiin valtion kirjallisuuslautakunnassa vuoden 1945 toiminnasta.¹⁰²⁸ Kirjoja kuitenkin käännettiin ja pääosin samojen kirjailijoiden, kuin sodan aikanaan: F. E. Sillanpää, Mika Waltari, Unto Seppänen. Uusiakin käännöksiä syntyi. Ruotsiksi käännettiin mm. Toivo Pekkasen, Oiva Paloheimon ja Pentti Haanpään teokset.¹⁰²⁹ Ankea tilanne jatkui seuraavanakin vuonna. Kirjoja kustantaneet yhtiöt olivat joutuneet vararikoon, eikä teoksia ollut muutenkaan saatu entiseen tyliin käännettyä. Vuoden 1946 kirjallista tasoa ei kuitenkaan kirjallisuuslautakunta suostunut moittimaan matalaksi, vaikka tilanne olikin vaikea.¹⁰³⁰ Aivan epätoivoinen tilanne ei ollut, sillä kansainvälisiä modernistien käännösromaaneja alkoi ilmestyä suomeksi.¹⁰³¹

Kirjallisuuden vientiä koetettiin edistää. Vuonna 1944 Suomen neljä keskeistä kustannusliikettä (Otava, Schildt, WSOY ja Söderström) tekivät ehdotuksen ulkoasiainministeriölle suomalaiskirjallisuutta edistävän kirjakaupan perustamiseksi Tukholmaan. Hankkeella haluttiin edistää kirjojen käännöstoimintaa ja selvittää tekijänoikeusasioita.¹⁰³² Samoihin aikoihin Suomen kirja -nimisen yhtiön toimitusjohtaja Birger Fagerström lähestyi ministeriötä ehdottaen oman kustantamon perustamista Tukholmaan, jotta propaganda saataisiin ”naamioitua” paremmin. Ministeriö kuitenkin tuli päinvastaiseen tulokseen pohdinnoissaan. Sen mielestä amerikkalaiset ja englantilaiset olivat onnistuneet propagandassaan juuri siksi, että se ei ollut naamioitua. Ministeriö ei nähnyt kustantamon eikä kirjakaupan perustamiselle riittäviä syitä, koska kaavailtu Tukholman suomalainen instituutti oli tärkeämpi hankkeena. G. A. Gripenberg ja Heikki Brotherus päätyivät ehdottamaan kirjallisen asiamiehen toimen perustamista yhdessä kustantajien kanssa.¹⁰³³ Kirjallisen elämän kansainvälinen viireys lisääntyi aikalaisten mielestä hieman vuosina 1946–47, jolloin juhlittiin eri tavoin Suomen kirjailijaliiton 50-vuotista olemassaoloa. Uusille ulkomaisille kielille käännettiin edelleen pitkälti samojen kirjailijoiden teoksia kuin edellisvuosina. Ruotsiksi käännettiin mm. Paavolaisen *Synkkä yksinpuhelu*. Kansainvälisyteen viittaavia asioita olivat myös kongressit. Kirjailijaliitto sai opetusministeriöltä tukea osallistua kansainvälisiin kirjailijoiden tapahtumiin.¹⁰³⁴

MAAKUVAA RUOTSIN LÄHETYSTÖN SILMIN

Siiitä mistä suomalaislehdet kirjoittivat, kirjoittivat lehdet myös naapurimaassa Ruotsissa. Poliittikaan liittyviä uutisia referoitiin päivittäin, ja välittömästi sotaa seuranneina vuosina Suomen oloja seurattiin Ruotsissa tarkkaan. Tukholman lähetystöön perustettiin vuonna 1946 artikkelipalvelu, Finska Pressmeddelanden. Lähetystö monisti ja jakoi katsauksen ruotsalaisille sanomalehdille ja julkisuuden henkilöille, samoin kuin Tukholmassa oleville ulkomaisille kirjeenvaihtajille.¹⁰³⁵ Näistä tiivistä ja nopeasti normalisoituneista suhteista johtuen arkistoitu lehtiraportointi oli määrältään isompi kuin muiden maiden vastaavana aikana. Se saavutti heti luotettavan maineen, ja monet huomattavatkin lehdet käyttivät sen materiaalia paitsi tausta-aineistona myös sellaisenaan pääkirjoituksissa ja ulkopoliittisissa katsauksissa. Tukholman arvoa tiedotuspaikkana kohottivat siellä asemapaikkaansa pitävät noin 10–15 Pohjolan-kirjeenvaihtajaa, jotka edustivat mm. *Le Mondea*, *The New York Timesia* ja *Frankfurter Allgemeine Zeitungia*.¹⁰³⁶ Suomen lähetystön Ruotsissa jakama uutisaineisto oli saanut runsaasti tilaa varsinkin Ruotsin maaseutulehdistössä sodan aikana. Vielä laajemmalle edustuston tekemän uutismateriaalin merkitys kasvoi, kun samaa materiaalia alettiin sodan jälkeen levittää myös Norjan ja Tanskan vastaaviin jakelukohteisiin. Vuosikymmenen lopulla Tukholman katsausjakelun levikin ilmoitettiin kasvaneen 500–600 kappaleeseen.¹⁰³⁷

Ilmeisesti se, että taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia suhteita hoidettiin pian sodan jälkeen suoraan suomalaisten ja ruotsalaisten hallintoviranomaisten kesken sekä yksityisiä ja järjestökanavia pitkin vaikutti siihen, ettei kulttuurisuhteilla näytä olleen erityistä paikkaa lähetystön virallisessa tiedotustoiminnassa vuosina 1945–47. Kesään 1945 asti valtioneuvoston tiedotuskeskus rahoitti Ruotsiin erillistä kulttuuriohjelmaa. Ohjelman lähetys lakkautettiin samassa yhteydessä, kun valtioneuvoston tiedotusta organisoitiin uudelleen. Ohjelmälähetys keskitettiin Yleisradiolle, joka suuntasi nyt lyhytaaltotoimintaa Skandinaviaan.¹⁰³⁸

Tukholman ja Göteborgin edustustojen lehtikoosteiden perusteella vuoden 1945 uutisoinnissa näkyvät lähes yksinomaan poliittisluontoiset aiheet, kuten sotasyllisyyskysymys. Lehdissä otettiin kantaa aseveliyhdistysten lakkauttamiseen sekä pohdittiin, ketkä Suomessa tulevan saamaan rauhanajan töitä. Alkuvuodesta 1946 ruotsalaislehdissä spekuloidtiin usein Suomen presidenttikysymystä. Myöhemmin samana vuonna esillä olivat mm. Hertta Kuusinen näkemyksineen, itä ja länsi -problematiikka, Mannerheimin asema ja eroaminen, kansanhuoltotilanne Suomessa ja etenkin lasten asema, ruotsin kielen asema, rauhanvaltuuskunta, Stella Polaris ja Arabian lakko. Aiheita oli siis yhtä lailla laidasta laitaan kuin Suomenkin lehdissä. Huhuja myös esiintyi. Esimerkiksi tammikuussa 1946 *Arbetaren*-lehden kirjoitusta raportoitiiin lähetystön välityksellä. Sen mukaan Suomi olisi tarjonnut Venäjän hallitukselle tiedustelu-upseereja. Uutinen kiellettiin virallisella tasolla. Erään lehtiartikkelin perusteella sensuuri katkaisi puhelinkeskustelun lehden toimituksen ja suomalaisten viranomaisten kanssa.¹⁰³⁹

Kulttuurinen kuva Suomesta ruotsalaislehdissä sodan jälkeen vuosina 1945–46 Tukholman lähetystön ja Göteborgin konsulinviraston lehtiraporttien perusteella oli niukka. Pieniä mainintoja lehtijutuissa nähdystä kulttuuriuutisista löytyi, kuten toukokuussa 1946 Suomalaisen Oopperan baletin vierailu, Helene Schjerfbeckin kuolema, Mary Hannikaisen konsertti ja Turun taiteilijoiden taidenäyttely Göteborgissa. Joulukuussa 1946 mainittiin Göteborgin konsuliviraston raporteissa epätavallisen paljon kulttuuria, esimerkiksi Turun

Akatemian professori W. Schmidtin kongressivierailu ja Turun teatterielämää koskeva artikkeli. Luonnollisesti lehtiraportoinnin päähuomio oli Suomen muuttuneessa poliittisessa asetelmassa. Sen tiimoilta lehdissä huomattiin kuitenkin pohtia, mikä tulisi olemaan Suomen kulttuurinen asema vahvan itänaapurin takia. Syyskuussa 1946 *Arbetaren*-lehden kirjoitusta raportoititiin lähetystön lehtikoosteesta: Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuheteita kehitetään. Marraskuussa 1946 lähetystö raportoi *Ny Dagissa* olleesta artikkelista, joka esitteli Kiilan kirjailijoiden esiinmarssin ohi ”taantumuksellisten” kirjailijoiden. Poliittisesti aktiiviset Kiilan jäsenet olivat saaneet kutsun kirjailijakokoukseen Tukholmaan ohi sellaisten kirjailijoiden, jotka ennen sotaa olivat olleet itseoikeutettuja kutsun saajia.¹⁰⁴⁰

Tukholman lähetystön lehtiraportteihin pääsivät etupäässä muut yleisaiheet kuin taide tai tiede. Sellaisia aiheita olivat esimerkiksi Ždanovin vierailu ja venäläisten matkailijoiden määrän kasvu Suomessa, vaalit, Suomen hallituskysymys, ”korpilakot”, Porkkala ja Saimaan kanava. Suhde Neuvostoliittoon saneli kiinnostuksen kohteita. Göteborgin pääkonsulivirasto lähetti ulkoasiainministeriöön poliittisen pilapiirroksen osana lehtikatsaustaan: *Göteborgs Handels – och Sjöfarts Tidningenin* piirroksessa Suomi-neito oli epäilyttävässä venäläismiehen syleilyssä varsin modernissa keittiössä.¹⁰⁴¹ Ruotsin lehdissä pohdittiin myös tulevaa YYA-sopimusta, Yrjö Leinon käyntiä Moskovassa ja Savonenkovin valintaa lähettilääksi. Suomen tilanteen tarkasta seurannasta ärsyntyneenä Hertta Kuusinen huomautti eräässä lehtiartikkelissa, että Ruotsin lehdistö suorastaan ”syyntäsi” Suomen asioita. *Dagens Nyheterin* ja muiden lehtien ohjaileva, ellei suorastaan Suomen julkisuusdiplomatiiaan puuttuva tapa käsitellä Suomen asioita antoi kimmokkeen lähetystölle tutkia lehtien sidoksia politiikkaan. Sanomalehtiavustaja C. O. Frietsch listasi ulkoasiainministeriön virkamiehiä varten tiedoksi kunkin ruotsalaislehden mahdollisia tietolähteitä ja poliittisia tarkoituksia.¹⁰⁴²

Se, miten Yhdysvallat muodosti kantansa Suomea kohtaan, oli Ruotsin lähetystöstä raportoitujen uutisten perusteella erityisen tärkeää. Esimerkiksi *Göteborg Morgonpost* kirjoitti tammikuussa 1948, että tehdyn kyselyn perusteella noin puolet sadasta henkilöstä Yhdysvalloissa uskoi Suomen olevan riippuvuussuhteessa Neuvostoliittoon. Mutta tilannetta Suomessa ei voitu verrata kuitenkaan tilanteeseen Jugoslaviassa, Puolassa, Tšekkoslovakiassa tai Itä-Saksassa.¹⁰⁴³ Pohjoismaissa kirjoitettiin Suomen asioista, koska maan koettiin olevan turvallisuuspolitiikan kannalta tärkeä. Huhuja esiintyi etenkin rajaloukkauksista.¹⁰⁴⁴ Turvallisuuspolitiikka oli niin kuuma kysymys, ettei kulttuuriraportoinnille jäänyt kenties energiaa. Kulttuuri pääsi esiin pieninä yhden lauseen mainintoina lehdistöraportteihin. Esimerkiksi Samfundet Sverige-Finlandin juhla, Sibeliuksen syntymäpäivä, Leevi Madetojan musiikki, vänrikki Stoolin 100-vuotisjuhla, Turun Akatemian 300-vuotisjuhla tai Wäinö Aaltosen Göteborgiin pystytetty veistos olivat tällaisia mainintoja. Taide mainittiin uutiskatsauksien lopussa ikään kuin muistutuksena, että kulttuuriaikin oli harjoitettu.

Vaikka lähetystöjen arkityöhön kuuluivatkin kulttuuriasiat, näyttäytyi kulttuurinen kosketus lehtiseurannan perusteella hyvin vähäiseltä. Sanomalehtiavustajalla oli Ruotsissa täysi työ poliittisen tilanteen seurannassa. C. O. Frietschin sanoin ”...omien havaintojensa nojalla voi sanomalehtiosasto varsin yleisenä sääntönä todeta, että suurimmat julkisuuteen pääsynmahdollisuudet on sellaisella aineistolla, joka välittömästi liittyy poliittisiin ajankohtaisuuksiin Suomessa. Yleisiä artikkeleita maamme kulttuurista, taloudesta tai sosiaalisista oloista julkaistaan verrattain harvoin, elleivät ne liity tuoreisiin tietoihin”.¹⁰⁴⁵ Frietschin raportointi oli tarkkaa ja systemaattista. Vuodelta 1947 hän listasi jokaisen lehden, artikkelin ja ilmestymispäivämäärän, jossa Suomea koskeva juttu oli julkaistu. Hän

listasi lehden levikin, otsikon palstaleveyden, kirjoittajan sekä tyyppityksen eli selostuksen oliko kyseessä pääkirjoitus, artikkeli tai uutinen. Kulttuuri oli marginaalissa. Tammikuussa 1947 *Stockholms Tidningen*ssä ilmestyi Wäinö Aaltosta koskeva artikkeli, josta raportoitiin, koska artikkelin keskiössä oli huoli taiteen ja tieteen tilasta. Raportti tiivistä lehtileikkeen viestin Suomen pula-ajan kulttuurista: se oli ”hädänalaisessa tilassa”.¹⁰⁴⁶ Huhtikuussa 1947 raportoitiin *Dagens Nyheter*issä ilmestynyttä Gösta Diehlin Pohjoismaisen Taideliiton näyttelyn yhteydessä tehtyä haastattelua otsikolla ”Suomalaisella taitelijalla on huolia”.¹⁰⁴⁷ Suomalaisaitelijat eivät arkailleet paljastaa kehoja työ- ja elinolojaan ruotsalaisille. Propagandaa ei ollut syytä harjoittaa ruotsalaisten keskuudessa.

YHDYSVALLAT JA KULTTUURIDIPLOMATIA

Suomen Washingtonin-lähetystön toiminta pääsi jatkumaan vuonna 1946. Vuoden tärkeitä tapahtumia olivat Pariisin rauhankonferenssin seuraaminen ja yhteyksien avaaminen Yhdysvaltain ulkoministeriön Pohjois-Eurooppaan erikoistuneisiin virkamiehiin. Näiden maiden kulttuuriasioita hoidettiin organisaatiossa nimeltä *Department of Information and Cultural Relations*. Erityisen tyytyväisiä Washingtonin lähetystössä oltiin siihen, että Suomea koskevien huhujen määrä oli pienentynyt ja sensaatiouutisia kulkeutui Yhdysvaltojen lehtiin aiempaa vähemmän. Helppo tilanne ei kuitenkaan ollut, sillä amerikansuomalaiset olivat jakautuneet kahteen leiriin ja tiedot Suomesta olivat liioiteltuja ja edelleen osin vääriä.¹⁰⁴⁸ Washingtonin lähetystön raporteista näkyi, että *The Finnish Trade Review*’n numeroita oli jaettu. Tiedottamisen materiaalipula oli esillä. Itsenäisyyspäivä, kuten muissakin lähetystöissä, oli vuoden tärkein juhla Washingtonissa.¹⁰⁴⁹

Yhdysvallat suuntasi sodan jälkeen julkisuusdiplomatiansa Suomeen, kuten se teki muihinkin maihin. Yhteistyökumppanina sillä oli suomalaisten johtama ja kustantama Suomalais-Amerikkalainen yhdistys, jonka tehtävänä oli aluksi levittää maassa tietoisuutta amerikkalaiskulttuurista. Yhdistyksen toiminta oli sen oman arvion mukaan vuonna 1947 edustavaa ja yleistä mielenkiintoa herättävää.¹⁰⁵⁰ Suomen eri kaupungeissa järjestettiin amerikkalaisia konsertteja, esitelmätilaisuuksia ja kokouksia. Yhdistys harjoitti julkaisu-toimintaa. Esimerkiksi lehti nimeltä *Suomi-Finland USA* sai materiaalia Yhdysvaltojen lähetystöstä ja keskittyi amerikkalaisen kulttuurin ja tieteen esittelyyn suomalaisille. Vasta vuosikymmenen lopulla bilateraaliset suhteet alkoivat kantaa hedelmää toiseen suuntaan. Yhdistyksen toiminnanjohtaja Bengt Broms pääsi solmimaan suhteita Yhdysvaltoihin saamiensa erilaisten apurahojen turvin. Matkan aikana oli tarkoitus tutkia, millaista kulttuurivientiä Suomi saattoi harjoittaa Yhdysvaltoihin päin.¹⁰⁵¹

Suurvallat kilpailivat huomiosta Suomessa. Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen Kokkolan alatoimisto joutui lakkauttamaan toimintansa, koska se oli joutunut alakynteen Finnish-British Society’n aktiivisen toiminnan kanssa.¹⁰⁵² Julkisuusdiplomatian toiminnan muodot olivat samankaltaisia riippumatta maasta. Yhdysvaltain Suomen-lähettiläs, ministeri Warren vieraili eri paikkakunnilla, kuten Hämeenlinnassa ja Salossa. Tohtori Henry F. Arnold esitteli matkoillaan amerikkalaisia kaitaelokuvia paikallisosastojen jäsenille.¹⁰⁵³ *Suomi-Finland USA* käsitteli vuosina 1946–47 monipuolisesti amerikkalaista kirjallisuutta, elokuvia, maantiedettä ja politiikkaa. Pääosa lehden aineistosta saatiin Yhdysvaltain Helsingin-lähetystön tiedotustoimistolta, mutta suomalaisetkin pääsivät toisinaan kirjeenvaihtajan rooliin.¹⁰⁵⁴

Suomen, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteet kietoutuivat diplomatian alueella toisiinsa. Maaliskuussa 1945 Yhdysvaltojen lähettiläs Hamilton sähkötti salaiseksi luokitellun sähkeen Yhdysvaltojen ulkoministeriöön kertoen puna-armeijan kuoron muusikoiden, tanssijoiden ja taiteilijoiden tulevasta vierailusta Suomessa. Kirjeessä huomioitiin, että Neuvostoliitto todellakin panostaa kulttuurisuhteisiin lähettämällä eturivin taiteilijoita Suomeen.¹⁰⁵⁵ Syksyllä 1945 Yhdysvaltojen Helsingin-lähetystön Benjamin Hulley raportoi salaiseksi luokitellussa sähkössä luottamuksellisista keskusteluistaan Hella Wuolijoen kanssa. Yleisradion johtaja oli vierailut neljäntoista hengen delegaatiossa Moskovassa ja tavannut ”väsyneen ja vanhan” Stalinin, joka oli piristynyt suomalaisten osoittamasta kiinnostuksesta. Wuolijoki paljasti pyytäneensä Neuvostoliitolta lisää hiiltä Suomelle. Wuolijoki oli Hulleylle moittinut suomalaisia aivan liian vaatimattomiksi ja aroiksi pyytämään yhtään mitään Neuvostoliitolta. Sähkössä Yhdysvaltojen ulkoministeriölle kerrottiin, että Wuolijoen mukaan amerikkalaiset olivat Suomessa suosituimpia kuin venäläiset tai britit.¹⁰⁵⁶

Tammikuussa 1947 lähettiläs Hamilton tulkitsi Moskovan radion kommentaattorin Jemeljakinin katsausta Suomen ja Neuvostoliiton vuoden aikaisista suhteista. Jemeljakinin puhe oli käännetty *Vapaa Sana* -lehteen, josta Hamilton käänsi keskeiset osat Yhdysvaltojen ulkoministeriön tietoon. Suomalaiset olivat avanneet kaupalliset suhteet Neuvostoliittoon, ja kulttuurisuhteiden alueella oli tapahtunut hedelmällistä vuorovaikutusta. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran merkitystä korostettiin kulttuurisuhteiden alueella.¹⁰⁵⁷ Yhdysvaltain Helsingin-lähetystössä toimineen J. Raymond Ylitalon mukaan kulttuuri toimi naamiona poliittiselle toiminnalle. Erilaisilla kulttuurisilla lähentymispyrkimyksillä ei ollut hänen mukaansa tarkoituksena niinkään edistää Suomen ja Neuvostoliiton suhteita vaan ”auttaa Suomen kommunisteja saamaan ääniä tulevissa vaaleissa”.¹⁰⁵⁸

Taloussuhteet olivat yksi tärkeä syy Suomelle vuorovaikutuksen lisäämiseksi Yhdysvaltoihin. New Yorkissa toimi eräänlaisena informaatiokeskuksena Finland House heti toisen maailmansodan loputtua. Talon ideointi oli alkanut kaupungissa olleen maailmannäyttelyn (1939) aikana, mutta kesti vuoteen 1946 ennen kuin joukko liikemiehiä keulakuvanaan Suomen ulkomaankauppaliiton toimitusjohtaja Jaakko Kahma pääsi tekemään ideasta totta. Finland Housen tarkoitus oli ennen kaikkea edistää Suomen vientiä, mikä oli sodanjälkeiselle Suomen teollisuudelle erittäin tervetullutta. Tilat Suomi-talolle ostettiin alueelta 41 East 50. Talon alakertaan perustettiin Kalevala-korun näyttely ja myymälä. Tämän ”Art Shopin” rinnalla toimi itsenäinen ravintola. Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen lehden kirjeenvaihtajan Kajavan mielestä talo toimi tärkeänä Suomen tuntemuksen ja maineen edistäjänä kaupungissa.¹⁰⁵⁹

UUSIA PAINOTUOTTEITA KULTTUURISEN MAAKUVAN VIESTINTÄÄN

F*inland Pictorial*, vuonna 1946 syntynyt Ilmari Turjan päätoimittama *Suomen Kuvalehden* englannin kielellä ilmestynyt erikoislehti, jaettiin kaikille *Suomen Kuvalehden* tilaajille sekä suomalaisille siirtolaisille ja Suomesta kiinnostuneille Yhdysvalloissa. Avausnumerossa oli sivun kokoinen J. K. Paasikiven tervehdys suomalais-amerikkalaisille ystäville. Lehti sanoutui irti kaikista poliittisista puolueista, mutta edisti palstoillaan suhteita yksipuolisesti länteen. Paasikiven henkilökuvien kautta se otsikoi: ”Peacemaker” ja ”Democratic Finland”. Uutispalstoilla julkaistiin erittäin paljon urheilua ja kulttuuria koskevia artikkeleita.

ta. Taideuutisia oli vuoden 1946 aikana seuraavanlaisia: *Kalevalan* vaikutus Alpo Sailon kuvanveistoon, tarina pianisti Timo Mikkilästä, amerikkalaisen kapellimestari Antonia Bricon esiintyminen Helsingissä, vuoden 1946 bestseller-kirjailija Mika Waltarin tuotteliaisuus, Aleksis Kiven elämä ja tuotanto, säveltäjä Eino Linnalan esittely, Sillanpää, Sibeliuksen opettajan Martin Wegeliuksen esittely, suomalainen elokuvateollisuus... Taiteella oli vahva edustus vuoden 1946 vuosikerrassa. Sama linja jatkui läpi poliittisesti kuohuvien vuosien. Vuoden 1947 ensimmäisessä numerossa käytettiin amerikkalaisprofessoria todistamaan, miten merkittävä musiikkikulttuuri pienessä maassa vallitsi.¹⁰⁶⁰ Lehteen painettiin vuonna 1947 artikkeleita Sibeliuksesta, Gallen-Kallelasta, Lennart Segerstrålesta, *Kalevalasta*, Tyko Sallisesta ja Arabian tehtaasta. Syksyllä 1947 ilmestyi *Finland Pictorialiin* uusi sana: design.¹⁰⁶¹ Tässä design-artikkelissa puhuttiin tehtaiden moderneista interiööreistä ja sodan jälkeen rakennetuista asuinrakennuksista.¹⁰⁶²

Finland Pictorialin esiin tuomat kulttuurin merkkihenkilöt olivat samoja kuin sodan aikana. Ilmari Turja oli luonut maakuvan viestintää jo Finlandia Uutistoimistossa. Nyt *Finland Pictorial* oli väline profiloida rauhanajan Suomea. Useimmiten kulttuuriartikkeli koski edelleen *Kalevalaa*. Pelkästään Kalevalan päivä oli uutisaihe, jonka kautta kansalliseepoksen tulkintoja, kuten Gallen-Kallelaa, Sibeliusta ja muita taiteilijoita voitiin nostaa uudestaan ja uudestaan esiin. Näin vahvistui kuva kulttuurisen Suomen perusidentiteetistä, joka ei muuttunut oikeastaan mihinkään suuntaan. Tämä lehti kuului keskeiseen propagandaineistoon, joita lähetystöt jakoivat toimittajille ja muille yhteistyökumppaneilleen asemaissaan sodan jälkeen.

Finland Year Bookin uusi painos saatiin lähetystöjen käyttöön vuonna 1947. Teos asemoi Suomen uuteen ulkopoliittiseen tilanteeseen, mutta kulttuurinen kerronta ei siinäkään juuri aiemmista vuosista poikennut. Kuvataide (*pictorial art*), arkkitehtuuri, musiikki, kirjallisuus ja teatteri käsiteltiin omina kokonaisuuksinaan, kuten vuoden 1939 versiossa. Sodanajan taide heijastui teksteihin melko vähän. Kirjallisuudesta Yrjö Jylhän *Kiirastuli* oli kirjan mukaan ainoa teos, joka muiden sotakirjojen joukosta oli onnistunut säilyttämään arvonsa.¹⁰⁶³ Kirjallisuuskriitikko Kauko Kare kirjoitti, että runous ei vaatinut niin paljon mentaalista keskittymistä ja pitkäjänteisyyttä kuin proosa. Siksi hänen mukaansa lyriikka tuotti useammin mestariteoksia kuin muu kaunokirjallisuus. Maila Talvio oli kirjan mukaan johtava naiskirjailija ja Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläinen* (1945) oli jättänyt varjoonsa kaikki muut aikalaisromaanit.¹⁰⁶⁴

Kirjan mukaan teatterimaailma jatkoi Suomessa elinvoimaisuuttaan. Sodan jälkeen komediat olivat suosittuja, ja kansainvälisiä näytelmiä esiteltiin etenkin pääkaupunkiseudulla. Saksalaisnäytelmien osuus oli tippunut alle viiteen prosenttiin. Hieman enemmän maassa näytettiin amerikkalaisia, englantilaisia, skandinaavisia ja ranskalaisia näytelmiä. Mikään kielialue ei ollut toista korostetummin esillä. Kotimaisista suosituimpia näytelmäkirjailijoita olivat Mika Waltari, Hella Wuolijoki, Ilmari Turja ja Artturi Leinonen, klassikoista Aleksis Kivi ja Minna Canth. *Finland Year Book* (1947) halusi painottaa, kuinka jokaisessa kaupungissa oli oma teatterinsa ja kuinka työväenluokka oli ottanut teatterin omakseen. Suomi-kirjassa oli tärkeää tähdentää, ettei työväenluokka halunnut lavalle minkäänlaista dogmaattista ohjelmistoa.¹⁰⁶⁵

Onni Okkosen kuvataidetta koskevassa artikkelissa traditiosta kerrottiin samaan tapaan kuin sodan aikana. Neroudessaan ylivoimainen oli artikkelin mukaan edelleenkin Akseli Gallen-Kallela, jonka taidot freskomaalarina Okkonen nosti Euroopan mestaruiden tasolle. Uuden maalaustaiteen edustajaksi Okkonen nosti Marcus Collinin sekä rans-

kalaisen kolorismin vaikutteita heijastavien taiteilijoiden, kuten Erkki Kuloveden, Aarre Heinosen ja Gösta Diehlin tuotannon. Lennart Segerstrålen Okkonen sanoi heijastavan parhaiten uuden aikakauden ideaalisuutta. Kuvanveiston tarina sekini muistutti sodanai-kaista linjausta. Ylivoimaisesti suurin nimi oli edelleen Wäinö Aaltonen, vaikka Okkonen antoi merkitystä myös monelle muulle tekijälle Ville Vallgrenista Essi Renvalliin. Kuvitukseen pääsivät Gallen-Kallelan *Kullervon kirous*, Segerstrålen yksityiskohta Suomen pankin seinämaalauksesta sekä Aaltosen patsas Aleksis Kivistä.¹⁰⁶⁶

Kirja kuvasi kulttuurin paraatipuolta eikä maininnut mitään kulttuurisista kiistoista. Se toimi historiallisena hakuteoksena, jossa uutismateriaali oli vähäistä. Arkkitehtuurista kirjaan kirjoitti arkkitehtuurin professori Carolus Lindberg. Artikkeleitä kuvasi pitkän kaaren keskiaikaisten kirkkojen, linnojen ja kartanoiden rakennusperinteen esittelystä kansallisen tyylin nousuun keskeisine nimineen ja teoksineen. Tuoreesta ajasta artikkeli kuvasi tilannetta sitoen arkkitehtuurin jälleenrakentamisen mentaliteettiin. Teollinen kehitys Suomessa oli tekstin mukaan alkanut ennen toista maailmansotaa, ja kehitys vaikutti arkkitehtuuriin käytännönläheisyyden kasvuna. Tämä ”utilitaarinen” periodi tuli kirjoittajan mukaan hyvin esiin Helsingin Messukeskuksen suunnittelussa. Sodasta toipuminen näkyi katukuvassa uusien ravintoloiden ja hotellien perustamisena, mikä oli kirjoittajasta luonteva ilmiö yhteyksien avautumiselle. Uuden ajan rakentamisen edustajaksi nostettiin Helsingin Sokos. Alvar Aalto esiintyi yhtenä nimenä muiden joukossa, ei minään erityisenä mestarina.¹⁰⁶⁷

Suomen musiikkielämän kaksi kaikkein tärkeintä vaikuttajaa olivat Sibelius ja Selim Palmgren. Sibeliuksen suuruutta todistettiin lainaamalla muiden maiden musiikkiasiantuntijoiden lausuntoja. Kirjan mukaan koko Suomen musiikkielämä oli kokenut muutoksen Sibeliuksen vanavedessä. Kansallinen musiikki eli kuitenkin suurissa orkesteriteoksissa olematta silti Sibeliuksen imitaatiota.¹⁰⁶⁸

Maakuvan viestintää edistävien painotuotteiden joukkoon ilmestyi Mainostoimisto SEK:n tuottama kymmeninäuhansina eri kieliversioina painettu *Democracy-Progress Finland* -kirjanen. Paksuun vuosikirjaan verrattuna esite oli kevyt ja moderni. Maata esiteltiin kuvavinjettien ja numeroiden valossa. Nämäkään uudet painotuotteet eivät materiaalipuutetta sanottavammin helpottaneet. Pariisin lähetystö ei enää vuonna 1946 voinut jakaa J.-L. Perret’n kirjoittamaa julkaisua *La Finlande*, koska se oli vanhentunut. Pariisin lähetystö pyysi ulkoasiainministeriötä useaan otteeseen tekemään jotakin ranskankielisen propagandakirjallisuuden eteen.¹⁰⁶⁹ Moskovan lähetystö pyysi VOKSin puolesta ministeriötä toimittamaan Neuvostoliittoon kaikenlaista Suomen teatterista, elokuvasta ja Snellmanista kertovaa tietoa sekä mitä tahansa välirauhan jälkeen julkaistua kirjallisuutta.¹⁰⁷⁰ Uusia painotuoteideoita laitettiin vireille, mutta niiden valmistuminen kesti muutaman vuoden.

PARIISIN JA ROOMAN LÄHETYSTÖT TOIPUVAT

Pariisin lähetystön toiminnasta ei ole säilynyttä toimintakertomusta vuodelta 1945. Lähetystö sähköitti maaliskuussa 1946 Suomeen: ”...ministeri rouva Helo pitivät sextonde suuret teekutsut siirtokunnalle lähellä oleville piireillekin enskertaan kolonia sodanjälkeen koolla toistasataa vierasta”.¹⁰⁷¹ Pariisissa vuoden 1946 kulttuurisia kohokohtia olivat Sibelius-konsertti, stipendiaattitoiminnan käynnistyminen, suomen kielen opetustoiminnan jatkuminen ja tarkkailijan lähettäminen kansainvälisiin kokouksiin.¹⁰⁷²

Lähetystöjen toimintakyky koheni vuosien saatossa. Viimeistään vuonna 1948 Pariisin lähetystöllä oli jo uusi esite *Démocratie-Progrés-Finland* käytössä. Se osoittautui hyväksi propagandamateriaaliksi. Myös *Finland Year Book* oli käytössä. Silti lähetystön ”propagandakirjallisuusvarasto” oli puutteita täynnä. Suomen ja Ranskan välisiä kulttuurisuhteita esiteltiin Pariisin lähetystön vuosiraportissa juhlan merkeissä. Lähetystön erälle keskeisille päivällisille oli osallistunut noin 1 000 opiskelijaa ja muuta vierasta. Juhlan ohjelmanumeroina ilmoitettiin suomalainen pianomusiikki, varjokuvaesitys taiteesta ja dokumenttielokuva *Nykypäivien Suomi*.¹⁰⁷³ Ranskassa oli lähetystön mukaan paljon mielenkiintoa Suomea kohtaan, jaettavaa tietoa taas oli liian vähän. Lehdet kirjoittivat lähetystön mukaan ajankohtaisista poliittisista asioista, kuten Suomen eduskuntavaaleista. Suomessa vierailleen toimittaja Edmon Tranin kirjoitus- ja esitelmäsarja Suomesta merkitsi hyvää Suomen tunnettuudelle, kuten myös radiossa soitettu musiikki, josta mainittiin Sibelius-sarja. Lähetystö oli joutunut niin ikään korjaamaan maakuvaan liittyviä tietovirheitä.¹⁰⁷⁴

Taiteilijat aloittivat ulkomaanmatkansa kohdistamalla ne Ranskaan ja Italiaan. Musiikin ja teatterin vierailijoita mainittiin lähetystön raportoimana parikymmentä: Rolf Bergroth, Timo Mikkilä, Kosti Vehanen, Leena Siukonen, Aune Antti, Elli Tompuri, Ella Eronen... Taidemaalareista Eero Snellman ja Erkki Kulovesi ja kirjailijoista ja toimittajista Matti Valtasaari ja Tuuli Reijonen olivat käyneet Pariisissa, kuten moni professori ja muu kulttuurielämän vaikuttaja.¹⁰⁷⁵ Yhteydet taiteilijoiden mekkaan oli saatu taas auki.

Rooman lähetystö suljettiin vuonna 1944. Ministeri Harri Holma mainitsi suppeassa vuosikatsauksessaan, ettei toimintakertomus vuodelta 1947 ilmestynyt, koska lähetystö ei ollut normaalissa toiminnassa Vatikaanin lähetystön valvoessa Suomen etua. Holma tyytyi ilmoittamaan, että maiden välit olivat sodista huolimatta erinomaiset. ”Kaikkialla Italiassa vallitsee sympatioja (sic!) ja kunnioitusta maattamme kohtaan”. Holman mukaan laajoissa italialaisissa piireissä toivottiin hartaasti, että sekä kaupalliset että sivistykselliset suhteet maiden välillä saataisiin seuraavan vuoden aikana entistä vahvemmiksi.¹⁰⁷⁶ Vuonna 1944 Rooman lähetystön lehdistökatsauksien perusteella Italiassa kirjoitettiin edelleen Suomesta talvisodan maana. Eräs Venetsiassa ilmestynyt lehti oli keväällä 1944 lähetystön raportin mukaan todennut, että ”...tämä kansa ansaitsee suuren kunnioituksen: pieni kansa, joka voi opettaa muille, miten sodan sanelemia yliluonnollisia velvollisuuksia täytetään”. Toisen lehden mukaan kulttuuri oli tärkeää. ”Kaikki puhuvat Helsingistä” -nimisessä artikkelissa kuvattiin, kuinka kaupunki on tärkeä taloudellisella alalla mutta myös ”kulttuurikeskustana”.¹⁰⁷⁷ Tärkeimpiä Suomea koskevia uutisia italialaislehdissä olivat rauhanneuvottelut. Reutersin uutislähteitä oli käytetty hyväksi. Uutisissa spekulointiin Suomen tulevaisuudella. Kirjavaakin kielenkäyttöä ilmeni, kuten eräässä lehdessä kauhusteltiin, kuinka ”Suomi hiljaa kuristetaan”.¹⁰⁷⁸

Vaikka kulttuurin osuus Italian lähetystön lehdistöraporteissa suppeni sodan jälkeen, se oli silti edelleen runsaampaa kuin muissa maissa. Liisi Karttunen ei enää palannut Roomaan vuoden 1944 jälkeen. Suomen Tietotoimistolle menneissä Italiaa koskevista tiedotteista oli niin ikään muita maita voimakkaammin kulttuurin osuus läsnä. Vuoden 1946 uutisoinnissa Helene Schjerfbeckin muistoa oli Italiassa kunnioitettu, ja samana vuonna ilmestyi myös tiedote siitä, että Adriano Prandi, tunnettu taidehistorioitsija, oli pitänyt Suomen Vatikaanin-lähetystössä esitelmän diplomaattipiireille.¹⁰⁷⁹ Otsikolla ”Suomalaisia taiteilijoita ja suomalaista musiikkia Italiassa” kerrottiin tenori Jorma Huttusen ja pianisti Timo Mikkilän konsertista sekä säveltäjä Tauno Pykkäsen Akatemia-apurahan turvin te-

kemästä tutustumisesta italialaiseen musiikkielämään.¹⁰⁸⁰ Pienikin kulttuuritapahtuma oli lähetystön mielestä tähdellistä viestiä kotimaahan.

Rooman lähetystön rinnalla Suomen Pariisin-lähetystö raportoi innostuneesti pienistäkin kulttuurisista yhteyksistään sodan jälkeisinä vuosina. Pariisin opiskelijakeskuksen Cité Universitairesin kansainvälisellä talolla pidetystä Suomi-juhlasta syntyi tiedote. Siinä siteerattiin lähettiläs Helon ja professori Sauvageot´n puheita ja Ranskan ulkoministerin lausuntoa: ”Suomi ja Ranska, jotka eivät, niin kuin ulkoministeri Bidault kerran huomautti, ole koskaan käyneet sotaa toisiaan vastaan, omaavat mitä parhaimmat edellytykset ystävällisten kulttuurisuhteiden solmimiselle ja kehittämiselle, minkä ovat oivaltaneet Suomessa ja Ranskassa toimintaansa aloittavat Société Finlande-France ja Société France-Finlande.”¹⁰⁸¹

Lähettiläiden vierailuja Suomessa kuvattiin tarkasti: milloin he olivat saapuneet maahan, milloin olivat tavattavissa ja minne sitten jatkoivat matkaansa. Suomen Tietotoimiston kautta leviävien tiedotusten joukossa oli lisäksi väärin tietojen korjaamista ja tietoa solmituista kauppasopimuksista.¹⁰⁸² Kulttuuriasioistakin tiedotettiin Suomen lehdille, mutta harvoin. Lähetystöjen asioita koskevat tiedotteet koskivat niiden omia tilaisuuksia. Tärkeää oli luetella, ketkä olivat läsnä kulttuurisissa iltamissa. Aikakaudella oli tärkeää raportoida maiden edustajien nimien lisäksi titteleitä ja arvonimiä.¹⁰⁸³ Itsenäisyyspäivitä tiedotettiin lähes aina Suomen Tietotoimistolle. Tiedotteissa kerrottiin toisinaan myös suomalaisen musiikin radiolähetyksistä äänitaajuuksineen ja kellonaikoineen. Lähetyksissä soitettiin useimmiten Sibeliuksen, mutta toisinaan myös Madetojan, Järnefeltin tai Palmgrenin musiikkia. Samojen säveltäjien musiikkia soitettiin myös Suomen itsenäisyyspäivän kutsuilla. Lähetystöillä ei välttämättä ollut kovinkaan paljon mahdollisuuksia tiedottaa toiminnastaan ulkomailla. Ranskan lähettiläspari Helo koetti käyttää tehokkaasti hyväksi tapahtumien diplomaattiset ja maakuvalliset ulottuvuudet. Helon puolisoilla Lullan Helolla oli erityinen kiinnostus teatteriin, minkä vuoksi Ranskan presidentti oli jopa avannut ”teatraalisen aitionsa” Heloille. Tämäkin oli lehtikirjoittelun aiheena.¹⁰⁸⁴ Suomelta puuttuivat kuninkaalliset ja kansainvälisen tason julkisuuden henkilöt, joita seurata, joten lähettilään elämä koettiin kiinnostavana.

Se, että Suomen lähetystössä Pariisissa saattoivat tavata toisensa sekä Yhdysvaltojen että Neuvostoliiton diplomaattikunnan ja tiede- ja taidemaailman edustajat, oli selvästi tärkeää lähetystölle, koska STT:lle menneissä tiedotteissa mielellään korostettiin vieraiden ammattipiirien laajuutta. Heikki Brotherus muisteli Pariisin lähetystön tapaa tiedottaa. ”Ensimmäinen tehtävä vastaanoton jälkeen oli lähettää STT:lle sähke, jossa ilmoitettiin vieraiden yhteiskunnallinen asema ja määrä. Edellinen oli kaikkialla muuallakin sama: hallituksen, ulkoministeriön, talouselämän, kulttuurin eri alojen sekä seurapiirien edustajia. Sitten oli käytettävä hieman mielikuvitusta vieraiden määrää laskettaessa. Todennäköinen kerrottiin aina kahdella ja pyörästettiin seuraavaan sataan. Niinpä Pariisin kohdalla kahdeksansataa jäi vakioksi.”¹⁰⁸⁵ Lähettiläsparin Helon mielestä saattoi olla tärkeää osoittaa kotimaahan päin, että Pariisin lähetystössä tehtiin merkittävää työtä. Brotheruksen muistelmateoksesta välittyy tietynlainen kyynisyys Pariisin lähetystön toimintaa kohtaan, mikä saattoi johtua hänen ja lähettiläs Helon ideologisista erimielisyyksistä. Kyynisyys saattoi myös johtua siitä, että Brotherus joutui sivuun diplomaatin uraltaan.¹⁰⁸⁶ Muistelmat ilmestyivät vasta vuosina 1984–85.

V Taidetta ja suurvaltasuhteita (1948–52)

YYA-SOPIMUKSEN VAIKUTUKSISTA SUURVALTASUHTEISIIN

Vuonna 1948 käytiin neuvottelut Suomen ja Neuvostoliiton välisestä ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA). Kun sopimus huhtikuussa 1948 allekirjoitettiin, siitä muodostui maakuvalle keskeisin yksittäinen spekuloinnin aihe moniksi vuosiksi. Suomi pyrki diplomatian ja propagandan keinoin osoittamaan ulkomaille riippumattomuuttaan Neuvostoliitosta. Ulkoasiainministeriön tiedonannoissa suomalaislukijoille ja -kuulijoille pyrittiin selittämään parhain päin uutta tilannetta. ”Neuvostoliiton ehdotus on saanut aikaan uuden räjähdysen julkisten ja salaisten sotakiinnostajien keskuudessa. Erikoisasema panettelijoiden kuorossa on *New York Timesilla*, jossa varoitetaan Suomea uhkaavasta riippumattomuuden menetyksestä ja sovjetisoitumisesta, ja jossa yritetään kytkeä Neuvostoliiton ehdotus äskeisiin Tšekkoslovakiassa tapahtuneisiin tapahtumiin.”¹⁰⁸⁷

Heinäkuun alussa 1948 järjestettiin Suomessa eduskuntavaalit, joissa SKDL kärsi tappion. Vaalit vähensivät kommunistien vaikutusvaltaa Suomessa. Suomi jatkoi ulkopoliittista selviytymisstrategiaansa Paasikiven varovaisella linjalla. Yhdysvallat ja monet länsimaat varoivat suoran tuen osoittamista Suomelle. Ne katsoivat paremmaksi suhteiden solmimisen muilla keinoin kuin poliittisesti. Yhteistyötä tehtiin siksi diplomatian ja kulttuurin alueilla. Tällaista toimintaa olivat esimerkiksi valtioiden väliset lehtimiesvierailut ja maiden välinen näyttelyvaihto. Maakuvan viestintä oli ulkoasiainministeriön tontilla. Viestintää tehtiin diplomatian kontekstissa, mutta propaganda käsitteenä oli edelleen käytössä.

Suomessa katsottiin kansainvälistymisen tarkoittavan läsnäoloa kansainvälisissä järjestöissä, etenkin YK:ssa. Timo Soikkasen mukaan kesti vuoteen 1956 ennen kuin ulkoasiainhallinnossa ruvettiin parantamaan hajanaisesti organisoitua Suomi-kuvan viestintää. Hallitus asetti komitean pohtimaan sitä.¹⁰⁸⁸ Raportti valmistui vasta vuonna 1961. Kulttuurisen maakuvan viestinnän kannalta edistystä alkoi tämän tutkimuksen valossa kuitenkin tapahtua jo 1940-luvun lopulla.

Suomen poliittinen liikkumavara kylmän sodan¹⁰⁸⁹ maailmassa oli lähes olematon. Kylmää sotaa ei käyty aseina, mutta sitä käytiin vakoilun ja propagandan, mutta myös

yhteistyötä ja vuorovaikutusta korostavan julkisuusdiplomatian sekä kulttuurisuhteiden alueilla. Suomi oli mukana hyvin tiiviisti suurvaltojen sanelemissa kylmän sodan kiemuroissa. Siinä missä Neuvostoliitto lujitti suhteita Suomeen YVA-sopimuksen hengessä, Yhdysvallat harjoitti omaa diplomaatiaansa maassa räätälöidyn keinoin. Suomi ei ollut mukana Marshall-avussa, mutta maalle myönnettiin silti pitkäaikaista luottoa sekä pääsy Marshall-apujärjestelmään liittyvään taloudelliseen yhteistyöjärjestöön OEEC:hen (Organisation for European Economic Co-operation) tarkkailijan roolissa.¹⁰⁹⁰ Yhdysvallat joutui soveltamaan yleisen kulttuuripropagandansa muotoja, koska Suomen ulkopoliittinen asema suhteessa Neuvostoliittoon oli erityinen, Suomessa vallitsi lehdistössä itsesensuuri ja Suomen lainsäädäntö vaikutti propagandan levitykseen. Myös Englannin kulttuuripropaganda Suomessa joutui sopeutumaan näihin erikoispiirteisiin.¹⁰⁹¹

Kaikkein merkittävin yhteistyö maan kulttuurielämän kansainvälistymisen kannalta alkoi Yhdysvaltojen Asla-stipenditoiminnan avulla. Stipenditoiminnan merkitys kasvoi vuosi vuodelta nopeasti. Ensimmäisellä kierroksella vuonna 1950 Asla-stipendien lukumäärä oli 70, yhdessä vuodessa määrä kasvoi reilulla kymmenellä.¹⁰⁹² Asla- ja Fulbright -stipendien ohjelmat olivat suomalaisten henkireikä länteen taloudellisesta ahdingosta ja Neuvostoliiton poliittisesta paineesta.¹⁰⁹³ Jotkut stipendiaatit jäivät Amerikkaan useaksi vuodeksi. Mukaan tarttui myös ideologista asennekasvatusta. Myös tiedotusopin opiskelijat kävivät hakemassa suhdetoimintaoppejaan näiden apurahojen avulla Yhdysvalloista.¹⁰⁹⁴

Amerikkalaisetkin matkustivat enenevästi Suomeen päin. He kiersivät paitsi Suomessa myös muissa Skandinavian maissa tutustumassa mm. koulutusoloihin. ”Lentävä luokka”-niminen, 65 jäsentä sisältänyt seurue kiersi Euroopassa vuonna 1950, ja vierailu Suomeen oli hyvin näyttävä tapahtuma. Suomen presidentti otti vastaan nämä amerikkalaiset tutkijat.¹⁰⁹⁵ Yhdysvaltojen kulttuuritarjonta Suomeen vilkastui entisestään ns. Amerikan päivien ja amerikkalaisten vieraiden esitelmien ja elokuvaesitysten levitessä myös Helsingin ulkopuolelle. Yhdysvaltojen virallinen kulttuuripropaganda Suomessa ei ollut korkeakulttuurista vaan perustui pitkälle elokuvien, kevyen musiikin ja urheilun edistämiseen.¹⁰⁹⁶ Suurvallat seurasivat toistensa tekemisiä ja aikaansaannoksia edelleen tarkkaan Suomessa. Yhdysvaltojen lähetystö Helsingissä kertoi maansa ulkoministeriölle, että kulttuurivaihto Neuvostoliiton ja Suomen välillä on edelleen yksipuolista: suomalaisten taiteilijoiden ja muiden suomalaisten näkyvyys ja vaikutus Neuvostoliitossa samaan aikaan oli hyvin rajallista.¹⁰⁹⁷

SN-Seura laati vuonna 1948 katsauksen, jossa listattiin kaikki Suomeen tulleet ulkomaiset vierailijat. Seurassa haluttiin kenties tarkastella, oliko sen oma toiminta tarpeeksi tehokasta. Ulkomaalaisten vierailuja listattiin reilusti yli 200. Puhtaasti taide-elämään liittyviä vierailuja oli näistä noin kolmannes. Selvästi eniten vierailijoita saapui Skandinaviasta. Esiintyviä muusikkoja tuli eri puolilta maailmaa. Vierailijalistalta löytyi myös elokuva-alan johtajia. Vierailijan status kuvattiin tarkasti: ”USA:n taide-elämän johtomies” Carleton Smith kävi Suomessa syyskuussa 1948.¹⁰⁹⁸ Vuonna 1950 amerikkalaisten vierailijoiden joukko oli erityisen edustava: Eleanor Roosevelt, Walter Lippmann, Ralph J. Bunche ja mainitut 65 johtavaa koulutuksen asiantuntijaa. Amerikkalaisten vierailu syntyi useimmiten Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen kutsusta.¹⁰⁹⁹

Kirstyneet valtapolitiittiset suhteet vaikuttivat kulttuurijärjestöjen työhön. YVA-sopimuksen solmimisen vuosi oli ollut SN-Seuralle vaikea. Eduskuntavaalien tulos Suomessa oli pettymys seuralle, mutta uhka oli vielä suurempi Suomen ulkopuolella. ”Ulkomailta käsin maahamme ohjattu neuvostoliitonvastainen propaganda sekä eri puolueiden asenoituminen esiintyneisiin kansainvälisiin ja oman maan poliittisiin ristiriitoihin on vaikut-

tanut huomattavasti eri kansalaispiirien suhtautumiseen SN-Seuraan.”¹¹⁰⁰ Suomi toimi suhteessa molempiin valtioihin varovaisen diplomatian keinoin, molempia kuunnellen. Yhdysvaltain turvallisuusneuvoston ”Policy Statement Finland” -asiakirjat vuosilta 1949 ja 1951 osoittavat, että Suomen edellytettiin ylläpitävän tiedotuksellisia ja kulttuurisia kosketuksia nimenomaan länteen.¹¹⁰¹ Huippusalaiseksi luokitellussa asiakirjassa huomioitiin myös Suomelle asetettu tavoite pysytellä hyvissä poliittisissa väleissä Neuvostoliittoon sekä maailmansotien välisenä aikana vallinnut pyrkimys integroitua Skandinaviaan. Se oli Yhdysvaltojen näkökulmasta Suomelle vaikeaa sodan päätyttyä, koska Neuvostoliitto suhtautui Skandinavian blokkiin epäluuloisesti. Siksi Suomen suhteet Skandinaviaan olivat Yhdysvaltain mielestä olleet lähinnä kulttuurisia.¹¹⁰²

Yhdysvaltain Suomen-lähettiläs Avra M. Warren viestitti omaan maahansa kulttuurin ja taiteen olevan tärkeä väline neuvostopropagandalle. Vuonna 1949 Warren raportoi Yhdysvaltojen ulkoministerille Suomen ja Neuvostoliiton suhteista ottamalla kulttuurin erilliseksi kokonaisuudeksi. Siinä mainittiin mm. että ennätysmäärä eli 16 suomalaista oli vierailut Suomi-Neuvostoliitto-Seuran ja vastaavan venäläisen järjestön voimin Neuvostoliitossa ja vastavierailuja Neuvostoliitosta oli tehty Suomeen. Taiteilijoiden taso oli ”poikkeuksellisen korkea”, raportti painotti. Rungas kulttuurinen vaihto yhdistettiin kirjeessä tuleviin presidentinvaaleihin vuonna 1950. Warren muistutti, että Neuvostoliitto oli lähettänyt jo vuodesta 1945 asti runsaasti taiteilijoita maahan ”assisteeraamaan paikallisia kommunisteja” vaaleja silmällä pitäen.¹¹⁰³

Helsingissä sijaitsevan Yhdysvaltojen lähetystön poliittisen katsauksen mukaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteet olivat vasta vuonna 1950 kulttuurisuhteiden rinnalla myös poliittisia.¹¹⁰⁴ Kulttuurisuhteita käytettiin politiikan osana, ja ne nostettiin tärkeäksi diplomatian alueeksi kylmän sodan aikana, koska politiikkaa ei vapaasti voitu puhua. Kulttuuriset suhteet olivat yhteistyön ja julkisuuden keskiössä Yhdysvaltoihin ja Englantiin päin, koska muita keinoja yhteistyöhön ei juuri ollut.¹¹⁰⁵

Yhdysvaltain lähetystö keräsi, kuten lähetystöjen tapana oli, eri maiden laatimia leikkeitä Suomen ja Neuvostoliiton suhteista ja toimitti niitä tiedoksi Amerikkaan. Brittilehti *The Times* kommentoi vuonna 1951, että Neuvostoliitolla ei ollut mitään voitettavana puutumalla Suomen asioihin. Muitakin syitä spekulointiin lehtien ehdottomalle suosikkiaiheelle siitä, miksi Suomi oli säilyttänyt itsenäisyytensä ja erillisyytensä Neuvostoliitosta toisin kuin Baltian maat. *The Timesin* toimittajan mukaan suomalaiset olivat todellisuudessa erityisen sidoksissa venäläisiin, vaikka sympatiaa heitä kohtaan ei maassa osoitettukaan. Suomella oli artikkelin mukaan yhteyksiä myös muualle ulkomaille, mutta ”nämä linkit ovat sellaisia, joita Neuvostoliitto ei noteeraa... Suomen linkit ovat rajoittuneita kulttuuriin ja kasvatuksellisiin päämääriin, ja tietenkin kauppaan...”.¹¹⁰⁶ *Guardianin* mukaan suomalaiset eivät niinkään olleet kovin kiinnostuneita politiikasta, eikä neuvostopropaganda täten saavuttanut kohdettaan muualla paitsi kulttuurin alueella. ”Tehokkaampaa kuin neuvostopropagandan keinot, ovat lukuisat taiteilijaryhmät, useimmat niistä ykkösluokkaa millä tahansa mittarilla tarkasteltuna...”.¹¹⁰⁷ Artikkelin mukaan Neuvostoliiton taiteilijat vierailivat pienilläkin paikkakunnilla, joihin suomalaistähdet eivät viitsineet itse vaivautua lainkaan.

Eduskuntavaalit vuonna 1948 ja presidentinvaalit 1950 olivat tärkeitä tapahtumia maakuvan kannalta. Paasikivi valittiin uudelleen, mutta hallitus vaihtui kapeapohjaiseksi (Maa-laisliitto, Ruotsalainen kansanpuolue ja Edistyspuolue). Neuvostoliitossa ei koettu hallitusmuutoksen merkitsevän kuitenkaan mitään uutta. Siellä katsottiin maan harjoittavan

Mainostoimisto SEK:n tuottama moderni esite *Democracy-Progress-Finland* paikkasi lähetystöjen materiaalipulaa. Esitettä levitettiin maailmalla 1940-luvun lopulta alkaen. Kuva: ProCom.

amerikkalaismyönteistä politiikkaa. Maalaisliittoa edustava uusi pääministeri Urho Kekkonen nautti itänaapurissa erityistä luottamusta, ja hän osasi käyttää suosiota hyödyksi. Hän ryhtyi kottimaan nimityspolitiikassaan antamaan asemia henkilöille, joilla oli toimintaa Suomi-Neuvostoliitto-Seurassa. Kekkosen vuoden 1952 ns. pyjamantaskupuhetta¹¹⁰⁸ on pidetty käänteenä Suomen ulkopolitiikassa. Pää tarkoitus oli Suomen puolueettomuuden julistaminen: puhe oli lähes uhkarohkea. Se kääntyi kuitenkin Suomen maakuvan ja maineen kannalta voittoaikaksi ajan kanssa.¹¹⁰⁹

Myös ranskalaiset harjoittivat Euroopassa 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa kulttuuripropagandaa ja yhteistyötä korostavampaa julkisuusdiplomatiaa. Ranska oli Suomelle taiteen maista edelleen tärkein. Ranskalla oli valtion viralliset kulttuuridiplomatian elimensä ja esimerkiksi Pohjoismaihin kiertonäytelytoimintaa, joka toisinaan ylsi myös Suomeen. Ranskalaisten motiivina oli ennen kaikkea oman kielen ja kulttuurin varjeleminen. Ranskalaisilla oli kova tarve suojautua amerikkalaistumiselta.¹¹¹⁰ Suojautuminen Yhdysvaltojen kulttuuritarjonnalta ei kuitenkaan ajanut ranskalaisia Neuvostoliiton ideologian puolelle. Ranskalainen toimittaja Paul Mousset vieraili Suomessa useita viikkoja ja kirjoitti vuonna 1951 laajoja artikkeleita kokemuksistaan Ranskassa eri lehtiin. Laajalevikkiseen kuvalliseen aikakausjulkaisuun *France-Illustrationiin* hän kuvaili Yhdysvaltojen kulttuurista vaikutusta Suomessa neutraalilla otsikolla ”Amerikkalaisia vaikutuksia” (*influence*), mutta Neuvostoliiton harjoittamaa kulttuurista vaikutusta hän kuvaili pejoratiivisella otsikolla ”Neuvostoliiton propagandaa” (*propaganda*).¹¹¹¹ Toimittaja kirjoitti näkemäänsä ja kuulemaansa: sitä mitä valtapolitiikan mukaisesti näytti olevan.

Suurvaltojen tuoma kulttuuripropaganda ja -diplomatia Suomeen ei ollut pakon sanelema keino tehdä yhteistyötä ulkopoliittisesti arkoina aikoina. Se oli hyvinkin tervetullutta, koska maan kulttuurielämä kaipasi vaikutteita. Sekä Yhdysvaltojen että Neuvostoliiton järjestämissä taidetapahtumissa vieraili suuri määrä suomalaisia. Vastaanotto Suomessa oli innostunutta: avattiin yhteyksiä. Elokuvat olivat erittäin tärkeitä kanavia levittää tietoa länsimaisesta elämänmenosta. Yhdysvaltojen kulttuuripropagandaa levitettiin tehokkaasti myös dokumenttielokuvien avulla.¹¹¹² Kulttuurinen seurustelu tapahtui edelleen korkea-arvoisissa diplomatiapiireissä, ulkosuhteiden kuoruttamana. Puhe, jos sitä oli, suurvaltojen harjoittamasta kulttuuri-imperialismista maassa jätettiin enimmäkseen kullissien taakse. Tämänkaltaista spekulointia ei ainakaan lähetystöjen raporteista löytynyt. Syytelyä tapahtui toki puoluepoliittisesti värityneissä kotimaan lehdissä, joista annetaan esimerkkejä tämän luvun julkaisuja koskevassa osiossa.

Yksityinen sektori oli Suomessa valmis edistämään amerikkalaisen kulttuuripropagandan levittämistä maassa, sillä kauppasuhteet lännen suurvallan kanssa olivat tärkeitä ja suhteet länteen koettiin tärkeäksi vastapainoksi idänsuhteille. Yhdysvaltain virallisen informaatioelimen United States Information Servicen ylläpitämä kirjasto Helsingissä sai tärkeän roolin tiedonlevittäjänä.¹¹¹³ Myös yliopistomaailmassa kanssakäyminen painottui länteen. Helsingin yliopisto solmi kontakteja lännen yliopistoihin: vuonna 1948 Englantiin (Oxford), Yhdysvaltoihin (Standford, Northampton), Ranskaan (Pariisi), Sveitsiin (Zürich, Lausanne, Basel) ja Saksaan (Münster, Braunschweig), vuonna 1950 myös Italiaan ja Tšekkoslovakiaan. Ylioppilaskokous etenkään Englantiin, Amerikkaan ja Saksaan vaikutti siihen, että nuorisot sitoutui läntisten demokratioiden aatemaailmaan.¹¹¹⁴

Vaikka vuosikymmenen vaihdos ennakoiti parempia taloudellisia aikoja ja valvontakomissiokin oli maasta poistunut Pariisin rauhansopimuksen myötä vuonna 1947, mistään erityisestä henkisestä avautumisesta tai vapaudesta ei vielä ollut kysymys. Kylmän sodan ajan kulttuurinen kansainvälistyminen edistyi tapahtuma tapahtumalta. Se edistyi myös näkökulman muutoksella. Suomi oli lähes yksipuolisesti toiminut kulttuurin vastaanottoajan roolissa, mutta nyt 1940-luvun lopulla haluttiin jo panostaa kulttuuripropagandan ja -diplomatian vientiin. Virkamiehet ja yhdistysten aktiivit halusivat enenevästi viedä suomalaista kulttuuria näytille ulkomaille. Tästä osoituksena on Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminta, jossa kulttuuriviennistä tuli tärkeä osa sen arkea.¹¹¹⁵

NEUVOSTOLIITTO JA SUOMI

Suhteita ja nuhteita ”venäläiseen tapaan”

Suomen valtion hallituskertomukseen kirjattiin vuonna 1948 generalissimus Stalinin Suoiteita Suomen ja Neuvostoliiton yhteisymmärryksessä etenevästä tulevaisuudesta. Stalin halusi YVA-sopimuksen avulla poistaa epäluottamusta ja luoda uuden pohjan maiden väliselle kanssakäymiselle.¹¹¹⁶ Luontevien ystävyys-suhteiden synnyttämiseen tarvittiin tapaamisia ja molemminpuolista tutustumista maiden väliseen kulttuuriin. Suomi esitti hyvin roolinsa sopimuksen toisena osapuolena. Ystävyysmaljoja juotiin, vaikka Suomen virallinen linja ajoi koko ajan kommunismin vastaista taistelua. Presidentti Paasikivi kävi henkistä taistelua heti 1948 vaalien jälkeen yhteisrintamassa sosiaalidemokraattien kanssa. Sosiaalidemokraatit ja keskusjärjestö SAK saivat 1950-luvun puoliväliin saakka

tukea työnsä Yhdysvaltojen tiedustelupalvelun CIA:n kautta. Amerikanmatkojen lisäksi sosiaalidemokraatit saivat käyttöönsä mm. painokoneen ja käteistä rahaa.¹¹¹⁷

Suomen lähetystöllä Moskovassa ei ollut helppoa viileiden ulkosuhteiden aikana. Se raportoi selvästi vähentyneestä kulttuurivuorovaikutuksesta salaisessa raportissaan maaliskuussa 1949. YYA-sopimuksen solmimisvuonna 1948 lähetystöllä ei paradoksaalisesti ollut minkäänlaisia suhteita Neuvostoliiton kulttuurilaitoksiin. Vain yksittäiset taiteilijat ja kirjailijat olivat olleet niiden kanssa yhteyksissä. Yksityiskeskusteluissa VOKSin kanssa oli tullut ilmi, että ”nykyisten poliittisten suhteiden vallitessa Suomen ja Neuvostoliiton välillä heillä ei ole erikoisempaa kiinnostusta Suomeen”, lähettiläs Cay Sundström kirjoitti.¹¹¹⁸ YYA-sopimus astui siis voimaan tilanteessa, jossa maiden välisissä suhteissa oli ulkoasiainministeriön viranomaisten kannalta runsaasti toivomisen varaa.

Vaikka YYA-sopimuksen synnyn aika oli varsinaista hermopelin aikaa, sopimuksesta tuli mediatapahtuma Neuvostoliitossa. Neuvostoliitto halusi käyttää YYA-sopimusta maansa julkisuudessa esimerkkinä onnistumisesta siitäkin huolimatta, että Suomi ei tuntunut kommunistien näkökulmasta kovin luotettavalta kumppanilta. Sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen Stalinin puhe asiaa hoitaneen valtuuskunnan päivällisillä julkaistiin Neuvostoliiton lehdissä näyttävästi. Asiaa pidettiin Neuvostoliitossa ”suurena ystävydentodistuksena Suomea kohtaan”, kuten Moskovan lähetystö salaisessa raportissaan totesi.¹¹¹⁹ Neuvostoliitto harjoitti omaa julkisuusdiplomatiaansa Suomen avulla. Suomella oli ollut Baltian ja itäisen Euroopan maihin verrattuna koko ajan erityisasema. YYA-sopimuksen myötä erityisasema sinetöitiin näyttävästi. Esimerkiksi Ruotsiin Neuvostoliitto avasi kulttuuriset suhteensa huomattavasti myöhemmin. Ne saatiin avattua vuonna 1955, mutta todellisia konkreettisia suhteita jarrutti mm. Unkarin kriisi aina vuoteen 1957.¹¹²⁰

YYA-sopimuksen hengessä retkikunnat matkustivat etupäässä Moskovasta Suomeen, mutta jonkin verran juna kuljetti vieraita myös toiseen suuntaan. Moskovan lähetystö oli puun ja kuoren välissä. VOKS kutsui retkikuntia ohi lähetystön, mutta edellytti kuitenkin täydellistä raportointia ja tukea, rahallistakin. Moskovan lähetystö kuittasi asian ”venäläiseksi tavaksi” kulttuurisuhteita koskevassa raportissaan. Esimerkiksi suomalainen sanomalehtiretkikunta oli vierailut maassa 1948 suoraan VOKSin kutsusta, kokonaan ohi lähetystön.¹¹²¹ Suomalaiset eivät käytännössä voineet tehdä maakuvan viestintää virallisessa diplomaattisessa kontekstissa, koska ulkoasiainministeriö ja lähetystö eivät olleet osallisena. Lähestystöltä kuitenkin edellytettiin tietoa vieraista, joten ihan epävirallinenkaan vierailu ei ollut.

Poliitikkojen ja diplomaattien matkat selostettiin ohjelman kellonaikoja ja hotellitietoja myöten. Vuonna 1948 ulkoasiainministeriöstä tiedotettiin, kuinka ministeri Uuno Takki saapui Moskovaan osallistuakseen Suomen teollisuusnäyttelyn avajaisiin.¹¹²² Näyttely olikin merkittävä yksittäinen Suomea esittelevä tapahtuma Neuvostoliitossa, sillä Gorkin puiston alueella kävi peräti 150 000 vierailijaa. Näiden avajaisten ympärillä käytiin korkea-arvoisten poliitikkojen kesken päivälliskeskusteluja ja harjoitettiin muuta protokollan mukaista suhdetoimintaa.¹¹²³ Suomalaisten teollisuustuotteiden näyttely Moskovassa oli vastavuoroisuusnäyttely. Tämä tapahtuma kirjattiin hallituskertomukseenkin.¹¹²⁴ Siinä kuitenkin todettiin, että ”kaupallisia ja kulttuurisia” suhteita oli solmittu myös Englannin, Ranskan, Norjan, Ruotsin ja Belgian kanssa. Ison-Britannian kanssa solmittiin kauppasopimus, Belgian ja Norjan kauppasopimusta täydennettiin, Ranskan kanssa pidennettiin sopimusta ja Ruotsin ja Tanskan kanssa solmittiin tavaravaihtosopimus.¹¹²⁵ Kaupalliset näyttelyt kuuluivat kauppa- ja teollisuusministeriön

Idänkauppa ja kulttuurisuhteet Neuvostoliiton kanssa olivat tärkeitä Suomelle. Vuonna 1949 VOKSin kutsusta Moskovaan matkanneessa kulttuurivaltuuskunnassa taiteilijakuntaa lääkintöneuvosten ja piirisihteereiden rinnalla edustivat taiteilija Lilly Kajanus-Blenner (viides vasemmalta) elokuvaohjaaja Valentin Vaala (seitsemäs vasemmalta) vierellään Taideakatemian rehtori Aarre Heinonen. Kuvan keskellä SN-Seuran päätoimittaja Kaisu-Mirjami Rydberg. Kuva: Kansan Arkisto.

rahoituksen alle, kun kulttuurinäyttelyitä rahoitti enimmäkseen opetusministeriö.¹¹²⁶

Suomi toimi poliittisena erikoistapauksena Neuvostoliitolle, joka Suomen-politiikkansa avulla ainakin jossakin määrin kiilotti omaa kuvaansa. Neuvostoliiton taiteilijoille matka pulajasta toipuvaan naapuriin saattoi olla yhtä lailla henkireikä kuin suomalaisille pääsy Yhdysvaltoihin. Ulkoasiainministeriö raportoi Suomen Tietotoimistolle menneissä tiedotteissa venäläislehtien provokatiivista kirjoittelua usein, mutta neutraalisti ja kantaa ottamatta. Uutiset *Izvestijassa* tai *Pravdassa* kevättalvella 1948 siteerattiin laajasti. Erään siteerauksen lopussa todettiin, että ”*Pravdassa* ... Zhukev kirjoittaa, että Suomen lehdistö, varsinkin *Sosiaalidemokraatti*, *Karjala* ja *Uusi Suomi*, on ryhtynyt palvelemaan ulkomaista taantumusta julkaisemalla kommentteja, muka objektiivisesti, angloamerikkalaisten monopolien villoista Neuvostoliitto-vastaisista hourailuista”.¹¹²⁷

Kesällä 1948 Neuvostoliitto aloitti tiedotusvälineissään Suomen hallitusta ja maan harjoittamaa politiikkaa koskevan jyrkän arvostelun, jonka vertaista ei ollut koettu vuoden 1944 jälkeen. Tätä kylmää sotaa ruokittiin kuitenkin paljolti Suomesta käsin, sillä neuvostolehdistö useimmiten vain toisti Suomen kommunistien esittämiä syytöksiä Fagerholmin hallitusta ja sen politiikkaa kohtaan.¹¹²⁸ Vuosina 1948–49 Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa vallinnut ”hallakausi” näkyi etupäässä lehdistä. Joulu-

kuussa 1948 solmittiin normaaliin tapaan seuraavaa vuotta koskeva kaupallinen sopimus. Kommunistilehdet ja Moskovan radio esittivät epäilyjä tai väitteitä, kuten että rauhansopimuksen nojalla lakkautetut suojeluskunnat olisivat aloittaneet uudelleen toimintaansa Suomessa järjestämällä säännöllisiä ampumarjoituksia.¹¹²⁹ Huhuilla ja väärillä tiedoilla oli vaikutuksensa diplomaattisiin suhteisiin.

Neuvostoliitto jätti Suomelle kaksi kulttuurielämään liittyvää noottia vuonna 1948. Ne liittyivät kiristyneisiin poliittisiin suhteisiin sekä teatterilaitoksen sisäisiin uudistuksiin maassa.¹¹³⁰ Oikeistomieliseksi mielletyn Suomen Kansallisteatterin hallitus vastusti teatterin valtiollistamisajatuksia. *Vapaa Sana* ivasi Kansallisteatterin näkemyksiä vanhoillisiksi ja kulttuurin kehityksen jarruiksi.¹¹³¹ Joulukuussa 1948 Eino Kaliman ohjaaman Jean-Paul Sartren *Likaisten käsien* koettiin vasemmistopiireissä halventavan kommunistista puoluetta.¹¹³² *Työkansan Sanomat* näki näytelmässä yhtäläisyyksiä politiikkaan. Näytelmän päähahmon kuolema rinnastettiin arvosteluissa Stalinin kuolemaan. Näyttelijä Aku Korhosen hahmo muistutti Stalinia. Näytelmästä tuli hyvin suosittu Korhosen taitavan tulkinnan avulla. Kansanedustajat kävivät näytelmää katsomassa. Joulukuussa 1948 suosio sai yllättävän käänteeseen, kun ulkoministeri Carl Enckell sai Neuvostoliiton Helsingissä olleelta asiamieheltä nootin, jossa ilmaistiin huolestuminen Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden huonontumisesta vihamielisen propagandan takia. Toinen nootti kohdistui Punaisen teatterin *Jääkärien morsiamen* sisältöön. Noottien taustalla vaikutti lisäksi eräs selkkaus sirkuksessa vierailleiden venäläisten viemisestä poliisilaitokselle.¹¹³³

Mielenkiintoista on se, että Kalima, joka oli tehnyt valinnan Sartren ottamisesta ja ohjasi näytelmän, valittiin tästä huolimatta Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Teatterijaoston puheenjohtajaksi 1949, ja hän toimi keskusjohtokunnan jäsenenä vuoteen 1967. Kyseessä saattoi olla jonkinlainen hyvitys nootista ja sen aikaansaannoksista.¹¹³⁴ Noottia voisi tulkitta myös siten, että taidetta käytettiin vain symbolisena välineenä, jolla osoitettiin maiden välinen poliittisten suhteiden kiristyminen kylmän sodan alkumetreillä. Myös Suomessa vellonut kirjoittelu teatterin tilasta vaikutti taustalla. Kaliman nimitys neuvostokulttuurin edistämiselimeen kuvasti konsensusshenkeä, johon miltei koko Suomi osallistui. Neuvostoliittoa ei saanut hermostuttaa. Kuuluminen yhteistyötä edistävään seuraan saattoi olla aikalaiselle suojakilpi vasemmistosta tulevia iskuja vastaan. Se saattoi näyttäytyä jopa edistyksekkyytenä. Rakennettiin siltoja vaikeasta poliittisesta tilanteesta huolimatta. Monelle modernismia puoltaneelle kulttuuritoimijalle lievä kallistuminen vasemmistolaisuuteen ei ollut ollenkaan vierasta, päinvastoin.¹¹³⁵

Moskovan lähetystö: turha tiedottaa

Suomen Moskovan-lähettiläänä toimi kansanedustaja, lääketieteen kandidaatti Cay Sundström, joka oli ollut vangittuna sodan aikana. Lähetystö oli pieni, mutta sillä oli jo vuonna 1949 oma lehdistösihteeri, Eino Pasuri. Tietoa lähetystön toiminnasta, joka koski kulttuuria tai tiedotustoimintaa raportoitiin niukasti, koska sitä ei käytännössä ollut. VOKS ja SN-Seura hoitivat suhteita ohi lähetystön. Jos Moskovan lähetystö oli raportoinut vuonna 1948 olemattomista kulttuuriyhteyksistään Neuvostoliiton kulttuurilaitoksiin, oli tilanne vuonna 1949 vielä huonompi. Lähetystö oli ollut vuorovaikutuksessa vain muutaman urheilu- ja kirjailijajärjestön kanssa. Eräs merkki entisestään supistuneesta toiminnasta olivat Suomen itsenäisyyspäiville osallistuminen. Ihmisiä oli saapunut vähemmän kuin vuonna 1948.¹¹³⁶

Lähetystö oli kuitenkin saanut tietoa vuoden 1949 vierailuista, koska Suomesta matkanneet taiteilijat raportoitiin nimeltä: Elvi Sinervo, Arvo Turtiainen, Oscar Parland, Leo Lindeberg, Aili Nordgren. Tohtori Lauri Saarnion johdolla oli niin ikään käynyt vierailulla 13-henkinen valtuuskunta, jossa oli mukana taiteilijoita. Yhtään suomalaisen kirjoittamaa kirjaa ei lähetystön tietojen mukaan ollut käännetty venäjäksi vuoden 1949 aikana. Lähetystö tosin sanoi, että kirjoja käännetään Karjalais-Suomalaisen Sosialistisen Neuvostotasavallan toimesta, mutta niitä ei toimiteta edes pyynnöstä Moskovan lähetystöön. Kireitä suhteita valtioiden välillä kuvasi myös se, ettei lähetystöä kutsuttu Karjalais-Suomalaisessa Sosialistisessa Neuvostotasavallassa pidettyihin *Kalevalan* 100-vuotisjuhliin. Näissä juhlissa *Kalevala* oli julistettu Neuvosto-Karjalan eepokseksi.¹¹³⁷

Vuonna 1950 kulttuuritoimintaa koskeva Moskovan lähetystön raportti pystyi kertomaan käänteestä myönteiseen suuntaan. Valtuuskuntia vieraili molemmissa maissa. SN-Seuran kulttuurivaltuuskunta oli vierailut maassa kansanedustaja Paavo Lankisen johdolla. Vuoden lopulla itsenäisyyspäivän vastaanottoa seuraamaan matkusti Hella Wuolijoki. Tästä huolimatta lähetystön suora kosketus kulttuuripiireihin oli supistunut entisestään ja käsitti enää vain seurustelun VOKSin tilaisuuksissa. Neuvostoliiton tiedeakatemia oli julkaissut Suomea koskevaa tietoa, mutta kyseessä oli karjalais-suomalaisuutta vahvistava propaganda.¹¹³⁸

Lähetystön oma tiedotustoiminta oli pientä. Vuonna 1948 jaettiin Moskovan lähetystössä Suomea koskevia seuraavia julkaisuja lehdistölle ja yleisölle: *Finland Year Book 1947*, *Finland – a Democracy of the North*, *Finland – Some Aspects of Economic Life*, *The Finnish Woman*. Jakelun määrät olivat enimmilläänkin parikymmentä per julkaisu. Helsinkiin tulevien olympialaisten takia jaettujen julkaisujen määrä kuitenkin nousi reippaasti sitä mukaa kun tapahtuma ajallisesti lähenei. Julkaisujen jako ylsi vuosikymmenen alussa jo useisiin satoihin sisältäen venäjänkielisten lehtien artikkeleita, olympialehtiä ja matkailumainoslehtiä. Jaetun materiaalin joukossa oli myös kirjoja ja muita kulttuuriin liittyviä julkaisuja, kuten Eino Roihan *The Symphonies of Sibelius*, Ornamon vuosikirja 1949 ja Okkosen *Les Beaux-Arts en Finlande* (1949). Eniten vuosina 1951–52 jaettuja julkaisuja olivat kuitenkin *The Finnish Trade Review* ja sen kieliversio *Finskij Torgovj Zurnal*.¹¹³⁹

Erään maiden välistä diplomatiaa kiristävän jupakan aiheutti ulkoasiainministeriö itse. Näyttelyiden yhteydessä jaossa ollut Suomea koskeva yleisesite tehtiin naamiointipoliittikka harrastaen. Venäjänkielisessä versiossa korostettiin Neuvostoliiton suhdetoiminnalle myönteisiä seikkoja: YYA-sopimuksen tärkeyttä, sotakorvausten myönnytyksiä sekä sitä, että Neuvostoliitto tunnusti ensimmäisenä Suomen itsenäisyyden. Kansikuvaa ja taittoa myöten identtisisessä englanninkielisessä kieliversiossa nämä kohdat oli editoitu kokonaan pois. Kun Neuvostoliiton johto huomasi asian, maan päivälehdet saivat runsaasti aihetta epäillä Suomen rehellisyyttä, ja Suomen ulkoasiainministeriötä moitittiin laajasti.¹¹⁴⁰

Suomalaiset poliitikot ja Moskovan lähetystön virkamiehet tutkivat, voisiko kohdenneulla tiedotustoiminnalla poistaa diplomatian esteitä ja epäluuloja. Salaisessa muistiossaan alkuvuodesta 1949 tiedotustoiminnan tehostamista varten koottu asiantuntijaryhmä tuli kokouksessaan kuitenkin siihen johtopäätökseen, että Moskovan lähetystöstä jaettava Suomessa toimitettu oma tiedotusbulletiini olisi aivan turhaa työtä, sillä ”nämä instanssit itse hankkivat ja oman harkintansa mukaan käsittelevät Suomea koskevan aineistonsa.”¹¹⁴¹

Moskovan lähetystö ei pystynyt toimimaan, kuten muiden maiden lähetystöt. Kun sitä pyydettiin laatimaan tiedotustoiminnastaan erillinen kertomus, joita muut lähetystöt olivat jo tehneet vuosia, lähetystö ilmoitti vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1955

ulkoasiainministeriölle, että "...suurlähetystöllä ei ole mitään esityksiä tehtävänä tiedotustoiminnan tehostamiseksi eikä se liioin katso, että sen harjoittamaa kovin rajoitettua tiedotustoimintaa voitaisiin käsitellä vuosikertomuksen puitteissa." Kaikki yhteydenpito maan laitoksiin ja yksityisiin ihmisiin tapahtui nimittäin "Neuvostoliiton ulkoministeriön välityksellä".¹¹⁴² Kulttuurisia ja muita suhteita Neuvostoliittoon ylläpidettiin, koska YYA-sopimus ja Paasikiven reaalipoliittikka niin edellyttivät. Vaikka Neuvostoliiton kulttuuri oli ollut Suomessa esillä näyttävästi heti vuodesta 1945 alkaen, venäjä ei kiinnostanut esimerkiksi suomalaisia opiskelijoita kielenä 1940-luvun lopulla. Neuvostoliittoon oli vaikea päästä, kommunismin pelko varjosti ja kaikenlaisia suhteita rasitti poliittinen leima.¹¹⁴³

Taidenäyttelyvaihtoa oli enemmän läntisten valtioiden kuin Neuvostoliiton kanssa. Kulttuurisuhteita pohtinut komiteakin tuli vuonna 1949 siihen johtopäätökseen, että kulttuurisuhteita Neuvostoliiton kanssa oli harjoitettu enimmäkseen kirjeenvaihdon avulla Suomi-Neuvostoliitto-Seuran ja VOKSin välillä. Mietinnössä painottui viranomaisten hoitama suhdetoiminta.¹¹⁴⁴ VOKSin erityisen runsaan Suomeen kohdistuvan kulttuuripropagandan ja kylmän sodan ulkopoliittikan valossa kulttuurisuhteista Neuvostoliittoon olisi voitu kirjoittaa komiteamietinnössä toisinkin. Se oli ollut erityisen runsasta vuosina 1945–47. YYA-sopimuksen myötä kulttuurisuhteet lisäksi virallistettiin osaksi maiden välisiä suhteita vuonna 1948. Se, että kulttuurivuoro-

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran tapahtumissa eri puolilla maata kävi tuhansia ellei kymmeniä tuhansia suomalaisia. Kuva Messuhallista Helsingistä vuonna 1951. Kyseessä oli Lokakuun vallankumouksen 34-vuotisjuhla. Kuva: Yrjö Lintunen, Kansan Arkisto.

vaikutus Neuvostoliiton kanssa kuitattiin valtioneuvoston asettaman komiteamietinnön tuloksissa pieneen rooliin, kertoo poliittisten suhteiden arkaluonteisuudesta sekä siitä, että kulttuurisuhteet Neuvostoliittoon olivat raportin laatijoille välttämätön, joskaan ei mieluinen yhtälö. Ei haluttu korostaa asiaa, jota ei haluttu edistää. Ei haluttu kirjoittaa asiasta, josta ei haluttu käytävän julkista keskustelua. Julkista keskustelua kuitenkin syntyi. Ja kaikki kotimaassa neuvostosuhteisiin liittyvä keskustelu tuli tarkasti raportoitua Neuvostoliittoon ja Yhdysvaltoihin maassa olevan diplomaattisen henkilökunnan avulla.

KULTTUURISUHTEET KOMITEAMIENTINNÖN JA HALLITUSKERTOMUSTEN VALOSSA

Valtioneuvosto asetti lokakuussa 1948 komitean tutkimaan Suomen ulkomaisia kulttuurisuhteita. Komitean perustamisen taustalla vaikutti valtion pyrkimys saada enemmän irti kulttuurista diplomatian välineenä aikana, jolloin yhteyksiä koetettiin avata muuallekin kuin Neuvostoliittoon. Kulttuuri koettiin valtioneuvoston tärkeäksi maakuvan kannalta. Valtiovalta oli 1950-luvulla kiinnostuneempi kansainvälisistä kulttuurisuhteista kuin taide-elämän olojen parantamisesta kotimaan sisällä. Opetusministeriö tuki suomalaistaiteen näyttelyitä Euroopassa sekä Suomalaisen Oopperan, Kansallisteatterin ja orkestereiden matkoja ulkomaille.¹¹⁴⁵

Komitealta odotettiin selvitystyön lisäksi ehdotuksia niistä toimenpiteistä, joihin olisi ryhdyttävä ”henkisen vuorovaikutuksen ja käytännöllisen tieteellisen ja taiteellisen yhteistoiminnan edistämiseksi muiden maiden kanssa”. Kyseessä oli siis nykyterminologialla kulttuuridiplomatian keinojen selvitys ja uusien keinojen resursoiminen. Komitean jäseniä olivat professori Erik Lönnroth puheenjohtajana, hallitusneuvos Lauri Castrén, senaattori Leo Ehrnrooth, toimittaja Yrjö Kaarne, kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi, professori Heikki Waris sekä lähetystöneuvos Heikki Brotherus, joka toimi komitean sihteerinä. Komitea käytti eri alojen asiantuntijoita työssään. Raportti ilmestyi vuonna 1949. Komitea rajasi pois kulttuurisen toiminnan selvityksestä sellaisen toiminnan, jonka ”varsinaisena tarkoituksena on Suomen mainostaminen ulkomailla”.¹¹⁴⁶

Komitea lähetti kyselyn niille viranomaisille, jotka hoitivat käytännön työtä kansainvälisten kulttuurisuhteiden alueella. Yksi lähtökohta komitean tuloksien raportoinnissa oli sen tunnustaminen, ettei kyselyllä, joka oli komitean tuloksia varten tehty, saatu aikaan kokonaiskuvaa siitä, mitkä organisaatiot harjoittivat kulttuurista kanssakäymistä ulkomaiden kanssa. Tällä komitea tarkoitti esimerkiksi valtion tiedotustoimintaa, joka antoi toisaalta ”edellytykset” kulttuurille ylipäänsä, mutta jota ei komiteatyöskentelyssä huomioitu. On mielenkiintoista, että nämä kaksi asiaa erotettiin toisistaan samaan aikaan, kun lähtökohta totesi niiden riippuvuuden toisistaan. Erottaminen saattoi johtua kovasta kritiikistä, jota sekä valtion tiedotusorganisaation toiminnan luonnetta että sen tekijöitä kohtaan oli esiintynyt heti sodan jälkeen julkisuudessa.

Kulttuurinen toiminta ymmärrettiin kyselyn kohteissa pääasiassa opiskelijavaihtona sekä osallistumisena erilaisiin kansainvälisiin kongresseihin. Joko kyselyitä ei lähetetty tai kyselyyn ei vastattu keskeisissä taideorganisaatioissa Suomen Arkkitehtiliittoa lukuun ottamatta. Ulkomaisia kulttuurisuhteita ylläpitäviä seuroja mainittiin. Tärkeimmät kansainväliset seurukset raportin mukaan olivat Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Pohjola-Norden, Suomalais-Amerikkalainen yhdistys, Finnish-British Society ja France-Finland.¹¹⁴⁷ Komi-

tean sihteerinä toiminut Heikki Brotherus muisteli myöhemmin, millaisissa tunnelmissa työtä tehtiin. ”Lähetimme opetusministeriön antaman luettelon mukaisesti kyselylomakkeen kaikille asianomaisille. Tulos oli täysin kielteinen. Alalla valtasi totaalinen tyhjyys. Sen räikeämpää ja murheellisempaa todistusta Suomen eristetyistä asemasta Euroopassa ja maailmalla en ole koskaan nähnyt. Turha sanoa, että ehdottamaamme korkeaa (kulttuurisuhteiden hoitajan) virkaa ei perustettu. Puheet Suomi-instituutista lakkasivat vähitellen. Tilanne jäi entiselleen, mutta ei kestänyt kauan, ennen kuin ulkomaisia suhteita alkoi syntyä, aivan kuin itsestään. Se tapahtui sitä mukaa kuin matkustaminen edistyi.”¹¹⁴⁸

Raportissa listattiin stipendiaattien määriä ja vertailtiin yhdistysten rahoitusta varsin yleisellä tasolla. Kehitystä sodan jälkeen ei juuri ollut tapahtunut, koska rahanarvo oli pienentynyt ja määrärahojen kasvu ei ollut suhteessa yleiseen kehitykseen. Raportissa käsiteltiin vertailulukuja Suomen tiedeakatemian toimialueelta. Esimerkiksi Ilmatieteellinen Keskuslaitos, Suomen lääkäriseura ja Geodeettinen Laitos olivat vertailun kohteena. Kohdelaitokset olivat vähintäänkin erikoisia, koska kyseessä oli kulttuuri. Suomen Arkkitehtiliiton kurjistunutta tilannetta kuvailtiin sillä, että matkoja tehtiin ennen sotaa omin varoin, nyt ei enää ollut sodan jälkeen edes siihen varaa, joten ulkomaisia suhteita oli entistä vähemmän. Komitean mukaan yhdistysten tilanne kertoi siitä, että kulttuurinen toiminta ei vastannut edes vähimmäistavoitetta. Tilanne oli johtanut siihen, että opinto- ja julkaisumahdollisuuksia ei juuri ollut.¹¹⁴⁹ Kulttuurista vuorovaikutusta kuvailtiin kaikkienensa enemmän tieteen kuin taiteen esimerkeillä.

Komitean jäsenet tutkivat ulkomaisia malleja kulttuurisuhteiden hoitamiseksi. Ruotsissa Svenska Institutet (1945) teki työtä maakuvan viestinnän eteen. Norjaan suunniteltiin vastaavaa. Tanskassa kulttuurinäyttelyt kuuluivat opetusministeriölle. Tanskan sanomalehtiavustajat lähetystöissä hoitivat kulttuuriin liittyviä suhteita.¹¹⁵⁰ Ruotsissa ryhdyttiin varhain tekemään maakuvan vastaanottoon liittyviä tutkimuksia.¹¹⁵¹ Skandinavian maiden mallit saattoivat edistää kansainvälisten kulttuuriasioiden sijoittamista opetusministeriön tontille Suomessa. Taidenäyttelyvaihtoa, joka aiemmin esiintyi myös ulkoasiainministeriön tontilla, alettiin vuosikymmenen vaihteessa kirjata opetusministeriölle. Sille kirjattiin esimerkiksi suomalaisen taiteen kiertonäyttely Ruotsissa, Magnus Enckellin taidenäyttely Tukholmassa ja Oslolla ja Gallen-Kallelan näyttely Islannissa.¹¹⁵² Suuri pohjoismaisen taiteen näyttely Helsingissä, jonka Suomen taideakatemia osaltaan järjesti ja jota opetusministeriö rahoitti, oli 1949 valtiopäiväkertomuksen mukaan vuoden tärkeimpiä tapahtumia opetusministeriön toimialueella.¹¹⁵³

Varsinainen konkreettinen kulttuuriyhteistyö jäi kuitenkin alan laitosten ja elinten hoidettavaksi, kun mietinnön aikaansaama välitön edistys kohdistui pääosin ulkoasiainministeriön sanomalehtiasiaihin toimistoon. Todellista edistystä kulttuurisuhteissa saatiin aikaiseksi vasta 1950-luvun lopulla, kun yhteistyöstä ja koordinaatiosta vastasi Suomen ulkomaantiedotuksen lautakunta ja sitä laajempi elin: Suomen ulkomaantiedotuksen neuvottelukunta. 1960-luvulla ulkomaantiedotustoiminnan ja kansainvälisten kulttuurisuhteiden tehtävät erosivat toisistaan ja jälkimmäiset siirrettiin opetusministeriöön, johon perustettiin kansainvälisten asioiden toimisto.¹¹⁵⁴ Pohjoismaiset yhteydet olivat Suomelle tärkeitä jo 1940–50-lukujen vaihteessa. Näiden suhteiden virallistamiseksi perustettiin vuonna 1953 Pohjoismaiden neuvosto, jonka jäseneksi Suomi liittyi vuonna 1955.¹¹⁵⁵

Kulttuurisen vuorovaikutuksen lisäämistä tutkiva komitea päättyi vuonna 1949 ehdottamaan määrärahojen kasvattamista ja erilaisia verohelpotuksia taiteelle. Rahatoive oli 4,5 miljoonaa markkaa, jossa suurin yksittäinen menoerä koski Pariisin taiteilija-asuntoja.¹¹⁵⁶

Tärkeä ratkaisua vaativa kysymys koski vuonna 1945 perustettua Unescoa, johon Suomi ei ollut liittynyt, koska suhteet Neuvostoliittoon eivät sitä tukeneet. Myös kalliit jäsenmaksut mietityttivät. Komitean jäsenet päätyivät ehdottamaan liittymistä, sillä muut Skandinavian maat kuuluivat Unescoon kuten muutkin sellaiset maat, joiden kanssa Suomi muutenkin teki yhteistyötä. Vaikka Unesco ei komitean työhön osallistuneiden mielestä ollut vielä ”täydellinen maailmanjärjestö”, koska Neuvostoliitto ei ollut jäsenenä, siihen liittyminen oli tärkeää Suomelle.¹¹⁵⁷ Suomi liittyi Unescoon 1956.

Raportti aiheutti julkista keskustelua ja vaikutti asenteisiin. Tarve kulttuurin edistämiseksi osana kansainvälistä tiedotusta ja suhdetoimintaa tunnustettiin. Varsinaisia edistysaskelia tehtiin kuitenkin vasta vuosikymmenten jälkeen. Toivottuja kulttuurivirkamiehiä ei lähetystöihin saatu, mutta sanomalehtiavustajien virat perustettiin seuraavana vuonna Lontooseen, Pariisiin ja Washingtoniin. Sanomalehtiavustajien toimenkuvaan kuuluivat kulttuuriset asiat. Moskovan lähetystö oli saanut viran jo aiemmin.¹¹⁵⁸ Vuoden 1949 mietinnön esiin nostaman keskustelun seurauksena kulttuuri pääsi mukaan Suomen hallituksen vuosikertomuksiin. Kulttuurin asema maakuvan viestinnässä huomioitiin. Vuonna 1950 kirjattiin hallituksen kertomukseen tietoa uusista esitteistä, julkaisuista ja elokuvista, joita oli annettu lähetystöjen käyttöön. Kertomukseen kirjattiin myös osallistumiset taidenäyttelyiden tukemiseen. Myös vilkastuneeseen lehtimiesvaihtoon ja sen tärkeyteen kiinnitettiin hallitustasolla huomiota.¹¹⁵⁹

Maakuvan rakentaminen alkoi näkyä lähetystöjen raportoinnissa. Niihin ilmestyivät vakio-otsikot Suomen tunnetuksi tekemisestä ja tiedotustoiminnasta. Koska kyseiset otsikot ilmestyivät monen lähetystön raportointiin, saattoi kyseessä olla ulkoasiainministeriön sanomalehtiosaston ohjeistus lähetystöille. Kenties motiivina maakuvan viestinnän tehostamiselle olivat tulevat olympialaiset. Maailmalle piti saada Suomesta pehmeitä ja myönteisiä uutisia. Taide ja kulttuuri tarjosivat sopivia ja neutraaleita aiheita maan julkisuusdiplomatiaan. Kylmän sodan ilmapiirissä taide ja kulttuuri olivat asioita, joiden avulla pystyttiin osoittamaan erillisyyttä ja itsenäisyyttä.

L. A. Puntila otti kantaa tuoreeseen mietintöön heinäkuussa 1949. Puheeksi kirjoitetussa tekstissä hän ilmoitti, että ”itsenäisyysajan alusta on (ulkomaisten kulttuurisuhteiden alueella) tapahtunut taantumista.”¹¹⁶⁰ Puntilan mukaan ensimmäiset lähettiläät maailmalla olivat olleet tiedemiehiä ja parhaat ”varsinaisia kulttuurilähettiläitä”, joille kulttuurinen yhteistyö oli ollut luontevaa. Mutta tilanne oli muuttunut. Ammattidiplomaateilla ei ollut mahdollisuutta tehdä kulttuuriyhteistyötä samalla tavalla, ja siksi tarvittiin kulttuuriyhteistyötä tekeviä virkamiehiä, attaseoita, lähetystöihin. Puntilan mukaan määrää piti sitten heti kasvattaa muihinkin maihin, kun ne oli saatu komitean ehdotuksen mukaisesti Moskovaan, Washingtoniin, Pariisiin ja Lontooseen.¹¹⁶¹

Puntilan puhe ”ammattidiplomaateista” julkaistiin *Uudessa Suomessa*, ja kommunistien *Vapaa Sana* otti asiaan heti eriävän kannan. Sen mukaan keskustelun tarkoituksena oli putsata lähetystöt vasemmistolaisista lähetystövirkamiehistä ja miehittää uudelleen oikeistomielisillä ammattilaisilla, jotka eivät olleet lehden mukaan ammattilaisia sen enempää kuin Johan Helo ja muut vasemmiston rivien lähettiläät. Puntilaa, joka keskustelun syytytti, tituleerattiin hyökkäävästi artikkelissa ”Saksan-suunnistajaksi” ja ”sodanajan pääsensoriksi”.¹¹⁶²

Komitean mietinnön ilmestymisen jälkeen tiedotustoimintaa koskeva terminologia hallitustason raportoinnissa muuttui, vaikka työn sisältö pysyi samana. Vuonna 1949 ”tiedotustoiminta” otsikkotasolla jäi hallituskertomuksesta kokonaan pois, mutta tilalle tuli ”Suomen tunnetuksi tekeminen ulkomailla”. Termi oli hyvin neutraali ja väljä. Hallitusker-

tomuksessa huomautettiin, että ”tunnetuksi tekemistä” oli jatkettu edellisvuosien tapaan, mutta nyt oli ilmestynyt tätä työtä varten matkailuelokuva *Suomi kutsuu*. (Valmistuneet uudet elokuvat eivät olleet tämännimisiä). Hallituskertomus myös totesi, että muutamia julkaisuja oli laadittu lähetystöjen tarpeisiin. *Suomen kansan vanhat runot* -niminen teos oli lahjoitettu Moskovan, Pariisin, Lontoon ja New Yorkin kansalliskirjastoille. Toimittajia Sveitsistä, Englannista ja Yhdysvalloista oli vierailut Suomessa.¹¹⁶³ Muinaisrunojen teoksen nostaminen kaiken kulttuurisen toiminnan keskiöön kieli varovaisesta tiedotuspolitiikasta. Sellaisella esimerkillä ei varmasti ärsytetty ketään osapuolta.

Kulttuurilla oli oma asemansa valtion virallisessa dokumentoinnissa vuosikymmenen vaihteessa. Yksityiskohtainen kulttuuristen tapahtumien ja tuotteiden luetteleminen paljasti panostuksen pienuuden. Suomen valtion huomioimat kulttuuritapahtumat, joilla koko maata koko vuoden ajan maailmalla profiloitiin, oli laskettavissa kahden käden sormilla. Vuonna 1952 merkittävimmäksi tapahtumaksi ulkoasiainministeriön ja opetusministeriön toimialueella nousivat olympialaiset Helsingissä. Ulkoasiainministeriön toimialueella Ruotsin kuningasparin vierailu maassa sekä sotakorvaussuoritusten loppuminen Neuvostoliitolle olivat merkkitapahtumia. Suomalaistaiteen kiertonäyttely USA:ssa sekä Kanadassa tuli huomioduksi opetusministeriön hallituskertomuksessa. Suomalainen Ooppera oli vierailut Oslossa ja saanut siellä kiitettävät arviot.¹¹⁶⁴

SUOMI-INSTITUUTTI JA TIEDOTTAJAT

Maakuvan viestintä huolestutti yksityisiä piirejä. Vuonna 1949 Tiedotusmiehet ry teki eduskunta-aloitteen Suomi-instituutin perustamisesta. Asiaa avattiin poliitikoille ja lehdistön edustajille useaan otteeseen. Mallia keskitetystä mutta valtion holhouksesta silti irrallisesta tiedotus- ja kulttuurisuhteiden hoitamisesta haettiin Ruotsista ja muualta Skandinaviasta.¹¹⁶⁵ Tiedotusmiehet pitivät yhteyksiä Ruotsin maakuvan viestintää toteutavaan Svenska Institutetiin.¹¹⁶⁶ Kysymys Suomi-tiedottamisen sekä sitä ajavan instituutin valtiojohtoisuudesta aiheutti eriäviä tulkintoja ulkoasiainministeriössä ja poliitikkojen parissa, jopa Tiedotusmiehet ry:n sisällä. Liiton jäsenet pysyivät kuitenkin yksimielisinä Suomi-instituutin idealle.¹¹⁶⁷ Suomi-instituutti ja maakuva olivat myös Suomen ensimmäisten Tiedotuspäivien teemana vuonna 1949. Valtion tiedotustoiminnan organisoimistavoitteet saattoivat osittain johtua eräänlaisesta nuoren ammattikunnan reviiritistelusta vuoden 1952 olympialaisten alla.¹¹⁶⁸ Suomi-instituutin taustalla vaikutti myös huoli maakuvan viestinnän yhtäkkisestä supistumisesta sota-aikaan verrattuna.

Valtiollisen tiedotustoiminnan uudelleenorganisointi ja keskittäminen nousivat hallitustason kysymykseksi vuonna 1951. Asiaa koskevien uutisleikkeiden perusteella voi päätellä, että tiedottamiseen suhtauduttiin vakavasti ja intohimoisesti Suomessa. Samaan aikaan tiedotustoimintaan ryhdyttiin satsaamaan: tiedotussihteerin virkoja saatiin eri ministeriön alaisiin yksiköihin ja muutamia keskeisiä lähetystöjä, kuten jo mainittu, vahvistettiin kulttuurikomitean mietinnön seurauksena uusilla sanomalehtivustajien viroilla. Koska tiedottaminen oli suurten päivälehtien otsikoissa, alkoi myös tiedotusmiehen ammatinkuva tulla tutuksi suurelle yleisölle. Tiedotusmiestä kutsuttiin Suomessa kuitenkin usein edelleen tiedotusupseeriksi, ja tiedottajan kuviteltiin olevan valtion palveluksessa. Ammattikunta oli suppea, kuten ammattijärjestökin. Naisia oli liitossa vain muutama. Taiteilijoita ei yhdistyksen jäsenten joukossa ollut. Lehtimiehiä oli yllättävän paljon.¹¹⁶⁹

1940-luvun lopulla lisääntynt lentoliikenne vauhditti Suomen kansainvälistymistä. Myös tiedotusmiehet tekivät matkoja Eurooppaan. He ajoivat Suomi-instituuttia ja parempaa Suomi-kuvaa. Kuva: ProCom.

Myös sota-ajan valtion tiedotusorganisaatioiden vaikuttajia oli mukana tiedottajien yhdistyksessä. Lasse Leander, eversti ja propagandisti 1930-luvulla, toimi nyt Liikesivistysrahaston toimitusjohtajana ja liittyi mukaan Tiedotusmiehiin vuonna 1950. Ulkoasiainministeriön sanomalehtiosaston päällikkö Heikki Brotherus ja lähetystöneuvos Heikki Leppo osallistuivat hekin kokouksiin ja pohtivat ulkomaantiedottamista tiedotusmiesten kanssa.¹¹⁷⁰ Vuonna 1951 ministeri Johannes Virolainen perusti valtion tiedotustoimikunnan. Tasavallan presidentin oli pitänyt toimikunnan perustamista ajankohtaisena. Toimikunta ja tiedotusmiehet pohtivat valtioneuvoston tiedottamisen keskusjohtoisuutta. Leander esimerkiksi vastusti valtiojohtoisuutta ja peräänkuulutti yrittämistä tosissaan. Muuten vaarana on tiedotustoiminnan jääminen ”nuorisoseura-asteelle”.¹¹⁷¹

Tiedotusmiesten ajama Suomi-instituutti-hanke tyrmättiin lehtien palstoilla huonosti valmisteltuna ja kalliina. Vaikka yhdistys teki yhteistyötä ulkoasiainministeriön kanssa, valtiollisen tiedotustoiminnan organisointisuunnittelun ei katsottu kenties kuitenkaan kuuluvan alan järjestölle. Yleinen kritiikkikin tiedotustoimintaa kohtaan oli vielä muistissa. Suomi-instituuttia ei Suomeen saatu. Idea kaatui aina etenkin rahoituskeskusteluun ja pelkoon tiedotuksen valtiojohtoisuudesta. Tiedotusmiehet nostattivat julkista keskustelua instituutin tarpeellisuudesta vielä 1950-luvun lopulla. 1980-luvun lopulla ulkoasiainministeriö tilasi jälleen Suomi-instituutin ideasta ja perustamisesta selvityksen. Siinäkin todettiin, että keskitettyä tiedotusorganisaatiota maakuvan viestintää varten ei tarvittu.¹¹⁷²

Järjestäytyneet tiedotusmiehet olivat harvinaisen verkottuneita aikakauteensa nähden. Avustuksia yhdistys sai mm. Suomen kulttuurirahastosta ja Heikki Huhtamäen rahastosta. Joskus jäsenet tukivat yhdistystä pussistaan. Motivaatio kansainvälistymiseen oli korkealla. Tuon ajan lentoyhtiö Aero tuki ulkomaanmatkoja tarjoamalla ilmaisia tai alennettuja lippuja. 1950-luvulla puheenjohtajana vaikuttanut yhdistyksen aktiivijäsen Veli Virkkunen oli Aeron tiedotuspäällikkö. Virkkunen ja Suomen Työn Liiton toimitusjohtaja Olavi Laine olivat myös 1950-luvun alussa vastaperustetun kansainvälisen liiton Institute of Public Relations Association (IPRA) jäseniä. Laine oli opiskellut ja työskennellyt suhdetoiminnan parissa Yhdysvalloissa jo 1930-luvulla. Juuri Yhdysvalloista alkoivat pikkuhiljaa levitä suhdetoimintaopit Suomeen.¹¹⁷³

UUSIA JULKAISUJA JA POLIITTISIA KIISTOJA

”Rauhaa rakastava Suomi etsii yhteistyötä kaikkien edistyksellisten kansojen kanssa, jotka jakavat uskomuksen siitä, että vain kansainvälinen yhteisymmärrys ja keskinäinen hyvä tahto voivat pelastaa ihmiskunnan”.¹¹⁷⁴ Näin juhlallisesti julisti maakuvaan suunniteltu uusi propagandaseite *Democracy-Progress Finland* Suomen tahtotilaa 1940- ja 50-lukujen vaihteessa. Mainostoimisto SEKin tuottamassa esitteessä taide oli mukana sivuroolissa pelkästään nimilistan muodossa: Aalto-Aaltonen-Saarinen-Sibeliuss-Sillanpää-Waltari. Esite tuli tarpeeseen, sillä Suomen päivälehtien ja aikakauslehtien palstoilla käytiin keskustelua liian suppeasta maakuvan viestinnästä. Ulkoasiainministeriön passiivisuuden moittimista ylläpiti esimerkiksi Suomen ensimmäisen viestintätoimiston perustanut Panu Toivonen¹¹⁷⁵, joka toimi myöhemmin vuosia Tiedotusmiesten toiminnanjohtajana. Toivosen motiivi lienee ollut ainakin osittain liiketaloudellinen.¹¹⁷⁶

Ulkoasiainministeriö ryhtyi tuottamaan uusia esitteitä ja tutki niiden kohderyhmiä. Esimerkiksi *Finland Pictorialin* levitystä selvitettiin vuonna 1951. Eri maista luovutettiin ministeriölle osoitelistoja. Lehden saajien joukossa oli lähetystöjen keskeisiä kontakteja: lehtimiehiä, diplomaatteja ja yhteistyökumppaneita. Yhtyneet Kuvalehdet lähetti ministeriön avustuksella ilman erilliskorvausta lehtiä vuonna 1950 yli 5 300 kappaletta lähetystöjen käyttöön. Pääosa (vajaa 4 000) niistä meni Yhdysvaltoihin, Kanadaan kuljetettiin reilu tuhat ja loput noin sata Eurooppaan ja Australiaan.¹¹⁷⁷

Materiaalia maakuvan viestintää varten syntyi myös yhteistyönä. Vuonna 1948 virisi ajatus yhteispohjoismaisesta vuosikirjasta Oslossa, jossa pidettiin ministeriöiden sanomalehtitoimistojen päälliköiden kokous. Tavoitteena oli toimistojen työn tunnetuksi tekeminen, mutta myös yleinen matkailumainonta. Kirjaa valmisteltiin pari vuotta. Se kiersi oikolukuversiona lähetystöissä vuonna 1950. Tukholman lähetystön sanomalehtivastustaja Yrjö Kaarne puuttui myös julkaisun taideosioon. Aho ja Runeberg eivät olleet päässeet mukaan, mutta Waltari ja Talvio kylläkin, mitä Kaarne piti outona. Hän myös toivoi Sibeliuksen keskeisten teosten esittelyä julkaisussa.¹¹⁷⁸ Taiteella oli ollut tärkeä paikkansa maakuvan viestinnässä, ja Kaarnen mielestä näin tuli olla jatkossakin.

Yhteispohjoismaisesta julkaisusta, joka sai nimen *The Northern Countries*, tuli poliittisen kiistelystä aihe Suomessa. Esite ilmestyi 1951. Porvarilehdissä koettiin yhteisjulkaisun olevan loistava esimerkki Pohjoismaiden kyvystä yhteistyöhön.¹¹⁷⁹ Kommunistifoorumilla *Vapaassa Sanassa* kirjanen liitettiin amerikkalaiseen psykologiseen sodankäyntiin. *Vapaa Sana* kirjoitti amerikkalaisten kulttuuri-imperialismista Suomessa. Nordenin Pohjoismaiset päivät, joilla julkaisu lanseerattiin, rinnastettiin Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen Amerikan-päiviin. Lehtiartikkeli siteerasi Neuvostoliiton ammattijärjestöjen äänenkannattajaa *Trudia*. *Trudin* jutun mukaan Suomen taantumuspierit ajoivat Suomea kohti ulkopoliittisia seikkailuja Amerikan imperialistien etuja varmistuen.¹¹⁸⁰

Julkaisu sai kritiikkiä sisältönsä takia. *Aamulehden* nimimerkki Vanha kamreeri kirjoitti julkaisun ikävästä ja synkstä Suomen-osuudesta, jossa Sibeliuss oli sivuutettu tavalla, jota koskaan aiemmin ei ollut nähty. Todellinen nimimerkin purnaus koski kuitenkin Suomen lehdistöä koskevaa osuutta. *Aamulehti*, jolle nimimerkki kirjoitti, ei ollut saanut ansaitsemaansa paikkaa maakuntalehtien joukossa.¹¹⁸¹ Vastalauseita ja haukkumista harrastettiin oman edun tavoittelun nimissä. Useimmiten oma etu ja poliittinen ideologia kuuluivat yhteen. Suomen maakuva ei ollut kaikille samanlainen, joten sen viestintäkin aiheutti erimielisyyttä.

Esitteen avulla kiisteltiin siitäkkin, keille taiteilijoille kuului kunnia edustaa Suomea. *Nya Pressen* kaipasi uuteen esitteeseen jo kuolleiden taiteilijoiden nimiä ja sanoi kirjan tuovan esiin sellaisia kuvataiteilijoita, joita kukaan ei edes Suomessa tunne.¹¹⁸² *Suomi-Finland USA* -lehti puolestaan kaipasi enemmän näyttämötaidetta. Elokuva oli lisäksi kokonaan jätetty huomiotta.¹¹⁸³ Puutteita löydettiin myös muista toimialoista. Kriitikki oli pikkutarkkaa ja armotonta. Yksittäisellä esitteellä maakuvan viestinnässä oli todella suuri painoarvo. Rahaa oli vähän, joten sen käytön tuli olla erityisen hyvin perusteltua. Kiitosta ulkoasiainministeriölle ei herunut. Edes yhteistyö Pohjoismaiden kanssa ei saanut varauksetonta hyväksyntää.

Ulkoasiainministeriön tilaama *Finland as it is* -niminen julkaisu syntyi niin ikään kovaan tiedotusmateriaalin puutteeseen. Ministeriö pyysi lausuntoja Eero Saarenheimon käsikirjoitukseen lähetystöiltä. Pariisille kirjanen oli muutamien muutosehdotuksin oikein sopiva, kun Suomen Lontoon-lähetystö katsoi kirjan kertovan eilispäivän Suomesta ja löysi käsikirjoituksesta huomattavan määrän puutteita. Lukuisten puutteiden joukossa sanomalehtiavustaja Antero Vartia listasi taiteilijoiden töiden esittelyn puuttumisen tekstistä. Eliel Saarinenkin oli kokonaan unohdettu.¹¹⁸⁴ Kulttuuria kirjaseen mahtui vain vähän. Kulttuurielämää kuvattiin opetuslaitoksen ja Suomen Akatemian avulla. Akatemian yhteydessä tosin mainittiin Wäinö Aaltosen, Alvar Aallon, Sibeliuksen, F. E. Sillanpään ja Mika Waltarin nimet. Nämä taiteilijat olivat siis kulttuurisen maakuvan viestinnän kannalta keskeiset taiteilijat maakuvan viestinnässä 1950-lukua ja tulevaisuutta varten.

Vuoden 1951 ulkoasiainministeriötä koskevassa hallituskertomuksessa saatettiin vihdoin todeta, että ministeriön tilaamat ja lähetystöjen kipeästi kaipaamat uudet dokumenttielokuvat olivat valmistuneet ja niitä oli saatettu lähetystöjen käyttöön. Esimerkiksi Erik Blomberg ohjasi 1951 *Ystävällinen Suomi (Friendly Finland, ranskaksi La Finlande vous sourit)* -nimisen dokumenttielokuvan, jota näytettiin lähetystöissä.¹¹⁸⁵ Blomberg ohjasi kolme muutakin modernia Suomea kuvaavaa elokuvaa 1950-luvun alussa ulkoasiainministeriön tilaamana. Näissä elokuvissa Suomea kuvattiin yhteiskunnallisesti myönteisessä valossa. *Ystävällinen Suomi* lähti liikkeelle 50-luvun kesäisestä Helsingistä ja kuvasi Suomea eri vuodenaikoina. Dokumenttielokuvilla oli ennen kaikkea matkailua edistävä merkitys. Näissä uusissa elokuvissa Blomberg pääsi kokeilemaan värikuvausta. Vuonna 1951 valmistui myös poikkeuksellinen taiteeseen keskittyvä dokumenttielokuva: henkilökuva Wäinö Aaltosesta. Se käännettiin englanniksi ja sitä näytettiin matkailuelokuvien rinnalla lähetystöissä 1950-luvulla.¹¹⁸⁶

The Finnish Trade Review oli heti sodan jälkeen alkanut siirtyä aineistossaan keskittymään teollisuuden ja kaupan edistämiseen. Kulttuuriaineistossa painoutuivat taideteollisuus ja arkkitehtuuri. Vuoden 1950 aloitusnumerossa oli aukeaman kokonainen runsaasti kuvitettu Artekin tuotantoa esittelevä artikkeli.¹¹⁸⁷ Kirjoittajaa ei mainittu. Juttu vaikuttaakin näin jälkipolville advertoriaalilta eli artikkelin muotoon sijoitetulta mainokselta. Samana vuonna julkaistiin reilun aukeaman artikkeli teollisuusarkkitehtuurista Suomessa. Artikkelissa mainittiin useita arkkitehtejä Alvar Aallosta Sigurd Frosterukseen ja merkittävimpiä tehdasrakennuksia Sunilan tehtaista Pyhäkosken voimalaitokseen.¹¹⁸⁸ Vuonna 1950 lehdessä näkyvät hyvin myös olympialaisten tuleminen omalla otsikollaan. Vuoden 1951 syksyllä julkaistussa pääkirjoituksessa otsikolla ”Towards stabilization” todettiin, etteivät vaalit olleet muuttaneet poliittisia asetelmia, joten voitiin ennakoida, että taloudellinen vakiintuminen alkaisi ja inflaatiokierre saataisiin Suomessa loppumaan.¹¹⁸⁹ Vuoden viimeisessä numerossa Eino E. Suolahti esitteli Suomen Akatemian toimintaa. Samaan nu-

meroon pääsi myös sivun kokoinen Arabian tehtaan tuotannon kuvailu.¹¹⁹⁰

Taideteollisuudesta tuli vakioaihe lehteen. Artikkeliksi ”The Fine Art of Glass-making” vuonna 1952 esitteli lasitaidetta peräti 5 sivun kokonaisuudessa.¹¹⁹¹ Jutussa sanottiin, että pienen maan kilpailukyky taideteollisuudessa perustuu korkeaan ammattitaitoon ja virheettömyyteen. Juttu perustui paitsi muotoilun esittelyyn myös tuotannon teolliseen kuvaukseen. Artikkelin mukaan lasia vietiin Suomesta vuonna 1951 Tanskaan, Norjaan ja Ruotsiin, ikkunalasia myös Venezuelaan ja Turkkiin. Taideteollisen viennin kokonaisarvo ei ollut suuri, vain 30 miljoonaa, kuten artikkeli sanoi, mutta tärkeänä artikkeli piti tämän teollisuudenalan yleisiä kasvunäkymiä. Taitelijat pääsivät nyt hyvin esiin vientiä tukevaan Suomea esittelevään julkaisuun. Taideteollisuuden tähtitaivaalle nousut tekijäkaarti esiteltiin kunkin tehtaan omina edustajina. Taide ja teollisuus kulkivat rinnakkain Suomen vientiteollisuuden kasvunäkymien airuina.¹¹⁹² Taideteollisuusesineitä käytettiin enenevästi lahjoina, ja taideteollisuuden konteksti oli sopiva foorumi teollisuutta ja politiikkaa koskeville diplomaattisille neuvotteluille 1950-luvulla.¹¹⁹³

Taideteollisuuden menestystarinassa suurilla ja erinomaisilla valokuvilla oli suhdetoiminnan rinnalla oma hyvin tärkeä merkityksensä. Suomessa erityisen taitavaksi taideteollisuuden ja taiteen kuvaajaksi oli ehtinyt kehittyä valokuvaamo Pietinen. Kuvaamolla oli iso studio ja pohjoismaisesti vertailtuna moderni valokuvausteknologia käytössään. Otso Pietinen oli 1950-luvun kuluessa kansainvälisesti nousevan uuden kulttuurilähettilään, kuvanveistäjä Eila Hiltusen puoliso. Pietisellä oli vahva rooli visuaalisen viestinnän ja markkinoinnin taustavoimana muotoilun menestystarinassa. Otso Pietinen osasi kuvata esineitä siten, että ne näyttivät kuvissa houkuttelevilta ja laadukkaita. Vaativan taitelijan puolisona ja itsekin Hiltusen taideproduktioihin osallistuneella Pietisellä oli erityistä taitoa ja ymmärrystä kuvata taideteollisuutta ja taideteoksia siten, että ne näyttivät kuvissa myös taiteellisilta.¹¹⁹⁴

Uuden vuosikymmenen vaihteessa *Finland Pictorial* -lehden formaatti muuttui pienemmäksi. Ulkoasu vähensi lehden visuaalisuuden mahdollisuuksia, mutta toisaalta lisäsi artikkelien sisällön painoarvoa. Lehden paperi vaihtui punertavasta valkoiseen, minkä seurauksena kuvat saatiin toistumaan terävämpinä. Taideartikkeleiden luonne ei muuttunut. Edelleen uutisoitiin Kalevala-aiheita Aaltosen, Sibeliuksen ja Gallen-Kallelan kuvilla visualisoituna. Kirjoittajien nimiä alkoi esiintyä entistä useammin. Kriitikko Tuuli Reijosen kuvanveistäjiä koskeva artikkeli ilmestyi alkuvuodesta 1950. Aaltosen rinnalla esittelyssä olivat Kalervo Kallio, Mauno Oittinen ja Arvi Tynys. Nämä klassismin perinnettä

Ulkomaiden lehdistössä esiintyi usein harhaanjohtavia tai vääriä tietoja Suomesta. Asia huolestutti ulkoasiainministeriön virkamiehiä. Kuvassa Suomen Haagin-lähettilään Asko Ivalon maakuvaan liittyvä haastattelu Ylioppilaslehdessä vuonna 1949. Kuva: ProCom.

jatkatvat veistäjät olivat löytäneet työtä Amerikasta, mikä oli artikkelin tärkein viesti.¹¹⁹⁵ Artikkelissa ”Finnish Art in Europe – Scandinavian Art in Finland” kerrottiin laajasta suomalaistaiteen kiertonäyttelystä Euroopan maissa. Myös olympialaistiedottamisen luonne alkoi näkyä *Finland Pictorial* -lehdessä. Esimerkiksi saunaa kuvailtiin useassa jutussa. Myös urheilu ja matkailua oli mukana tavallista enemmän.¹¹⁹⁶ Vuoden 1950 numeroissa esiintyivät mm. Eliel Saarinen ja Rut Bryk. Seuraavina vuosina julkaistiin edelleen kestoartikkeleita Aallosesta, Waltarista ja Schjerfbeckistä. Pari kertaa pääsi taitelija vuonna 1951 myös lehden kanteen (näyttelijä Eva-Kaarina Volanen; toisessa Mika Waltari tyttärensä Sadun kanssa).

Kirjoja ja oppaita tekivät muutkin kuin suomalaiset viranomaiset. *Finlande*-kirjanen ilmestyi vuonna 1950 Ranskassa julkaisijanaan ulkomaankauppakeskus Centre National du Commerce Extérieur. Tietoja kirjaan oli antanut Ranskan Helsingissä oleva kaupallinen avustaja. Kirjaa hankittiin omiin tarpeisiin noin sata.¹¹⁹⁷ Tällaisessa mittaluokassa olivat myös muut ulkomaalaisten toimittamat Suomi-kirjat. Vuonna 1951 ranskalainen Les Editions Nagel ryhtyi kustantamaan suomalaista matkaopasta. Suomen ulkoasiainministeriö vaikutti asiaan suopeasti siten, että teokseen saatiin hyviä karttoja maanmittaushallituksesta. Julkaisun ilmestyminen ylitti uutiskynnyksen Suomessa.¹¹⁹⁸ Ranskalainen kirjailija Jean-Paul Sartre, jonka näytelmän takia Neuvostoliitolta oli vuonna 1948 tullut nootti Suomeen, kirjoitti Nagelin *Finlande*-oppaan lyhyen esipuheen. Hänen mukaansa Pohjola ei olisi kiinnostanut entisaikojen ranskalaista matkailijaa, mutta uuden ajan matkailijan tuli ymmärtää äärimmäisen Pohjolan oloja ja sen tuomaa erityistä opetusta muille. Suomi oli oppaan mukaan selvinnyt nopeasti sodasta. Maan kulttuurielämä on vilkasta kaikissa sosiaaliluokissa ja maan kehitys yhtä edistyksestä kuin muissakin maissa. ”Nämä maat (Suomi ja Norja) näyttävät meille maina, joissa sosialistiset reformit on viety kaikista pisimmälle: tämä on opetus, jonka ne voivat antaa kaikille eurooppalaisille. Olisi suotavaa, että oppaat painottaisivat näiden parannuksien merkitystä sekä niiden vaikutuksia.”¹¹⁹⁹ Ulkoasiainministeriö avusti kustantaja herra Nagelin ja kumppanina toimivan herra Martineau vierailua Suomeen pyytämällä Aerolta ilmaisia lentolippuja. Kustantaja oli jo saanut ilmaislippuja matkoihinsa muihin Pohjoismaihin.¹²⁰⁰

Matkailuesitteet ja artikkelit alkoivat lisääntyä sitä mukaa, kun lentoyhteyksiä saatiin auki ja olympialaiset lähestyivät. Lontoossa ilmestyi esimerkiksi *Country and travel* -niminen lehti, jonka joulukuun numerossa 1950 ilmestyi englantilaisen toimittajan katsaus Suomesta. Kuvitus oli Otso Pietisen, ja kuvituksessa oli avustanut ulkoasiainministeriö.¹²⁰¹ Pariisissa tunnettu julkaisu *La Revue Française* suunnitteli Pohjoismaita koskevaa numeroa ja oli ollut yhteydessä Suomessa Matkailijayhdistykseen, joka suhtautui hankkeeseen myönteisesti.¹²⁰² Toimittaja Mario Costa, joka toimi Suomen Sosiaalidemokraatin kirjenvaihtajana Pariisissa, pyysi niin ikään lähetystä avustamaan Suomea koskevan kirjan suunnittelussa. Hän toivoi saavansa kaikki aiemmin julkaissut Suomea koskevat teokset nähtäväkseen, minkä Pariisin lähetystön sanomalehtiavustaja Nils Lund arveli mahdollommaksi. Lähetystö tuki hanketta siksi, ettei Suomea koskevaa ranskankielistä propaganda-kirjallisuutta ollut tarpeeksi käytettävissä.¹²⁰³

Suomen taide pääsi ulkomaalaisten tekemiin julkaisuihin mukaan, mutta vain harvoin. Taidekirjat, kuten espanjankielinen *El Arte Finlandes* olivat hyvin kalliita tuottaa. Silti apulaisosastopäällikkö Heikki Brotherus oli halukas satsaamaan taidekirjojen ostamiseen ulkoasiainministeriön käyttöön ja niiden ilmaiseen jakeluun. Ruotsissa Brotheruksen kollega Martin Rogberg oli kertonut hyvistä kokemuksista taiteen avulla tehtävästä maakuvan rakentamisesta.¹²⁰⁴

RUOTSIN LÄHETYSTÖ SUOMEN TIEDOTUSKESKUKSENA

Tukholman lähetystön sanomalehtiavustaja Frietsch sai hoidettavakseen vuonna 1948 Tanskan ja Norjan lähetystöjen sanomalehtiavustajan tehtävät. Frietsch joutui ahkerasti matkustamaan näissä maissa.¹²⁰⁵ Frietsch toimitti *Finska pressöversikter* -nimistä koostetta kolmella kielellä Pohjoismaihin. Tämän rinnalla oli käytössä Fredrik Valrosin päätoimittama *Finska pressmeddelanden*. Nämä muodostivat ”lähetystön kirjallisen valistustoiminnan rungon”.¹²⁰⁶ Vuodesta 1950 Tukholman lähetystö rupesi toimittamaan vuosikatsausta ”Suomen tunnetuksi tekemisestä”. Raportin laati sanomalehtiavustaja Yrjö Kaarne. Frietsch oli siirtynyt vastaaviin tehtäviin Washingtoniin. Tukholman lähetystöstä oli kehittynyt ”koko Skandinaviaa käsittävä Suomen tiedotuskeskus”. Tiedottaminen perustui suomalaisista suurimmista päivälehdistä tulleisiin uutisiin, joita Valros toimitti ja käänsi muille kielille. Raportti monistettiin ja jaettiin Skandinaviassa useille tahoille lähes kaikki Tukholman päivälehdet mukaan lukien. Jakelua hoidettiin 560 eri osoitteeseen.¹²⁰⁷

”Mainoskirjallisuuden” jakaminen oli saatettu entistä suunnitelmallisemmaksi Ruotsissa. Kuvapalvelu sen sijaan oli huonossa tilanteessa, kun kuvia ei ollut toimittaa lehdille kuin valtionpäämiehistä tai ”juhlivista kulttuuripersoonallisuuksista”, kuten lähetystön raportti selosti. Elokuvistakin oli pulaa. *Finland av i dag* sekä *Välkommen till Finland* olivat olleet esittelyssä, vaikka olivat lähetystön mielestä vanhentuneita. Yhteispohjoismainen kirja, jonka tuotannossa lähetystö oli mukana, oli raskauttanut sen työtä. Kirjasta tuli käännöshuolien jälkeen kuitenkin hyvä väline tiedottamiseen ja suhdetoimintaan, kuten vuoden 1951 tiedotustoimintaa koskeva kertomus kirjasi. Esitelmiäkin oli pidetty mm. kouluissa. Tärkeäksi muutokseksi perustoiminnassa kirjattiin Aulangolla pressipäälliköiden kokouksessa tehty päätös olla kutsumatta enää lehtimiesretkikuntia Suomeen. Sen sijaan ryhdyttiin kutsumaan yksittäisiä lehtimiehiä. Tukholman lähetystön mielestä uudistukseen ei olisi pitänyt ryhtyä. Mutta se kirjasi nyt muistiin toimittajia, jotka olivat vierailleet Suomessa: *Daily Mailin* Tukholman-kirjeenvaihtaja Mr Gordon Young, *Sydsvenska Dagbladetin* Tukholman-toimittaja maisteri Gösta Lindskog ja *Dagens Nyheterin* poliittinen toimittaja K.-A. Tunberger.¹²⁰⁸

Toimittajat olivat päässeet haastattelemaan Suomen presidenttiä ja pääministeriä. Ilmestyneet artikkelit olivat olleet Suomelle suopeita. Presidentti Paasikiven 80-vuotisjuhla oli ollut näkyvästi esillä. Sibeliuksen 85-vuotisjuhlan kunniaksi suunniteltiin näyttelyä. Lähetystön suhteet lehdistöön olivat ilmeisesti parantuneet, koska raportti kirjasi: ”Yhteistoiminta on ollut kahnauksetonta.”¹²⁰⁹ Vuonna 1951 sanomalehtimiessuhteiden hoitaminen laajeni entisestään. Avustaja oli mukana Ruotsin sanomalehti- ja tiedotusmiesten liitossa ”Publicistklubbenissa” ja suhteita Svenska Institutetiin ylläpidettiin. Edellisvuosina näytettyjen filmien rinnalla näytettiin nyt elokuvaa Wäinö Aaltosesta. Myös *Det väns Tavastland* ja *En sommardag vid Ersten* olivat näytettyjen elokuvien joukossa. Norden-yhdistys avusti elokuvien näyttämässä. Toimitusjohtaja Yrjö Soinilta oli saatu lainaksi Helsingin 400-vuotiskirja, jota esitettiin mm. Tukholman Suomalaisessa Seurassa. Samfundet-Sverige Finland oli esittänyt dokumenttelokuvat Mannerheimista ja *Helsingin Sanomista*. Olympialaisiin liittyvää materiaalia ei ollut saatu riittävästi lähetystön tarpeisiin.¹²¹⁰

”Suomi on kertomusvuotena nauttinut Ruotsissa jatkuvasti goodwilliä... Kulttuurivurovaikutus on ollut vilkasta eri elämän aloilla.” Näin lupaavasti raportoi Tukholman lähetystö Suomen tunnetuksi tekemistä olympiavuonna 1952. Haittoja kuitenkin kirjattiin: suomalaiset kulttuuripiirit olivat vain niukasti kirjoittaneet kulttuurikatsauksia ruotsalai-

siin lehtiin. Materiaaliakaan ei ollut kulttuuriasioista jaettavana Ruotsissa. Raporttiin oli joku virkailija kirjoittanut kommentin, etteivät lehdet julkaise mitään kulttuuriraportteja. Haitaksi koettiin myös erään musiikkiarvostelijan huono suhtautuminen suomalaisiin vähemmän tunnettuihin esiintyjiin. Tästä syystä raporttiin kirjattiin toive ”kosketuksen saamisesta” maiden musiikkipiirien välille.¹²¹¹ Tukholman lähetystön toimittama *Pressmeddelanden* helpotti maakuvan viestintään kohdistuvaa materiaalipulaa. Sitä jaettiin lehdillekin. Materiaalipulaa kuvastaa se, ettei Sibelius-viikoille saapunut mitään oheismateriaalia, joten lähetystö monisti itse ohjelman ja jakoi sen lehdille. Olympialaiset lisäsivät merkittävästi lähetystön virkamiesten omia esiintymisiä eri aiheista. Yhdessä tilaisuudessa vieraili enimmillään 200 kuulijaa. Muistakin asioista kuin urheilusta puhuttiin eri tilaisuuksissa. Tukholman Suomi-instituutti kirjastoineen oli suunnitteilla, ja Suomen siirtolaisten kerhotoimintaa edistettiin.¹²¹²

Suurvaltopolitiikan ideologinen taistelu ei juuri näkynyt lähetystöjen omissa viestintää koskevissa pohdinnoissa. Poikkeuksena oli vuoden 1952 Tukholman sanomalehtiaivustajan työkenttää koskeva jälkihuomautus. Sen mukaan pienten maiden, kuten Suomen, tuli olla tarkkana, ettei sitä vedetä mukaan johonkin, jossa sanomalehtiasiamiehen alkuperäinen työ tehdä Suomea tunnetuksi ei enää onnistu. Tukholman lähetystössä haluttiin pitää kiinni ”tiedotustoiminnan moitteettomista linjoista”.¹²¹³ Poliittiset suhteet Suomen ja Neuvostoliiton, mutta myös Suomen ja Yhdysvaltojen välillä olivat jatkuvan seurannan alla naapurimaassa Ruotsissa. Ylipäänsä ruotsalainen lehdistö toimi edelleen julkisen keskustelun kierrätystoimistona. Vielä 1960-luvulla uutisia vuodettiin Ruotsin lehtiin, jotta niitä saatettiin julkisesti keskustella Suomen lehdissä.¹²¹⁴ Ulkomaiset lähetystöt puolestaan lukivat suomalaislehtiä ja kirjoittivat Suomen ja Neuvostoliiton suhteista sitten salaisissa raporteissaan omiin maihinsa. Yhdysvallat raportoi 1950-luvun alussa erittäin tarkasti sekä oikeiston että vasemmiston äänenkannattajien mielipiteistä.

Göteborgin pääkonsulivirasto seurasi kulttuuria Tukholman lähetystöä tiiviimmin sodanjälkeisinä vuosina. Vaikka se ei raportoinut, käänntänyt suomeksi eikä tulkinut kulttuuriin liittyviä uutisia, saattoi jokunen kirjelmä lähteä ulkoasiainministeriölle puhtaasti kulttuuritapahtumasta, kuten tammikuussa 1948. Kommunismissa *Arbetartidningenissä* oli ilmestynyt laaja artikkeli kirjailija Erkki Valasta, jonka edustusto halusi lähettää sellaisenaan tiedoksi ministeriölle.¹²¹⁵ Enemmän kuin kulttuurista tässäkin lienee ollut kysymys kommunismin seuraamisesta.¹²¹⁶ Laulu-Miesten menestys ja siitä iloitseminen ei ollut politiikkaan sidoksissa. Varakonsuli Hannikainen oli itse ollut järjestämässä konserttia Göteborgiin ja tyytyväisenä sai raportoida lehtien antamat ”suurenmoiset” arvostelut tiedoksi. Leikkeitä ei raporttiin oheistettu, koska varakonsuli oli kohteliaasti pyytänyt ministeriötä toimittamaan leikkeet suoraan Laulu-Miehille.¹²¹⁷

WASHINGTONISSA TALVISODAN NOSTEELLA

Salaisessa raportissaan Washingtonin-lähettiläs K. T. Jutila kirjoitti vuonna 1949, että Yhdysvalloissa tunnettiin sotavelvoitteensa suorittanutta Suomea kohtaan kunnioitusta ja ns. yleinen mielipide, joka ilmeni lehtien ja sähköisten viestimien kautta, oli Suomelle suopea. ”Maamme kulttuuri-, urheilu- ja sosiaalisille saavutuksille annetaan vilpitön tunnustus.”¹²¹⁸ Kovin monipuolista Suomen kulttuurinen toiminta Yhdysvalloissa ei vielä ollut verrattuna monipuoliseen ja runsaaseen Yhdysvaltojen harjoittamaan julkisuusdip-

lomatiaan Suomessa. Vuonna 1949 Washingtonin lähetystön vuosikertomuksessa otsikon ”kulttuuriasioita” alle kirjattiin tärkein vuoden aikana tapahtunut edistys: elokuussa 1949 oli hyväksytty lakialoite, jonka mukaan ns. Hoover-lainan takaisinmaksuerien pohjalta oli perustettu stipendi- ja kulttuurirahasto. Ensimmäisiä stipendiaatteja päästiin valitsemaan jo vuonna 1950.¹²¹⁹

”Tiedotus- ja mainostoiminnasta” Washingtonin lähetystö raportoi, että kun vuonna 1948 Suomi liitettiin yleisesti vielä kuuluvaksi enemmänkin ”idän kuin lännen maihin”, oli tilanne vuonna 1949 kohentunut ja suhteet lehdistöön muodostuneet ”läheisemmiksi”. Suomessa oli vierailut kaksikin naistoimittajien retkikuntaa, joskin heidän kirjoituksensa Suomesta olivat epäpoliittisia. Artikkelit olivat lähetystön mielestä kuitenkin lisänneet yleistä myönteisyyttä Suomea kohtaan. Suomen idänpolitiikkaa ja suvereniteettia nostettiin nyt Yhdysvalloissa enemmän esille.¹²²⁰ Samaisessa vuosikertomuksessa vuodelta 1949 lähetystö nosti esiin kolme pientä näyttelyä, joista yksi oli paikallisen kauppakamarin myyntinäyttely, yksi paikallisten puutarha- ja maatalousnaisten joulunäyttely ja kolmas matkailuun liittyvä näyttely. Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläisen* kieliversiota oli jaettu lähettiläs Jutilan nimissä jopa tuhat kappaletta. K. T. Jutila oli muutoinkin ylläpitänyt suhteita lehdistöön ja käynyt esitelmöimässä Suomesta ylioppilaille. Kuvanveistäjä Kallervo Kallion voittama Yhdysvaltojen entisen puolustusministerin muotokuvakilpailun ensimmäinen sija kirjattiin ”kulttuuritapahtumana”. Myös laulajatar Tii Niemelän esiintyminen pääsi mukaan vuosikertomukseen. Vuonna 1950 kirjoitettiin artikkeleita Sibeliuksen 85-vuotissyntymäpäivän kunniaksi. Artikkelit toimitettiin suoraan Sibeliukselle lähetystöstä.¹²²¹

Vuoden 1952 Washingtonin lähetystön tehtävälisillä olivat *Arts of Finland*-, Schjerfbeck- ja Alvar Aallon näyttelyt. Vuosikertomuksissa kulttuuriasioista raportointi keskeytyi pääasiallisesti kuitenkin ns. Asla-stipendiaattien määriin.¹²²² Washingtoniin Tukholmasta siirtynyt sanomalehtiasiaain avustaja Frietsch kuvasi tiedotustoimintaa ja lehdistöä koskevaa tilannetta Washingtonin lähetystöstä vuonna 1951. ”Korean sodan ja muut poliittisesti suurimerkitykselliset ilmiöt ovat hyvin ankarasti ja tietenkin ylivoimaisesti kilpailleet tarjolla olevan, pientä Suomea koskevan aineiston kanssa. Siitä huolimatta Suomi ei ole unohtunut, kuten Ministeriölle lähetetyistä katsauksista lienee ilmennyt. Voidaan päinvastoin väittää, että sellainen tapahtuma kuin sodankäynti Koreassa on tavallaan toiminut Suomeen kohdistuvan intressin kiihotusaineena. Yhdysvaltain lehdistössä on jatkuvasti ollut löydettävissä viittauksia siihen, miten Suomen kävi vuosina 1939–40.”¹²²³

”Merkille pantavaa on myös, että näissä keskusteluissa, joita tietenkin käytiin muissakin kuin vain sanomalehti-piireissä, muistettiin yleensä ainoastaan Suomen talvisotaa.” Frietschin mukaan jatkosota oli jäänyt vaille huomiota. ”Ylläkerrottu positiivinen asenne on tarjonnut otollisen maaperän Suomea koskevalle yleiselle tiedotustoiminnalle”. Frietsch valitteli kuitenkin, ettei Suomen lähetystöllä ollut, kuten useimmilla muillakaan diplomaattiedustuksilla tässä maassa, omaa tiedotustoimistoa eikä lehteä. Sanomalehdistön ja joissakin tapauksissa myös radion informointi oli näin ollen myös toimintakertomuskauden aikana tapahtunut entiseen tapaan sen materiaalin turvin, jota ulkoasiainministeriö oli kulloinkin toimittanut lehdistölle. Frietschin mukaan Suomesta piti saada tarkkaa tietoa. Helsingin päälehtien lähettäminen auttoi, mutta ”...on kuitenkin esiintynyt tapauksia, jolloin lähetystö ei ole pystynyt vastaamaan sille sanomalehdistön taholta tehtyihin tärkeisiin kysymyksiin, johtuen siitä, että lähetystöltä on puuttunut tarkat tiedot asioista, joissa se oli odottanut saavansa niitä. Esimerkkinä mainittakoon verrattain paljon huomi-

ota herättänyt metallilakko”.¹²²⁴ Lähetystölle oli lähetetty sähke ulkoasiainministeriöstä, mutta siinä oli vain ollut maininta siitä, että lakko on päättynyt.

Vaikka tiedotusta ulkoasiainministeriön ja lähetystön välillä voi kutsua puutteelliseksi, kulttuurin alueella näkyi merkkejä kehityksestä hyvään suuntaan. Kuten Frietsch sanoi, ”...myös kulttuuri- ja samankaltaisia kysymyksiä selvittävällä ´valistus- ja tiedonantotoiminnalla´ on ollut menestymisen mahdollisuus.” Hyvänä apuna maatuntemuksen levittämässä oli raportin mukaan suomalaisten stipendiaattien toiminta esitelmöitsijöinä kiertomatkoillaan ja opiskelukaupungeissaan. Filmejä oli ollut käytössä vain muutama: *Wäinö Aaltonen* ja *Finnish Glass* ja dokumenttielokuva *Finland smiles*. Polyteekkareiden kuoron käynti Washingtonissa ja muissa Pohjois-Amerikan suurkaupungeissa ”löi kertomusvuoden aikana leimansa lähetystön kulttuuripropagandatoimintaan. Kuoro sai, kuten tunnettua, osakseen kaikkien taholta sangen huomattavaa tunnustusta”.¹²²⁵

”Hedelmällisin tapa harjoittaa poliittista ja yleistä informaatiotoimintaa on Yhdysvalloissa, kuten muuallakin maailmassa, henkilökohtaisten luottamuksellisten suhteiden luominen lehdistön ja julkisen sanan edustajiin. Tämä edellyttää ns. mainosedustusta.” Paitsi lehtimiessuhteita, lähetystö joutui hoitamaan suhteita myös siirtolaisiin, sillä jos kritiikkiä Yhdysvaltain lehdissä esiintyi, se saattoi olla peräisin amerikansuomalaisilta. Amerikansuomalaiset itse kritisoivat Suomea lehtikirjoituksissa, raportti huomautti. Frietsch kutsui niitä ”soraääniksi.” Suhdetoiminnassa julkaisut olivat edelleen tärkeässä asemassa. Kiitosta saivat Ornamon hieno vuosikirja, *Applied Art in Finland* sekä *Gallen-Kallela Drawings*. Kirjoja tarvittiin, mutta kappalemäärät olivat maata ajatellen pieniä. Lähetystö oli saanut 75 kpl Pohjoismaista vuosikirjaa *The Northern Countries*. Niitä voitiin lahjoittaa vain ”erittäin tärkeille henkilöille”. Lehti *Finland Pictorial* oli osoittautunut sangen sopivaksi ”suomalaiseksi kulttuurinvälittäjäksi”. Lähetystön hallussa oli lisäksi 16 filmiä, joista vain 4 käyttökelpoisia. Paljon käytetty *Finland Today* oli pahasti kulunut. Äänilevyn lainaamistakin oli harrastettu.¹²²⁶

Kulttuurin alueella lähetystön vuosikymmenen alkoi musiikin ja taidenäyttelyiden merkeissä. Taidenäyttelytoimintaa harjoitettiin erikoismäärärahojen avulla. Kyseessä oli Kanadassa kiertueella olleen Helene Schjerfbeckin näyttelyn kierrättäminen Yhdysvaltoihin. Amerikkalaisen näyttelykiertueen järjestäjäksi oli saatu *American Federation of Arts*. Juhlalliset avajaiset pidettiin Fitchburgissa, läsnä oli lähetystöjen henkilöstöä. Näyttely lähti kierrokselle Altonaan, Bostoniin, Iowaan ja Seattleen. Raportti huomioi myös Birger Kaipiaisen töiden mukanaolon yhdessä näyttelyssä ja suomalaisten taide-esineiden näyttelyn Indianapolisin taidemuseossa. Sanomalehtiasiamiehelle kulttuurin seuraaminen oli raskasta puuhaa. Frietsch valitti, että näyttelyt ”tuottivat sanomalehtiosastolle runsaasti ylimääräistä työtä”. Näyttelyavun antamisen lisäksi Frietschin tontilla oli muutaakin kulttuurista toimintaa. Kuvanveistäjä Kalervo Kallion menestyksellisestä toiminnasta Yhdysvalloissa toimitutti sanomalehtiosasto kuvitetun artikkelin *Suomen Kuvalehdelle*.¹²²⁷ Kulttuurin seuraaminen jäi väistämättä muun työn alle lähetystöissä. ”Suoraan yleisöön kohdistuva tiedotustoiminta on työvoiman niukkuuden johdosta jäänyt passiiviseksi”, raportoi vuonna 1953 Frietschin tilalle lehtimiessuhteiden hoitajaksi tullut Max Jacobson.¹²²⁸ Vielä vuonna 1954 tiedotus oli jossakin määrin ongelmallista. ”Suomea koskevia tietoja, kirjoja, karttoja ja kuvia on lähetystöltä pyydetty päivittäin niin runsaasti, että materiaalivarasto on osoittautunut riittämättömäksi.”¹²²⁹

Suomalais-Amerikkalainen yhdistys alkoi 1950-luvun alussa kiinnittää enenevää huomiota suomalaisen kulttuurin viemiseen Yhdysvaltoihin. Tärkeimpänä kumppanina oli

Suomen Yhdysvaltain-lähetystö. Kulttuurin vienti oli niin vaativaa, että sitä oli viriteltävä laajemmalla yhteisrintamalla. Yhdistyksen aloitteesta perustettiin vuonna 1950 Suomen ulkomaanyhdistysten yhteistoimikunta-elin. Sen tarkoituksena oli toimia eri yhdistysten ja valtion yhdysseitinä ja tehdä valtiovalle ehdotuksia Suomen tunnetuksi tekemiseksi. Yhdistys aloitti kokoonpanolla, johon liittyivät Pohjola-Norden, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Finnish-British-Society ja Société Finlande-France. Samana vuonna kokoustiin eurooppalais-amerikkalaisten yhdistysten tasolla. Kokouksen isäntäjärjestönä toimi *Austro-American Society*, joka oli perustettu vuonna 1945. Saksan, Belgian, Norjan, Ranskan, Suomen ja Itävallan osastot perustivat yhteisen elimen, jonka päätehtäviksi määriteltiin ohjelma-avun toimittaminen jäsenjärjestöille. Tähän kuuluivat esiintyvät taiteilijat ja näytelyt, yhteydenpito amerikkalaiseen *Friends of Europe* -järjestöön ja yleinen jäsenjärjestöjen tukeminen.¹²³⁰

Tämäntyyppinen yhteistyö kertoi uudesta käytännöstä: kahden maan välinen kulttuurin vaihtotoiminta alkoi monipuolistua monen maan väliseksi toiminnaksi. Vuonna 1952 perustettiin Lontoossa eurooppalais-amerikkalaisten yhdistysten liitto *Congres of European-American Associations* ”yhdyssiteeksi” eri maissa toimiville yhdistyksille. Yhdyselin järjesti ensimmäisen kokouksensa Osllossa, jossa paikallinen Amerikka-yhdistys sen organiso. Toimisto perustettiin Brysseliin, josta käsin Suomeen lähetettiin erillistä tiedotuslehteä. Suomalaisen liittojen yhdyselimen puheenjohtajaksi valittiin vuonna 1952 lähetystöneuvos Heikki Leppo. Tämä yhdistys sai vuonna 1952 yli miljoonan markan valtionavustuksen.¹²³¹

Yksittäisistä kulttuurisista tilaisuuksista ulkomailla, joissa diplomaattiväkeä kokoontui yhteen, tiedotettiin STT:n kautta edelleen hyvin harvoin. Alkuvuodesta 1948 Washingtonista tiedotettiin, että lähetystö oli järjestänyt yhteistyössä Chamber Music Guildin kanssa Suomen lähettilään asunnolla noin 300 henkilölle tilaisuuden, jossa taiteilijat Kerttu Vanne ja Astrid Joutseno esittivät Sibeliuksen ja Palmgrenin sävellyksiä. Tilaisuudessa oli läsnä Neuvostoliiton suurlähettiläs, Skandinavian maiden diplomaatteja sekä sikäläisiä musiikkipiirien edustajia.¹²³²

PARIISIN KEVÄINEN TUULAHDUS

Suomalaistaiteilijoiden yhteydet maailmalle laajenivat 1950-luvulle tultaessa. Stipendiaattien lisäksi Pariisin lähetystö kirjasi toisinaan nimiä taiteilijoista, jotka oleskelivat Pariisissa. Vuoden 1949 aikana säveltäjät Uuno Klami ja Bengt von Törne työskentelivät kaupungissa. Myös suomalaisten poliitikkojen osallistuminen kansainvälisiin konferensseihin vilkastui avattujen lentoyhteyksien myötä. Valtuuskunnista tärkeimpänä Pariisin lähetystö piti ministeri Uuno Takin valtuuskunnan vierailua Pariisiin kevätmessuilla.¹²³³ Vuosikymmenen vaihde toi kasvavia maakuvan viestintään liittyviä tehtäviä niin Pariisiin kuin monen muun maan lähetystöille. Vuonna 1950 Pariisin lähetystö oli ollut mukana järjestämässä Alvar Aallon taideteollisuuden ja huonekalujen näyttelyä sekä kuten lähetystö huomautti, ”virallista näyttelyä” Suomen taiteesta. Suomen taideakatemian koulun rehtori Aarre Heinosaalla oli lisäksi ollut näyttely joulukuussa 1950 yksityisessä taidesalongissa. Juhlailaisuuksia, joissa oli mukana taiteellista ohjelmaa, järjestettiin useita. Osa niistä syntyi yhteistyössä paikallisten Suomi-järjestöjen kanssa. Yhteistyö France-Finlande sekä Les amis de la Finlande -järjestöjen kanssa oli tiivistynyt. Itsenäisyyspäivän juhla se-

kä Sibelius-juhla olivat tärkeitä lähetystön toiminnalle. Sibeliuksen musiikki soi Ranskan radiossa.¹²³⁴

Pariisi houkutteli taiteilijoita ja suomalaisia toimittajia. Lähetystö kirjasi vuoden 1950 toimintakertomukseensa jo kuudenkymmenen taiteilijan, taideopettajan tai opiskelijan nimet. Heidän joukossaan olivat mm. taidemaalari Anita Lucander, kirjailija Lauri Viljanen ja taidehistorioitsija Sakari Saarikivi. Joitakin ranskalaisia toimittajia matkusti vastavuoroisesti Suomeen ja julkaisi sitten artikkeleita mm. *Le Mondessa*, mikä oli lähetystölle mieluista raportoitavaa.¹²³⁵ Lähetystöneuvos Heikki Brotherus koki ensimmäisenä Pariisin-vuotenaan Pariisin kevään tuulahduksen, joka ylsi symbolisiin mittoihin. ”Tuona ensimmäisenä kesänä Pariisi oli – minusta tuntui – täynnä suomalaisia aivan kuin jonakin legendaarisena aikana ennen ensimmäistä maailmansotaa. Heitä tupsahti vastaan, kun iltapäivällä lähti kävelylle St Germain-des-Prés’in lähetyville tai Montparnassen puolelle”.¹²³⁶ Etenkin teatterimaailman väkeä, Aku Korhonen, Kyllikki Forssell, Uuno Montonen, Arvi Kivimaa, käveli Pariisin kaduilla ja solmi kaupungissa suhteita. ”Kivimaa perehdytti minut teatterivierailujen mahdollisuuteen. Tietääkseni kukaan toinen suomalainen ei ole sen asian hyväksi tehnyt ja saanut aikaan yhtä paljon. Hänellä oli hieman juhlallinen ja seremoniaalinen tapa lähestyä Comédie Françaisen johtajaa Touchardia. Mutta se tehoi.”¹²³⁷

Brotherus muistaa tavanneensa Pariisissa ainakin säveltäjä Uuno Klamin ja taiteilija Unto Pusan. Yksi merkittävistä Pariisin-kävijöistä oli Maire Gullichsen. ”Paitsi että Maire hankki Suomeen modernia ranskalaista taidetta, hän perusti keskelle Pariisia, suurin piirtein parhaalle paikalle, Artekin esittely- ja myyntikeskuksen. Se oli rohkea kulttuuriteko, kolme vuosikymmentä aikaansa edellä. Mutta vielä optimismilla ei ollut katetta. Sen sijaan Eero Snellman alkoi nähdä monien vuosien ponnistuksiansa kantavan hedelmää. Hän oli tehnyt voimakasta propagandaa kansainvälisen taidekeskuksen rakentamiseksi Pariisin kaupungintalon takana olevalle laajalle tontille...” Hanke kuitenkin kaatui.¹²³⁸

Kuvaamataiteet olivat hieman paremmassa asemassa kuin musiikki, vaikka mitään kovin näyttävää ei ollut tapahtunut. Unto Pusa oli pitkäaikaisen apurahan turvin hakemassa uutta inspiraatiota Ranskassa. Modernismi oli muotia. Maire Gullichsen raivasi taiteen alueella yhteyksiä Suomen ja Ranskan välille. ”Lukuisia vähemmän tunnettuja kykyjä tapasin silloin tällöin Seinen varrella sieppaamassa ikuisia aiheita. Eräs heistä oli Tuomas Nelimarkka, Eeron poika, jolla oli ilmeisiä lahjoja.” Myös muita taiteilijoita oli käymässä, kuten Erkki Kulovesi, Bruno Tuukkanen, Tuulikki Pietilä ja Anita Snellman.¹²³⁹

Birger Carlstedt kuului kaupungissa etabloituneisiin taiteilijoihin. ”Pariisilaisten silmissä Birger Carlstedt peri voiton. Hänellä ei ollut enää oppimista. Hän kuului jo siihen ehdottomaan eliittiin, joka edusti modernia abstraktista suuntaa. Hänen suojelijansa Denise René, alan johtavan taidesalongin omistaja, sanoi silloin ja myös myöhemmin, että hänestä olisi tullut tiennäyttäjänä kaikkein suurin, jos hän olisi jäänyt Pariisiin.” Kirjailijoita Pariisi ei sanottavammin Brotheruksen mukaan houkuttellut. Taiteen ala, jonka tärkein väline on sana, jäi vähälle. Juhani Ahon ja Joel Lehtosen kulta-aika ei koskaan palannut. ”Sen takia eksistentiaalistisen filosofian sanoma ei tarttunut kirjallisuuteemme.”¹²⁴⁰

Pariisissa vierailleet taiteilijat ja poliitikot osasivat ottaa ilon irti kaupungin ravintoloista ja yökerhoista, tunnettuja poliitikkoja myöten. Suuri osa turvautui lähetystöön ikään kuin se olisi palvelujaan tarjoava matkatoimisto. Brotheruksen muistikuvien mukaan he halusivat enimmäkseen seuraa jollekin ilta- ja yökierrokselle. Suomalaisilla ei ollut tietenkään varallisuutta ilonpitoon. Apua löytyi läheltä. ”Vuorineuvos Harry Gullichsen osallistui

säännöllisesti työhömmä. Se oli perinne, josta kukaan ei halunnut luopua. Paitsi että valvoi Suomen tärkeimpiä vientietuja, hän omaksui itselleen maksajan osan, kun neuvottelijamme omaksi ratokseen tutustuivat Pariisiin kulinaariseen ja muuhun huvitteluelämään.”¹²⁴¹ Harry Gullichsenin poismeno oli kova isku suomalaisille neuvottelijoille ja taiteilijoille.

”Hyvin positiivisia arvosteluja” sai lähetystön vuosiraportin mukaan suomalaisen nykyaikaisen näyttely vuonna 1951 Pariisissa. Näyttelyn kuraattorina toimi taiteilija Yngve Bäck, ja mukana oli kymmenen taiteilijaa. Näyttely järjestettiin Maison des artistes -talossa. Suojelijoina toimivat Suomen lähettiläs Helo sekä Ranskan ulkoministeriön kulttuuriosaston päällikkö Louis Joxe. Tapahtumien yhteydessä taiteilijat ja diplomaattikunta tapasivat lehtimiehiä ja kulttuuriväkeä Pariisiin lähetystön järjestämällä päivällisillä. Mutta kuten aiempinakin vuosina, oli itsenäisyyspäivä juhlista suurin. ”Perinteinen itsenäisyyspäivän vastaanotto muodostui v. 1951 loistavammaksi kuin moniin vuosiin...”¹²⁴² YK:n yleiskokous vaikutti asiaan. Tuhannen vieraan joukossa olivat mm. rouva Eleanor Roosevelt ja YK:n pääsihteeri Trygve Lie.

Suomi pääsi esiin ensimmäistä kertaa Ranskan ”näköradioon” vuonna 1951. Ohjelmia, joissa Suomesta kerrottiin, oli vuoden aikana useampi. Yksi niistä lähetettiin itsenäisyyspäivän kunniaksi. Televisioon oli leikattu pätkiä lähetystössä olleista vanhoista dokumenttielokuvista, ja lähettiläs Helo oli kertonut Suomen itsenäistymisestä. Suomalaisen kansanlaulun oli Ranskan televisiossa esittänyt Pia Vansén-Murén. Sanomalehtiavustaja Nils Lund kertoi suomalaisesta runoudesta ja maalaustaiteesta Ranskan televisiossa. Seuraavalle vuodelle oli suunnitteilla viisi tai kuusi uutta ohjelmaa, joista seuraavan vuoden raportti kertoi.¹²⁴³

Olympiavuosi 1952 vilkastutti ohjelmatuotantoa ja lisäsi pidettyjä esitelmiä, iltamia ja kutsuja. Esitelmiä Ranskassa eri puolilla pitivät lähetystön virkamiehet Helo, Brotherus ja Lund, mutta myös Pariisissa asuvat asiantuntijat ja taiteilijat kuten Aimo Sakari ja Bengt von Törne. Lähetystön raportti vuodelta 1952 listasi jo runsaasti kulttuuritapahtumia ja superlatiiveja. Lähettiläspari Helo kutsuttiin Ranskan hienoimman viiniritarikunnan Tastevin jäseniksi, minkä lähettiläs koki olevan kunnianosoitus koko Suomelle, sillä vain harva lähettiläs sai sinne kutsun, rouvasta puhumattakaan. Helo oli saanut pitää vieraille Château du Clos de Vogéot´n linnassa puheen, joka ”aiheutti huomattavia suosionosoituksia Suomelle”. Vuosi 1952 tuntui olleen monella tasolla erinomainen kulttuurisen maakuvan kannalta ainakin lähetystön itsensä mielestä.

Lähetystön vuoden 1952 vuosikertomuksen mukaan lähetystön ja Suomi-seurojen pienimuotoisten kulttuuri-iltojen lisäksi

Jean Sibelius, Wäinö Aaltonen ja Alvar Aalto sopivat edelleen kulttuurisen maakuvan ikoneiksi. Kuvassa Sibelius Ainolassa 1950-luvulla. Kuva: Museovirasto.

oli suurempia tilaisuuksia, kuten esitelmätilaisuudet eri kaupungeissa. Ranskalais-suomalaiset kulttuuripäivät Pariisiin ulkopuolella Royamontin luostarissa keräsivät paikalle ”huomattavan paljon” yleisöä. Siellä kuultiin esimerkiksi Aimo Sakarin esitelmä Suomen kirjallisuudesta ja Törnen esitelmä Suomen arkkitehtuurista, taiteesta ja musiikista. Konsertissa esiintyivät sellisti Artto Granroth, pianistit Hilkka Tauro ja Ritva Arjava sekä laulaja Eila Pesola. Kirjailija Pierre Descaves esitti pakinan, jossa hän kuvailee Suomen-vierailuaan. Katsottiin myös dokumenttielokuvia Suomesta, jotka esitteli sanomalehtiavustaja Nils Lund. Uusia Suomi-filmejä oli tehty olympiavuotta ajatellen. Hilkka Smedslundin värifilmiä Suomesta esitettiin erillisessä tapahtumassa lähetystön tiloissa. Paikalla oli katsomassa 100 henkilöä.¹²⁴⁴

Perinteiset lehtimiehetkin seurasivat Suomen asioita ”valppaasti” ja olivat lähestystön mukaan myötämielisiä kirjoittelussaan ja radio-ohjelmissaan. Lähetystön raporttoimasta suitsutuksesta voidaan nähdä tulevaisuudenuskoa ja kulttuuristen suhteiden avautumista: Brotheruksen kuvaama henkinen kevät. Radiossa kuultiin aiempaan verrattuna poikkeuksellisen paljon suomalaisista kertovia uutisia ja musiikkia. Niistä vastasi pitkälti maisteri Aimo Sakari yhdessä Aira Pyykösen kanssa. Lehtimiehistä, jotka raporttoitiin nimeltä, lähetystöä miellytti Suomessa vierailut *Aurora* ja *France Illustration* -lehtiin kirjoittanut toimittaja Paul Mousset. Hän oli kirjoittanut tavalla, joka haluttiin nostaa esiin. Jotakin negatiivisävyistä kirjoitteluakin ilmestyi vuonna 1951.¹²⁴⁵

Vuonna 1952 Ranskan radio oli ilmoittanut lähetystölle soittaneensa Sibeliusta enemmän kuin koskaan. Myös muita esiintyjä oli päässyt radioon: laulajat Eila Pesola ja Viola Wynne, pianisti Ritva Arjava, Bengt von Törnen sävellyksiä oli soitettu ja Armas Launiksen ooppera *Jehudith* oli tulossa ohjelmistoon. ”Uutispalveluksessaan Ranskan radio on korrektisti ja positiivisessa sävyssä selostanut Suomen tapahtumia.”¹²⁴⁶ Suomalais-ranskalaisen ystävyysjärjestöjen rooli näytti kasvaneen entisestään vuonna 1951. Valtio oli tukenut Les Amis de Finlande -yhdistyksen pääsihteeriä Edmund Trania 200 000 markalla. Hänet oli kutsuttu Suomeen esitelmöimään. Kokonaan uutena edistyksenä Suomi-kuvalle oli kuitenkin vuoden 1951 aikana perustettu ja käynnistetty Suomi-toimisto, jonka johtajaksi tuli Bernard Enckell. Lähetystö oli varovainen arvioinneissaan toimiston roolista. Toimistolla ”saattaa olla merkitystä Suomen informaatiotoiminnassa Ranskassa”, se totesi. Toimiston tuleminen oli myös helpotus enenevälle turistien neuvomiselle. Lähetystökin oli joutunut palvelemaan suomalaisia asioissa, jotka eivät liittyneet lähetystön työkenttään. Suomi-Ranska-seuran perustama ”matkailutiedonantotoimisto” koettiin tervetulleena helpotuksena asiaan lähetystön 1952 vuosikertomuksen valossa.¹²⁴⁷

Taiteilijoille modernismin nimissä virtaavien tyyliuuntien kirjo Pariisissa tarjosi vaihtoehtoja. Pariisin lähetystö antoi erilaisia suosituksia museoita varten kaupungissa vieraille opiskelijoille. Lähettilään puolisoilla Lullan Helolla oli oma roolinsa stipendiaattien yhteyshenkilönä. Lähetystöneuvos Brotheruksellekin Pariisi tarkoitti jotakin erityistä: mahdollisuuksia ja vapautta. ”Pariisin ilmaa oli ihana hengittää”, Brotherus kuvasi 1950-luvun alun tunnelmia. 1950-luvun vaihteessa alkanut uusi aikakausi taiteilijoiden ja diplomaattien Pariisissa sai myönteisen ”mielen kevennyksen”, käänteen vuonna 1953, kun Neuvostoliiton hallitsija Stalin kuoli. ”Vaistomaisesti uumoiltiin, että uudenlainen kevät alkaisi sielläkin.”¹²⁴⁸

Rooman lähetystön kulttuurinen toiminta ei sisällöllisesti poikennut juurikaan Pariisin toiminnasta. Lähettiläspari Holma oli tiiviisti mukana maaliskuussa 1950 Firenzessä, Palazzo Strozziassa avatussa suomalaistaiteen näyttelyn järjestelyissä. Komissaarina toimi

Suomen taideakatemia koulun rehtori Aarre Heinonen. Näyttelyn yhteyteen järjestettiin Helsingin kamarikuoron konsertti. Konsertissa oli toistatuhatta ihmistä läsnä. Musiikillisia iltamia oli lähetystöllä muitakin. Eräässä soitti Erik Tavastjerna, ja eräässä esitettiin suomalaista dokumenttielokuvaa. Rooman radiossa soi Sibelius. Itsenäisyyspäivän vastaanotolle saapui 352 kutsuvierasta.¹²⁴⁹

Rooman lähetystö kirjasi kulttuurisen toimintansa vuosikertomukseensa otsikon ”kulttuurivaihto” alle. Vuonna 1951 kerrottiin stipendiaateista, pääministeri Kekkonen vierailusta, uudesta kauppasopimuksesta, ruotsalaistoimittajien vierailusta ja itsenäisyyspäivän vastaanotosta. Lähetystön raportit ovat suppeampia tällä ajalla kuin Pariisiin, eikä maakuvaallista tarkastelua ja pohdintaa esiintynyt kuten ennen. ”Piirteitä tiedotustoiminnan hoidosta” tuli osaksi raportointia muutama vuosi myöhemmin. Julkaisut olivat keskeisellä sijalla. Koska niitä ei juuri ollut, joutui Rooman lähetystö käyttämään vielä vuonna 1954 ranskankielistä esitysmateriaalia. Myös filmimateriaali oli ranskan- tai englanninkielistä.¹²⁵⁰ Kaikkiaan toiminnan määrä tuntuu olleen lähetystön raportoinnin valossa Pariisia suppeampaa. Tai sitten kysymys oli vain raportoinnin tyylistä, johon Pariisi panosti enemmän. Rooman lähetystön Suomi-kuvaan liittyvä tarkastelu aktivoitui uuden lähettilään Asko Ivalon myötä vuonna 1955. Propaganda tuli mukaan raportoinnin otsikointiin, sekä keskustelu sen resursoinnista.¹²⁵¹

KIERTONÄYTTELYITÄ, VIERAILUJA JA KÄÄNNÖKSIÄ

Suomen kuvataiteen näyttelyitä järjestettiin ulkomailla vuosina 1948–52 noin 30. Etenkin Suomen taideakatemian sai kutsuja ulkomailta vuosikymmenen lopulla. Osa näistä oli laajoja kiertonäyttelyitä useassa eri maassa, osa taas pieniä yksityisgallerioiden näyttelyitä.¹²⁵² Suurin osa 1940-luvun lopun näyttelyistä järjestettiin Skandinavian maissa etenkin Ruotsissa. Euroopan kaupungeista tärkein paikka näkyä suomalaistaiteelle sodan jälkeen oli Pariisi. Uudelle vuosikymmenelle tultaessa näyttelyitä lähetettiin enenevästi Suomesta myös Kanadaan ja Yhdysvaltoihin. Keskeinen hahmo Taideakatemia kansainvälistyvässä toiminnassa oli Taideakatemia koulun rehtori Aarre Heinonen. Heinonen oli lähtenyt opiskelemaan Antwerpenin kuninkaalliseen taideakatemiaan 1930-luvulla ja tutustunut siellä paikallisiin diplomaattipiireihin. Olli Valkosen mukaan Heinosen ansiot taiteen lähettiläänä ovat nousseet esiin enemmän kuin hänen ansionsa taiteilijana.¹²⁵³ Heinonen matkusti opetusministeriön tukemana vuonna 1947 Eurooppaan solmimaan suhteita näyttelyvaihdolle.¹²⁵⁴ Heinonen piti myös yksityisnäyttelyn Pariisissa ja Antwerpenissa vuonna 1951, ja lähetystö puolsi hänelle tuolloin apurahaa ainakin kerran 50 000 markan suuruiseksi, että taiteilija ei ollut saanut töitään ulkomailla kaupaksi.¹²⁵⁵

Taideakatemian oli näyttelyiden pääjärjestäjä, mutta joutui kuuntelemaan rahoittajan eli opetusministeriön toiveita. Taideakatemian sai Pariisiin ja Belgiaan suunnitellun suomalaistaiteen näyttelyhankkeen tiimoilta ulkoasiainministeriöstä suosituksen näyttelyn lähettämiseksi Tšekkoslovakiaan, Unkariin ja Puolaan. Taideakatemia hallitus oli eri linjoilla ministeriön kanssa. Se katsoi näihin maihin suuntautuvan näyttelytoiminnan järjestelyt hankaliksi.¹²⁵⁶ Roolit mietittyvät. Taideakatemia hallitus pohti, pitäisikö Suomen opetusministeriön olla näyttelyn yksinomainen järjestäjä. Päädyttiin kuitenkin yhteistyöhön. ”Opetusministeriön järjestäessä näyttelyn virallisen puolen ulkomailla, Taideakatemian puolestaan toisena järjestäjänä valitsee työt ja huolehtii valmisteluista kotimaassa.”¹²⁵⁷

Vuonna 1949 käsiteltäviä näyttelyhankkeita Taideakatemia hallituksessa oli runsaasti: Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen aloite näyttelystä Yhdysvaltoihin, ulkomailta lähetystöjen kautta, opetus- tai ulkoasiainministeriöltä tai Hintzen kautta (Norjan näyttely) tulleet aloitteet suomalaistaiteen näyttelyistä Kanadaan, Italiaan, Englantiin, Norjaan, Ruotsiin.¹²⁵⁸ Samaan aikaan oli ulkomaisia taidenäyttelyitä järjestettävänä Suomessa. Pöytäkirjojen perusteella elettiin varsin kansainvälisiä vuosia. Toiminnan bilateraalin luonne alkoi muuttua suurten kiertonäyttelyiden takia kulttuurin multilateraaliseen suuntaan.

Erilaiset kansainväliset rahoituskäytännöt haastoivat suomalaisia. Näyttelyhankkeita oli järjestetty apurahoituksella sekä kotimaassa menestyneiden näyttelyiden ylijäämävaroilla. Joulukuussa 1949 STA:n hallitus keskusteli: ”Kansainvälisen käytännön mukaisesti Suomen taideakatemia edellyttää että vastaanottajamaat huolehtivat kaikista näyttelyn aiheuttamista kustannuksista asianomaisen maan rajojen sisäpuolella, Suomen maksaessa vakuutukset koko matkalta samoin kuin näyttelyä seuraavan komissaarin matkat ja oleskelun.”¹²⁵⁹ Taideakatemia sai hankkeilleen rahoitusta, kuten aiemmin mainittiin opetusministeriöstä.¹²⁶⁰

Kansainvälinen näyttelyvaihto oli niin runsasta, että alkuvuodesta 1950 Taideakatemia joko jakoi maailmalta tulleita kutsuja Suomen Taiteilijaseuralle¹²⁶¹ tai antoi opetusministeriön kautta tulleille uusille hankkeille kieltäviä lausuntoja. Kieltävien päätösten joukossa olivat aluksi mm. Venetsian biennaali, Washingtonista tullut näyttelykutsu ja toive kierrättää Euroopan kaupungeissa näyttelyä ollutta kokonaisuutta Lausanneen. Omaa kuvanveistonnäyttelyä toivottiin Pariisiin, Magnus Enckellin taidenäyttelyä Tukholmaan. Samaan aikaan kiersi yksi näyttely Euroopassa ja toinen oli esillä Vatikaanissa. Näyttelyhankkeet muokkautuivat ajan kanssa. Ulkoasiainministeriön vaikutusvallalla Belgiaan lähtenyt taidenäyttely kiersi myös muualla, kuten Tšekkoslovakiassa, jota Taideakatemia hallitus oli alun perin epäroinyt hyväksyä mukaan.¹²⁶² Vielä syksyllä 1950 hallitus käsitteli useita uusia näyttelyaloitteita, mutta seuraavan vuoden puolella tilanne näytti jo rauhoittuneen. Vuosiin 1948–50 osui kansainvälisiä hankkeita ruuhkaksi asti.

Raha oli tiukalla ja kateutta riitti niille, jotka pääsivät kansainvälistymään. Aarre Heimonen muisteli vuosikymmeniä myöhemmin, kuinka näyttelytoiminta aiheutti asiatonta kritiikkiä taiteilijoiden välillä.¹²⁶³ Suomen Taiteilijaseuraa edustanut Erkki Kulovesi oli koettanut saada komissaarin tehtävää siirretyksi samaa seuraa edustavalle Gösta Diehlille. Jotkut taiteilijat olivat levittäneet huhuja Heinosen rahankäytöstä, vaikka Heinosen mukaan jokainen lasku kulki Pariisin lähetystön tarkastuksen läpi ja toiminta perustui opetusministeriöltä tulleeseen määrärahaan. Pariisi oli edelleen se kaupunki, joka herätti intohimoja taiteilijoissa. Vaikka Pariisi oli vuosien 1947–49 kiertonäyttelyn vain yksi kohdekaupunki, halusi *Taide*-lehti valmistaa juuri Ranskaa varten erikoisnumeron suomalaisesta taiteesta. Se haki Taideakatemia suosittelemana siihen erillisvaroja opetusministeriöstä.¹²⁶⁴ Muista kieliversioista ei edes puhuttu Taideakatemia hallituksessa.

Kiistely taiteen alueella ei helpottunut uudelle vuosikymmenelle tultaessa. Erkki Kulovesi erosi Taideakatemia hallituksesta keväällä 1952 vastalauseena sille, että säätiö ”puuhastel” kaikenlaista, mitä sen ei olisi pitänyt tehdä. Kuloveden mukaan ulkomaisen näyttelytoiminnan olisi pitänyt kuulua Suomen Taiteilijaseuralle ja Nykytaide-yhdistykselle, jonka panosta Kulovesi kuvaili ”uhraukseksi länsimaisen taiteen näyttelyiden esiintuomiseksi” Suomeen. Myös Suomi-Neuvostoliitto-Seura olisi sopinut näyttelyjärjestäjäksi Kuloveden mielestä Taideakatemian paremmin. Kulovesi sai kokouksessa Ludvig Wennervirran

Taideteollisuus nähtiin tärkeänä viennin, maakuvan ja kulttuurisuhteiden kannalta. Vuonna 1952 järjestettiin Washingtonissa *Finnish Arts and Crafts* -näyttely. Avajaisissa olivat taiteilija Tapio Wirkkala (esittelemässä töitään), Suomen Washingtonin lähettiläs Johan Nykopp ja taiteilija Rut Bryk. Kuva: Kansallislageria.

kannatuksen.¹²⁶⁵ Vallankäyttöön liittyvä kähnääminen vei energiaa yhteisiltä ponnistuksilta.

Näyttelyt miellettiin Suomen taideakatemian hallituksessa virallisiksi Suomen taiteen esittelyiksi. Propagandataavoite Suomen hyväksi oli kirjattu auki tällä termillä 1940-luvun kiertonäyttelyn kohdalla, vaikka propagandasta kirjaimellisesti ei ollut kysymys. Taide valittiin taidemaailman kriteerein eikä näyttelyiden avulla koetettu kertoa politiikkaan liittyviä asioita. Hallituksen kokouksessa keväällä 1949 kirjattiin näyttelyn ”ennakkotiedotustoiminnan tärkeyttä”. Propaganda tässä yhteydessä tarkoitti näyttelyn markkinointia ja siitä tiedottamista. Hankkeessa oli mukana useita järjestöjä. Taiteilijaseuran edustajat toivoivat näyttelyyn ”modernimpaa” suomalaista taidetta. ”Puheenjohtaja esitti mielipiteenään, että näyttelyn kokoonpanossa olisi kiinnitettävä huomiota näyttelyn yleisempään merkitykseen, koska näyttely luonteeltaan on virallinen ja edustaa laajempaa piiriä kuin vain nykyistä kuvaamataidettamme ja sen välittömiä edeltäjiä.”¹²⁶⁶ Kuvataiteen avulla siis koetettiin kuitenkin vahvistaa sanomaa maasta, jossa tehdään modernia taidetta.

Heinonen raportoi jokaisen kaupungin jälkeen sekä näyttelyn vaiheista, kuten saapumisesta ja seuraavasta paikasta, että toisinaan näyttelyiden vastaanotosta Taideakatemian hallitukselle. Heinosella oli paitsi komissaarin myös tiedottajan rooli. Marraskuussa 1949 Aarre Heinonen kirjoitti Haagista, että näyttely oli otettu hyvin vastaan ja että kritiikki oli ollut ”kiinnostuneempi ja selväsanaisempi” kuin Belgiassa. Näyttelyn arvostelut oli toimitettu suomalaisille lehdille.¹²⁶⁷ Näistä merkinnöistä käy ilmi,

miten tieto näyttelyiden vastaanotosta saapui suomalaisille lehdille. Joko lähetystö, ulkomaalaiset kumppanit tai taiteilijat keräsivät leikkeet itse. Hankkeesta vastaava kuraattori sai kommentoida näyttelyiden onnistumista lehdille.

Näyttelyiden järjestelytyö oli vaivalloista. Suomen taiteen kiertonäyttely matkasi Zürichin Kunsthausiin helmikuussa 1950. Taulut kuljetettiin venäläisen ja amerikkalaisen ”miehitysvyöhykkeen” lävitse. Pelkästään matka Puolan halki kesti 6 päivää. Päälle rajavyöhykkeiden ylitykset, yhteensä lähes kaksi viikkoa, jonka seurauksena näyttelyn avajaisia Sveitsissä piti siirtää. Hankaluus käännettiin voitoksi: viive oli omiaan herättämään ihmisten ja lehdistön kiinnostuksen näyttelyä kohtaan. Paikalla avajaisissa oli lähetystön ja kaupungin edustusta, arvovaltaista joukkoa. ”Harvassa maassa lienee Suomella niin paljon goodwill’ia kuin Sveitsissä”. Lehtien ja radion kuvaltiin olleen ”suopeita” näyttelyä kohtaan. Katsojia kertyi vajaa 5 000. Sveitsistä näyttely lähti Firenzeen.¹²⁶⁸ Firenzessä näyttelyn vastaanotto oli Heinosen mukaan sekin hyvä. Hän kiitteli raportissaan ylipormestari Mario Fabianin osuutta näyttelyn onnistumisesta. Myös tämän näyttelyn avajaiset erilaisine vastaanottoineen olivat seurapiiritapahtuma. Lähettiläs Holma, Uffizi- ja Fitti-gallerian johtajat, suomalaisia taiteilijoita, Tuulikki Pietilä, Olavi Valavuori ja Erik Enroth olivat läsnä. Avajaisillasta huolehtivat paikalliset Rotary-klubin jäsenet, avajaisia seuraavana päivänä suomalainen delegaatio sai Firenzen kaupungin kutsun Palazzo Vecchioon.¹²⁶⁹

Vuonna 1952, kun yli 30 vuotta Ateneumin taidemuseota johtanut tohtori Torsten Stjernschantz jäi eläkkeelle, virkaan valittiin, tosin ensiksi vain vuodeksi, amanuenssi Aune Lindström. Lindströmistä tuli 1950-luvun kansainvälisten näyttelyiden organisaattori. Vuoden 1951 vuosikertomukseen kirjattiin, että vuotta leimasi ”laaja ja tehokas näyttelytoiminta sekä koti- että ulkomailla”.¹²⁷⁰ Ateneumin johtaja Lindström oli tiiviisti mukana esimerkiksi Saksaan järjestetyn kiertonäyttelyn tekemisessä. Hänelle lankesi komissaarin ja tiedottajan rooli. Näyttelyn paikkakunnat olivat Lübeck, Bochum, Düsseldorf, München, Augsburg, Stuttgart ja Flensburg. Näyttelyn menestys kaikkialla oli hyvä. Sitä pidettiin Saksassa ”tärkeänä toimenpiteenä kulttuurisuhteiden solmimiseksi pitkän väliajan jälkeen, mistä Saksan taholla oltiin erittäin kiitollisia”. ”Ottaan huomioon näyttelyn suuruuden ja merkityksen sekä sen saavuttaman menestyksen huomattavine propaganda-arvoineen voidaan menoja tuskin pitää korkeina”, Lindström arvioi. Menot olivat kohonneet arvioidusta ja nousseet 443 921 markkaan.¹²⁷¹ Vertailun vuoksi Taideakatemia käytti olympialaisten takia pelkästään tiedotuksen tehostustoimenpiteisiin suuremman summan: opastuksiin, julkaisuihin ja valokuviin käytettiin 649 000 markkaa.¹²⁷² Lindströmin johtajuus alkoi kansainvälisesti vauhdikkaasti. Vuonna 1952 suuri Rubens-näyttely oli tulossa Suomeen. Yhdysvalloissa ja Kanadassa kiersi suomalaistaiteen näyttely. Uusiakin suunniteltiin. Suomen taideakatemian hallituksessa listattiin tulevia näyttelyitä: vastavuoroista näyttelyä Saksasta Suomeen, näyttelyä Norjaan ja meksikolaistaiteen näyttelyä Suomeen.¹²⁷³ Uusi vuosikymmen alkoi kulttuurisuhteiden kannalta lupaavasti.

Suomen taideakatemian tärkeä yhteistyökumppani oli Suomalais-Amerikkalainen yhdistys. Yhdistys ryhtyi vuosikymmenen vaihteessa panostamaan suomalaisen taiteen, taideteollisuuden ja kansantaiteen esineiden näytteille asettamisesta Yhdysvaltoihin.¹²⁷⁴ Taideteollisuusnäyttely asetettiin Indianapoliksen The John Herron Art Instituteen, jolta kutsu oli tullut. Kyseessä oli pohjoismaainen näyttely, jonka Suomen osuutta yhdistys pääsi hoitamaan. Yhdistys oli perustanut vuonna 1950 erillisen kirjallis-taiteellisen toimikunnan edistämään nimenomaan näiden alueiden tunnetuksi tekemistä Yhdysvalloissa.

Puheenjohtajaksi valittiin Bertel Hintze, jäseniä olivat mm. Ella Eronen, Heikki Reenpää, kirjailija Olavi Linnus, taiteilija Aarre Heinonen, kirjailija Helen af Enehjelm ja säveltäjä Nils-Erik Fougstedt. Hintze ja Linnus saivat näyttelyihin liittyvän erityistehtävän. Mukana olivat myös Kansallismuseon T. I. Itkonen sekä taideteollisuutta edustava Arttu Brummer. Opetusministeriö myönsi 50 000 markkaa, mutta merkittäväksi rahoitusmuodoksi tulivat yksityiset toiminimien lahjoitukset¹²⁷⁵ eli tämän päivän ilmaisulla näyttelyä organisoitien yritysten sponsorituella. Yhdysvalloissa yritystuki oli tavanomaista. Kun Suomen taideakatemia uneksi erään näyttelyn paikaksi Museum of Modern Artia, se sai ilmoituksen keväällä 1950, että museolla oli oma näyttelypolitiikkansa. Se kutsui itse näyttelyitä eikä tarjonnut tilojaan muille organisaattoreille.¹²⁷⁶ Museo opasti lisäksi, ettei Yhdysvallat rahoita muiden maiden näyttelyitä lainkaan maassaan. Yksityinen taho hoiti kokonaan taidenäyttelyiden rahoituksen. Joskus avustusta saattoi saada American Federation of Artsin pääkonttorista Washingtonista.¹²⁷⁷

Taideteollisuus pääsi hyvin esille Yhdysvaltoihin suunnatuissa näyttelyissä: vanhoja ryijyjä, Hannes Autereen ja Mikko Hovin puuveistoksia, vanhoja museoituja puuveistoksia Kansallismuseosta, Arabian, Nuutajärven, Riihimäen ja Karhula-littalan uutta tuotantoa sekä tekstiilitaidetta asetettiin näytteille. Taiteilijakuntaa edustivat monet nimet.¹²⁷⁸ Yhteistyö oli avainasemassa. Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen aloitteesta vuonna 1950 perustettu ulkomaanyhdistysten yhteistoimikuntaelin toimi yhdysiteenä Suomen maaku- van viestinnässä. Näyttelyitä oli vuonna 1951 useita: laajat amerikkalaistaiteen ja kirjallisuuden näyttelyt Helsingissä, Indianapoliksen näyttely sekä syyskaudella käynnistetty laaja suomalaistaiteen kiertonäyttely Yhdysvalloissa. Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen muu ulkomaille suunnattu toiminta supistui näiden näyttelyhankkeiden takia. Kotimaassa paikallisosastot kantoivat ison osan käytännön työstä.¹²⁷⁹ Suomalais-Amerikkalainen yhdistys huolehti siitäkin, ettei Helsinki ollut itseoikeutettu paikkakunta Suomessa. Vuonna 1950 Turkuun saatiin amerikkalaisen modernin serigrafian näyttely. Se oli tärkeä tapaus pienen paikkakunnan taide-elämässä, sillä mukana oli myös laajoille piireille tuntematonta modernia, abstraktia taidetta.¹²⁸⁰

Näyttelytoimintaa varten tarvittiin ulkomaisia hankkeiden suojelijoita. Yhdysvaltain lähettiläs (ministeri John M. Cabot) neuvotteli Suomen puolesta näyttelypaikoista Yhdysvaltain kaupungeissa. Rahoitusneuvotteluja käytiin American Federation of Artsin kanssa, joka antoikin tukeaan Suomen näyttelyn kierrättämiseksi Yhdysvalloissa. Yhdistys sai opetusministeriöltä yli miljoona markkaa näyttelytoimintaa varten.¹²⁸¹ Yhdysvalloissa kiertäneiden taide- ja taideteollisuusnäyttelyiden tekijät edustivat laajalla rintamalla parhaita taiteilijoita. Esimerkiksi maalauskoelmaan kuului Schjerfbeckin, Gallen-Kallelan, Enckellin, Collinin, Schaumanin, Sallisen, Cawénin, Lönnbergin ja Sipilän töitä. Kuvanveistäjä Aaltoselta oli edustava kokonaisuus. Taideteollisuusosuus sisälsi yli sata esinettä. Grafiikanlehtiä oli mukana yli 40 kappaletta. Tuomas von Boehm, Jaakko Somersalo, Ernst Mether-Bergström, Rolf Sandqvist, Teuvo-Pentti Pakkala, Lars-Gunnar Nordström... Joukossa oli siis jo Suomen taiteen 1950-luvun modernistejakin. Washingtonissa avatun näyttelyn avajaisissa oli läsnä toista tuhatta kutsuvierasta. Isäntänä toimi lähettiläs Johan Nykopp. Näyttelyyn matkusti Suomesta mm. kuvanveistäjä Aaltonen puolisoineen sekä taiteilija Rut Bryk. Tässä näyttelyssä vieraili 62 766 ihmistä. ”Kevätkaudella 1953 näyttely tulee kiertämään Kanadassa ja Yhdysvalloissa kolmeksi kokoelmaksi jaettuna, jolloin se Suomi-propagandana tulee tehokkaammin käytetyksi hyväksi”, kirjasi Suomalais-Amerikkalainen yhdistys vuosikertomukseensa.¹²⁸²

Suomalais-Amerikkalainen yhdistys toimi yhteistyössä myös Nykytaide-yhdistyksen kanssa.¹²⁸³ Myös Suomen Arkkitehtiliitolle tuli enenevää roolia vuosikymmenen kuluessa. Yhdysvalloissa kiertänyt *Suomi rakentaa* -näyttely toteutui vuonna 1953.¹²⁸⁴ Nykytaideyhdistyksen tehtävä oli rikastuttaa ennen kaikkea kotimaan kuvataide-elämää 1950-luvun alussa. Se oli mahdollista Maire Gullichsenin ja Bertel Hintzen, mutta myös monen muun yhdistyksessä aktiivisesti vaikuttaneen henkilön henkilösuhteilla. Yhdistyksessä vaikuttivat vuosikymmenen vaihteessa kriitikko Antero Rinne, Otavan Heikki A. Reenpää, taiteilijoista Johannes Gebhard, Aimo Kanerva ja Unto Pusa. Alvar Aalto oli jättäytynyt sivuun. Kyseessä oli pitkälle sama modernismia puoltava joukko kulttuuri- ja liike-elämän vaikuttajia, jotka olivat toimineet kulttuurin eteen jo ennen sotaa.¹²⁸⁵

Ulkomaille Nykytaide-yhdistys vei sodan jälkeen vain muutaman, suomalaista uutta kuvataidetta esittelevän näyttelyn: Ranskaan (1951), Ruotsiin (1953) ja Italiaan (1956). Pariisiin Maisons des Artistes -näyttelyhuoneistossa 1951 pidetyssä *Quelques peintres Finlandais* -näyttelyssä oli mukana 14 taiteilijaa, kultakin pari työtä. Nuori kuvataiteilijapolvi sai mahdollisuuden esittäytyä ulkomailla. Mukana olivat mm. Yngve Bäck, jolla oli järjestämisessä erityisrooli, Sam Vanni, Tuomas von Boehm, Ernst Mether-Borgström, L.-G. Nordström ja Jaakko Somersalo. Virallisena järjestäjänä Pariisissa mainittiin Artek, koska Nykytaide-yhdistys oli vielä tuntematon tekijä maailmalla. Yhdistys hoiti kuitenkin näyttelyn kulut. Varoja toimintaansa yhdistys sai jäsenmaksujen ja taidearpajaisten lisäksi säännöllisesti Ahlström Osakeyhtiöltä.¹²⁸⁶ Yhdistyksen jäsenet solmivat kontakteja eri valtioiden virallisiin kulttuurivirkamiehiin ja saivat siten kiertonäyttelyitä saapumaan Suomeen. Maire Gullichsen keräsi lisäksi Pablo Picasson grafiikkaa suoraan modernismin vaikutusvaltaisimman ja kansainvälisesti tunnetuimman yksilön, Picasson ”keksijän” galleristi Henry Kahnweilerin avulla.¹²⁸⁷ Jo 1940-luvun lopulla Maire Gullichsenia tituleerattiin Suomen kulttuurin epäviralliseksi lähettilääksi. Itseään professorin arvonimen myöhemmin saanut Gullichsen halusi loppuun asti kutsuttavan ”taiteen juoksutyttöksi”.¹²⁸⁸

Modernismin puolesta puhuminen ei ollut vuosikymmenen vaihteessa aina palkitsevaa. Yleisö ei ollut valmis vastaanottamaan vieraita vaikutuksia. Abstrakti taide koettiin liian radikaalina Suomen oloihin. Nykytaide-yhdistyksen näyttelyt, joita Taidehallissa esiteltiin, saivat kritiikkiä osakseen. Avantgarde-luonteesta huolimatta nämäkin näyttelyt otettiin kuitenkin virallisen diplomaattitoiminnan näyttämölle. Vuoden 1952 ranskalaisen taiteen näyttely Suomessa, josta alkoi nonfiguratiivisen taiteen ”tuleminen” Suomeen, sai arvovaltaisen avajaisjoukon. Kiistellyn näyttelyn suhdetoiminta-arvo ymmärrettiin diplomaattikunnassa Suomessa ja ulkomailla. Nykytaide ry järjestäjänä sai tukea näyttelytoiminnalleen lähetystöiltä.¹²⁸⁹

Milanon triennaalit 1951 ja 1954 ovat Suomen taideteollisuushistoriassa ja maakuvan historiassa merkittäviä yksittäisiä tapahtumia. Suomen triennaaliosasto vuonna 1951 perustui yksinkertaisuudelle mm. materiaalipulasta johtuen. Materiaalipula vaivasi muissakin maissa, mutta Suomen ratkaisu tilanteeseen näyttäytyi raikkaana. Luonteva vähäeleisyys, jossa kuitenkin laadusta ei tingitty, sattui sopimaan ”hyvää makua” ja funktionaalisuutta puoltavien eurooppalaisten kriitikoiden arvomaailmaan. Suomalainen taideteollisuus tuli edukseen esille Milanon näyttelyissä.¹²⁹⁰ Asiallisuus, puhtaus ja aitous olivat määreitä, joita Tapio Wirkkalan johtama osasto sai osakseen lehtiartiossa. Tässä näyttelyssä vieraili legendaarisen maineen Suomessa saanut amerikkalaisen *House Beautiful* -lehden toimittaja Elisabeth Gordon, jonka aloitteellisuuden ansiosta syntyi vuosina 1954–57 yli kahdessakymmenessä museossa Yhdysvalloissa ja Kanadassa kiertänyt *Design*

in *Scandinavia* -näyttely. Ensimmäinen virallinen kutsuja oli Richmond Museum of Fine Arts vuonna 1952.¹²⁹¹

Arabian lähtö mukaan Milanon triennaaliin 1951 jatkoi menestyksekkäiden taideteollisuusnäyttelyiden sarjaa, joita oli jo nähty sodan aikana Pohjoismaissa. Sodan jälkeen näyttelyitä organisoivat yhtiön mainospäällikkö Gummerus paitsi yrityksen myös koko Suomen edun eteen. Hedelmät poimittiin 1950-luvun kuluessa. Oman lähdeaineistoni perusteella taideteollisuus alkoi saada lähetystöjen maakuvan viestinnässä dominoivaa roolia vasta 1950-luvun lopulla. Ulkomaisten yleisaikakauslehtien palstoilla taideteollisuutta esiteltiin laajasti vasta 1960-luvulla. Tuolloin näyttelyt pääsivät arvoonsa myös ulkoasiainministeriön tiedonannoissa Suomen Tietotoimistolle.¹²⁹²

Vilkastunut taide- ja taideteollisuusnäyttelyiden aika nosti taiteen arvoa propagandan ja diplomatian välineenä. Suomen Tietotoimistolle ei kulttuuritiedotteita juuri lähetetty vielä 1940-luvulla, mutta 1950-luvulla tilanne hieman koheni. Tyypillinen ulkoasiainministeriön Suomen Tietotoimistolle välittämä tiedote kuului: ”Suomen Pariisin-lähettiläs, ministeri ja rouva J. Helolla oli t.k. 22 päivänä kotonaan vastaanotto suomalaisen taide­näyttelyn ja prof. Alvar Aallon arkkitehtuurinäyttelyn johdosta. N. 200 henkeen nousevan edustavan yleisön joukossa nähtiin Ranskan jälleenrakennusministeri Cladius Petit, joukko taide- ja arkkitehtuuripiiriin edustajia sekä ulkoasiain- ja jälleenrakennusministeriöiden korkeimpia virkamiehiä. Lisäksi oli vastaanotolla läsnä myös ryhmä suomalaisia naisarkkitehtejä, jotka parhaillaan ovat tutustumismatkalla Ranskassa.”¹²⁹³

Avajaisten avulla lähetystöt saivat mahdollisuuden legitimoida olemassaoloaan tärkeinä diplomaattisina toimijoina asemamaissaan. Lähetystöt saivat mahdollisuuden oman tekemisensä positiiviseen uutisointiin. Palaute näyttelyistä kerrottiin mielellään myönteisesti. Lähetystön ja ulkoasiainministeriön tehtävä oli välittää myönteistä maakuvaa ja sellaisena se toteutui ainakin suomalaisiin lehtiin, joihin ulkoasiainministeriön kommunikointia välitettiin. Zürichissä 1951 esillä olleen suomalaisen taideteollisuuden näyttelyn avajaisista Kunstgewerbemuseumissa tiedotettiin. Läsnä oli ollut toistasataa ihmistä, joihin näyttelyn kokoonpano oli tehnyt ”erittäin edullisen vaikutuksen”. Vieraiden joukossa näkyivät Tapio Wirkkala, Rut Bryk ja Friedl Kjellberg, jotka saivat nauttia myös kaupunkineuvos Sappeurin tarjoaman lounaan.¹²⁹⁴

Suomalaisen taiteen kiertonäyttely 1950-luvun alussa läpäisi useammankin kerran tiedottamisen kynnyksen. Uutinen levisi Suomen Tietotoimiston kautta esimerkiksi, kun näyttelystä myytiin joitakin teoksia Ranskan Musée d’Art Modernille. Museo oli ostanut kokoelmiinsa kaksi teosta: Essi Renvallin veistoksen *Saima Harmaja* ja Aarre Heinosen maalauksen *Karjalainen maisema*.¹²⁹⁵ Näyttely pääsi myös kommunikoidaan Tietotoimistolle avauduttuaan Firenzessä. Tiedotteessa kerrottiin, kuinka esitelmää oli kuultu ja kaupungin Rotary-klubin illallisjuhlassa oli kuultu Helsingin Kamarikuoron esityksiä sekä nähty elokuva *Suomi hymyilee*.¹²⁹⁶ Vatikaanissa esillä ollut suomalaistaiteen näyttely vuodenvaihteessa 1951 sai Suomen Tietotoimiston kautta menneen uutisen mukaan erinomaista palautetta Italian ammattilehdissä ja radiossa. Arvosteluista oli tiedotteeseen poimittu joitakin taitelijointa, kuten Alvar Cawén ja hänen työnsä *Rukous*. Näyttelyn teoksia keuhuttiin ”herkäästä” ”elinoimaiseen”. Näyttelyssä oli käynyt valtavasti ihmisiä.¹²⁹⁷ Toisinaan kulttuuriin liittynyt Suomen Tietotoimistolle lähetetty tiedote vaikutti siltä, että kytköksiä ja aloitteita kulttuuriin liittyen piti keksimällä keksiä.¹²⁹⁸

Taitelijoiden suhde Neuvostoliittoon oli länsivaltoja vaikeampi. Suomalaiset kuitenkin pohtivat näyttelytoimintaa myös sinne. Kun Pohjoismaiden Taideliiton järjestämä näyttely

oli vuonna 1950 Helsingissä, nosti silloinen Suomen edustaja, taiteilija Sven Grönvall esiin toiveen, että sama näyttely voitaisiin lähettää myös Moskovaan. Liittoneuvoston edustajat ottivat ideaan kantaa. Puolustajien joukossa olivat Grönvallin lisäksi Norjan edustaja Finn Nielsen, jonka mukaan näyttelyn avulla olisi ollut mahdollisuus ottaa ”poliittisluonteiselta kritiikiltä aseet pois”. Hänen mukaansa näyttely olisi tehnyt hyvää, ”koska siten osoitettaisiin, ettei Pohjoismaissa ole a priori kielteistä suhtautumista Neuvostoliittoon”. Vastustajien mielestä kaikki mitä tehtiin Neuvostoliiton kanssa tarkoitti politiikkaa. Kutsuakaan ei ollut Moskovasta tullut. Puheenjohtajana toiminut taiteilija Lennart Segerstråle, Ruotsin edustaja Sven Erixson, Grönvall ja Nielsen tahtoivat eriävän mielipiteensä pöytäkirjaan pettymyksen ilmaisuna sille, ettei liitto halunnut viedä näyttelyä Moskovaan.¹²⁹⁹ Segerstråle oli Pohjoismaisen Taideliiton Suomen osaston sihteeri ja kävi kirjeenvaihtoa näyttelyiden organisaattorina. Hän toimi samankaltaisessa kulttuurivientiin ja siten kulttuuriseen maakuvaan liittyvässä roolissa kuin Heinonen ja Hintze.¹³⁰⁰

”Yhteydet ulkomaihin ovat käyneet entistä vilkkaammiksi”, totesi Suomen kirjailijaliiton vuosikertomus vuonna 1949. Esimerkkeinä pitkään kaivatusta vilkastumisesta otettiin Ruotsin kirjan viikko, jolla suomenruotsalaiset kirjailijat olivat päässeet hyvin esiin. Myös Suomen Pen-klubi oli ollut edustettuna Venetsian kokouksessa, Pohjoismainen kirjallisuusneuvosto oli vierailut Suomessa ja Helsingissä oli järjestetty englantilaisen kirjallisuuden näyttely. Myös yksittäisten kirjailijoiden vierailut Suomessa olivat merkkitapauksia. ”Niiden tuloksena joku ruotsalainen Jeanna Oterdahl tai ranskalainen Marc Chesneau tekee kotimaassaan maatumme tunnetuksi.”¹³⁰¹ Suomen tunnetuksi tekeminen ulkomailla oli näkökulma, jonka avulla liitot ja yhdistykset halusivat profiloitua. Maakuvan viestintää ja kulttuuripropagandaa haluttiin korostaa.

Kirjallisuus tarjosi pula-ajan keskellä eläville suomalaisille tuulahduksen kansainvälisyydestä. Kirja tarjosi aikamatkan Egyptiin tai purjehdusmatkan Välimerelle. Tammen ja Otavan kustantamia kirjoja, vaikkapa Hemingwayn kirjoja, oli karrikoidusti sanoen helpompi Suomessa hankkia kuin ruokaa.¹³⁰² Amerikkalainen kirjallisuus ja elokuva kiinnostivat erityisesti. Myös ranskalainen kirjallisuus ja modernistit kiinnostivat, joukossaan Albert Camus, ruotsalainen Stig Dagerman, Jean-Paul Sartre ja Samuel Beckett. Moderni kirjallisuus alkoi saada jalansijaa myös kotimaisessa kirjallisuudessa, kun kustantajat ymmärsivät ryhtyä keskinäisen kiistelun ja kilpailun sijasta yhteistyöhön.¹³⁰³

Saksaan vietiin suomalaista taidetta ja saksan kielelle alettiin taas kääntää suomalaista kirjallisuutta. Uusi *Seitsemän veljeks*n saksannos ilmestyi kääntäjänään sota-aikana Suomessa oleskellut lehtimies ja kirjailija Edzard Schaper. Myös Toivo Pekkasen *Ihmisten kevät*, Martti Merenmaan *Mustan kukon laulu* ja E. N. Mannisen *Saattoi olla miehen onni* käännettiin saksaksi. Venäjäksi oli käännetty Aleksis Kiven ja Maiju Lassilan tuotantoa. Kirjallisuuden pedagogista luonnetta korostettiin. Kirjallisuus saattoi ”ohjata rakentavan elämänsuuntauksen palvelukseen.” Kirjallisessa kulttuurissa katsottiin olevan ”vakavoitumisen” ja ”sisäistyneisyyden” aika. Aateilmastoon liittyi ”kulttuurikeskustelujen” aika. Kirjailijaliitossa ihmeteltiin, kenties vähän pelättiin, kun keskusteluun osallistui nyt myös sukupolvi, joka kantoi ”nuorekkaan asenteellisuuden lippua”.¹³⁰⁴

Vaikka kaunokirjallisia kirjoja käännettiin, oli kysymyksessä kuitenkin vielä vähäinen määrä. Kansainvälistyminen tarkoitti enemmänkin kirjailijavierailuja ja teosten kääntämistä suomeksi. Kirjailijaliitossa todettiin kuitenkin ”kansainvälisten yhteyksien” avautuneen. ”Ikkunat ovat olleet auki niin länteen kuin itäänkin”, se summasi vuotta 1951. Ranskan kirjailijaliiton puheenjohtaja Pierre Descaves oli vierailut Suomessa tutustuen kirjallisiin

oloihin ja samalla esitelmöiden oman maansa kirjallisuudesta. Saksalainen K. H. Bolay oli viettänyt kuukausia maassa ”kulttuurisuhteita solmien”. Bolay kirjoitti Suomessa teosta nimeltä *Finnland von heute*.¹³⁰⁵ Bulgarialainen runoilija, unkarilainen kirjailija ja venäläisiä kirjailijoita oli ollut vierailulla Suomessa. Kutsujien joukossa oli kirjailijaryhmä Kiila ja Suomen Rauhanpuolustajat ry. Amerikkalaisia kirjoja esitteleviä näyttelyitä nähtiin sekä Helsingissä että Turussa. Järjestäjä oli Turun Suomalais-Amerikkalainen yhdistys. Yhtenä syynä kotimaisen kirjallisen elämän vilkastumiselle pidettiin liikevaihtoveron poistamista kirjallisuudelta.¹³⁰⁶

L. A. Puntila otti ahkerasti kantaa kulttuuriin. Eräässä kannanotossaan vuodelta 1949 Puntila käsitteli käännöskirjallisuutta. Mitään muuta ratkaisua sen lisäämiseksi ei ollut kuin valtion rahoitus, jota oli lisättävä. Puntilan mukaan valtionrahoitteisenakin käännöstyötä oli tehtävä laadun varmistamisen takia yhteistyössä kirjailijoiden ja kirjailijalautakunnan kanssa. Valvonta kuului Puntilan mukaan opetusministeriölle.¹³⁰⁷

Kansainvälisiä kirjallisia suhteita solmittiin enenevästi. Ruotsista vieraili Suomessa vuonna 1952 seitsemän kirjailijaa, Espanjasta yksi kirjallisuuden professori ja Suomi-Neuvostoliitto-Seuran edustajana Suomeen tuli ”nykyhetken edustavimpiin” kuuluva kirjailija ja runoilija Stepan Shtshipatshov.¹³⁰⁸ Suomesta vierailtiin muissa maissa esimerkiksi Penklubin ja Pohjoismaisten kirjailijakokouksien vuoksi. Suomen edustajiksi pääsivät mm. Tynni Tuulio ja Kai Laitinen. Suomessa iloittiin kirjailija Kersti Bergrothille tullutta kunniajäsenyyskutsua osallistua Venetsian ja Rooman taiteilijakonferensseihin. Kansainvälinen toiminta oli selvästi runsaampaa kuin pari vuotta aiemmin. Yrjö Kokon *Pessi ja Illuusio* -teoksesta ja Anni Voipion *Suomen marsalkka* -teoksesta otettiin ruotsiksi lisäpainokset. Kokkoa käännettiin myös muille kielille, Waltarin kymmenen vuoden takainen *Vieras mies tuli taloon* oli saatettu Yhdysvaltain kirjamarkkinoille, jossa tekijän *Sinuhe egyptiläinen*, Mikael *Karvajalka* ja Mikael *Hakim* jatkoivat tasaista menestystään.¹³⁰⁹

MUUTTUIKO KUVA?

Suomi koetti kiillottaa kuvaansa vuoden 1952 olympialaisten alla resurssiensa mukaisesti. Ulkoasiainministeriön ponnistukset propagandamateriaalin tuottamiseksi tähtäsivät siihen. Uudet rakennukset ja myymälät tähtäsivät siihen. Kalliiksi koettu, kulttuurisuhteita edistävä kansainvälinen näyttelyvaihto sekin puolsi paikkaansa kulttuurisen maakuvan kohentamisen sekä diplomaattisten suhteiden solmimisen näkökulmasta. Taideteen esittelyiden yhteydessä taidealan järjestäjät halusivat korostaa hankkeiden propaganda-arvoa maalle. Käsitteellä propaganda oli myönteinen kaiku. Taideorganisaatioille oli tärkeää viedä maasta uutta taidetta vanhojen mestareiden rinnalla. Monet näistä taitelijoista edustivat suomalaista modernismia. Taideteollisuuden kohdalla modernismi oli kansainvälisen vertailun kestävä. Sitä palkittiin ja sen tasoa ylistettiin. Suomalainen taideteollisuus tuki vintinäkymiä. Taideteollisuuden tehtäväksi tuli enenevästi Suomen viennin ja Suomen tulevaisuuden edistäminen. Kuvataide menetti paikkansa maakuvan viestinnässä taideteollisuudelle 1950-luvulla myös siksi, ettei se uudistunut tarpeeksi nopeasti sisältäpäin.¹³¹⁰

Maakuvan viestinnän kannalta mikään yksittäinen dokumentti, esite tai tapahtuma ulkomailla ei vastannut yhtä suurta tilaisuutta, minkä vuoden 1952 olympialaiset tarjosivat. Sadoilla ja tuhansilla urheilijoilla oli mahdollisuus itse kokea Suomi. Lehtimiehillä oli

mahdollisuus nähdä Suomi omin silmin ja kertoa kokemuksistaan. Esimerkiksi amerikkalaiset saivat lehtien avulla todistusaineistoa, ettei Suomi kuulunut Neuvostoliiton satelliittivaltioihin. Viisumipakkoa maahan ei ollut, eivätkä maan olot vahvistaneet muutenkaan ankeiksi luultuja ennakkoluuloja. Kommunisminvastaisuus maassa pantiin Yhdysvalloissa merkille suopeasti.¹³¹¹ Yhdysvalloissa maata kohtaan syntynyt kiinnostus hupeni kuitenkin nopeasti kisojen jälkeen, eikä otsikoita enää syntynyt 1950-luvulla. Uusi vuosikymmen tarkoitti Yhdysvalloissa Suomen maakuvan tunnettuuden kannalta hiljaiselon aikaa. Sibelustakaan ei aina muistettu Yhdysvalloissa mainita enää suomalaiseksi.¹³¹²

Olympialaisten alla Suomea haluttiin esitellä pohjoismaisena tai skandinaavisena hyvinvointiyhteiskuntana. Oppaat ja maateokset muistuttivat nopeasta kehityksestä. Uusia arvojakin tarvittiin modernisaation osoittamisen tueksi. Muuttunut tilanne vauhditti myös maan sisäistä keskustelua moraalista ja kulttuurista. Mitä moderni taide oikein edusti? Rappiota vai edistystä? Vieraita vaikutteita epäiltiin, mutta suhtautuminen omiin sankareihin oli sekin joskus hapuroivaa. Mika Waltarin *Sinuhe egyptiläinen* oli alkuun varsin kyseenalainen ja epäilyttävä kirja. Oliko se korkeakirjallisuutta vai jotain ihan muuta? Aikalaisilla oli uudenlaisiin ilmiöihin monenlaista mielipidettä.¹³¹³ Vasta ulkomailla ansaittu tunnustus teki Waltarista kansalliskirjailijan. Alvar Aallonkin menestys syntyi ensin ulkomailla, omin voimin ja ulkomaalaisten ystävien tuella. Näitä kahta taiteilijaa hyödynnettiin laajasti 1950-luvulla maakuvan viestinnässä.

Sodanjälkeisen pahan olon purkautumiseen yksi tie kulki modernistien arvoliberalismin polkua, joka tarjosi unohduksen entiseen. Filosofit Eino Krohn kuvasi aikakauden henkeä tilityksessään vuonna 1948: ”Kulttuuri on varmaan aikamme suosituin iskusana, vaikka käsityksemme sen merkityksestä on sangen monivivahteinen ja epämääräinen”.¹³¹⁴ Esteettiset arvot piti nostaa esiin, ja niin tapahtuikin. ”Nykyaikaisessa taiteessa, erityisesti kirjallisuudessa, on pyrkimyksiä, jotka tähtäävät juuri tämän asenteen herättämiseen ja nimenomaan kohdistettuina ihmiskuntaan, yhteiseen ihmisyyteen”.¹³¹⁵ Puhe ihmisyydestä ja yleismaailmallisesta omastatunnosta oli vastareaktio sodanaikaiselle mentaliteetille, josta haluttiin kokonaan irti.¹³¹⁶ Saksalaisuuteen liittyvän henkisen yhteistyön korvasivat yhteydet Neuvostoliittoon ja sen vastapainona yhteydet anglo-amerikkalaiseen kulttuuriin. Olympialaiset vuonna 1952 antoivat mahdollisuuden lujittaa kansainvälisiä suhteita myös muihin maihin.

Kulttuuri nostettiin Suomessa jalustalle 1940- ja 50-lukujen taitteessa. Taiteen ja kulttuurin alueen kansainvälisten suhteiden avulla haluttiin hakea vaihtoehtoja ja variaatiota YYA-sopimuksen raamittamalle yksipuoliselle yhteistyölle kommunistisen valtion kanssa. Taiteen sisältö suhdetoiminnassa ja maakuvassa liittyi diplomatiaan, vaikka toimijoiden joukko olikin kirjava. Valtiollisuuden korostaminen oli esillä taidejärjestöjen ja Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnassa. Ulkoasiainministeriö halusi korostaa laajapohjaista kansainvälistä yhteistyötä. Se oli tärkein viesti Mainostoimisto SEKin tuottamassa modernissa propagandaesitteessä, jota jaettiin maailmalla lähetystöjen jakamana kymmeninä tuhansina kappaleina. Esitteessä julistettiin maan eettinen tulevaisuus: Suomi haki uusia ystävämaita ja uskoi hyvän tahdon pelastavan koko ihmiskunnan.¹³¹⁷

Kulttuurilaitokset saivat vuosikymmenen vaihteessa harjoittaa vapaammin toimintaansa, kun sodanaikainen isänmaan tehtävä ei enää dominoinut. Silti niiden työ liittyi Suomen valtion linjaan. Samat taiteilijat, joita oli nostettu esiin vuosikymmeniä aiemmin, valittiin vielä olympialaisten aikaan kulttuurisen maakuvan viestinnän symboleiksi. Mikään ei siltä osin muuttunut. Kuva, jota oli ahkerasti levitetty valtioneuvoston tiedotuskoneiston

Tapio Wirkkala sai suunniteltavakseen 70-vuotislahjan Stalinille (1949). Se oli SKDL:n, Suomen Naisten Demokraattisen liiton ja Suomen Nuorten Demokraattisen Liiton tilaustyö. Tahattomasti tai ei, aiheena oli sama Kalevala-aihe *Ilmarinen kylvää kyisen pellon*, jolla suomalaiset olivat Pariisissa vuonna 1900 halunneet osoittaa erillisyytään Venäjästä. Kuva: Aarne Pietinen, Designmuseo.

avulla, siirtyi lehtien palstoille, kirjoihin ja kansiin maailmalla ja pysyi siellä vuosikymmeniä. Se oli kuva itsenäisestä, urheasta ja kulttuuria rakastavasta Pohjolaan kuuluvasta maasta. Kulttuuri kelpasi todistusaineistoksi poliittiselle viestille itsenäisyydestä ja vapaudesta. ”Valtion vapautta rajoittavat suhteet Neuvostoliittoon, mutta yksilöä nämä rajoitukset eivät koske millään tavalla. Suomalainen nauttii yksilönvapauksistaan, jotka se on kauan sitten nostanut demokratiassa keskeiseksi – uskonnonvapauden, puhevapauden, lehdistön ja yhdistäytymisvapauden...hänellä on äänestysosalaisuus ja vapaus osallistua tai olla osallistumatta ammattiyhdistyksen toimintaan.”¹³¹⁸ Viestinnässä ei harjoitettu ylilyöntejä tai Suomen aseman vääristelyä. Suomea esiteltiin neutraalissa mutta myönteisessä valossa.

Kirjailija Wendy Hall välitti anglo-amerikkalaisille lukijoille tarkoitettussa kirjassa juuri sellaisen kulttuurisen maakuvan, jota suomalaiset olivat vuosia tarkoitushakuisesti rakentaneet ja jonka he itsekin halusivat sisäistää. Hall kirjoitti tarinan maasta, joka arvosti omaa kulttuuriaan ja vapauttaan, sitkeästi ja peräänantamattomasti. ”Onnellisuus ja luova energia ruokkivat ja puolustavat toinen toistaan...Sibeliuksesta pieneen poikaan, joka vinguttaa viuluun; Wäinö Aallosesta amatööriin, joka veistää ja maalaa sietämättömästi, mutta päämäärätietoisesti tulevaa näyttelyään varten; Alvar Aallostaa maanmieheen, joka ylpäänä rakentaa kaksihuoneisen puutalon omin käsin.”¹³¹⁹ Kuvassa heijastui kulttuurisesti poikkeuksellisen yhtenäisen kansakunnan omakuva.

VI Tutkimuksen keskeiset tulokset

Tällä väitöstutkimuksella on kolme keskeistä tulosta ja muutamia pienempiä löytöjä johdatuksena mahdollisiin uusiin akateemisiin selvityksiin. Tärkein tutkimustulos koskee väitettä siitä, oliko kulttuurinen maakuvan viestintä propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa tutkimusajanjaksolla. Tutkimus osoittaa, että taiteen ja kulttuurin sisältö ja käyttö maakuvan viestinnässä tarkoitti niitä molempia.

Väitöstutkimus osoittaa, että taiteella ja kulttuurilla oli oma arvostettu, joskaan ei mitenkään ylikorostunut paikkansa diplomatiassa ja siksi myös maakuvan viestinnässä. Taiteella oli näkyvä paikkansa etenkin lähetystöjen harjoittaman seurustelun erilaisissa suhdetoiminnallisissa käytännöissä. Lähetystöt järjestivät konsertteja, esitelmiä ja avustivat taidenäyttelyjen järjestelyissä. Lähetystöt hoitivat kulttuurin alueen mediasuhteita. Taidetta ja kulttuuria esiintyi ulkomaan vientiä ja turismia varten laadituissa painotuotteissa. Sodan aikana taide-aiheet kuuluivat valtioneuvoston tiedotuselinten propagandaan yhtenä aihepiirinä. Noin 10 % tiedotuselinten tuottamasta ulkomaille suunnatusta artikkelituotannosta sisälsi taiteeseen liittyviä aiheita. Sodan jälkeen kulttuurista tuli erityisen tärkeä diplomatian näyttämö Suomen ja suurvaltojen välisissä suhteissa. Tutkimushypoteesi taiteen ja kulttuurin mahdollisesta tärkeästä asemasta diplomatiassa tutkimusperiodin aikana sai todistusvoimaa. Koska politiikkaa ei suursodan eikä kylmän sodan takia voitu julkisuudessa vapaasti puhua, taide ja kulttuuri muodostivat neutraalin mahdollisuuden kansainväliselle diplomaattiselle seurustelulle, kulttuurivaihdolle, yhteistyölle sekä maakuvan viestinnälle.

Väite ”propagandaa vai diplomatiaa?” tarkoitti tutkimusperiodin aikana molempia, mutta näiden kahden erottelu toisistaan etenkin sodan aikana ei ole yksinkertaista. Ensinnäkin aikakauden ulkomaille suunnatusta viestinnästä käytettiin yleisesti käsitettä propaganda koko tutkimusperiodin ajan. Sota-aika merkitsi viestinnän kannalta lisäksi poikkeusaikaa. Isänmaallista valtopolitiikkaa tukeva tehtävä saattoi hivuttaa neutraalia tiedottamista propagandan suuntaan, koska aikakauden henki sitä vaati tai jos muita julkisia puheenaiheita ei ollut. Lähtökohtaisesti taiteen ajateltiin kuitenkin olevan kyseisenä aikakautena irrallaan politiikasta. Taidetta ja kulttuuria myös hyödynnettiin propagandassa samasta syystä.

Suomella oli sodan tuoman tilanteen takia ainutlaatuinen mahdollisuus kirjoittaa tarinaa sivistyneestä kansakunnasta. Pehmeän, kulttuuriin kiedotun tietosisällön tarjoaminen

kovan sotauutisoinnin rinnalle oli tämän tutkimuksen valossa ainakin osittain strategisesti harkittua. Tästä kertovat sodanajan propagandistien tekemät kulttuuria koskevat muistiot ja kulttuuriaiheista viestiminen osana muuta maakuva. Siitä kertoo myös kulttuurin nostaminen valtioneuvoston nimittämän komiteamietinnön arvoiseksi asiaksi, kun sota päättyi.

Maakuvan viesteistä keskeisin korosti Suomea pohjoismaisena ja itsenäisenä sivistysvaltiona. Sivistystä osoitettiin korkeakulttuurin avulla. Sodan aikana maakuvan viestinnän tavoitteiksi muodostuivat lisäksi yleisen sympatian, humanitaarisen avun ja turvallisuuspoliittisten liittolaisten hankinta. Sodan päätyttyä Suomi halusi profiloitua edelleen pohjoismaisena ja riippumattomana hyvinvointivaltiona.

Taide ei ollut irti ympäröivästä yhteiskunnasta, päinvastoin. Siksi taide sodan aikana väistämättä liittyi valtopoliitikan myötävirtaan. Ajan hengen mukaisesti vihollinen eli Neuvostoliitto oli propagandan syy ja seuraus. Sotaa edeltävän ja sodanajan yleisellä propagandalla todisteltiin henkistä ja kulttuurista erillisyyttä slaavilaisesta perimästä. Eroa osoitettiin suomalaisen taiteen omaperäisillä, etenkin *Kalevalaan* liittyvillä esimerkeillä sekä sellaisilla klassismin perinteen esimerkeillä, jotka liittivät Suomen taiteen osaksi länsieurooppalaista sivistysperintöä. Länsivaltioilla oli oma intressi välittää eteenpäin Suomen toivomaa myönteistä maakuva etenkin vuosina 1939–40, mutta myös jatkosodan aikana ja sodan jälkeen. Yhteisenä nimittäjänä länsimaiden intresseille oli se, että niiden valtopoliittikka vastusti kommunismin ideologian leviämistä.

Kulttuuripropagandassa tuotiin esille taide-elämän sidoksia etenkin Pohjoismaiden, Ranskan, Saksan ja Italian taiteeseen. Viestinnällä haluttiin osoittaa, että Suomella oli paikkansa länsimaaisessa, ei itäisen Euroopan sivistysperinteessä. Itä-Karjalan kulttuuriaiheistostakin etsittiin yhtymäkohtia läntiseen kulttuuriin, vaikka alueen kulttuuri oli todellisuudessa sulatusuuni sekä idän että lännen vaikutuksista. Kansainvälinen oikeistoradikalismien nousu, joka oli valtavirtaus Euroopassa 1930-luvulla ja 1940-luvun alkupuolella, vahvisti erillisyyden hakemista Neuvostoliitosta, joka koettiin laajemminkin turvallisuutta uhkaavana. Turvallisuuspolitiikalla oli olennainen vaikutus maakuvan viestintään.

Politiikkaa myös verhottiin kulttuuriin. Taiteen ja kulttuurin avulla lujitettu aseveliyhteistyö Saksan kanssa vuosina 1941–43 vaikeutti ulkopoliittisia suhteita länsivaltoihin, kuten Yhdysvaltoihin ja Englantiin. Ulkoasiainministeriö ei juurikaan raportoinut kulttuuriruutisia Suomen Tietotoimiston kautta suomalaisille. Aseveliyhteistyö Saksan kanssa oli poikkeus. Sekä suhteet Saksaan että rauhanaikana syntynyt voimakas Neuvostoliiton vaikutus heijastuivat maakuvan viestintään ja maan identiteettiin. Molempien maiden kanssa yhteistyö perustui kulttuuriseen kanssakäymiseen, koska politiikkaa ei voitu vapaasti puhua julkisuudessa. Suomalaiset mukautuivat molempien maiden poliittisiin pyrkimyksiin, mutta sellaisella tavalla, jossa samalla varmisteltiin ero itäisen Euroopan kansoihin. Balttien tai tšekien kohtalo oli vertailuaineistona, kun suomalaiset todistivat riippumattomuuttaan ja parempaa erillisasemaansa muille maille ja itselleen.

Maakuvan viestinnän julkisuusdiplomaattinen rooli oli kuitenkin propagandaa vahvempaa. Taiteen ja kulttuurin sisältöjä ei Suomessa tietoisesti manipuloitu propagandaksi. Taidetta ei siis samaan tapaan valjastettu politiikan välineeksi kuin esimerkiksi Saksan kansallissosialistit tai venäläiset tekivät. Rappiolliseksi tuomittua taidetta ei Suomessa poltettu roviolla. Joitakin taiteilijoita, kuten Hella Wuolijoki, suljettiin poliittisista syistä vankilaan, mutta se ei vähentänyt hänen taiteensa arvostusta Suomessa. Kaikkia toisinajatteli-joita ei vangittu. Vasemmistolaisena tunnettu kirjailija saattoi toimia jopa valtioneuvoston

alaisessa tiedotusorganisaatiossa sodan aikana. Taiteeseen liittyviä sisältöjä ei myöskään sensuroitu. Sensuuri oli kulttuuri- ja taide-aiheissa hienovaraista tai olematonta. Suurin syy siihen, että sota-ajan taide ei ollut propagandaa varten valikoitua oli se, että maakuvan viestinnän sisältöjä loivat taidekentän omien lainalaisuuksiensa mukaisesti tilauksesta sen omat, keskeiset vaikuttajat. Sodanajan propaganda oli Suomessa ylipäänsä lähempänä neutraalia tiedottamista kuin todellisuutta vääristävää propagandaa.

Virallisen, puolivirallisen tai epävirallisen kulttuurisen toiminnan erottaminen toisistaan sodan poikkeusaikoina ei muodostunut relevantiksi tälle tutkimukselle. Yksityisgallerian näyttely, jossa Ruotsin hovi saattoi osoittaa virallisen tukensa Suomelle, saattoi toimia yhtä tehokkaana areenana maakuvalle ja diplomatialle kuin lähetystön järjestämä tilaisuuskin. Kulttuuritapahtumien organisointi oli leimallisesti yhteistyötä valtion, puolivirallisten organisaatioiden ja yksityisten piirien välillä sodan aikana. Suomessa käsitteellä *valtiollinen* oli tutkimusperiodin aikana erityinen merkitys. Yksityisten aloitteesta syntyneet taidenäyttelyt saivat nopeasti virallisen leiman, jos valtio antoi hankkeille osan rahoituksesta ja lähetystö tukensa avajaisseremonioiden järjestelyissä. Vaikka taiteilijavainat tehtiin tukemaan isänmaan puolustustehtävää, samat taiteilijat olivat suosittuja ja tuettuja muutenkin kotimaassa. Yksilöillä oli erilaisia rooleja pienessä maassa. Italiassa tai Saksassa kutsusta luennoiva V. A. Koskenniemi toimi maansa edustajana siinä missä maan lähetti tai konsuli. Taideorganisaatioiden, kuten Helsingin Taidehallin ja Suomen taideakatemian, hallitustason toimijat olivat osittain samoja kuin valtioneuvoston tiedotusorganisaatioiden johtohahmot. Tämä kytkös satoi omien lainalaisuuksiensa voimalla toimivan taiteen kentän vahvasti *valtiolliseen* toimintaan, vaikka yksilöillä olikin erilaisia rooleja erilaisilla foorumeilla.

Nicholas Cullin määritelmän valossa suomalaisten tekemä propaganda tarkoitti julkisuusdiplomatiaa sellaisena kuin vaikeasti määriteltävä käsite tänä päivänä maailmalla ymmärretään. Tutkimus avaa viestinnän käsitteiden evoluutiota. Se liittyy suomalaisen maakuvan tutkimuksen vertailukelpoisen käsitehistorian valossa osaksi kansainvälistä julkisuusdiplomatian ja viestinnän historiaa. *Advocacy* eli perinteinen diplomatian edustajien toiminta oli Suomen ulkomaan lähetystöissä arkipäivää jo 1920-luvulta lähtien. *Listening* eli ihmisten, myös vieraiden kansojen, kuunteleminen tapahtui lähetystöissä ja tiedotuskoneistossa lehdistön mielipiteitä tarkkaan seuraamalla ja asioiden raportoinnista ja tulkinnasta takaisin ulkoasiainministeriöön ja viranomaisille Suomeen. *Cultural Diplomacy* eli sisäisen voiman ja kulttuurisen kontekstin rakentaminen kulttuuridiplomatian avulla tarkoitti väitöstutkimuksessa kuvattua konkreettista kulttuurista toimintaa, jota lähetystöt sekä ulkoasiainministeriön ja opetusministeriön kanssa yhteistyötä tehneet yksityiset ja julkiset toimijat harjoittivat tutkimusperiodin ajan. *Exchanges* eli kokemusten kerääminen ja jakaminen henkilöiden tai kansojen vaihto-ohjelmien avulla tapahtui ilman virallisia vaihtosopimuksia ns. bilateraalina kulttuurivaihtona. Multilateraalinen toiminta alkoi lisääntyä 1950-luvulla. *International broadcasting* eli kansainvälinen kulttuurisen tietopääoman levittäminen tapahtui väitöstutkimuksessa osoitettujen kanavien, kuten lehtien, artikkelituotannon, radion, kirjojen, esitteiden ja dokumenttielokuvien tuotannon ja levittämisen avulla. Cullin määritelmien valossa kulttuurisen maakuvan viestinnän historia liittyy kuitenkin erityisesti kulttuuridiplomatiaan.

Kulttuurisen maakuvan viestintä oli luonteeltaan julkisuusdiplomatiaa sellaisena kuin J. Nyen käsitteet *soft* tai *smart power* kuvailevat. Kulttuuriseen kontekstiin asetettu diplomaattinen seurustelu oli kansainvälisen etiketin mukaista ja kansainvälisesti hyväksytty ulkopo-

litiikan harjoittamisen muoto. Eri maiden lähetystöjen itsenäisyyspäivän seremonioihin kiteytyi sekä suomalaisen identiteetin vahvistaminen (itsenäisyyspäiväpropaganda) että diplomaattinen suhdetoiminta. Suomen lähetystössä, taiteen ja kulttuurin kontekstissa ulkomailla, saattoivat tavata toisensa niin Yhdysvaltojen kuin Neuvostoliitonkin diplomaattikunnan edustajat. Näissä tilaisuuksissa oli mukana myös taiteilijoita. Suomessa osattiin tehdä, osittain pakon sanelemana, sellaista kulttuuria hyödyntävää julkisuusdiplomatiaa, jota monet maat pyrkivät tekemään tänä päivänä.

Tutkimuksen toinen keskeinen tulos koskee viestinnän toimialan ammatillista historiaa. Tutkimus valaisee alan varhaisten pioneerien toimintaa. Sota synnytti Suomeen uuden ammattikunnan. Valtio ryhtyi panostamaan 1930-luvun lopulla maakuvan viestintään enemmän kuin koskaan. Propagandaliiton (1937) ensimmäiset tiedottajat ja sodan aikana palvelleet valtioneuvoston tiedotusorganisaation keskeiset toimijat olivat korkeasti koulutettuja miehiä. Yllättävän monelle propagandistille aukesi sodan jälkeen ura yliopistomaailmassa. Maakuvan viestintää johtivat ulkoasiainministeriön virkamiesten rinnalla valtioneuvoston tiedotusorganisaatioiden päälliköt. Heidän joukossaan oli huomattava määrä kulttuurin ja median asiantuntijoita. Maakuvan viestinnän keskeiset henkilöt, kuten L. A. Puntila sekä Heikki Reenpää, vaikuttivat kulttuurin kentällä ennen ja jälkeen sodan. He johtivat maakuvan viestintää sodan aikana. Taitavat kirjailijat, kuten Lauri Viljanen ja Mika Waltari, laativat tilauksesta materiaalia, etupäässä tekstejä. Myös dokumenttielokuvia tuotettiin enemmän kuin koskaan. Väitän, että juuri Reenpään, Puntilan ja heidän kaltaistensa kulttuuria ymmärtävien yksilöiden mahdollistamana taide pääsi vahvasti esiin maakuvan viestinnässä sodan aikana.

Kulttuuripropagandisti oli Suomessa kulttuurin valtaeliittiin kuuluva henkilö. Musiikista kirjoitti johtava muusikko-kriitikko, kirjallisuudesta kirjailija-kriitikko, kuvataiteesta tohtoriksi väitellyt taidekriitikko. Tehokas kulttuuripropagandisti Rooman lähetystössä oli filosofian tohtori Liisi Karttunen. Vaikutusvaltaiset kriitikot myötäilivät valtapoliittikkaa. Maakuvan viestintä oli sodan aikana ylipäänsä yllättävän vahvasti taiteeseen ja kulttuuriin perehtyneiden asiantuntijoiden käsissä. Kulttuuripropagandaa ja -diplomatiaa tehtiin luontevasti ja sisällöllisellä ammattitaidolla.

Tutkimuksen kolmas keskeinen tulos koskee suomalaisten identiteettiä. Maakuvan viestinnän suurin vaikutus kohdistui suomalaisiin itseensä. Omakuva oli toisaalta koetuksella sodan aikana, toisaalta se sai huomattavan paljon positiivista nostetta. Taiteen avulla haluttiin ja pystyttiin osoittamaan, että Suomi on omaperäinen itsenäisyytensä ansainnut kansakunta, mutta samalla länsieurooppalainen sivistysvaltio. Väitöstutkimukseni osoittaa, että maan kulttuurinen omakuva vahvistui etenkin talvisodan aikana. Kun kirjoittelu ulkomailla oli suopeaa, hyvä palaute kierrättyi kotimaisiin lehtiin ja korkeiden poliitikkojen puheisiin. Ulkomaalaiset lehtimiehet puolestaan käyttivät suomalaisia lehtiä ja puheita lähteinään. Sodan poikkeusaikoina myös tiedotusvälineet oli valjastettu isänmaalliseen tehtävään. Myönteinen omakuva vahvistui tiedotusmateriaalin kierrättämisen ansiosta.

Suomen kansainvälinen profiili kohosi radikaalisti talvisodan aikana. Nousun takia syntyi lisää tarvetta ylläpitää kansallista omakuvaa. Tiedottamisen prosessi oli lyhyen talvisodan aikana kaoottinen ja hallitsematon, mutta jatkosodan aikana valtioneuvoston tiedotuskoneisto ammattimaistui. Yksittäisenä tapahtumana talvisota oli merkittävin kansakunnan identiteettiin vaikuttava tapahtuma koko tutkimusajanjakson aikana. Väitöstutkimus osoittaa, että talvisodan aikana syntynyt sankarikansan maine jaksoi kantaa yli sodan ja vaikutti suosiollisesti vielä sodan jälkeenkin. Etenkin myytti suomalaisesta soti-

laasta muodostui pyhäksi, ja sitä vaalittiin maakuvan viestinnässä. Tämä ei ole mitenkään ainutlaatuista, sillä lähes kaikilla muillakin mailla on omat sotasankarimyytinsä.

Suomella oli mahdollisuus kanonisoida tarinaa kulttuurisesta kansakunnasta sodan takia. Väitän, että maan kulttuurinen identiteetti vahvistui olennaisesti lyhyen tutkimusperiodin aikana, jolloin viestintää tehtiin enemmän kuin koskaan aiemmin. Taiteen sisältö ei sinänsä muuttunut. Ulkomaille viestitty taide esitteli pitkälti samankaltaista kuvastoa kuin vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyssä. Akseli Gallen-Kallelan maalaukset ja Jean Sibeliuksen musiikki olivat taidetta, jota hyödynnettiin laajasti maakuvan viestinnässä koko tutkimusperiodin ajan. Ulkomaiden lehdet levittivät kansallisromanttista kuvaa maasta, jota Neuvostoliitto uhkasi ja ahdisteli. Kansallisromanttisen aineiston rinnalla tärkeään rooliin nousivat antiikin Rooman ja Kreikan klassista perintöä kunnioittava Wäinö Aaltosen kuvanveistotaide ja V. A. Koskenniemen isänmaallinen lyriikka. Saksalaisten voimakas pyrkimys Euroopan herruuteen kuului nationalismin aikakauden henkiseen ilmapiiriin. Tämä ideologia sai kannattajia taiteilijoiden parissa Suomessakin, mutta ei enää sodan jälkeen. Saksalaisen eurooppalaisuuden korvasi länsieurooppalaisuus ja pohjoismaisuus, joihin haluttiin leimautua. Vähäisemmässä määrin sivistyksen todistusaineistoksi nostettiin funktionalistiset rakennukset ja moderni taideteollisuus. Viimeksi mainitut saivat enenevästi huomiota maakuvan viestinnän sisällöissä sodan jälkeen. Tärkeitä pohjanluojia taideteollisuuden 1950-luvun menestystarinalle olivat Pariisin (1937) ja New Yorkin (1939–40) maailmannäyttelyt, joihin Alvar Aalto työryhmineen loihti vision modernisoituvasta maasta. Modernismi yhteiskunnallisena ilmiönä vahvistui sodan aikana. Suomalaisten esille asettama taideteollisuus oli modernin yhteiskunnan yksi konkreettinen muoto.

Lisätutkimusta kaipaa tämän tutkimuksen havainto siitä, että taiteen ja kulttuurin avulla kirjoitettiin tarinaa yksiselitteisen yhtenäisestä kansakunnasta. Kulttuurin ja taiteen kaiken yhdistävää *kalevalaisuutta* ja puhdasta suomalaisuutta korostettiin. Samalla jätettiin huomioimatta venäjää puhuvien ja uskonnoltaan erilaisten (ortodoksit) siirtolaisten sulautuminen osaksi suomalaista kansakuntaa. Kuva oli pelkistetty, jopa kärjistetty. Suomessa ei sodan jälkeenkään syntynyt merkittävää menetettyihin alueisiin ja karjalaisuuteen liittyvää erillistä kansalaisuuskysymystä. Karjalaisuuden lisäksi suomenruotsalaisuus oli kysymys, joka onnistuttiin liittämään yhtenäiseen kansakunnan identiteettiin yleisen maakuvan tasolla. Fennomaanien ja kieliriitojen aika siirtyi historiaan. Sodan aikana ruotsinkielisyydestä oli etua monella tavalla. Ruotsin tuki Suomelle oli hyvin tärkeä. Tukholman lähetystö toimi käytännössä koko Suomen tiedotustoimistona. Hyvin merkittävä joukko modernin taiteen puolestapuhujista kuului lisäksi juuri suomenruotsalaiseen eliittiin. Tutkimusajanjaksolla pyrittiin yhtenäiskulttuuriin. Kulttuurivähemmistöistä puhuminen ei tukenut kokonaiskuvan rakentamista.

Suomenruotsalaisten osuus taiteen kansainvälistymisessä nousi esiin ja kaipaisi myös lisää tutkimusta. Tutkimus avaa taidekentän yksilöiden, kuten Taidehallin johtajan Bertel Hintzen, tekemiä maakuvan viestintään liittyviä konkreettisia ponnistuksia. Tärkeäksi hahmoksi nousseen Alvar Aallon rooli maakuvalisessa tehtävässä tuo uutta tietoa runsaaseen Aalto-tutkimukseen.¹³²⁰ Myös muilla kuin tunnetuimmilla taidekentän hahmoilla, esimerkiksi Artekin omistaja Maire Gullichsenilla, taiteilija ja rehtori Aarre Heinosella ja kuvanveistäjä Lennart Segerstrålella oli tärkeät roolinsa kulttuuridiplomatian kentällä. Heinosta ja Segerstrålea voitaisiin tutkia samaan tapaan kuin Hintzeä on tutkittu kulttuuridiplomatian näkökulmasta.

Sota-aika on usein ohitettu kulttuurin, taiteen ja viestinnän historian tutkimuksissa. Tutkimus osoittaa, että juuri toisen maailmansodan periodilla oli erityistä merkitystä taide-elämässä maakuvan viestinnän ja identiteetin kannalta. Maakuvan viestintä oli vilkasta eikä kulttuurinen toimintakaan kokonaan tyrehtynyt, kuten toisinaan kuvitellaan. Sota asetti kulttuuriselle toiminnalle erityisiä tehtäviä. Kun sota loppui, leimahti ennen sotaa kytenyt kotimainen kulttuurikiista liekkiin. Kulttuurista tuli ohjelmallista toimintaa: politiikkaa. Keskeinen kysymys koski vallankäyttöä: kenelle kulttuuri kuuluu? Sodan jälkeen suurvallat suuntasivat omaa julkisuusdiplomatiaansa ja propagandaansa Suomeen. Kysymys oli ideologisesta vaikuttamisesta, johon Suomen kulttuurikiistakin kulminoitui.

Suurvaltasuhteisiin liittyvät yksityiset kulttuuriseurat saivat erikoisen tärkeän roolin kulttuuridiplomatian kentällä sodan jälkeen. Suomi-Neuvostoliitto-Seura ja Neuvostoliiton kulttuuripropagandaa tuottava VOKS järjestivät runsaasti kulttuurivaihtoa, joka painottui kulttuurin tuontiin. Kulttuuritapahtumien avulla levitettiin kommunistista ideologiaa. Neuvostoliitto hankki kannattajia ja sympatiaa ajamilleen asioille suomalaisten keskuudessa eli se harjoitti omaa julkisuusdiplomatiaansa Suomessa. Samaan aikaan Yhdysvallat toteutti omaa julkisuus- ja kulttuuridiplomatiaansa Helsingin lähetystönsä sekä Suomalais-Amerikkalaisen seuran kautta. Maahan tuotiin sotien jälkeen niin näyttelyitä, konsertteja, taiteilijoita kuin lehtimiehiäkin. Yhdysvallat osallistui suomalaisten tukemana antibolsevistiseen taisteluun. Kulttuuri ja taide antoivat neutraalin alustan toimia tämän agendan toteuttamisessa. Antibolsevistinen poliittinen pohjavire oli omiaan yhdistämään länsimaiden virallista diplomaattista ja ulkopoliittista toimijaverkostoa, joka antoi puolestaan pohjan Suomen omalle kulttuuriviennille länteen 1940-luvun lopulta alkaen.

Tutkittavaksi jää maakuvan viestinnän ja taiteen tarina vuoden 1952 jälkeen. Vuonna 1952 maakuvan viestinnän lähes satavuotinen perinne kelpasi edelleen. Jean Sibelius ja Akseli Gallen-Kallela sopivat mainiosti Alvar Aallon ja Wäinö Aaltosen rinnalla olympialaisia vastaanottavan maan viestintään. Ulkoasiainministeriö osoitti uusissa propagandaesitteissään, että Suomi arvostaa omaa kulttuuriperintöään. Suomesta vietiin maailmalle edelleen korkeakulttuuria, kuten Sibeliusta ja taidelasia, mutta kulttuurin tuonnissa alkoi painottua amerikkalaisen populaarikulttuurin merkitys. Tutkittavaksi jää, missä vaiheessa kalevalaisuuteen ja länsieuroopan klassismiin pohjaava korkeakulttuuri ei enää dominoinut kulttuurisen maakuvan viestinnässä.

Lähdeviitteet

- 1 Suomen ulkomaille suuntautuvan tiedotustoiminnan organisaatio, toimintamuodot ja aihepiirit. Selvitys (mon.) 1964. UM.
- 2 Mietintö 1949: 9.
- 3 Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunnan loppuraportti 1990. UM.
- 4 Ks. esim. Larsson 2005: 49–50.
- 5 Melgin-Nurmilaakso 2012: 43–44.
- 6 Autio 1986: 253–4.
- 7 Ibid: 263.
- 8 Smeds 1992: 48–51.
- 9 Melgin-Nurmilaakso 2012: 44.
- 10 Pilke 2011: 22–23.
- 11 Jukka Savolainen tekee Kingstonin yliopistoon Suomen ja Englannin 1950-luvun muotoilunäyttelyistä ja niiden promovoinnista tutkimusta. Helsingin yliopiston yleisen historian oppiaineessa Marek Fields tekee väitöstutkimusta Englannin ja Yhdysvaltojen propagandasta, sensuurista ja kulttuuri-diplomatiasta Suomessa vuosina 1945–1962.
- 12 Ks. esim. Kolbe (1993), Mertanen (2010), Tuomikoski-Leskelä (1977).
- 13 Ks. esim. <http://www.culturaldiplomacy.org/academy/index.php?en> (viitattu 29.11.2012)
- 14 Esim: Terttu Mämmelä, *Kotona maailmassa, Youth for Understanding Suomessa 1958–2008*. 2011.
- 15 Leiviskä 1936: 99.
- 16 Soikkanen 2003: 21–25.
- 17 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 13–14.
- 18 Kristiina Linnovaara (2008) osoittaa taidekentän keskittyneen vallan väitöstutkimuksessaan *Makt, konst, elit - konstfältets positioner, relationer och resurser i 1940- och 1950-talens Helsingfors*.
- 19 Ennen sotaa valtion tukea taide-elämälle tuli muutamien rahastojen (Antell, Kordelin) kautta, mutta pääosin taiteilijat elättivät itseään teosmyynnin ja kirjallisen tuotannon avulla. Koska toimeen tultiin yksityisten piirien tuella ei kytkös politiikkaan ollut kovin vahva. Tuomikoski-Leskelä 1977: 267; Ennen sotaa peitettiin julkisilla varoilla puolet Helsingin Taidehallin toiminnasta, kun se vajaa kymmenen vuotta myöhemmin oli vain reilu kymmenen prosenttia Taidehallin budjetista. Helsingin Taidehallin vuosikertomuksia 1937–53, HTH, KKA.
- 20 Sodan jälkeen niin Taidehalli kuin moni muu toimija joutui samaan kustannuskurin ylläpitämiseen kuin koko jälleenrakennuksen Suomi. Taidehalli joutui ottamaan lainaa. Resurssipulaa jatkui koko tämän tutkimusperiodin ajan. Vuoden 1953 Helsingin Taidehallin vuosikertomus totesi, että Suomen taloudellinen tila vaikutti jatkuvasti lamaanuttavasti taide-elämään. Taidehallin esimerkki on relevantti siksi, että taloudenpito ei ollut osajista kiinni. Rahaa osattiin hakea muualtakin kuin valtiolta ja lahjoitusvaroja osattiin sijoittaa. Helsingin Taidehallin vuosikertomuksia 1937–53, HTH, KKA.
- 21 Palonen 2003: 569–570.
- 22 Pulkkinen 2003: 216–218. Kansainvälisistä käsitehistorian metodeista ja kritiikistä ks. esim. Richter 1995. Kieli on kulttuurin tutkimuksen yksi keskeisistä elementeistä. Ks. esim. Rotter 2005: 268.
- 23 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 14.
- 24 Ks. esim. Smeds 1992: 14.
- 25 Pulkkinen 2003: 234.
- 26 Pulkkinen 2003: 213–257 passim.
- 27 Yhteisö kuuluu Pietari Hannikaisen keksimiin uudissanoihin. Hakulinen 1979: 456.
- 28 Pulkkinen 2003: 213–257 passim.
- 29 Smeds 1996: 81.
- 30 Pulkkinen 2003: 213–257 passim.
- 31 Kettunen 2003: 201–203.
- 32 Pratkanis 2009: 112.
- 33 Nicholas Cull esitti julkisuusdiplomatian määrittelynsä Helsingissä ja Turussa 26.–27.4.2013 Public Diplomacy in Context -konferenssissa; ks. myös Cull 2009.
- 34 Ulkoasiainministeriön julkisuusdiplomatian yksikön johtaja Timo Heinon tiedonanto 2012.
- 35 Nicholas Cull Turussa 27.4.2013; Ks. myös diplomatian tulevaisuutta koskeva ns. Clingendaels raportti 2012.
- 36 Arndt 2005: xix.
- 37 Walter R. Roberts, kuten moni muu amerikkalainen tutkija viittaa Joseph S. Nye Jr:n teokseen *Soft Power* (2004). Koska perinteinen diplomatia on menettänyt entisen merkityksensä, on suuren yleisön kasvoiksi tai ääneksi tullut julkisuus/kulttuuri-diplomatia. Roberts 2007: 37–52.
- 38 Propagoida-sanana synonyymi on tehdä tunnetuksi. Jäppinen 1989: 307.
- 39 Nicholas Cullin mukaan näkyvää eroa pejoratiiviseen propagandaan ryhtyi tekemään amerikkalainen Edmund Guillon 1960-luvulla. Guillon oli Tufts'n yliopiston Flecher School of Law and Diplomacy'n dekaani ja entinen ulkoasiainhallinnon virkamies. Cull 2009: 19.
- 40 Cull 2009: 20–21.
- 41 Cull 27.4.2013 Turun yliopiston konferenssissa Public Diplomacy in Context.
- 42 Yhdysvallat kustansi amerikkalaisia muusikoita ja tanssiryhmiä ulkomaan kiertueille ja organisoivat taidenäyttelyitä maailmalle tavoitteenaan lähettää ennen kaikkea ”poliittinen sanoma” ylikansallista oikeudesta vapauteen. Taide toimi Yhdysvalloille siis paitsi propagandan välineenä sodassa kommunismia vastaan myös julkisuusdiplomatian välineenä maakuvaan rakentamisessa. Yhdysvallat halusi muokata kansojen mielikuvia antamansa

- maakuvan avulla. Amerikka halusi kertoa eri keinoin muulle maailmalle, että Yhdysvallat on maa, jossa saa maalata vapaasti ja pelottomasti abstraktia taidetta. Se on demokratian, vapauden, ilmaisuuden ja luovuuden kansakunta. Krenn 2005: 1–3, 6.
- ⁴³ Ks. esim. Snow, 2009: 3; Roberts 2007: 36–52 passim.
- ⁴⁴ Sodan jälkeen Yhdysvaltojen lähetystöissä maailmalla toimi erikseen nimitettyjä kulttuurisia ohjelmia toimeenpanevia diplomaatteja. Eräs heistä oli US Foreign Service cultural officer Yale Richmond, joka muistelmissaan *Practicing Public Diplomacy, a Cold War Odyssey* (2008) on kuvannut, kuinka hänen kaltaistensa diplomaattien kulttuuritehtävälueella kutsuttiin väheksyvästi ”artsy fartsy” -työksi ja kuinka samassa kontekstissa julkisuusdiplomatian alueella toimivia tiedottajia (information officers) arvostettiin paljon enemmän. Julkisuusdiplomatian kannalta kuitenkin juuri kulttuuriviennistä tuli kaikkein vaikuttavin väline kylmän sodan taistelussa, kuten Richmond kirjassaan todentaa.
- ⁴⁵ Ks. esim. Brown 2009.
- ⁴⁶ Ks. esim. McKenzie 2005: 3.
- ⁴⁷ Ks. esim. kirjoituksia eri maiden asiantuntijoilta teoksessa Snow, N & Taylor P. (Eds). *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (2009), New York: Routledge.
- ⁴⁸ Ks. esim. Snow 2009: 3–11.
- ⁴⁹ Larsson 2005: 50–51.
- ⁵⁰ Hakulinen 1979: 455, 460, 468.
- ⁵¹ von Herten et al 2012, passim.
- ⁵² Larsson 2005: 71.
- ⁵³ Melgin-Nurmilaakso 2012: 47.
- ⁵⁴ Ks. esim. L’Etang, 2004: 4–9.
- ⁵⁵ Melgin-Nurmilaakso 2012: 42–55 passim.
- ⁵⁶ Larsson 2005: 71, 84.
- ⁵⁷ Latvala 1938: 74.
- ⁵⁸ Ibid: 75.
- ⁵⁹ Kansanedustaja Yrjö Welling oli Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen hallituksen varajäsen.
- ⁶⁰ Ks. esim. L’Etang 2004: 9–10.
- ⁶¹ Pietilä 1980: 99–103.
- ⁶² Siukosaari 2012: 128.
- ⁶³ Ibid: 124–155 passim.
- ⁶⁴ PR-historioitsijoiden verkostossa (kansainvälinen vuosittainen konferenssi Bournemouthin yliopistossa) Public Relations PR oli 2012 kattokäsite viestinnän historian tutkimuksissa. <http://microsites.bournemouth.ac.uk/historyofpr/> (viitattu 13.10.2013)
- ⁶⁵ Habermas 2004: 281–285.
- ⁶⁶ Ks. esim. Kohonen 2012: 19.
- ⁶⁷ Jaakko Leppo kuvasi 1939 oppikirjassaan *Propaganda, ratkaiseva ase*, että hyvän propagandistin ei tarvinnut tuntea propagandan teoriaa. Siitä huolimatta Leppo lainasi A. J. Mackenzietä, joka oli syksyllä 1938 esitellety seuraavanlaisen Lepon mielestä sopivan määritelmän uudelle aseelle: ”Propaganda on erinäisiä uskomuksia vaalivan tai tiettyihin tar-koitusperiin tähtäävän yksityisen tai ryhmän joko itsetiedoton tai osana järjestelmällistä taistelua esiintyvä pyrkimys yrittää vaikuttaa toisiin, että he omaksuisivat saman kannan”. Leppo kuitenkin oli sitä mieltä, että propagandisti oli kuin taiteilija, jonka ei tarvitse muistaa perspektiivioppia, sillä ”hän luo intuitiivisia mestariteoksia”. Koska kyseessä oli oppikirja, oli kirjan historiallisen katsauksen rinnalla myös erinäisiä ohjeita hyvään propagandaan, joista toisto, sävyn valinta, totuudessa pysyttely, iskulausemaisuus, kohderyhmäajattelu, motiivien salaaminen ja tiedottamisen ajankohtaisuus varmistivat hyvän propagandan. Leppo 1939: 194–197, 200–202.
- ⁶⁸ Sedergrén-Kippola 2009: 336–337.
- ⁶⁹ Suomalaisen markkinointiviestinnän konkareihin kuuluva Pirjo von Herten teki viestintätyötä 1970–80-luvuilla Neuvostoliitossa Finn Stroin palveluksessa. Vaikka hänellä oli venäjäksi käyntikortti, hänen neuvotteluasemansa tiedotuspäällikkönä ei tullut ymmärretyksi ja hyväksytyksi ennen kuin hän kertoi tekevänsä työkseen propagandaa. Venäläisille propagandisti oli tosin kuin suomalaisille tuolloin edelleen hyväksi katsottu ammattikuva. Von Herten 2012.
- ⁷⁰ Termi propaganda liitetään usein kansallissosialisteihin ja se on saanut osaltaan siksi negatiivisen merkityksen. Esimerkiksi Brita Hiedanniemen mukaan Saksan kulttuuripropaganda Suomeen 1930-luvulla pyrki vaikuttamaan Suomen kansalaisiin edistämällä saksan kielen asemaa sekä kansallissosialistista sanomaa ja sitoutumista maassamme. Marjatta Hietalan toimittaman *Tutkija ja sota* (2006) mukaan suomalaisten tutkijoiden suhteet Saksan akateemisiin piireihin tieteen harjoittamisessa jatkuivat tiiviinä sodan ajanakin ja tutkimuskohteet palvelivat toisinaan poliittisia ja Saksan propagandistisia tavoitteita. Hiedanniemi (1980); Hietala 2006: 15–20. Propaganda liitetään myös bolševismiin ja fasismin vastaiseen taisteluun. Ks. esim. Kohonen 2012: 19.
- ⁷¹ Jäppinen 1989: 228, 230.
- ⁷² Glover 2011: 26.
- ⁷³ Vuosien 1964 ja 1990 valtioneuvoston ulkomaan tiedotustoimintaa tarkastelevat raportit sekä aikakausien kirjallisuus käyttivät laajasti termejä Suomen image ja imago. Puhtaasti pelkästä *kuvallisestakin tutkimuksesta* on puhuttu sanomalehtien palstoilla. Käsite markkinointi levisi suomen kieleen 1950-luvun lopulta alkaen. Sitä ennen käytettiin reklaami-käsitettä. Markkinointi-sanaa aiemmin Suomessa oli jo käytössä suhdetoiminta-termi. 1980-luvulla markkinointiviestintä-termi levisi yleiseen kielenkäyttöön. Heinonen 2001: 196; von Herten et al. 2012: 158–162.
- ⁷⁴ Huhtala 1937: 23, 26. Esimerkiksi Walter Lippmann ja Harold D. Lasswell kirjoittivat propagandakirjoja 1920-luvulla.
- ⁷⁵ Kansallisbiografian verkkopalvelu, Mikko Uola, 6.9.2001, viitattu 11.8.2011.

- 76 Propagandaa harjoitettiin jo 1600-luvulta alkaen (katolisen kirkon *propagare*). Tässä työssä on keskitytty propagandan suomalaiseen soveltamiseen 1930-luvulla pohjana kansainväliset aikalaisteokset. Ks. esim. Lasswell-Blumenstock 1970: 3; Lepo 1939: 71–72.
- 77 Leppo 1939: 122–23.
- 78 Saksalaiset näkivät Ranskan yhdistyksen toiminnassa myös sotilaallisia pyrkimyksiä, mikä ei ollut Lepon mukaan ihme, sillä ranskalainen yhdistys julkaisi 1917 kahdellakymmenellä kielellä propagandajulkaisuja. Niiden levikki oli noin 200 000 kappaletta. Julkaisut olivat maksullisia, tapa, joka levisi muuallekin. Propagandasta tuli osa Ranskan valtion toimintaa 1910-luvun lopulla ja keinot olivat kekseliäitä. Ranskan valtio esimerkiksi painatti saksaksi lehtiä, joihin sijoitettiin saksalaisvastaisia artikkeleita. Myös bolsevikit väärensivät Lepon mukaan vihollisen lehtiä. Ibid: 113.
- 79 Ibid: 61–66, 72, 114, 171.
- 80 Valtioneuvoston tiedotuselintien arkisto, tiedotuskeskuksen muistiot 1939–41, DE:1, KA.
- 81 Jutikkala 1997: 187.
- 82 Leppo 1939: 172.
- 83 Lippmann 1949: 131–133, 141. Lippmannin kirjan alkuperäispainos oli syntynyt 1922. Sen mukaan symboleilla oli olennainen tehtävä tunteiden ohjaajana. Symbolit olivat niin mahtavia, että niillä saattoi olla omaa energiaa. Ks. myös Lasswell-Blumenstock 1970: 9. Tässä alunperin 1939 syntyneessä teoksessa propaganda voitiin määritellä symboleiden avulla kontrolloitavaksi asenteeksi.
- 84 Leppo 1939: 178–9, 189–190. Lippmann 1949: 28.
- 85 Latvala 1938: 76–95 passim.
- 86 Ibid: 77, 89, 95.
- 87 Pilke 2011: 29, 41.
- 88 Lauri Pelkonen 27.2.1940 ”Propagandatyön tehostamisesta”, Valt. tied. ark. De:1, KA.
- 89 Huhtala 1937: 9.
- 90 Ibid: 9, 19.
- 91 Sedergren-Kippola 2009: 349–350.
- 92 Salminen 1976: 14–15.
- 93 Ks. esim. Jäppinen 1989: 307.
- 94 Hakulinen Janne, Propagandan käsikirja, 1951, Otava.
- 95 Jääskeläinen-Moisala 1960: 17.
- 96 Eskola 1991: 20.
- 97 Sevänen 1998; Elovirta-Lukkarinen 1998.
- 98 Palin 1998: 115–150.
- 99 Rotter 2005: 267–270; ks. myös esim. Jachec 2007.
- 100 Sevänen 1998: 317–320.
- 101 Rotter 2005: 267; ks. myös esim. Grahn-Häyrynen 2009: 7–8.
- 102 Grahn-Häyrynen 2009: 27–28.
- 103 Sevänen 1998: 25.
- 104 Kulttuuri, etenkin *taide*, saattoi olla Paasivirran mukaan sisäiseltä olemukseltaan oppositiohenkistä tai ainakin kriittistä vallitsevaa olotilaa eli yhteiskunnassa vallalla olevaa politiikkaa vastaan. Jos liikumatilaa yhteiskunnassa oli vähän, luovuutta ei päässyt syntyymään. Kulttuuri ja etenkin taide olikin *sisäiseltä* olemukseltaan systeemin vastaista. Paasivirta 1991: 188.
- 105 Hakulinen 1979: 463, 469
- 106 Mikkeli 1998: 213–234 passim. Koselleck 1985: 160, 165–166; Hall 1999: 47–51.
- 107 Suomen Kuvalehti 12/1939: 1876.
- 108 Neuvostoliitto, Ruotsi, Saksa, Englanti tai Yhdysvallat oli aiheena joka toisessa ulkomaan uutisessa. Tommila-Nygård-Salokangas 1987: 373, 381–382.
- 109 Soikkanen 2003: 23.
- 110 Esim. Tommila-Nygård-Salokangas 1987: 233; Koselleck 1985: 160, 165–166.
- 111 Read 1972 (alkuperäinen painos 1930-luvulta): 228–231.
- 112 Modernismin varhaisia kotimaisia tulkintoja olivat esimerkiksi suomenruotsalaisten Hagar Olssonin ja Edith Södergranin runot 1910-luvulla, Tulenkantajien kirjallinen tuotanto 1920-luvulla ja funktionalismin tyylisuunta sotienvälisen ajan arkkitehtuurissa. Modernismin läpimurtoa kuvataiteessa on kuitenkin pääosin tulkittu tapahtuneen vasta 1950-luvulla. Ks. esim. Tuula Karjalaisen väitös *Uuden kuvan rakentajat* (1990).
- 113 Anttonen 2006: 7–19.
- 114 Gay 2008: 2–3.
- 115 Suomalaisessa kulttuurihistoriassa on yleisesti hyväksyttyjä aikakausia modernismin ”saapumiselle” Suomeen. Arkkitehtuurissa ja taideteollisuudessa Alvar Aalto edusti kansainvälistä modernismia jo 1920-luvulla. Samalla vuosikymmenellä Tulenkantajat uudistivat kieltä ja kirjallisia ihanteita. Taideteollisuudessa modernismin varhaisia symboleita olivat Aallon paviljonki 1937 Pariisin maailmannäyttelyssä sekä New Yorkin maailmannäyttelyn 1939 näyttelyarkkitehtuuri sekä näihin sijoitetut Artekin huonekalut ja lasiesineet. Pekka Korvenmaan mukaan kesti vielä pari vuosikymmentä ennen kuin taideteollisuus uudistui kokonaisuutena siten, että perinteisen muotokielen ja ajattelun portinvartijat, Arttu Brummer etujoukoissa, väistyivät ja modernismin edustajat pääsivät näyttävästi kansainvälisesti esiin. Korvenmaa 2009: 108–110, 115–116.
- 116 Anttonen 2006: 320–321.
- 117 Linnovaara 2008: 20.
- 118 Es. esim. Karjalainen 1990: 36, 44.
- 119 Ibid: 11–16 passim.
- 120 <http://fi.wikipedia.org/wiki/Modernismi> (viitattu 15.9.2012)
- 121 Varhaisista modernisteista Edwin Lyden oli saanut kritiikin mukaan ”juutalais-kubistisen tartunnan” Saksasta; Birger Carlstedtin kubistisia muotoja koikeileva taide oli ”perverssiä” ja ”dekadenttia” aikalaiskriitikoiden silmissä. Kansainvälisyyttä taiteessa vastustivat mm. tunnetut aikalaiskriitikot Edvard Richter, Onni Okkonen ja Ludwig Wennervirta. Karjalainen 1990: 39.
- 122 1930-luvun taiteen aatehistoriallista suhdetta pariin aikaisempaan vuosikymmeneen ei ole vielä perusteellisesti tutkittu. Anttonen 2006: 321.

- ¹²³ Italian lähetystön omiin arkistoihin perehtyneen Hanna-Leena Paloposken sekä ulkoasiainministeriön arkistonhoitajien mukaan lähetystöjen omat arkistot eivät todennäköisesti olisi tuoneet mitään erityistä lisäarvoa tälle tutkimukselle. Suomen maakuvan kannalta tärkeä tieto tuli kirjatuksi lähetystön ja ulkoasiainministeriön välisessä raportoinnissa.
- ¹²⁴ Esimerkiksi Harri Kalha on tutkinut väitöskirjassaan *Muotopuolen merenneidon pauloissa* (1997) markkinointia ja suhdetoimintaa muotoilun historiakuvassa.
- ## II
- ¹²⁵ Tämä käsitys tulee esiin eri vuosikymmeninä syntyneistä maakuvaan liittyvistä raporteista, uusimpana *Maabrändiraportti* (2010). Suomea profiloidaan myös muotoilun maana, kuten World Design Capital -juhlavuosi (2012) osoitti.
- ¹²⁶ Klinge 2012: 120.
- ¹²⁷ ”Since the Paris World Exhibition of 1900, when Finnish arts and crafts and industrial art were first brought to the notice of the international public, a considerable development has occurred in the artistic character of Finnish work of this kind”. Leiviskä 1936: 98–99.
- ¹²⁸ Kerstin Smeds on kuvannut yksityiskohtaisesti eri näyttelyiden kokoonpanoja väitöstutkimuksessaan. Suomalaisten intressi esittäytyä ulkomaisissa näyttelyissä heräsi Smedsin mukaan 1840-luvulla. Smeds 1996: 14; passim.
- ¹²⁹ Klinge 1977: 149–150; McKeith-Smeds 1992: 9.
- ¹³⁰ Smeds 1996: 76.
- ¹³¹ Ibid: 27.
- ¹³² Smeds 1992: 17, 21.
- ¹³³ Klinge 1977: 151–152.; Smeds 1992: 17, 20. Taitteen itseisarvoisuuden noususta katso myös Tuomikoski-Leskelä 1977: 126.
- ¹³⁴ McKeith-Smeds 1992: passim.
- ¹³⁵ Smeds 1992: 20.
- ¹³⁶ Ibid: 22–23.
- ¹³⁷ Ks. esim. Clerc 2007: 177.
- ¹³⁸ Meinander 2012: 7.
- ¹³⁹ Valkoisten kostotoimet punaisia kohtaan säilyivät pitkään työväestön muistissa. Valkoiset eivät puolestaan unohtaneet punaisten aloittamaa terrorismia, ibid: 8–29 passim.
- ¹⁴⁰ Julkunen 1975: 14–15.
- ¹⁴¹ Ibid: 15.
- ¹⁴² Chapelle 1990: 53–56.
- ¹⁴³ ”La Finlande soulignait que son seul désir était de se rallier à la politique strictement pacifique des États scandinaves qui sont fermement résolus à ne pas intervenir dans les conflits d’intérêts entre les grandes puissances européennes et à observer une neutralité absolue envers tous les pays.” Perret 1937: 56–57.
- ¹⁴⁴ Seppälä 2008: 181–199 passim.
- ¹⁴⁵ Soikkanen 2003: 20.
- ¹⁴⁶ Mickwitz 1995: 195.
- ¹⁴⁷ Lyttinen 1996: 131–132.
- ¹⁴⁸ ”La Finlande mérite une visite non seulement à cause de ses grandes beautés naturelles, du repos qu’elle offre aux nerfs surmenés et de la vie bien-faisante au sein des forêts, dans les îles ou près des fleuves, mais aussi parce qu’elle donne le spectacle rare actuellement d’un peuple heureux, travailler et conscient de ses devoirs. Je ne puis trouver de meilleure touche pour achever ce rapide portrait de la Finlande que les derniers mots d’une préface de l’éminent professeur A. de Lapradelle à mon manuel sur la Finlande: Petit État: grande nation; Petite histoire: grand exemple.” Perret 1937: 236.
- ¹⁴⁹ Saksan ohjelmallista kulttuuripropagandaa Suomessa on kuvattu tarkasti Brita Hiedanniemen väitöstutkimuksessa vuodelta 1980: *Kulttuuriin verhottua politiikkaa: Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940*. Ks. myös Frietsch 1945: 47–49.
- ¹⁵⁰ Jackson 1937: 7, 173.
- ¹⁵¹ Hallituksen kertomus 1938: 77.
- ¹⁵² Nevakivi 1988: 134.
- ¹⁵³ Soikkanen 1984: 184.
- ¹⁵⁴ Timo Soikkanen kuvaa tarkasti lehdistön ja poliitikkojen suhtautumista pohjoismaiseen yhteistyöhön väitöstutkimuksessaan *Kansallinen eheytyminen, myytti vai todellisuus?* (1984). Ks. esim: 194–195, 331.
- ¹⁵⁵ Tukholman lähetystön kirjelmä 15.11.1937. UM 46 Å, Ruotsi.
- ¹⁵⁶ Zetterberg 2007: 540. Poliittisesti suhteet kärjistyivät äärimmillen talvisodan syyttyä. Viro oli siinä vaiheessa liittoutunut Suomen vihollisen kanssa.
- ¹⁵⁷ Zetterberg 2007: 542–545.
- ¹⁵⁸ Tukholman lähetystön vuosikertomus 1936. UM 5 G Ruotsi.
- ¹⁵⁹ Suomalais-ruotsalaisen kauppakamarin painotuote, 1937: 10–12, UM 46 Å Ruotsi.
- ¹⁶⁰ Zetterberg 2007: 609.
- ¹⁶¹ Frietsch 1945: 34, 37–38, 42.
- ¹⁶² Lyttinen-Vihavainen 1996: 142–143.
- ¹⁶³ Juho Kusti Paasikivi nosti toisen maailmansodan jälkeisissä muistelmissaan esiin ulkoministerinä juuri ennen sotaa toimineen Eljas Erkon. Erkko ei Paasikiven mukaan ennakoinut tarpeeksi herkästi ulkopoliittisesti räjähdysherkkää tilannetta. Paasikivi 1979: 98–102; ks. myös Frietsch 1945: 68.
- ¹⁶⁴ Ks. esim. Meinander 2010: 201–202.
- ¹⁶⁵ Holmila 2009: 21–22.
- ¹⁶⁶ Lyttinen-Vihavainen 1996: 142.
- ¹⁶⁷ Frietsch 1945: 37–39.
- ¹⁶⁸ Vaikka kansa oli rauhanomaista, eikä Suomessa kuten ei Virossakaan uskottu sodan syyntymiseen, jonkinlainen sotatunnelma virisi silloin, kun ministeri Paasikivi astui Suomen virallisena edustajana Moskovan junaan neuvottelemaan Suomen tulevaisuudesta. Ihmiset tulivat asemalle ja radan varrelle laulamaan Maamme-laulua ja Porilaisten marsssia. Frietsch 1945: 68, 71–72.
- ¹⁶⁹ Perko 1987: 16.

- 170 Hallituksen kertomus 1938: 77, 79.
- 171 Finland-United States 1938: 8.
- 172 Hallituksen kertomus 1938: 100.
- 173 Paasivirta 1962: 113–114.
- 174 Ks. esim. Tukholman-lähetystön sanomalehtitiedotus numero 5, 1939. UM 94 B, Ruotsi.
- 175 Vuosina 1918–20 Yhdysvallat antoi Suomelle yli 8 miljoonan dollarin lainan elintarvikkeiden tuontia varten. Käytännössä oli kysymys siis elintarvikkeiden hankinnasta, lainaa kutsuttiin kuitenkin sotainainaksi, jossa lainaa rinnastettiin muiden maiden sotaan liittyviin lainoihin. 1930-luvun alussa maailmanlaman takia USA muutti 15 velallisen kanssa tehtyjä lainasopimuksia, Suomi mukanaan. Kun ensimmäinen erä lankesi, Suomi oli ainoa maa, joka maksoi yksittäisen erän takaisin. Tästä syntyi maine, että muut kuin Suomi eivät ole maksaneet lainoja takaisin. Yhden lainaerän takaisinmaksusta tuli Yhdysvalloissa selkeästi peruste hyvälle Suomikäsitteelle, jolla Suomi pääsi ratsastamaan pitkään. Golden: 62.
- 176 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1937, UM G5 Washington.
- 177 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 374–375.
- 178 Ibid: 377.
- 179 Ibid: 393–394.
- 180 Soikkanen 2003: 24.
- 181 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1937, UM 5G Washington.
- 182 Vuonna 1935 esimerkiksi Pariisiin lähetystöllä oli käytössään 40 000 markkaa (vuoden 2004 arvolla 12 784 euroa), Rooman lähetystöllä 6 500 markkaa (2 077 euroa). Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 396.
- 183 Nevakivi 1988: 134. Hjeltin nimi tuli esiin Tukholman lähetystön 1930-luvun lopun lehdistöraporteista.
- 184 Tukholman lähetystön vuosikertomus 1928, UM 5 G Ruotsi.
- 185 Mietintö 1961: 23.
- 186 Ks. esim. Sedergren-Kippola 2009: 350; Pilke 2011 :22.
- 187 Propagandaliitto ry:n säännöt 1937, 4 Propagandaliitto ja Finlandia Uutistoimisto, Utrion arkisto, KA.
- 188 Ibid.
- 189 Propagandaliitto ja Finlandia Uutistoimisto, 4 Utrion arkisto, KA.
- 190 Talvisodan syyttyä Finlandia Uutistoimistosta tuli puolustusvoimain tiedotuslaitos ja johtokunta lakasi muutamaksi vuodeksi toimimasta. Kun Propagandaliitto 1942 liitettiin osaksi Aseveljet ry:tä, tuli johtokunnan palauttaminen ajankohtaiseksi. P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554 VTL, Puntilan arkisto, KA.
- 191 Propagandaliitto ry:n asevelikirje 19.12.1938 Utrion arkisto, KA.
- 192 Latvala muutti pois Suomesta vuonna 1945. Tästä arvostetusta mainosalan pioneerista, mutta Yhdysvaltoihin palanneesta Latvalasta tihkui vain vähän tietoa Suomeen sodan jälkeen. Määttä Vesa, Kansallisbiografian verkkoversio, viitattu 26.9.2012.
- 193 P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554 VTL, Puntilan arkisto, KA.
- 194 Julkunen 1975: 16.
- 195 P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554 VTL, Puntilan arkisto, KA.
- 196 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 55.
- 197 Hallituksen kertomus vuodelta 1938.
- 198 Hallituksen kertomus vuodelta 1938: 77, 99–100.
- 199 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1939, UM 5G Yhdysvallat.
- 200 Sedergren-Kippola 2009: 358.
- 201 Meinander 2010: 198–199.
- 202 Paloposki 2012: 89–91.
- 203 Mietintö 9: 1949.
- 204 Autio 1986: 255. Epävirellisluonteista kulttuuriryötä, josta virallinen Suomikin hyötyi, ainakin viiveellä, tapahtui kuitenkin jo 1930-luvun lopulla Englannin ja Suomen välillä. Taideteollisuuden ja huonekalujen vientiin perustettu Artek (1935) sekä tuotteiden suunnittelija arkkitehti Alvar Aalto tekivät merkittäviä päänavauksia Aallon menestykselle juuri Englannissa 1930-luvun lopulla. Vähäisestä kulttuurisesta vuoroavauksesta Englantiin ja Ranskaan ks. myös Paasivirta 1984: 443.
- 205 Ks. esim. Autio 1986: 40–41.
- 206 Suomen Rooman-lähetystö ajoi Hanna-Leena Paloposken mukaan kulttuurisopimusta nimenomaan kulttuurisen, ei poliittisen yhteistyön hengessä. Paloposki 2012: 91–92.
- 207 Italiasta Suomeen lähetetty lehtori Luigi Salvini oli fasisimin levittämiseen perustetun CAUR-järjestön (Comitati d’Azione per Universalità di Roma) Suomen asiamies vuosina 1934–35. Sen jälkeen asiamiehiksi valittiin laulunopettaja ja toimittaja Pietro Tronchi, jolla oli tärkeä rooli maiden välisessä taidenäyttelytoiminnassa. Hän toimi tehtävässä vuoteen 1937. CAUR-järjestöllä oli yhteyksiä suomalaisiin, esimerkiksi IKL:n kansanedustajaan Arne Somersaloon. Paloposki 2012: 84–88. Saksan ja Suomen kulttuurisopimusneuvotteluista ks. esim. Jokisipilä-Könönen 2013: 285–286.
- 208 Ks. esim. Siikala 1976: 186–190; 1920-luvulla kulttuuriyhteistyön tärkeä muoto olivat lehtoraattien perustaminen eri maihin sekä ”suomalais-ugrilaiset kulttuurikokoukset”, ks. esim. Autio 1986: 37–41.
- 209 Ibid: 40–41.
- 210 Siikala 1976: 185.
- 211 Ibid: 182.
- 212 Paloposki 2012: 93, 426–429.
- 213 Paasivirta 1984: 445.
- 214 Mietintö 9: 1949.
- 215 Autio 1986: 255–257.
- 216 Vuonna 1959 syntyi Suomen ja Unkarin kansantasavallan välinen kulttuurisopimus, jonka pohjana oli 1938 solmittu suomalais-unkarilainen kulttuurisopimus. Heimoaatteen korostuksia tosin lievennettiin. Vuoden 1938 Suomen ja Puolan välistä kulttuurivaihtoa nostettiin puolestaan esiin 1964

- tapahuneella noottienvaihdolla. Vanhentuneena se korvattiin 1973 uudella sopimuksella. Vuonna 1970 solmittiin ensimmäinen kulttuurisopimus läntistä Eurooppaa edustavan valtion kanssa. Tuomaa oli Ranska. Siikala 1976: 182–189, 197–198.
- 217 Smeds 1992: 48–51.
- 218 Schildt 2007: 402–409.
- 219 Smeds 1992: 63.
- 220 Rakennustaiteen lautakunnan vuosikertomus 1937, Db1, KA.
- 221 Smeds 1992: 62–66.
- 222 Ks. esim. McDonald, G: The Modern American Home as Soft Power: Finland, MoMA and the American Home 1953 Exhibition. *Journal of Design History* Vol 23. No: 4, 2010.
- 223 Mertanen 2010: 13.
- 224 Tulenkantajien piirissä vaikuttaneet kirjailijat Jarno Pennanen, Raoul Palmgren, Mauri Ryömä, Katri Vala, Arvi Turtiainen, Viljo Kajava ja Elvi Sinervo sekä kuvataiteilija Tapio Tapiovaara suhtautuivat myönteisesti marxilaisuuteen ja Neuvostoliittoon. Vastassa olivat konservatiivien ja suomenmielisten piirit, esimerkiksi ”kristillisesti orientoituneita intellektuelleja”, kuten Eino Sormunen, Eino Railo ja Rafael Koskimies. Anttonen 2006: 26–27
- 225 Ks. esim. Anttonen 2006: 26.
- 226 Mertanen 2010: 15.
- 227 Sevänen 1998: 328.
- 228 Mertanen 2010: 15–16, 20.
- 229 Ks. esim. Paasivirta 1984: 432–444.
- 230 Näitä on sitten myöhemmin hyödynnetty tutkimuksissa. Kurjensaari oli radikaali, Viljanen estee-tikko, Kivimies konservatiivi jne.
- 231 Miikkeli 1999: 16–40 passim.
- 232 Paloposki 2012: 65–66; Mertanen 2010: 29, 33.
- 233 Anttonen 2006: 324.
- 234 Heikki A. Reenpää muistaa, että 1930-luvulla alkoi henkilöpropagandan aika. Etenkin Sibeliuksesta tehtiin useita kirjoja kansainväliseen levitykseen. Reenpää 2012.
- 235 Meinander 2010: 198.
- 236 *Tanssiva Pariisi* (1930) teoksessa oli jo kansainvälisiä vaikutuksia, mutta Onni Okkoselle se edusti alemman luokan taidetta. Hämäläinen-Forslund 1999: 56–58.
- 237 Mertanen 2006: 13.
- 238 Sevänen 1998: 328–330.
- 239 ”More books in proportion to the population are published every year in Finland than in any other country, and the largest bookshop in Europe is the Akateeminen Kirjakauppa in the Stockman building in Helsinki.” Jackson 1937: 216.
- 240 Jackson 1937: 217.
- 241 Waltarin teos *Vieras mies tuli taloon* (1937) esimerkiksi aiheutti julkista polemiikkaa kirjallisuuden merkityksestä ja tasosta. Esim. Anttonen 2006: 27.
- 242 Zetterberg 2007: 586–598.
- 243 Ibid: 588.
- 244 Lassila 1999: 11–14.
- 245 Häikiö 2010: 348–351.
- 246 Koskenniemen kirje Linkomiehelle 20.10.1939, C11a 3 Linkomiehen arkisto, KA.
- 247 Markku Jokisipilä ja Janne Könönen ovat kuvanneet 2013 ilmestyneessä teoksessaan *Kolmannen valtakunnan vieraat* seikkaperäisesti Talvion ja Mikolan keskeistä roolia Saksaan liittyvissä poliittis-väritteisissä kulttuurisuhteissa. Talvion ja Koskenniemen ystävyystyödestä ks. Häikiö 2010: 158–159, 162.
- 248 Kari Teräs on tutkinut Heikki Huhtamäen suhdeverkostoja ja valinnut ns. *luottamussuhteet* olennaiseksi suhdeverkoston tarkastelun osaksi. Luottamukselliset suhteet syntyivät silloin, kun suhteet olivat joutuneet koetukselle. Teräs 2009: 17–23. Sota-aika oli poikkeusaikaa ystävyysuhteille, mutta niin Talvion kuin Linkomiehenkin suhde Koskenniemen säilyi läpi vaikeiden aikojen.
- 249 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1937. KA.
- 250 Kertomukset valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1937, 1938, 1939, KA.
- 251 Hanna-Leena Paloposken tutkimuksessa Suomen ja Italian julkisista kuvataidesuhteista (2012) käy ilmi, että kulttuurin alueen toimijoilla oli sekä yksityishenkilön että virallisen virkamiehen roolit käytössä riippuen asiasta. Ks. esim. Paloposki 2012: 74–83.
- 252 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1937. KA.
- 253 Koskela et al 1999: 80; Meinander 2006: 189.
- 254 Kertomukset valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1937, 1938, 1939, KA.
- 255 Kertomukset valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1937, 1938, 1939, KA.
- 256 Waltari kuvasi muistelmissaan tulleen kirjan myötä kuuluisaksi Euroopassa ja ennakoivat olevansa kymmenen vuoden kuluessa kuuluisa koko maailmassa. ”Sota tuli kuitenkin väliin, ja se maine, joka nuorelle voi iloa tuottaa oli sittenkin kovin vähäistä”, Waltari kuittasi saamaansa kansainvälistä menestystään. Waltari 1980: 316.
- 257 Ibid: 332–333.
- 258 ”Kyllä asia näyttää siltä, että mahdollisuudet näytelmän (Niskavuoren naiset) saamiseksi johonkin tšekäläiseen teatteriin ovat kovin pienet. Kun näytelmän kirjoittaja on kommunisti...Berliinin lähetystön Aaro Pakaslahti osastopäällikkö K.N. Rantakarille 2.6.1937; Kööpenhaminan lähetystö (Heikki Brotherus) ulkoasiainministeriölle 5.2.1938. UM 46 R.
- 259 Waltarista ks. esim. Rajala 2011: 447–449. Muiden kirjailijoiden osuutta on kuvattu seuraavassa luvussa laajemmin.
- 260 Frietsch 1945: 39.
- 261 Grimley 2011: 326–327.

- 262 Tuomikoski-Leskelä 1977: 53.
- 263 Timothy Jackson pyrkii kumoamaan Eric Tawastjernan väitteen siitä, että Sibelius olisi ollut täysin epäpoliittinen toimija ja todistamaan Sibeliuksen olleen tietoinen 1930-luvun juutalaisvainoista ja yleisestä poliittisesta tilanteesta Saksassa. Jackson 2010: 69–125.
- 264 Grimley 2011: 331–334.
- 265 Salmenhaara 1996: 480–481.
- 266 Grimley 2011: 331.
- 267 Pariisissa ilmestynyt raflaava teksti Sibeliukselta maailman huonoimpana säveltäjänä ilmestyi 1955. Salmenhaara 2010: 47–48.
- 268 Paasivirta 1962: 99–100.
- 269 Williams 2010: 159–193 passim.
- 270 Levas 1992: 407–428 passim.
- 271 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 438–439; Tarkka (2004): 74. Tarkka sanoo Lauri Puntilan toimineen Sibeliuksen asiamiehenä ja Sibeliuksen radiolaulunnon kirjoittajana.
- 272 ”The most famous living Finnish sculptor is unquestionably Väinö Aaltonen. In his work purely Finnish traits are combined with a classically noble and powerful simplicity and monumentality.” Leiviskä 1939/1940: 147
- 273 <http://kirjava.fng.fi/bibliografia/bibliografiat.php>: Kirjastonjohtaja Irmeli Isomäen suullinen tiedonanto tekijälle tammikuussa 2011: listaus ei ole täysin kattava. Tietoja indeksiin on kerätty eri lähteistä.
- 274 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1939, UM 5G Pariisi.
- 275 Ks. esim. Anttonen 2006: 156–158.
- 276 Kruskopf 1998: 108–112.
- 277 Helsingin Taidehallin vuosikertomus 1939, HTH, KKA.
- 278 Grafiikkaa esiteltiin useissa näyttelyissä ulkomailla 1930-luvulla. Esimerkiksi vuosina 1935–36 grafiikkaa oli esillä 18 saksalaisessa kaupungissa. Vastavuoroisuusperiaatteella ulkomaista grafiikkaa oli näytillä Helsingissä, usein Taidehallissa. Turku oli myös aktiivinen taidegrafiikan keskus. Anttonen 2006: 154–163 passim.
- 279 Paloposki 2012: 431.
- 280 B. J. Carlstedt, Amos Andersonin museon näyttelyluettelo 1967, KKA.
- 281 ”Mon bon ami, le peintre Carlstedt avait pendant séjour à Paris un mandat confidentiel d’essayer effectuer une exposition représentative des Beaux-Arts et des Arts décoratifs français, que je voudrai organiser dans notre Palais des Beaux-Arts à Helsingfors...”. Bertel Hintze Yves Alixille, päiväamäntön, Hintzen arkisto, kansio 23, KKA.
- 282 Hintze Harri Holmalle 19.9.1938, kansio 23, Hintzen arkisto KKA.
- 283 Stenmanin gallerian näyttelyluettelot 1920–30-luvuilta. KKA.
- 284 Hanna-Leena Paloposken esitelmä 27.4.2013 Cultural Diplomacy in Context -konferenssissa.
- 285 Erkki Anttosen mukaan muita vallankäyttäjiä kuin taiteilijoita olivat kriitikot Onni Okkonen, Edward Richter, Ludvig Wennervirta ja museonjohtaja Torsten Stjernschantz. Anttonen 2006: 45.
- 286 Ks. esim. Anttonen 2006: 46.
- 287 Kruskopf 1998: 108–112.
- 288 Mertanen 2009: 14.
- 289 Norjan näyttelyssä vieraili lähes 3 000 ihmistä, amerikkalaiskeramiikan näyttelyn kävijäluku jäi reiluun viiteensataan. Helsingin Taidehallin hallituksen toimintakertomus 1937, KKA.
- 290 Helsingin Taidehallin hallituksen vuosikertomus 1939, KKA.
- 291 Kuten kriitikko C-J af Forselles vuonna 1967 ilmaisi: ”Optimismi löysi taiteellisen ilmaisunsa konstruktivisesta, rakentavasta muotokielestä, mikä sai aikaan, että joukko taidemaalareita, jotka enemmän tai vähemmän huomaamatta olivat työskennelleet näitten aatteiden hyväksi, nyt tuotiin esiin.” B. J. Carlstedtin näyttelyn luettelo 1967, KKA.
- 292 Ibid: 11–15; Kasvio-Tallqvist 1992.
- 293 Karjalainen 1990: 39.
- 294 Zetterberg 2006: 593–598.
- 295 Karjalainen 1990: 27.
- 296 Linnovaara 2008: 36.
- 297 Modernismia kannatettiin myös Turussa 1930-luvulla, jossa taiteilija Edwin Lydenillä oli vaikutusvaltaa. Anttonen 2006: 38.
- 298 Kertomus taidekokoelmista vuodelta 1938: 19; Suomen taideyhdistyksen ja Suomen taideakatemian vuosikertomus 1938, KKA.
- 299 Helsingin Taidehallin isännistön vuosikokouksen pöytäkirja 3.5.1939, Taidehallin arkisto, pöytäkirjat, KKA.
- 300 Taidehallin hallituksen kokouksen pöytäkirja 11.3.1939, Pöytäkirjat, KKA.
- 301 Karjalainen 1990: 35.
- 302 Mertanen 2006: 13.
- 303 Pallasmaa 2011: 64.
- 304 Ks. esim. Suhonen 1985: 6, 18–21; Linnovaara 2008: 56.
- 305 Ks. esim. Suhonen 1985: 5.
- 306 Melgin-Suhonen 1989: 38.
- 307 Schildt 2007: 279–302 passim.
- 308 Pelkonen 2012: 1.
- 309 Schildt 2007: 301, 305.
- 310 Schildt 2007: 343; Suhonen 1985: 8.
- 311 Schildt, 2007: 360–361; Suhonen 1985: 6–15.
- 312 Suhonen 2000: 139–140.
- 313 Valtion rakennustaiteen asiantuntijalautakunta opetusministeriölle 28.1.35, UM 65.
- 314 Edellä mainittujen perustajien lisäksi Hahl ja vähäisesti hänen isänsä omistivat osakkeita. Yhtiöllä oli myös muita pienosakkaita, myös ulkomailla, kuten arkkitehti Sture Frölen, jonka omistuksessa oli Svenska Artek. Schildt 2007: 395–398; Suhonen 1985: 6.
- 315 Anttonen 2006: 37.
- 316 Suhonen 1985: 68–69; Schildt 2007: 363.
- 317 Vuonna 1939, joka oli kaikkiaan vilkas näyttelyvuosi, Artek organisoii ranskalaisen taiteen näyttelyn Taidehalliin. Se esitteli Pablo Picasson, Fernand Lé-

- gerin ja Georges Braquen töitä. Näyttely sai paljon huomiota lehdissä. Ks. esim. Anttonen 2006: 41.
- 318 Melgin-Suhonen 1989: 30.
- 319 Clerc 2007: 177.
- 320 Yhteyksiä taidemaailmaan oli solmittu jo vuosisadan alussa, mistä osoituksena oli suuri adressi *Pro Finlandia*, jonka allekirjoitti suuri joukko nimekkäitä ranskalaistaiteilijoita ja muita sivistyneistöä sekä julkaisu *La Finlande au 19e siècle*. Ibid: 178–180.
- 321 Clerc 2007: 182–185.
- 322 Tala 2010: 95–97.
- 323 Sanomalehtikatsauksia vuosilta 1926–1928, UM 94 Ranska
- 324 Ibid.
- 325 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 167.
- 326 Paloposki 2003: 92–93; Nevakivi 1988: 132–133.
- 327 Ibid: 92–109 passim.
- 328 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1938, UM 5G Pariisi.
- 329 Björklund 2008: 430–431, 454; Paloposki 2012: 73; Kanervo 2007: 71–72.
- 330 Paloposki 2012: 74.
- 331 Paloposken mukaan Gian Ferrari ”unohdettiin” kutsuvieraslistalta Rooman näyttelyn kohdalla eikä kiitoksia herunut juhlapuheissakaan. Taidenäyttelyn julkisuusdiplomatian arvo haluttiin virallisesti Suomen hyväksi. Ibid: 390, 434, 444.
- 332 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 170.
- 333 Paloposki 2012: 434–435.
- 334 Ibid: 188.
- 335 Ibid: 426, 435.
- 336 Palosuo 1991: 66.
- 337 Ibid: 143–145.
- 338 Rooman lähetystön vuosikertomus 1937, UM 5G, Italia.
- 339 Esimerkiksi italialaisen pitämän yksittäisen esitelmän ”Dante ja Suomi”, jossa esillä olivat esimerkiksi suomalaiset Danten kääntäjät, kertomus vakuutti niin merkittäväksi, että ”Milanon lehdistö osoitti tilaisuudelle hyvin suurta huomiota”. Vuosikertomus täyttyi pienistä kulttuuriin liittyvistä erittäin positiivisista huomioista julkaisujen esipuheita myöten, mikä osoittaa Karttusen ja Rooman lähetystön pitäneen kulttuuria ja taidetta todella tärkeässä asemassa 1930-luvulla.
- 340 Rooman lähetystön vuosikertomus 1937, UM 5G Italia.
- 341 Rooman lähetystön vuosikertomus 1938, UM 5G Italia.
- 342 Rooman lähetystön vuosikertomus 1939, UM 5G Italia.
- 343 Björklund 2008: 431–432.
- 344 Paloposki 2012: 79.
- 345 Ibid: 75–76, 79.
- 346 Esimerkiksi Ateneumin amanuenssi, tohtori Aune Lindström oli ollut luentomatalla Saksassa ja taiteilija, Taideakatemia koulun rehtori Aare Heinonen oli ollut tutustumassa saksalaisiin kouluihin. Heinosella oli Taideakatemialle tuliaisina näyttelykutsu Wienin korkeimmilta hallintoviranomaisilta. Suomen taideakatemia pöytäkirja 15.10.1943, STA/c6.
- 347 Hallituksen kertomus 1939: 61–62.
- 348 Lähteenkorva-Pekkarinen 2008: 122.
- 349 Tietävästi ensimmäinen tiedote kirjoitettiin Suomessa vuonna 1911. Tiedotteen laativat metsäteolisuuden edustajat. Sillä ilmaistiin vastalause uittopuiden pakollista kuorintaa kohtaan. Von Herten et al 2012: 10.
- 350 Esimerkiksi vuonna 1942 Suomen taideakatemia lähetti avoimen kirjeen ministeri Väinö Tannerille koskien suhdanneverolain muuttamista taiteilijoille kohtuullisemmaksi. Avoimella kirjeellä otettiin kantaa eduskuntakeskusteluun aiheesta. Vetoomus päättyi suomenkieliseen ja ruotsinkieliseen lehdistöön. Kirje painettiin sellaisenaan monessa lehdessä. Suomen taideakatemia avoin kirje Väinö Tannerille 21.3.1942 ja leikkeet, STA/c6, KKA.
- 351 Otava oli 1930-luvun lopulla hankkinut valokuvien laadukkaaseen painamiseen sopivan arkkipainokoneen, jolla saatiin parempia painotuotteita maakuovan viestintää varten. Reenpää 2012.
- 352 Leiviskä 1936: 128.
- 353 Leiviskä 1939: 162.
- 354 The Finnish Trade Review 1937–1939; 1938, nro 2, 1938: 28–29.
- 355 ”In spite of complete lack of old traditions of ceramic craftsmanship, Finland is now, thanks to ”Arabia” fairly well represented in this noble branch of applied art, and there are prospects of considerable further progress on these lines in years to come”. The Finnish Trade Review 1938, 4, 1938: 27.
- 356 The Finnish Trade Review ’n vuosikerta 1939.
- 357 The Finnish Trade Review 4, 1939: 23–25.
- 358 Ibid 1939: 6.
- 359 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 124–132 passim.
- 360 Ibid: 132.
- 361 Mickwitz 1995: 156–158.
- 362 Ibid: 278–279.
- 363 Elokuvasa esiteltiin puhallinmusiikin säestyksellä kulttuurista Suomea monipuolisesti Raaseporin linnanraunioista Tampereen arkkitehtoniseen teollisuusmiljööseen. Sedergren-Kippola 2009: 208.
- 364 Ibid: 226–228.
- 365 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 18–19.
- 366 Jari Sedergrenin suullinen tiedonanto 8.10.2012.
- 367 Sedergren-Kippola 2009: 224; Kavan kyseistä elokuvaa koskeva taustatieto.
- 368 Sedergren-Kippola 2009: 236.
- 369 Ibid: 238–239.
- 370 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1937, UM 5G Ranska.
- 371 New Yorkin maailmannäyttelyyn lähetettiin useampia elokuvia, joista *Finland today* oli kuitenkin toimivin. Varhaisen käsikirjoitusluonnoksen perusteella elokuvassa painotettiin kulttuuria. Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 412–413.
- 372 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 23.
- 373 Ibid: 407, 409.
- 374 Jari Sedergrenin kirjallinen tiedonanto 11.10.2012.

- 375 Sedergren-Kippola 2012: 276–292 passim.
376 Washingtonin lähetyksen vuosikertomus 1937, UM 5G, Yhdysvallat.
377 Kommunikeat STT:lle, UM 94, 1936–38.

III

- 378 Suomen Kuvalehti: 44/1939.
379 HS 347/1939. Sotaa kuvattiin myös ”venäläisten hyökkäyksenä Suomeen” HS 349/1939.
380 Suomen Kuvalehti: 48/1939.
381 Favorin 1968: 1.
382 Opetusministerinä toiminut Uuno Hannula oli lehtimies, minkä vuoksi tiedotusorganisaatio sijoitettiin aluksi opetusministeriöön. Tarkka 2004: 73.
383 Asetus tiedotuskeskuksen perustamisesta valtioneuvoston kansliaan. Valt. tied. ark. Ha: 1 komiteamietinnöt.
384 Favorin 1968: 2.
385 Leskinen-Juutilainen 2006: 278–279.
386 Ilmari Turjan ja Arvi Kivimaan vuonna 1968 tehtyjen haastattelujen perusteella. Julkunen 1975: 19.
387 Favorin 1968: 15; Julkunen 1975: 17.
388 Favorin 1968: 2.
389 Muita olivat mm. Ralph Enckell, Armas J. Pulla, Kalle Lehmus ja Eino Honko. Hakala 2002: 17.
390 Kertomus Propagandaliitto ry:n toiminnasta vuonna 1940. Puntilan arkisto 554, KA.
391 Propagandaliiton toimintakertomus 1940, Puntilan arkisto 554, KA.
392 Leskinen-Juutilainen 2006: 282.
393 Ks. esim. Favorin 1968: 4–5.
394 Julkunen 1975: 17.
395 Julkunen haastatteli Brotherusta vuonna 1968. Ibid.
396 Julkunen 1975: 61–62.
397 Valvoja 1940, Heikki Brotherus: 360–361.
398 Sander 2010: 148.
399 Julkunen 1975: 23–76 passim.
400 Esim. Propagandaosaston ilmoitus päämajalle n:o 15, 16.–31.3.1940: 4, salainen, valt.tied.ark. Ee:1, KA.
401 Sander 2010: 174–175.
402 Liite 4, Ilmari Turjan, Jaakko Lepon jne. allekirjoittama muistio 6.4.1940, valt. tied. ark. De:1. KA.
403 Julkunen 1975: 41–43.
404 Sedergren 2006: 271–273.
405 Julkunen 1975: 26, 45–46.
406 Juutilainen 2006: 288.
407 Julkunen 1975: 175.
408 Tarkka 2004: 77–78.
409 Urho Toivolan Promemoria ulkomaalaisten sanomalehtimiesten hoitamisesta 15.12.1939, valt. tied. ark. De:1, KA.
410 Human interest -kategoriaan kuuluivat Suomen luonnosta ja kulttuurista kertovat toimittajat. Nämä lehtimiehet osasivat antaa arvon inhimillisille pikkupiirteille. Human interest -juttuja kirjoittavien avulla oli mahdollista vaikuttaa joukkojen mielipiteisiin. Kolmas tärkeä toimittajajoukko oli omissa maissaan tunnetut journalistit, jotka saivat sanoa

- omia mielipiteitään lehdissä. Uutistoimittajalle sellainen ei ollut suotavaa. Urho Toivolan Promemoria ulkomaalaisten sanomalehtimiesten hoitamisesta 15.12.1939, valt. tied. ark. De:1, KA.
411 Propagandaosaston ilmoitus päämajalle n:o 15, 16.–31.3.1940: 11, salainen, valt.tied.ark. Ee:1, KA.
412 Julkunen 1975: 22–23.
413 Ibid: 84–100.
414 Ibid: 162.
415 Propagandaosaston ilmoitus päämajalle n:o 15, 16.–31.3.1940: 6, salainen, valt.tied.ark. Ee:1, KA.
416 Ks. esim. Kaarninen 2006: 191.
417 Esko Salminen on tutkinut ns. valistusupseereita jatkosodan aikana, jotka tekivät pääasiassa kotimaan tiedotustoimintaa. Suurin osa valistusupseereista oli nuoria ylioppilaita, vain 2,3 prosenttia oli ammatiltaan taiteilijoita. Salmisen luettelosta löytyvät taiteilija Tapio Wirkkalan ja Lennart Segerstrålen nimet. Tiedemiehistä hän mainitsee valistusupseereiksi sellaiset henkilöt kuin Matti Kuusi, Väinö Kaukonen, Päiviö Oksala, L. A. Puntila ja Sakari Saarikivi. Salminen 1976: 55–56. Touko Perkon mukaan yli 50 % tk-kirjeenvaihtajista oli lehtimiehiä, 8 % kirjailijoita tai runoilijoita. Heistä Matti Hälli, Matti Kurjensaari, Olavi Paavolainen, Oiva Paloheimo, Erkki Palolampi, Unto Seppänen, Armas J. Pulla, Sakari Pälsi, Olavi Siippainen, Olof Enckell ja Lorenz von Numers olivat rintamalla kirjeenvaihtajina. Runoilijoista esimerkiksi Yrjö Jylhä, Viljo Kajava ja Martti Haavio. Perko 1974: 41–42.
418 Huhtala 1937: 29, 36.
419 Suomen Kuvalehti: 53/1939.
420 Vihavainen 1996: 193.
421 Suomen Kuvalehti: 45/1939.
422 Lassila 1999: 8–10.
423 Ibid.
424 Päämaja valtioneuvoston tiedotuskeskukselle 14.2.1940: 2, valt.tied.ark. Ee:1, KA.
425 Krohn, 1948: 63, 103–106.
426 Päämaja valtioneuvoston tiedotuskeskukselle 14.2.1940: 1, valt.tied.ark. Ee:1, KA.
427 Pilke 2011: 273–4.
428 Ruotsin kuningasperhe antoi diplomaattisen tukensa Suomelle osallistumalla erilaisiin juhliin koko suomalais-venäläisen sodan aikana 1939–40. Yksi niistä oli Samfundet-Sverige Finlandin Runebergin muistojuhlaan osallistuminen alkuvuodesta 1940. HS 35/1940.
429 Holmila 2009: 10.
430 Paasikivi 1962: 109.
431 Vihavainen 2009: 36–38.
432 Käännös *Pravdassa* olleesta Tassin kirjeenvaihtajan kirjoituksesta. Kirjoitus muutoin käsittelee Suomen propagandan valheellisuutta. Suomalainen propaganda Neuvostoliiton ja Suomen sodan aikana. Päämajan raportti, 6.5.1940: 1, valt.tied.ark. Ee:1, KA.
433 Kirves 2008: 381–423.
434 Lyytinen 1996: 166.
435 <http://www.mannerheim-museo.fi/mm.php?page=paivakaskyt> (viitattu 2.12.2012)

- 436 Kirjailija Arne Nevanlinnan päiväkirjamerkintöihin perustuva kommentti, jossa nekin taiteilijat, jotka eivät nähneet sodassa mitään hyvää, vain kauheutta ja vääryyttä, toistivat päiväkäskyjen sanomaa yksityisissä muistiinpanoissaan. Kirves 2008: 382.
- 437 Pilke 2011: 76.
- 438 Vihavainen 1996: 182.
- 439 Päiväämätön ja allekirjoittamaton muistio ”Ns. kulttuuripropagandan järjestäminen Yhdysvaltoihin, Englantiin, Ranskaan ja Italiaan”, valt.tied.ark, De:1, KA.
- 440 Kulttuuripropagandaa ulkomailla koskeva muistio, valt.tied.ark, Ha: 2, KA.
- 441 Tällä nimellä ryhmä kutsui itseään, mutta muistiossa ei ole kerrottu keistä se koostui. Talvisodan ajan muistiot kansallisarkistossa ovat toisinaan epämääräisiä. Ei ole varmaa, ovatko ne lopullisia versioita, sillä dokumenteissa on korjauksia ja yli- viivauksia.
- 442 Ibid.
- 443 Liite 1, luettelo mahdollisista kulttuuripropagandatyössä käytettävissä henkilöstä. Kulttuuripropagandaa ulkomailla koskeva muistio, valt.tied.ark, Ha: 2, KA.
- 444 Ibid.
- 445 Liite 2: Suomen kulttuuripropaganda USA:ssa, kulttuuripropagandaa ulkomailla koskeva muistio, valt.tied.ark, Ha: 2, KA.
- 446 Amos Andersson, P.M. beträffande upprättande av en propaganda - och informationsbyrå i Stockholm, 27.12.1939 valt.tied.ark, De: 1, KA.
- 447 Julkunen 1975: 20–21. Tigerstedt oli perustanut Tornioon oman Sanomahuolto-toimistonsa, ohjeistanut ulkomailta tulleita kirjeenvaihtajia omavaltaisesti ja kääntänyt heitä Propagandaosaston Nils Meinanderia ja tarkastustoimintaa hoitavaa tohtori Hans Ruinia vastaan. Tigerstedt ei ollut ainoa hämmennystä kansainvälisissä lehtimiessuhteissa aiheuttanut taiteilija. Myös ruotsalainen Einar Palme aiheutti päänvaivaa virkamiehille Lapis- sa. Ks. myös päämajan raportti 67, 6.3.1940 ja liite Reservisotilasvirkamies Kaj Klingen raportti hänen huomioistaan Torniossa, valt. tied.ark, Ee:1, KA.
- 448 Favorin 1968: 3.
- 449 Reenpää toimi tuolloin valtioneuvoston tiedotuskeskuksen (VTK) johtajana. Valtioneuvoston tiedotuskeskuksesta tehtiin VTL vuonna 1941. Tästä lisää myöhemmin tässä luvussa.
- 450 Valtion tiedotuslaitoksen käsky n:o 3. 15.7.1941, Valt.tied.ark. Dc:1, KA.
- 451 Schildt 2007: 497–8.
- 452 Aalto oli käynyt New Yorkissa jo 1938. Tämä matka oli toinen. Schildt 2007: 455.
- 453 Erikoinen Toimisto A, 2.3.1940, valt.tied.ark, Eg:4, KA; Schildt 2007: 497–8.
- 454 Erikoinen Toimisto A, 2.3.1940, valt.tied.ark, Eg:4, KA.
- 455 Ibid.
- 456 Työtuloksia II.I.1940, valt.tied.ark, Eg:2, KA.
- 457 Propagandan jakelutapa ja sen muodot -muistio, valt.tied.ark, Eg:2, KA.
- 458 Arkkitehtipari Aallon P.M. muistio 3.2.1940 valtioneuvoston tiedotuskeskukselle, Eg:2, KA.
- 459 Suomen rakennustaiteen lautakunnan vuosikertomus 1939, Db1, KA.
- 460 Aallon kirje Heikki Reenpäälle, valt.tied.ark, Eg: 4, KA.
- 461 Päiväämättömät kirjeet VTK:n Heikki Reenpäälle ja Eino Saarelle, valt.tied.ark, Eg:2, KA.
- 462 Työtuloksia ja yleissilmäys toimintaan tammikuu ja 2.2.1940, valt.tied.ark, Eg:2, KA.
- 463 Schildt 2007: 499–501.
- 464 Schildt 2007: 498–499.
- 465 Korvenmaa 2011: 104–107.
- 466 Professori Eino Saaren raportti: Selostus vänrikin aikaansaannoksista, päiväamätön, Valt. tied.ark. Eg:2, KA.
- 467 McKeith-Smeds 1992: 10.
- 468 Schildt 2003: 447–448.
- 469 Smeds 1992: 52.
- 470 Ibid: 52–61 passim.
- 471 Ibid: 60–66 passim.
- 472 Ibid: 71–72.
- 473 Toimisto A:n tehtäväkuvaus, h.v.(hyvä veli) -kirje Eino Saarelle, päiväamättömiä valt.tied.ark, Eg:4, KA.
- 474 Schildt 2003: 502–503.
- 475 Holmila 2009: 9–18 passim.
- 476 HS 346/1939.
- 477 C. O. Frietsch on vuoden 1945 muistelmissaan kuvannut, että Neuvostoliitto suhtautui aluksi oudoksuen, kun Suomi lähetti neuvotteluun ministeri Juho Kustaa Paasikiven, eikä ulkoministeriään. Erkon kieltäytymisen syyksi Frietsch sanoo Erkon vähäisen Neuvostoliiton asioiden tuntemuksen. Erkko ei myöskään ilmeisesti ottanut vakavasti tai ainakaan näyttänyt muille tilanteen vakavuutta. Frietsch 1945: 71–72.
- 478 Pohjonen 2009: 42–60 passim.
- 479 Julkunen 1975: 195–199 passim.
- 480 Karsten Alnaes. *Pimeyden aika. Euroopan historia 1900-1945.* (2007) Otava. Keuruu.
- 481 Julkunen 1975: 78, 198.
- 482 U1045, Ulkomaanpropagandaan tarkoitetut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-, KA.
- 483 Wunsch 2009: 185–204 passim.
- 484 Tala 2009: 143–162 passim.
- 485 HS 43/1940.
- 486 HS 25/1940.
- 487 Kanervo 2007: 410–412.
- 488 Eino Hosian 1940 ilmestynyt sotaromaani *Tuliholvin alla* käännettiin usealle kielelle. Vuoden 2005 painos: 48.
- 489 Vihavainen 2009: 19–42 passim.
- 490 Lähteenkorva-Pekkarinen 2008: 345.
- 491 Autio 1990: 73.
- 492 Mietintö ja sen liitteet valtioneuvostolle Suomen ja Neuvostoliiton välisten kulttuurisuhteiden edistämiseksi asetetulta toimikunnalta. UM 46E Neuvostoliitto; myös valt. tied. ark, Ha: 2.3, KA
- 493 Ibid.

- 494 Yhdistyksessä olivat mukana mm. professori Eino Saari, tohtori Urho Kekkonen, L. A. Puntila, Lauri Posti, Kalle Lehmus, Sylvi-Kyllikki Kilpi. Saari oli *Nordlicht*-lehden päätoimittaja, kunnes se siirtyi Finlandia Uutistoimistolle. Päätoimittajaksi tuli Ilmari Turja. HYK *Nordlicht*. 1. Jahrg. 1940–1941 B 34537.
- 495 HS 73/1940.
- 496 Esimerkiksi entinen presidentti Hoover oli lausunut ehdoista, että niissä ”korostuu vielä kerran kulttuurin osalle tullut ikävä päivä”. HS 72/1940.
- 497 Favorin 1968: 6.
- 498 Ibid: 5.
- 499 Salminen 1976: 14.
- 500 Salainen allekirjoittamaton mietintö tiedotustoiminnan sodanaikaisesta järjestelystä 20.8.1940, valt.tied. ark., Ha: 1. KA.
- 501 Favorin 1968: 6.
- 502 Lauri Pelkonen: ”Propagandatyön tehostamisesta” 27.2.1940, valt.tied.ark, De:1.
- 503 Ks. Liite 2. Kaaviokuva liittyi valtion tiedotuslaitoksen käskyyn 13, 21.11.1941.
- 504 Favorin 1968: 6–8.
- 505 Tarkka 2004: 76.
- 506 Propaganda-Aseveljet ry. (1943), *Kertomus Propaganda-Aseveljet r.y.:n toiminnasta v.1942*. Helsinki: Helsingin Uusi Kirjapaino Oy.
- 507 Favorin 1968: 8.
- 508 Finlandialiiton tiedotuksia jäsenille 14.5.1941, 4 Utrion arkisto, KA.
- 509 Salminen 1976: 38; Pilke 2011: 24.
- 510 Ibid; Promemoria ulkomaalaisten sanomalehtimiesten hoitamisesta. Urho Toivola 15.12.1939, valt.tied.ark, De:1, KA.
- 511 Valtion tiedotuslaitosta koskevat eduskuntakeskustelut ja lehtileikkeet, valt.tied.ark, Hu: 2, KA.
- 512 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 11, valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 513 Tarkka 2004: 50–51, 74.
- 514 Jutikkala 1997: 198.
- 515 Suomen kansallisbiografian verkkojulkaisu, Mikko Uola, 21.3.2005, viitattu 21.8.2012.
- 516 Ks. esim. valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 10, 169, valt. tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 517 Valtion tiedotuslaitoksen käsky n:o 19. 27.7.1942. valt.tied.ark, Dc:1, KA.
- 518 Propagandaliiton toimintakertomus 1940, Puntilan arkisto 554 KA.
- 519 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 10–12, 109, 9 Jutikkalan arkisto; ks. myös valtion tiedotuslaitoksen käskyt 1941–1943, valt.tied.ark Dc:1, KA.
- 520 Jutikkala 1997: 36–39, 41.
- 521 Peltovuori 2000: 46–47.
- 522 Suomen kansallisbibliografian verkkopalvelu, Päiviö Tommila, 13.10.2004, viitattu 21.8.2012.
- 523 Vihavainen 1996: 176.
- 524 Ibid: 178–179.
- 525 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 12, valt. tied.ark.C7, 9 Jutikkalan arkisto.
- 526 Sedergren-Kippola 2009: 327.
- 527 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 79, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 528 Lassila 1999: 16.
- 529 Paavolainen 1946 (2012): 48–49. Kyseessä lienee kuitenkin ollut lyhyt pesti. Paavolaisen nimellä varustettuja kulttuuriartikkeleita ei valtioneuvoston tiedotuskeskuksen ja valtion tiedotuslaitoksen arkistomateriaalien joukossa ollut.
- 530 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 11, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 531 Axel Grönvik Edwin Linkomiehelle 16.3.1943 ”...saken i gån från Amos Anderson som sade mig att ett accepterade från min sida av anbudet I detta ny skulle betyda en katastrof för tidningen...”. Saapuneet kirjeet (1911–1963) C11a 3 Edwin Linkomiehen arkisto, KA.
- 532 Meinander kuului ns. rauhanoppositioon. Tarkka 2004: 80–81, 93; ks myös Linkomies 1970: 212–213.
- 533 Hallituksen kertomus 1943: 75.
- 534 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 108, 134, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 535 Kurt Nordforsin Ulk. 2:n toimintaraportti 13.8.1943, valt.tied.ark. Db:8, KA.
- 536 Reenpää 2000: 27–29; valtion tiedotuslaitoksen käsky 14, valt.tied.ark. Dc:1, KA.
- 537 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 41, valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 538 Tarkka 2009: 38–39.
- 539 Ks. esim. valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 204, valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 540 Puntilan työ tunnustettiin 1950-luvulla ”mestarilliseksi propagandaksi”. Tarkka 2004: 79–80.
- 541 Artikkel ”Suomen Kulttuurirahasto”, valt.tied.ark. Hh:9 kansiossa Yleistä.
- 542 Kolbe 1993: 314.
- 543 ”Pienellä kansalla ei ole varaa tuhlailla eikä haparoiden käyttää voimiaan. Meillä on tietty, suhteellisen pieni määrä luovaa voimaa. Vain käyttämällä sitä tarkoituksenmukaisesti voidaan saavuttaa jotakin kansainvälisesti ja sanottakoon maailmanhistoriallisesti merkitsevää.” L. A. Puntilan kirje V. A. Koskenniemelle 22.8.1943, Puntilan arkisto 37, KA; ks. myös Tarkka 2004: 71.
- 544 Artikkel ”Suomen Kulttuurirahasto”, valt.tied.ark. Hh:9 kansiossa Yleistä.
- 545 Ks. esim. Syrjö: 573–75.
- 546 Tarkka 2004: 69–70.
- 547 Lassila 1999: 15–16.
- 548 Waltari 1980: 330.
- 549 Kirjoitus perustuu Waltarin muutamaaan sodanaikaiseen pienoisoromaaniin, mutta tutkija Karkama

- huomauttaa, että vastaavanlaisia kirjailijoita oli muitakin ja että sodanajan kirjallisuuden tutkiminen on tekemättä. Karkama 1998: 17–26 passim.
- 550 Ibid: 20.
- 551 Mertanen 2010: 30.
- 552 Reenpää 2012.
- 553 Kertomukset valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1943, 1944, KA.
- 554 Runebergin runoutta ja Lauri Haarlan teos *Kurkien taru* oli käännetty ranskaksi. Ranskaksi olivat vuonna 1943 käännettävänä lisäksi mm. Arvid Järnfeldtin *Greeta ja hänen herransa*, Maila Talvion *Itämeren tytär* ja Toivo Pekkasen *Tehtaan varjossa* sekä kaksi muuta teosta. Koskenniemen runoutta ja Miika Waltarin *Kaarina Maununtytär* oli käännetty saksaksi, samalle kielelle kääntyivät myös Eero Kivirannan *Sellaista se on*, Viljo Kojon *Kymmenen savun kylä*, T. Vaaskiven *Yksinvalti* ja Santeri Ivalon *Juho Vesainen*. Vuonna 1944 runsas suomalaiskirjojen käännöstoiminta saksaksi, ruotsiksi, ranskaksi ja unkariksi jatkui. Ranskalainen kustannusliike La Nouvelle Edition aloitti suomalaisen romaani kirjallisuuden sarjan julkaisemisen, josta ensimmäisenä käännettiin Juhani Ahon *Juha* ja F. E. Sillanpään *Elämä ja aurinko*. Kertomukset valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1943, 1944, KA.
- 555 Paulasto 2012: 103.
- 556 Kruskopf 2010: 20–22.
- 557 Korsberg 2004: 105–107.
- 558 Ibid: 70–78 passim.
- 559 Valvoja 1940, Arvi Kivimaa: 14.
- 560 Vuonna 1961 painetun tietosanakirjan mukaan 50-luvun lopulla 31 teatteria nautti valtionapua, työväen harrastelijateattereita oli maassa 100 ja erilaisia näytelmäkerhoja 900. Poijärvi 1961: 39.
- 561 Favorin 1968: 2.
- 562 Kaila teki täyskäännöksen sodan loppupuolella, mistä Hitler hermostui. Jokisipilä-Könönen 2013: 465; Lassila 1999: 13–14.
- 563 Kruskopf 1998: 113.
- 564 Hintzen kirjeenvaihto, KKA.
- 565 HS 75/1940; Kruskopf 1998: 113–115.
- 566 Myyntivoitot, 118 600 markkaa, luovutettiin joulukuussa 1940. Kruskopf 1998: 116.
- 567 U1069, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf 1–.
- 568 Kruskopf 1998: 116–117.
- 569 Kalha 1997: 123.
- 570 Ibid: 38–43 passim.
- 571 Ulkoministeriön kirje Ornamolle 23.1.1941, UM 65, Ruotsi.
- 572 Ulkoministeriön kirje Wäinö Aaltoselle 17.1.1941, UM 65, Ruosi.
- 573 Esim. HS 5/1940.
- 574 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 135. valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 575 Tukholman lähetystön kirje um:lle 25.2.43, UM 65 Ruotsi.
- 576 Aaro Pakaslahti 11.3.42 T.M. Kivimäelle; Tukholman lähetystön kirje päämajalle 15.4.1942, UM 65 Ruotsi.
- 577 Helsingin Taidehallin toimintakertomus 1944, KKA.
- 578 <http://kirjava.fng.fi/bibliografia/bibliografiat.php>
- 579 Kruskopf 2010: 12.
- 580 HS 24.3.2008.
- 581 Kalha 1997: 74–75.
- 582 Tukholman lähetystön sanomalehtikatsaus 49, maaliskuu 1942, UM 94 b, Ruotsi.
- 583 Tukholman lähetystön raportti 9/1947, 30.4.1947: 1–2, 4–5, UM 94 b, Ruotsi.
- 584 Melgin-Suhonen 1989: 30–32.
- 585 Ibid: 32.
- 586 Ulkoministeriön kirje opetusministeriölle 10.2.1944; opetusministeriön lausunto ulkoasiainministeriölle 27.1.1944; UM 65, Ruotsi.
- 587 Tukholman lähetystön parlografi ulkoasiainministeriölle 16.5.1944, UM 94 b, Ruotsi.
- 588 Melgin-Suhonen 1989: 32.
- 589 Puhelinsanoma Tukholmasta 16.5.1944 Orkomsies/Vuorinen, UM 65, Ruotsi.
- 590 Söderman 19.9.2011.
- 591 ”Man skulle minst sagt tro att utställningen blev ett komplett fiasko, en uppfattning, som i Sverige delas endast av Ny Dag och Gborgs Handels- och Sjö”. Bertel Hintzen kirje Marcus Collinille 4.6.1944, kirjekonsepteja, kansio 23, Hintzen arkisto, KKA.
- 592 Linnovaara 2008: 31.
- 593 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 63–64. valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 594 Jutikkala 1997: 87, 123.
- 595 Ibid: 77.
- 596 Selostus valtion tiedotuslaitoksen toiminnasta 16.–21.7.1941; Kertomus tiedotuslaitoksen toiminnasta vuodelta 1941, valt.tied.ark, Db:2.
- 597 Hallituksen kertomus 1941: 77.
- 598 Hallituksen kertomus 1942: 62.
- 599 Selostus valtion tiedotuslaitoksen toiminnasta 16.–21.7.1941; Kertomus tiedotuslaitoksen toiminnasta vuodelta 1941, valt.tied.ark, Db:2, KA.
- 600 Peltovuori 2000: 37–38.
- 601 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 33. valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 602 ”Während der Krieg weitergeht und die Waffenbrüderschaft sich vertieft, haben die kulturellen Beziehungen zwischen Finnland und Deutschland immer festere und intimere Formen angenommen...” U1570, 2.11.1942. Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf 1–.
- 603 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 94, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 604 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 442–443.
- 605 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 160, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 606 P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554 VTL, L. A. Puntilan arkisto, KA.

- 607 Hallituksen kertomus 1941: 77.
608 Ibid: 78.
609 Jutikkala 1997: 43–44.
610 Linkomies 1970: 212–216, 388.
611 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 32, 144, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
612 Jutikkala 1997: 263–64.
613 Ibid: 112, 232.
614 Ks. esim. Rooman lähetystön kirjeet ja liitteet um:lle 31.1.1942, 19.3.1941. UM 19 G.
615 Rooman lähetystön kirje (Olavi Saikku) ja liite um:lle 29.9.1941. UM 19 G.
616 Rooman lähetystön kirje ja liite (Onni Talas) 3.4.1943; kirje ja liite (Onni Talas) 24.4.1943. UM 19 G.
617 Esim. Tukholman lähetystön (O.L. Hjelt) kuriirisanoma toivotuista artikkeleista um:lle 29.8.1942. UM 19 G.
618 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 89, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
619 Jutikkala 1997: 54–55.
620 Valvoja 1940, Heikki Brotherus ja Leo Meller: 360–61; 396–97.
621 Sedergren 2006: 273–274.
622 Pilke 2011: 270–274 passim.
623 ”Die Vertreter der finnischen Wissenschaft und Kunst sind eingeladen worden, um sich in dem uns verbundenen Lande Gehör zu verschaffen, und auch der Austausch von übersetzter Literatur hat auf Gegenseitigkeit beruht”. Sensuroidut lauseen kolme sanaa korvautuivat : ”sich gesteigert”. U1570, 2.11.1942. Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf 1–.
624 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 90, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
625 Valtion tiedotuslaitoksen ulkomaille tarkoitettujen (U-) artikkelien luettelot, von Wright 29.9.1941, valt.tied.ark, Bc:2.
626 Vihavainen 1996: 219–220.
627 Vihavainen 1996: 227.
628 U1147, 23.4.42, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-, KA.
629 Artikkelin kirjoitti Verner Vesterdahl. Valtion tiedotuslaitoksen kirje ulkoministeriölle 18.12.1943. UM 19 G.
630 Vihavainen 1996: 233, 239, 246–249.
631 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 147, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
632 Lausunnon antamiseen liittyi valtioneuvoston yleensä kollegojen, jopa presidentin hyväksyntä. Linkomies antoi harkitsemattaan, ”poliittisen intohimon sokaisemana”, kuten hän itse muistelmissaan sanoo, luvan julkaista haastattelu, mutta siten, ettei lähde paljastuisi. Linkomiehen mukaan kyseessä oli omatuntoon liittyvä ”mielijohte” paljastaa todellisia ajatuksiaan, joita hän oli esitellyt eduskunnassa, mutta joita Suomen kansa ei ollut saanut tietoon-
sa. Kun juttu oli tullut Ruotsissa julki ja tieto valui Suomen lehtiin, paljastui tietenkin myös korkea-arvoinen tietolähde ja sisäpoliittinen jälkipyykin peseminen alkoi. Vilkkuna ei ollut tarkistanut julkaisujen juttujen sisältöä tyydyttävällä tavalla ja sai maksaa siitä oman asemansa menetyksellä. Haastattelujen sisältöä moitittiin väärin tulkituiksi, kun muutaakaan ei voitu tehdä, ja Linkomiehen sanomaa näin lievennettiin. Linkomies leimattiin mielipiteineen omien joukossa vasemmistoajatteluun kallistuneeksi kerettiläiseksi. Linkomies 1970: 176–77.
633 Linkomies 1970: 272–83 passim.
634 Ibid: 176–77.
635 Linkomies 1970: 187–8.
636 Hallituksen kertomus 1941: 78.
637 Jatkosodan kuvatoimiston perustamisessa tärkeä rooli oli kuvaaja Aarne Pietisellä sekä hänen pojaltaan Otsolla ja veljellään Matti Pietisellä. Finlandia Uutistoimiston kuvatoimistoa organisoivat Eino Mäkinen. Porkka 1983: 14, 31, 35–36.
638 Reijo Porkka on kirjassaan *Sodasta kuvin* (1983) haastatellut useita tk-kuvaajia ja kuvausten organisoijista vastanneita henkilöitä, kuten valokuvaaja Otso Pietistä ja kotimaan tiedotus- ja propagandatoimintaa johtanutta Kalle Lehmusta. Saksalaisten ottamia kuvia Suomessa esiteltiin laajalevikkisessä saksaksi ja suomeksi ilmestyneessä propagandajulkaisussa nimeltä *Signal*. Sotakuvien rinnalla kuvaajat ikuistivat suomalaista naista, jota esiteltiin myös lehden sivuilla. Kulttuurikohteiden kuvausta ei oheistettu. Porkka 1983: 52, 70–71, 100–102, 149.
639 Valtiontilintarkastajan kertomus, Valtiopäiväkirjat, osa IV, 1942: 6–7.
640 Ks. esim. Ulkoasiainministeriön kirje Washingtonin lähetystölle 25.9.1941. UM 19 G.
641 Hakala 2002: 25.
642 Ks. tekijän liite 1. Kulttuuriartikkeleiksi on laskettu ns. asia-artikkelit, mukana eivät ole esimerkiksi pakkina tai kaunokirjallisuuteen liittyvät tarinat.
643 Kulttuuri, kirjallisuus, kuvaamataide, arkkitehtuuri, teatteri, musiikki, koulut, yliopisto, tiede, kirkko, urheilu (1940–44), Valt. tied. ark. Hh: 9. KA.
644 Ks. tekijän liite 1.
645 Pilke 2011: 81–82.
646 P.M. Muistio valtion tiedotuslaitokselle, 26.6.1941, valt.tied.ark, Eg:4, KA.
647 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 85, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
648 Tarkka 2004: 84–86.
649 Ekholm 2007: 43.
650 U244, 25.7.1941, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf:1-.KA.
651 Esimerkiksi VTK:n sihteeri L. A. Puntila pyysi kuvataiteeseen liittyvää artikkelia Helsingin Taidehallin johtaja Bertel Hintzeltä. Pyyntö asia-artikkelista oli saapunut Suomeen Pariisiin lähetystöltä, joka oli saanut toiveen Opera Mundi -järjestöltä. L. A. Puntilan kirje Bertel Hintzelle 9.2.1940, Hintzen kirjeenvaihto, KKA.

- 652 Heikki A. Reenpää, josta tuli Suomen taideakatemian sihteeri 1940-luvun lopulla, on muistelmisaan kuvannut, kuinka vieraantunut Stjenschantz oli taidemuseon asioista ja kuinka todellista työtä teki Lindström. Reenpää 2000: 97.
- 653 Suomen kansallisbiografian verkkopalvelu, Rakel Kallio, 1.3.1998, viitattu 12.9.2012.
- 654 Suomen kansallisbiografian verkkopalvelu, Yrjänä Levanto, 30.7.2007, viitattu 12.9.2012.
- 655 U919, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-.
- 656 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1942 ja 1943, KA.
- 657 Valtioneuvoston tiedotuselinten arkistossa on sekä artikkeleita että painotuotteita. Painotuotteista on kerrottu erikseen tässä luvussa.
- 658 Lindgren 1996: 24.
- 659 Ibid: 24–27; Suomen kansallisbiografia. Ahtola-Moorhouse Leena, verkkopalvelu, 16.9.1997, viitattu 30.8.2012.
- 660 Lindgren 1996: 12–25 passim.
- 661 Sevänen 1998: 327–328.
- 662 Wennervirta: Suomen kansallinen kuvataide ja sen traditiot, valt.tied.ark. Hh:9. KA.
- 663 Paloposki 1998: 53–54.
- 664 ”Modern pictorial art in Finland”, mustekynämerkintä Lindström, Valt. tied. ark. Hh:9. KA.
- 665 Suomen kansallisbiografia. Rakel Kallio, verkkopalvelu, 1.3.1998, viitattu 12.9.2012.
- 666 Suomen kansallisbiografia. Tuula Karjalainen, verkkopalvelu, 19.10.2006, viitattu 30.8.2012.
- 667 Ulkomaalaisissa lehdissä julkaistuja Suomi-aiheisia kirjoituksia, joita valtion tiedotuslaitos on levittänyt edelleen (1938–1948), valt.tied.ark, Ht:2.KA.
- 668 U808, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-.KA.
- 669 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 142, valt.tied.ark. C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 670 Onni Okkosen kirjoittama päivämätön lehtileike ”Aaltonen 50-vuotias”, Valt. tied. ark. Hh:9 kansiossa Kuvataide. KA.
- 671 U808, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-. KA.
- 672 U943, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-. KA.
- 673 Ulkomaalaisissa lehdissä julkaistuja Suomi-aiheisia kirjoituksia, joita valtion tiedotuslaitos on levittänyt edelleen, valt.tied.ark, Ht:2. KA.
- 674 U862, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf 1-. KA.
- 675 ”Architecture”, valt.tied.ark. Hh:9. KA.
- 676 U808, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1-. KA.
- 677 Rafael Blomstedt, ”Les Arts Decoratifs”, valt. tied. ark. Hh:9. KA.
- 678 U1571 ”Das Haus Mairea”, valt.tied.ark H:1-. KA.
- 679 U1572, ”Neue Finnische Innenarchitect”, valt.tied.ark, Hf:1-. KA.
- 680 U1226 Okkonen, ”Suomen graafillinen taide”, valt.tied.ark, Hf: 1-.KA.
- 681 Finch syntyi Belgiassa ja opiskeli Brysselissä, mutta hänen vanhempansa olivat englantilaisia, minkä takia englantilaisuutta haluttiin korostaa. ”C. L. Engel”; ”A British Painter in Finnish Art”, valt.tied.ark, Hh:9. KA.
- 682 Sevänen 1998: 324–325.
- 683 Suomen kansallisbiografian verkkopalvelu, Koskela Lasse, 30.7.2007, viitattu 10.9.2012.
- 684 U1546, L. Viljanen, Mille suomalaiset antavat arvoa kirjallisuudessa, valt.tied.ark, Hf: 1-. KA.
- 685 Ks. tekijän liite1.
- 686 Finlandia Uutistoimiston artikkelit 1940–1944. valt.tied.ark, Hg:2, KA.
- 687 U856 ja U938, valt.tied.ark, Hf: 1-, KA.
- 688 Suomen kansallisbiografian verkkopalvelu, Pirkko Koski, 4.5.2001, viitattu 12.9.2012.
- 689 Suomen kansallisbiografian verkkopalvelu, Juhani Niemi, 7.2. 2008, viitattu 12.9.2012.
- 690 Jylhästä kertovat artikkelit julkaistiin ensin kotimaan lehdissä, sitten ne käännettiin muille kielille. Esimerkiksi Hopeatorvet 10/43 ja Suomen Kuva-lehti 49/1943, valt.tied.ark, Hh:9. KA.
- 691 J. O’B. Hitching: ”Theatre -land in Finland”, valt.tied.ark, Hh:9. KA.
- 692 Kyseessä lienee Lauri Castrén, joka sodan jälkeen toimi opetusministeriön vanhempana hallitussihteerinä. Suomen valtionkalenteri 1947, hakemistot: 11.
- 693 U1513, ”Huomattavimpia suomalaisia näytelmiä”, valt.tied.ark, Hf: 1-, KA.
- 694 Valtion tiedotuslaitoksen käskyjen perusteella filosofian lisensiaatti Lauri Posti toimi tiedotuslaitoksen tarkastusjaostossa ja nimitettiin sen päälliköksi vuonna 1943. Käsky n:o 3, 18.3.1943, valt.tied.ark, KA.
- 695 U1643, Suomen kansan filmimausta, valtion. tied. ark. Hf: 1-, KA.
- 696 ”Först komponerade jag Kullervo – därpå for jag till Karelen för att, för första gången i mitt liv, höra Kalevalarunorna från folkets läppar.”, U114, 18. 9. 1941, Ulkomaanpropagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf:1-. KA.
- 697 Suomen valtiokalenteri 1947: 321.
- 698 U 1813, ei päiväystä, Ulkomaan propagandaan suunnatut artikkelit, valt.tied.ark, Hf:1-. KA.
- 699 U1570, 2.11.1942, Ulkomaan propagandaan tarkoitettut artikkelit, valt.tied.ark, Hf:1-.KA.
- 700 Suomen valtionkalenteri 1947: 524.
- 701 Esimerkiksi Kavan dokumenttielokuvat *Finland kal-lar* (1940) ja *Finland försvarar Nordens frihet* (1940). Ks. myös Kööpenhaminan lähetystön sanomalehtikatsaus A, numero 2. 1942, UM 94 b, Tanska.
- 702 Karkama 1998: 17–26.
- 703 Wahingtonin lähetystön kirje um:lle 25.4.1940 ja liitteet (lehtileike voittajasta). UM 19 G.
- 704 Finlandia uutistoimiston lehdet, valt.tied.ark, Hv:1, KA.
- 705 Ibid.

- 706 Valtiopäiväkirjat, osa IV, Valtiontilintarkastajan kertomus, 1942: 7.
- 707 HS 352/1939.
- 708 Kuvituksen pääsivät kalevalaisuutta esiintuonut Yrjö Rosolan lasikulho ja rouva Rooseveltille lahjaksi tehty lasiesine Arttu Brummerilta. Elsa Eleniuksen, Toini Muonan, Aune Siimeksen ja Kurt Ekholmin kerrottiin kirjassa nauttineen menestystä myös ulkomailla. Artikkelissa taideteollisuudesta viitattiin myös kuvanveistotaiteeseen, grafiikkaan ja koristemaalukseen. Ala oli irti taiteen kokonaisuudesta, mutta etsi vielä omaa itsenäistä paikkaansa koulutuksen ja kotiteollisuuden (*home industry*) sekä taiteen välistä. Leiviskä 1939: 278–9.
- 709 Röneholm-West-Wahlroos 1939.
- 710 Tarkka 2004: 20.
- 711 Kun kustantaja vaihtui Finlandia Uutistoimistoksi, saksalaiset olivat tyytyväisiä. ”Lähetystö ilmoittaa kunnioittaen tänään saaneensa täkäläisestä ulkoasiainministeriöstä ja propagandaministeriöstä ilmoituksen, ettei ole huomauttamista ”Nordlicht” n:o 4:n ilmestymiseen nähden Saksassa”. Berliinin lähetystön kirje um:lle 16.9.1943. UM 19 G.
- 712 Uutiset ja artikkelit lähetettiin Finlandia Uutistoimistosta sensuroitavaksi Berliiniin. Kirje Finlandia Uutistoimistolta ulkoasiainministeriön pääkonsuli Niskaselle 1.3.1944. UM 19 G.
- 713 P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554 VTL, Punttilan arkisto, KA.
- 714 P.M. muistio Finlandia Uutistoimistosta, 21.10.1942, 554 VTL, Punttilan arkisto, KA.
- 715 Lehti oli ”kulttuurista arvokkaasti ulospäin esittävä julkaisu”. Kirje ministeri Rolf Wittingiltä professori Eino Saarelle/ Itämeren piiri 27.10.1941 UM 19 G.
- 716 ”Finnlands Kunst ist die jüngste im Norden...der Finnlands Volk befähigt hat, seinen ewigen Lebenskampf für Land und Kultur durchzukämpfen. Nicht nur die äusseren Lebensbedingungen sondern auch die Natur haben den Inhalt und die Haltung der finnischen Kunst bestimmt und ihren eigentümlich herben, dramatischen Charakter, die schweren, ungeschliffenen Formen und die dunklen, leidenschaftlichen Farben gesteigert.” Nordlicht nro 2.1940/41: 11. HYK Nordlicht, 1. Jahrg. 1940–1941. B 34537.
- 717 Suomalaisten julkaisemaa saksankielistä Suomikirjallisuutta valt.tied.ark, Hv:5, KA.
- 718 Ulkolaisten lehtien Suomi-numeroita sekä Japanin ja USA:n propagandalehtiä. Hv: 12, KA.
- 719 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 445–47.
- 720 Berliinin lähetystön kirje um:lle 29.1.1942, UM 19 G.
- 721 Vatikaanin lähetystö (Göran Stenius) um:lle 7.12.1942. UM 19 G.
- 722 Jutikkala 1997: 180–81.
- 723 Tarkka 2004: 67.
- 724 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1939–40. UM 5 Ranska.
- 725 Sedergren-Kippola 2009: 239.
- 726 Ibid: 327.
- 727 Dokumenttielokuva *Finland försvarar Nordens frihet* KAVAn arkistossa.
- 728 Sedergren-Kippola 2009: 336–7.
- 729 Ibid: 327.
- 730 Ibid: 426–31 passim.
- 731 Sedergren 1999: 168, 171, 192, 282.
- 732 Sedergren Jari 18.9.2003, Finland Waters -elokuvan tekstitiedossa, KAVA.
- 733 Ibid.
- 734 Sedergren-Kippola 2009: 367–79 passim.
- 735 Ibid: 380.
- 736 Ibid: 389–90.
- 737 Ibid: 351–2.
- 738 Ibid: 309.
- 739 Nevakivi 1988: 228.
- 740 Päämajan salainen toimintakäsä puolustusvoimain tiedotuslaitokselle 8.11.1939, valt.tied.ark Ee:1, KA.
- 741 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 157–158, valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 742 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 438.
- 743 Tuomioja 2006: 21, 253–4.
- 744 Korsberg 2004: 127–8.
- 745 Ks. lehtikirjoittelun luonnetta esim. Sanomalehtikatsaus 287, puhelinsanoma, 7.12.1942, UM 94 b, Ruotsi.
- 746 Valtion tiedotuslaitoksen ohjeita (salainen) Ruotsiin suuntautuvaa tiedotustoimintaa varten 21.1.1942, UMA 94 b, Ruotsi.
- 747 Ibid.
- 748 Salaiseksi leimattu pöytäkirja valtion tiedotuslaitoksen tiedotusjaoston päällikön 31.12.1941 pitämästä puhuttelusta, UMA 94 b, Ruotsi.
- 749 Ibid.
- 750 Tukholman lähetystön raportti ulkoministeriölle 3.3.1942 UM 94 b, Ruotsi.
- 751 Ibid.
- 752 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 160, valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 753 Söderman 19.9.2011.
- 754 Valvoja 1940, Heikki Brotherus: 361.
- 755 Päämajan raportti 67, 6.3.1940 ja liite Reservisotilasvirkamies Kaj Klingen raportti hänen huomioistaan Torniossa, valt. tied.ark, Ee:1, KA.
- 756 Lehtikatsaus 280, puhelinsanoma, 17.11.1944, UM 94 b, Ruotsi.
- 757 Jutikkala 1997: 258.
- 758 Kööpenhaminan lähetystön B-sarjan sanomalehtikatsaus, numero 4, 1943, UM 94 b, Tanska.
- 759 Kööpenhaminan lähetystön sanomalehtikatsaus A, numero 2. 1942, UM 94 b, Tanska.
- 760 Kööpenhaminan lähetystön A-sarjan sanomalehtikatsaus numero 8, 1942, UM 94 b, Tanska.
- 761 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 188–90.
- 762 Suomen kulttuurieliitillä oli laajasti yhteyksiä Saksaan. Sekä saksalaiset että suomalaiset, mutta myös amerikkalainen Rockefeller-säätiö myönsivät 1930-luvulla apurahoja suomalaisille opinto-

- ja varten Saksassa. Opinnot koskivat ennen kaikkea kielenopiskelua, mutta myös muuta, kuten esimerkiksi insinööritaitoja ja historianopintoja lähdettiin opiskelemaan Saksaan. Hietala 2006: 30–33.
- 763 Paasivirta 1984: 434–435.
- 764 Hietala 2006: 15–16, 130.
- 765 Hiedanniemi 1980: 9–19.
- 766 Mertanen 2010: 21–22.
- 767 Peltovuori 2000: 66.
- 768 Päämajan propagandaosaston ilmoitus 13, 16.–29.2.1940: 6. Valt.tied.ark Ee:1, KA.
- 769 Peltovuori 2000: 49–55 passim.
- 770 Suhtautuminen Suomeen oli varovaista, koska Saksa oli liittolaisuussuhteessa Neuvostoliittoon. Poliitikasta ei voitu puhua, mutta kulttuurista kylläkin. Ibid: 62–66 passim.
- 771 Mertanen 2010: 23.
- 772 Peltovuori 2000: 71–74, 79.
- 773 Hallituksen kertomus 1942: 80.
- 774 Hallituksen kertomus 1942: 63; Hallituksen kertomus 1943: 76.
- 775 Jutikkala 1997: 124.
- 776 Peltovuori 2000, 137–144.
- 777 Lassila 1999: 21.
- 778 Nordlicht nro 1. HYK Nordlicht. 2 Jahrg. 1942. B 34538
- 779 Peltovuori 2000: 39–40.
- 780 Reenpää 2012.
- 781 Peltovuori 2000: 39–41.
- 782 ”Und das ist letzten Endes auch in diesem Kriege wiederum die Aufgabe Finnlands, die es zusammen mit deutschen Truppen übernommen hat: Europa, seine Kultur, seine heiligen Güter von den östlichen Barbaren zu schützen.” Strohmeyer 1942: 189.
- 783 Jutikkala 1997: 125.
- 784 Ks. esim. U808, Ulkomaanpropagandaan tarkoitetut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1–, KA.
- 785 Ks. esim. von Hertzen 1989: 157–159.
- 786 Peltovuori 2000: 91–96, 104.
- 787 Suomalaisten julkaisemaa saksankielistä Suomikirjallisuutta, valt. tied. ark, Hv:5, KA.
- 788 Peltovuori 2000: 146.
- 789 Suomalaisia yhdistysten ja liikelaitosten kirjasia, valt.tied.ark, Hv:13, KA.
- 790 Peltovuori 2000: 109.
- 791 U 875, Ulkomaanpropagandaan tarkoitetut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1–, KA.
- 792 Peltovuori 2000: 69–70.
- 793 Ks. liite 1.
- 794 U808, Ulkomaanpropagandaan tarkoitetut artikkelit valt.tied.ark, Hf: 1–, KA.
- 795 Jokisipilä-Könönen 2013: 280–281; Peltovuori 2000: 104–108.
- 796 Ks. tekijän liite 1.
- 797 Mertanen 2010: 24–25.
- 798 Peltovuori 2000: 152–3, 242.
- 799 Vuonna 1943 Helsingin Taidehallissa oli esillä näyttely ”Deutsche Graphik des 19. und 20. Jahrhunderts” järjestäjänä Kunstdienst Berliini, Helsingin Taidehalli ja Suomen Graafillinen Yhdistys. Ks. Suomalaisen kuvataiteen bibliografia, KKA; suomalaisten naistaiteilijoiden näyttely ”Austellung finnischen Künstlerinnen und Kunsthandwerkerinnen”-Berliinissä 1943, ks. Mertanen, Tieteessä tapahtuu 2/2009.
- 800 Mertanen 2009: 53.
- 801 Ibid: 53–58 passim.
- 802 Lähetystön kirje UM:lle 11.9.1943, Näyttelyitä koskevat mapit UM 95, Saksa.
- 803 Mertanen 2009: 57–58.
- 804 Berliini lähetystön lehdistökatsaus numero 20 A, 1942, UMA 94 b Saksa, KA.
- 805 Ibid.
- 806 Ibid.
- 807 Sanomalehtikatsaus 7, 1942, Lehdistöraportit, UMA 94 b Saksa.
- 808 UM:n kommuniqueat STT:lle 1942–43, UM 94 C1.
- 809 Sanomalehtikatsaus numero 6, 1942, Lehdistöraportti, UM 94 b Saksa.
- 810 Peltovuori 2000: 148–49.
- 811 Ks. esim. Mitteilungen-raportti 21, 5.12.1941, UM 19 G.
- 812 Berliinin lähetystön kirje (H. R. Martola) um:lle 27.9.1941, UM 19 G.
- 813 Häikiö 2010: 95–102.
- 814 Ibid: 96–97.
- 815 Peltovuori 2000: 109; Rajala 2011: 491–6.
- 816 Rajala 2011: 497.
- 817 Häikiö 2010: 98–100.
- 818 Ibid: 103.
- 819 Forum 1942, HYK B 19807.
- 820 Peltovuori 2000: 154, 242
- 821 Jutikkala 1997: 167–8.
- 822 Peltovuori 2000: 162–3.
- 823 Peltovuori 2000: 163–66.
- 824 Peltovuori 2000: 173–178.
- 825 Häikiö 2010: 118.
- 826 Ibid: 132–39, passim.
- 827 Peltovuori 2000:181–2.
- 828 Peltovuori 2000: 190–93.
- 829 Valtion tiedotuslaitosta koskeva Jutikkalan käsikirjoitus (1941–44): 134, valt.tied. ark C7, 9 Jutikkalan arkisto, KA.
- 830 Washingtonin lähetystön vuosikertomus, 1940, UM 5G Yhdysvallat.
- 831 Lähteenkorva-Pekkarinen 2004: 438–41.
- 832 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1940, UM 5G Yhdysvallat.
- 833 Seppinen 2002: 67–85 passim.
- 834 Ibid.
- 835 Seura koki olevansa epäpoliittinen sivistysjärjestö, silti se oli valtion palveluksessa. Suomen kulkulaitosministeriö maksoi seuran henkilökunnan palkat ja toimitilat. Seppinen 2002: 84–85, 88, 90–92.
- 836 Hallituksen kertomus 1942: 63.
- 837 Jutikkala 1997: 185.
- 838 Seppinen 2002: 81.
- 839 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1942, UM 5G, Yhdysvallat.

- 840 Ks. esim. Public opinion in Finland, Yhdysvaltojen lähetystön raportti 29.5.1942: 3, RG 84, boxes 1–33, (WNRC), KA.
- 841 Kaksikymmentä opiskelijaa oli saanut Saksalta stipendin lähteä opiskelemaan maahan. Public opinion in Finland, Yhdysvaltojen lähetystön raportti 18.3.1942, s. 4. RG 84, boxes 1–33, (WNRC), KA
- 842 Tukholman lähetystön puhelinsanoma 30.7.1941, UM 94 b, Ruotsi.
- 843 Sanomalehtikatsaus, puhelinsanoma 151, 8.7.1942, UMA 94 B Ruotsi.
- 844 Lähetystön sanomalehtikatsaus, puhelinsanoma, 161, 20.7.1942, UM 94 B Ruotsi.
- 845 Seppinen 2002: 89.
- 846 30-vuotiskatsaus, päiväämätön, Suomen-Amerikkalaisen Yhdisten Liitto ry: n arkisto, SAY, KA. Arkistoa ei vielä ollut järjestetty tätä tutkimusta tehdessä.
- 847 Ibid.
- 848 Jokisipilä-Könönen 2013: 464–466.
- 849 40-vuotiskatsaus, päiväämätön, Suomen-Amerikkalaisen Yhdisten Liitto ry: n arkisto, SAY, KA.
- 850 Ibid.
- 851 Vuoden 1944 tulot olivat reilu 111 000, joista Erkon lahjoitus 50 000 markkaa, muut varat tulivat erilaisista jäsenmaksuista ja jäsenlahjoituksista. Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta vuonna 1943: 4, 7, SAY, KA.
- 852 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta vuonna 1943: 4, 7, KA.
- 853 Sodan jälkeisinä vuosina sekä uudelleen 1952–1958 puheenjohtajana toimi Fordin Suomen toimitusjohtaja Magnus Rydman, sihteerinä toimi 1940-luvun lopulla tohtori Aage Ylander. Vuonna 1949 puheenjohtajaksi valittiin Koneen Heikki Herlin. The Finnish American Club 1932–1982: 5–62 passim, SAY, KA.
- 854 HS, 5.12.1943 Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen puhe- ja esitelmätilaisuus, Lehtileikkeitä 1943–50, SAY, KA.
- 855 Ibid.
- 856 Vuosikokouksen pöytäkirja 28.4.1944, SAY, KA.
- 857 40-vuotiskatsaus, päiväämätön 1983, Suomen-Amerikkalaisen Yhdisten Liitto ry: n arkisto, SAY, KA.
- 858 Suomen sosialidemokraatti 10.10.1944 Anglosaksilaisia lehtimiehiä, lehtileikkeitä 1943–50, SAY, KA.
- 859 HS 29.4.1945, Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen lehtileikkeet, SAY, KA.
- 860 Ibid.
- 861 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1939–41, UM 5G Ranska.
- 862 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1942, UM 5G Ranska.
- 863 Pariisin lähetystö UM:lle 20.4.1946, UM 65, Ranska.
- 864 Kertomus Pariisin (Vichyn) lähetystön toiminnasta 1943, UM 5G Ranska.
- 865 Pariisin (Vichyn) lähetystön toimintakertomus 1944, UM 5G Ranska.
- 866 Pariisin lähetystön vuosikertomus 1946, UM 5G, Ranska.
- 867 Rooman lähetystön vuosikertomus 1940, UM 5G, Italia.
- 868 Ibid.
- 869 Ibid.
- 870 Rooman lähetystön toimintakertomus 1940–41, UM 5G, Italia.
- 871 Ibid.
- 872 Rooman lähetystön vuosikertomus 1942, UM 5G, Italia.
- 873 Ibid.
- 874 Ibid.
- 875 STT:lle tiedote 11.3.43, UM 94 C 1.
- 876 Rooman lähetystön vuosikertomus 1942, UM 5G, Italia.
- 877 Ibid.
- 878 Ibid.
- 879 Suomen Filmiliitto UM:lle 4.8.42 UM 46 Z.
- 880 Rooman lähetystön sanomalehtikatsaus n:o 3. 1942, UM 94B, Italia.
- 881 OPM UM:lle 10.6.1942, UM 46 Z.
- 882 Rooman lähetystön toimintakertomus vuodelta 1943, UM 5G, Italia.
- 883 Ibid.
- 884 Ibid.
- 885 Rooman lähetystön sanomalehtikatsaus n:o A 1 1944, UM 94B, Italia.

IV

- 886 Muita sodan häviäjiä olivat Unkari, Bulgaria, Romania ja Japani. Yhdysvallat, Neuvostoliitto, Iso-Britannia, Ranska ja Kiinan tasavalta kuuluivat sodan voittajiin.
- 887 Ks. esim. Tarkka 2012: 18.
- 888 Nevakivi 1988: 203, 245.
- 889 Ibid: 277.
- 890 Soikkanen 2003: 35.
- 891 Aunesluoma 2005: 34–39.
- 892 Vaaran vuodet -käsite tuli käyttöön, kun Lauri Hyvämäki kirjoitti vuonna 1953 samannimisen kauppallisesti menestyneen kirjan. Termi levisi historian oppikirjoihin. Esimerkiksi Seikko Eskola päätyi käyttämään termiä vaaran vuodet luettuaan Paasikiven muistelmat, joissa kuvataan vuosia nimenomaan vaarallisiksi Suomen kannalta. Ks. Eskola 1991: 130–131.
- 893 Nevakivi 1988: 208.
- 894 Kenraalievästin kovaksi tiedetty maine liittyi Suomen kannalta hankaliin asioihin kuten Viron muuttamiseen neuvostotasavallaksi. Ždanov oli Stalinin lähimpiä miehiä. Valvontakomission suomalaisena yhdysmiehenä toimi venäjäntaitoinen ministeri Carl Enckell. Liittoutuneiden valvontakomissio toimi Helsingissä, mutta sillä oli edustukset Kotkassa, Kokkolassa, Raumalla, Hangossa, Loviisassa, Vaasassa ja Maarianhaminassa. Blinnikka 1969: 7–13 passim.
- 895 Helo 1969: 83.
- 896 Ylitalo 1979: 187–88; ks. myös Meinander 2012: 251.

- 897 Tarkka 2012: 26.
- 898 Meinander 2012: 252.
- 899 Blinnikka 1969: 86–89.
- 900 Hallituksen kertomus 1947: 90–92.
- 901 Meinander 2012: 250.
- 902 Ibid: 249–50.
- 903 Tuomikoski-Leskelä 1977: 208.
- 904 Tukholman sanomalehtiasiamiehenä toiminut C. O. Frietsch kirjoittaa 1945 ilmestyneissä muistelmassaan, että L. A. Puntila oli todennut eräälle ruotsinkieliselle lehtimiehelle jo vuonna 1944 idealismin ajan loppuneen Suomessa. Frietsch viittaa myös Matti Kurjensaaren aikalaismielipiteeseen siitä, että tunteet johdattelivat Suomen politiikkaa sodan aikana. Frietsch 1945: 87.
- 905 Leinon puhe päätoimittajille 13.11.1945, valt.tied. ark. Hc:3, KA.
- 906 Hosiaislouma 2000: 286–288.
- 907 von Wright 1981: 15–24.
- 908 Vihavainen 1991: 36–37.
- 909 Mietintö 1945: 32:4.
- 910 Finlandia-Liitto 1945 a -Liitto ry:n tämän hetken ja tulevaisuuden työsuunnitelma, b. Finlandia-Liitto ry:n harjoittama tiedotuspalvelu ja työsuunnitelma Finlandia Utistointimiston uudelleen järjestämisestä; pöytäkirja Propaganda-Aseveljet ry:n yleisestä kokouksesta 26.9.1944 (Aseveliyhdistysten arkisto). KA.
- 911 Muita ns. kuutosiin kuuluneita (7) olivat Johan Helo, Mikko Ampuja, Karl H. Wiik ja Cay Sundström, Yrjö Räisänen (nimimerkki Sasu Punanen) ja Kaisu-Mirjami Rydberg. Helo 1969: 38–39.
- 912 Mietintö 1945: 32.
- 913 Mietintö 1945: 32: 11.
- 914 Mietintö 1945: 32: 5–21.
- 915 Vasta vuonna 1951 valtion tiedotustoiminnassa tapahtui selkeä edistysaskel, kun pohjoismaisen mallin mukainen laki asiakirjojen julkisuudesta astui voimaan. Kivistö 2012: 72–72.
- 916 Perna 2009: 19.
- 917 Perko 1987: 11–17.
- 918 Vihavainen 1991: 38–41.
- 919 Hyvämäki 1954: 133.
- 920 Ks. esim. Rislakki 2010: 77.
- 921 Mietintö 1945: 32:27.
- 922 Jutikkala 1997: 277–8.
- 923 Mietintö 1945: 32: 27.
- 924 Perko 1987: 11–13.
- 925 Kaleva 3.4.1946; valtion tiedotustoimintaa koskeva eduskuntakeskustelu ja lehtileikkeet, valt.tied. ark, Hu:2. KA.
- 926 Jutikkala 1997: 126–143 passim.
- 927 Mietintö 1945: 32: Tietotusmiehet ry:n liite (ei päiväystä) sekä muistio 6.2.1948. KA.
- 928 Jäseniksi kutsuttiin vuorineuvokset Julius Alanen ja Heikki Huhtamäki, professori Martti Levón, varatuomari Holger Nystén, agronomi Jouko Juuramo, toimitusjohtaja Jaakko Kahma, kanslianeuvos Verner Lindgren sekä varatuomari Matti Virkkunen. Maisteri Paavo Aarnio toimi sihteerinä. Mietintö 1945:32: liite Ulkomaankaupan tiedotuskomitean mietintö, 12.3.1949.
- 929 Mietintö 1945:32: liite Ulkomaankaupan tiedotuskomitean mietintö, 12.3.1949.
- 930 Hallituksen kertomus 1947: 177.
- 931 Pietilä 1980: 95–99.
- 932 Kokousmuistiot vuosilta 1946–47 Tiedotusmiehet ry:n arkistossa, KA.
- 933 Ilmoitus yhdistysrekisteriin 4.1.1948. Tiedotusmiehet, KA.
- 934 Perko 1974: 36, 43.
- 935 Melgin-Nurmilaakso 2012: 42–52 passim.
- 936 Virkkunen 1958: 4.
- 937 Siikala 1976: 149–152.
- 938 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toimintakertomus 1944: 7.
- 939 Sillantaus 1989: 139–140.
- 940 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toimintakertomus 1944: 9.
- 941 Keskusjohtokuntaan valittiin puheenjohtaja tohtori Johan Helon rinnalle tohtori Yrjö Ruutu, teollisuusneuvos Max Sergelius, lääketieteen kandidaatti Mauri Ryömä, toimittaja Aimo Rikka, vuorineuvos Åke Gartz, kauppaneuvos S. A. Harima, kirvesmies Lauri Kantola, tohtori Urho Kekkonen, kirjastonhoitaja Hertta Kuusinen, pakkaaja Aune Laurikainen, tuomari Holger Nystén, kivityömies Jaakko Parkkari, pääjohtaja Mauno Pekkala, työmies Veikko Sippola, toimittaja Reinhold Sveto, kansanedustaja Cay Sundström, maisteri Ralf Törngren ja kirjailija Hella Wuolijoki. Ibid: 11–13.
- 942 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toimintakertomus 1945: 9.
- 943 Ibid: 19–22.
- 944 Ibid: 27, 30.
- 945 Ibid: 31–39. Toimintakertomus 1946.
- 946 Dokumenttilokuva *Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteet alkavat*. KAVA.
- 947 Sitaatit on poimittu filmiltä. Ibid.
- 948 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toimintakertomus 1945: 40.
- 949 VOKS eli Vsesoiuznoe Obshchestvo Kul'turnoi Sviazi s zagraniitsej oli perustettu vuonna 1925 tiedettä ja taidetta edustavien eri järjestöjen ja yksilöiden aloitteesta edistämään ”yhteistoimintaa suhteiden järjestämisessä ja kehittämisessä... Neuvostoliiton ja ulkomaiden tiedettä ja taidetta edustavien laitosten...välillä”, kuten säännöissä sanottiin. VOKSilla oli 10 eri alajaosta, lähes jokaisella taiteenlajilla omansa. Neuvostokulttuuri esittäytyy 1945: 16.
- 950 Neuvostokulttuuri esittäytyy, VOKSin kulttuurivaltuuskunnan vierailu Suomessa 26.1.–16.2.1945, 1945: 11.
- 951 Neuvostokulttuuri esittäytyy 1945: 68.
- 952 Ulkoasiainministeriön poliittisen osaston raportti Neuvostoliiton sanomalehdistö 5.3.1945, UM 94 Neuvostoliitto.
- 953 Ibid: 9.4.1945, UM 94 Neuvostoliitto.
- 954 Neuvostokulttuuri esittäytyy 1945: 9.

- 955 Ibid: 23.
- 956 SN-Seuran vuosikertomukset 1945–52.
- 957 Suomen ulkoasiainministeriön Suomea koskevasta mainoslehtisen saamasta murskaavasta kritiikistä on kerrottu seuraavassa luvussa.
- 958 Juhlat pidettiin ravintola Kämpissä. Kallista konjakkia ja likööriä kulutettiin runsaasti säännöstelytaloudesta huolimatta. Tapaus pääsi pahennusten saattelemana poliisin salaiseen raporttiin. Wuolijoki käytti asemaansa hyväksi, raportti todisti. 1.8.1945 päivätyt valtiollisen poliisin raportti, lyijykynämerkintä ”Rekolan tekemä”, 3222 Fasistinen toiminta ja muita erinäisiä ilmiöitä Suomessa (1945–48), Valpon II ark, KA.
- 959 Helo 1969: 64.
- 960 STA hallituksen kokous 17.5.1946, STA C 8, VTM.
- 961 Aarre Heinosen haastattelu 25.5.1993, haastattelijana Marja Sakari, Äa 9a, VTM.
- 962 Eric Idestamin kirje Suomen Taideakatemialle 8.5.1946, pöytäkirjan 17.5.1946 liite STA C 8, VTM.
- 963 SN-Seuran vuosikertomus 1946: 5. KA.
- 964 Aarre Heinosen haastattelu 25.5.1993, haastattelijana Marja Sakari, Äa 9a, VTM.
- 965 Helo 1969: 29.
- 966 Ibid: 126.
- 967 Isänmaanystävät-nimen alla levitetty tiedote 1945, lyijykynämerkintä ”SKJ ja SS-miehet”, 3222 Fasistinen toiminta ja muita erinäisiä ilmiöitä Suomessa (1945–48), Valpon II ark, KA.
- 968 Lentolehtinen elo–syyskuu 1946, *ibid*, KA.
- 969 Kemin poliisin ilmoitus 68, 2.4.1947. *ibid*, KA.
- 970 Asiakirjat kansiossa 3222 Fasistinen toiminta ja muita erinäisiä ilmiöitä Suomessa (1945–48), Valpon II ark, KA.
- 971 Moskovan lähetystön sanomalehtikatsaus 6, 11.9.1946, UM 94 Neuvostoliitto.
- 972 *Ibid*.
- 973 *Ibid*, sanomalehtikatsaus 28, 6.10.1947, UM 94 Neuvostoliitto.
- 974 *Ibid*, sanomalehtikatsaus 21, 19.7.1947, UM 94 Neuvostoliitto.
- 975 *Ibid*.
- 976 *Ibid*, sanomalehtikatsaus 3, 23.2.1947, UM 94 Neuvostoliitto.
- 977 Helo 1969: 64.
- 978 *Neuvostokulttuuri esittäytyy* 1945: 68–69.
- 979 SN-Seuran julkaisuja, 6, 1946: 1–19 *passim*.
- 980 Helon puhe informaatiotilaisuudessa 20.10.1945, s. 1, valt.tied.ark, Hc:3, KA.
- 981 Mertanen 2009: 9, 49; Tuomikoski-Leskelä 1977: 267–269.
- 982 Tuomikoski-Leskelä 1977: 205. Opetuksen ja kulttuurin rahoitus nousivat 1946 ja 1949. Seuraavan kerran nousu syntyi 1954 ja vuosikymmenen lopussa.
- 983 Johan Helo asetti vuonna 1945 teatterilaitoksen uudistuskomitean, jonka tehtävänä oli laatia erillinen ohjesääntö näyttämötaidetoimikunnalle. Valtion teatterikomitea jätti mietintönsä vuonna 1946. Helo asetti myös painotuotteiden kustannus- ja välitystoiminnan parantamiseksi komitean. Korsberg 2004: 126–7.
- 984 Mertanen 2009: 52, 75–83.
- 985 Puntilan yleisradiolle 1945 kirjoitettu puhe peruutettiin ohjelmistosta ja Puntilaa moitittiin ja kutsuttiin sisäministeriöön kuultavaksi. Puntilan vaaliorganisaatiota syytettiin Aseveljiiton jatkeeksi. Tarkka 2004: 109–113.
- 986 *Suuri linja* haki aikakauden suomalaisen kulttuuriin yhtymäkohtia 1800-luvun lopulta ja kansainvälisistä kontakteista. Palmgren kritisoi kritiikkoja, jotka tulkitisivat esimerkiksi Kaarlo Kramsun tai J. H. Erkon varhaistuotantoa sotapropagandan hyötynäkökulmasta. Palmgren 1948: 132–137.
- 987 *Ibid*: 214.
- 988 Karkama-Koivisto 1999: 319–321.
- 989 *Ibid*.
- 990 Korsberg 2004: 207–8.
- 991 Reenpää 2000: 7, 16.
- 992 Häikiö 2010: 162–169 *passim*.
- 993 Helo 1969: 73.
- 994 Siikala 1976: 30–31, 103.
- 995 SN-Seuran julkaisuja numero 1, 1946: 4.
- 996 SN-Seuran vuosikertomus 1946: 18.
- 997 Helo piti itseään ”Paasikiven linjan” ja idänkaupan elvyttämisen varhaisena tulkkina. Helo 1969: 34–35.
- 998 Suomalais-Neuvostoliittolaisen kauppakamarin puheenjohtajaksi valittiin S. A. Harima, varapuheenjohtajaksi Neuvostoliiton Suomessa olevan kaupallisen edustajan sijainen P. V. Aleksandrov. Muita jäseniä: insinööri R. Enckell (rahastonhoitaja), ministeri Y. Murto, pääjohtaja S. Tuomioja, vuorineuvokset L. Helenius ja H. Huhtamäki, V. L. Niiniluoto, W. Gräsebeck, pääsihteeri A. A. Rikka, Moskovan Yleisliittolaisen kauppakamarin pj M. V. Nesterov, Neuvostoliiton kaupallinen edustaja Suomessa M. K. Artemjev, K. N. Koltjarenko, V. N. Gerasimov, A. M. Vorontsov, K. Ivanov, K. Suharev ja K. I. Ivanov. SN-Seuran vuosikertomus 1946: 8–9. KA.
- 999 *Ibid*: 10–11.
- 1000 SN-Seuran julkaisuja numero 8, 1947.
- 1001 Ks. esim. sanomalehtikatsaus 3.7.1945, UM 94 Neuvostoliitto.
- 1002 Kallenautio 1985: 313; Ylitalo 1979: 233–234.
- 1003 Hallituksen kertomus 1947: 93, 141.
- 1004 Kallenautio 1985: 318.
- 1005 Kalha 1997: 45–49.
- 1006 Valtion rakennustaiteen asiantuntijalautakunnan vuosikertomus 1946, KA.
- 1007 *Ibid*.
- 1008 Kalha 1997: 63–64.
- 1009 *Ibid*: 52–59 *passim*.
- 1010 Woïrhaye 2009: 18–30 *passim*.
- 1011 *Ibid*: 30–31.
- 1012 The Finnish Trade Review vuosikerrat 1945–47.
- 1013 The Finnish Trade Review 3, 1947: 46–52.
- 1014 Katsaus vuoden 1946 taidetapahtumiin teoksessa Suomen taideakatemian vuosijulkaisu 1940–48, Helsinki 1950. KKA.

- 1015 STA hallituksen pöytäkirjat 25.5.1948 ja ptk 16.10.48, STA C 9, VTM.
- 1016 Stagnar för Nordiska Konstförbundet. 1, C 11, 2 Pohjoismaiden Taideliiton arkisto, KA.
- 1017 Aloitteen takana olivat yli-intendentti (Nationalmuseet) Erik Wettergren, intendentti (Göteborgs Museum) Axel L. Romdahl, taiteilija ja johtaja (Kunglika Konstakademi) Otto Sköld, kuvanveistäjä Ivar Johnsson, kriitikot Gotthard Johansson, Otto G. Carlsund, Martin Strömberg, lakimies Åke Wiberg ja taidehistorian tohtori sekä hankkeen sihteeri Gustaf Lindgren. ”Till Nordiska konstnärer och kulturintresserade” kirje 1.9.1943. 1, C11, 2 Pohjoismaisen Taideliiton arkisto, KA.
- 1018 Berättelse om Nordiska Konstförbundets verksamhet 27.8.1943–31.12.1944: 3. 1, C11, 2 Pohjoismaisen Taideliiton arkisto, KA.
- 1019 Sammanfattning, Svenska sketionen, 1945: 5. Ibid.
- 1020 STA hallituksen ptk 28.5.1945, STA C 5, VTM.
- 1021 Linnovaara 2008: 51–52.
- 1022 Jokavuotisen näyttelyn organisointi oli taloudellisesti ja järjestelyiltään raskasta. Vuoden 1950 jälkeen näyttelyitä järjestettiin joka toinen vuosi. Nordiska Konstförbundet och dess Verksamhet. Gustav Lindgrenin päiväämätön muistio: 3. 1, C11, 2 Pohjoismaisen Taideliiton arkisto, KA.
- 1023 Katsaus vuoden 1946 taidetapahtumiin teoksessa Suomen taideakatemia vuosijulkaisu 1940–48, Helsinki 1950. KKA.
- 1024 Ibid.
- 1025 Taideakatemia sihteerinä toiminut Heikki A. Reenpää tunti ministeriössä toimineen Lauri Castrénin ja tätä linkkiä hyödynnettiin rahoitusta anottaessa ja siitä päätettäessä. Reenpää 2012.
- 1026 Suomen taideakatemia vuosijulkaisu 1940–48: 10. Helsinki 1950. KKA
- 1027 Segerstålen esitelmä 26.3.1947. 1, C11, 2 Pohjoismaisen Taideliiton arkisto, KA.
- 1028 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1945, KA
- 1029 Ibid.
- 1030 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1946, KA.
- 1031 Riikonen 1995: 26–36 passim.
- 1032 Ehdotus ulkoasiainministeriölle 4.10.1944. UM 19 G.
- 1033 Tukholman lähetystön kirjelmä 6.10.1944. UM 19 G.
- 1034 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1946, KA.
- 1035 Nevakivi 1988: 277–8.
- 1036 Soikkanen 2003: 325.
- 1037 Nevakivi 1988: 278.
- 1038 Mietintö 1945: 32:9.
- 1039 Puhelinsanommat 1945–46; sensuuria koskeva uutisointi 17.1.1946. UM 94 Ruotsi.
- 1040 Puhelinsanoma 21.11.1946, UM 94 Ruotsi.
- 1041 Göteborgin pääkonsuliviraston sanomalehtikatsaus 3, 31.1.48, UM 94 Ruotsi.
- 1042 *Dagens Nyheter*issä esimerkiksi kirjoitettiin: ”...vaikka (Suomessa) onkin pyrittävä hyviin suhteisiin Venäjään, niin tämä ei saa tapahtua ’oleellisten yhteiskunnallisten arvojen kustannuksella’”. Tukholman lähetystön kirjelmä UM:lle 21.4.1947, UM 94 Ruotsi.
- 1043 Göteborgin konsuliviraston kirjelmä ulkoministeriölle 3.1.1948, UM 94 Ruotsi
- 1044 Yksi huhuista koski Norjan kautta kulkeutunutta uutista Göteborg Postenissa huhtikuussa 1948. Siinä kerrottiin, että Neuvostoliitolla olisi ollut Sallan alueella neljä venäläistä panssaridivisioonaa päätien varrella, joka idästä johtaa Pohjois-Skandinavian strategisille alueille. Mainittiin ”lentoaseesta”, jota varten olisi Muurmanskin ja Sallan väliselle alueelle rakennettu kaksisataa uutta lentokenttää. Göteborgin pääkonsuliviraston kirjelmä 2.4.1948 ulkoasiainministeriölle, UM 94 Ruotsi.
- 1045 Tukholman lähetystön kirjelmä ulkoministeriölle 17.1.48 ulkoministeriölle. UM 94 Ruotsi.
- 1046 Tukholman lähetystön puhelinsanommat 15.1.1947, UM 94 Ruotsi.
- 1047 Tukholman lähetystön puhelinsanommat 16.4.47, UM 94 Ruotsi.
- 1048 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1946 UM 5G Yhdysvallat.
- 1049 Ibid.
- 1050 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1948: 1. SAY. KA.
- 1051 Ibid: 8.
- 1052 Ibid: 3.
- 1053 Ibid: 5.
- 1054 Artikkeleita kirjoittivat myös yhdistyksen hallituksen jäsenet. Vuonna 1947 maisteri Kalevi Kajava, joka oli saanut stipendin Yhdysvalloista (Keene Teachers Collegelta), sai pestin lehden erikoiskirjeenvaihtajaksi. Suomi-Finland USA, 6, 1947: 17.
- 1055 ”The visit to Finland of Red Army chorus, of present group of artists and the Voks (Voks) delegation are clear evidences that the Soviet Union is endeavoring by use of first class talent to spread Soviet culture and influence in Finland.” Maxwell M. Hamiltonin kirje Yhdysvaltain ulkoministeriölle Washingtonissa, 2.3.1945. File 711.60 D Political Relations between the United States and Finland 1945–49, USA 13, KA.
- 1056 Lähetystön sähkö Yhdysvaltain ulkoministeriölle 20.10.1945. Ibid, KA.
- 1057 Lähettiläs Hamiltonin kirje Yhdysvaltain ulkoministeriölle Washingtonissa, 30.1.1947. Policy Statement Finland, Department of State, December 1, 1949 TOP SECRET, s. 1. File 711.60 D Political Relations between the United States and Finland 1945–49, USA 13, KA.
- 1058 Ylitalo 1979: 235.
- 1059 Suomi-Finland-USA 2, 1949.
- 1060 Finland Pictorial 1, 1947: 2; vuosikerta 1946.
- 1061 Finland Pictorial 46, 1947: 1.
- 1062 Finland Pictorial 15, 1947: 1–2.
- 1063 Toivola 1947: 347.

- 1064 Ibid: 347–351.
 1065 Ibid: 370–372.
 1066 Ibid: 52–360.
 1067 Ibid: 365–369.
 1068 Ibid 1947: 362.
 1069 Pariisin lähetystön kirjelmät ulkoasiainministeriölle 16.12.1946 ja 28.2.1947. UM 19 G.
 1070 Moskovan lähetystön (Cay Sunström) kirjelmä ulkoasiainministeriölle 4.2.1946. UM 19 G.
 1071 Pariisin lähetystön sähkö ulkoasiainministeriölle 18.3.1946, UM 5G Ranska
 1072 Pariisin lähetystön toimintakertomus 1946, UM 5G Ranska.
 1073 Pariisin lähetystön toimintakertomus 1948, UM 5G Ranska.
 1074 Ibid.
 1075 Ibid.
 1076 Rooman lähetystön toimintakertomus 1947, UM 5G Italia.
 1077 Rooman lähetystön sanomalehtikatsaus A -3/1944, UM 94B Italia.
 1078 Rooman lähetystön sanomalehtikatsaus A-1/1944, UM 94B Italia.
 1079 Kommunikeat STT:lle 20.6.1946, UM 94 C.
 1080 Kommunikeat STT:lle 5.6.1948, UM 94 C.
 1081 Kommunikeat STT:lle 2.4.1948 UM 94 C.
 1082 Kommunikeat STT:lle 3.10.1947, UM 94C.
 1083 Esimerkiksi helmikuussa 1948, kun Suomen Washingtonin-lähetystö järjesti yhteistoimin Chamber Music Guildin kanssa musiikki-illan Suomen lähettilään asunnolla, tiedotteessa kerrottiin, että 300 vieraan joukossa oli läsnä mm. Neuvostoliiton suurlähettiläs, Skandinavian maiden diplomaatteja sekä sikäläisten musiikkipiirien ja virallisten piirien edustajia. Kommunikeat STT:lle 2.2.48, UMA 94C.
 1084 Johan Helon kirje ja HS:n uutisen korjaustoive Tapio Voionmaalle 12.6.1948, UMA 5G Ranska.
 1085 Brotherus 1985: 258–259.
 1086 Soikkanen 2003: 152, 221.

V

- 1087 Ulkoasiainministeriö STT:lle 5.3.1948. UM 94 C1.
 1088 Soikkanen 2003: 355–58.
 1089 Kylmän sodan aikakaudesta ei ole yksimielisyyttä. Jukka Rislakin mukaan se alkoi Suomessa jo 1946. Rislakki 2010: 21. Myös Lauri Hyvämäen mukaan merkkejä oli jo vuonna 1946. Hyvämäki 1954: 155. Tässä väitöstudiumuksessa kylmän sodan aikakauden katsotaan alkaneen YYA-sopimuksen voimaantulon aikoihin.
 1090 Tarkka 2012: 140.
 1091 Fields 2009: 73–80, 245.
 1092 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1951: 7. SAY
 1093 Jukka Tarkka on osoittanut, että alkuvaiheessa stipendien pääpaino oli yliopistollisen perustutkinnon mahdollistamisessa suomalaisille. Vuonna 1970 hallituksen ministereistä lähes puolet oli ollut Asla-stipendiaattina. Seuraavalla vuosikymmenellä

yli kolmasosa suomalaisten korkeakoulujen professoreista oli opiskellut Yhdysvalloissa. Tarkka 2012: 102–104.

- 1094 Tarkka 2012: 103; Åberg 2012: 29–31.
 1095 Lehtileikkeet 1943–50, SAY, KA.
 1096 Fields 2009: 171–172.
 1097 ”Cultural interchange or reciprocity, it may be noted, has been to fate rather one-sided. Finnish artists who visit the Soviet Union are customarily limited to performances at the Finnish Legation in Moscow, and the local Association of Student Corporations has not, in spite of repeated efforts, been able to arrange student exchanges”. Yhdysvaltain Suomen-lähetystön kirje Yhdysvaltojen ulkoasiainministeriölle Washingtonissa, 2.7.1948. TOP SECRET. File 711.60 D Political Relations between the United States and Finland 1945-49, USA 13, KA.
 1098 Ulkomaisia kulttuurivierailuja tammi-kesäkuu Suomessa 1948; Länsimaisia kulttuurivierailuja heinä-joulukuun 1948. 4 Neuvostoliiton Suomen ystävyysseurat (1947–1965), SNS:n arkisto, KA.
 1099 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1950: 1. SAY. KA.
 1100 SN-Seuran vuosikertomus 1948: 1.
 1101 ”So long Finland is independent it will continue to follow its democratic political tradition and, so far as possible, its liberal economic principles. Other objectives are Finland’s progress toward its pre-war standard of living, promotion of Finland’s full participation in international organizations, and maintenance of Finland’s informational and cultural contacts with the west. Policy Statement Finland, December 1, 1949 TOP SECRET: 1. File 711.60 D Political Relations between the United States and Finland 1945-49, USA 13, Department of State, Diplomatic Branch, KA; ks. myös Tarkka 2012: 102.
 1102 ”Special Finnish relations with the Scandinavian countries have been limited largely to cultural fields, with some cautious participation in inter-country political party gatherings”. Policy Statement Finland, December 1, 1949 TOP SECRET: 5. File 711.60 D Political Relations between the United States and Finland 1945-49, USA 13, Department of State, Diplomatic Branch, KA.
 1103 ”It will be recalled that before March 1945 elections the Soviets sent many representatives of the arts to Finland under the auspices of the Finn-Soviet Union Society to assist the local Communists in the elections. There is to be presidential election in Finland in January 1950”. Lähettiläs Warrenin luottamuksellinen raportti Yhdysvaltojen ulkoasiainministeriölle 21.11.1949: 11–12. Ibid, KA.
 1104 ”...the Government intensified its gestures of friendship to the USSR not only in the cultural but also in the purely political field.” Political review for Finland, September 1950. Yhdysvaltain Suomen-lähetystö Yhdysvaltain ulkoasiainministeriölle 12.10.1950: 3 File 711.60 D, KA.
 1105 Fields 2009: 245.

- ¹¹⁰⁶ Lähetystösihteeri Benjamin Hulley lähetti leikkeitä ja kirjoitti raportin Yhdysvaltain ulkoministeriölle 15.5.1951; ”It is true that Finland, unlike the eastern satellites, maintains close links with the west, and in particular with other Scandinavian countries, but these links are the sort that the Russians are prepared to ignore...today her links are limited to cultural and educational purposes, and of course to trade...” Freedom of Finland, the Times 27.4.1951, File 711.60 D, KA.
- ¹¹⁰⁷ ”More effective as vehicles of Soviet propaganda are the numerous troupes of artists, most of them first-class by any standards, who have lately toured in Finland bringing glimpses of Soviet culture into remote villages where Finnish stars rarely, if ever, bother to appear. Culture and Basket-ball help Soviet Propaganda, Impressing the Finnish Elections, Manchester Guardian 30.6.1951, *ibid*, KA.
- ¹¹⁰⁸ Kekkosen piti puhua Maalaisliiton tapahtumassa, mutta joutui tammikuussa 1952 sairaalaan. Puhe annettiin sieltä lehtien käyttöön.
- ¹¹⁰⁹ Kritiikki Neuvostoliiton lehtikirjoittelussa alkoi vaimentua. Ulkomailla todettiin, että Suomi oli selvinnyt yli pahimman. Selkeitä merkkejä neuvostolehtien kirjoittelun vaimentumisesta näkyi jo vuosikymmenen puoliväliin tultaessa. Kallenautio 1985: 324–327, 330–337.
- ¹¹¹⁰ Ranskalaisilla oli voimakas anti-amerikkalainen mentaliteetti toisen maailmansodan jälkeen. Ks. esim. Stephan 2006: 44–68.
- ¹¹¹¹ La Finlande Continue par Paul Mousset, France-Illustration, syyskuu 1951. UM 19 D Ranska.
- ¹¹¹² Fields 2009: 248.
- ¹¹¹³ *Ibid*.
- ¹¹¹⁴ Kolbe 1993: 160.
- ¹¹¹⁵ Kulttuuriviennin esimerkkejä on kerrottu toisaalla tässä luvussa.
- ¹¹¹⁶ Hallituksen kertomus 1948: 86.
- ¹¹¹⁷ Tarkka 2012: 29–31.
- ¹¹¹⁸ Moskovan lähetystön raportti 11, 19.3.1949, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹¹⁹ Moskovan lähetystön raportti 7, 24.2.1949, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹²⁰ Tukholmassa olevan Suomen lähetystön raportti 16.9.1958. UM 46 Å, Ruotsi.
- ¹¹²¹ Moskovan lähetystön raportti 11, 19.3.1949, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹²² Ulkoasiainministeriö STT:lle 28.8.48. UM 94 C1.
- ¹¹²³ Moskovan lähetystön raportti 7, 24.2.1949, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹²⁴ Hallituksen kertomus 1948: 86.
- ¹¹²⁵ Hallituksen kertomus 1948: 86, 89.
- ¹¹²⁶ Soikkanen 2003: 357–8.
- ¹¹²⁷ Ulkoasiainministeriö STT:lle 9.2.1948. UM C1.
- ¹¹²⁸ Kallenautio 1985: 313.
- ¹¹²⁹ *Ibid*: 315–316.
- ¹¹³⁰ Ministeri Helo oli asettanut teatterilaitoksen uudistamista koskevan komitean heti rauhan tultua. Kansallisteatterissa kyti sisäinen kriisi, joka pääsi roihhtaamaan liekkiin uudistusajatuksien myötä. Kiistan aiheuttajia oli useampia, joista suurimmat olivat näyttelijöiden ja teatterin väliset työsuhte-kiistat. Myös komitean pohdintaan liittynyt ajatus valtiollisesta teatterista, jollaiseksi Kansallisteatteria kansandemokraattien parissa kaavailtiin, jakoi mielipiteitä. Korsberg 2004: 157–184 *passim*.
- ¹¹³¹ *Ibid*: 132–152 *passim*.
- ¹¹³² Korsberg 2004: 185.
- ¹¹³³ *Ibid*: 187–8.
- ¹¹³⁴ *Ibid*: 189.
- ¹¹³⁵ Vasemmistosympatiat linkitetynä modernismiin olivat esillä tekijän keskusteluissa Maire Gullichsenin (20.9.1988. Teos: Melgin-Suhonen 1989 Nykytaide – Nutidskonst) ja Heikki A. Reenpään (21.12.2012) kanssa.
- ¹¹³⁶ Moskovan lähetystön raportti 7, 17.2.1950, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹³⁷ *Ibid*.
- ¹¹³⁸ Moskovan lähetystön raportti 8, 19.2.1951, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹³⁹ Moskovan lähetystön vuosikertomukset 1948–1952.
- ¹¹⁴⁰ Ks. esim. ulkoasiainministeriön sähkösanoman jäljennös 10.1.1949, UMA 12 L, Neuvostoliitto.
- ¹¹⁴¹ Muistio 12.1.1949, UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹⁴² Tiedotustoimintaa koskeva vuosikertomus 1955. UMA 12 L Neuvostoliitto.
- ¹¹⁴³ Kolbe 1993: 161.
- ¹¹⁴⁴ Komiteamietintö, Mon. 1949: 9, 6.
- ¹¹⁴⁵ Mertanen 2009: 128.
- ¹¹⁴⁶ Komiteamietintö, Mon. 1949: 9, 1–2.
- ¹¹⁴⁷ Komiteamietintö, Mon. 1949: 9, 1, 14.
- ¹¹⁴⁸ Brotherus 1985: 134.
- ¹¹⁴⁹ Komiteamietintö, Mon. 1949: 9, 6–8.
- ¹¹⁵⁰ Komiteamietintö, Mon. 1949: 9, 26–27.
- ¹¹⁵¹ Vuonna 1969 Ruotsi teetti tutkimuksen maaku-
vastaan Kaliforniassa. Sen laati amerikkalainen
markkinatutkimusyhtiö yhteistyössä Ruotsin Los
Angelesissa olevan lähetystön kanssa. Ruotsi halusi
lisätä vientiä. Ruotsi teetti vastaavia tutkimuksia
maakuvastaan 1970-luvulla mm. Yhdysvalloissa ja
Japanissa. Tukholman lähetystön kirje ulkoasiain-
ministeriölle 5.3.1974. UM 115 Ruotsi.
- ¹¹⁵² Hallituksen kertomus 1951: 105.
- ¹¹⁵³ Hallituksen kertomus 1949: 102.
- ¹¹⁵⁴ Vuonna 1975 ulkoasiainministeriön poliittisen
osaston alaisuudessa toimi lehdistö- ja kulttuuri-
asiain toimisto. Siikala 1976: 239.
- ¹¹⁵⁵ Mertanen 2009: 128.
- ¹¹⁵⁶ Komiteamietintö Mon. 1949: 9:22–23, 33.
- ¹¹⁵⁷ Komiteamietintö Mon. 1949: 9:11.
- ¹¹⁵⁸ Hallituksen kertomus 1950: 104.
- ¹¹⁵⁹ *Ibid*.
- ¹¹⁶⁰ L. A. Puntila: Kulttuuriedustajat 10.7.1949, Puntilan arkisto, 221, KA.
- ¹¹⁶¹ *Ibid*.
- ¹¹⁶² Vapaa Sana 4.11.1949, Puntilan arkisto 221, KA.
- ¹¹⁶³ Hallituksen kertomus 1949: 102.
- ¹¹⁶⁴ Hallituksen kertomus 1952: 79, 95.
- ¹¹⁶⁵ Melgin-Nurmilaakso 2012: 46–47.

- 1166 Svenska Institutetin toiminnasta Ruotsin maaku-
van viestinnässä ks. Glover 2011.
- 1167 Ks. esim. Helsingin Sanomat 13.10, 14.10 ja
18.10.1951; Uusi Suomi 4.11.1949; Maakan-
sa 13.9.1949; Suomen Sosialidemokraatti
21.10.1949. Tiedotusmiehet ry:n hallituksen koko-
uspöytäkirjat 1949–1958 käsittelevät säännöllisesti
asiaa. Vielä huhtikuussa 1958 Tiedotusmiehet ry:n
johtokunnan kokouksen toivelistalla oli esitelmä
siitä ”Kuinka Suomi-instituutti haudattiin”.
- 1168 Melgin-Nurmilaakso 2012: 42–49.
- 1169 Ibid.
- 1170 Pöytäkirja 10.8.1950. Tiedotusmiehet. KA.
- 1171 Pöytäkirja 19.6.1951. Tiedotusmiehet. KA.
- 1172 Elovainio, 1990.
- 1173 Melgin-Nurmilaakso 2012: 42–49.
- 1174 ”Finland a peace-loving nation, seeks collaborati-
on with all progressive-minded peoples in the firm
belief that only international understanding and
mutual good-will can rescue mankind”. Suomen
”kutsu” englanniksi painettiin mainostoimisto
SEK:n ulkoasiainministeriölle tekemään Suomi-
esitteeseen Finland-Democracy-Progress 1940-lu-
vun lopulla/1950-luvun alussa. Esitettä painettiin
kymmeniätuhansia lähetystöjen käyttöön eri kieli-
versioina. UM kirjasto.
- 1175 Melgin-Nurmilaakso 2012: 59.
- 1176 Toivonen lähestyi ulkoministeriön sanomalehti-
osaston päällikkö Heikki Leppoa ”Ylioppilaslehden
toimitusjohtajan” roolissa vuonna 1950 ja pyysi
tiedotusmateriaalia lehden käyttöön. Toivonen
oli jo ennen kirjeitä julkaissut *Suomen Kuvalehdessä*
artikkelin, jossa esitti todisteita ”ulkomaisen tiedo-
tustoiminnan kertakaikkisesta riittämättömydes-
tä”. Toivosen kirje UM:n sanomalehtiosaston pääl-
likkö Heikki Lepolle 23.9.1950 ja Urho Kekkoselle
16.9.1950. Suomen Kuvalehti 9.9.1950; UM 19 G.
- 1177 Ulkoasiainministeriön kirjelmä Washingtonin lä-
hetystölle 19.3.1954; Suomen Kuvalehden selvitys
ulkoasiainministeriölle 5.3.1951. UM 19 G.
- 1178 Tukholman lähetystön (Kaarne) kirjelmä
15.5.1950. UM 19 G.
- 1179 Hufvudstadsbladet 2.11.1951, Helsingin Sanomat
29.9.1951. UM 19 G.
- 1180 Vapaa sana 6.10.1951.
- 1181 Aamulehti 26.9.1951.
- 1182 Nya pressen 15.9.1951.
- 1183 Suomi-Finland USA nro 6. 1951.
- 1184 Lontoon lähetystön (Antero Vartia) kirjelmä ulko-
asiainministeriölle 11.12.1950; kirjeet kansiossa
Finland as it is, UM 19 G
- 1185 Hallituksen kertomus 1951: 91.
- 1186 1940–1950-lukujen vaihteen dokumenttielokuvat
suomeksi ja englanniksi: *Friendly Finland* (1951),
Finland a free and modern country (1952), *Suomi värien
maa* (1951), Suomalaisen taiteen mestareita 1. *Väi-
nö Aaltonen the sculptor* (suomeksi 1947, englannin-
kielinen versio palkittiin vuonna 1953), *XV Olympic
Games in Helsinki* (1952, jonka jälkeen tehtiin filmin
pohjalta erilaisia kieliversiota ja koosteita). KAVA.
- 1187 The Finnish Trade Review, 1, 1950: 60–61.
- 1188 Artikkelin laatijana oli Marius af Schultén. Ibid, 3,
1950: 24–25, 28–29.
- 1189 The Finnish Trade Review 3, 1951: 7.
- 1190 Ibid 4, 1951: 64–6.
- 1191 The Finnish Trade Review 3, 1952: 93–97.
- 1192 Taiteilijoista mainittiin juuri edesmennyt Gunnel
Nyman sekä Nuutajarven tehtaan taiteellinen joh-
taja Kaj Franck. Karhulan tehtaiden Göran Hongell
ja Tapio Wirkkala mainittiin, kuten myös liitalan
nuori kyky Timo Sarpaneva. Gunnel Nymanin la-
sityön *Elisabeth Bowl* kerrottiin herättäneen ihailua
ympäri maailmaa. Lasिताiteilijoista mm. Thyra
Lundgren, Toini Muona, Greta-Lisa Jäderholm-
Snellman, Yrjö Rosola, Runar Engblom, Helena
Tynell, Paavo Tynell, Nanny Still ja Eero Sallinen.
Taideteollisuuden tähtitaivaalle noussut tekijäkaar-
ti esiteltiin kunkin tehtaan omina niminä. Taide ja
teollisuus kulkivat rinnakkain Suomen vientiteolli-
suuden kasvunäkymien airuina.
- 1193 Olen läpikäynyt tutkimustani varten lähetystöjen
materiaalia 1960-luvun puoliväliin saakka. Taide-
teollisuuden osuus näkyy niin vuosikertomuksissa,
lehdistöraporteissa, kirjeenvaihdossa kuin kommu-
nikeoissakin. Ks. myös Kalhan tekemä haastattelukom-
mentti Gummerukselta. Gummerus muistaa,
että poliitikot pitivät taideteollisia esineitä 1950-lu-
vulla kätevinä ”keskustelun välineinä”. Kalha 1997:
138.
- 1194 Otso Pietisen poika Markku Pietinen on kuvannut
taiteilijaparin työskentelyä kirjassaan *Tulivuori ja
marttyyri. Perhekuvassa Eila Hiltunen ja Otso Pietinen*,
2012. Otava. Kirja on myös kuvaus Eila Hiltusen
osuudesta Suomen julkisuudsiplomatiassa 1950–
70 -luvulla. Valokuvien merkityksestä muotoilun
kultakauden menestystarinassa ks. myös Kalha
1997: 139–143.
- 1195 Finland Pictorial 3, 1950: 5.
- 1196 Ibid 4, 1950: 6–7, 18.
- 1197 Pariisin lähetystön (Johan Helo) kirjelmä ulkoasi-
ainministeriölle 5.4.1950. UM 19 G.
- 1198 US 17.1.1951. UM 19 G.
- 1199 ”...L’Extrême-Nord ne présente pas d’interêt
bien considérable pour le touriste amateur du
passé. Par contre, le climat rigoureux, le relief,
l’alternance des nuits blanches et des jours sans
lumière ont lancé aux habitants depuis des siècles
ce que Toynbee appellerait un défi singulier. Ce qui
peut être passionnant pour nous, c’est qu’on nous
enseigne la façon dont ces hommes ont relevé le
défi et y ont répondu. De la même façon, ces pays
(Suomi ja Norja) nous apparaissent de longue da-
te comme ceux où les réformes socialistes ou so-
cialisantes ont été poussées le plus loin: c’est la
leçon qu’ils peuvent donner à tous les Européens.
Il serait souhaitable que les guides insistent sur
ces réformes et sur leurs conséquences.” Sartre
1952: VII.
- 1200 Pariisin lähetystön (Nils Lund) kirjelmä ulkominis-
teriölle 27.7.1950. UM 19 G.

- 1201 Lontoon lähetystön (Antero Vartia) kirjelmä ulkoasiainministeriölle 30.11.1950. UM 19 G.
- 1202 Pariisiin lähetystön (Nils Lund) kirjelmä ulkoasiainministeriölle 7.9.1950. UM 19 G.
- 1203 Pariisiin lähetystön (Nils Lund) kirjelmä ulkoasiainministeriölle 8.11.1950. UM 19 G.
- 1204 Heikki Brotheruksen kirje Buenos Airesin lähetystölle 4.1.1950. UM 19 G.
- 1205 Kertomus Tukholman lähetystön toiminnasta 1948. UM 94 Ruotsi.
- 1206 Ibid.
- 1207 Tukholman lähetystön raportti Suomen tunnetuksi tekeminen 1950. UM 94 Ruotsi.
- 1208 Tukholman lähetystön raportti Suomen tunnetuksi tekeminen 1951. UM 94 Ruotsi.
- 1209 Ibid.
- 1210 Tukholman lähetystön raportti Suomea tunnetuksi tekeminen 1951. UM 94 Ruotsi.
- 1211 Ibid. 1952. UM 94 Ruotsi.
- 1212 Ibid.
- 1213 Ibid.
- 1214 Söderman 2011.
- 1215 Göteborgin pääkonsuliviraston kirjelmä ulkoasiainministeriölle 28.1.1948. UM 94 Ruotsi.
- 1216 Lehtiraportissaan samassa kuussa Valan sanomisia siteerattiin tarkkaan. Göteborgin pääkonsuliviraston lehtiraportti 7. 17.3.1948, UM 94 Ruotsi; Samaisessa lehdessä oli ilmestynyt vain pari päivää aiemmin Hertta Kuusisen laaja artikkeli otsikolla ”Hjälp! Hur går det med friheten för samhällens parasiter?” Göteborgin pääkonsuliviraston kirjelmä 26.1.1948 ulkoasiainministeriölle, UM 94 Ruotsi.
- 1217 Göteborgin pääkonsuliviraston kirjelmä 12.4.1948 ulkoasiainministeriölle, UM 94 Ruotsi.
- 1218 Washingtonin lähetystön raportti numero 5, 10.5.1949, UM 12 L Yhdysvallat.
- 1219 Washingtonin lähetystön vuosikertomus 1949. UM 5G Yhdysvallat.
- 1220 Ibid.
- 1221 Washingtonin lähetystön sanomalehdistön raportti S 9. 1.12.1950 UM 94 Yhdysvallat.
- 1222 Washingtonin lähetystön vuosikertomukset 1949–52. UM 5G Yhdysvallat.
- 1223 Washingtonin lähetystön toimintakertomuksen liite sanomalehtiosaston toiminnasta 1950, kirjelmä 29.5.1951, UM 5G Yhdysvallat.
- 1224 Ibid.
- 1225 Ibid.
- 1226 Ibid, sekä Frietschin kirjelmä 26.2.1952.
- 1227 Washingtonin lähetystön toimintakertomuksen liite sanomalehtiosaston toiminnasta 1952, kirjelmä 26.2.1952, UM 5G Yhdysvallat.
- 1228 Washingtonin lähetystön toimintakertomus 1953, liite sanomalehtiavustajan raportti toiminnasta, UM 5G Yhdysvallat.
- 1229 Kertomus tiedotustoiminnasta vuosilta 1949–1954, UM 5G Yhdysvallat. Lähetystö katsoi vielä 1955, etteivät Suomesta tulleet materiaalit vastanneet kysyntään oikealla tavalla ja se oli ryhtynyt valmistamaan omaa opastaan Yhdysvaltojen lehdistöä varten.
- 1230 Eurooppalais-amerikkalaisten yhdistysten kokousmuistio 6.–9.1950, Pöytäkirjat, KA.
- 1231 Pöytäkirja keskushallituksen työvaliokunnan kokouksesta 7.2.1952, 2/Hallituksen pöytäkirjat 1951–1968. SAY. KA
- 1232 STT:lle 2.2.1948. UMA 94 C1.
- 1233 Pariisiin lähetystön toimintakertomus 1949. UM 5G Ranska.
- 1234 Tapahtumien taiteellisesta annista vastasivat folkloristisessa tapahtumassa Jouko Ignatius, Leena Vilkkio ja Leila Lampi. Heikki Teittisen kamarikuoro esiintyi yhdessä tapahtumassa. Laulajat Aulikki Rautawaara, Eva Renfors ja Mirjam Helin esiintyivät, ja Sibeliuksen musiikkia soittavia suomalaisia muusikoita niin ikään esiintyi lähetystön tapahtumissa. Ibid.
- 1235 Pariisiin lähetystön toimintakertomus 1950. UM 5G Ranska.
- 1236 Brotherus 1985: 194–95.
- 1237 Ibid: 195.
- 1238 Ibid: 196.
- 1239 Ibid: 219–220.
- 1240 Ibid: 220.
- 1241 Ibid: 237.
- 1242 Pariisiin lähetystön toimintakertomus 1951. UM 5G Ranska.
- 1243 Pariisiin lähetystön toimintakertomukset 1951–52. UM 5G Ranska.
- 1244 Ibid, 1952. UM 5G Ranska.
- 1245 Pariisiin lähetystön toimintakertomus 1951. UM 5G Ranska.
- 1246 Pariisiin lähetystön toimintakertomus 1952. UM 5G Ranska.
- 1247 Ibid.
- 1248 Brotherus 1985: 237–238.
- 1249 Rooman lähetystön vuosikertomus 1950. UM 5G Italia.
- 1250 Rooman lähetystön vuosikertomus 1954. UM 5G Italia.
- 1251 Rooman lähetystön toimintakertomus 1955. UM 5G Italia.
- 1252 Näyttelylistaus on tehty säilyneiden luetteloiden perusteella ja voi siten olla vaillinainen. <http://kirjava.fng.fi/bibliografia/bibliografat.php> (viitattu 20.12.2013)
- 1253 Valkonen 2006: 11, 22.
- 1254 STA:n vuosikertomus 1947, STA C 9 hallituksen pöytäkirjat (1948–49), VTM.
- 1255 Pariisiin lähetystö (Johan Helo) ulkoasiainministeriölle 17.2.1951; Brysselin lähetystö ulkoasiainministeriölle 17.2.1951. UM 46 P.
- 1256 Suomen Taideakatemian hallituksen pöytäkirja, 16.10.1948, STA C 9, VTM.
- 1257 Ibid.
- 1258 STA hallituksen pöytäkirja 18.1.1949, pöytäkirja 11.3.1949, 4.4.1949, pöytäkirja 21.9.49. STA C 9, VTM.
- 1259 STA hallituksen pöytäkirja 17.12.1949, STA C 9, VTM.

- 1260 Reenpää tunki opetusministeriön Lauri Castrénin lapset ja käytti suhteita hyödyksi pohjustaessaan rahaa näyttelyhankkeille. Reenpää, 2012.
- 1261 STA hallituksen pöytäkirja 26.5.50. VTM.
- 1262 STA hallituksen pöytäkirja 10.2.1950, STA C 10, pöytäkirja 3.3.1950, pöytäkirja 22.3.50. VTM.
- 1263 Aarre Heinosen haastattelu 25.5.1993, haastattelijana Marja Sakari, Äa 9a, KKA.
- 1264 STA hallituksen pöytäkirja 4.4.1949, STA C 9. VTM.
- 1265 Suomen taideakatemian säätiön edustajiston kokouksen 24.11.1952 liite sekä samaan kokoukseen jätetty Ludvig Wennervirran huomautus, että hänen puoltokommenttinsa oli jätetty merkitsemättä pöytäkirjaan. STA C 11, VTM.
- 1266 STA hallituksen pöytäkirja 5.5.1949, STA C 9, VTM.
- 1267 Heinosen allekirjoittama Tiedotus Suomen taideakatemian hallitukselle 24.11.1949, pöytäkirjan liite, STA C 9, VTM.
- 1268 Pöytäkirjan liite, Heinonen Suomen taideakatemian hallitukselle, päiväämätön raportti, STA C 10, VTM.
- 1269 Pöytäkirjan liite, Heinonen Suomen taideakatemi-alle 24.4.1950, STA C 10, VTM.
- 1270 STA:n säätiön toimintakertomus vuodelta 1951, STA C 10, VTM.
- 1271 Suomen taideakatemian säätiön hallituksen kokous 11.3.1952 liite, päivätty 20.3.1952, STA 11 C, VTM.
- 1272 STA:n toimikertomus vuodelta 1952, STA C 11, VTM.
- 1273 STA:n hallituksen pöytäkirja 10.7.52, STA C 11, VTM.
- 1274 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1950: 15. SAY. KA.
- 1275 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1950: 15. SAY. KA.
- 1276 STA:n hallituksen kokous 9.5.1950 ja liitteet, STA C 10, VTM.
- 1277 New Yorkin pääkonsuliviraston kirjelmä (va. pääkonsuli K.V. Mäkelä) ulkoasiainministeriölle 7.2.1950. UM 65 Yhdysvallat.
- 1278 Schilkin, Kaipiaisen, Muona, Vapaavuori, Siimes, Tuumi, Salmenhaara, Bryk, Kaukoranta, Kjellberg (Arabia), Wirkkala, Nyman ja Tynell (Nuutajärvi, Riihimäen lasi). Tekstitilaidetta edustivat Jung ja Karttunen. Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1950: 16. SAY. KKA.
- 1279 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1951, 1952. SAY. KKA.
- 1280 Näyttely kiersi eri paikkakunnilla, ks. esim. Sisä-Suomi 22.3.1950, Lehtileikkeet 1943–50, SAY, KA. Amerikkalaistaiteen näyttely Helsingissä oli saatu Ranskalais-Amerikkalaisen yhdistyksen ja Yhdysvaltain lähetystön avulla. Avaus oli merkittävä, sillä vain edellisvuoden pienimuotoisen amerikkalais-taiteen lisäksi tämä oli ensimmäinen Yhdysvaltain taidetta esittävä edustava katselmus Suomessa. Näyttely sijoitettiin Hörhammerin galleriatilaan. Mukana oli 53 maalausta ja 14 veistosta. Avajaiset asianmukaisine protokollineen olivat osa näyttelyn seremoniallisuutta. Opetusministeri Heljas avasi näyttelyn, myöhemmin samana vuonna amerikkalaiskirjallisuutta esittävän näyttelyn avasi puolestaan opetusministeri Oittinen. Yhdysvaltain lähetystön tiedotustoimisto avusti kirjanäyttelyn näyttelyluettelon tekemisessä sekä tapahtuman ulottamisessa kulttuuripiireistä kirja-alan kustantajapiireihin. Näyttelyn kirjat sai yhdistys pitää, ja sille karttui välittömästi yli 400 amerikkalaiskirjan kirjasto. Kertomukset Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1951, 1952. SAY. KA.
- 1281 Kertomukset Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1951, 1952. SAY. KA.
- 1282 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1952: 17. SAY. KA.
- 1283 Kertomus Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen toiminnasta 1954: 11. SAY. KA.
- 1284 Ibid: 14.
- 1285 Melgin-Suhonen 1989: 29–59 passim.
- 1286 Ibid: 51, 62.
- 1287 Woirhayer 2010: 348.
- 1288 Ibid: 355.
- 1289 Kruskopf 1998: 121–22.
- 1290 Opie 2000: 55.
- 1291 Kalha 1997: 100, 112.
- 1292 Ks. esim. ulkoasiainministeriön tiedonannot STT:lle vuosina 1959–60. Joukossa on useita mediatiedotteita suomalaisen muotoilun, kuvataiteen ja arkkitehtuurin näyttelyistä. Euroopan rinnalla näyttelyiden kohdemaina olivat mm. Tokio, Argentiina ja Brasilia. Kommunikeat STT:lle vuosina 1959–60, UM 94 C.
- 1293 Ulkoasiainministeriö STT:lle 25.4.1950, UM 94 C 1.
- 1294 Ibid, 19.3.1951. UM 94 C 1.
- 1295 Ibid, 28.10.1950. UM 94 C 1
- 1296 Ibid, 29.3.1950, UM 94 C 1.
- 1297 Ibid, 26.1.1951. UM 94 C 1.
- 1298 Vuonna 1951 lähti lehdille tiedote, jossa kerrottiin, että vuonna 1946, siis viisi vuotta aiemmin, oli taidehistorioitsija Adriano Prandi pitänyt ministeri Holman ehdotuksesta lähetystön tiloissa esitelmän H. Schjerfbeckin taiteesta. Nyt vuonna 1951 Prandi oli aloittanut luentosarjan, jossa yksi esiteltävä taiteilija oli Schjerfbeck. Luennot olivat saaneet myönteistä huomiota. Prandi oli ilmoittanut, että saattaisi julkaista luennot kirjana. STT:lle 29.1.1951. UM 94 C 1.
- 1299 Pohjoismaisen Taideliiton Liittoneuvoston kokouksen ptk 27.3.1950. 1, C 11, 2 Pohjoismaisen Taideliiton arkisto, KA.
- 1300 Segerstrålen kirjeitä yhdistyksen liittosihteerille. 1 Liittosihteerin kirjeenvaihtoa (1945–1964) C 11, 12 Pohjoismaisen Taideliiton arkisto, KA.
- 1301 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1949, KA.
- 1302 Ks. esim. Bagh 2007: 219–225.
- 1303 Eino Leino -seuran perustaminen vuonna 1947 oli jo ollut selkeä merkki siitä, että nuorille kirjailijoille, jotka edustivat modernismia, haluttiin antaa uusia mahdollisuuksia. Seurassa toimi uudistusta ajavia kritikoitakin kuten Eino S. Repo ja Kai Laitinen.

- Mukana oli nuorten rinnalla myös vanhempia kansakunnan tunnustettuja kirjallisia hahmoja kuten Lauri Viljanen ja Yrjö Kaijärvi. Vuonna 1949 seura alkoi julkaista *Ajan kirja* -nimistä kirjallista katsausta. Se yhdistettiin Otavaan, ja yhtiö sai osakseen hyökkäyksiä vanhoilliselta kirjalliselta piiriltä, johonkin V. A. Koskenniemi. Werner Söderström Osakeyhtiö perusti vastineeksi *Näköaloja*-nimisen lyhyen elinkaaren eläneen kirjallisen lehden, jonka taustalla Koskenniemi vaikutti. Välttääkseen keskinäistä kilpailua kustantajat yhdistivät lehdet ja syntyi uusi lehti *Parnasso*. Reenpää 2012; Reenpää 2000: 30–39.
- 1304 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1949, KA.
- 1305 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1951–1952, KA.
- 1306 Ibid.
- 1307 L. A. Puntila käsikirjoitus ”Kirjallisuutemme ´vientit´”, 31.7.1949, Puntilan arkisto 221, KA.
- 1308 Kertomus valtion kirjallisen asiantuntijalautakunnan toiminnasta sekä kirjallisista oloista Suomessa 1952, KA.
- 1309 Ibid.
- 1310 Reenpää 2012.
- 1311 Paasivirta 1962: 152–153.
- 1312 Ibid: 162–163.
- 1313 Bagh 2007: 224.
- 1314 Krohn 1948: 7.
- 1315 Ibid: 113–114.
- 1316 Esimerkiksi Helsingin yliopiston professori Eino Kaila oli vain muutamia vuosia aiemmin propagoinut suomalaisten kuulumista länsimaiseen rotuun. Kailan nimissä levitettiin 1941 propaganda-artikkelia nimeltä *Die Entwicklung der Nationale Kultur in Finnland*. Artikkelissa oli todisteltu, etteivät suomalaiset ole mongolikansaa. He olivat rodullisesti rinnastettavia ruotsalaisiin, saksalaisiin ja ranskalaisiin. ”Die Finnen sind gegenwärtig ein hochgewashsenes Volk und bieten in dieser Hinsicht wie auch sonst ein von den mongoloïden Lappen wesentlich abweichendes antropologisches Bild. Der Mittelwert der Körperhöhe ist nämlich nach den letzten Mesungen 170,58 cm...”, U340, 14.7.1941, valt.tied.ark KA. Kaila kuitenkin irtisanoutui sodanajan ideologiasta vielä ennen sodan päättymistä ja kohahdutti saksalaismielisiä suomalaisia takinkäännöksellään. Jokisipilä-Könönen 2013: 465.
- 1317 ”Finland a peace-loving nation, seeks collaboration with all progressive-minded peoples in the firm belief that only international understanding and mutual good-will can rescue mankind”. Mainostoitto SEK:n ulkoasiainministeriölle tekemän Suomi-esitteen etulehti. Finland-Democracy-Progress 1940-luvun lopulla/1950-luvun alussa. Esitettä painettiin kymmeniätuhansia lähetystöjen käyttöön eri kieliversioina.
- 1318 ”The freedom of the State is limited by its relations to with the Soviet Union; but the individual is in no way affected by these limitations. He enjoys those liberties of the subject which he has long regarded as essential to democracy – freedom of worship, speech, press and association...votes in secret; he is free to join a trade union or to stay out of it.” Hall 1953 (1957): 177.
- 1319 ”Happiness and creative energy feed on each other and assert themselves throughout the whole population: from Sibelius down to the small boy scraping away on his violin; from Väinö Aaltonen down to the amateur who sculpts or paints exuberantly, but is desperately determined to exhibit next year; from Alvar Aalto down to the countryman who proudly builds his own two-roomed wooden house with his own hands”. Hall 1953 (1957): 177

VI

- 1320 Teos *Aalto and America* (2011) olisi voinut hyödyntää väitöstutkimuksen tuomaa, värikkä Alvar Aallon sota-ajan toimintaan liittyvää aineistoa. Suullinen tiedonanto 31.1.2012 Aalto-asiantuntija professori Pekka Korvenmaalta.

Liitteet

Liite 1: Valtion tiedotuslaitoksen ulkomaan-propagandaan suunnattuja kulttuuriartikkeleita vuosilta 1941–1944

Ulkomaille lähetettävien artikkeleiden määrä jatkosodan aikana oli pari tuhatta. Tekijä on kerännyt tähän liitteeksi kulttuuria sisältävät artikkelit ja ne tiedot, jotka on ollut saatavilla. VTL:n ulkomaille suuntaamien artikkeleiden numerointi alkaa sadasta (U100-) ja päättyy 2005:een. Tähän numerointiin on viitattu tässä tutkimuksessa. Talvisodan aikana tuotettiin myös kulttuuriartikkeleita. Niitä ei ole indeksoitu mihinkään, vaan ne ovat hajallaan eri arkistokokonaisuuksissa. Talvisodanajan artikkeleihin on viitattu tässä tutkimuksessa artikkelin nimellä ja arkistolähteellä, ei U-alkuisella numeroinnilla.

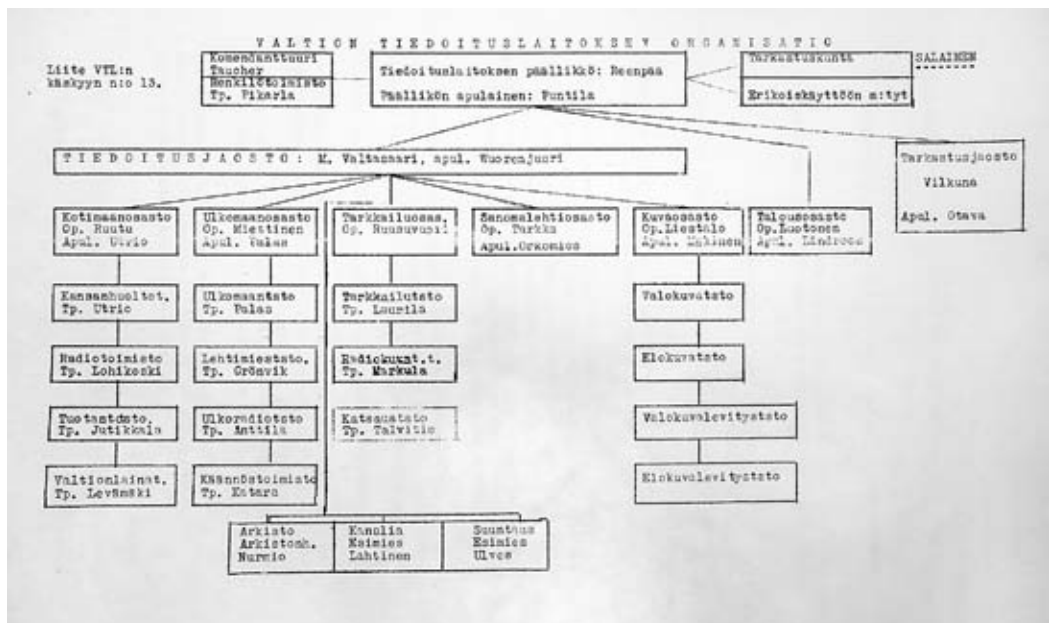
U-artikkelin numero, otsikko, tekijä, (kieli) ja päivämäärä

- 113 Den Karelska kulturinsatsen, O. Eckell (?) 18.7.41.
114 Sibelius ock Karelen, E. Diktonius (ru,sa), ?.
123 Karjala Suomen kirjallisuudessa, L. Viljanen (su, sa), 17.7.41
139 Itä-Karjalan kansankulttuuri, V. Salminen (ru, ra, sa), 18.8.41.
142 Det Karelska inslaget i Finlands konstliv, O. Okkonen (ru, ra, sa), 18.8.41.
145 Jean Sibelius – Naturälskaren, K. Ekman (ru, sa), 13.7.41.
162 Viipuri taidekaupunkina, Viljo Kojo (su, sa, engl), 18.8.41.
214 Karelska runosängare, E. Diktonius (ru), 21.7.41.
244 Inkeri suomalaisena kulttuurialueena, V. Salminen (su, sa) 25.7.41.
248 Suomalaisen kansanrunouden synty ja vaellus Karjalaan, L. Viljanen (su, sa) 26.7.41.
256 Runeberg ock Kauko/Itä-Karjala, Viljanen (su, sa), 28.7.41.
258 Åbo Slott – ett monument över Sveriges och Finlands gemensamma historia, N. Cleve (ru) 28.7.41.
295 Työväen teatteriharrastukset Viipurin läänissä, Lonkainen - artikkeli puuttui.
297 Öst-Karelen en västerländsk kulturprovins, von Wright (ru, sa, engl) 6.8.41.
340 Die Entwicklung der nationalen Kultur in Finnland. (sa, ra), E. Kaila. 14.7.41.
354 Den karelska kulturinsatsen. Olof Enckell (ru), 4.7.41.
391 Eräs harvinainen kulttuurihistoriallinen kokoelma Suomessa, Yrjö Suomalainen, (su, ra, it) 27.8.?.
393 L'histoire du château de Viipori, (ru, ra, sa, engl), 27.8.41.
445 Jean Sibelius, Toivo Haapanen, yksinoikeudella Le Nord-julkaisulle (engl, sa), 12.11.41.
489 Suomen kansa Kalevalan runoudessa, V. Tarkkainen (su, ra), 17.9.41.
490 Luku Suomen kulttuurihistoriasta, A. Maliniemi (su, ra), ?.
601 Maila Talvio – suomalaisen kulttuurielämän kirkas soihtu, T. Elmgren-Heinonen (su), ?
611 Teatrarna i Helsingfors spela som vanligt, Gunvor Planting, (ru, no, ta), ?.
649 F. E. Sillanpää, L. Viljanen (ru, sa) 3.9.41.
673 Höstens svenska bokskörd, T. G. Aminoff (ru) 10.11.41.
682 Karelen in Finland 's bildande konst, A. Lindström/Finsk Tidskrift (ru), 9.41.
699 Ein Überblick über die Kulturelle Entwicklung F:s, E.W. Juva, ?.
715 Klimtar ur Viborg 's teaterhistoria, Vilho Siivola, erikoistilaus Ruotsiin, ?
721 Itä-Karjala – Kalevalarunojen maa, Elsa Haavio, (ru), ?
758 Runeberg redivivus, Paavo Virkkunen (ru), ?
806 Karjalan vaikutus Suomen rakennustaiteeseen, E. Sormunen (ru), ?.
808 Suomen itsenäisyyssajan kulttuurisaavutuksia, L. Viljanen (sa) 23.12.?.
850 Suomen uusimman kirjallisuuden kaksi merkkiteosta, Arvi Kivimaa, ?
856 Suomen itsenäisyyssajan kirjallisuutemme, Arvi Kivimaa (sa), ?
856 Suomen itsenäisyyssajan suomenkielinen kirjallisuus, A. Kivimaa (su, ra, sa) 14.1.42.
859 V. A. Koskenniemi, Runar Johansson (su, sa), 17.1.42.
862 Maila Talvio, ei kirjoittajaa (sa), ?.
919 Der Maler Finnischen Volkstums – Akseli Gallenkallela, Friedrich Ege (sa), ?
920 Väinämöinen 's Gesang, Otto Manninen (sa), ?
921 Kalevala, 44. otteita Kalevalasta, ?
938 Eräs suomalaisen elämätkuvaaja Heikki Toppila, A. Kivimaa, (ru, sa) 9.2.?.
940 Kalevalan päivänä 1942, A. O. Väisänen (su, ru, ra, sa, engl), 1942.
943 Väinö Aaltonen, A. Kivimaa (su, sa, ra), ?.
952 Miksi Suomi viettää Kalevalan päivää? Lauri Viljanen (su, ru, ra, sa), ?.
975 Biographische Notizen, Arvi Kivimaa (ru) 11.5.42.
1015 Suomen arkkitehtikunta ja jälleenrakentaminen, Otto Meurman (sa, ru, ra) 11.3.42.
1050 Jean Sibelius, Holger Strom, 29.4.42.
1063 Runar Schildt, E. Diktonius (ru, sa), 14.4.42.
1064 Olof Enckell, E. Diktonius (ru, sa), 14.4.42.
1065 Hagar Olsson, E. Diktonius, (ru, sa) 14.4.42.

- 1067 Sibelius ja Runeberg, Sulho Ranta, (sa), ?.
- 1124–1130 Kirjailijoiden, kuten Kivimaan ja Helvi Hämäläisen tekstejä.
- 1212 Hagar Olsson och Olaf Enckell, Clayhills, ei kieli- tai päiväystietoja.
- 1224 Über die Entstehung und Entwicklung der finnischen Kultur, ei kirjoittajaa, 4.6.42.
- 1226 Suomen graafillinen taide, O. Okkonen (sa), 3.6.42.
- 1234 Eräitä Suomen taiteen kansallisia arvoja, O. Okkonen (sa) 1.6.42.
- 1235 Suomen kirkkotaide, O. Okkonen, ?.
- 1243 Arvostelu Tuuran Työkansan viholliset -kirjasta, ? (sa), 29.5.42.
- 1253 Juhani Aho, J. Perrin d'Agneil (ra), 29.8.42.
- 1271 Kierrätysartikkelien koostepaketti johonkin erikoistarkoitukseen. Mukana Eino Hosia; Lauri Viljanen; Edith Södergran, Emil Diktonius; Arttu Brummer - Korvenkontio. ?
- 1278 –1283 Waltarin kirjoittamia kirjaesittelyitä (Samuli Paulaharjun, Santeri Ivalon, Toivo Pekkasen, Lauri Haarlan ja Agapetuksen kirjoista/teksteistä), (sa) 17.6.?
- 1293 Alkulause Viljo Kojon kirjaan *Talo kalliolla*, L. Viljanen (sa), ?.
- 1339 Teater i Finland, Raoul af Hällström (it), 14.9.42.
- 1340 Finska skådespel, Hällström (it), 1.8.42.
- 1341 Amatörer och arbetare spelar teater i Finland, ? (it) 14.9.42.
- 1352 Toivo Pekkanen, J. Perrin d'Angel (ra) 29.8.?
- 1356 Professori Otto Manninen, 70-vuotias, ?, 13.8.42.
- 1373 Waltarin kirjan esittely Kaarina Maununtytär, ?, 19.8.42
- 1384 Jean Sibelius, Sulho Ranta (sa), ?.
- 1392 Akseli Gallen-Kallela – der Meister finnishes Kunst, A. Lindström, (sa) ?.
- 1405 Runeberg och Aleksis Kivi, K. S. Laurila puuttuu mapista.
- 1420 Yrjö Jylhä, U. Kupiainen (sa), 31.8.42.
- 1456 Maila Talvio, ei kirjoittajaa eikä päiväystä, kuuluu johonkin kokonaisuuteen, koska näitä kirjailijaesittelyitä monta:
- 1458 Väinö Aaltonen, ?
- 1462 Toivo Pekkanen, ?
- 1464 Uno Klami ?
- 1465 Heikki Klemetti ?
- 1470 V. A. Koskenniemi ?
- 1474 T. K. Sallinen ?
- 1478 Yrjö Kilpinen ?
- 1479 Jean Sibelius ?
- 1485 Konsten lever i krigets Finland, Ola Zwegyberg, (kieli?), 28.9.42.
- 1487 Näytelmän Paracelsus I Bazel esittely, Mika Waltari (sa), 1.10.42.
- 1488 Suurmiesten ja kirjailijain lausumia, Kivimies-Jutikkala (sa), ?.
- 1511 Piirteitä Suomen klassillisesta kirjallisuudesta, L. Castrén, ?.
- 1512 Viime vuosikymmenen Suomen kirjallisuudesta, L. Castrén, ?.
- 1513 Huomattavimpia suomalaisia näytelmiä, L. Castrén, ?.
- 1514 Suomalaisia satuja ja lastenkirjoja, L. Castrén, ?.
- 1515 Otto Manninen, L. Viljanen, ?.
- 1516 Aino Kallas, T. Pekkanen, ?.
- 1517 Jalmari Finne, Mika Waltari, ?.
- 1518 Hj. Nortamo, Kivimies, ?.
- 1519 Arvi Järventaus, Kivimies, ?.
- 1520 Erkki Kivijärvi, L. Viljanen, ?.
- 1521 Volter Kilpi, L. Viljanen, ?.
- 1522 Artturi Järviluoma, T. Pekkanen, ?.
- 1523 Uno Kailas, L. Viljanen, ?.
- 1524 Aaro Hellaakoski, M. Waltari, ?.
- 1525 Saima Harmaja, Waltari, ?.
- 1526 T. Vaaskivi, Kivimies, ?.
- 1529 Helvi Hämäläinen, Kivimies, ?.
- 1530 Elina Vaara, Waltari, ?.
- 1532 Suomalaisen kirjallisuuden valta-aiheista, V. Suomi (puuttuu arkistosta)
- 1538 Aino Kallas, Th. Warburton, ?, 20.10.42
- 1546 Mille suomalaiset antavat arvoa kirjallisuudessa?, L. Viljanen, ? 21.10.42.
- 1550 Huomattavimmat vuosina 1932–42 kuolleet suomalaiset kirjailijat, luettelo
- 1570 Finnische Musik und Musiker i Deutschland, S. Ranta, ?.
- 1571 Das Haus Mairea, H. Kutter (merkintä Nordlicht ja Aalto), ?.
- 1572 Neue Finnishes Innenarchitektur, R. Engblom, ?.
- 1594 Kulturförbindelsen mellan Finland ock Danmark, K. Soininen, (?), 18.9.42
- 1629 Bokmarknaden I Finland krigsjulen 1942, E. Kauppinen, ?.
- 1635 Helvi Hämäläinen, Th. Warburton, (ru,ra) 14.2.44.
- 1636 Sifror om Finlands bokimport från Sverige, ?, (ru) 18.12.44.
- 1643 Suomen kansan filmimausta, T. Lahti (ru), ?.
- 1652 Berührungspunkte zwischen deutscher und finnischer Musik, A.O. Väisänen (puuttuu), ?.
- 1653 Viborgs Musikinstitut numera det största I Finland. ? (ru) 5.1.43.
- 1689 Kuorolaulun vaiheita Suomessa. Martti Turunen (sa), ?
- 1694 Elias Lönnrot, A. Anttila, (no), 5.2.43.
- 1695 Finlands finskspråkiga litteratur under vinterkriget, Arvi Kivimaa (sa, ru), ?
- 1697 Suomalaisen runouden ruotsinnoksia, L. Castrén, ?.
- 1699 Karjalan laulu, Sulho Ranta (sa), ?
- 1700 Kansallinen aines Sibeliuksen musiikissa, L. Madetoja (sa), 12.2.43.
- 1707 Eino Leino, O. Nuorto, (?) 18.5.43.
- 1714 F. E. Sillanpää, L. Viljanen, (no) 6.5.43.
- 1722 Leevi Madetojan sinfoniat ja näyttämöteokset, E. Katila (sa), ?.
- 1727 Minna Canth, I. Havu, (no) ?.
- 1729 Yrjö Kilpinen ”tunturilaulujen” säveltäjä, T. Karila (sa), ?.

- 1730 Det litterärä livet, L. Viljanen (sa), ?.
- 1747 Litterati Finlandesi in Italia, Tyyni Tuulio, (it) ?.
- 1748 Juhani Aho, K. Nieminen (no), 22.3.43.
- 1751 Yrjö Kilpisen Koskenniemi-laulut, T. Karila (sa), ?
- 1757 Maria Jotuni, syvälinen ihmiskuvaaja, I. Maliniemi (ru), ?.
- 1758 Maila Talvio, mielikuvitusrikas ja ihantainen kertoja, I. Maliniemi (ru), ?.
- 1792 Kalevala-aiheisia taideteoksia, (ra),?
- 1794 -98 Nimeämättömien kirjailijoiden kirjaesittelyitä, osa Saksaan esim. Toivo Pekkasen Ne menneet vuodet -kirjan esittely (U1797), ?.
- 1805 Suomalainen kansanmusiikki, puuttuu
- 1806 Thalian tulia Itä-Karjalassa, ? (ra) 20, 4.43.
- 1808 Kirjaesittely: En onvanlig bok om Soviet, K. Huurre, (sa) 22.4.43.
- 1809 Le Theatre et Molière, I. Lahti (ra), ?.
- 1810 Uusimmasta suomalaisesta kirjallisuudesta, R. Koskimies, (no), ?.
- 1813 Selim Palmgren, V. Pesola, (?) 29.4.43.
- 1814 Erkki Melartin, laulusäveltäjä, O. Ingman (sa), ?.
- 1819 La société de littérature finnoise, ? (ra), 16.3.43.
- 1829 Das Theater, E. Olsoni, 13 sivuinen esitelmä saksaksi, julkaistu jo 1940, ?
- 1849 Kalevala, A. Virkkunen (sa), 24.9.43.
- 1851 Finnishes Baukunst, Vickberg (ru, sa), 15.6.43.
- 1851 O. Manninen ja V. A. Koskenniemi, L. Viljanen (ru), ?.
- 1865 Luettelo suomalaisesta teatterikirjallisuudesta, ?
- 1869 Kalevala – suomalainen kansallisepos, E. Kauppinen (sa), 30.6.43.
- 1870 Finland och medeltidsuniversitetens på kontinenten, Olga Alice Nygren (sa, ra, ru, it), ?
- 1879 Kirjaesittely: Martti Larni, ?
- 1891 Kirjaesittely: R. Sarkola, ?
- 1892 Kirjaesittely: Olavi Siippainen, ?
- 1901 Kirja-arvostelu, Louhikko: Teimme vallankumousta, (sa), 30.7.?
- 1908 Sjöström, Sallinen, Oinonen, Aaltonen, Autere, A. Lindström (sa) ?
- 1964 Maaseututeattereiden osuus Suomen teatterielämissä, Verner Vesterdahl (ru), ?
- 1970 P.M. Suomen maaseudun kirjasto-oloista, Helle Kannila, (?) 30.11.1943.
- 1976 Nykyhetken teatteri Suomessa, V. Vesterdahl, ?
- 1991 Viljo Kojo, Eino Palla, ?
- 1996 Minna Canth, V. Frenckell-Thesleff (ru), 1.3.44.
- 2002 Suomen kulttuurirahasto, R. Johansson (sa), ?

Liite 2: Valtion tiedotuslaitoksen organisaatio vuonna 1941

Lähteet

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)
Department of State, National Archives, Washington, Diplomatic Branch, Record Group 69
Edwin Linkomiehen arkisto
Eino Jutikkalan arkisto
L. A. Puntilan arkisto
Pohjoismaisen Taideliiton arkisto
Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen arkisto (SAY)
Suomen Taiteilijaseuran arkisto
Tiedotusmiehet ry:n arkisto
Untamo Utrion arkisto
Valtion kirjallisuuslautakunnan arkisto
Valtion rakennustaidelautakunnan arkisto
Valtiollisen poliisin II arkisto (Valpo)
Valtion tiedotuselinten arkisto 1939–44 (Valt.tied.ark)

Ulkoministeriön arkisto (UM)
Signumit
5 Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla
12 Suomen ulkopoliittikkaa ja poliittiset suhteet muihin maihin
19 Suomen tunnetuksi tekeminen ulkomailla
46 Tiede ja taide
65 Näyttelyt
94 Sanoma- ja aikakauslehdistö sekä puhekokoelma
115 Ulkomainen propaganda Suomessa ja muualla

Kuvataiteen keskusarkisto (KKA)
Helsingin Taidehallin arkisto
Aarre Heinosen arkisto
Bertel Hintzen arkisto
Aune Lindströmin arkisto
Gösta Stenmanin arkisto

Kansallisen Audiovisuaalinen Keskus (KAVA)
Dokumenttielokuvat ulkomaiseen käyttöön 1911–1953

Valtion taidemuseon arkisto (VTM)
Suomen taideakatemian säätiön (STA) hallinnon arkisto

PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Valtiopäiväasiakirjat
Hallituksen kertomukset 1935–1955. Asiakirjat IV. Helsinki 1936–1956.
Valtiopäivien asiakirjat, liitteet ja pöytäkirjat 1935–1955.

OHJELMAT JA PAINETUT JULKAISUT

- Favorin, M. 1968. *Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselimet 1939-48 ja niiden arkistot*. Valtioneuvoston arkisto, 431:1. KA.
- Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi. 1947. SKDL:n kulttuuriohjelma. Helsinki.
- Suomi-Neuvostoliitto-Seuran painotuotteet 1944-1953. Helsinki.
- Suomi-Neuvostoliitto-Seuran vuosikertomukset 1944-1953. Helsinki.

KOMITEAMIENTINNÖT JA SELVITYKSET

- Kansainvälisen tiedottamisen neuvottelukunta, loppuraportti 29.11.1990*, 1990, Ulkoasiainministeriö, Helsinki.
- Komiteamietintö, Mon. 1945: 32
- Komiteamietintö, Mon. 1949: 9
- Komiteamietintö, Mon. 1961: 23
- Maabrändivaltuuskunnan loppuraportti 2010 ”Tehtävä Suomelle”. Ulkoasiainministeriö, Helsinki
- Suomen ulkomaille suuntautuvan tiedotustoiminnan organisaatio, toimintamuodot ja aihepiirit. Selvitys (mon.) 1964. Mikko Immonen. Ulkoasiainministeriö, Helsinki.

LEHDET JA VUOSIKERRAT

- Forum 1940-43
- Finland Pictorial 1937-1953
- Helsingin Sanomat 1939-44
- Nordlicht 1940-44
- Suomi-Finland USA 1945-1953
- Suomen Kuvalehti 1939
- The Finnish Trade Review 1937-1953
- Valvoja 1940

SUULLISET JA KIRJALLISET TIEDONANNOT

- Cull, Nicholas: 26.-27.4.2013 luennot Public Diplomacy in Context -konferenssissa, Helsinki ja Turku.
- Heino, Timo: 23.10.2012 sähköpostiviesti.
- von Hertzen, Pirjo: 24.10.2012 suullisesti tekijälle.
- Reenpää Heikki A: 21.12.2012 suullisesti tekijälle.
- Sedergren, Jari: 8.10.2012 suullisesti tekijälle.
- Söderman, Tom: 19.11.2011 suullisesti tekijälle.

PAINETTU KIRJALLISUUS

- Aav, M.; Viljanen, E. & Träskelin, R. 2000. *Tapio Wirkkala. Ajattelevat kädet*. Taideteollisuusmuseo, Helsinki.
- Aav, M. & Viljanen, E. 2009. *Herman Olof Gummerus. Muotoilun diplomaatti*. Designmuseo, Helsinki.
- Alnaes, K. 2007. *Pimeyden aika. Euroopan historia 1900-1945*. Keuruu: Otava.
- Anttonen, E. 2006. *Kansallista vai modernia. Taidegraafikka osana 1930-luvun taidejärjestelmää*. Valtion taidemuseo, Helsinki.
- Arndt, R. T. cop. 2005. *The first resort of kings. American cultural diplomacy in the twentieth century*. Washington, D.C: Potomac Books.
- Aunesluoma, J. 2005. Pohjolan kotimarkkinat. Suomi ja Pohjoismaiden taloudellinen yhteistyö s. 34-46 teoksessa Häggman, L. *Suomi Pohjoismaana. Suomi 50 vuotta Pohjoismaiden neuvostossa. Finland i Norden. Finland 50 år i Nordiska rådet*. Helsinki: Pohjola-Norden.
- Autio, V. 1986. *Opetusministeriön historia. 4, ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917-1944*. Järvenpää: Opetusministeriö.
- Autio, V. & Heikkilä, M. 1990. *Opetusministeriön historia. 5, jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945-1965*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Bagh, P. von 2007, *Sininen laulu. Itsenäisen Suomen taiteiden tarina*. Helsinki: WSOY.

- B. J. Carlstedt: *Amos Andersonin taidemuseo 5.–24.9.1967* (näyttelyluettelon toimitus: Lars-Gunnar Norström). Helsinki, 1967.
- Björklund, K. & Koivukangas, O. 2008. *Suomalaiset Euroopassa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Blinnikka, A. 1969. *Valvontakomission aika*. Porvoo: WSOY.
- Brotherus, H. 1984. *Ritarikadun asiamiehenä. Muistelmia murrosvuosilta 1932–1944*. Espoo: Weilin & Göös.
- Brotherus, H. 1985. *Ritarikadun salaisuudet*. Espoo: Weilin + Göös.
- Brown, J. 2003. Arts Diplomacy. The Neglected Aspect of Cultural Diplomacy s. 57–62 teoksessa Snow, N. & Taylor, P. (Toim.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- Chapelle, G. de. 1990. *Sata vuotta suomalais-ranskalaista ystävyysoimintaa*. Helsinki: Suomi-Ranska yhdistys.
- Clerc, L.; Ranki, K.; Haverinen, M.; Peltonen, S. & Seppälä, E. 2008. *Suomalaisten Ranska. Kaunis tunteenmaton*. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Clerc L. 2007. Kuinka kukaan voi olla suomalainen? Suomalaiset ja Suomi ranskalaisissa kirjoituksissa suuresta adressista talvisotaan s. 177–192 teoksessa Vares, V. & Jokisipilä, M. 2007. *Vuorovaikutuksia. Timo Soikkasen juhlaKirja*. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Cull, N. J. 2009. Public Diplomacy before Guillion. The evolution of the phrase s. 19–23 teoksessa Snow, N. & Taylor, P. (Toim.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- Elovainio, M. K. 1990. *Kulttuurivientimme kasvava merkitys. Suomi-instituutti – ”viisasten kivi” vaiko ”ojasta allikkoon”?* Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Elovirta, A. & Lukkarinen, V. 1998. *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Eklholm, K. 2007. *Kulttuurin varkaat, kulttuuriaarteiden varkaita ja varkauksia*. Helsinki: BTJ.
- Eskola, S. 1991. *Tiedettä, taidetta, aatetta. Suomen kulttuurirahasto Suomen kulttuurissa*. Helsinki: Otava.
- L' Etang, J. 2004. *Public Relations in Britain. A History of Professional Practice in the 20th Century*. UK: Routledge.
- Fields, M. 2009. *Winning Finnish hearts and minds. British and American propaganda and cultural diplomacy in Finland, 1945-1962*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Finland - United States 1938. Special publication for the advancement of Finnish-American relations, 1938*. Helsinki: Suomen ulkomaankauppaliitto.
- Frietsch, C.O. 1945. *Suomen kohtalonvuodet*. Helsinki: Tammi.
- Gay, P. cop. 2008. *Modernism. The Lure of Heresy. From Baudelaire to Beckett and Beyond*. New York: W. W. Norton & Company.
- Glover, N. 2011. *National relations. Public diplomacy, national identity and the Swedish institute 1945-1970*. Lund: Nordic Academic Press.
- Grahn, M., & Häyrynen, M. 2009. *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Grimley, D. M. cop. 2011. *Jean Sibelius and his world*. Princeton: University Press.
- Haataja, L. & Herlin, I. 1993. *YYA-Suomi*. Porvoo: WSOY.
- Haberma, J. 2004. *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Tampere: Vastapaino.
- Hakala, I. 2002. Ilmari Turja ja Finlandia Uutistoimisto, s. 14–29, teoksessa *Ilmari Turja rauhan ja sodan töissä*. Helsinki: Ilmari Turjan seuran julkaisuja 3.
- Hakulinen, L. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*, 4., edn. Helsinki: Otava.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, W. (1953) 1957. *Green gold and granite. A background to Finland*, 2, London: Parrish.
- Heinonen, V. & Konttinen, H. 2001. *Nyt uutta Suomessa! Suomalaisen mainonnan historia*. Helsinki: Mainostajien liitto.
- Heiskanen, I.; Ahonen, P. & Oulasvirta, L. 2005. *Taiteen ja kulttuurin rahoitus ja ohjaus. Kipupisteet ja kehitysvaihtoehdot*. Helsinki: Cupore.
- Helo, J. 1965. *Vaiennettuja ihmisiä. Tapahtumia toisen maailmansodan ja sen jälkeisenä aikakautena*. Helsinki: Tammi.
- Hertzen, P. von. Kansainvälistyykö myös Suomen viestintä? s. 157–179, teoksessa Leppänen, P.; Manninen, R. & Toivonen, P. *Yhteisö viestii. Tiedottamisen, suhdetoiminnan, markkinoinnin ja muun viestinnän ajatuksia nykykäyttöön*. Porvoo: WSOY.
- Hertzen, P. von, Melgin, E. & Åberg, L. 2012. *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisöviestinnän historia Suomessa*. Helsinki: Otava.

- Hiedanniemi, B. 1980. *Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940*. Helsinki: Otava.
- Hietala, M. 2006. *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Holmila, A. 2009. *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistö ja Suomen taistelu*. Jyväskylä: Atena.
- Hosia, E. 1940. *Tuliholvin alla. Romaani sodasta*. Helsinki: Otava.
- Hosiaisuusluoma, Y. 2000. *Lauri Viljanen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huhtala, O. 1937. *Propaganda. Uusi sodankäyntiväline*. Helsinki: Otava.
- Huhtamäki, H. 1946. *Teollisuusmiehen suhde Neuvostoliittoon*. Helsinki: Suomi-Neuvostoliitto-Seura.
- Häggman, L. 2005. *Suomi Pohjoismaana. Suomi 50 vuotta Pohjoismaiden neuvostossa. Finland i Norden. Finland 50 år i Nordiska rådet*. Helsinki: Pohjola-Norden.
- Häikiö, M. 2010. *V. A. Koskenniemi. Suomalainen klassikko. 2, taisteleva kirjallinen patriarkka. 1939–1962*. Helsinki: WSOY.
- Hämäläinen-Forslund, P. & Saarinen, Y. 1999. *Värillä ja sydäneverellä. Yrjö Saarinen 100 vuotta*, Hyvinkään taidemuseo, Hyvinkää.
- Hyvämäki, L. 1954. *Vaaran vuodet 1944–48*. Helsinki: Otava.
- Hyvärinen, M. 2003. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Jachec, N. 2007. *Politics and painting at the Venice biennale, 1948-1964. Italy and the idea of Europe*. Manchester University Press.
- Jackson, J. H. 1937. *Finland*. London: Allen & Unwin.
- Jackson, T. L.; Murtomäki, V.; Davis, C. & Virtanen, T. cop. 2010. *Sibelius in the old and new world. Aspects of his music, its interpretation, and reception*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Jokisipilä, M. & Könönen, J. 2013. *Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933-1944*. Keuruu: Otava.
- Julkunen, M. 1975. *Talvisodan kuva. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat Suomessa 1939–1940*. Turku: Turun yliopisto.
- Julkunen, M. 1981. Kylmä sota ja Suomi. s. 123–142 teoksessa Immonen, K. *Suomi kansainvälisissä kriiseissä*. Turku: Turun yliopiston historian laitos.
- Jutikkala, E. 1997. *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*. Porvoo: WSOY.
- Jäppinen, H. 1989. *Synonymisanakirja*. Porvoo: Werner Söderström.
- Jääskeläinen, O. E. & Moisala, U.E. 1960. *Tiedota oikein*. Hämeenlinna: Karisto.
- Kaarninen, M. 2006. Yliopisto sodassa – Opiskelua ja tutkimusta rintamalla ja kotirintamalla s. 142–235, teoksessa Hietala M. (toim.) *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalha, H. 1997. *Muotopuolen merenneidon pauloissa. Suomen taideteollisuuden kultakausi. Mielikuvat, markkinointi, diskurssit*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kallenautio, J. 1985. *Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopolitiikka 1917-1955*. Helsinki: Tammi.
- Karjalainen, T. 1990. *Uuden kuvan rakentajat. Konkretismin läpimurto Suomessa*. Porvoo: Werner Söderström.
- Kanervo, P. 2007. *Italia ja Suomen talvisota. Il Duce Mussolini maailman urheimman kansan apuna*. Helsinki: Teos.
- Karkama, P. & Koivisto, H. 1999. *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karkama, P. 1998. Ideologista sodankäyntiä. Näkökulma Mika Waltarin pienoisromaanin *Antero ei enää palaa*, s. 17–26, teoksessa Viikari, A. 1998. *40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kasvio, L. & Tallqvist, J. O. 1992. *Birger Carlstedt. Tilan tekijä 1943–1967. Rumskompositioner 1943–1967*, Näyttelyluettelo. Amos Andersonin taidemuseo, Helsinki.
- Kauppamme Neuvostoliiton kanssa. Sen historiallista taustaa ja tulevaisuuden näköaloja*, 1947. Helsinki: Suomi-Neuvostoliitto-Seura.
- Kettunen P. 2003. *Yhteiskunta* s. 167–212 teoksessa Hyvärinen, M. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Kirves, J. 2008. Päivittäinen myrkyannoksemme. Sensuuria ja propagandaa jatkosodassa s. 13–62 teoksessa Näre, S. & Kirves, J. *Ruma sota : Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki.
- Kivistö, K. 2012. Julkishallinnon viestintä s. 70–98, teoksessa Herten, P. von; Melgin, E. & Åberg, L. *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisöviestinnän historia Suomessa*. Helsinki: Otava.

- Klinge, M. 1977. Kansanvalistus vai taideteollisuus? Fennomanian ja liberalismien maailmankuvista sata vuotta sitten, s. 148–158 teoksessa Kuusi, M.; Alapuro, R. & Klinge, M. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen*. Helsinki: Otava.
- Klinge, M. cop. 2012. *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: Siltala.
- Kolbe, L. 1993. *Sivistyneistön rooli. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1944–1959*. Helsinki: Otava.
- Kohonen, I. 2012. *Gagarinin hymy. Avaruus ja sankaruus neuvostovalokuvissa 1957–1969*. Helsinki: Aalto-yliopiston julkaisusarja 91/2012.
- Koivisto, K. 2000. Valkoista kultaa Suomesta. s. 140–162 teoksessa Aav, M.; Viljanen, E. & Träskelin, R., *Tapio Wirkkala. Ajattelevat kädet*. Helsinki: Taideteollisuusmuseo.
- Korsberg, H. 2004. Poliitiikan ja valtataistelun pyörteissä. Suomen kansallisteatteri ja epävarmuuden aika 1934–1950. Helsinki: Like.
- Korvenmaa, P. 2011. A Bridge of wood. Aalto, American House Production and Finland s. 95–113. Teoksessa Anderson, S.; Fenske, G. & Fixler, D., *Aalto and America*. New Haven: Yale University Press.
- Korvenmaa, P. 2009. *Taide & teollisuus. Johdatus suomalaisen muotoilun historiaan*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Koskela, L.; Rojola, L. & Varpio, Y. 1999. *Suomen kirjallisuushistoria. 2, Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krenn, M. L. cop. 2005. *Fall-out shelters for the human spirit. American art and the cold war*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Krohn, E. 1948. *Henkisen kulttuurimme kohtalo*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kruskopf, E. 1989. *Suomen taideteollisuus. Suomalaisen muotoilun vaiheita*. Porvoo: Werner Söderström.
- Kruskopf, E., & Ekholm, R. 1998. *Taiteen maailmanmies. Bertel Hintze 1901–1969*. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Kruskopf, E. & Kinnunen, M. 2010. *Valon rakentajat. Suomalaista kuvataidetta 1940–1950-luvulta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusi, M., Alapuro, R. & Klinge, M. 1977. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen*. Helsinki: Otava.
- Larsson, L. 2005. *Upplysning och propaganda. Utvecklingen av svensk PR och information*. Lund: Studentlitteratur.
- Lassila, P.; Koskela, L. & Varpio, Y. 1999. *Suomen kirjallisuushistoria. 3, Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lasswell H.D., Blumenstock D. cop. 1970. *World Revolutionary Propaganda. A Chicago Study*. New York: Books for Libraries Press.
- Latvala, K. W. 1938. *Mainonta. Propaganda*. Helsinki: Erva-Latvala.
- Leiviskä, I. 1939. *The Finland year book 1939/40*. Helsinki: Suomen kirja.
- Leiviskä, I. 1936. *The Finland year book 1936*. Helsinki.
- Leppo, J. 1939. *Propaganda. Ratkaiseva ase*. Helsinki.
- Leskinen, J.; Juutilainen, A. & Ahto, S. 2006. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Levas, S. 1986. *Jean Sibelius. Muistelmia suuresta ihmisestä*. Porvoo: Werner Söderström.
- Lindgren, L. 1996. *Elävä muoto. Traditio ja modernisuus 1940- ja 1950-luvun suomalaisessa kuvanveistossa*. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Lindgren, L.; Paloposki, H. & Heikka, E. 2001. *Kirjoituksia taiteesta. 3, Modernisteja ja taiteilija-kriitikoita*. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Linkomies, E. 1970. *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–44*. Helsinki: Otava.
- Linnovaara, K. 2008. *Makt, konst, elit. Konstfältets positioner, relationer och resurser i 1940- och 1950-talets Helsingfors*. Helsingfors: Statens konstmuseum.
- Lippmann, W. cop. 1949. *Public opinion*. New York: The Free Press.
- Lyytinen, E. & Vihavainen, T. 1996. *Yleisradion historia. 1. osa, 1926–1949*. Helsinki: Yle.
- Lähteenkorva, P. & Pekkarinen, J. 2008. *Idän etuvartio? Suomi-kuva 1945–1981*. Helsinki: WSOY.
- Lähteenkorva, P. & Pekkarinen, J. 2004. *Ikuisen poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945*. Helsinki: WSOY.
- MacKeith, P.B.; Smeds, K. & Arnold, J. 1993. *The Finland Pavilions. Finland at the universal expositions 1900-1992*. Helsinki: City.
- McKenzie, B. A. 2005. *Remaking France. Americanization, Public Diplomacy and the Marshall Plan*. New York: Berghahn Books.
- Meinander, H. & Autio, P. cop. 2010. *Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohtat*. Helsinki: WSOY.

- Meinander, H. & Autio, P. 1999 (uusi painos 2012). *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Espoo: Schildts.
- Melgin, E. & Suhonen, P. 1989. *Nykytaide 1939–1989*. Helsinki: Nykytaide.
- Melgin, E. & Nurmilaakso, M.-L. 2012. Alan järjestäytyminen, s. 40–70 teoksessa Herten, P. von; Melgin, E., & Åberg, L. *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisviestinnän historia Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Mertanen, T. 2009. ”Suomalaiset naistaiteilijat Kolmannen valtakunnan vieraina”. Tieteessä tapahtuu 2/2009.
- Mertanen, T. 2010. *Taiteen tukijat ja tekijät. Valtion taidelautakunnat sekä valtiollinen kulttuuri- ja taidepolitiikka 1940–1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Cupore.
- Mickwitz, J. 1995. *Folkbildning, företag, propaganda. Den Finska icke-fiktiva filmen på det fält där nationellt symbolgods skapades under mellankrigstiden*. Helsingfors: Suomen Historiallinen Seura.
- Mikkeli, H. & Campling, J. 1998. *Europe as an idea and an identity*. London: Macmillan.
- Mikkeli, H. 1999. Tornin pidot, korkokuva 30-luvusta? s. 16–40 teoksessa Karkama, P. & Koivisto, H. *Ajan paineessa : Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mämmelä, T. 2011. *Kotona maailmassa. Youth for understanding Suomessa 1958–2008*. Helsinki: Edita.
- Nevakivi, J. 1988. *Ulkoasiainhallinnon historia. 1, 1918–1956*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Neuvostokulttuuri esittäytyy*, 1945. Helsinki: Suomi-Neuvostoliitto-Seura.
- Nye, J. S. 2004. *Soft Power. The means to success in world politics*. New York: Public Affairs Perseus Books.
- Opie J. 2000. Muodon ja värin jännitteitä. Wirkkala Muranossa s. 50–68 teoksessa Aav, M.; Viljanen, E. & Träskelin, R. *Tapio Wirkkala. Ajattelevat kädet*. Helsinki: Taideteollisuusmuseum.
- Paasikivi, J. K. 1979. *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–1941*. Juva: WSOY.
- Paasivirta, J. 1962. *Suomen kuva Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1960-luvulle. Ääriäviä*. Porvoo: WSOY.
- Paasivirta, J. 1984. *Suomi ja Eurooppa 1914–1939*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Paasivirta, J. 1991. *Suomen kulttuurisuhteet 1800- ja 1900-luvuilla*. Turku: Turun yliopisto.
- Paavolainen, O. 1946. *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944. 2*, Porvoo: WSOY.
- Pallasmaa, J. 2011. *Aalto´s Image of America*, s. 59–77. Teoksessa Anderson, S.; Fenske, G. & Fixler, D. 2011. *Aalto and America*. New Haven: Yale University Press.
- Palin, T. 1999. Merkistä mieleen. s. 115–150. Teoksessa *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. Toim. Elovirta, A. & Lukkarinen, V. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Palmgren, R. 1944. *Suomen kulttuurin linja. Työväen kulttuurijuhlissa Messuhallissa 26.IX.44 pidetty esitelmä*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Palmgren, R. 1948. *Suuri linja. Arwidsonista vallankumouksellisiin sosialisteihin : Kansallisia tutkimuksia*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Palonen, K. 2003. Eurooppalaiset poliittiset käsitteet suomalaisissa pelitiloissa. s. 569–587 teoksessa Hyvärinen, M. 2003. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Palosuo, V. J. 1991. *La dottoressa. Liisi Karttunen Roomassa 1907–1944*. V. Palosuo, Helsinki.
- Paloposki, H. & Vihanta, U. 1998. *Kirjoituksia taiteesta. 2, kuvataidekriittikoja, taide-elämän vaikuttajia ja valistajia*. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Paloposki, H. 2012. *Taidenäyttelyt Suomen ja Italian julkisissa kuvataidesuhteissa 1920-luvulta toisen maailmansodan loppuun*. Valtion taidemuseo: Kuvataiteen keskusarkisto, Helsinki.
- Paloposki, J. 2003. Harri Holma s. 92–115 teoksessa Mansala-Suomi (toim.) *Suomalainen diplomaatti, muotokuvia muistista ja arkistojen kätkeistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paulasto P. 2012. Sisäinen viestintä s. 100–121, teoksessa Herten, P. von; Melgin, E. & Åberg, L. *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisviestinnän historia Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Pelkonen, E. 2009. *Alvar Aalto. Architecture, modernity, and geopolitics*. New Haven: Yale University Press.
- Peltovuori, R. 2000. *Sankarikansa ja kavaltaajat. Suomi kolmannen valtakunnan lehdistössä 1940–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Perko, T. 1974. *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Helsinki: Otava.
- Perko T. 1987. Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949, s. 9–137, teoksessa Tommila, P.; Nygård, T. & Salokangas, R. *Suomen lehdistön historia. 2, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Pernaa, V. 2009. *Uutisista, hyvää iltaa. Ylen tv- uutiset ja yhteiskunta 1959–2000*. Helsinki: Karttakeskus.
- Perret, J. 1937. *Portrait de la Finlande*. Paris: ”L’Europe vivante” Plon.
- Pesonen, M. & Westermarck, H. 2004. *Länsimaisen sivistyksen juuret*. Helsinki: Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta.

- Pietinen, M. 2012. *Tulivuori ja marttyyri. Perhekuvassa Eila Hiltunen ja Otso Pietinen*. Helsinki: Otava.
- Pietilä, J. 1980. *Suomalaisen suhdetoiminnan kehitys*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin lisensiaattitutkimus.
- Pilke, H. 2011. *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pohjonen J. 2009. Vårt sak är vårt sak. Ruotsin julkinen sana ja Suomen talvisota, s. 42–60. Teoksessa Holmila, A. toim. *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistö ja Suomen taistelu*. Jyväskylä: Atena.
- Pojjärvi, L.A.P. & Vaarnas, K. 1959. *Pieni tietosanakirja. 4, Schliemann-Öölanti*, Uudistettu laitos. edn. Helsinki: Otava.
- Porkka, R. 1983. *Sodasta kuvin, tk-valokuvaus 1941–44*. Porvoo: Suomen valokuvataiteen museon säätiö.
- Pratkanis A. 2009. Public Diplomacy in International Conflicts: A Social Influence Analysis s. 111–153 teoksessa Snow, N. & Taylor, P. (toim.). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- Pulkkinen, T. 2003. Valtio s. 213–257 teoksessa Hyvärinen, M. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Rajala, P. 2011. *Unio mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset*. Helsinki: WSOY.
- Read, H. Cop. 1972. *The Meaning of Art*, Uudistettu laitos, edn, UK.
- Reenpää, H. A. 2000. *Pikku-Heikki*. Helsinki: Otava.
- Richmond, Y. 2008. *Practicing public diplomacy. A cold war Odyssey*. New York; Oxford: Berghahn Books.
- Richter, M. 1995. *The history of political and social concepts. A critical introduction*. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Riikonen, H. K. 1995. *Sota ja maisema. Tutkimus Olavi Paavolaisen 1940-luvun tuotannosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rislakki, J. 2010. *Paha sektori. Atomipommi, kylmä sota ja Suomi*. Helsinki: WSOY.
- Rotter, A. J. 2005. Culture s. 267–299 teoksessa Finney P. (ed.) *Palgrave advances in international history*. Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
- Rönholm, H.; West, W. & Wahlroos, W. 1939. *Applied art in Finland, Les arts appliqués en Finland, Las artes utiles en Finlandia*. The Finnish Section of New York World's Fair, Helsinki.
- Salmelainen, E. 1946. *Neuvostoliitto -johtava teatterimaa*. Helsinki: Suomi-Neuvostoliitto-Seura.
- Salmenhaara, E. 1996. *Suomen musiikin historia. 1907–1958 3, Uuden musiikin kynnyksellä*. Porvoo: WSOY.
- Salminen, E. 1976. *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Suomen armeijan valistustoimikunta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Helsinki: Otava.
- Sander, G. F. & Häilä, A. 2010. *Taistelu Suomesta 1939–40*. Helsinki: WSOY.
- Sartre, J. 1952. Esipuhe s. V-VII teoksessa *Finlande*. Paris: Nagel.
- Schildt, G. & Mattila, R. 2007. *Alvar Aalto. Elämä*. Jyväskylä: Alvar Aalto -museo.
- Sedergren, J. 1999. *Filmi poikki... Poliittinen elokuvagensuuri Suomessa 1939–1947*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sedergren, J. 2006. *Taistelu elokuvagensuurista. Valtiollisen elokuvatarkastuksen historia 1946–2006*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sedergren, J. & Kippola, I. 2009. *Dokumentin ytimessä. Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Seppinen, I. 2002. *Sillanrakentaja. Suomi-Seura 1927–2002*. Helsinki: Edita.
- Seppälä, E. 2008. Sillanrakentaja: Jean-Louis Perret'n toiminta Suomessa 1920–30-luvuilla, s. 181–199 teoksessa Clerc, L.; Ranki, K.; Haverinen, M.; Peltonen, S. & Seppälä, E. *Suomalaisten Ranska. Kaunis tunteen*. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Sevänen, E. 1998. *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Vaasa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sillantaus, P. 1989. *Kaksi Suomea*. Jyväskylä: Gummerus.
- Siikala, K. 1976. *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Siukosaari, A. 2012. Suhdetoiminta ja mediasuhteet s. 122–156 teoksessa Herten, P. von; Melgin, E. & Åberg, L. *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisviestinnän historia Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Smeds, K. 1996. *Helsingfors – Paris. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851-1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Smeds K. 1992: The Image of Finland at the world exhibitions 1900-1992, s. 12–87, teoksessa McKeith, P. & Smeds, K. *The Finland Pavilions. Finland at the Universal Expositions 1900-1992*. Helsinki Kustannus Oy City.

- Snow, N. 2009. Rethinking public diplomacy: 3-11 teoksessa Snow, N. & Taylor, P. (toim.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- Soiikkanen, T. 1984. *Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. Porvoo: Turun yliopisto.
- Soiikkanen, T. 2003. *Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Stephan, A. 2006. *The Americanization of Europe. Culture, diplomacy, and anti-Americanism after 1945*. New York: Berghahn Books.
- Strohmeyer, C. 1942. *Mein finnisches Tagebuch. Unter Suomis Bauern, Jägern und Soldaten*. Berlin.
- Suhonen, P. 1985. *Artek. Alku, tausta, kehitys*. Helsinki: Artek.
- Suhonen, P. 2000. *Ei vain muodon vuoksi. Suomen taideollisuusyhdistys 125*. Helsinki: Otava.
- Suomen valtionkalenteri 1947*. Helsinki: WSOY.
- Syrjö, V.-M. 2005. Propaganda jatkosodassa s. 561–575 teoksessa Leskinen, J.; Juutilainen, A. & Ahto, S. 2005. *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Tala, H. 2009. Ranskalaiset ja talvisota s. 143–162. Teoksessa Holmila, A. (toim.) *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistä ja Suomen taistelu*. Jyväskylä: Atena.
- Tarkka, J. 2004. *Kansallinen kolkuttaja. L. A. Puntilan yhteiskunnallinen elämä*. Helsinki: WSOY.
- Tarkka, J. 2009. Eminenssi L. A. Puntila, s. 29–49 teoksessa Hämäläinen-Tarkka (toim.) *Viisi näkökulmaa L. A. Puntilaan*. Helsinki: Suomen Kulttuurirahaston julkaisuja IV.
- Tarkka, J. 2012. *Karhun kainalossa*. Helsinki: Otava.
- Teräs, K. 2009. *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tommila, P.; Nygård, T. & Salokangas, R. 1987. *Suomen lehdistön historia. 2, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Toivola, U. 1947. *The Finland year book 1947*. Helsinki: Mercatorin kirjapaino ja kustannus.
- Tuomikoski-Leskelä, P. 1977. *Taide ja politiikka. Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Tuomioja, E. & Eskelinen, H. 2006. *Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa*. Helsinki: Tammi.
- Valkonen, O. 2006. Aarre Heinonen 1906–2003, eurooppalainen taiteilija ja taiteen lähettiläs s. 8–35 näyttelyluettelossa *Aarre Heinonen 1906–2003, eurooppalainen taiteilija ja taiteen lähettiläs*. (Toim. Reino Heinonen...et al.) Lahden taidemuseo 15.9.–26.11.2006. Lahden kaupunginmuseo.
- Waltari, M, Haavikko R. 1980. *Kirjailijan muistelmia*. Porvoo: WSOY.
- Vihavainen T. 2009. Talvisota Neuvostoliiton lehdistössä s. 19–42. Teoksessa Holmila, A. toim. *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistä ja Suomen taistelu*. Jyväskylä: Atena.
- Vihavainen T. 1996. Sodan ja vaaran vuodet s. 129–296 teoksessa Lytinen, E. & Vihavainen, T. 1996, *Yleisradion historia. 1. osa, 1926–1949*. Helsinki: Yle.
- Virkkunen, V. 1958. *Tiedotustoiminnan kehityskaari*. Tiedotusmiehet ry:n vuosikirja. Tiedotusmiehet ry.
- Woirhaye, H. 2002. *Maire Gullichsen. Taiteen juoksutyttö*. Helsinki: Taidehistoriasäätiö.
- Woirhaye, H. 2009. Herman Olof Gummerus – kosmopoliitti patriotti, s 17–71 teoksessa Aav, M. & Viljanen, E. *Herman Olof Gummerus. Muotoilun diplomaatti*. Helsinki: Designmuseo.
- Williams, H. W. 2010. Georg (Yrjö) Sjöblom: Jean Sibelius´ s Link with America, s. 159–171 teoksessa Jackson, T. L.; Murtomäki, V.; Davis, C. & Virtanen, T. cop. 2010, *Sibelius in the old and new world. Aspects of his music, its interpretation, and reception*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Wright, G. H. von 1981. *Humanismi elämänsenteena*. Helsinki: Otava.
- Wunsch, S. 2009. Taisteleva Suomi antoi toivoa pienille maille – New York Timesin kirjoittelu talvisodassa s. 185–204. Teoksessa Holmila, A. (toim.) *Talvisota muiden silmin. Maailman lehdistä ja Suomen taistelu*. Jyväskylä: Atena.
- Ylitalo, J. R. & Toiviainen, L. 1979. *Vaaran vuosilta 50-luvulle. Muistelmia ja dokumentteja vuosilta 1948–1950*. Helsinki: Otava.
- Zetterberg, S. 2007. *Viron historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Åberg, L. 2012. Ammattina viestintä. s. 20–40. Teoksessa Herten, P. von; Melgin, E. & Åberg, L. *Vuosisata suhdetoimintaa. Yhteisviestinnän historia Suomessa*. Helsinki: Otava.

SÄHKÖISET LÄHTEET:

- Clingendael (2012): New Clingendael Report: Futures for Diplomacy. Integrative Diplomacy in the 21st Century. Netherlands Institute of International Relations.
<http://www.clingendael.nl/publication/futures-diplomacy-integrative-diplomacy-21st-century?lang=nl>
- Golden N. Yhdysvaltain ja Suomen suhteiden kehitys 1889-1989. Yhdysvaltain historioitsijan toimiston selvityksiä
http://photos.state.gov/libraries/finland/788/pdfs/diplomatic_relations04.pdf
- Ylipäällikön päiväkäskyt, Talvisota. Mannerheim-museo.
<http://www.mannerheim-museo.fi/mm.php?page=paivakaskyt>
- Koselleck, R. 1985. Futures past. On the semantics of historical time. Cambridge, Mass. MIT Press, cop. 1985.
<http://quod.lib.umich.edu.libproxy.helsinki.fi/cgi/t/text/text-idx?c=acls;idno=heb04876>
- Roberts, W. R. 2007. "What is public diplomacy? Past Practices, Present Conduct, Possible Future". *Mediterranean Quarterly*, 18(4), 36-52.
http://muse.jhu.edu/journals/mediterranean_quarterly/v018/18.4roberts.html \t "_blank
- Suomalaisen kuvataiteen bibliografia. Suomen taiteen näyttelyt ulkomailla vuoteen 1969.
<http://kirjava.fng.fi/bibliografia/bibliografiat.php>
- Suomen kansallisbiografia, Biografiakeskus verkkopalvelu <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/haku/>

Propaganda or public diplomacy?

Finnish art and culture in communicating the national image 1937-52

ABSTRACT

This dissertation focuses on the role of art and culture in Finland's national communication, and its impact on foreign relations during the period from 1937 to 1952. Cultural relations are examined through politically important countries: Sweden, the Soviet Union, the United States, Germany, Italy and France. At the beginning of the period covered, the Finnish state began heavily investing in communication. Culture was used in brochures, articles and documentary films, but also in international public relations. Art exhibitions, concerts and presentations were modes of cultural exchange. In addition to the Ministry of Foreign Affairs and embassies, official communication also took place through the information organizations set up by the Finnish state to support the war effort. It was possible to gain sympathy abroad through the national message veiled in the cultural context.

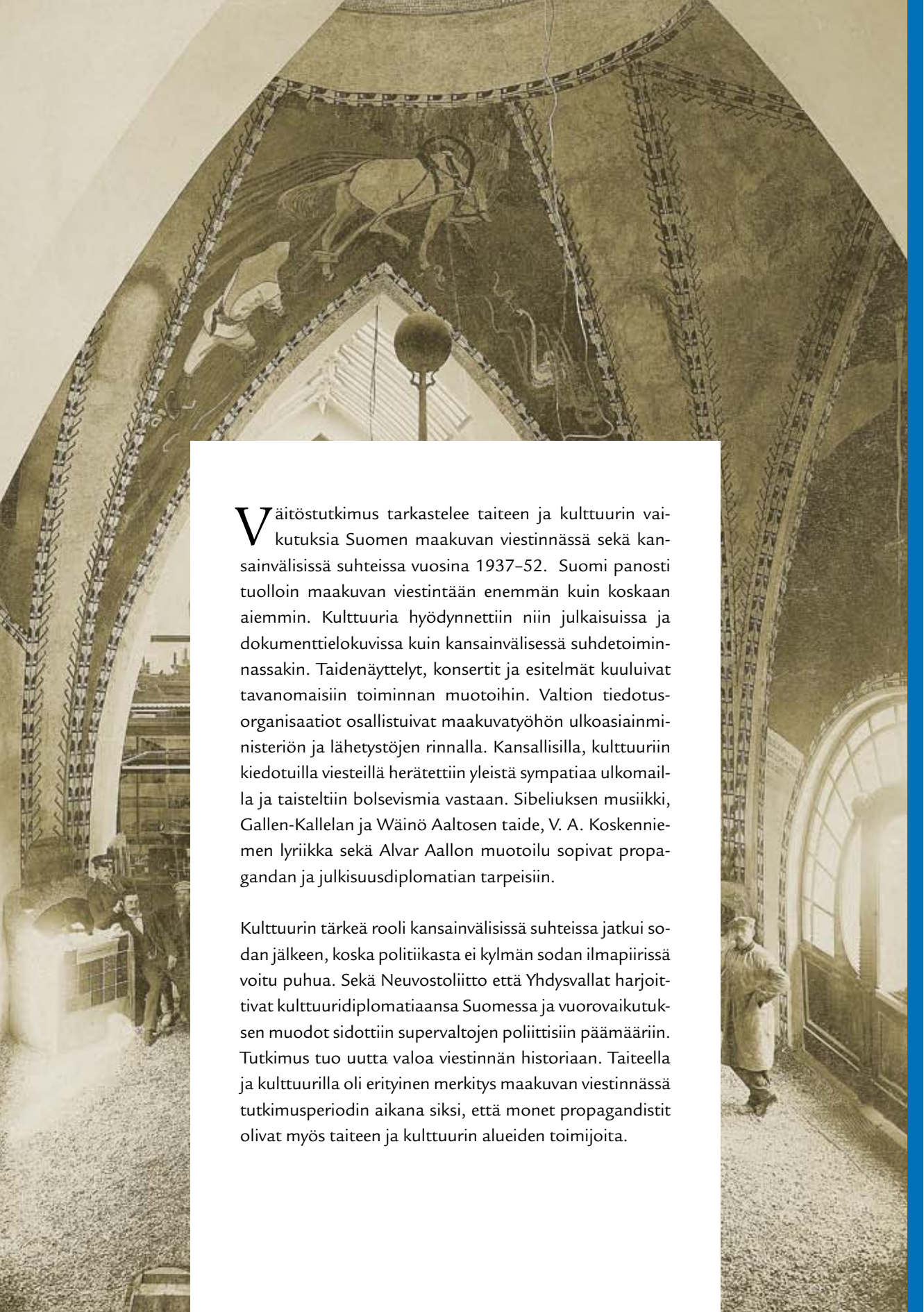
Public diplomacy also included semi-official and private actors, with artists also playing a part. The content of Finnish art and culture supported the general messages dictated by the official foreign policy. During the war, culture acted as a weapon against bolshevism. In order to highlight the originality of Finns and the Western orientation of Finnish civilisation, the message consisted of both traditional Kalevala-related art and Western European classical art. The music of Jean Sibelius, the art of Akseli Gallen-Kallela and Wäinö Aaltonen, the poetry of V.A. Koskenniemi and the designs of Alvar Aalto fit the needs of public diplomacy well.

This dissertation uses the methodology of conceptual history to analyse whether Finnish national communication should be considered propaganda or public diplomacy. The propagandist role was most evident in the relationship with Germany 1941-43. When the state-run information organizations were discontinued together with censorship after the war, official national communication in Finland reverted back to the Ministry of Foreign Affairs, and the context of diplomacy. Art and culture continued to function as an important instrument of foreign relations, even during the post-war years when free expression of political opinions was more restricted. The Soviet Union built friendly relations with Finland through cultural exchange, as did the United States.

In reality, it is difficult of course to separate propaganda from public diplomacy. In the context of culture, this diplomatic role was more pronounced because cultural con-

tent seldom became an object of censorship and because decision making on art and cultural content lay with the requisite cultural institutions. It should also be noted that surprisingly many of the officers in the State propaganda machinery had key roles in the domain of art.

This dissertation also provides new insights into the history of communication as a profession. One of the central claims is that due to the propagandists' deep cultural knowledge, art and culture were instrumental during the exceptional war period. Art and culture acted as soft power in diplomacy as it is understood today. The investment in culture during and immediately after the war strengthened national identity, and the message conveyed through cultural propaganda was canonised as an integral part of Finnish national cultural identity.

Väitöstutkimus tarkastelee taiteen ja kulttuurin vaikutuksia Suomen maakuvan viestinnässä sekä kansainvälisissä suhteissa vuosina 1937–52. Suomi panosti tuolloin maakuvan viestintään enemmän kuin koskaan aiemmin. Kulttuuria hyödynnettiin niin julkaisuissa ja dokumenttielokuvissa kuin kansainvälisessä suhdetoiminnassakin. Taidenäyttelyt, konsertit ja esitelmät kuuluivat tavanomaisiin toiminnan muotoihin. Valtion tiedotusorganisaatiot osallistuivat maakuvatyöhön ulkoasiainministeriön ja lähetystöjen rinnalla. Kansallisilla, kulttuuriin kiedotuilla viesteillä herätettiin yleistä sympatiaa ulkomaille ja taisteltiin bolsevismia vastaan. Sibeliuksen musiikki, Gallen-Kallelan ja Wäinö Aaltosen taide, V. A. Koskenniemen lyriikka sekä Alvar Aallon muotoilu sopivat propagandan ja julkisuusdiplomatian tarpeisiin.

Kulttuurin tärkeä rooli kansainvälisissä suhteissa jatkui sodan jälkeen, koska politiikasta ei kylmän sodan ilmapiirissä voitu puhua. Sekä Neuvostoliitto että Yhdysvallat harjoittivat kulttuuridiplomatiaansa Suomessa ja vuorovaikutuksen muodot sidottiin supervaltojen poliittisiin päämääriin. Tutkimus tuo uutta valoa viestinnän historiaan. Taiteella ja kulttuurilla oli erityinen merkitys maakuvan viestinnässä tutkimusperiodin aikana siksi, että monet propagandistit olivat myös taiteen ja kulttuurin alueiden toimijoita.